

IGDIR INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS

April 14-15, 2021
Igdir, Turkey

Full Texts Book

ISBN 978-605-74616-8-1

Edited by

Assoc. Prof. Dr. Nesrin Gülludağ
Dr. Cavit Polat
Dr. Kübra Şahin Çeken

IGDIR UNIVERSITY

IGDIR INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS

April 14-15, 2021 / Iğdir, Turkey

CONGRESS FULL TEXTS BOOK

Edited by

Assoc. Prof. Dr. Nesrin Gülludağ

Dr. Cavit Polat

Dr. Kübra Şahin Çeken

All rights of this book belong to IKSAD GLOBAL.
Without permission can't be duplicate or copied. Authors of
chapters are responsible both ethically and juridically.

Issued: 26.04.2021

WWW.UMTEB.COM

ISBN 978-605-74616-8-1

CONGRESS ID

IGDIR UNIVERSITY

TITLE OF CONGRESS

IGDIR INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS

DATE - PLACE

April 14-15, 2021 / Iğdir, Turkey

ORGANIZATION

Iğdir University & IKSAD

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. M. Hakkı Alma
Assoc. Prof. Dr. Alper Cenk Gürkan
Assoc. Prof. Dr. Nesrin Güllüdag
Assoc. Prof. Dr. Mustafa Genç
Assoc. Prof. Dr. Nazile ABDULLAZADE
Dr. Cavit Polat
Dr. Kübra Şahin Çeken
Dr. M. Akif Kaplan
Elvan Caferov

COORDINATOR

Alina AMANZHLOVA

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey, Azerbaijan, Kazakhstan, Cyprus, Romania, Nigeria, India,
Pakistan, Philippines

SCIENTIFIC COMMITTEE

PROF. DR. SARASH KONYRBAEVA
KAZAKH STATE GIRLS PEDAGOGY UNIVERSITY

PROF. DR. BILAL KESKİN
IGDIR UNIVERSITY

PROF. DR. MAHABBAT OSPANBAEVA
TARAZ STATE PEDAGOGY UNIVERSITY

PROF. DR. MUHITTİN ELİAÇIK
KIRIKKALE UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. AMANBAY MOLDİBAEV
TARAZ STATE PEDAGOGY UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. EDA ÖZCELİKBAŞ
KARABUK UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. SÜLEYMAN TEMEL
IGDIR UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. MEHMET ÖZKAN TİMURKAN
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

ASSOC. PROF. DR. BILCAN GÖKCE
IGDIR UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. DÖNDÜ TULAY ÖZKUL
TURGUT ÖZAL UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. CHOLPON TOKTOSUNOVA
RASULBEKOV KYRGYZ ECONOMY UNIVERSITY

ASSOC. PROF. DR. DINARA FARDEEVA
RUSSIAN ACADEMY OF SCIENCES

ASSIST. PROF. DR. RAMAZAN GÜRBÜZ
IGDIR UNIVERSITY

ASSIST. PROF. DR. ÜYESİ TUBA ÖZGE YAŞAR
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL UNIVERSITY

DR. MENEKŞE BULUT
IGDIR UNIVERSITY

ASSIST. PROF. DR. MINE KÖKTÜRK
IGDIR UNIVERSITY

ASSIST. PROF. DR. ZEYNEP SÖNMEZ
IGDIR UNIVERSITY

ASSIST. PROF. DR. MESUDE FIGEN DÖNMEZ
IGDIR UNIVERSITY

SCIENTIFIC COMMITTEE

ASSIST. PROF. DR. GÜLŞEN BAYAT
IGDIR UNIVERSITY

DR. ANATOLIY LOGINOV
UKRAINE SHEVCHENKO LUGAN NATIONAL UNIVERSITY

DR. BAUYRZHAN BOTAKARAYEV
H. AHMET YESEVI INTERNATIONAL KAZAKH-TURKISH UNIVERSITY

DR. BOTAGUL TURGUNBAEVA
KAZAKH STATE GIRLS PEDAGOGY UNIVERSITY

DR. MEHMET EMIN KALGI
ÇUKUROVA UNIVERSITY

DR. MAHA HAMDAN ALANAZI
RIYADH KING ABDULAZIZ INSTITUTE OF TECHNOLOGY

DR. RUSTEM KOZBAGAROV
M. TINIŞBAYEV KAZAK ARAÇ VE İLETİŞİM AKADEMİSİ

DR. AYGUN AKIF KIZI MEHERREMOVA
BAKU STATE UNIVERSITY

DR. VERA ABRAMENKOVA
RUSSIAN INSTITUTE OF FAMILY AND EDUCATION STUDIES

MISS OLUCHUKWU MARGARET MARY NWADI
UNIVERSITY OF NIGERIA

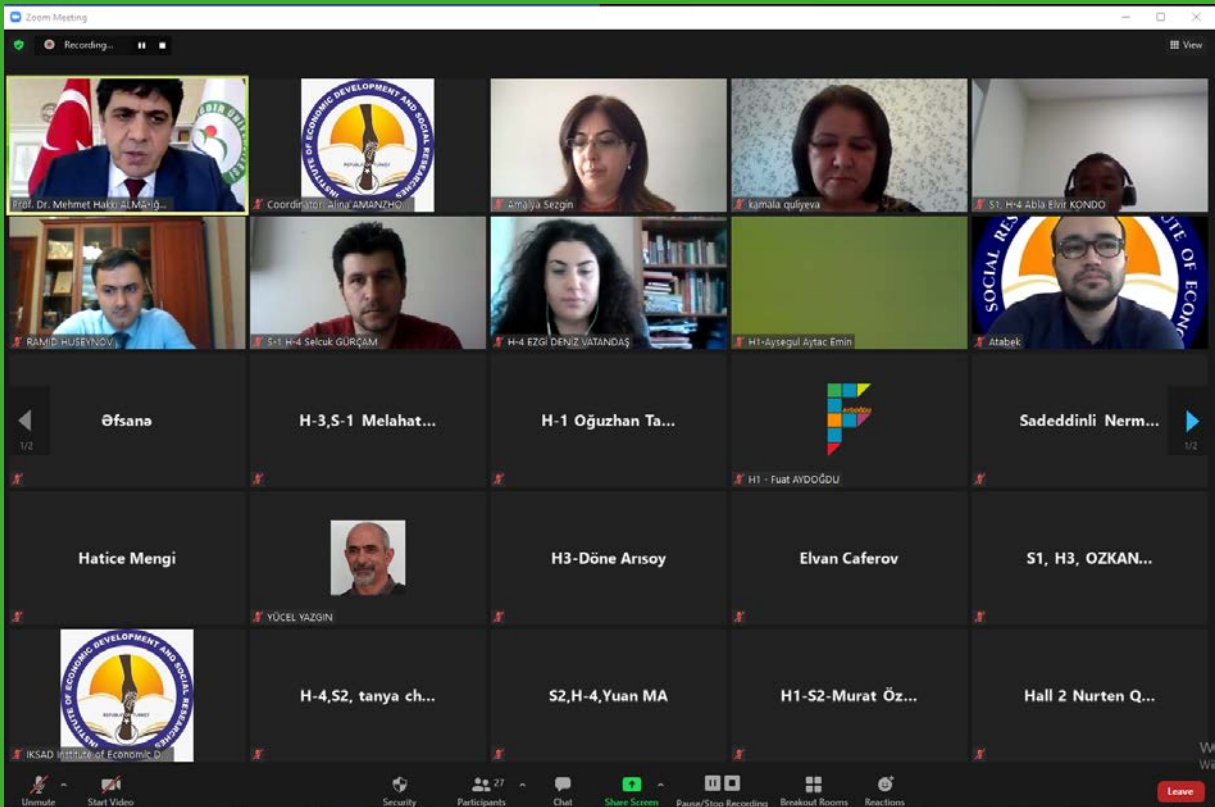
DR. SAMSON A. OYEYINKA
JOHANNESBURG UNIVERSITY

DR. VIOLLA MAKHZON
ISLAMIC UNIVERSITY OF LEBANON

DR. MƏHƏRRƏMOVA GÜLŞƏN AKİF QIZI
AZƏRBAYCAN DİLLƏR ÜNİVERSİTETİ

ASSIST. PROF. DR. DİNÇER ÖZTÜRK
IGDIR UNIVERSITY

PHOTO GALLERY

Zoom Meeting - Hall-4

You are viewing Hall 4 Session 2 Ozgun Ekici O...'s screen

View Options

Recording...

Remaining: 07:13:27

Participants (11)

Find a participant

Coordinator: Alina ... (Co-host, me)

H4 Hall 4 Session 2 Ozgun Ekici ...

Ahmet Ates

ER El Rhabori Said-S2-H4

H-4 S2 Sule Batbayk

MM MUSA MUHAMMED SAIED HALL4

SH S-2 H-4 YAPRAK ARCAGOK

SH S-2, H-4, Juanita GOICOVICI

SM S2-H4-EMRULLAH METE

U uysal

YM Yuan MA,H4,S2

Inequality

- **Inequality** means "things" not being equally distributed across "units"
  - **things**: income, wealth, rights, opportunities, social goods
  - **units**: individuals, different sexes (men vs women), different races (white vs black), regions
- Examples
  - income inequality, wealth inequality, gender inequality

Zoom Meeting - Hall-4

You are viewing Hall 4 Session 2 Ozgun Ekici O...'s screen

View Options

Recording...

Remaining: 07:02:08

Participants (12)

Find a participant

Coordinator: Alina ... (Co-host, me)

H4 Hall 4 Session 2 Ozgun Ekici ...

Ahmet Ates

ER El Rhabori Said-S2-H4

H4 Amiru Lawal Balarabe

HJ H4 Juanita GOICOVICI

H-4 S2 Sule Batbayk

MM MUSA MUHAMMED SAIED HALL4

SH S-2 H-4 YAPRAK ARCAGOK

SM S2-H4-EMRULLAH METE

U uysal

YM Yuan MA,H4,S2

Results

Year	Gini Coefficient (%)	GiniB Coefficient (%)
2004	24.79	24.98
2005	24.79	24.98
2006	24.79	24.98
2007	24.79	24.98
2008	24.79	24.98
2009	24.79	24.98
2010	24.79	22.81
2011	24.79	24.98
2012	24.79	24.98
2013	24.79	24.98
2014	24.79	24.98
2015	24.79	24.98
2016	24.79	24.98
2017	24.79	24.98
2018	24.79	24.98
2019	23.12	24.98

- **GiniB coefficient**
  - dropped from 24.79% in 2014 to 23.12% in 2019
  - peak value with 24.98% in 2007, lowest point with 22.81% in 2010
  - no striking parallels with **Gini coefficient**

Zoom Meeting - Hall-4 | You are viewing h4 Juanita GOICOVICI's screen | View Options | Remaining: 06:57:54

Recording... | Participants (12)

Find a participant

Coordinator: Alina ... (Co-host, me) | h4 Juanita GOICOVICI | Hall 4 Session 2 Ozgun Ekici OZU | Ahmet Ates | El Rhabori Said-S2-H4 | h4 Amiru Lawal Balarabe | H-4, S2 Şule Batbaylı | MUSA MUHAMMED SAEED HALL4 | S-2 H-4 YAPRAK ARCAGOK | S2-H4-EMRULLAH METE | uysal | Yuan MA,H4,S2

Commercial practices which are likely to materially distort the economic behavior of a clearly identifiable group of consumers who are particularly vulnerable to the practice are also approached, while being regarded as misleading if they contain false information or, including the overall presentation of the informative content, deceive or are likely to deceive the average consumer, even if part of the information is factually correct and the professional's misleading omission is likely to cause the consumer to take a transactional decision that he / she would not have taken otherwise.

h4 Juanita GOICOVICI

Unmute | Start Video | Participants (12) | Chat | Share Screen | Pause/Stop Recording | Breakout Rooms | Reactions | Leave Room | Mute All | Reclaim Host

Zoom Meeting - Hall-4 | You are viewing h4 Amiru Lawal Balarabe's screen | View Options | Remaining: 06:45:21

Recording... | Participants (13)

Find a participant

Coordinator: Alina ... (Co-host, me) | h4 Amiru Lawal Balarabe | Hall 4 Session 2 Ozgun Ekici OZU | Ahmet Ates | El Rhabori Said-S2-H4 | h4 Juanita GOICOVICI | H-4, S2 Şule Batbaylı | MUSA MUHAMMED SAEED HALL4 | S-2 H-4 YAPRAK ARCAGOK | S2-H4-EMRULLAH METE | Suleyman Temiz | uysal | Yuan MA,H4,S2

ABSTRACT

Working capital management is one of the most important areas in making liquidity and profitability comparisons among firms, including decisions on the amount and composition of current assets and financing of the assets. Working capital management is essential because of its effect on a firm's profitability and risk, and consequently, its value and long-term survival of the firm. This study examines the relationship between working capital management and organizational performance of selected food and beverages manufacturing firms in Nigeria using average collection period and inventory turnover as variables for working capital management while return on assets used as variable for performance. The study adopts company financial research design. Panel data were collected using secondary source from the published financial statements of the companies on Nigerian Stock Exchange from 2008 to 2017. Data were analyzed quantitatively using descriptive and inferential statistics. Findings revealed that average collection period has positive and significant effect on return on assets of the firms, inventory turnover in days influenced return on assets of the firms. The study concludes that working capital management has significant effect on organizational performance of selected food and beverages manufacturing firms in Nigeria. It is recommended that management of selected manufacturing companies should pay attention to sound management of their working capital management components as they influence their profitability.

Keywords: Working capital management, Organizational performance, Food and beverages, manufacturing firms, return on asset

h4 Amiru Lawal Balarabe

Unmute | Start Video | Participants (13) | Chat | Share Screen | Pause/Stop Recording | Breakout Rooms | Reactions | Leave Room | Mute All | Reclaim Host

Zoom Meeting - Hall-4

Recording... Remaining: 06:00:51

Participants (11)

Find a participant

- Coordinator: Alina ... (Co-host, me)
- H4 Hall 4 Session 2 Ozgun Ekici OZU
- MM MUSA MUHAMMED SAEED HALL4
- SH S-2 H-4 YAPRAK ARCAGOK
- Ahmet Ates
- ER El Rhabori Said-S2-H4
- H4 Amiru Lawal Balarabe
- HJ H4 Juanita GOICOVICI
- H-4, S2 Şule Batbaylı
- U uysal
- YM Yuan MA,H4,s2

Mute All Reclaim Host

Zoom Meeting - Hall-4

El Rhabori Said-...

Mute Stop Video Participants Chat Share Screen Breakout Rooms Reactions

Leave Room

Zoom Meeting - Hall-4

Recording... Remaining: 05:59:35

You are viewing Yuan MA,H4,s2's screen

View Options

The purpose of this study

- 1. the relationship between China and the United States has becoming the most important relationship between major powers in the world
- 2. there are few people mentioning the relationship between China and the United States during this period, but the efforts made by China and the United States to normalize diplomatic relations are worthy of our study
- 3. Taking sports as an opportunity to normalize diplomatic relations is a very exciting scene in the history of world diplomacy
- 4. looking back on this history of China-US diplomacy will also help us study the relationship between two most important major powers, and analyzing the process of the establishment of diplomatic relations between China and the United States, it is also possible to conduct a deeper study of the current difficulties in China-US relations

Participants (11)

Find a participant

- Coordinator: Alina ... (Co-host, me)
- YM Yuan MA,H4,s2
- SH S-2 H-4 YAPRAK ARCAGOK
- Ahmet Ates
- ER El Rhabori Said-S2-H4
- H4 Amiru Lawal Balarabe
- HJ H4 Juanita GOICOVICI
- H-4, S2 Şule Batbaylı
- H4 Hall 4 Session 2 Ozgun Ekici OZU
- MM MUSA MUHAMMED SAEED HALL4
- U uysal

Mute All Reclaim Host

Zoom Meeting - Hall-4

1 unassigned participant

Mute Stop Video Participants Chat Share Screen Breakout Rooms Reactions

Leave Room

Zoom Meeting

Recording...

Remaining: 08:15:11

Necatli ÇOBANOĞLU, h-2 observer, Hilal YILDIZ, BURCU YILDIRIM, H2 Sinan KUL, h2 Doç.Dr.Kamala Guliyeva, Gulcan T. BEDER, H2 Oktay Nar, H2 Asli YURTTAŞ, Hall 2 Nurten Guliyeva, @fsana, Elvan Caferov, Assoc.Prof. Ismet MEM..., Mustafa HAMAMCI, Yedigörmüş Nagiyev

Aramak için buraya yazın

11:33
14.04.2021

Zoom Meeting - Hall-2

You are viewing H2 Ash YURTTAŞ's screen

View Options

Recording...

Remaining: 09:12:03

**LEADERSHIP STYLES, SCHOOL CULTURE
AND SCHOOL DYNAMISM RELATIONSHIPS**
Ash YURTTAŞ, Ali AKSU

h2 Doç.Dr.Kama..., h-2 observer, Gulcan T. BE..., H2 Asli YURTTAŞ, Necatli ÇOBA...

Unmute, Start Video, Participants (15), Chat, Share Screen, Pause/Stop Recording, Breakout Rooms, Reactions, Leave Room

Aramak için buraya yazın

10:36
14.04.2021

Zoom Meeting - Hall-2

You are viewing s2, h2: Ayşe Çelikkol's screen

View Options

Recording...

Remaining: 05:34:05

PowerPoint Slide Show - powerpointth - PowerPoint

Slide 7 of 10

1 unassigned participant

Unmute Start Video

Participants Chat Share Screen Pause/Stop Recording Breakout Rooms Reactions

Leave Room

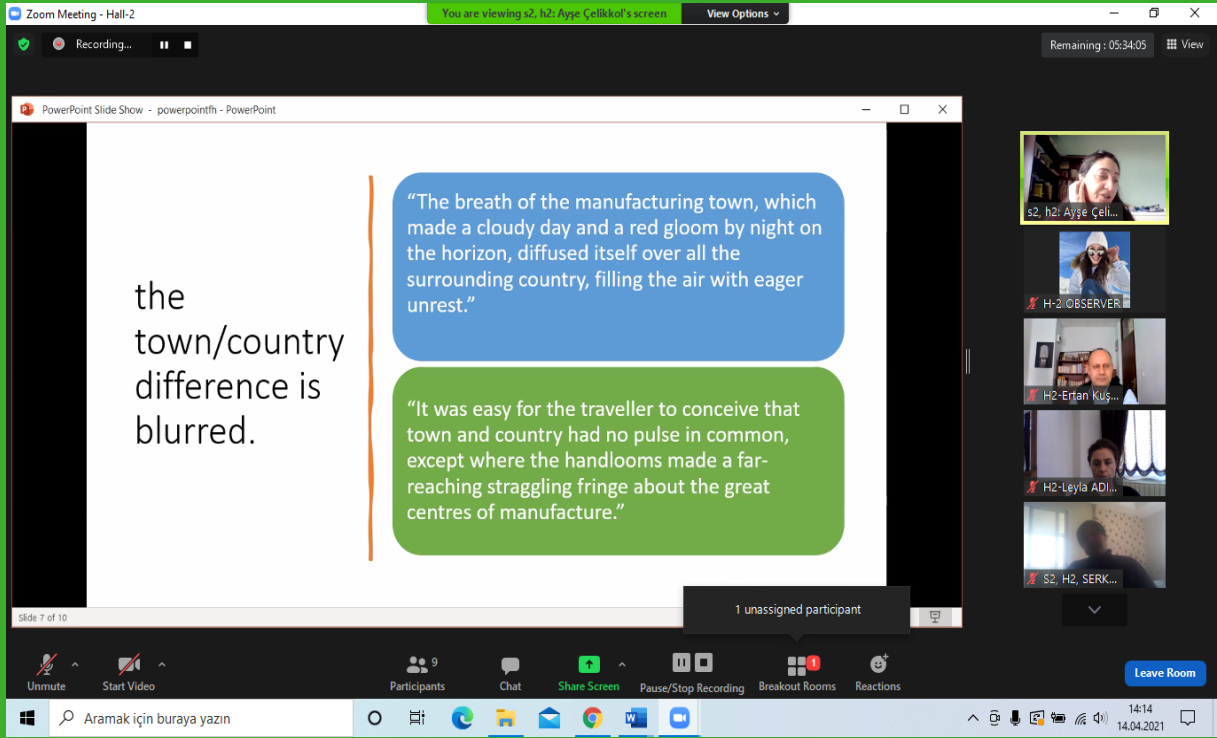
Aramak için buraya yazın

14:14 14.04.2021

the town/country difference is blurred.

"The breath of the manufacturing town, which made a cloudy day and a red gloom by night on the horizon, diffused itself over all the surrounding country, filling the air with eager unrest."

"It was easy for the traveller to conceive that town and country had no pulse in common, except where the handlooms made a far-reaching straggling fringe about the great centres of manufacture."

Zoom Meeting

Recording...

Remaining: 06:42:44

H2- Dr.Bilal Üstün & Ebru Üstün

H2- OBSERVER

H2-Ertan Kuşçu

H2-Leyla ADIGÜZEL

S2, H2, SERKAN GÖKALP

s2, h2: Ayşe Çelikkol

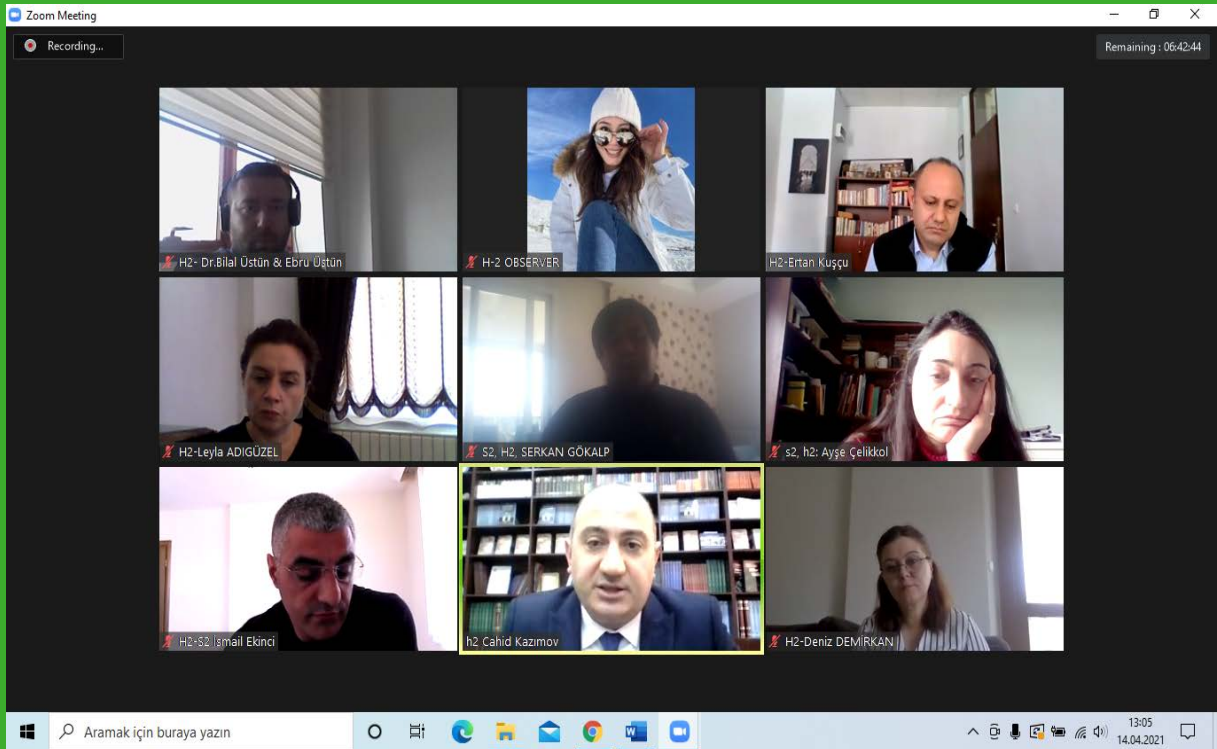
H2-İsmail Ekinci

h2 Cahid Kazımov

H2-Deniz DEMIRKAN

Aramak için buraya yazın

13:05 14.04.2021

Zoom meeting interface showing a presentation slide titled "PANDEMİDE SAĞLIK ÇALIŞANLARINA ŞİDDET". The slide content is as follows:

PANDEMİDE SAĞLIK ÇALIŞANLARINA ŞİDDET

Görsel Unsurlar:

- Gündem ve iç haberler
- Büyük puntolu başlıklar ve noktalama işaretleri (!!)
- Saldırganın şiddet gösterdiği an ya da sağlık çalışanının yaralı fotoğrafı
- Spot

The meeting grid shows participants: H2-Mehmet Şimşek, h2 Seden YILDIRIM, hall 2 seeeion-1 cavit po., Kenan Baş, H2 İkin Esen, İlham Soltanov, Abdullah Cümüş, H-2,S-1 Melahat Teleri, and S1, H-2, Zahiri Youstra. The bottom toolbar includes options like "Включить звук", "Включить видео", "Участники", "Чат", "Демонстрация экрана", "Пауза/остановить запись", "Сессионные залы", "Реакции", and "Выйти из зала".

Zoom meeting interface showing a grid of participants and a list of attendees on the right. The grid includes participants: H2-Mehmet Şimşek, h2 Seden YILDIRIM, hall 2 seeeion-1 cavit polat, Kenan Baş, H2 İkin Esen, İlham Soltanov, Abdullah Cümüş, h2 Hacıyeva Dilara Abbas qızı, H-2,S-1 Melahat Teleri, H2 Seden YILDIRIM, H2 İkin Esen, H2-Mehmet Şimşek, Hulya Acik, and S1, H-2, Zahiri Yo... (with a Turkish flag icon). The right sidebar lists 12 participants with their names and icons. The bottom toolbar includes options like "Включить звук", "Включить видео", "Участники", "Чат", "Демонстрация экрана", "Пауза/остановить запись", "Сессионные залы", "Реакции", "Выйти из зала", "Включить звук для всех", and "Корзина".

IGDIR INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS

April 14-15, 2021 / Iğdir, Turkey

Conference venue: IĞDIR UNIVERSITY

CONGRESS PROGRAM

Online (with Video Conference) Presentation

Participating Countries:

Turkey, Azerbaijan, Kazakhstan, Cyprus, Romania, Nigeria, India, Pakistan, Philippines

Meeting ID: 845 2345 4252
Passcode: 627980

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Moderator - responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- ❖ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ❖ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.
- If you think there are any deficiencies / spelling mistakes in the program, please inform by e-mail until April 9, 2021 (17:00) at the latest.
- **(All speakers required to be connected to the session 15 min before the session starts)**
- Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

Before you login to Zoom please indicate your name_surname and HALL number, exp. S1, H-1, ALINA AMANZHLOVA

zoom

Meeting ID: 845 2345 4252
Passcode: 627980

-Opening Ceremony-

14.04.2021

Turkey Time: **09³⁰:10⁰⁰**

HONORARY CHAIRMAN OF THE CONGRESS

Prof. Dr. M. Hakkı ALMA

*Rector of the Igdir University
(TURKEY)*

CHAIRMAN OF THE ORGANIZING BOARD

Dr. Cavit POLAT

*Igdir University
(TURKEY)*

CAVİT POLAT

**DUYGU
ÇİÇEKLERİ**

KİŞİSEL SERGİ

14 - 24 NİSAN 2021

11:45

**IĞDIR ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
IĞDIR ÜNİVERSİTESİ KARAAĞAÇ KAMPÜSÜ
MERKEZ IĞDIR**

KİŞİSEL SERGİ

14 Nisan-14 Mayıs 2021

Saat 11:45

Uluslararası Igdir Kongreleri
Igdir Üniversitesi Karaağaç Kampüsü

DATE
14.04.2021HALL-1
SESSION-1ANKARA TIME
10⁰⁰-12⁰⁰

MODERATOR: DR. İDİL EREN KURT

AUTHOR	ABSTRACT TITLE	UNIVERSITY
Uzm. Psk. Dan. Fuat AYDOĞDU Assist. Prof. Dr. Selami TANRVERDİ	THE EXAMINATION OF THE MEDIATING EFFECT OF DISPOSITIONAL HOPE AND LIFE SATISFACTION IN THE RELATIONSHIP BETWEEN TEACHERS' SOLUTION-FOCUSED THINKING AND HAPPINESS	Kestel Rehberlik ve Araştırma Merkezi, Bursa Van Yüzcüncü Yıl University, Turkey.
Oğuzhan TAŞDEMİR Ferhat KARDAŞ	EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TEACHERS' PROSOCIAL BEHAVIORS WITH JOB SATISFACTION AND PROFESSIONAL BURNOUT	Erzincan Binali Yıldırım University, Turkey. Van Yüzcüncü Yıl University, Turkey.
Güneş KORKMAZ	INVESTIGATING THE LEVEL OF BENEFIT THAT THE TEACHERS GET FROM IN-CLASS QUESTIONING TECHNIQUES	Ege High School, Izmir, Turkey.
Hatice KULUMA Ayşe Soykara GÜLSEVEN Özgül DAVULCU Selva KAÇMAZ	DISTANCE LEARNING ANALYSIS OF TEACHERS IN TRNC PRIMARY SCHOOLS WITH THE CHAOS THEORY DURING THE PANDEMIC	Şht. Ertuğrul İlkokulu, KKTC MEB Şht. Ertuğrul İlkokulu, KKTC MEB Dikmen İlkokulu, KKTC MEB Ağırdağ İlkokulu, KKTC MEB
M. Emir Rüzgar	EXAMINATION OF FILM WATCHING HABITS AND PREFERENCES OF PRESERVICE TEACHERS: AKSARAY SAMPLE	Aksaray University, Turkey.
İdil Eren KURT	THE EFFECT OF THE ONLINE PROCESS ON THE FIRST PSYCHOLOGICAL COUNSELING EXPERIENCES OF PSYCHOLOGICAL CONSULTANT CANDIDATES	Çukurova University, Turkey.
İdil Eren KURT	THE EFFECT OF COVID-19 EPIDEMIC ON COUPLE RELATIONSHIP	Çukurova University, Turkey.
AYŞEGÜL AYTAÇ EMİN	LEADING INDICATORS OF BANKING FRAGILITY OF PARTICIPATION BANKS IN TURKEY	Social Sciences University Of Ankara, Turkey.

MEETING ID: 845 2345 4252 // PASSCODE: 627980

DATE
14.04.2021HALL-2
SESSION-1ANKARA TIME
10⁰⁰-12⁰⁰**MODERATOR: ASSOC. PROF. DR. KAMALA GULIYEVA**

	AUTHOR	ABSTRACT TITLE	UNIVERSITY
MEETING ID: 845 2345 4252 // PASSCODE: 627980	Assoc. Prof. Dr. Kamala Guliyeva Afsana Dadashova	THE ROLE OF PARENT-SCHOOL COMMUNICATION IN SCHOOL QUALITY MANAGEMENT	Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan.
	Assoc. Prof. Dr. Kamala Guliyeva Nurtan Guliyeva	THE EPOS "KITABI-DADA GORGUD" AS A SPIRITUAL MONUMENT	Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan.
	Assist. Prof. Dr. Oktay Nar	NEGATIVE EXPRESSIONS IN THE DIWAN OF IZZET OF YENİŞEHİR	Selçuk University, Turkey.
	Dilşad Talıbova	PEDAQOJI DƏSTƏYİN VERİLMƏSİ PROSESİNDƏ İNTEQRATİVLİYİN GÖZLƏNİLMƏSİ	Gəncə Dövlət Universiti, Azerbaijan.
	Gülcan TURAN BEDER Burcu YILDIRIM Hilal YILDIZ	INVESTIGATION THE CONTENTS OF THE MIDDLE SCHOOL MATHEMATICS TEXTBOOKS IN TERMS OF TECHNOLOGY USAGE	MEB, Cumhuriyet Ortaokulu, İğdir, Türkiye MEB, Atatürk Yatılı Bölge Ortaokulu, Selim, Kars, Türkiye Kafkas University, Turkey.
	Aşlı YURTTAS Ali AKSU	LEADERSHIP STYLES, SCHOOL CULTURE AND SCHOOL DYNAMISM RELATIONSHIPS	Dokuz Eylül University, Turkey.
	Assist. Prof. Dr. Necati ÇOBANOĞLU Veysel GÖÇER	EXECUTIVE SUPPORT IN PRIMARY SCHOOLS AND STUDY OF LONELINESS AT WORK	Adnan Menderes University Milli Eğitim Bakanlığı, Malatya/Turkey
	Assist. Prof. Dr. Necati ÇOBANOĞLU Veysel GÖÇER	INVESTIGATION OF THE RELATIONAL DIMENSION OF THE CONCEPTS OF LOYALTY TO MANAGER AND DIVERSITY MANAGEMENT	Adnan Menderes University Milli Eğitim Bakanlığı, Malatya/Turkey
	Sinan KUL	DEVELOPING A WEB-BASED APPLICATION WHERE BUSINESSES SOCIAL MEDIA ANALYSIS RESULTS AND EXCHANGE DATA ARE PRESENTED TOGETHER	Ataturk University, Turkey.
	Assoc. Prof. İsmət MƏMMƏDOVA	THE EDUCATIONAL PROCESS IS CONTINUOUS AND DYNAMIC	Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan.

DATE
14.04.2021HALL-3
SESSION-1ANKARA TIME
10⁰⁰-12⁰⁰

MODERATOR: ASSOC. PROF. DR. YÜCEL YAZGIN

MODERATOR: ASSOC. PROF. DR. YÜCEL YAZGIN		
AUTHOR	ABSTRACT TITLE	UNIVERSITY
Assoc. Prof. Dr. Yücel YAZGIN	ANALYSIS OF CYPRUS ARCHEOLOGICAL CYLINDER SEAL COMPOSITIONS	Near East University, Cyprus.
Nurcihan BAHTIYAR Prof. Dr. Mehmet MEDER	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND NEW SOCIAL DYNAMICS	Pamukkale University, Turkey.
Sadaddinli Narmin	THE IMAGE OF BOZKURT IN THE FOLKLORE OF MODERN TURKIC PEOPLES	Azerbaijan Republic
Ozkan BAL	WASTED TABLEWARE PORCELAIN AS AN ALTERNATIVE TO THE STAINED GLASS WITH PLASTER AND APPLICATION EXAMPLE	Usak University, Turkey.
Melahat TELERİ	A RESEARCH ON NATURAL PAINT POTENTIAL OBTAINED FROM THE LEAVES OF SOME FRUIT TREES GROWN IN IĞDIR TUZLUCA REGION	Iğdir University, Turkey.
Melahat TELERİ Cavit POLAT Hatice MENGİ	EXAMPLES OF TRADITIONAL KILIM TEXTURED AT IĞDIR UNIVERSITY CARPET KILIM WORKSHOP	Iğdir University, Turkey. Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Turkey. Iğdir University, Turkey.
Döne ARISOY	REVERSE GLASS PAINTING IN TURKISH ARTS COMPOSERS AND THEIR WORKS THAT LEADED THE SOLO CLARINET REPERTORY IN THE TWENTY CENTURY	Kafkas University, Turkey.
Şehrinaz GÜNDÜZ	IMPORTANCE AND ANALYSIS OF PENDERCKIN'S SOLO PRELUDE FOR CLARINET	İskenderun Technical University, Turkey. Dokuz Eylül University, Turkey.
Şehrinaz GÜNDÜZ Osman Ersin SOĞULCAKLI		

MEETING ID: 845 2345 4252 // PASSCODE: 627980

DATE
14.04.2021HALL-4
SESSION-1ANKARA TIME
10⁰⁰-12⁰⁰

MODERATOR: DR. EROL SUBASI

MODERATOR: DR. EROL SUBASI		
AUTHOR	ABSTRACT TITLE	UNIVERSITY
Gencer Karabekir KARAGENÇ	ABOLISHING THE LEGISLATIVE IMMUNITY UNDER THE PROVISIONAL ARTICLE 20 ADDED TO THE 1982 CONSTITUTION	Ankara Yıldırım Beyazıt University, Turkey.
Gencer Karabekir KARAGENÇ	LEGAL EXAMINATION IN THE ADMINISTRATIVE DISCRETION OF THE TRANSFER OF COMPULSORY SERVICE FOR HIGHER EDUCATION STUFF	Ankara Yıldırım Beyazıt University, Turkey.
DINOOP K	COVID 19 AND ITS IMPACT ON OIL PRICE: A STUDY OF GCC COUNTRIES	Research Scholar, School of International Relations And Politics, Mahatma Gandhi University, Kerala, India
Abla Elvir KONDO	GLOBAL BRANDS TRUSTWORTHINESS: THE IMPACT OF PERCEIVED BRAND GLOBALNESS, ATTITUDE TOWARD BRAND, CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AND CONSUMER NATIONALISM ON BRAND TRUST	Kocaeli University, Turkey
Assist. Prof. Dr. Paşa BOZKURT Ezgi Deniz VATANDAŞ	EFFECTS OF COVID-19 PANDEMIC TO TURKISH PUBLIC PERSONNEL MANAGEMENT AND SUGGESTIONS FOR THE FUTURE	Giresun University, Turkey.
Erol SUBASI	GRAMSCIA AND THE POLITICIZATION OF CULTURE	Recep Tayyip Erdogan University, Turkey.
Selçuk Gürçam	THE EUROPEAN GREEN DEAL AND ITS POSSIBLE IMPACTS ON TURKEY	Istanbul Yeni Yüzyıl University, Turkey.
Selçuk Gürçam	IMPASSE IN TURKISH-ARMENIAN RELATIONS: AN ANALYSIS ON METSAMOR NUCLEAR POWER PLANT	Istanbul Yeni Yüzyıl University, Turkey.

MEETING ID: 845 2345 4252 // PASSCODE: 627980

DATE
14.04.2021HALL-1
SESSION-2ANKARA TIME
12³⁰-14³⁰**MODERATOR: ASSOC. PROF. DR. RAMİD HUSEYNOV**

MEETING ID: 845 2345 4252 // PASSCODE: 627980

AUTHOR	ABSTRACT TITLE	UNIVERSITY
Emin GİTMEZ	FROM LOCALIZATION TO CENTRALIZATION DEVELOPMENT AGENCIES IN TURKEY	İnönü University, Turkey.
Emin GİTMEZ	A SUPPORT ON SOCIAL ASSISTANCE ACTIVITIES OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS	İnönü University, Turkey.
Assoc. Prof. Dr. Ramid HUSEYNOV	POLITICAL COMPETITION FOR POWER - POLITICAL MARKETING CORRECT CHOICE OF STRATEGY	The Azerbaijan Higher Military Academy named after H.Aliyev, Baku, Azerbaijan.
Assoc. Prof. Dr. Ramid HUSEYNOV Asif ASLANLI	THE IMPACT OF GEOPOLITICAL CONFLICTS TO GLOBALIZATION: CHANGING THE WORLD ORDER	The Azerbaijan Higher Military Academy named after H.Aliyev, Baku, Azerbaijan.
RICO PAULO G. TOLENTINO REYNALYN I. DOMINGO	LOCALIZED LEARNING MATERIALS OF GRADE 4 SOCIAL STUDIES: UTILIZATION AND ASSESSMENT OF LEARNING DELIVERY AND OUTCOMES	Bulacan Agricultural State College, Institute Of Education, Philippines.
Hilal BARHAN GÜL	EFFECT FROM THE PERSPECTIVE OF MANDATORY MEDIATION AND JUDICIAL LAW IN BUSINESS DISPUTES	Yıldırım Beyazıt University, Turkey.
SIMI JOSEPH	"EVERYTHING IS VOLUNTARY": AN ASSESSMENT OF ROBERT NOZICK	Research Scholar, School of International Relations and Politics, Mahatma Gandhi University, P.D Hills, Kottayam, Kerala, India.

DATE
14.04.2021HALL-2
SESSION-2ANKARA TIME
12³⁰-14³⁰

MODERATOR: ASSOC. PROF. DR. ERTAN KUŞÇU

AUTHOR	ABSTRACT TITLE	UNIVERSITY
Leyla Adıgüzel Mehtap Demirtürk	CARNIVAL IN MARGARET ATWOOD'S THE PENELOPIAD AND ANGELA CARTER'S WISE CHILDREN	Yüzüncü Yıl University, Turkey. Sinop University, Turkey.
Kemale Yusifova	ISSUES OF IDEOLOGICAL AND MORAL EDUCATION IN DASTAN "GACHAG SULEIMAN"	Baku Engineering University, Azerbaijan.
Assist. Prof. Dr. İsmail EKİNCİ	MODERN ARAB LITERARY MOVEMENTS AND POETRY GROUPS	Bitlis Eren University, Turkey.
Assoc. Prof. Dr. Jahid KAZIMOV	SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE LANGUAGE SITUATION IN AZERBAIJANI ENVIRONMENT	Institute of Linguistics named after Nasimi, the National Academy of Sciences of Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Ertan KUŞÇU Assist. Prof. Dr. Deniz DEMİRKAN	FRENCH TEACHING AS A SECOND FOREIGN LANGUAGE WITH MOBILE APPLICATIONS: U- DICTIONARY APP	Pamukkale University, Turkey. Mersin University, Turkey.
Assoc. Prof. Dr. Ertan KUŞÇU	IMAGE OF FRENCH SYNTAX IN THE FRENCH SIGN LANGUAGE	Pamukkale University, Turkey.
Serkan GÖKALP	THE INVESTIGATION OF MOBBING CASES WHICH THE PRESCHOOL TEACHERS EXPERIENCE	Mersin University, Turkey.
Ayşe Çelikkol	ELIOT'S FELIX HOLT AND THE TOWN/COUNTRY BINARY	Bilkent University, Turkey.
Dr. Lect. Bilal ÜSTÜN Lect. Ebru ÜSTÜN	PROBLEMS AND EXPECTATIONS OF PROSPECTIVE GERMAN TEACHERS WITH REGARD TO SPEAKING SKILLS	Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Turkey.

MEETING ID: 845 2345 4252 // PASSCODE: 627980

DATE
14.04.2021HALL-3
SESSION-2ANKARA TIME
12³⁰-14³⁰**MODERATOR: PROF. DR. MUHARREM MEMMEDLİ**

MEETING ID: 845 2345 4252 // PASSCODE: 627980	AUTHOR	ABSTRACT TITLE	UNIVERSITY
	Assoc. Prof. Dr. Murshudova Ulduz Bashir Sezgin Amalya Mahal	RESEARCH-BASED TRAINING: METHODOLOGICAL FEATURES OF EDUCATIONAL PROGRAMS AND THE RESULTS OF THE ANALYSIS	"Folklore and crafts" department of Sheki Regional Scientific Center of Azerbaijan National Academy of Sciences, leading Researcher "Languages" department of Azerbaijan State Pedagogical University, Sheki branch Baku Slavic University, Deputy Chief Director, Kaspi Education Company
	Prof. Dr. Muharrem MEMMEDLİ	THE MORPHOLOGICAL PECULIARITIES OF THE VELAR CONSONANT ɲ IN THE GARABAKH DIALECT OF THE AZERBAIJANI LANGUAGE	Baku State University, Azerbaijan.
	Assist. Prof. Dr. Nergiz GAHRAMANLI	RASKOLNIKOV 'S MENTAL STATE IN DOSTOYEVSKI 'S CRIME AND PUNISHMENT NOVEL	Yeditepe University, Turkey.
	Assist. Prof. Dr. Nergiz GAHRAMANLI	MESSAGES GIVEN IN CENGİZ AYTAMOV'S FACE-TO-FACE STORY	Yeditepe University, Turkey.
	Zehra ERGEÇ	AN ECO-CRITICAL READING OF FARUK DUMAN'S NOVELS 'SUS BARBATUS I-II	Kilis 7 Aralık University, Turkey.
	Zehra ERGEÇ	TIMES THE THEME OF MIGRATION IN ADNAN ÖZER'S	Kilis 7 Aralık University, Turkey.
	Mustafa OKÇUL	AN INVESTIGATION ON THE CONCEPT OF OTHERNESS	Van Yüzüncü Yıl University, Turkey.
	Ayhan Yavuz Özdemir	NARRATION TECHNIQUES IN HERMANN HESSE'S NOVEL "BENEATH THE WHEEL"	Hakkari University, Turkey.
	C.S. Ergubekova & N.D. Koşanova	SYSTEM OF "HERO" CONCEPTION IN KAZAK HEROIC POEMS	Hoca Ahmet Yesevi International Turkish-Kazakh University
Khanim ABDULLAYEVA	THE FIRST TURKISH WOMAN NOVEL-WRITER	Researcher, Department of Philology, Institute of Eastern Studies, ANAS. Baku, Azerbaijan	

DATE
14.04.2021HALL-4
SESSION-2ANKARA TIME
12³⁰-14³⁰

MODERATOR: DR. ÖZGÜN EKICI

AUTHOR	ABSTRACT TITLE	UNIVERSITY
Kübra ŞAHİN ÇEKEN Arzu ODUNKIRAN	PICTURE OF THE STARTER NIGHT IN ACCORDANCE WITH THE CONCEPT OF THE FOUNDATION OF SWEET AND CAKE ART PRACTICES	Iğdır University, Turkey.
Juanita GOICOVICI	AGRESSIVE OR MISLEADING MARKETING AND SELLING PRACTICES IN BUSINESS TO CONSUMER CONTRACTS	University Babeş-Bolyai, Romania.
HALIMA LABARAN LAWAL, AMIRU BALARABE JAMILU ABDULKADIR ZAINAB ONOZARE MAIYAKI	WORKING CAPITAL MANAGEMENT AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE OF SELECTED FOOD AND BEVERAGES MANUFACTURING FIRMS IN NIGERIA	Department of Business Administration, Kaduna State University, Kaduna State, Nigeria. Ahmadu Bello University, Zaria. Kaduna State, Nigeria. Federal University, Gusau, Zamfara State, Nigeria.
Anıl Çağlar ERKAN Ahmet ATEŞ	CENTRAL ASIA AS A KEY FACTOR IN CHINA'S ENERGY SECURITY	Mehmet Akif University, Turkey. Iğdır University, Turkey.
Emrullah METE	THE EFFECT OF TRADE OPENNESS ON ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF E7 COUNTRIES	Giresun University, Turkey.
Yaprak ARCAGOK	21ST CENTURY MEGATREND SOCIETY 5.0 AND HUMAN DIGITIZATION	Gaziantep University, Turkey.
Özgün Ekici	REGIONAL INCOME INEQUALITY IN TURKEY: AN ANALYSIS OF THE 2004-2019 PERIOD BASED ON THE GINI COEFFICIENT	Özyeğin University, Turkey.
Musa Muhammed Saeed Dr. Roopali Fulzele	IMPACT OF SUPERIOR-SUBORDINATE RELATIONSHIP ON THEIR PERFORMANCES IN CENTRAL BANK OF NIGERIA (CBN)	Research Scholar, School of Business Studies, Sharda University, Greater Noida, India. Sharda University, Greater Noida, India.
Yuan MA	THE RELATIONS BETWEEN CHINA AND THE UNITED STATES DURING IN 1949-1972	Selcuk University, Turkey.
Mustafa UYSAL	INVESTIGATING THE EXISTENCE OF STOCK MARKET BUBBLES: AN APPLICATION ON BORSA ISTANBUL AND PARTICIPATION INDEX	Artvin Coruh University, Turkey.

MEETING ID: 845 2345 4252 // PASSCODE: 627980

DATE
15.04.2021HALL-1
SESSION-1ANKARA TIME
15⁰⁰-17⁰⁰

MODERATOR: DR. ÖZLEM SÖKMEN GÜRÇAM

AUTHOR	ABSTRACT TITLE	UNIVERSITY
Memnune ELBİR Prof. Dr. Ahmet Ferda ÇAKMAK	THE EFFECT OF TEACHERS' EMOTIONAL INTELLIGENCE LEVELS ON OCCUPATIONAL STRESS AND COPING STYLES	Zonguldak Bülent Ecevit University, Turkey. Zonguldak Bülent Ecevit University, Turkey.
Sibel KOÇ TAZICI Assist. Prof. Dr. Murat Adil SALEPÇİOĞLU	REVIEW OF 5S AND 6 SIGMA APPLICATIONS WITHIN THE SCOPE OF QUALITY MANAGEMENT SYSTEMS	Istanbul Aydın University, Turkey.
Sinan ÇINAR Banu HAS	RELATIONSHIP BETWEEN HEALTH EXPENDITURES AND ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF TURKEY	Ege University, Turkey.
Murat AK	ANALYSIS OF THE PSYCHOLOGICAL OWNERSHIP PERCEPTIONS OF PUBLIC EMPLOYEES ACCORDING TO DEMOGRAPHIC CRITERIAS	Karamanoğlu Mehmetbey University, Turkey.
Bayram GÖMÜKPINAR	CYBER SOCIETY - PHYSICAL SOCIETY INTEGRATION	Selcuk University, Turkey.
Gürkan BOZMA Secil DURAN	CONSUMER BEHAVIOR IN THE CONTEXT OF NEUROECONOMICS	Iğdır University, Turkey.
Gürkan BOZMA	ANALYSIS OF THE EFFECT OF CHANGES IN EXCHANGE RATE ON TOURISM REVENUES WITH LINEAR AND NONLINEAR TIME SERIES	Iğdır University, Turkey.
Özlem SÖKMEN GÜRÇAM	AZERBAIJAN FOREIGN TRADE AND TRADE BETWEEN TURKEY AND AZERBAIJAN ON THE STATUS	Iğdır University, Turkey.
Şule BATBAYLI	TURKEY AND ASIAN COUNTRIES IN TERMS OF EXPORT OF HEALTH SERVICES AND TRADE OF INTERNATIONAL MEDICAL AND PHARMACEUTICAL PRODUCTS: REVEALED COMPARATIVE ADVANTAGE ANALYSIS	Bursa Uludag University, Turkey.
Ali Kahramanoğlu	THE EFFECTS OF THE CORONAVIRUS PANDEMIC ON THE INSURANCE INDUSTRY	Ondokuz Mayıs University, Turkey.
Gökhan AKAR	EASE OF DOING BUSINESS INDEX: AN EVALUATION ON BRICS COUNTRIES WITH TURKEY	Karamanoğlu Mehmetbey University, Turkey.

MEETING ID: 845 2345 4252 // PASSCODE: 627980

DATE
15.04.2021

HALL-2
SESSION-1

ANKARA TIME
15⁰⁰-17⁰⁰

MODERATOR: DR. CAVIT POLAT

AUTHOR	ABSTRACT TITLE	UNIVERSITY
Bhumika Sharma Vishal Singh Virender Thakur Kalrav Krishna Tripathi	NEW SOCIAL SECURITY LAWS IN INDIA: A COMPARISON WITH EARLIER PROVISIONS	Research Scholar, Himachal Pradesh University, Shimla, India. Head H.R., Ambuja Cements Ltd., Solan, H.P., India. Legal Head, Ambuja Cements Ltd., Solan, H.P., India. Assistant Professor, Galgotias University, Greater Noida, U.P., India.
Bhumika Sharma Dr. Ruchi Ramesh Poonam Sharma	A SOCIO-LEGAL STUDY OF BREAST IRONING IN MODERN TIMES	Research Scholar, Himachal Pradesh University, Shimla, India Assistant Professor, R.K.M.V., Shimla, India Advocate, District and Sessions Court, Solan, India
Dr. Maqsood Zia Shah Dr. Faiz Muhammad Shaikh Dr. Anwar Ali Shah G.Syed	IMPACT OF COVID-19 DAILY WORKING WOMEN IN SINDH PAKISTAN	PVC- Shah Abdul Latif University Campus Ghotki Associate Professor-SZABAC-Dokri Professor-Emeritus, IBA-University of Sindh Jamshoro
Hacıyeva Dilarə Abbas qızı	ARMENIAN THOUGHT AND ITS VIOLATION POLICY IS A SERIOUS REASON FOR CONFLICT	Bakı Slavyan Universitetinin Beynəlxalq münasibətlər kafedrasının dosenti, t.ü.f.d.
İlkin Esen YILDIRIM Deniz SEZGIN	VIOLENCE AGAINST HEALTHCARE WORKERS DURING THE PANDEMIC	Ankara University, Turkey.
Assist. Prof. Dr. Kenan BAŞ Assoc. Prof. Dr. Ahmet Nurullah ÖZDAL Assist. Prof. Dr. Kübra YAVUZ	VIEWS OF 1ST YEAR SOCIAL SERVICES UNDERGRADUATE STUDENTS ON CHILD ABUSE	Ağrı İbrahim Çeçen University, Turkey.
İlham Soltanov	HUMAN FREEDOMS IN THE LEGAL STATE AS THE HIGHEST VALUE	AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun elmi işçisi
Abdullah Gümüş Cavit Polat	DESIGNING PROCESSING OF GENERAL ANATOLIAN MOTIFS INTO İGDIR-TUZLUCA SALT STONE	Igdir University, Turkey. Kahramanmaraş Sütcü İmam University, Turkey.
Cavit Polat Mehmet Akif Kaplan	KONYA REGION TRADITIONAL KİRMEN SAMPLES	Kahramanmaraş Sütcü İmam University, Turkey. Kahramanmaraş Sütcü İmam University, Turkey.
MEHMET ŞİMŞEK	AN EVALUATION ON GİRESUN'S PLATEAU TOURISM POTENTIAL	Giresun University, Turkey.
Seden YILDIRIM Emad Anwer Abdulhameed AL-BAYATI	THE ROLE OF FLEXIBILITY IN BUSINESS MANAGEMENT IN ORDER TO PROVIDE SUSTAINABLE COMPETITIVE ADVANTAGE	Selçuk University, Konya, Turkey. Atılım University, Ankara, Turkey.

MEETING ID: 845 2345 4252 // PASSCODE: 627980

DATE
15.04.2021HALL-3
SESSION-1ANKARA TIME
15⁰⁰-17⁰⁰

MODERATOR: ASSOC. PROF. DR. ALPER CENK GÜRKAN

AUTHOR	ABSTRACT TITLE	UNIVERSITY
SİBEL ORHAN MUHAMMET GÜMÜŞ EMİNE KIZILKAYA ELİF MALTAŞ AYŞENUR CEYLAN	LEADERSHIP IN EMPLOYEE PERFORMANCE, CULTURAL VALUES AND MOTIVATION RELATED TO THE GREEN HOSPITAL	Namık Kemal University, Turkey. Cumhuriyet University, Turkey. Karamanoğlu Mehmet Bey University, Turkey. Hacı Bayram Veli University, Turkey. Sütçü İmam University, Turkey.
Volkan Duran Secil DURAN	OPINIONS OF ACADEMICIANS ON FINANCIAL LITERACY	Iğdir University, Turkey.
Ramazan SANLAV Alper Cenk Gürkan	INVESTIGATION OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS ACCORDING TO THE DEMOGRAPHIC FEATURES OF LEISURE MANAGEMENTS	İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Spor Yönetimi Programı, İST/TÜRKİYE Gazi Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Ankara, TÜRKİYE
SİBEL ORHAN MUHAMMET GÜMÜŞ EMİNE KIZILKAYA ELİF MALTAŞ AYŞENUR CEYLAN	IS TEAMWORK AND PROFESSIONAL AUTONOMY COMPATIBLE AND RESULT IN IMPROVED HOSPITAL CARE?	Namık Kemal University, Turkey. Cumhuriyet University, Turkey. Karamanoğlu Mehmet Bey University, Turkey. Hacı Bayram Veli University, Turkey. Sütçü İmam University, Turkey.
SİBEL ORHAN MUHAMMET GÜMÜŞ EMİNE KIZILKAYA ELİF MALTAŞ AYŞENUR CEYLAN	INFORMATION SOCIETY, E-GOVERNANCE AND POLICY PROCESS	Namık Kemal University, Turkey. Cumhuriyet University, Turkey. Karamanoğlu Mehmet Bey University, Turkey. Hacı Bayram Veli University, Turkey. Sütçü İmam University, Turkey.
Muhammed Sinan KARABIYIK Bahar TAYMAZ	UNIVERSITY STUDENTS' VIEWS ON SYRIAN REFUGEES: A COMPARATIVE ANALYSIS	Istanbul Esenyurt University, Turkey. Istanbul Esenyurt University, Turkey.
Ezgi SAMAR	CAN E-SPORTS BE AN ALTERNATIVE IN SCHOOL SPORTS DURING PANDEMIC PERIOD?	Artvin Çoruh University, Turkey
Gamze ÜNALDI	ANALYSIS OF THE SPORTS MOTIVATION LEVELS OF LICENSED ATHLETES IN THE FRAME OF GENDER, AGE, BRANCH AND SPORTS DURATION VARIABLES (EXAMPLE OF ADANA PROVINCE)	Artvin Coruh University, Turkey.
Saleha Bibi Irum Gul	EVIDENCE BASED PRACTICES AND MENTAL HEALTH DISORDERS: CHALLENGES AND SOLUTIONS	Fatima Jinnah women university
Saleha Bibi	INTELLIGENCE AND ATTENTION DEFICIT HYPERACTIVITY DISORDER (ADHD): A MINI REVIEW	Fatima Jinnah women university

MEETING ID: 845 2345 4252 // PASSCODE: 627980

DATE
15.04.2021HALL-4
SESSION-1ANKARA TIME
15⁰⁰-17⁰⁰

MODERATOR: DR. MUSTAFA AYDIN

MEETING ID: 845 2345 4252 // PASSCODE: 627980	AUTHOR	ABSTRACT TITLE	UNIVERSITY
	Serkan ÇELİKAN	THE CONCEPT OF "QAWĀ'ĪDU FĪQHĪYYAH" AND THE GENESIS AND DEVELOPMENT OF THE BASIC/GENERAL PRINCIPLES OF THE ISLAMIC JURISPRUDENCE	Ömer Halisdemir University, Turkey.
	Serkan ÇELİKAN	THE CONCEPT OF "DIGNITY (HİLM)" AS THE BASIS OF ISLAMIC MORALS	Ömer Halisdemir University, Turkey.
	Rehana Kanwal M.Farooq Shakir	INFORMATION MANAGEMENT FROM THE INTERPRETATION OF AL-QURAN: STUDY ON TAFSİR NUR AL-IHSAN	M.phil Scholar, Department of Islamic Studies, National College of Business Administration and Economics, Lahore, Pakistan. Principal, Bismillah Higher Secondary Schools, Sadiq Abad, Pakistan.
	M. Zeki UYANIK	THE ISSUE OFFSETTING THE DEBT TO ZAKAT	Mersin University, Turkey.
	Mehmet BAĞIŞ	THE SEMANTIC ANALYSIS OF CONCEPTS RELATED TO YOUNG AND YOUTH IN THE QURAN	Şırnak University, Turkey.
	Mustafa AYDIN	COMBINATION OF JARH AND TADİL PROVISIONS ON A RAWI -AHMED BIN SALİH ET-TABERİ EXAMPLE-	Mersin University, Turkey.
	Hakkı YAPICI	A STUDY ON SPEECH ANXIETY OF TURKISH LANGUAGE TEACHER CANDIDATES (EXAMPLE OF GÜMÜŞHANE UNIVERSITY)	Gümüşhane University, Turkey.
	Samet ALIÇ	MARDIN ARTUKIDS-QARA QOYUNLU RELATIONS	Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Turkey.
	Prof. Dr. Cemali SARI Cem KARAOĞLAN	AGRICULTUREL ACTIVITIES AND PROBLEMS OF FİNİKE DISTRICT	Akdeniz University, Turkey.
Assist. Prof. Dr. Abdurrahim KAPLAN	LEYL SÜRESİ BAĞLAMINDA CÖMERTLİK VE CİMRİLİK	Mardin Artuklu University, Turkey	
Assist. Prof. Dr. Abdurrahim KAPLAN	INTERPRETATION OF STATEMENTS RELATING TO THE JEWISH TRANSLATION IN CLASSICAL AND CONTEMPORARY COMMENTS	Mardin Artuklu University, Turkey	

CONTENT

CONGRESS ID	i
SCIENTIFIC COMMITTEE	ii-iii
PHOTO GALLERY	iv-xi
PROGRAM	xii-xxviii
CONTENT	xxix-xxxı

FULL TEXTS BOOK

Gencer Karabekir KARAGENÇ <i>ABOLISHING THE LEGISLATIVE IMMUNITY UNDER THE PROVISIONAL ARTICLE 20 ADDED TO THE 1982 CONSTITUTION</i>	1
Zehra ERGEÇ <i>THE THEME OF MIGRATION IN ADNAN ÖZER'S POEMS</i>	9
Muhammed Sinan KARABIYIK & Bahar TAYMAZ <i>UNIVERSITY STUDENTS' VIEWS ON SYRIAN ASYLUM SEEKER: A COMPARATIVE ANALYSIS</i>	20
Paşa BOZKURT & Ezgi Deniz VATANDAŞ <i>EFFECTS OF COVID-19 PANDEMIC TO TURKISH PUBLIC PERSONNEL MANAGEMENT AND SUGGESTIONS FOR THE FUTURE</i>	33
M. Zeki UYANIK <i>THE ISSUE OFFSETTING THE DEBT TO ZAKAT</i>	46
Nergiz GAHRAMANLI <i>MESSAGES GIVEN IN CENGİZ AYTMA TOV'S FACE-TO-FACE STORY</i>	54
Abla Elvir Kondo <i>GLOBAL BRANDS TRUSTWORTHINESS: THE IMPACT OF PERCEIVED BRAND GLOBALNESS, ATTITUDE TOWARD BRAND, CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AND CONSUMER NATIONALISM ON BRAND TRUST</i>	61
Hakkı YAPICI <i>A STUDY ON SPEECH ANXIETY OF TURKISH LANGUAGE TEACHER CANDIDATES (EXAMPLE OF GÜMÜŞHANE UNIVERSITY)</i>	71
Kəmalə QULİYEVA & Əfsanə DADAŞOVA <i>THE ROLE OF PARENT-SCHOOL COMMUNICATION IN SCHOOL QUALITY MANAGEMENT</i>	77
Kəmalə Quliyeva & Magistrant Nurtən Quliyeva <i>THE EPOS "KITABI-DADA GORGUD" AS A SPIRITUAL MONUMENT</i>	83
Nergiz Gahramanlı <i>RASKOLNIKOV 'S MENTAL STATE IN DOSTOYEVSKI 'S CRIME AND PUNISHMENT NOVEL</i>	89
Murat AK <i>ANALYSIS OF THE PSYCHOLOGICAL PERCEPTIONS OF PUBLIC EMPLOYEES ACCORDING TO DEMOGRAPHIC CRITERIA</i>	97
Serkan ÇELİKAN <i>THE CONCEPT OF "QAWĀ'ĪDU FİQHĪYYAH" AND THE GENESIS AND DEVELOPMENT OF THE BASIC/GENERAL PRINCIPLES OF THE ISLAMIC JURISPRUDENCE</i>	119

MELAHAT TELERİ, CAVİT POLAT, HATİCE MENGİ <i>EXAMPLES OF TRADITIONAL KILIM TEXTURED AT İĞDIR UNIVERSITY CARPET KILIM WORKSHOP</i>	147
Ayhan Yavuz ÖZDEMİR <i>NARRATION TECHNIQUES IN HERMANN HESSE'S NOVEL "BENEATH THE WHEEL"</i>	160
Serkan CELİKAN <i>THE CONCEPT OF "DİGNITY (HILM)" AS THE BASIS OF ISLAMIC MORALS</i>	178
Mustafa UYSAL <i>INVESTIGATING THE EXISTENCE OF STOCK MARKET BUBBLES: AN APPLICATION ON BORSA ISTANBUL AND PARTICIPATION INDEX</i>	189
Ali KAHRAMANOĞLU <i>THE EFFECTS OF THE CORONAVIRUS PANDEMIC ON THE INSURANCE SECTOR</i>	200
Mehmet BAĞIŞ <i>THE SEMANTIC ANALYSIS OF CONCEPTS RELATED TO YOUNG AND YOUTH IN THE QURAN</i>	207
Abdurrahim Kaplan <i>LEYL SÛRESİ BAĞLAMINDA CÖMERTLİK VE CİMRİLİK</i>	216
M. Emir Rüzgar <i>EXAMINATION of FILM WATCHING HABITS and PREFERENCES of PRESERVICE TEACHERS: AKSARAY SAMPLE</i>	225
Cemali SARI & Cem KARAOĞLAN <i>FİNİKE İLÇESİNİN TARIMSAL FAALİYETLERİ VE SORUNLARI</i>	236
Samet ALIÇ <i>MARDİN ARTUKLULARI-KARAKOYUNLU MÜNASEBETLERİ</i>	255
Muharrem MEMMEDLİ <i>AZERBAIJAN TÜRKÇESİNİN KARABAĞ AĞIZLARINDA η ART DAMAK ÜNSÜZÜNÜN MORFONOLOJİK ÖZELLİKLERİ</i>	267
Mustafa AYDIN <i>COMBINATION OF JARH AND TADIL PROVISIONS ON A RAWI -AHMED BIN SALIH AL-TABARI EXAMPLE-</i>	273
İlkin Esen YILDIRIM & Deniz SEZGİN <i>VIOLENCE AGAINST HEALTHCARE WORKERS DURING THE PANDEMIC</i>	281
C.S. Ergubekova, & N.D. Koşanova <i>SYSTEM OF "HERO" CONCEPTION IN KAZAK HEROIC POEMS</i>	291
Şehrinaz GÜNDÜZ & Osman Ersin SOĞULCAKLI <i>PENDERCKİNİN KLARNET İÇİN SOLO PRELÜDE ESERİNİN ÖNEMİ VE ANALİZİ</i>	299
Murshudova Ulduz Bashir & Sezgin Amalya Mahal <i>RESEARCH-BASED TRAINING: METHODOLOGICAL FEATURES OF EDUCATIONAL PROGRAMS AND THE RESULTS OF THE ANALYSIS</i>	304
Bayram GÖMÜKPINAR <i>SİBER TOPLUM - FİZİKSEL TOPLUM ENTEGRASYONU</i>	312
Bilal ÜSTÜN & Ebru ÜSTÜN <i>ALMANCA ÖĞRETMEN ADAYLARININ KONUŞMA BECERİSİ BAĞLAMINDA YAŞADIKLARI PROBLEMLER VE BEKLENTİLERİ</i>	319

Cavit Polat & Mehmet Akif Kaplan KONYA YÖRESİ GELENEKSEL KİRMEN ÖRNEKLERİ	327
Döne ARISOY REVERSE GLASS PAINTING IN TURKISH ARTS	340
Şule BATBAYLI SAGLIK HİZMETİ İHRACATI VE ULUSLARARASI TIP VE ECZACILIK ÜRÜNLERİ TİCARETİ BAKIMINDAN TÜRKİYE VE ASYA ÜLKELERİ: AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER ANALİZİ	351
Gülcan TURAN BEDER, Bureu YILDIRIM, Hilal YILDIZ ORTAOKUL MATEMATİK DERS KİTABI İÇERİKLERİNİN TEKNOLOJİ KULLANIM DÜZEYİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	360
İsmail EKİNCİ MODERN ARAB LITERARY MOVEMENTS AND POETRY GROUPS	370
Oktay NAR YENİŞEHİRLİ İZZET DİVANI'NDA OLUMSUZLUK İFADELERİ	378
Necati ÇOBANOĞLU & Veysel GÖÇER EXECUTIVE SUPPORT IN PRIMARY SCHOOLS AND STUDY OF LONELINESS AT WORK	384
Necati ÇOBANOĞLU & Veysel GÖÇER EXAMINATION OF THE RELATIONAL DIMENSION OF THE CONCEPTS OF LOYALTY TO THE MANAGER AND MANAGEMENT OF DIFFERENCES	392
Yuan MA THE RELATIONS BETWEEN CHINA AND THE UNITED STATES DURING IN 1949-1972	400
Musa Muhammed Saeed & Roopali Fulzele IMPACT OF SUPERIOR-SUBORDINATE RELATIONSHIP ON THEIR PERFORMANCES IN CENTRAL BANK OF NIGERIA (CBN)	417
Kübra ŞAHİN ÇEKEN & Arzu ODUNKIRAN PICTURE OF THE STARTER NIGHT IN ACCORDANCE WITH THE CONCEPT OF THE FOUNDATION OF SWEET AND CAKE ART PRACTICES	423
Şehrinaz GÜNDÜZ YİRMİNCİ YÜZYILDA SOLO KLARİNET REPERTUVARINA YÖN VEREN BESTECİLER VE ESERLERİ	436
Ramazan SANLAV & Alper Cenk Gürkan INVESTIGATION OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS ACCORDING TO THE DEMOGRAPHIC FEATURES OF LEISURE MANAGERMENTS	441
Nərmin SADƏDDİNLİ THE IMAGE OF BOZKURT IN THE FOLKLORE OF MODERN TURKIC PEOPLES	455

1982 ANAYASASINA EKLENEN GEÇİCİ 20. MADDE KAPSAMINDA DOKUNULMAZLIKLARIN KALDIRILMASI

ABOLISHING THE LEGISLATIVE IMMUNITY UNDER THE PROVISIONAL ARTICLE 20 ADDED TO THE 1982 CONSTITUTION

Gencer Karabekir KARAGENÇ

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi, Ankara, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-9465-507X

ÖZET

Yasama Dokunulmazlığı sahibi bir milletvekili; suç işlediği iddiasıyla, tutuklanamaz, sorgulanamaz, tutulamaz ve yargılanamaz. Ayrıca herhangi bir ceza alması durumunda, hükmün infazı milletvekilliği sonrasında ertelenir. Bu hukuki mekanizma aracılığıyla milletvekillerine bir çeşit koruma sağlanmıştır. Bu tarz bir düzenleme yapılmasının altındaki yegane amaç; milletvekillerini sürekli olarak karşılabilecekleri bir dava tehdidinden koruyabilmektir. Yasama dokunulmazlığı; milletvekillerinin asıl vazifeleri olan yasama fonksiyonunun bir parçası olma işlevlerine engel olabilecek durumlarla karşılaşmalarını önleyebilmek, mesailerini kamuya ait işlere ayırabilmelerini sağlayabilmek amacıyla ihdas edilmiş bir haktır. Yasama dokunulmazlığı; milletvekilliği görev süresiyle sınırlı olup, bu haktan feragat etme imkanı yoktur. Çünkü yasama dokunulmazlığı bir kamu düzeni unsurudur. Ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi istediği zaman, gerekli çoğunluğu sağladığı takdirde ilgili milletvekilinin dokunulmazlığını kaldırabilir. Fakat yasama dokunulmazlığı nisbi nitelikte olduğundan ötürü, dokunulmazlık her bir suç için ayrı ayrı kaldırılmalıdır.

20.5.2016 tarihli ve 6718 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 1. maddesiyle 7.11.1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına geçici 20. madde eklenmiştir. Bunun neticesinde; Anayasa ve Adalet komisyonları üyelerinden kurulu Karma Komisyon kurularak, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığında, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin dosyası bulunan milletvekillerinin tümünün dokunulmazlığı, anayasaya eklenen bahsi geçen geçici madde ile kaldırılmıştır.

Bu çalışmada bu karar üzerine dokunulmazlığı kaldırılan milletvekillerinin, dokunulmazlıklarının kaldırılması kararına karşı açtıkları iptal davası incelenmiştir. Bu kapsamda öncelikle yasama dokunulmazlığı kavramına değinilmiştir. Bu kapsamda; yasama dokunulmazlığı kavramı genel hatlarıyla anlatılarak, özellikleri ve istisnaları belirtilmiştir. Sonrasında 1982 Anayasasının değiştirilme prosedürü anlatılarak, mevcut anayasaya geçici 20. Maddenin ekleniş süreci anlatılmıştır. Son olarak ise dokunulmazlığın kaldırılması kararına karşı açılan dava incelenerek, davanın sonucuna ilişkin hukuki değerlendirilmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yasama Dokunulmazlığı, Anayasa Değişikliği, Anayasa Mahkemesi İptal Davası.

ABSTRACT

A Member of Parliament with Legislative Immunity; he/she cannot be arrested, questioned, held or tried with the allegation of committing a crime. In addition, in case of any penalty, the execution of the sentence is postponed until after the deputy. A kind of protection has been provided to deputies through this legal mechanism. The sole purpose of such an arrangement is; to protect members of parliament from the threat of a lawsuit that they can constantly face. Legislative immunity; It is a right that was created in order to prevent MPs from encountering situations that might hinder their function of being a part of the legislative function, which is their main duty, and to ensure that they can devote their work to public affairs. Legislative immunity; is limited with the deputy time, and there is no possibility of waiving this right. Because legislative immunity is an element of public order. However, when asked Grand National Assembly of Turkey may lift the immunity of MPs concerned if it satisfies the required majority. But since legislative immunity is of a relative nature, immunity must be lifted for each crime separately.

Numbered 6718 dated 20.05.2016 and the Republic of Turkey's Law on the Amendment of the Constitution by Article 1 dated 11.07.1982 and numbered 2709 was added to the provisional article 20 of the Constitution of the Republic of Turkey. As a result of this; The Constitution and Justice Commission board member of the Mixed Commission was established, the Grand National Assembly of Turkey, all of the inviolability of deputies located the file on the abolition of legislative immunity, the bet is added to the constitution abolished by the temporary Article.

In this study, the annulment case filed by the deputies whose immunity was abolished upon this decision against the decision was examined. In this context, firstly, the concept of legislative immunity was mentioned. Afterwards, the procedure for the amendment of the 1982 Constitution was explained and the process of adding the temporary article 20 to the existing constitution was explained. Finally, the lawsuit filed against the decision to lift immunity was examined and legal evaluations were made regarding the outcome of the case.

Keywords: Legislative Immunity, Constitutional Amendment, Constitutional Court Annulment Case.

GİRİŞ

20.5.2016 tarihli ve 6718 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun 1.maddesiyle 7.11.1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na eklenen geçici 20. Maddeyle; Anayasa ve Adalet komisyonları üyelerinden kurulu Karma Komisyon Başkanlığında, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığında, Başbakanlıkta ve Adalet Bakanlığında yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin dosyası bulunan milletvekillerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır.

Bu çalışmada bu karar üzerine dokunulmazlığı kaldırılan milletvekillerinin, dokunulmazlıklarının kaldırılması kararına karşı açtıkları iptal davası incelenmiştir. Bu kapsamda öncelikle yasama dokunulmazlığı kavramına değinilmiştir. Dokunulmazlık kavramı genel hatlarıyla anlatılarak, özellikleri ve istisnaları belirtilmiştir. Sonrasında 1982 Anayasasının değiştirilme prosedürü anlatılarak, mevcut anayasaya geçici 20. Maddenin ekleniş süreci anlatılmıştır. Son olarak ise bu karara karşı açılan dava incelenerek, davanın sonucuna ilişkin değerlendirilmeler yapılmıştır.

YASAMA DOKUNULMAZLIĞI KAVRAMI

Yasama dokunulmazlığı kavramı ile milletvekillerine suç işlediği iddiasıyla çeşitli işlemlerin yapılamaması anlatılmaktadır¹. Yasama dokunulmazlığı kapsamında, suç işlediği iddiasıyla bir milletvekili; tutulamaz, tutuklanamaz, sorgulanamaz, yargılanamaz. Şayet ceza alır ise cezanın infazı milletvekilliği sonrasına ertelenir.

Yasama dokunulmazlığı mekanizması ile milletvekillerinin yargılama süreçlerinden bağışık tutularak, tüm mesailerini yasama çalışmalarına kanalize etmeleri amaçlanmaktadır. Yasama dokunulmazlığının kapsamının çok geniş tutulduğu yönündeki eleştirileri bir kenara bırakarak değerlendirme yapacak olursak; milletvekillerinin yasama dokunulmazlığına sahip olmadığı bir ortamda, teorik olarak bir milletvekilini sürekli dava dosyalarıyla uğraşmak zorunda bırakarak, yasama çalışmalarına katılmasının engellenebilir. Dokunulmazlığın temel amacı da bu olasılığı ortadan kaldırarak, milletvekillerini keyfi soruşturmalardan uzak tutabilmektir.

Yasama dokunulmazlığı 1982 Anayasasının 83. Maddesinde² düzenlenmiştir. İlgili madde de belirtildiği üzere, yasama dokunulmazlığı kaldırılabilir, nisbi niteliktedir. TBMM bir milletvekilinin yasama dokunulmazlığını basit çoğunlukla³ kaldırma yetkisine sahiptir. Yasama dokunulmazlığı kaldırılan bir vekil, tekrardan milletvekili seçilirse dokunulmazlığının tekrardan kaldırılması gerekir⁴. Bir milletvekilinin yasama dokunulmazlığının kaldırılması, milletvekilliğinin sona ermesine yol açmaz⁵. Yasama dokunulmazlığı sadece milletvekili süresi boyunca geçerlidir, geçici niteliktedir. Milletvekilliği sıfatının sona ermesinden itibaren, dokunulmazlığın sağladığı imtiyazlardan faydalanılamaz. Yasama dokunulmazlığı süresince zamanaşımı hükümleri işlemez. Dolayısıyla dokunulmazlık sadece cezadan korur, hukuktan korumaz. Yasama dokunulmazlığına ilişkin bir diğer özellik, yasama dokunulmazlığından feragat edilemeyeceği hususudur. Yasama dokunulmazlığı bir kamu düzeni unsuru sayıldığı için milletvekillerinin kendi istekleriyle bundan vazgeçme imkanları yoktur. Ayrıca milletvekili olmayan bakanlar da yasama dokunulmazlığından faydalanırlar.

Yasama dokunulmazlığının iki adet istisnası bulunmaktadır. Bunlardan ilki, “ağır cezayı gerektiren suçüstü hali”, diğeri ise soruşturmasına seçimlerden önce başlanılmış olmak

¹ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, s. 279

² 1982 Anayasası 83. Madde: “ Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar. Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasasının 14 üncü maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez. Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasî parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınmaz.”

³ Basit çoğunluk kavramı ile, toplantıya katılanların yarısından bir fazlası kastedilmektedir. Ancak bu sayı hiçbir zaman meclis üye tam sayısının ¼'ünün bir fazlasından(151 milletvekili) az olamaz.

⁴ Böyle bir gerekliliğin sebebi, ilgili kişiyi tekrardan Türk milletinin milletvekili seçmesidir. Mahkeme kararları da Türk Milleti adına verilir. Milletvekili sıfatını da ilgili kişiye tekrardan Türk Halkı verdiği için dokunulmazlığın yeniden kaldırılması gerekir.

⁵ Ahmet Nohutçu, **Türk Anayasa Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2015, s.187

kaydıyla anayasanın 14. Maddesi⁶ kapsamındaki suçlardır. Bu iki durumun varlığı halinde milletvekilleri dokunulmazlıktan faydalanamazlar.

Siyasi parti grupları 1982 Anayasası 83. madde uyarınca yasama dokunulmazlığı konusunda ortak karar alamazlar. Siyasi partilere yasama dokunulmazlığı ve meclis soruşturması konularında ortak karar almanın yasaklanmasının sebebi bu kararlar sonucunda ilgili vekilin yargılanmasına başlanacak olmasıdır. Bu yargılama sonucunda bir milletvekilinin özgürlüğünden mahrum kalma gibi ciddi bir yaptırımla karşı karşıya kalma riski bile bulunmaktadır. Bundan dolayı milletvekillerine kendi özgür iradeleriyle karar alma imkanı vermek adına, siyasi parti gruplarına bu alanda ortak karar alma imkanı tanınmamıştır⁷.

ANAYASANIN DEĞİŞTİRİLME SÜRECİ

1982 Anayasasının değiştirilmesine dair izlenmesi gereken usul anayasanın 175. Maddesinde⁸ anlatılmıştır. Bahsi geçen maddede anayasayı değişikliklerine dair kanun tekliflerinin altında en az meclis üye tamsayısının üçte birine tekabül eden 200 milletvekilinin imzasının bulunması gerektiği belirtilmiştir. Teklif verildikten sonra ilk olarak ilgili teklif komisyonda görüşülür ve komisyon aşamasındaki görüşmeler tamamlandıktan sonra genel kurula havale edilir. Genel

⁶ 1982 Anayasası 14. Madde: (Değişik: 3.10.2001-4709/3 md.) “Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz. Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.”

⁷ Bir siyasi parti grubu altında siyaset yapan milletvekilleri parti disiplini gereği, siyasi partilerin ortak karar aldığı durumda bu karara uymak zorundadırlar. Bu kararlar kimi zaman kendi şahsi düşünceleriyle çelişen nitelikte dahi olabilir.

⁸ Anayasa Madde 175: – (Değişik: 17.5.1987 - 3361/3 md.) “Anayasanın değiştirilmesi Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazıyla teklif edilebilir. Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki teklifler Genel Kurulda iki defa görüşülür. Değiştirme teklifinin kabulü Meclisin üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun gizli oyuyla mümkündür. Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki tekliflerin görüşülmesi ve kabulü, bu maddedeki kayıtlar dışında, kanunların görüşülmesi ve kabulü hakkındaki hükümlere tâbidir. Cumhurbaşkanı Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları, bir daha görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderebilir. Meclis, geri gönderilen Kanunu, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile aynen kabul ederse Cumhurbaşkanı bu kanunu halkoyuna sunabilir. Meclisce üye tamsayısının beşte üçü ile veya üçte ikisinden az oyla kabul edilen Anayasa değişikliği hakkındaki Kanun, Cumhurbaşkanı tarafından Meclise iade edilmediği takdirde halkoyuna sunulmak üzere Resmî Gazetede yayımlanır. Doğrudan veya Cumhurbaşkanı'nın iadesi üzerine, Meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile kabul edilen Anayasa değişikliğine ilişkin kanun veya gerekli görülen maddeleri Cumhurbaşkanı tarafından halkoyuna sunulabilir. Halkoyulamasına sunulmayan Anayasa değişikliğine ilişkin Kanun veya ilgili maddeler Resmî Gazetede yayımlanır. Halkoyulamasına sunulan Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların yürürlüğe girmesi için, halkoyulamasında kullanılan geçerli oyların yarısından çoğunun kabul oyu olması gerekir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların kabulü sırasında, bu Kanunun halkoyulamasına sunulması halinde, Anayasanın değiştirilen hükümlerinden, hangilerinin birlikte hangilerinin ayrı ayrı oylanacağını da karara bağlar. Halkoyulamasına, milletvekili genel ve ara seçimlerine ve mahallî genel seçimlere iştiraki temin için, kanunla para cezası dahil gerekli her türlü tedbir alınır.”

kurul sürecinde anayasa değişikliklerine ilişkin tekliflerin iki defa görüşülme zorunluluğu bulunmaktadır⁹. Buna ivedilikle görüşme yasağı adı verilir. Anayasa değişikliğine ilişkin olmayan kanunlar mecliste ivedilikle yani bir kere görüşülür ancak anayasa değişikliği hakkındaki kanun tekliflerinde bir kere görüşme usulü geçerli değildir. İki görüşme arasında 48 saatlik bir sürenin bulunması gerekir. Buna serinleme süresi adı verilir. Anayasa değişikliği oylamalarına ilişkin bir diğer özellik ise bu oylamaların gizli yapılmasının zorunlu olması hususudur.

Anayasa değişiklik tekliflerinin TBMM tarafından kabul edilmesine ilişkin olarak ise iki farklı durumdan bahsetmek mümkündür. Birinci durum ilgili değişiklik teklifinin meclis üye tamsayısının 3/5 ile 2/3 (360-400) milletvekili tarafından kabul edilmesi ile ortaya çıkar. Bu durumda TBMM tarafından kabul edilen teklif, tüm kanunlarda da olduğu şekilde Cumhurbaşkanına gönderilir. Cumhurbaşkanı bahsi geçen çoğunlukla kabul edilen anayasa değişikliğini bir kereliğine mahsus olmak üzere geri gönderme yetkisine sahiptir. Cumhurbaşkanının bu durumda sahip olduğu diğer bir yetki ise ilgili değişikliği zorunlu olarak referanduma sunmaktır. Anayasa değişiklik tekliflerine dair ikinci durum ise değişikliğin meclis üye tamsayısının 2/3'ü veya daha büyük bir çoğunlukla (400 ve üstü bir milletvekili) kabul edilmesi durumudur. Bu durumda teklif yine Cumhurbaşkanının önüne gelecektir. Cumhurbaşkanının bu durumda önünde 3 farklı tercih bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı ilgili teklifi onaylayabilir, yine bir kereliğine mahsus olmak üzere geri gönderebilir ya da ihtiyari olarak halk oyuna sunabilir.

ANAYASAYA EKLENEN GEÇİCİ 20. MADDE İLE DOKUNULMAZLIKLARIN KALDIRILMASI VE DENETİMİ

20.5.2016 tarihli ve 6718 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 1. maddesiyle 07.11.1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na geçici 20. Madde eklenmiştir. İlgili madde;

“GEÇİCİ MADDE 20- Bu maddenin Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edildiği tarihte; soruşturmaya veya soruşturma ya da kovuşturma izni vermeye yetkili mercilerden, Cumhuriyet başsavcılıklarından ve mahkemelerden; Adalet Bakanlığına, Başbakanlığa, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına veya Anayasa ve Adalet komisyonları üyelerinden kurulu Karma Komisyon Başkanlığına intikal etmiş yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin dosyaları bulunan milletvekilleri hakkında, bu dosyalar bakımından, Anayasanın 83 üncü maddesinin ikinci fıkrasının birinci cümlesi hükmü uygulanmaz. Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren onbeş gün içinde; Anayasa ve Adalet komisyonları üyelerinden kurulu Karma Komisyon Başkanlığında, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığında, Başbakanlıkta ve Adalet Bakanlığında bulunan yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin dosyalar, gereğinin yapılması amacıyla, yetkili merciine iade edilir.” şeklindedir.

Bu değişiklik uyarınca dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin hali hazırda 667 adet dosyası bulunan 138 milletvekilinin dokunulmazlığı, maddenin yürürlüğe girdiği gün kalkmıştır. Dokunulmazlığın kaldırılması kararlarının TBMM tarafından basit çoğunlukla verildiğini söylemiştik. Bir milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin genel usul Meclis

⁹ Anayasalar toplum ile devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen temel kurucu metinler olduğu için 2 kere görüşülmeleri esas alınmıştır. Bu kurucu metinlerin değiştirilebilmesi için 2 kere görüşülme gibi daha zorlaştırıcı bir yöntem öngörülmüştür.

İçtüzüğünde düzenlenmiştir. İçtüzük hükümleri¹⁰ gereği TBMM Genel Kurulu tarafından karar verilmeden önce, dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin istemler Başbakanlık tarafından, Anayasa ve Adalet Komisyonu üyelerinde oluşan Karma Komisyona havale edilir.

TBMM tarafından verilen dokunulmazlığın kaldırılmasına karşı başvurulabilecek itiraz usulü 1982 Anayasasının 85. Maddesinde¹¹ düzenlenmiştir. İlgili madde uyarınca dokunulmazlığı kaldırılan vekil veya onun adına bir başka vekil kararın alındığı günden itibaren 7 gün içinde Anayasa Mahkemesine kararın iptali için başvuruda bulunabilir. Anayasa Mahkemesi de iptal istemine ilişkin kararını 15 gün içerisinde açıklar.

Bahsi geçen olayda ilgili vekillerin dokunulmazlığı TBMM Genel Kurulu tarafından bir parlamento kararı aracılığıyla değil, anayasaya konulan bir geçici maddeyle kaldırılmıştır. İlgili geçici maddenin gerekçesinde de bu değişikliğe ilişkin olarak dokunulmazlığı kaldırılan vekillerin Anayasamızın 85. Maddesinde öngörülen itiraz usullerini kullanamayacakları da belirtilmiştir.

Dokunulmazlıkları bu kapsamda kaldırılan milletvekillerinden, 70 milletvekili ilgili dokunulmazlığın kaldırılması kararlarının iptali ve yürütmelerinin durdurulması talebiyle Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. İlgili talepte milletvekilleri özetle, dokunulmazlıklarının kaldırılmasının bir parlamento kararı niteliğinde olduğu iddiasında bulunmuşlar, anayasanın 85. Maddesinde belirtilen denetim usulünün geçerli olması gerektiğini savunmuşlardır. Ayrıca bunun bir parlamento kararı olmadığı, anayasa değişikliği olduğu kabul edilse dahi maddi anlamda dokunulmazlığın kaldırılması sonucunu doğurduğu için parlamento kararları için uygulanan denetim mekanizmasının burada da geçerli olması gerektiğini öne sürmüşlerdir.

Anayasa Mahkemesi 2016/54 E., 2016/117 K. 3.6.2016 tarihli kararıyla mevcut iptal istemini karara bağlamıştır. Anayasa Mahkemesi ilgili kararında, anayasaya eklenen Geçici 20. Madde kapsamında yapılan değişiklik sonucunda dokunulmazlıkların kaldırılmasının, münferit vakalar olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir. Dokunulmazlıkların kaldırılmasının parlamento kararı olarak nitelendirilemeyeceğini, bu sebepten dolayı Anayasanın 85. Maddesinde öngörülen itiraz mekanizmasının kullanılamayacağını karara bağlamıştır.

Anayasa Mahkemesi ilgili kararında ayıca anayasanın 148. Maddesine vurgu yapmıştır. Anayasanın 148. Maddesi¹² anayasa değişikliklerinin denetiminde hangi normların kıstas

¹⁰ TBMM İçtüzüğü 131. Madde: “Bir milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması hakkındaki istemler Başkanlıkça, Anayasa ve Adalet komisyonları üyelerinden kurulu Karma Komisyona havale edilir. Anayasa ve Adalet komisyonları üyelerinden kurulu Karma Komisyonun Başkanı, Başkanvekili, Sözcü ve Kâtabi, Anayasa Komisyonunun Başkanı, Başkanvekili, Sözcüsü ve Kâtabidir.

¹¹ Anayasa Madde 85. – (Değişik: 23.7.1995 - 4121/10 md.) “Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya milletvekilliğinin düşmesine 84 üncü maddenin birinci, üçüncü veya dördüncü fıkralarına göre karar verilmiş olması hallerinde, Meclis Genel Kurulu kararının alındığı tarihten başlayarak yedi gün içerisinde ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekili, kararın, Anayasaya, kanuna veya İçtüzüğe aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini onbeş gün içerisinde kesin karara bağlar.”

¹² **MADDE 148.** – Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler. Ancak, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılmaz. Kanunların şekil bakımından denetlenmesi, son oylamanın, öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığı; Anayasa değişikliklerinde ise, teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği

alınacağını belirtmektedir. Bahsi geçen madde de Anayasa değişikliklerine sadece şekil yönünden dava açılacağı belirtilmiştir¹³. Anayasa Mahkemesinin önüne gelen davada yaptığı şekil yönünden denetimde; teklif sayısı, son oylamanın öngörülen çoğunlukla yapılp yapılmadığı ve ivedilikle görüşme yasağına uyulup uyulmadığına bakacağını belirtmiştir.

Anayasa Mahkemesi ayrıca Anayasanın 150. Maddesi¹⁴ gereği anayasa değişikliklerine şekil yönünden iptal davasını sadece Cumhurbaşkanı ve TBMM üye tamsayısının 1/5'i tutarındaki milletvekilinin(120 Milletvekili) açabileceğini belirterek, mevcut başvuruda bu şartında sağlanmadığını belirtmiştir.

Anayasa Mahkemesi bu değerlendirmelerinden sonra başvuruya ilişkin olarak; Anayasanın 85. Maddesinde öngörülen münferit dokunulmazlığın kaldırılması kararlarına karşı uygulanan itiraz usulünün burada uygulanamayacağını belirtmiştir. Mevcut dokunulmazlığın kaldırılması işlemlerinin anayasaya konulan bir geçici madde kapsamında yapıldığından bahisle, 85. Madde hükümlerinin geçerli olmadığını açıklamıştır. Ayrıca Anayasa değişikliklerine karşı sadece şekil yönünden, Cumhurbaşkanı ile meclis üye tam sayısının 1/5'inin başvurabilmesi koşulunun da başvuruda karşılanmadığını belirtmiştir. Anılan sebeplerden ötürü Anayasa Mahkemesi dokunulmazlığın kaldırılması taleplerinin yürütmesinin durdurulması ve iptali taleplerini oy birliğiyle reddetmiştir.

şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlıdır. Şekil bakımından denetleme, Cumhurbaşkanınca veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beşte biri tarafından istenebilir. Kanunun yayımlandığı tarihten itibaren on gün geçtikten sonra, şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmaz; def'i yoluyla da ileri sürülemez. Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekilini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar. Yüce Divanda, savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcivekili yapar. Yüce Divan kararları kesindir. Anayasa Mahkemesi, Anayasa ile verilen diğer görevleri de yerine getirir.

¹³ Anayasa değişikliklerine karşı şekil yönünden iptal davası kanunun Resmi Gazetede yayımlandığı günden itibaren 10 gün içinde açılmalıdır.

¹⁴Anayasa Madde 150: “Kanunların, kanun hükmündeki kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açabilme hakkı, Cumhurbaşkanına, iktidar ve anamuhalefet partisi Meclis grupları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki üyelere aittir. İktidarda birden fazla siyasi partinin bulunması halinde, iktidar partilerinin dava açma hakkını en fazla üyeye sahip olan parti kullanır.”

KAYNAKLAR

Gözler Kemal, Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000.

İba Şeref, Türk Parlamento Hukukuna Giriş, Nobel Yayın, Ankara, 2004.

Kıratlı Metin, Parlamenter Muafiyetler, A.Ü.B.F. Yayını

Nohutçu Ahmet, Anayasa Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara, 2015.

Özbudun Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005.

Teziç Erdoğan, Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, Ankara, 2016.

<http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/basin/kararlarailiskinbasinduyurulari/genelkurul/detay/19.html>

<http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/basin/kararlarailiskinbasinduyurulari/genelkurul/detay/pdf/2016-117.pdf>

ADNAN ÖZER'İN ŞİİRLERİNDE GÖÇ TEMASI

THE THEME OF MIGRATION IN ADNAN ÖZER'S POEMS

Öğr. Gör. Dr. Zehra ERGEÇ

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Türk Dili Bölümü

ORCID NO: 0000-0002-6949-9124

ÖZET

Bu çalışmada, 1950-1951 Balkan göçü hakkında kısa bir açıklama yapılarak söz konusu göçün Adnan Özer'in (1957- ...) şiirlerindeki yansımaları, şairin yaşam öyküsünün de izleri sürülerek ortaya çıkarmak amaçlanır. XIX.yy'da Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki üstünlüğünü kaybetmeye başlamasıyla birlikte Türkler'in Anadolu'ya doğru zorunlu göç hareketi başlar. XIX.yy'da başlayan ve çeşitli tarihlerde devam eden Bulgaristan Türkleri'nin zorunlu göç hareketi, 1950-1951 yılları arasında da gerçekleşir. Bu yıllar arasında dönemin Bulgar yönetimi tarafından Bulgaristan'da yaşayan yaklaşık 200.000 Türk zorunlu göçe maruz bırakılır. Zorunlu göçe tabi tutulan Türkler arasında 1957 yılında Tekirdağ'da dünyaya gelen şair Adnan Özer'in ailesi de yer alır. Ailesinin göçmenlik hikâyesine babasının Batman'a sürgün edilmesi de eklenince göçmenliğin etkileri Özer'in şiir dünyasında önemli bir yer tutar. Özer'in şiirlerinde, evrensel bir mesele olan göçmenlik kavramı onun bireysel öyküsüyle harmanlanarak ontolojik sorgulama biçiminde karşımıza çıkar. Özer'in şiirlerindeki göç teması "Nar" (1979), "Ateşli Kaval" (1981), "Çıngırağın Ölümü" (1982), "Rüzgâr Durdurma Takvimi" (1985), "Zaman Haritası" (1991) ve "Veda Şiirleri" (1999) adlı eserlerinde yer alır; ancak "Yol Şarkıları" (2016) adlı kitabında odak noktası hâline gelir. Göçmenlerin acıları, aidiyet arayışları, özlemleri, kaygıları Özer'in şiirlerinde bir çığlık gibi yankılanır. Özer'in şiirlerinde mekânın psikolojik ve sembolik anlamlara büründüğü ve dekor olarak kullanılmasının dışında bir işlev kazandığı gözlemlenir. Mekânın değişimine bağlı olarak ortaya çıkan göçmenlik duygusunun Özer'in şiirlerinin temel izleği olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adnan Özer, Şiir, Göç, Göçmenlik.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to reveal the reflections of this migration on Adnan Özer's (1957- ...) poems by making a brief explanation about the 1950-1951 Balkan migration and by tracing the life story of the poet. As the Ottoman Empire started to lose its superiority in the Balkans in the 19th century, the forced migration of the Turks towards Anatolia began. The forced migration of the Bulgarian Turks, which started in the 19th century and continued in various periods also occurred between 1950 and 1951. Between these years, approximately 200,000 Turks living in Bulgaria were forced for migration by the Bulgarian administration of the period. Born in Tekirdağ in 1957, the family of Adnan Özer, a poet, was among the Turks who were forced to migrate. When his father's exile to Batman is added to his family's migration story, the impacts of migration come to the fore in Özer's poetry world. In Özer's poems, the concept of migration, which is a universal matter, is blended with his individual story and emerges in the form of ontological questioning. The theme of migration in Özer's poems is also included in his works titled "Pomegranate" (1979), "Fiery Pipe"(1981), "Death of the Rattle" (1982), "Calendar of Wind Stop" (1985), "Time Map" (1991) and "Farewell Poems"(1999), but it turns into a focal point in his book "Road Songs" (2016). The sufferings, search for belonging, longings and concerns of the immigrants echo like a scream in Özer's poems. In Ozer's poems, it is observed

that place assumes psychological and symbolic meanings and acquires a function beyond being used as decor. It was found that the sense of being nomadic emerging from a change of place is the main theme of Ozer's poems.

Keywords: Adnan Özer, Poem, Migration, Immigrant.

GİRİŞ

Fertlerin veya toplulukların, çeşitli gerekçelerle bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine taşınma eylemine göç denir. Sosyal bir hadise ve insanlık tarihi kadar eski bir kavram olan 'göç'ün birçok sebebi vardır. Doğal afetler, savaşlar, kaynak yetersizliği, geçim sıkıntısı, daha iyi şartlarda yaşama umudu ve eğitim gibi esaslara dayanan bireysel veya toplumsal göçlerle karşılaşılır. Göçleri genel olarak 'gönüllü göçler' ve 'zorunlu göçler' şeklinde iki sınıfa ayırmak mümkündür. Gönüllü göçler ve zorunlu göçler, fertlerin ya da toplulukların yaşadıkları ülkenin içine veya dışına doğru vuku bulabilir. Yaşanılan ülkeden başka bir ülkeye doğru yapılan kısa veya uzun süreli iskân değişimi olarak tanımlanabilecek dış göç, "dünyanın her yerinde toplumların ve bireylerin yaşamını sosyal, ekonomik ve psikolojik bakımdan çok yönlü" etkiler (Doğramacıoğlu, 2009: 156). İnsanlık tarihi boyunca birçok zorunlu dış göç gerçekleşir. 1950-1951 yıllarında Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göç etmesi de zorunlu bir dış göç hareketidir.

XIV. yüzyılda Osmanlı'nın Balkan yarımadasını almasıyla birlikte devletin iskân politikası gereği Türkler Anadolu'dan dalga dalga Rumeli'ye göçtüler. İskân, "sürekli oturmak üzere bir kimseyi bir yere yerleştirmek, yurt edindirmek, boş bir yeri meskûn hale getirmek" şeklinde tanımlanabilir (Koç, 2016: 650). Balkanlar'a yerleşen Türkler, burada yeni yerleşim birimleri kurup; bu topraklara örf adetlerini, yeme içme alışkanlıklarını, yaşama şekillerini, dinî inançlarını taşıyarak Türk vatanı yaparlar. Osmanlı'nın Balkan topraklarını kaybetmesiyle birlikte Balkanlar'da yaşayan Türklerin göç ettirilmesi sorunuyla karşı karşıya kalınır. Bulgaristan, 1878'de Berlin Antlaşması ile sonucu içişlerinde bağımsız, 1908'de ise tam bağımsız olarak Osmanlı Devleti'nin Tuna Vilayeti'nde kurulur. O dönemde "Tuna nehri ile Balkan sıradağları arasında kalan Tuna Vilayeti'nde 1876 yılında 1.120.000 Türk ve 1.130.000 Bulgar" yaşar (Çolak, 2013:115). Rus panslavistleri, bu bölgede bir Slav devleti kurmak için yerli Türk halkını bölgeden çıkarma yoluna gider. Balkanlar'dan gerçekleşen göçün en önemli sebebi olarak Rusya'nın panslavist akımının etkisi altındaki Türk düşmanlığı gösterilir (Halaçoğlu, 1994: 29). 1877-1878 Osmanlı -Rus Savaşı'ndan sonra Bulgar çetelerinin zorbalıkları Türkler'i zorunlu göçe mecbur bırakır. 93 Harbi sonrasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yoğun olarak başlayan göçler, imzalanan ikili antlaşmalarla çeşitli dönemlerde devam eder. 12. Yeni Bulgar Komünist rejimi, tek uluslu sosyalist devleti fikrini hayata geçirebilmek için bir milyona yakın Türk'ü asimile etme çalışmalarına başlar. 13. Komünist rejim ise; bu amaç doğrultusunda Bulgaristan'daki Türkler'e karşı ağır bir ekonomik baskı yöntemi uygulamaya koyulur. Bulgaristan'daki Türk nüfusunu eritmek için onlara çeşitli baskılar yapılır. Türk çocuklarını Trudovak adı verilen işçi asker taburlarında veya Brigadir adı verilen kısa süreli işçi taburlarında ağır şartlarda çalıştırılır (Çolak, 2013: 119). Bölgedeki Türkler'den alınan vergi miktarları artırılır. Türk esnaf ve sanatkârlara, öğretmenlere, din adamlarına, aydınlara ve çocuklara, Komünizm doktrininin aşılabilmesi için onları düzenli ve sürekli biçimde toplantılara katılmaya zorlarlar. Türkler'in öğrenim gördüğü okullara Bulgaristan tarafından el konularak Bulgar okullarıyla birleştirilir ve Türk çocuklarının bu okullarda eğitim görmesi zorunlu kılınır. Bu topraklarda ikaâmet eden Türkler'in göçe zorlandığına tanıklık edilir. Neticesinde Bulgarsitan'dan Türkiye'ye göç akını meydana gelir.

Türkleri, Balkanlar'dan söküp atmak düşüncesinin sonucu olan Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1950-51 yıllarında vuku bulan göç, zorunlu göç kapsamındadır. Bu yıllar içerisinde göç

zorlanan 150.000 Türk anavatana gelir (Çolak, 2013: 138). Belirsizlik ve korkunun hüküm sürdüğü topraklardan güvenli, huzurlu bir gelecek hayaliyle yollara dökülürler. Ancak Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan anlaşmalara uyulmayarak Türk göçmenlerin haklarından faydalanmalarına izin verilmez. Bütün mal varlıkları gasp edilen göçmenler, Türkiye'ye tam manasıyla yoksul bir hâlde gelir (Çolak, 2013: 122). Tüm bu zorluklarla mücadele etmek zorunda kalan kişiler arasında şair Adnan Özer'in ailesi de yer alır. Bu durumun yankıları şairin eserlerinde yoğun biçimde görülür.

Çalışmamızın bundan sonraki bölümde Adnan Özer'in şiirlerindeki 'göç', 'göçmenlik' ve 'sürgün'le ilişkili imgeler açığa çıkarılacaktır.

BULGULAR

Adnan Özer'in Şiirlerinde Göçün İzleri

Adnan Özer, 20 Şubat 1957'de Meryem Hanım ile İsmail Özer'in oğlu olarak Tekirdağ'da doğar. İlkokulu Silivri'nin Küçüksinekli köyünde bitirir. Ortaokul ve liseyi ise Batman'da tamamlar. 1991 yılında İstanbul Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulundan mezun olur. Arkadaşlarıyla birlikte Yeni Türkü, Üç Çiçek, Stüdyo Imge, Fanatik, Düşler, Düşler Öyküler dergilerini çıkarır. Era Yayınlarını kurar ve yönetir. Gendaş Yayınları'nda genel yayın yönetmeni olarak çalışır. Everest Yayınları'nda editörlük yapar. Adnan Özer'in yayınlanan ilk şiiri olan "Savaşçının Tolgasındaki Kuş", 1977 yılında İlerici Yurtsever Gençlik dergisinde çıkar. Özer, çeviri, antoloji ve hatıra dalındaki eserlerinin yanı sıra "Nar" (1979), "Ateşli Kaval" (1981), "Çingirağın Ölümü" (1982), "Rüzgâr Durdurma Takvimi" (1985), "Zaman Haritası" (1991), "Veda Şiirleri" (1999) ve "Yol Şarkıları" (2016) adlı şiir kitaplarıyla Türk edebiyatına büyük katkı sağlar.

Özer, "Trakya Efsaneleri" ile 1980 Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Kültür Şenliği Şiir Yarışması birincilik ödülünü kazanır. "Zaman Haritası" adlı kitabıyla ile 1992 Cemal Süreya Şiir Ödülü'nü, "Yol Şarkıları" adlı kitabı ile 2016 yılı Fazıl Hüsni Dağlarca Şiir Ödülü'nü alır.

Göç olgusu Türk edebiyatında sıkça işlenen kavramlar arasındadır. Göç ve göçmenlik "Türk edebiyatçısının gözlemlediği kadar yaşadığı" bir süreç olarak kendini gösterir (Turan, 2012: 13). Yazar ve şairlerin şahsî tarihinde yer alan meselelerdendir. Bu şairler arasında Adnan Özer de yer alır. Şiirlerinde aşk, ölüm, doğa sevgisi gibi temalar kullanan Özer'in göç temasına da yer verdiği görülür. Tema; "şiirde dile getirilen, şiirin içeriğini oluşturan bir çeşit konu; şiire hâkim olan ve okura duyurulmak istenen duygu; şiiri oluşturan öz"dür (Karataş, 2004: 467). Göçün ve sürgünün acısını günbegün yüreğinde hisseden şairin şiirlerinde göç teması ağır basar. "Şu veya bu sebeple doğal çevresinden ayrı kalmış insan bir eğretelik, köksüzlük, terk edilmiş, bir kenara atılmışlık duygusu içinde olur" (Çetin, 2004: 69). Bu sebeple göç, Özer'in şiirlerinde çoğu zaman bedbinlik, hasret, tedirginlik, yalnızlık temalarıyla birlikte öne çıkar.

Adnan Özer'in Yol Şarkıları adlı eserinde Balkanlar, Trakya, İstanbul, Doğu vilayetleri geniş yer tutar. Bilhassa bu şiir kitabında bir göçmen çocuğunun sesi yankılanır. Yol ekseninde göç işlenir. "Yollar da, ayrılık da 'göç'e dahil. Çünkü her ayrılık bir göçtür" (Acar, 23 Ağustos 2016). "Yol Şarkıları I" başlıklı şiirinde yolların onun için herkesten farklı bir anlamı olduğunu vurgular:

"Kimsenin bildiği gibi değildir yollar:

Sol yanım, sol yanım gibi heyelan, sağımda kötürüm bağlar.

Üsküp Köprülü arası, akşama doğru kahverengi ölüm,

kopardığım ilk günden kanayan bir çağrı yıllar boyu" (Özer, 2016: 11).

Birey, "içinde doğup büyüdüğü, yetiştiği ve sosyal çevre edindiği doğal mekânından uzun süreli ayrı kaldığında bir yalnızlık, ıssızlık ve gariplik hisseder" (Çetin, 2004: 69). Göç olgusu, insanın kişiliğinde derin izler bırakabilen mühim bir olaydır. Göçmenliğin sızısı şarin birçok dizesine sinmiştir. "Yol Şarkıları III" başlıklı şiirde göçün getirdiği yalnızlığın sesi iştilir. Özer, söz konusu şiirinde aslında özlediğine de yabancı olduğunu çarpıcı bir dille ortaya koyar:

"Görüyorum, Abadan bir derviş hâlâ kapımda:

Neyi özlüyorsun, diyor, özlediğine yabancı sen?

Bir evi çocuklara bölemedin;

habis bir yalnızlık için dışın.

Ne istiyorum bulamadığım köklerimden?

Böyle ahmak ve hayta nereye gidiyorum?

Belikleri Balkan'da örülmüş annem de öldü." (Özer, 2016: 13).

Bu dizelerdeki sorgulamalarda, şairin köklerini aradığı yerin, değer verdiği kişilerin yaşama veda etmesiyle anlamsızlaştığı görülür. Özer, arayışının artık beyhude bir uğraş olduğunun bilincindedir. Yine de göçmenliğin şiirini yazmaktan kendini alıkoyamaz:

"Çalımlı satırlarla aya karşı

göçmenliğin şiirine çalışıyorum, delirmeden;

delirmeden aklımı veriyorum bir uzak yurda,

özlüyorum katardan dağılan tuzumu zerre zerre" (Özer, 2016: 13).

Özer'in kendini tanımlayışında bile göçmenliğin izlerini görmek mümkündür:

"Bizim oralardan aldım ben bu renkleri;

Adnan Özer derler 'nevi şahsına münhasır',

yurtsuzluktan hayta, özlemden ahmak,

gözleri hâlâ o kalaylı bakırdadır" (Özer, 2016: 14).

Birey, çocukluğundan getirdiği izleri yarına taşır. "Çocukluğumuzun, içimizde canlı ve poetik bakımdan faydalı bir biçimde kalması, olgular düzleminde değil, düşleme düzleminde gerçekleşir. Geçmişin şiirini işte bu sürekli çocukluk sayesinde elimizde tutarız. İnsanın doğduğu evde düşsel olarak oturması, bu evde anılarla oturmasından daha fazla bir şeydir; yitip gitmiş o evde düşünüyü kurduğumuz gibi oturmaktadır" (Bachelard, 2017: 47). Bu sebeple Özer, Trakya'da yaşadığı evlere karşı öven ve yücelten bir tavır içindedir:

"Trakya, nasıl ayrıldım senden

sıvalı kerpiç bacalardan duman tüterken.

Nasıl da camlarda kaldı süzgül gözlerin, akraba hayat.

Dur durak yok, bir daha siliyor evimi her seyahat.

Evsizin evini özlerim şimdi, eşikte gölgesiyle.

Ah o inatçı, gürlek meşeler

kökümü, omcamı, hele de ilk sevdami

tutarlar mı biteviye..." (Özer, 2016: 15).

Özer'e göre ondaki göçmenlik duygusu bitecek gibi değildir. Göçmenliğin mülkiyetsizliğinin izleri onun şiirlerinde geçmişte sahip oldukları eşyalara duyulan özlem şeklinde belirir.

Mekânların "dinsel, soysal, kültürel, sanatsal hatta siyasal kimlikleri vardır ve bu kimliklerin imgesel ve simgesel içerikleri, onlarla ilişkide olan insanların kimliklerinin oluşumunda önemli etkilere sahiptirler" (Narlı, 2014: 32). Şairin çocukluğu Tekirdağ'ın Gazioğlu köyünde geçer. Daha sonra ise demiryolunda çalışan babasının işi sebebiyle İstanbul'un Gaziosmanpaşa ilçesine taşınırlar. İstanbul, Adnan Özer için gurbettir. Yaşamını idame ettirmek için bulunmak zorunda olduğu bir mekândır. Özer, göç ile gelen ayrılık sonrası yalnızlığı bir yürek yangınına dönüştüren İstanbul'a serzenişte bulunur:

"Canımın içini özlerim şimdi, üşüyen nefesiyle;

İstanbul dönmesem sana

dönmesem çirkin ekmek kavgasına

annemi aldın, süründürüp hastane kapılarında

bir karım vardı, dağ arpası saçlı, onu da aldın" (Özer, 2016: 16).

Şair, İstanbul'u gönül bağı olduğu yakınlarını kaybetmesinin müsebbibi gibi görür. Özer'in bir röportajında belirttiği üzere eşi hayattadır: "Yol Şarkıları şiirimde ilk defa gerçek bir şey yazmaya çalışayım dedim. Eşim ölmüş gibi anlaşılıyor demek ki, ayrılıktı söz konusu olan. Öbürleri de gerçektir ama onlarda benim aşırı yorumlamam var" (Erkovan, 10. 8. 2015). Şair, ölüm ve ayrılığı birbiriyle eş değer tutar. Balkanlar, Özer'e yaşamının en güzel anlarını hatırlatırken; İstanbul ayrılığı, acıyı, kayıpları ve üzüntüyü çağırıştırır.

Özer, 1978'de Küba'nın başkenti Havana'ya gider ve orada İspanyol Margarita Gonzales ile tanışır (Ergülen, 2012). Margarita'yla birbirlerine aşık olurlar. Ancak Özer bir ay sonra dönmek zoruna kalır. Şair, "Çingırağın Ölümü 2" başlıklı şiirinde ilk aşkı Margarita'ya seslenir. Söz konusu şiirde "ayrılık", "ölüm" ve "göç" kavramları arasında yalnızlık bağlamında ilişki kurduğu görülür:

"herkes göçünce

ölüm yalnızlığını yaşar" (Özer, 2001: 119).

Zorunlu göçe maruz kalan her göçmen gibi şair de ata yurduna dönme arzusunu yüreğinde taşır. Trakya'ya dönme umudunu hiç yitirmediği, er ya da geç kavuşacağına olan inancı şiirlerine yansır:

"Ah, Trakya, kumru cumalar, üveyik cumartesiler ülkesi

cesedim dönecek elbet sana, göçmenliğe hatıra..." (Özer, 2016: 16).

Göçmenliğin getirdiği yersiz yurtsuzluk şaire ömür boyu sürecek bir yolcu kimliği kazandırır. Yurdundan ayrı kalan, göç ettiği yeri yurt edinemeyen, bir yere ait olamama hissini yüreğinde taşıyan göçmenlerin yollarla ilişkisi "Yol Şarkıları V" adlı şiirin şu dizelerinde görülür:

"Kalpten ağır ne taşınır

yolların ruhu olan bu varlığımda...?

(...)

Ne kadar dokunaklı söylesem

anlatamam bu gezgin halimi.

Bir kapı kapanır bir kapı açılır

yalnızlıktan yalnızlığa" (Özer, 2016: 17).

Özer'in yollara düşmesi, özlediklerini bulma beklentisinden kaynaklanır. "Kâğıt Gemi" başlıklı şiirinde gezginliğin kaynağının geçmiş güzellikleri arayış olduğu açıkça görülür:

"Gezdikçe kendine ne şehirler bulacaksın

Hatıranda sakladığın çarşılar bulup çıkaracak gölgeni

Eski yazların ölü vakitlerinden

Tanıyacak seni orada burda tüm dalgınlıkların

Razı etmeye çalışacak yine hayallerin

Peşlerine takılmaktan başka çaren olmadığına

Ne görsen eski, neye dokunsan ilk özlediğin kadar ulaşılmaz" (Özer, 2016: 19).

Bu şiirin devamında Özer'in yurtsuzluk hissinden kaçmak için doğaya sığındığına şahit olunur. Ancak bu durum, onun içindeki boşluğu azaltmak yerine derinleştirir:

"Böyle başladı bu gezmek sevdası, böyle de biter

Olmayan bir gemi, olmayan bir denize iner.

Susmak gibi, Adnan, anladın belki sonunda,

Bir gün Şardağı'nda, bir gün Amazon'da,

Gittikçe kendinde ne boşluklar bulacaksın" (Özer, 2016: 19).

Andan Özer şiirinde ev hatıraları ve düşleri saklayan sıcak, samimi bir mekân olarak yer alır. Trakya'da geçen günler, sevgi dolu ilişkilerin kurulduğu ömrün en güzel demlerini yansıtır. Trakya'da yaşanan günler, şaire sıcak aile ortamını hatırlatır. "Üşüdüklerini Düşünüyorum" başlıklı şiirinde rüzgârın, şaire eski evinin avlusunu çağrıştırdığına şahit olunur: "Her güz sonu ben de serin rüzgârlar esmeye başladığında üşüdüklerini düşünüyorum, eski yurttaki, eski evin avlusunun bir köşesinde..." (Özer, 2016: 33). Özer'in şiirlerinde ev, değer verilen bir mekândır. Eıguer'e göre insan saçlarından nefret edebilir ama bedeninin "bütünleyici bir parçası olmaları nedeniyle onlardan" kurtulamaz. Bu durumu insanın evle olan ilişkisine benzetir. Ev, "beden imgesi temsilinin oturulabilir alana genişlemesi, tam da aidiyetle damgalanmış olan kendi-alan uyuşması ilkesini ortaya çıkarmaya olanak tanır" (Eıguer, 2014: 178 -179). Bu sebeple evle kopmaz bağlarımız vardır. "Yağmurlar -II" adlı şiirinde, "yeni yurttaki evlerinde yağmurun beklenmesi şaire ilk yağmuru düşündürür ve bu düşünceler onu doğduğu eve sevkeder:

"Yeni yurttaki bir ev yaptılar

ve ilk yağmuru beklediler

İlk yağmuru düşünüyorum:

Hatırası hâlâ kiremitlerinde olmalı

Doğduğum evin.

Her serinlik bana merak;

Sır oluşu kumruların birden,

Bir diyardan bir diyara çırpınarak

Göçen bulutlar gibi

Yağmurun sesi...

(...)

Her koyuluk bana kuşku;
Metruk orman gölgeleri gelir he yağmur öncesi.
Ürker ve sorarım onlardan
Soyumun unuttuğu türküleri.
Göçerken bütün türküleri götürebilir mi insan?
Yağmurun sesini götürebilir mi,
Daha ilkinde kulak verip delirdiği
Eski yurttan son tırtırları..?" (Özer, 2016: 24).

Bu şiirde, Özer'in kendini yersiz yurtsuz hissedişine ve bir şöylesinde doğduğu eve dair dile getirdiği düşüncelerin izlerine rastlanır: "Göçmenler arasında kendilerini yerleşik hissedenler yok mu, var elbet ama bizim ailecek serüvenimiz buna pek elvermedi. Asıl önemlisi, şimdi itiraf edeyim, ülke tahayyülü. Evet, göçmensin, bulduğunla yetineceksin, lakin bende böyle olmadı. Burada doğdum, ama bilincime işleyen bir şey vardı; doğduğum evin bazı kısımları daha bitmemişti. Onu tamamlamaya çalışıyorum; kerpiçtir, kiremittir diye yazmalarım hep bundan." (Çopur 2016). Özer'in doğduğu evin tamamlanmamış olması, ondaki aidiyetsizlik hissini pekiştirir. Ailesindeki kişilerin ölümleri onu geçmişine daha da yaklaştırır. 70'li yıllarda dedesinin vefatıyla başlayan kayıplara amcasının, babasının ve amcasının oğlunun da eklenmesiyle şairin yalnızlık hissi derinleşir. "Yol Şarkıları IV" başlıklı şiirde vefat eden akrabalarına gönderme yapar:

"Geçiyor Balkan günlerim
bir elmanın nazik soyuluşunda.
Kalp de yaradır, diyor ayazda türküm
kanıyor her yola koyuluşumda.
Ölümün dişlediği bir meyveymiş geçmiş özlemi
çocukluğun çürüyüp yapışması deriye.
Ah, o kar fısıltılı bahçeler
dedemi, amcamı, hele de babamı
çağırırlar mı geriye..." (Özer, 2016: 15).

Şair, "Yılmaz Özer" başlıklı şiirinde amcasının oğlunun ölümüyle birlikte ruhunda duyduğu kimsesizliğin acısını dile getirir:

"Bir yağız buğday tanesiydi amcamın oğlu
Hayat onu genç yaşında öğüttü

(...)

Ne çabuk dağıldı her şey
Kimsesiz kaldım böyle erkenden" (Özer, 2016: 26).

Adnan Özer'in şiirlerinde sürgün, göçle ilişkili bir mesele olarak karşımıza çıkar. Sürgün, bir kişinin "ceza olarak belli bir yerin dışında veya belli bir yerde oturtul"masına denir (Türkçe Sözlük, 2009: 1831). Bir ceza yöntemi olan sürgünde kişi edilgendir ve kendi rızası dışında

bulunduğu mekândan ayrılmaya zorlanır. Özer, "Yağmurlar –III" başlıklı şiirinde ilk yolculuğunun sürgün olduğunu belirtir:

"Sürgünlük oldu ilk yolculuğum.

Eğik yağmurları Trakya'nın...

Her güz anısı kanıyor bende.

Ben başka pencerelerde..." (Özer, 2016: 25).

Sürgün edilenler, çaresiz bırakıldıkları için belirsiz bir geleceğe doğru yola çıkarlar. 1969'da babası Batman'a 'Şark hizmeti' adı altında sürgün edilince Özer'in hayatında yeni bir dönem başlar. Babası sürgün yediğinde 12 yaşında olan Özer, ortaokulu ve liseyi Batman'da okur. Sürgün hadisesinden yola çıkarak "Batman Sürgünü 1969" başlıklı bir şiir kaleme alır. Bu şiiri yazma sebebini şu dizelerle anlatır:

"Bir neden sonranın da sonrasında

izin alıp köşedeki bileycinin sabrından,

hınçlanıp son sepetçinin

aç açına imgeler taşımamasından

yazıyorum bu şiiri" (Özer, 2016: 63).

Sürgün edilmiş olma hadisesi karşısındaki tavrını sanatçı ruhunun duyarlılığıyla kelimelerle, imgelerle direnerek gösterir. O dönemi şu dizlerle aktarır:

"Ordan konuşuyorum, on iki yaşımdan:

Bu hikâye başlar iki harfli kara bir mühürle,

evrakında arkasız göçmenliğin.

Babam sürgün, ben sürgün...

Geçerken kaf dağına bıraktım masallarımı.

Tarifeler okudum denizi büsbütün unutuncaya;

sarı kırlara baktım hep sarı bir istasyondan." (Özer, 2016: 60).

Göçün yarattığı çeşitli zorlukların üstüne sürgününden kaynaklanan sorunların eklenmesi Özer'in ruhsal durumunda ağır etkiler bırakır. Bu olayla birlikte "çocukluğundan sürül"en şair, küçücük yaşında yerinden yurdundan koparılmanın, ayrılığın, hasretin soğuk yüzüyle karşılaşır. Hayatın acımasız ve katı kurallarıyla oyuna katılan şair için Batman olgunlaşmaya adım attığı yerdir:

"sarı kırlara açılan yollarında Batman'ın

işsiz hokkabazlar gibi dolaşan o çocuk

bendim. Boyumdan büyük efkarla demlendim." (Özer, 2016: 62).

Sürgün onun hatıralarında mücadelenin ve haksızlığa uğramanın adıdır. Çocukluk masumiyetini, saflığını, utangaçlığını yitirdiği Batman, şiirlerinde çaresizliğin resmini çizen mekân olarak kendini gösterir. Omuzlarında taşıyabileceğinden fazla yüküyle hayata tutunmaya çalışan Özer için Batman yenilginin şehridir:

"On üç yaşındaydım, nerden bilirdim

annemin istediği adam olamayacağımı

böyle bir yükü.

Derken başladım içkiye.

Bir kahveye bile giremezken henüz,
sinemalarda bile çekinerek tütürürken,

demiryolcu kumaşından bol ceketiyle" (Özer, 2016: 61).

Göçün üstüne sürgüne maruz kalmış olmanın feryadı şiirlerine akseder. Sürgün, Özer'in şiirlerinde bir hesaplaşma şeklinde ortaya çıkar.

"Yemin etmiştim unutmam diye;

kaç devir geçti, dolup boşaldı çekmeceler.

Hep bir kafa karışıklığı, hep bir eziklik...

kısmetsiz tavşan notları, tazı fikirler...

(...)

Yemin etmiştim unutmam diye:

mezar mezar dağılması çocuk yurdumun

sürgünden dönünceye" (Özer, 2016: 59).

Bu dizelerde sürgün; insanın çaresizliğinin, isyanının, özlem sancılarının, öfkesinin izdüşümü olarak belirir.

Sürgün, Özer'in kalbinden Trakya'yı söküp atamaz. Şair, yüreğinde Trakya'nın bereketli topraklarının özlemini taşır. Bir gün yine Trakya'ya kavuşma arzusunu şu dizelerde dile getirir:

"Aynaya baktım, mecaz tutmuyor.

Sonsuzluğumu unuttum berberde.

Tembihimdir astragan kaşlı arkadaşlarıma

bıraksınlar onu eski Trakya garajına" (Özer, 2016: 59).

Ne atılabilen ne de bakılabilen fotoğraflarda somutlaşan sürgün dönemi, şairin muhayyilesinde "uzaklığın uykusu"dur (Özer, 2016: 60). Şair, babası İsmet Özer'in sürgün karşısındaki tutumunu şu şekilde dile getirir:

"İsmet Özer, köklerle, yağmurla gelen adam,

benim babam, sabahları bıyıklarını düzeltir gibi

sürgünü bir daha yenerdi.

Bu sonsuz göçmene bütün tarifeler boş,

her yere gidilebilir ki onlar hiçbir yerlerdir.

Yağmura tutunur, ıslak trenlere, belki bir meraka.

Neler neler geçer aklından ki hepsi ara seferlerdir

olmayan bir güzergâhta..." (Özer, 2016: 63).

Göçle yüz yüze gelmek zorunda kalan kişinin yaşamını idame ettirebilmek için barınma ve yiyecek gibi en temel ihtiyaçlarını karşılaması önemli sorun teşkil eder. Bunun yanı sıra göç ettiği yerde yabancı muamelesi görmesi ve göçmenliğinin vurgulanması kimlik algısını sarsar.

Özer'in şiirlerinde kimlik arayışı söz konusudur. Ayna, kişinin kendisini görmesini sağlayan bir nesnedir. Özer, "Göçmen" başlıklı şiirinde yolunun hep "aynalar sokağına" çıktığını belirtir:

"nereden gelsem
çıkıyorum bu aynalar sokağına
göçmen yüzüm
tez ayaklarımla" (Özer, 2001: 92).

Özer, diğer birçok şiirinde vurguladığı gibi bu şiirinde de kendi kimliğini "göçmen" olarak tanımlar.

Şair, ata yurduna duyduğu özlemi "Yol Şarkıları III" şiirinde şöyle dile getirir:

"Nafile ömrümün bu çeyreğinde
öyle yurtsadım ki artık savulun diyorum,
savulun aşktan, yaşamaktan edindiğim kederler,
son aşkın mumu da sönsün yoruldu pervanesi" (Özer, 2016: 14).

Yurt özleminin Özer'i tükettiği ve geleceğe dair umut ışığını söndürdüğü görülmektedir.

SONUÇ

Mekân, kişilerde ve toplumlarda aidiyet duygusu oluşturur. Toplumsal ve kişisel hafızayı barındıran bir ögedir. Adnan Özer'in şiirinin imgesel yönünün mekânla sıkı bir bağı vardır. Şairin özel yaşantısını, kendini ortaya koyma biçimini, psikolojisini, düşünce dünyasını yansıtmaya açısından mekânın önemi büyüktür. Onun şiirinin anlam dünyasını keşfedebilmek için yaşadığı mekânsal değişimleri göz önünde bulundurmak gerekir. Şairin ailesinin Balkanlar'dan göç etmesi ve sonrasında babasının sürgüne maruz kalması onu derinden etkiler. Bu durumun etkisi, Özer'in şiirlerinde mekânın psikolojik ve sembolik anlamlara bürünmesi ve bir dekor olarak kullanılmasının dışında işlev kazanması şeklinde gözlemlenir. Mekânın değişimine bağlı olarak ortaya çıkan göçmenlik duygusu onun şiirlerinin temel izleğidir. Şairin ilk kitabı "Nar"dan son kitabı "Yol Şarkıları"na kadar olan süreçteki şiirlerinde bireysel hikâyesinde yer alan göçmenliğin izlerini sürmek mümkündür. Göçmenlik, Özer'in kalbinde kanayan bir yara gibi tazeliğini hep korur. Özer'in göçmenlik sızısı, folklor, ağıtlar ve türkülerle harmanlanarak şiirlerinde geniş yankı bulur.

KAYNAKÇA

Acar, B. (23 Ağustos 2016). Çöl ve Ada Arasında Gidip Gelen Şiirler. <https://www.star.com.tr/yazar/col-ve-ada-arasinda-gidip-gelen-siirler-yazi-1135961/> Erişim: 04. 03. 2020.

Bachelard, G. (2011). Mekânın Poetikası. İstanbul: İthaki Yayınları.

Çetin, N. (2004). Şiir Çözümleme Yöntemi. Ankara: Öncü Basımevi.

Çolak, F. (2013). Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi (1950-1951). The History Scholl Spring-Summer 113-145. Number XIV, pp. 113-145.

Çopur, Yusuf (2016). "Adnan Özer'le Söyleşi". Star Kitap eki, Haziran 2016.

Doğramacıoğlu, Hüseyin (2009). Avrupa Birliği Ekseninde Dış Göçün Türk Edebiyatına Yansıması. Folklor/Edebiyat, (60), 155-166.

- Eıguer, Alberto, (2014). Evin Bilinçdışı, (Çev.: Perge Akgün), Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Ergülen H. (01. 03. 2012). Latin Trak: Adnan Özer. Sabit Fikir. <http://www.sabitfikir.com/dosyalar/latin-trak-adnan-ozer> Erişim: 18. 04. 2020.
- Erkovan, N. (10. 8. 2015). Röportaj: Duadan Sonra Şiir Gelir. Karabatak Edebiyat ve Sanat Dergisi. <http://www.karabatakdergisi.com/roportaj/duadan-sonra-sr-gelr-adnan-ozer> Erişim Tarihi: 04.03.2020.
- Halaçoğlu, A. (1994). Rumeli'den Türk Göçleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaplan, T. (13. 07. 2016). Adnan Özer şiirinin anlattıkları. Yeni Şafak Kitap Eki. <https://www.yenisafak.com/hayat/adnan-ozer-siirinin-anlattiklari-2493210> Erişim Tarihi: 04.03.2020.
- Karataş, T. (2011). Edebiyat Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Sütun Yayınları.
- Koç, Y. (2016). İskân maddesi. TDV İslâm Ansiklopedisi. (650-651).
- Narlı, M. (2014). Şiir ve Mekân. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Necatigil, B. (1999). Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Özer, A. (2016). Yol Şarkıları. İstanbul: Everest Yayınları.
- Özer, A. (2019). Rüzgâr Durdurma Takvimi. İstanbul: Everest Yayınları.
- Turan, M. (2012). Göç, Kimlik ve Edebiyat "Almanya'ya Göçün 50. Yılında Göç ve Edebiyat" (ss 7-15). Ankara: KIBATEK Yayınları.
- Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi (2007). "Adnan Özer" maddesi. C. 7: 212, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Türkçe Sözlük (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s.1831.
- Yalçın, M. (Ed., 2010). Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçıları Ansiklopedisi. C.2: 826-827, İstanbul: Yapı Kredi Yay.

ÜNİVERSİTELİ GENÇLERİN SURIYELİ SİĞINMACILARA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

UNIVERSITY STUDENTS' VIEWS ON SYRIAN ASYLUM SEEKER:

A COMPARATIVE ANALYSIS

Muhammed Sinan KARABIYIK¹

¹İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, İstanbul, Türkiye.

¹ORCID ID: 0000-0001-8634-4012

Bahar TAYMAZ²

²İstanbul Esenyurt Üniversite, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, Türkiye.

²ORCID ID: 0000-0001-6098-9007

ÖZET

Bu araştırmanın amacı İstanbul'da bir vakıf üniversitesinin sağlık bilimleri alanında okuyan üniversite öğrencilerinin Suriyeli sığınmacılara ilişkin görüşlerini saptamaktır. Nicel araştırma yönteminin benimsendiği bu çalışmada araştırma anket soru formu kullanılmıştır. Demografik sorular dâhil 40 sorudan oluşan araştırma soru formu 2019-2020 yılında sağlık bilimlerinde okuyan 341 öğrenciye yüzyüze uygulanmıştır. Toplanan veriler SPSS programı aracılığıyla betimsel olarak analiz edilmiş olup tablolar halinde sunulmuştur.

Bulgulara göre, araştırmaya katılan öğrenciler gündelik hayatta eğitim ve sağlık kurumları ile toplu taşıma araçları ve yaşadıkları mahallelerde Suriyeli sığınmacılarla sıklıkla karşılaşmaktadır. Suriye'de yaşanan savaşı ve yarattığı sorunları yanlış bulan öğrenciler, Türkiye tarafından sığınmacılara yapılan yardımı olumlu karşılarken ülkeye yerleşmelerini, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarıyla evlilik yapmalarını, vatandaşlık ve çalışma izni almalarını istememektedir. Suriyeli sığınmacılar nedeniyle ev kiralama, sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşmakta zorluk yaşama, iş bulamama ve gelecek kaygısı gibi konularda da olumsuz düşüncelere sahip olan öğrencilerin kamusal alanda sığınmacılarla sık karşılaşmalarına karşın, sosyal etkileşime girmedikleri ve bu nedenle yaşadıkları gündelik sorunlara uzak kaldıkları görülmektedir.

Uyum ve entegrasyon süreçlerine aktif katılımında isteksiz olduğu görülen öğrencilerin uyum süreçlerine katılımını artırmak için öncelikle sosyal ve geleneksel medya aracılığıyla Suriyelilere karşı oluşturulan olumsuz söylem ve imajın ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra medya aracılığıyla Suriyelilere ilişkin yanlış bilinen doğruların anlatılacağı programlar düzenlenmeli ve toplumsal mutabakatın önemli araçlarından olan gençlerin aktif katılacakları göçmenlerle buluşma, diyalog ve sosyalleşme programlarının planlanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Entegrasyon, göç, toplumsal kabul, Suriyeli sığınmacılar.

ABSTRACT

The aim of this research is to determine the views of university students studying in the field of health sciences at a foundation university in Istanbul about Syrian refugees. In this study, in which quantitative research method was adopted, a survey questionnaire form was used. The research questionnaire consisting of 40 questions including demographic questions was applied

face to face to 341 students studying in health sciences in 2019-2020. The collected data were analyzed descriptively through the SPSS program and presented in tables.

According to the findings, the students participating in the research frequently encounter Syrian refugees in their daily life in education and health institutions, public transportation and in the neighborhoods. The students claimed that war and the problems created by the war in Syria are unacceptable and they believed the assistance to asylum-seekers is necessary. However, the permanent settlement of refugees in Turkey, marriages with citizens of the Republic of Turkey, acquiring the citizenship and obtain a work permit are disapproved. Students claimed that access healthcare, education, and job opportunities is shortened because of Syrian refugees. For this reason, although they frequently encounter with the refugees in the public sphere, they declared that they do not interact with them socially and therefore stay away from the daily problems they experience.

In order to increase the participation of the students, who are seen as unwilling to participate in the integration processes more actively, the negative discourse and image created against Syrians through social and traditional media should first be eliminated. In addition, it is recommended to organize programs in which false facts about Syrians will be told through the media, and to plan meetings, dialogue and socialization programs with immigrants in which young people will actively participate.

Keywords: Integration, migration, social acceptance, Syrian Asylum Seeker.

1. GİRİŞ

Göç ekonomik, politik veya sosyal nedenlerle bireysel ya da kitlesel olarak gerçekleştirilen yer değiştirme hareketidir. Bir nüfus hareketi olarak göç, bir ülkenin sınırları içinde bir bölgeden başka bir yerleşim yerine olacağı gibi, sınır ötesi şekilde de gerçekleşebilmektedir. Uluslararası Göç Örgütü'nün 2019 verilerine göre dünya üzerinde yaklaşık 272 milyon uluslararası göçmen bulunmakta ve bu rakam dünya nüfusunun %3.5'ine karşılık gelmektedir (IOM, World Migration Report 2020, 2020). Bir başka deyişle dünya nüfusunun %3.5'i açlık, savaş, doğal afetler, terör, zulüm, baskı veya iklim koşullarının değişimi gibi farklı nedenlerden dolayı doğdukları yeri terk etmek zorunda kalmışlardır.

Uluslararası göç, günümüzün en sıcak konularından birisi durumundadır. Türkiye, içinde bulunduğu coğrafi konum nedeniyle Doğu-Batı eksenindeki göç hareketlerinde oldukça hareketli bir noktada bulunmaktadır. Cumhuriyet döneminin ilk önemli ve kitlesel göçü 1923 yılında esasları belirlenen Türk – Yunan mübadelesidir. 1950'lere kadar eski Yugoslavya'dan yaşanan göçler, 1989'da Bulgaristan Türkleri'nin göçü ve 1992-2001 yılları arasında çeşitli dönemlerde yaşanan Bosna, Kosova ve Makedonya kaynaklı göçler Batı'dan Türkiye topraklarına gelen kitlesel göçler arasındadır. Doğu'dan gelen kitlesel göçler arasında 1979 İran, 1980 Afganistan ve 2010 Suriye göçleri sayılabilir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021)

Arap Baharı'nı takiben bölgede yaşanan politik dalgalanmalardan en fazla etkilenen ülke Suriye olmuştur. 2011 yılında başlayan iç savaş nedeniyle yaklaşık altı milyon Suriyeli, başta komşu ülkeler olan Türkiye, Irak, Ürdün, Lübnan olmak üzere farklı pek çok ülkeye göç etmek zorunda kalmıştır. Suriyelilerin kitlesel olarak göç hareketinin ardından 11 yıl gibi uzun bir zaman geçmiştir. Bu durum başta geçici olarak görülen Suriyelilere ilişkin daha kalıcı bazı politikaları gerekli kılmaktadır. Şüphesiz bu politikaların başında göçmenlere ilişkin entegrasyon ve uyum politikaları yer almaktadır.

Ülkemizde geçici koruma statüsündeki Suriyelilere ilişkin yapılan çalışmalar başta sağlık (AFAD, Health Status Survey of Syrian Refugees in Turkey, 2016; Bezmialem Vakıf

Üniversitesi, 2016; TTB, 2014; TTB, 2016), barınma (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021; AFAD, 2016), eğitim (Duruel, 2016; Çetinkaya, Erbaş, & Özceylan, 2016; Seydi, 2014) konularında acil çözüm bekleyen konularda gerçekleştirilmiştir. İlerleyen zamanla Suriye'deki iç savaşın bitmemesi ve Türkiye'ye yerleşmeyi tercih eden sığınmacıların sayısının beklenenden fazla olması nedeniyle toplumsal kabul ve entegrasyon konularında da çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır (AFAD, 2017; Yıldırım, İslamoğlu, & İyem, 2017; MAGA, 2017).

2. GÖÇ, ENTEGRASYON VE UYUM

Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye göç etmeye başladıkları ilk dönemlerde politik bir söylem olarak 'misafir' kavramı kullanılmıştır. Misafir kavramının çağrıştırdığı anlam, belli bir süre ağırlanması gereken kişi veya kişiler olduğundan, sığınmacıların belli bir süre sonra kendi ülkelerine dönmesi gerektiği algısını yaratmıştır. Beklenen süreden sonra da Suriyelilerin Türkiye'de kalmaya devam etmesi hatta yerleşme kararı alması toplumun belli kesimlerinde rahatsızlığa neden olmuştur. Ülkedeki ekonomik sorunlar dolayısıyla sığınmacılara ayrılan kaynakları eleştiren kesimler, sığınmacıları bir ekonomik yük olarak görmüşler, hem anaakım hem de sosyal medyada marjinalleştirilen Suriyeli sığınmacıların bir an önce kendi ülkelerine geri dönmeleri gerektiğini düşünmeye başlamışlardır (Doğanay & Çoban Keneş, 2016).

Suriyeli sığınmacıların toplumsal, ekonomik, sağlık, siyasi ve güvenlik gibi konularda sürekli olarak olumsuz etkiler yarattığı algısı, Suriyelilerin beslenme, barınma, sağlık, istihdam, eğitim gibi yaşadığı sorunların görünür olmasını engellemiştir. Diğer taraftan ötekileştirilen sığınmacıların eğer ülkelerine geri dönmeyeceklerse Türkiye'deki yaşama uyum sağlamak zorunda oldukları şeklinde sesler yükselmeye başlamıştır. Bu bağlamda toplumsal kabul ve entegrasyon boyutlarının incelendiği araştırmaların ilk örnekleri, Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye ne kadar uyum gösterebildiğine dairdir (ORSAM-TESEV, 2015). Ancak sığınmacıların Türkiye'de kalacakları anlaşıldığında, sadece Suriyelilerin Türkiye'ye uyum sağlama konusu değil, toplumsal entegrasyon ve uyum sürecinin 'kabul' boyutunun da olduğu ve bir karşılıklılık içermesi gereği anlaşılmıştır.

Uyum herhangi bir sebepten dolayı kendi doğduğu ülkeden başka bir ülkeye göç etmek durumunda kalan birey veya grupların temel ihtiyaçlarını karşılamalarının ardından, içinde bulunduğu toplumun değer yargılarını benimsemesi ve ona uygun şekilde davranmasıdır. Başta kültürel uyum olmak üzere farklı bir dilin konuşulduğu ve başka bir inanç sisteminin olduğu bir ülkeye uyum sağlamak, ev sahibi toplum tarafından göçmenlerin kabulünü de kolaylaştırmaktadır (Özyürek, Kapçı, & Yılcı, 2019).

Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye göç etmeye başladıkları ilk zamanlarda hem iki ülkenin sınır komşusu olması, hem 'misafir' şeklinde kavramsallaştırılmaları hem de ortak bir din ve belli oranda kültürel mirasın paylaşıyor olması, sığınmacıların kabulünde en önemli unsurlar olarak görünmektedir. Ancak sığınmacıların kalıcı olduğunun anlaşılmasıyla istihdam başta olmak üzere sosyal hizmetlere erişim konusunda Suriyelilerin dışlandığı, bu hizmetlerin öncelikle Türkiye vatandaşlarının hakkı olduğu tartışılmaya başlanmıştır. Bu durum uyum ve entegrasyon konularını da beraberinde getirmiş, göç edenlerin kültürel ve ekonomik sorunların yanı sıra topluma entegre olmaları beklentisi artmıştır. Ancak genel beklenti entegrasyonun, Türk toplumunun beklenti ve isteklerine uygun bir şekilde gerçekleşmesi şeklinde olmuştur.

Bu bağlamda farklı sosyal grupların Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye uyum ve toplumsal entegrasyon süreçlerini nasıl değerlendirdiğini anlamak, toplumsal barış açısından çözüm üretmeyi gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla konunun mikro boyutlarıyla da incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, İstanbul'daki Suriyeli sığınmacıların nüfus açısından en yoğun

olduğu ilçelerden biri olan Esenyurt'ta, bir vakıf üniversitesinde eğitimlerine devam eden gençlerin Suriyelilere ilişkin yaklaşımları incelenmektedir.

3. YÖNTEM

Nicel araştırma yönteminin tercih edildiği bu araştırma, betimsel bir tarama araştırmasıdır. Araştırma konusu hakkında genel bir bakış açısı kazanmak ya da belirli bir durumu saptamak için betimleyici araştırma oldukça uygun bir araştırma türüdür. Betimsel araştırmalar, belirli bir durumu saptamaya yönelik oldukları için aynı konuda yapılacak olan açıklayıcı araştırmalarda neye odaklanılması gerektiğine ilişkin ipucu sağlarlar. Bu çalışmada sağlık çalışanı adaylarının Suriyeli sığınmacılara ilişkin tutumları tespit edilmektedir. Tarama araştırmalarında, bir konuyla ilgili olarak pekçok insana inançları, görüşleri, özellikleri ve davranışları sorulmaktadır (Neuman, 2012).

Araştırma, İstanbul'daki bir vakıf üniversitesinin sağlık bilimleri fakültesi ve sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda okuyan toplamda 341 öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evreni sağlık bilimleri fakültesi ve sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda okuyan öğrencilerdir. Evrenden %20 oranında temsil kabiliyeti olan ve rastlantısal olarak seçilen 341 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır (Neuman, 2012). Belirlenen örnekleme araştırma anket soru formu yüz yüze uygulanmıştır. Uygulanan anketler SPSS 22 paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Gündelik Hayatta ve Kamusal Alanda Karşılaşmalar

Üniversiteli gençlerin Suriyeli sığınmacılara dair görüşleri araştırılırken öncelikle gündelik hayatta ve kamusal alandaki karşılaşma durumları tespit edilmiştir. İstanbul Suriyeli sığınmacıların nüfus açısından en kalabalık olduğu bir şehirdir. Dolayısıyla gençlerin gündelik yaşamlarında toplu taşımada, kamu hizmetleri alırken kamu kurumlarında vs. Suriyeli sığınmacılarla oldukça sık karşılaştıkları tespit edilmiştir.

Tablo 1- Gündelik Hayatınızda Suriyelilerle Ne Sıklıkla Karşılaşıyorsunuz?

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Çok fazla	164	48,1	48,1	48,1
Çok	120	35,2	35,2	83,3
Bazen	44	12,9	12,9	96,2
Az	9	2,6	2,6	98,8
Hiç	4	1,2	1,2	100,0
Toplam	341	100,0	100,0	

Tablo 1'de sunulduğu gibi gençlere sorulan "Gündelik hayatınızda Suriyelilerle ne sıklıkla karşılaşıyorsunuz?" sorusuna katılımcıların %48,1'i "çok fazla" yanıtını verirken %35,2'si ise "çok" yanıtını vermişlerdir. Öte yandan %12,9'u "bazen", %2,6'sı "az" ve %1,2'si ise "hiç" karşılaşmadıklarını beyan etmişlerdir. Yani katılımcıların %80'inden fazlası gündelik hayatta Suriyelilerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. İstanbul, Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin nüfus olarak en fazla ikamet ettiği kenttir. İstanbul'da üniversite eğitimine devam eden katılımcıların gündelik hayatta Suriyeli göçmenlerle karşılaşmaları olağan görünmektedir.

Tablo 2- Toplu Taşımada Araçlarında Suriyelilerle Ne Sıklıkla Karşılaşıyorsunuz?

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Çok fazla	210	61,6	61,6	61,6
Çok	93	27,3	27,3	88,9
Bazen	27	7,9	7,9	96,8
Az	5	1,5	1,5	98,2
Hiç	5	1,5	1,5	99,7
Cevap Yok	1	,3	,3	100,0
Toplam	341	100,0	100,0	

Tablo 2’de sunulduğu gibi gençlere sorulan “Toplu taşıma araçlarında Suriyelilerle ne sıklıkla karşılaşıyorsunuz?” sorusuna katılımcılardan “çok fazla” ve “fazla” yanıtını verenler tüm katılımcıların %88,9’unu oluşturmaktadır. “Bazen” yanıtını verenler %7,9 iken “az” ve “hiç” yanıtını verenler ise yalnızca %3’lük kitleyi oluşturmaktadır. Üniversite öğrencilerinin büyük çoğunluğu toplu taşıma araçlarında geçici koruma statüsü altındaki Suriyeli göçmenlerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Toplu taşıma kullanımının yoğun olduğu bir metropol kent olan İstanbul’da öğrencilerin çoğunlukla toplu taşıma araçlarını kullandıkları düşünüldüğünde göçmenlerle fazlaca karşılaşmalarının olağan olduğu söylenebilir.

Tablo 3- Eğitim Hizmetlerine Başvururken Suriyelilerle Ne Sıklıkla Karşılaşıyorsunuz?

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Çok fazla	72	21,1	21,1	21,1
Çok	86	25,2	25,2	46,3
Bazen	124	36,4	36,4	82,7
Az	45	13,2	13,2	95,9
Hiç	12	3,5	3,5	99,4
Cevap Yok	1	,3	,3	99,7
Sistem Hatası	1	,3	,3	100,0
Toplam	341	100,0	100,0	

Tablo 3’te sunulduğu gibi gençlere sorulan “Eğitim hizmetlerine başvururken Suriyelilerle ne sıklıkla karşılaşıyorsunuz?” sorusuna katılımcılardan “çok fazla” ve “fazla” yanıtını verenler tüm katılımcıların %46,3’nü oluşturmaktadır. Katılımcıların %36,4’ü “bazen” karşılaştıklarını; %13,2’si “az” ve %3,5’i ise eğitim sürecinde Suriyeli göçmenlerle “hiç” karşılaşmadığını ifade etmiştir. İstanbul’da eğitimlerine devam eden üniversite öğrencilerinin büyük çoğunluğunun eğitim sürecinde geçici koruma statüsü altındaki Suriyeli göçmenlerle karşılaştıkları tespit edilmiştir. Bu durum Türk öğrencilerle göçmen öğrencilerin eğitim süreçlerinde karşılaşmalarını, etkileşim halinde olmalarına imkân tanımaktadır.

Tablo 4- Sağlık Hizmetlerine Başvururken Suriyelilerle Ne Sıklıkla Karşılaşıyorsunuz?

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Çok fazla	165	48,4	48,4	48,4
Çok	94	27,6	27,6	76,0
Bazen	52	15,2	15,2	91,2
Az	19	5,6	5,6	96,8
Hiç	9	2,6	2,6	99,4
Cevap Yok	2	,6	,6	100,0
Total	341	100,0	100,0	

Tablo 4'te sunulduğu gibi katılımcılara sorulan "Sağlık hizmetlerine başvururken Suriyelilerle ne sıklıkla karşılaşıyorsunuz?" sorusuna katılımcıların %48,4'ü çok fazla; %27,6'sı çok ve % 15,2'si ise bazen yanıtını vermiştir. Ayrıca katılımcıların %5,6'sı sağlık hizmetlerine başvururken Suriyelilerle az karşılaştığını ifade ederken yalnızca 2,6'sı hiç karşılaşmadıklarını beyan etmişlerdir.

4.2. Suriye İç Savaşı, Göç ve Vatandaşlığa Dair Görüşler

Üniversiteli gençlerin Suriyeli sığınmacılara dair görüşlerine baş vurulmadan önce Suriyedeki iç savaşa, göçe ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin göçmenlere ilişki politikalarına dair fikirleri incelenmektedir.

Tablo 5- Suriye'de Yaşanan Savaş ve Sorunları Nasıl Değerlendiriyorsunuz?

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Çok doğru buluyorum	10	2,9	2,9	2,9
Doğru buluyorum	11	3,2	3,2	6,2
Kararsızım	70	20,5	20,5	26,7
Yanlış buluyorum	94	27,6	27,6	54,3
Çok yanlış buluyorum	149	43,7	43,7	97,9
Cevap Yok	7	2,1	2,1	100,0
Toplam	341	100,0	100,0	

Tablo 5'te sunulduğu gibi katılımcılara sorulan "Suriye'de yaşanan savaş ve sorunları nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusuna katılımcıların %43,7'si çok yanlış buluyorum; %27,6'si yanlış buluyorum ve 20,5'i ise kararsızım yanıtını vermişlerdir. Ayrıca katılımcıların %3,2'si doğru buluyorum yanıtını verirken yalnızca %2,9'u çok doğru buluyorum yanıtını vermiştir.

Tablo 6- Suriyelilerin Savaştan Kaçarak Ülkemize Gelmelerini Nasıl Değerlendiriyorsunuz?

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Çok doğru buluyorum	7	2,1	2,1	2,1
Doğru buluyorum	45	13,2	13,2	15,2
Kararsızım	132	38,7	38,7	54,0
Yanlış buluyorum	87	25,5	25,5	79,5
Çok yanlış buluyorum	68	19,9	19,9	99,4
Cevap Yok	1	,3	,3	99,7
Sistem Hatası	1	,3	,3	100,0
Toplam	341	100,0	100,0	

Tablo 6’da sunulduğu gibi gençlere sorulan “Suriyelilerin savaştan kaçarak ülkemize gelmelerini nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusuna katılımcıların %38,7’si “kararsızım” yanıtını vermişlerdir. Katılımcıların %25,5’i “yanlış buluyorum” yanıtını verirken %19,9’u ise “çok yanlış buluyorum” yanıtını vermiştir. Ayrıca %13,2 gibi az sayıda katılımcı ise “doğru buluyorum” yanıtını vermiştir. Geçici koruma statüsü altındaki Suriyeli göçmenlerin ülkemize gelmesini genel olarak yanlış bulan sağlık çalışanı adayları tüm katılımcıların %45,4’ünü oluşturmaktadır.

Tablo 7- Suriyelilere Açık Kapı Politikası Uygulanmasını Nasıl Değerlendiriyorsunuz?

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Çok doğru buluyorum	3	,9	,9	,9
Doğru buluyorum	34	10,0	10,0	10,9
Kararsızım	115	33,7	33,7	44,6
Yanlış buluyorum	108	31,7	31,7	76,2
Çok yanlış buluyorum	77	22,6	22,6	98,8
Cevap Yok	4	1,2	1,2	100,0
Toplam	341	100,0	100,0	

Tablo 7’de sunulduğu gibi gençlere sorulan “Suriyelilere açık kapı politikası uygulanmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusuna katılımcılardan “yanlış buluyorum” ve “çok yanlış buluyorum” yanıtını verenler tüm katılımcıların %54,3’ünü oluşturmaktadır. Katılımcıların %33,7’si “kararsızım” yanıtını verirken %10’u ise “doğru buluyorum” ve %0,9’u “çok doğru buluyorum” yanıtını vermişlerdir. Sağlık çalışanı adaylarının yalnızca %19’u geçici koruma statüsü altındaki Suriyeli göçmenlere ilişkin uygulanan açık kapı politikasını doğru bulduğunu büyük çoğunluğu ise yanlış bulduklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 8- Ülkemizin Suriyelilere Yardım Etmesini Nasıl Değerlendiriyorsunuz?

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Çok doğru buluyorum	19	5,6	5,6	5,6
Doğru buluyorum	119	34,9	34,9	40,5
Kararsızım	118	34,6	34,6	75,1
Yanlış buluyorum	50	14,7	14,7	89,7
Çok yanlış buluyorum	30	8,8	8,8	98,5
Sistem Hatası	1	,3	,3	98,8
Cevap Yok	4	1,2	1,2	100,0
Toplam	341	100,0	100,0	

Tablo 8’de sunulduğu gibi gençlere sorulan “Ülkemizin Suriyelilere yardım etmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusuna katılımcılardan “çok doğru buluyorum” ve “doğru buluyorum” yanıtını verenler tüm katılımcıların %40,5’ini oluşturmaktadır. Katılımcılardan “kararsızım” yanıtını verenler %34,6’yı oluşturmaktadır. Öte yandan “çok yanlış buluyorum” ve “yanlış buluyorum” yanıtını verenler ise tüm katılımcıların %23,5’ini oluşturmaktadır. Katılımcıların çoğunluğu göçmenlere yardım edilmesini doğru bulduklarını ifade etmiş olsalar bile yardım edilip edilmemesi konusunda kararsız olduklarını beyan edenlerin oranının da oldukça yüksek olması dikkat çekicidir.

Tablo 9- Suriyelilerin Ülkemizde Kalmalarını Nasıl Değerlendiriyorsunuz?

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Çok doğru buluyorum	5	1,5	1,5	1,5
Doğru buluyorum	24	7,0	7,0	8,5
Kararsızım	82	24,0	24,0	32,6
Yanlış buluyorum	132	38,7	38,7	71,3
Çok yanlış buluyorum	96	28,2	28,2	99,4
Cevap Yok	2	,6	,6	100,0
Toplam	341	100,0	100,0	

Tablo 9’da sunulduğu gibi katılımcılara sorulan “Suriyelilerin ülkemizde kalmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusuna katılımcılardan yanlış buluyorum ve çok yanlış buluyorum yanıtını verenler toplamda %66’nın üzerinde tespit edilmiştir. Öte yandan katılımcıların %24,0’ı kararsızım; %7,0’ı doğru buluyorum ve %1,5’i ise çok doğru buluyorum yanıtını vermişlerdir.

Tablo 10- Sizce Suriyelilere Ülkemizde Vatandaşlık Verilmeli Midir?

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	4	1,2	1,2	1,2
Kararsızım/Emin Değilim	51	15,0	15,0	16,1
Hayır	284	83,3	83,3	99,4
Cevap Yok	1	,3	,3	99,7
Sistem Hatası	1	,3	,3	100,0
Toplam	341	100,0	100,0	

Tablo 10’da sunulduğu gibi üniversiteli gençlere sorulan “Sizce Suriyelilere ülkemizde vatandaşlık verilmeli midir?” sorusuna katılımcıların %83,3’ü “hayır” yanıtını vermişlerdir. “Kararsızım” yanıtını verenler %15 iken “evet” yanıtını verenler ise yalnızca %1,2’yi oluşturmaktadır. Sağlık çalışanı adaylarının büyük çoğunluğu geçici koruma statüsü altındaki Suriyeli göçmenlere vatandaşlık verilmesine olumsuz bakmaktadırlar.

Tablo 11- Sizce Suriyelilerin Ülkemizde Çalışma İzinleri Olmalı Mıdır?

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	64	18,8	18,8	18,8
Kararsızım/Emin Değilim	115	33,7	33,7	52,5
Hayır	159	46,6	46,6	99,1
Sistem Hatası	1	,3	,3	99,4
Cevap Yok	2	,6	,6	100,0
Toplam	341	100,0	100,0	

Tablo 11’de sunulduğu gibi katılımcılara sorulan “Sizce Suriyelilerin ülkemizde çalışma izinleri olmalı mıdır?” sorusuna katılımcıların %46,6’sı hayır yanıtını verirken; %33,7’si kararsızım ve %18,8’i ise evet yanıtını vermişlerdir.

Tablo 12- Sizce Suriyelilerin İş Yeri Açmalarına İzin Verilmeli Midir?

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	31	9,1	9,1	9,1
Kararsızım/Emin Değilim	82	24,0	24,0	33,1
Hayır	223	65,4	65,4	98,5
Sistem Hatası	2	,6	,6	99,1
Cevap Yok	3	,9	,9	100,0
Toplam	341	100,0	100,0	

Tablo 12’de sunulduğu gibi katılımcılara sorulan “Sizce Suriyelilerin iş yeri açmalarına izin verilmeli midir?” sorusuna katılımcıların %65,4’ü hayır yanıtını verirken %24,0’ı kararsızım yanıtını vermişlerdir. Katılımcıların yalnızca %9,1’i Suriyelilerin iş yeri açmaları konusunda olumlu olarak evet yanıtını vermişlerdir.

4.3. Suriyeli Sığınmacılara Dair Görüşler: Toplumsal Etkileşim, Kaygılar ve Sosyal Uyum

Üniversiteli gençlerin Suriyeli sığınmacılara dair görüşlerinin betimsel bir biçimde sunulduğu bu kısımda yardım, toplumsal etkileşim, evlilik ve sosyal uyumla ilgili bazı veriler sunulmaktadır.

Tablo 13- Bir Suriyeliyle Evlenmek İster Miydiniz?

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	9	2,6	2,6	2,6
Kararsızım/Emin Değilim	27	7,9	7,9	10,6
Hayır	301	88,3	88,3	98,8
Cevap Yok	2	,6	,6	99,4
Sistem Hatası	2	,6	,6	100,0
Toplam	341	100,0	100,0	

Tablo 13'te sunulduğu gibi üniversiteli gençlere sorulan “Bir Suriyeliyle evlenmek ister miydiniz?” sorusuna katılımcıların %88,3’ü “hayır” yanıtını vermişlerdir. “Kararsızım” yanıtın verenler %7,9 iken “evet” yanıtını verenler ise yalnızca %2,6’yı oluşturmaktadır. Sağlık çalışanı adaylarının büyük çoğunluğu geçici koruma statüsü altındaki Suriyeli göçmenlerle evlenme fikrine olumsuz yaklaşmaktadırlar.

Tablo 14- Ülkemiz Vatandaşlarının Suriyelilerle Evlilik Yapmalarını Nasıl Değerlendiriyorsunuz?

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Çok doğru buluyorum	6	1,8	1,8	1,8
Doğru buluyorum	29	8,5	8,5	10,3
Kararsızım	122	35,8	35,8	46,0
Yanlış buluyorum	76	22,3	22,3	68,3
Çok yanlış buluyorum	106	31,1	31,1	99,4
Cevap Yok	2	,6	,6	100,0
Toplam	341	100,0	100,0	

Tablo 14’de sunulduğu üzere katılımcılara sorulan “Ülkemiz vatandaşlarının Suriyelilerle evlilik yapmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusuna katılımcılardan yanlış buluyorum ve çok yanlış buluyorum yanıtını verenler tüm katılımcıların %50’sinden fazlasını oluşturmaktadır. Ayrıca katılımcıların %35,8’i kararsızım yanıtını verirken; %8,5’i doğru buluyorum ve % 1,8’i ise çok doğru buluyorum yanıtını vermişlerdir.

Tablo 15- Daha Önce Suriyeli Mültecilere Yardım Yapan Bir Derneğe Yardımda Bulundunuz Mu?

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	43	12,6	12,6	12,6
Kararsızım/Emin Değilim	16	4,7	4,7	17,3
Hayır	280	82,1	82,1	99,4
Cevap Yok	2	,6	,6	100,0
Toplam	341	100,0	100,0	

Tablo 15’te sunulduğu gibi katılımcılara sorulan “Daha önce Suriyeli mültecilere yardım yapan bir derneğe yardımda bulundunuz mu?” sorusuna katılımcıların %82,1’i hayır yanıtını verirken katılımcıların yalnızca %12,6’sı evet yanıtını vermiştir.

Tablo 16- Daha Önce Suriyeli Mültecilere Gönüllü Olarak Kendi İmkânlarınızla Yardım Yaptınız Mı?

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	109	32,0	32,0	32,0
Kararsızım/Emin Değilim	23	6,7	6,7	38,7
Hayır	206	60,4	60,4	99,1
Cevap Yok	3	,9	,9	100,0
Toplam	341	100,0	100,0	

Tablo 16’da sunulduğu gibi katılımcılara sorulan “Daha önce Suriyeli mültecilere gönüllü olarak kendi imkânlarınızla yardım ettiniz mi?” sorusuna katılımcıların %32,0’ı evet yanıtını verirken %60,4’ü hayır yanıtını vermişlerdir.

Tablo 17- Yaşadığınız Mahallede Suriyelilerle Sorun Yaşıyor Musunuz?

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	101	29,6	29,6	29,6
Kararsızım/Emin Değilim	66	19,4	19,4	49,0
Hayır	170	49,9	49,9	98,8
Cevap Yok	4	1,2	1,2	100,0
Toplam	341	100,0	100,0	

Tablo 17’de sunulduğu üzere katılımcılara sorulan “Yaşadığınız mahallede Suriyelilerle sorun yaşıyor musunuz?” sorusuna katılımcıların %49,9’u hayır yanıtını vermiştir. Ayrıca katılımcıların %29,6’sı Suriyelilerle yaşadıkları mahallede sorun yaşadığını beyan ederken katılımcıların %19,4’ü ise kararsız/emin değilim yanıtını vermişlerdir.

Tablo 18- Suriyeli Mültecilerden Dolayı Güvenlik Sorunu Yaşıyor Musunuz?

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	171	50,1	50,1	50,1
Kararsızım/Emin Değilim	77	22,6	22,6	72,7
Hayır	90	26,4	26,4	99,1
Cevap Yok	3	,9	,9	100,0
Toplam	341	100,0	100,0	

Tablo 18’de sunulduğu üzere katılımcılara sorulan “Suriyeli mültecilerden dolayı güvenlik sorunu yaşıyor musunuz?” sorusuna katılımcıların %50’sinden fazlası evet yanıtını vermişlerdir. Ayrıca katılımcıların % 26,4’ü hayır yanıtını verirken %22,6’sı ise kararsızım/emin değilim yanıtını vermişlerdir.

Tablo 19- Suriyeli Mültecilerden Dolayı Gelecek Kaygısı Yaşıyor Musunuz?

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	219	64,2	64,2	64,2
Kararsızım/Emin Değilim	66	19,4	19,4	83,6
Hayır	55	16,1	16,1	99,7
Cevap Yok	1	,3	,3	100,0
Toplam	341	100,0	100,0	

Tablo 19’da sunulduğu üzere üniversiteli öğrencilere sorulan “Suriyeli mültecilerden dolayı gelecek kaygısı yaşıyor musunuz?” sorusuna katılımcıların % 64,2’si evet yanıtını vermiştir. Ayrıca katılımcıların 19,4’ü kararsızım/emim değilim yanıtını verirken %16,1’i ise hayır yanıtını vermiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Genel olarak bakıldığında, araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık olarak %85’i gündelik hayatta; %50’si eğitim kurumlarında; % 75’i sağlık kurumlarında ve %90’ı toplu taşıma araçlarında Suriyelilerle sıklıkla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Gençlerin %50’den fazlası Suriye’de yaşanan savaş ve sorunları yanlış bulduğunu beyan ederken öğrencilerin %40’ı Suriyelilerin ülkemize gelmelerini doğru bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Gençlerin %50’den fazlası açık kapı politikasını doğru bulmadıklarını ifade ederken; %40’ı ülkemizin Suriyelilere yardım etmesini doğru bulmaktadır. Öğrencilerin %60’ı Suriyeli sığınmacıların ülkemizde kalmalarını yanlış bulduklarını beyan etmektedirler. Suriyelilerle evlilik, vatandaşlık verilmesi, çalışma izini verilmesi, iş yeri açma izninin verilmesi gibi konularda gençlerin önemli bir kısmı olumsuz görüşlere sahiptirler. Güvenlik ve gelecek kaygısı gibi konularda da olumsuz düşüncelere sahip olan gençlerin %50’si Suriyelilerle mahallede bir sorun yaşamadığını beyan etmektedir.

Sonuç olarak gençlerin Suriyelilerle gündelik yaşamda çokça karşılaşmasına karşın görece az sorun yaşadıkları tespit edilmiştir. Ancak sosyal ve geleneksel medyanın olumsuz haberlerinden etkilenen gençlerin önemli bir kısmı Suriyelilere karşı olumsuz görüşler taşımaktadır. Bu durum, toplumsal mutabakatın önemli araçlarından olan gençlerin uyum ve entegrasyon süreçlerine daha aktif katılımının zor olduğunu göstermektedir. Gençlerin uyum süreçlerine katılımını artırmak için öncelikle medya ve vb. aracılığıyla Suriyelilere karşı oluşturulan olumsuz söylem ve imajın ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra medya aracılığıyla Suriyelilere ilişkin yanlış bilinen doğruların anlatılacağı programlar düzenlenmelidir. Başta Göç İdaresi Genel Müdürlüğü olmak üzere ilgili kamu kurumlarının taşra teşkilatları ve üniversitelerin göç araştırma merkezleri gençlerin aktif bir biçimde katılacakları göçmenlerle buluşma, diyalog ve sosyalleşme gibi çeşitli programlar planlanmalı ve hayata geçirmelidirler.

KAYNAKÇA

AFAD. (2016). *Health Status Survey of Syrian Refugees in Turkey*. Edited by M. Balcılar. Disaster and Emergency Management Presidency Republic of Turkey, Ministry of Health, AFAD yayını, Ankara: <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/suriyeli%20m%C3%BCl%20ingilizce.pdf> adresinden alındı

AFAD. (2016). *Suriyeli Misafirlerimiz Kardeş Topraklarında*. AFAD. Suriyeli Misafirlerimiz Kardeş Topraklarında: <https://www.afad.gov.tr/suriye-raporlari> adresinden alındı

AFAD. (2017). *Türkiye'deki Suriyeli'lerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması*.

Bezmialem Vakıf Üniversitesi. (2016). *Zeytinburnu'ndaki Sığınmacıların Sağlık Durumu Raporu 2015*,. edited by P. Torun. Bezmialem Vakıf Üniversitesi, İstanbul.: <http://halksagligi.bezmialem.edu.tr/dosyalar/zeytinburnundaki-siginmacilarin-saglik-durum-raporu-2015.pdf> adresinden alındı

Çetinkaya, C., Erbaş, M., & Özceylan, E. (2016). Türkiye'deki Suriyeli Geçici Barınma Merkezlerinin Durumu ve Senaryo Analizleri. *Birey ve Toplum*, Cilt:6 Sayı:12, 5-21.

- Doğanay, Ü., & Çoban Keneş, H. (2016). Yazılı Basında Suriyeli ‘Mülteciler’: Ayrımcı Söylemlerin Rasyonel ve Duygusal Gerekçelerinin İnşası. *Mülkiye Dergisi*, 40 (1) ss.143-184.
- Duruel, M. (2016). Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorunu. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:30 Sayı:5, 1399-1414.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2021). <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler> adresinden alındı
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2021). <https://www.goc.gov.tr/kitleselel-akinlar> adresinden alındı
- IOM. (2020). *World Migration Report 2020*. IOM UN Migration: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf adresinden alındı
- IOM. (2021, Nisan 10). *Göç Terimleri Sözlüğü*. Uluslararası Göç Örgütü (IOM): https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf adresinden alındı
- MAGA. (2017). “Kopuş”tan “Uyum”a Kent Mültecileri, Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi: İstanbul Örneği, Ed. M. Erdoğan. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Neuman, W. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nical Yaklaşımlar 1-2*. Ankara: Yayınodası.
- ORSAM-TESEV. (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri*.
- Özyürek, A., Kapçı, P., & Yılcı, S. (2019). Farklı Yaş Grubundan Bireylerin Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin Durumu Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi. *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:6 Sayı:1, ss.56-69.
- Seydi, A. R. (2014). Türkiye'nin Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorununun Çözümüne Yönelik İzlediği Politikalar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:31, ss.267-305.
- TTB. (2014). *Suriyeli Sığınmacılar ve Sağlık Hizmetleri Raporu*. Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara.: https://www.ttb.org.tr/kutuphane/fsayek2013_savas.pdf adresinden alındı
- TTB. (2016). *War, Migration and Health: Experience of Turkey*. Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara.: http://www.ttb.org.tr/kutuphane/siginmacilar_rpr_en.pdf adresinden alındı
- Yıldırım, S., İslamoğlu, E., & İyem, C. (2017). Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 107-126.

COVID-19 SALGINININ TÜRK KAMU PERSONEL YÖNETİMİNE ETKİLERİ VE GELECEĞE YÖNELİK ÖNERİLER

EFFECTS OF COVID-19 PANDEMIC TO TURKISH PUBLIC PERSONNEL
MANAGEMENT AND SUGGESTIONS FOR THE FUTURE

Dr. Öğr. Üyesi Paşa BOZKURT

Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetim
Bölümü, ORCID NO: 0000-0003-0638-9523

Yüksek Lisans Öğrencisi Ezgi Deniz VATANDAŞ

Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim
Dalı, ORCID NO: 0000-0002-3465-178X

ÖZET

2019 yılında ortaya çıkan ve 2020 yılında küresel salgına dönüşen COVID-19 virüs salgını genel olarak küresel ölçekte hem kamu kesimini hem de özel sektörü çok büyük ölçüde etkilemiştir. Bu salgın dolayısıyla Türk kamu personel yönetiminde daha önce örneğine rastlanılmayan biçimde önlemler ve uygulamalar görülmüştür. Salgın sebebiyle kamu kesimindeki çalışanlara yönelik alınan kararlarla kamu kesimindeki çalışma biçiminde çok büyük değişikliğe gidilmiştir. Böylece kamu kesiminde uzaktan çalışma, dönüşümlü çalışma gibi esnek çalışma yöntemleri uygulanmıştır. Yani özel sektörde daha önceleri uygulama örnekleri görülen bazı esnek çalışma yöntemleri salgın hastalık sebebiyle kamu kesiminde zorunlu olarak uygulamaya aktarılmıştır. Bu durum bazı esnek çalışma yöntemlerinin kamu kesiminde adeta test edilmesi anlamına da gelmektedir. Salgın hastalık sebebiyle kamu kesiminde zorunlu olarak başvuru bazı esnek çalışma yöntemlerinin deneyimlenmiş olması dolayısıyla önümüzdeki yıllarda Türk kamu yönetiminde personel rejimi tartışmalarının artacağı ifade edilebilir. Bunun yanında bilgi teknolojilerinin gittikçe ilerlemesi sebebiyle kamu kesiminde dijitalleşmenin artacağı da öngörülebilir. Dolayısıyla çalışma biçimlerinin değişime uğramasında dijitalleşme de zorlayıcı bir faktör olabilir. Ayrıca gelecekte COVID-19 benzeri salgınlarla karşılaşılabilen tartışılması bile kriz yönetimlerine hazırlıklı olmaları için kamu kesimini önlemler almaya yöneltebilir. Bu çalışmada COVID-19 küresel salgını dolayısıyla Türk kamu yönetiminde alınan önlemler araştırılmış, uzaktan çalışma, dönüşümlü çalışma gibi esnek çalışma yöntemleri uygulamalarının kamu kesimindeki etkileri tartışılmıştır. Sonuç olarak Türk kamu personel yönetimi ile ilgili geleceğe ilişkin öneriler sunulmuştur. Kamu kesiminde COVID-19 salgını dolayısıyla uygulanan yöntemler Türk kamu yönetimi tarafından detaylı bir biçimde analiz edilmeli ve gelecekte ortaya çıkabilecek krizlerde kamu personelinin derhal koşullara uyum sağlayabilecek yeteneğe ve esnekliğe sahip olması için gerekli hazırlıklar tamamlanmalıdır. Bunun için şu konuların üzerinde özellikle durulması gerektiği ifade edilebilir: Kamu hizmet binalarının değişen koşullara elverişliliği, teknolojik alt yapının yeterliliği, mevzuatın değişen koşullara uygunluğu ve kamu personelinin farklı çalışma yöntemlerine uyum sağlayabilme yeteneği.

Anahtar Kelimeler: Türk Kamu Personel Yönetimi, Kamu Personel Yönetimi, İnsan Kaynakları Yönetimi, COVID-19

ABSTRACT

The COVID-19 virus pandemic, which emerged in 2019 and turned into a global pandemic in 2020, has greatly affected both the public sector and the private sector on a global scale. Because of this pandemic has seen measures and applications that are not previously seen in Turkish public personnel management. Due to the pandemic, the decisions taken for employees in the public sector have made a great change in the way they work in the public sector. Thus, flexible working methods such as remote work and rotational work have been implemented in the public sector. In other words, some flexible working methods, which were previously seen in the private sector, have been implemented in the public sector due to the pandemic. This also means that some flexible working methods are practically tested in the public sector. It can be stated that the discussions on personnel regime in the Turkish public administration will increase in the coming years due to the fact that some flexible working methods have been experienced in the public sector due to the pandemic. In addition, it can be predicted that digitalization will increase in the public sector due to the progress of information technologies. Therefore, also digitalization can be a compelling factor in changing of working styles. In addition, even the discussion of the possibility of COVID-19-like outbreaks in the future may direct the public sector to take measures to be prepared for crisis management. In this study, the measures taken in Turkish public administration due to the COVID-19 pandemic were investigated, the effects of flexible working methods applications such as remote work and rotational work in the public sector were discussed. As a result, suggestions for the future related to Turkish public personnel management are presented. The methods applied in the public sector due to the COVID-19 pandemic should be analyzed in detail by the Turkish public administration and the necessary preparations should be completed so that public personnel have the ability and flexibility to immediately adapt to the conditions in future crises. For this, it can be stated that the following issues should be particularly emphasized: The suitability of public service buildings to changing conditions, adequacy of technological infrastructure, compliance of legislation with changing conditions and the ability of public personnel to adapt to different working method.

Keywords: Turkish Public Personnel Management, Public Personnel Management, Human Resources Management, COVID-19

GİRİŞ

Gerek kamu kesiminde gerekse özel sektörde insan kaynakları yönetimi COVID-19 salgını sonucu bir yıldan fazla süredir en zor sınavını vermiştir, denilebilir. Çünkü beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan COVID-19 salgını, dünya genelinde insanların günlük rutinlerinin

bozulmasına, normal işlevselliğini kullanamamasına ve çeşitli kriz tepkileri göstermelerine neden olmuştur (Çaykuş ve Mutlu Çaykuş, 2020: 108). COVID-19, 2019 yılının Aralık ayı sonlarında Çin'in Vuhan eyaletinde solunum yolu belirtileri (ateş, öksürük, nefes darlığı) gelişen bir grup hastada yapılan araştırmalar sonucunda 13 Ocak 2020 tarihinde tanımlanan bir virüs olup, insandan insana bulaşarak dünya geneline yayılmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021a).

İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının içinde bulunulan COVID-19 salgını ortamına yönelik etkin yönetilmesi çok daha önem ve ivedilik kazanmıştır (İlhan, 2020: 294). Çünkü esnek çalışma yöntemlerinin zorunlu olarak uygulandığı bu dönemde kurumlardaki personelin verimli bir şekilde çalıştırılmasına duyulan ihtiyaç çok daha artmış olup, bunun için insan kaynakları birimlerinin iyi bir çalışma programı hazırlaması ve uygulamaya koyması gerekmiştir.

Ancak örgütler, bu aşamada çalışanlara işlerini uzaktan yürütebilmeleri için gerekli teknolojik yazılım ve donanım altyapısını sağlama ihtiyacı duymuş, fakat hazırlıksız olan örgütler, bu ilk aşamada sorun yaşamıştır (İlhan, 2020: 294). Nitekim bu süreçte bilgi teknolojisinin yoğun olarak kullanılması gerektiği için kamu kurum ve kuruluşlarının teknolojik imkanlarının elverişli olması önem arz etmektedir. Ayrıca ülke genelinde internet alt yapısının da bunu destekleyecek kapasitede olması zorunludur. Türkiye'de genel olarak internet alt yapısının çok yoğun kullanıldığı saatlerde bazı problemlerle karşılaşılabilmesine rağmen, bu süreçte çok büyük sorunların yaşanmadığının gözlemlendiği, ancak bu süreçteki deneyimlerden yararlanılarak gelecek dönemlerde COVID-19 salgını ve benzeri krizlere karşı hazırlıklı olmak için internet alt yapısının geliştirilmesine yönelik çalışmaların hızlandırılması gerektiği ifade edilebilir.

Kamu kurum ve kuruluşlarının bilgi teknolojilerinin yeterliliği ve Türkiye genelinde internet alt yapısının elverişliliği yanında kamu personelinin esnek çalışma yöntemlerine uyum sağlayabilmesi ise COVID-19 salgını sürecinde başka bir önemli husustur. Kamu personelinin genel olarak alışık olmadığı esnek çalışma yöntemlerine uyum sağlama esnekliği gösterebilmesinin yanında bu süreçte yoğun dijital araç kullanımının gerekmesi, kamu personelinin kamu hizmetlerini sağlamada dijital araçları başarı ile kullanabilmesi gereğini de doğurmuştur. Kamu kurum ve kuruluşları bu yeni şartlara uyum sağlayabilmek için yoğun bir gayret göstermiş, ellerindeki tüm imkanları kullanarak kamu hizmetlerinin devamını sağlamıştır. Aksi takdirde kamu kurum ve kuruluşlarının bir süre adeta kapılarına kilit vurmaları gibi bir felaket ile karşılaşılabilirdi. Bu süreçte kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan personelin arasında bilgi teknolojileri alanında yetkin olanların üzerine çok büyük sorumluluk düşmüş olup, bu personelin genel olarak çalıştıkları kamu kurum ve kuruluşlarının bilgi teknolojilerinin bu süreçte işlevsel olarak kullanılabilmesi için çaba sarf ettiği ve çalıştıkları kamu kurum ve kuruluşlarındaki diğer personelin esnek çalışma şartlarında bilgi teknolojileri aracılığıyla kamu hizmetlerini yürütmelerinde eğitici veya danışman rolünü de üstlendiği söylenebilir.

Dünya Sağlık Örgütü tarafından açıklanan verilere göre 06.04.2021 tarihi itibarıyla dünya genelinde toplam 131.487.572 COVID-19 vaka sayısı görülmüş, bunlardan toplam 2.857.702 kişi bu hastalık nedeniyle hayatını kaybetmiştir (WHO, 2021). Türkiye’de ise 06.04.2021 tarihi itibarıyla COVID-19 vaka sayısı toplamı 3.579.185 olup, bunlardan toplam 3.159.475 kişi iyileşmiş, toplam 32.667 kişi ise bu hastalık nedeniyle hayatını kaybetmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021b).

COVID-19 salgınının sona ermesi ve krizin toparlanma sürecine girmesi için, insanların birbirlerine mesafeli olmaları ve genel-salgın odaklı hijyen kurallarına uymaları, gerekli mesafenin sağlanabilmesi için de belirli bir süre online-uzaktan çalışma sistemleri kullanılarak dijital çalışma sayesinde iş ve çalışma süreçlerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Balcı ve Çetin, 2020: 42). Dolayısıyla denilebilir ki, hızla dijitalleşen dünyada çalışma hayatında COVID-19 salgını bir kırılma noktası olup, gelişen teknoloji ve değişen çalışan yapısı ile birlikte kamuda mevcut çalışma sisteminin çok yönlü bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir (Yılmaz, 2020: 1735).

COVID-19 salgını sürecinde ve sonrasında ortaya çıkacak “yeni hayat”ın, “yeni normal”in, “yeni ekonomi”nin, “yeni çalışma”nın temel dinamiklerini anlamak ve buna göre hazırlanmak son derece önemli olup, aslında bu karakteristik değişkenler sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinde de öne çıkan özelliklerdir (Balcı ve Çetin, 2020: 50). Özel sektör gibi kamu yönetiminde de bu yönde değişimler beklenebilir. Bu durum ise kamu personel rejiminin değişmesi yönünde girişimleri artırabilir ve esnek çalışma yöntemleri yanında kamu kesiminde performans yönetimi anlayışını tam olarak hakim kılabilecek mevzuat değişimi söz konusu olabilir.

Bu çalışmada COVID-19 salgınının Türk kamu personel yönetimine etkileri değerlendirilmiş ve geleceğe yönelik öneriler sunulmuştur.

COVID-19 SALGININA KARŞI TÜRKİYE’DE KAMU PERSONELİNE İLİŞKİN DÜZENLEMELER

COVID-19 salgını sürecinde Türkiye’de salgının yayılmasını önlemek için gerek günlük hayata ve özel sektör çalışma koşullarına ilişkin gerekse de kamu kurum ve kuruluşlarındaki çalışma koşullarına ilişkin çeşitli önlemler alındığı ve toplumun salgın konusunda bilinçlendirilmesi, bu süreçten bütün toplum olarak başarılı bir sınavla çıkılması için basın yayın organları gibi araçlarla konu hakkında birtakım bilgilendirmeler yapıldığı gözlenmiştir.

COVID-19 salgını kapsamında kamu çalışanları için Cumhurbaşkanlığı Genelgeleriyle farklı tarihlerde tedbirler alınmış olup, bakanlıklar kendi bünyesinde çalışan personeline bu kapsamda genelgeler göndermiştir (Yılmaz, 2020: 1727). COVID-19 salgını sürecinde, kamu kurum ve kuruluşları Cumhurbaşkanlığı Genelgeleriyle belirtilen gerekli önlemler çerçevesinde kendi personeline yönelik kararlar almış olup, ancak bu çalışmada kamu kurum ve kuruluşlarının tek tek aldıkları kararlar üzerinde durulmamış, zira bütün kamu kesimini kapsayan düzenlemeler

olması nedeniyle COVID-19 salgınıyla ilgili önlemler için yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Genelgelerinin incelenmesinin genel durum hakkında değerlendirme yapılabilmesi için yeterli bilgi vereceği düşünülmüştür.

13.03.2020 tarih ve 31067 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 2020/2 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile; kamu hizmetlerinin yürütülmesinde herhangi bir soruna sebebiyet vermemek amacıyla tüm kamu görevlilerinin, görevlerine istinaden veya şahsi sebeplerle yurt dışına çıkışları durdurulmuş, zorunlu ve ivedi durumlarda yurtdışına çıkacak kamu görevlileri için Cumhurbaşkanlığına bağlı, ilgili ve ilişkili kamu kurum ve kuruluşlarında üst yönetici; bakanlıklar ile bağlı, ilgili ve ilişkili kamu kurumlarında bakan; mahalli idarelerde (bağlı kuruluşları ile mahalli idare birlikleri dahil) validen izin alınacağı düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile, COVID-19 virüsünün kamu personeline yurt dışından bulaşmasının önüne geçmek, böylece virüsün Türkiye’de yayılmasını önlemek amaçlandığı anlaşılmaktadır.

22.03.2020 tarih ve 31076 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 2020/4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesinde; COVID-19 salgınının ülkemizde yayılımının en aza indirilmesi amacıyla, bu salgınla mücadeleyi ve salgının etkilerinin azaltılmasına yönelik faaliyetleri zafiyete uğratmayacak ve kamu hizmetlerini aksatmayacak şekilde, ihtiyacı karşılayacak kadar asgari sayıda personelin bulundurulması şartıyla, çalıştırılma biçimine bakılmaksızın kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlara uzaktan çalışma, dönüşümlü çalışma gibi esnek çalışma yöntemlerinin uygulanabileceği, buna dair usul ve esasların Cumhurbaşkanlığı, bağlı, ilgili ve ilişkili kurum ve kuruluşlar için üst yönetici; bakanlıklar, bağlı, ilgili ve ilişkili kurum ve kuruluşlar için bakan; taşra teşkilatları (bakanlıklarca belirlenmemiş ise) ile mahalli idareler, bağlı kuruluşları ile mahalli idare birlikleri için ilgisine göre vali veya belediye başkanı; diğer kamu kurum ve kuruluşları için üst yönetici tarafından belirleneceği, bu belirleme yetkisinin devredilebileceği, bu kapsamda dönüşümlü çalışanların fiilen göreve gelmedikleri süre zarfında idari izinli sayılacağı, bu Genelge kapsamında esnek çalışma yöntemlerinden faydalanan çalışanlar ile idari izinli sayılanların bu sürede istihdamlarına esas görevlerini fiilen yerine getirmiş sayılacakları, idari izinlilerin, uzaktan veya dönüşümlü çalışanların amirlerinin izni dışında görev mahallerinden ayrılamayacağı ve hizmetine ihtiyaç duyulanların çağrıldıkları anda görevlerine dönmek zorunda olduğu belirtilmiştir. Bu düzenleme ile Türk kamu yönetiminde esnek çalışma yöntemleri daha önce örneği görülmemiş çapta uygulanmaya başlamıştır. Böylece kamu yönetiminde bir tartışma konusu olan esnek çalışma yöntemi bir bakıma Türk kamu yönetiminde COVID-19 salgını sebebiyle zorunlu olarak test edilmiştir. Bu süreçte edinilen deneyimler üzerine esnek çalışma konusunda uygulama sonuçları hakkında değerlendirmeler yapılarak ileriye dönük yapılabilecek düzenlemeler için önemli veriler elde edilebilir.

29.05.2020 tarih ve 31139 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 2020/8 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesinde; 2020/2 ve 2020/4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgelerinin 01.06.2020 tarihi itibarıyla yürürlükten kaldırıldığı, ancak çalıştırılma biçimlerine bakılmaksızın kamu kurum ve kuruluşlarında (Sağlık Bakanlığı ve Milli İstihbarat Teşkilatı

Başkanlığı hariç) çalışan yönetici kadro ve pozisyonunda bulunanlar hariç 60 yaş ve üzerinde olanlar ile Sağlık Bakanlığının belirlediği kronik hastalığı bulunanların idari izinli sayılacağı, idari izinli sayılanların bu sürede görevlerini fiilen yerine getirmiş sayılacağı, bu personelin amirinin izni dışında görev mahallinden ayrılmayacağı ve hizmetine ihtiyaç duyulanların çağrıldıkları anda görevlerine dönecekleri, kamu kurum ve kuruluşlarınca bu süreçte tüm personelin maske kullanması, çalışma mekanları, yemekhane, servisler ve sosyal alanlarda gerekli mesafenin ayarlanması, bu mahaller ile kamuda kullanılan araçlarda dezenfekte işleminin yapılması hususunda gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir. Bu düzenlemede kamu kurum ve kuruluşları tarafından alınacak tedbirlere yer verilerek kamu personelinin işi dolayısıyla bulunduğu ortamlarda maske, mesafe ve temizlik kurallarına uyulmasına dikkat çekildiği ifade edilebilir.

26.08.2020 tarih ve 31225 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 2020/11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesinde; COVID-19 salgınının ülkemizde yayılımının en aza indirilmesi amacıyla, bu salgınla mücadeleyi ve salgının etkilerinin azaltılmasına yönelik faaliyetleri zafiyete uğratmama ve kamu hizmetlerini aksatmama şartıyla, çalıştırılma biçimine bakılmaksızın kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlara uzaktan çalışma, dönüşümlü çalışma gibi esnek çalışma yöntemlerinin uygulanabileceği, buna dair usul ve esasların Cumhurbaşkanlığı, bağlı, ilgili ve ilişkili kurum ve kuruluşlar için üst yönetici; bakanlıklar, bağlı, ilgili ve ilişkili kamu kurum ve kuruluşlar için bakan; taşra teşkilatları (bakanlıklarca belirlenmemiş ise) ile mahalli idareler, bağlı kuruluşları ile mahalli idare birlikleri için ilgisine göre vali veya belediye başkanı; diğer kamu kurum ve kuruluşları için üst yönetici tarafından belirleneceği, bu belirleme yetkisinin devredilebileceği, bu kapsamda dönüşümlü çalışanların fiilen göreve gelmedikleri süre zarfında idari izinli sayılacağı, bu Genelge kapsamında esnek çalışma yöntemlerinden faydalanan çalışanlar ile idari izinli sayılanların bu sürede istihdamlarına esas görevlerini fiilen yerine getirmiş sayılacakları, idari izinlilerin, uzaktan veya dönüşümlü çalışanların amirlerinin izni dışında görev mahallerinden ayrılamayacağı ve hizmetine ihtiyaç duyulanların çağrıldıkları anda görevlerine dönmek zorunda olduğu belirtilmiştir. Böylece 2020/4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile Türk kamu yönetiminde daha önce örneği görülmemiş çapta uygulanmaya başlanan esnek çalışma yöntemi uygulamalarına bir bakıma 2020/11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile yeniden dönülmüştür.

01.03.2021 tarih ve 31410 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 2021/5 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesinde; 02.03.2021 tarihi itibarıyla 2020/11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesinin yürürlükten kaldırıldığı, bu tarih itibarıyla kamu kurum ve kuruluşlarının normal düzen ve mesai saatlerinde çalışmalarına başlayacağı, gerektiğinde illerde valilerce farklı mesai saatleri belirlenebileceği, ancak çalıştırılma biçimlerine bakılmaksızın kamu kurum ve kuruluşlarında (Sağlık Bakanlığı ve Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı hariç) çalışan yönetici kadro ve pozisyonunda bulunanlar hariç 60 yaş ve üzerinde olanlar ile Sağlık Bakanlığının belirlediği kronik hastalığı bulunanların idari izinli sayılacağı, idari izinli sayılanların bu sürede görevlerini fiilen yerine getirmiş sayılacağı, bu personelin amirinin izni dışında görev mahallinden ayrılmayacağı ve hizmetine ihtiyaç duyulanların çağrıldıkları anda görevlerine

dönecekleri, kamu kurum ve kuruluşlarınca bu süreçte tüm personelin maske kullanması, çalışma mekanları, yemekhane, servisler ve sosyal alanlarda gerekli mesafenin ayarlanması, bu mahaller ile kamuda kullanılan araçlarda dezenfekte işleminin yapılması hususunda gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir. Böylece kamu kurum ve kuruluşlarında bazı önlemlerle birlikte normal mesai uygulamasına geçilmiştir.

14.04.2021 tarih ve 31454 sayılı Resmi Gazetede Yayınlanan 2021/8 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesinde; 2020/8 ve 2021/5 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgelerinin yürürlükten kaldırıldığı, COVID-19 salgınının ülkemizde yayılımının en aza indirilmesi amacıyla, bu salgınla mücadele ve salgının etkilerinin azaltılmasına yönelik faaliyetleri zafiyete uğratmama ve kamu hizmetlerini aksatmama şartıyla, çalıştırılma biçimine bakılmaksızın kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlara uzaktan çalışma, dönüşümlü çalışma gibi esnek çalışma yöntemlerinin uygulanabileceği, buna dair usul ve esasların Cumhurbaşkanlığı, bağlı, ilgili ve ilişkili kamu kurum ve kuruluşlar için üst yönetici; bakanlıklar, bağlı, ilgili ve ilişkili kamu kurum ve kuruluşlar için bakan; taşra teşkilatları (bakanlıklarca belirlenmemiş ise) ile mahalli idareler, bağlı kuruluşları ile mahalli idare birlikleri için ilgisine göre vali veya belediye başkanı; diğer kamu kurum ve kuruluşları için üst yönetici tarafından belirleneceği, bu belirleme yetkisinin devredilebileceği, kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlardan, Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı hariç; gebeliğinin yirmi dördüncü haftasından otuz ikinci haftasına kadar olan süre içerisinde hamile çalışanlar, süt izni kullananlar ile engelli çalışanların idari izinli sayılacağı, Sağlık Bakanlığı ve Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı hariç; 60 yaş ve üzerinde olanlar (yönetici pozisyonlarındakiler hariç), Sağlık Bakanlığının belirlediği kronik hastalığı bulunanlar ile 10 yaş ve altı çocuğu olan kadın çalışanların idari izinli sayılacağı, bu Genelge kapsamında çalışanların fiilen göreve gelmedikleri süre zarfında idari izinli ve istihdamlarına esas görevlerine fiilen yerine getirmiş sayılacağı, bu çalışanların amirlerinin izni dışında görev mahallinden ayrılmayacağı ve hizmetine ihtiyaç duyulanların görevlerine döneceği, kamu kurum ve kuruluşlarının günlük çalışma başlama ve bitiş saatlerinin, merkezde Cumhurbaşkanlığı, bağlı, ilgili ve ilişkili kamu kurum ve kuruluşlar için üst yönetici; bakanlıklar, bağlı, ilgili ve ilişkili kamu kurum ve kuruluşlar için bakan, diğer kamu kurum ve kuruluşları için üst yönetici; illerde valiler tarafından 10.00-16.00 olarak belirleneceği, ulusal veya uluslararası düzeyde kapalı alanlarda düzenlenecek her türlü toplantı veya aktivitenin gerekli güvenlik önlemleri alınmak suretiyle video/tele konferans gibi sesli-görüntülü iletişim sistemleri vasıtasıyla uzaktan yapılmasına özen gösterileceği, kamu kurum ve kuruluşlarınca bu süreçte tüm personelin maske kullanması, çalışma mekanları, yemekhane, servisler ve sosyal alanlarda gerekli mesafenin ayarlanması, bu mahaller ile kamuda kullanılan araçlarda dezenfekte işleminin yapılması gibi gerekli tedbirlerin devam ettirileceği belirtilmiştir. Bu düzenleme ile Türk kamu yönetiminde COVID-19 salgını sürecinde 2020/4 sayılı ve 2020/11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgelerinin yürürlükte olduğu dönemlerde görülen çok büyük çapta esnek çalışma yöntemi uygulamalarına bir bakıma yeniden dönülmüştür.

COVID-19 salgını sürecinde kamu çalışanlarına yönelik yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Genelgeleri ile alınan önlemlerin COVID-19 salgınının yayılımına bağlı olarak değiştiği

görülmüş olup, bundan sonra da COVID-19 salgınının seyrine göre yeni düzenlemelerin söz konusu olabileceği ileri sürülebilir. Dolayısıyla Türk kamu personel yönetiminde farklı ve yeni bir dönem başladığı, bundan sonraki süreçte Türk kamu personel yönetiminde görülecek uygulamalarda COVID-19 salgınının seyrinin büyük ölçüde belirleyici olacağı ifade edilebilir.

TÜRK KAMU PERSONEL YÖNETİMİNDE DİJİTALLEŞME VE ESNEKLEŞMENİN COVID-19 SALGINI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

COVID-19 salgını sürecinde Türk kamu yönetiminde esnek çalışma yöntemleri daha önce örneği görülmemiş çapta uygulanmış olup, ancak Türk kamu personel yönetiminde dijitalleşme ve esnekleşme konusundaki düşünceler aslında COVID-19 salgını öncesine dayanmaktadır. Nitekim On Birinci Kalkınma Planı Kamuda İnsan Kaynakları Çalışma Grubu Raporunda; kamu hizmeti sunumundaki dijitalleşmenin, hizmet sunma anlayışının değişmesinin kamusal istihdamda uzaktan çalışma, parça zamanlı çalışma, esnek çalışma gibi kavramların tartışılmasını gündeme getirdiği; dünyada kamusal istihdamda esnek zamanlı istihdam uygulaması örneklerinin incelenebileceği; öğretmenler, emniyet personeli, sağlık personeli, din hizmeti sunan personel gibi çalışanların doğrudan kamu hizmetini sunmak zorunda oldukları için zaten “uzaktan” çalışmalarının düşünülmemeyeceği; kamu çalışanlarının en büyük dilimini oluşturan kesimler çıkarıldığında, geriye kalan çok az sayıdaki memur için esnek ya da uzaktan çalışma uygulamasının değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 20-21).

Bununla birlikte Türkiye’de istihdam ve çalışma hayatı ile ilgili olarak, On Birinci Kalkınma Planında (2019-2023) 2.3.2. İstihdam ve Çalışma Hayatı başlığı altında belirtilen hususlardan biri, İşgücü piyasasının ihtiyaçlarına yönelik esnek çalışma biçimlerinin etkinleştirileceği ve konuya ilişkin denetimlerin artırılacağı hususudur (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 141).

Kamu kesimindeki insan kaynaklarına yönelik olarak ise, On Birinci Kalkınma Planında (2019-2023) 2.5.2.4. Kamuda İnsan Kaynakları başlığı altında; topluma kaliteli hizmet sunan, değişen koşullara uyum yeteneği yüksek ve daha verimli bir kamu personel sistemi oluşturulmasının temel amaç olduğu belirtilmiş; bu amaç çerçevesinde yapılacaklar arasında ise, kamu personelinin dijital becerileri geliştirilerek dijital dönüşüm ve teknolojik gelişmelere uyumlarının sağlanacağı hususuna yer verilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 198).

Böylece kamu personelinin yüksek performans ile çalışmasına yönelik etkili bir performans yönetimi anlayışının bütün kamu kurum ve kuruluşlarında başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için önemli çalışmalar yapılacağı düşünülüyor ifade edilebilir. Ancak hemen belirtilmeli ki, performans yönetiminin aynı zamanda vizyon, misyon ve stratejik öncelikler bağlamında ele alınması gerekir (Cascio ve Aguinis, 2005: 83).

Çalışan odaklı yönetim anlayışı ve örgütün en önemli kaynağının “insan kaynağı” olduğu görüşünün hakim olması ile hem özel sektörde hem de kamu sektöründe çalışma hayatı, çalışma ilişkileri ve çalışan temelli pek çok düzenleme yapılmaktadır (Taner ve Avşar Negiz, 2018: 560). Günümüzde artan bilgisayar teknolojisi ile, birçok kişinin evlerinden çalışması veya tele çalışma olarak adlandırılan bir biçimde çalışması yönünde bir değişim söz konusudur (Ivancevich, 2010: 47).

Taner ve Avşar Negiz, (2018: 559), değişen ve gelişen şartlar doğrultusunda esnek çalışmanın tüm kurumlar açısından aslında bir mecburiyet olduğunu ifade etmiştir. Öztürkoğlu (2013: 127) ise, esnek çalışma modellerinin şirketler ve çalışanları tarafından tam anlamıyla bilinmemesinin bu yeni çalışma sisteminden uzak durulmasına sebep olmasına rağmen, esneklik kavramının getirdiği önyargının aksine, mekan ve zaman kavramı bakımından bağımsızlık sağlaması durumunda, çalışanların şirkete daha fazla katkı sağladığının görüldüğünü belirtmiştir. Kamu kurum ve kuruluşlarında da benzer bir değerlendirme yapılabilir, her zaman ve her yerde kamu görevlilerinin görevlerini yapmaya imkan bulmaları bir performans artışı doğurabilir. Ancak bu esnekliğin performans artışının aksine görevi ihmale dönüşmemesi de gerekir. Bu nedenle esnek çalışma yöntemlerine ihtiyaç duyulduğu durumlarda başvurulması düşüncesi savunulabilir. Yani mesai suistimaline yol açacak bir uygulamaya dönüşmemesi gerekir. Dolayısıyla esnek çalışma yöntemleri kamu yönetiminde ihtiyaç halinde uygulamaya aktarılan, lüzum görülmediğinde kaldırılan ve iyi bir izleme mekanizması ile benimsenebilir. Bunun için de kamu hizmetlerinin niteliğine göre sistemin teferruatı ile tartışılarak kamu personeline, kamu kurum ve kuruluşlarına, kamu hizmeti sunulan tüm paydaşlara elverişli bir model geliştirilebilir. Bu amaçla COVID-19 salgını sürecinde Türk kamu yönetiminde uygulanan esnek çalışma yöntemi uygulamalarının kamu hizmetlerinin sunumunda doğurduğu etkiler çok geniş kapsamlı olarak tartışılmalı ve değerlendirilmeli, uygulamadan elde edilen verilerden yararlanılarak kamu personel yönetimi ile ilgili ileriye dönük çalışmalar yapılmalıdır. COVID-19 salgını sürecinde uzaktan çalışma, dönüşümlü çalışma gibi esnek çalışma yöntemleri uygulamalarının hangilerinin farklı kamu kurum ve kuruluşlarında nasıl bir etki doğurduğu, özellikle vatandaşın uygulanan esnek çalışma yöntemlerinden memnuniyet düzeyi ile kamu personelinin performansına yansımaları açısından kapsamlı araştırmalarla veriler toplanmalıdır.

Genel olarak esnek çalışma yöntemleri; kısmi süreli çalışma, uzaktan çalışma, geçici iş ilişkisi, iş paylaşımı ve esnek çalışma saatleri biçimindedir (Taner ve Avşar Negiz, 2018: 579). Ancak bu yöntemler daha da detaylandırılabilir ve kamu hizmetlerine uygun yöntemler geliştirilebilir.

Fakat evden çalışmanın mümkün olduğu işlerde sosyal mesafeye sıkı sıkıya uyum sağlamak daha kolay iken, özellikle işin kişisel yakınlık veya özel ekipman ve makineler gerektirmesi durumunda, çalışanların evden çalışması mümkün olmamaktadır (Akca ve Tepe Küçüköglü, 2020: 80). Bu durumda evden çalışmanın mümkün olmadığı işler için alternatif çözüm yolları düşünüldüğünde, çalışma yerlerinin salgın hastalık koşullarında çalışmaya uygunluğunun sağlanması, çalışma ortamında çalışanlar arasında maske, mesafe ve temizlik kurallarına riayet edilmesinin üzerinde hassasiyetle durulması gibi hususlar önemli olabilir.

COVID-19 salgını sürecinde kişilerin virüsün seyrine göre belirli bir süre evde kalmaları ülkemizde de uygulanan en önemli tedbirlerden biri olmuş, bu süreçte kişilerden evde dijital ortamlar aracılığıyla iş ve eğitim gibi faaliyetlerini devam ettirmeleri istenmiş, kararlar, önlemler ve çağrılar için dijital ortamdan yararlanılmış ve bu nedenle artık teknoloji ve dijitalleşme bir istek olmaktan ziyade bir gereklilik halini almış olup, dijital teknolojinin bu denli yoğun kullanılması sonucu herkes birer dijital vatandaş haline gelmiştir (Aldemir ve Avşar, 2020: 164). COVID-19 salgını ile dijitalleşmenin hız kazanması nedeniyle insanların zorunlu olarak daha fazla dijital bir hayat ile karşı karşıya gelmeleri aynı zamanda kamu yönetiminde esnek çalışmayı kolaylaştıracak ve yaygınlaştıracak çok etkili bir faktör olmaktadır.

SONUÇ

COVID-19 salgını dünya genelinde çok büyük etki doğurmuştur. Zira bireylerin evden çalışmaya başladığı, yüz yüze iletişimin neredeyse sıfırlandığı, eğitimlerin online gerçekleştirildiği zorunlu bir dönüşüm yaşanılarak dünya hızla online bir laboratuvar haline gelmiştir (Aşkın ve diğ., 2020: 313).

COVID-19 salgınından önce de son dönemlerde yaşanan gelişmeler çalışma hayatında önemli değişimleri zaten ortaya çıkarmıştı. Nitekim bilgi çağı, işleri, işlerin yürütülme biçimini etkiledi ve daha fazla bilgi işçisi ihtiyacını doğurdu (Ivancevich, 2010: 47). Maliyet ve verimlilik açısından kaliteli insan kaynağı bulmanın zorlaşması nedeniyle kurumlar artık alternatif çalışma biçimleri olarak esnek çalışma yöntemlerine sıcak bakmaya başlamıştır (Taner ve Avşar Negiz, 2018: 562). Ancak COVID-19 salgını bu süreci adeta kökten şekillendirmiştir. Dünya genelinde kamu yönetimleri de bu sürecin etkilerinden kendi payına düşeni almak zorunda kalmıştır.

Balcı ve Çetin (2020: 50-51) önümüzdeki dönemde, işyeri kavramı ve tanımı ile çalışma tarz ve sürelerinde esnek uygulamaların daha da genişlemesinin kaçınılmaz olduğunu, bununla birlikte COVID-19 salgını sürecinde küresel bazda çok sayıda örneği görülen sorunların temelinde yatan, ülkelerin uzun zamandır gösterdiği sosyal devlet yapısından uzaklaşma eğiliminin de COVID-19 salgını sonrası süreçte sorgulanacak yapısal bir mesele olduğunu, özellikle sağlık, güvenlik gibi alanlarda sosyal devlet anlayışından uzak, sadece özel kesim odaklı bir yapının işlerliğinin belirli riskler taşıdığını, Türkiye'nin sosyal devlet anlayışının benimsendiği sağlık alanı başta olmak üzere, COVID-19 salgını sürecinin küresel yapıya oranla iyi yönetildiği bir sınavdan geçmekte olduğunu, ancak bu sınavda koşulların her an değişiklik gösterirken, alınan tedbirlerde de değişikliğe gidilmemesinin, yeni tedbirler alınmamasının kuşkusuz söz konusu olmadığını, bu noktada kamuya büyük görevler düştüğünü, bu bağlamda devletin “yeni normalde” çok daha fazla rol üstlenerek, süreç boyunca düzenleyici, destekleyici ve denetleyici olmak üzere tedbirleri ve uygulamaları üç kademede ifa etmesinin krizin kontrol altına alınmasında etkili olacağını ileri sürmüştür.

Bu durumda önümüzdeki dönemde bir yandan kamu kesiminde çalışma yöntemlerinin esnekleşmesi beklenirken, diğer taraftan özellikle sağlık sektörü başta olmak üzere bazı alanlarda hizmet sunumunun genel olarak kamu sektörü tarafından sağlanması, dolayısıyla kamu kurum ve kuruluşlarının bazı alanlarda daha fazla kamu hizmeti sunması durumu ile karşılaşılabılır ve böyle bir gelişme kamuoyu tarafından da talep edilebilir. COVID-19 salgını sürecinde kamuya ait hastanelerinin ve buralardaki sağlık çalışanlarının gösterdiği olağanüstü performans ve işlev dikkate alındığında sağlık hizmetleri gibi toplumsal olarak hassas alanlarda kamu kurum ve kuruluşlarının kamu hizmeti sunmasının çok önemli olduğu anlaşılmıştır. Yine önümüzdeki dönemde savunma sanayiinde dışa bağımlılığı azaltacak girişimlerde özel sektörün yeterli olmadığı alanlarda devletin aktif rolünün artması beklenebilir. Genel olarak kamu kurum ve kuruluşları tarafında sunulmasında önem bulunan kamu hizmetlerine ilişkin başka örnekler de verilebilir. Dolayısıyla şu sonuca ulaşılabilir: Önümüzdeki dönemde bazı alanlarda genel olarak kamu kurum ve kuruluşları tarafından kamu hizmetlerinin verilmesinde beklenen artış, söz konusu alanlarda kamu personeli istihdamını arttıracaktır. Ancak bu artış, çalışma yöntemlerinde esnekleşme ile birlikte görülebilir.

Sonuç olarak COVID-19 salgını gibi gelecekte ortaya çıkabilecek krizlerde kamu personelinin derhal koşullara uyum sağlayabilecek yeteneğe ve esnekliğe sahip olması için gerekli hazırlıklar tamamlanmalıdır. Kamu personelinin görevi dolayısıyla bulunduğu kamu hizmet binaları ve diğer ortamların COVID-19 salgını gibi durumlarda değişen koşullara uygun olup olmadığı araştırılmalı ve uygun olmayanların değişen koşullara elverişliliğini sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Türkiye genelinde ve tek tek kamu kurum ve kuruluşları düzeyinde teknolojik alt yapının her türlü kriz koşullarında yeterli olması için gereken önlemler alınmalıdır. COVID-19 salgını sürecinde edinilen esnek çalışma yöntemleri deneyimleri detaylı olarak analiz edilerek, etkin bir kamu personel yönetimi için kamu personel mevzuatının değişen koşullara uygun olabilmesi için yeniden ele alınması gerekir. Ayrıca kamu personelinin farklı çalışma yöntemlerine uyum sağlayabilmesine yönelik gelişiminin sağlanması, özellikle bilgi teknolojileri açısından yetkinliğinin artırılması gerekir.

KAYNAKLAR

AKCA, Meltem, TEPE KÜÇÜKOĞLU, Mübeyyen. (2020). COVID-19 ve İş Yaşamına Etkileri: Evden Çalışma. *Uluslararası Yönetim, Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi*, 8(1), 71-81, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1163114>, Erişim Tarihi: 31.03.2021.

ALDEMİR, Ceray, AVŞAR, Merve Nurdan. (2020). Pandemi Döneminde Dijital Vatandaşlık Uygulamaları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, COVID-19 Özel Sayısı 2, 7(5), 148-169, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1128105>, Erişim Tarihi: 31.03.2021.

AŞKIN, Rüstem, BOZKURT, Yasemin, ZEYBEK, Zekiye. (2020). COVID-19 Pandemisi: Psikolojik Etkileri ve Terapötik Müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı, 19(37), Bahar (Özel Ek), 304-318, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1166182>, Erişim Tarihi: 31.03.2021

BALCI, Yusuf, ÇETİN, Güldenur. (2020). COVID-19 Pandemi Sürecinin Türkiye'de İstihdama Etkileri ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı, 19(37), Bahar (Özel Ek), 40-58, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1165930>, Erişim Tarihi: 31.03.2021

CASCIO, Wayne F., AGUINIS, Herman. (2005). *Applied Psychology in Human Resource Management*, Sixth Edition, Pearson Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey.

ÇAYKUŞ, Emir Tufan., MUTLU ÇAYKUŞ, Tansu. (2020). COVID-19 Pandemi Sürecinde Çocukların Psikolojik Dayanıklılığını Güçlendirme Yolları: Ailelere, Öğretmenlere ve Ruh Sağlığı Uzmanlarına Öneriler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, COVID-19 Özel Sayısı 2, 7(5), 95-113, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1128102>, Erişim Tarihi: 31.03.2021.

IVANCEVICH, John M. (2010). *Human Resource Management*, Eleventh Edition, McGraw-Hill, Singapore.

İLHAN, Ümit Deniz. (2020). Covid-19 ile Mücadelede İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarında İhtiyaç Duyulan Aksiyonların Belirlenmesine Yönelik Örgütsel Müdahale Yöntemi Önerisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Vol. 19, COVID-19 Special Issue, 288-307, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1247304>, Erişim Tarihi: 31.03.2021.

ÖZTÜRKOĞLU, Yücel. (2013). Tüm Yönleriyle Esnek Çalışma Modelleri. *Beykoz Akademi Dergisi*, 1(1), 109-129, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/950249>, Erişim Tarihi: 31.03.2021.

TANER, Derya, AVŞAR NEGİZ, Nilüfer. (2018). Kamu İdarelerinde Esnek Çalışmaya Dair Kavramsal Bir Çerçeve, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(32), 557-585, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/598546>, Erişim Tarihi: 31.03.2021.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2019). On Birinci Kalkınma Planı, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>, Erişim Tarihi: 01.04.2021

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2018). On Birinci Kalkınma Planı Kamuda İnsan Kaynakları Çalışma Grubu Raporu, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/KamudaInsanKaynaklariCalismaGrubuRaporu.pdf>, Erişim Tarihi: 01.04.2021

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2021a). <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html>, Erişim Tarihi: 07.04.2021.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2021b). <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html>, Erişim Tarihi: 07.04.2021

WHO. (2021). <https://covid19.who.int>, Erişim Tarihi: 07.04.2021.

YILMAZ, Betül. (2020). COVID-19 Pandemi Sürecinin Çalışanlar Üzerine Etkisi: Kamu Sektöründe Çalışanlar Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma. 3. *Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(3), 1724-1740, www.makalesistemi.com/panel/files/manuscript_files_publish/e61942b4897972dd6a60f8037db34c7c/7a427a7683f2eec82cf9b6ab8e010ebe/f72d28130ec9ba1.pdf, Erişim Tarihi:31.03.2021.

2020/2 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi,
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/20200313-8.pdf>, Erişim Tarihi: 31.03.2021

2020/4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi,
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/20200322M1-1.pdf>, Erişim Tarihi:
31.03.2021.

2020/8 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi,
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/05/20200529M1-1.pdf>, Erişim Tarihi:
31.03.2021.

2020/11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi,
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/08/20200826-5.pdf>, Erişim Tarihi: 31.03.2021.

2021/5 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi,
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/03/20210301M1.pdf>, Erişim Tarihi: 31.03.2021.

2021/8 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi,
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/04/20210414-5.pdf>, Erişim Tarihi: 14.04.2021

BORCUN ZEKÂTA MAHSUP EDİLMESİ MESELESİ
THE ISSUE OFFSETTING THE DEBT TO ZAKAT

Dr. Öğr. Üyesi M. Zeki UYANIK

Mersin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

ORCID ID: 0000-0002-8388-853X

ÖZET

Meşruiyeti, Kur'ân, Sünnet ve İcma ile sabit olan zekâtın farz olması için zekâtı verilecek olan malın, nisaba ulaşması, nâmî (üreyici/artıcı) olması, sahip olunduğu andan itibaren de üzerinden bir yıl geçmesi ve mükellef kişinin borcundan ve aslı ihtiyaçlardan fazla olması gerekir. Diğer şartlar da mevcut ise, temel ihtiyaçları dışındaki nisap miktarı mala sahip olan kişinin zekât vermesi gerekmektedir.

İslâm'ın temel ibadet ve sorumluluklarından biri olan zekâtın kimlere verileceği hususu Kur'an'da açıklanmıştır. Zekât ile sorumlu olan kimse zekâtını, nas ile belirtilen bu kişilere vermekle mükelleftir. Zekât verilecek söz konusu şahıslardan birisi de borçlu olan kimselerdir. Bu bağlamda zekât verecek olan kişi, İslam hukukçularının ittifakı ile borçlu birine zekâtını vererek zimmetinden düşürebilmektedir. Ancak yoksul olan bir kimsede var olan alacağını zekâta mahsup edip edemeyeceği konusu İslam hukukunda tartışılmaktadır. İslam hukukunun kaynaklarının zekât bahisleri irdelendiğinde tartışmaya ilişkin birbirinden farklı görüşlerin mevcut olduğu görülmektedir.

Bu bildiriye, bahse konu olan görüşler ve temel dayanakları ele alınarak bu meselede tercihe şayan olan görüş ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, fukahâ, mükellef, zekât, borçlu.

ABSTRACT

In order for zakat to be fard, whose legitimacy is determined by the Quran, Sunnah, and Ijma, the property to be given zakat for needs to reach nisab, it needs to grow, at least one year must pass from the beginning of its possession, and its amount needs to be greater than the amount of said person's one year worth of debt and essential expenses. If these conditions are met, the person who owns the nisab amount of property, except for their basic needs, must give zakat for this property.

The issue of who must give zakat al-mal, one of the Five Pillars of Islam, is explained in the Quran. The people who are responsible to give zakat for their property must give it to those determined by Nass. One of the groups of people in question is those who are in debt. In this context, as per the common view of Islamic scholars, the person who will give zakat for his or her property can give it to someone who owes a debt. However, the issue of whether someone who will give zakat can do it by offsetting the debt they are owed is controversial. When the mentions of zakat in the sources of Islamic law are examined, there are different opinions regarding this debate.

In the context of this declaration, the views and their foundations will be addressed and it will be tried to put forward the view that is the most worthy of preference.

Keywords: Islamic law, fuqaha, mukallaf, zakat, debtor.

GİRİŞ

İslam'ın temel ibadetlerinden biri olan zekât, malı temizleyen ve arındıran özelliği yanında aynı zamanda fakir ve zengin arasında bir sosyal denge görevi görmektedir. Zira zekâtın verilmediği bir toplumu düşündüğümüzde, zengin daha da varlığını artırmakta, fakir ise daha yoksullaşmaktadır, böyle bir toplumun huzurlu ve güvenli olması mümkün değildir.¹ Bundan mütevellit İslam dini ekonomik bir denge anlamında zekât ibadetini emretmiştir.

I. ZEKÂTIN TANIMI ve HİKMETİ

Zekât sözlük olarak زَكَاةٌ fiilinin mastarı olup temizlik, artma, nema bulma, övgü ve bereket manalarına gelmektedir.² İslam hukuk literatüründe ise dinen zenginlik ölçüsü kabul edilen miktarda mala sahip olan kimselerin muayyen kişilere vermesi gereken belli miktarı ifade etmektedir.³

Zekât, akıl sağlığı yerinde ergenlik çağına ulaşmış, borcundan ve aslî ihtiyaçlarından fazla artıncı/nâmî nitelikte “nisap miktarı” mala sahip olan her hür Müslümana farzdır. Malın artıncı olmasından maksat sahibine gelir, kâr, fayda temin etmesi yahut kendiliğinden çoğalma özelliğine sahip bulunmasıdır. Kişiyi zekâtın farz olabilmesi için ayrıca nisap miktarı mala sahip olduktan sonra üzerinden bir kamerî yılın geçmesi ve yılsonunda da nisap miktarını koruması gerekir.⁴

Hicretin ikinci yılında farz kılınan zekât,⁵ Kur'an'da pek çok ayette namaz ile birlikte zikredilmiştir.⁶ Hz. Peygamber de zekâtın İslam'ın temel ibadetlerinden biri olduğunu bildirmiştir.⁷ Şâri', dünya hayatında iyiliğe ulaşmanın ve takva sınırları içerisinde hayatını idame ettiren bir mümin olabilmenin en önemli şartlarından birisinin zekât vermek olduğunu vurgulamış,⁸ zekât veren müminlerin kurtuluşu/felâha ereceğini müjdelemiş⁹ ve zekât vermeyi, rahmetini celbeden hususlar arasında zikretmiştir.¹⁰

Zekâtın topluma yönelik pek çok fayda ve hikmeti vardır. Bu fayda ve hikmetlerden bir kısmını şöyle özetleyebiliriz: Zekât, maddi gücü olmayanların ihtiyaçlarının giderilmesine katkı sağlar. Bunun neticesinde kişide diğergâmlık duygusunu perçinleyerek kişiyi cömert kılar. Zekât sebebiyle servetinin bir kısmını sırf Allah rızası için yoksullara veren ve buna karşılık onlardan bir şey beklemeyen kimse, toplum yararını kişisel yararı üzerinde tutma alışkanlığını kazanmış olur. Zekât, malın ve mülkün asıl sâhibinin Allah olduğunu hatırlatır

¹ Şen, Yusuf, Riskli Alacakların Zekâtı ve Alacağın Zekâta Mahsup Edilmesi, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, Sayı: 41, s. 296.

² Neseî, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed, *Tilbetü't-talebe fi'l-istilâhâti'l-fikhiyye*, el-Matbaatü'l-Âmire, By. 1311, s. 16; Feyyûmî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed, *el-Misbâhu'l-münîr fi ğaribi's-şerhi'l-kebîr*, thk. Abdülazîm eş-Şinâvî, Dâru'l-Me'ârif, Kahire ts, I, 254; Erkal, Mehmet, “Zekât”, *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, 197.

³ Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî, *el-Mühezzeb fi fihki'l-imâmî's-Şâfi*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts, I, 260; Mutarrızî, Ebû'l-Feth Nâsiruddîn b. Abdisseyyid, *el-Muğrib fi tertibi'l-mu'rib*, Mektebetü' Üsâme b. Zeyd, Halep, 1979, I, 366; Erkal, “Zekât”, *DİA*, XLIV, 197.

⁴ Zeynüddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr, *Tuhfetü'l-mülûk*, nşr. Abdullah Nezâr Ahmed, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1997, s. 118; Haraşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *Şerhu'l-Haraşî 'alâ Muhatasari Halîl*, Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, Bulak 1317, II, 191.

⁵ İbn Kudâme, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Muhammed, *eş-şerhu'l-kebîr 'alâ metni'l-Mukni'* (el-Muğni içinde) nşr. Dâru'l-Menâr, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1983, XI, 255.

⁶ Bakara, 2/43, 110; Hac, 22/78; Nûr, 24/56.

⁷ Buhârî, “Zekât”, 1.

⁸ Bakara, 2/177.

⁹ Mü'minûn, 23/1-4.

¹⁰ A'râf, 7/156

ve insana emanet şuurunu kazandırır. Zekât zengin ile fakir arasındaki uçurumu azaltır; aralarında şefkat, saygı, muhabbet ve ülfet gibi üstün duyguların meydana gelmesine vesile olur. Bu yönüyle zekât toplumsal kenetlenmeyi artırıp toplumsal hayatta asayiş, huzur ve sükûna aracı olur. Zekât, ayrıca kişideki bencillik duygusunu öldürerek toplumla barışık hale getirir.¹¹

II. ZEKÂTIN SIHHAT ŞARTLARI

İslam hukukçuları zekâtın hukuki yönden geçerli olabilmesi için ittifakla iki şart öne sürmüşlerdir. Bunlardan biri niyettir. Nitekim zekât vermek namaz kılmak gibi dini vecibelerden olduğundan “*ameller, niyetlere göredir*”¹² hadisine binaen niyetsiz yerine getirilmesi uygun görülmemiştir. Zekâtın bir diğer şartı ise temliktir. Temlik, zekât verilen kişinin mülkiyetine geçirmek söz konusu para veya malı ona ait kılmaktır.¹³

Zekâtın her iki sıhhat şartını dikkate alan fukahâ, borcun zekât karşılığında sâkıt olup olmadığını deliller bağlamında tartışmış; bazı İslam hukukçuları borcun zekâta karşılık mahsup olunamayacağını söylerken; buna karşılık diğer bazı hukukçular da aksi yönde fikir beyan etmişlerdir.¹⁴

A. Borç, Zekâta Mahsup Edilemez

Cumhur-u fukahâya göre borcun zekâta mahsup edilmesi caiz değildir.¹⁵ Dolayısıyla borcun zekâta mahsuben bağışlanması hükmen geçersizdir. Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) ve Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838) gibi mutlak müçtehitler de bu kanaati savunmuşlardır.¹⁶

Bu görüşü savunan fukahâ birtakım naklî ve aklî temellendirmede bulunmuşlardır. Onların bu husustaki delilleri şunlardır:

1. “*Ameller niyetlere göredir*”¹⁷ hadisi. Zekât, namaz gibi bir ibadettir. Namaz için niyet nasıl gerekli ise zekât için de gereklidir. Zekâtın sahih olabilmesi için verilirken mutlaka niyet edilmesi şarttır. Buna göre niyetsiz verilen mal zekât yerine geçmez. Dolayısıyla karşı tarafa önceden “borç” olarak verilen para veya malın zekâta mahsup edilmesi mümkün değildir. Zira alacaklı olan zekât mükellefi, borç verdiği kişiye para ya da emtiayı verdiği anda zekâta niyet etmemiştir. Ayrıca alacaklı borcunu zekâta saydığı anda o an ortada olmayan ya da uzun veya kısa bir zaman önce tüketilmiş olan bir şeyin zekât olmasına niyet etmiş olur. Bu ise zekâtın sıhhatine halel getirir.¹⁸

¹¹ Bikâ’i, Ebû’l-Hasen İbrâhîm b. Ömer, *Nazmü’d-dürer fî tenâsübi’l-âyât ve’s-süver*, thk. Muhammed Azîmüddin-M. Habîbullah el-Kâdirî, Dâru’l-Kütübi’l-İslâmî, Kahire ts, VIII, 507-508; Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve edilletüh*, Dâru’l-Fikr, Dımaşk 1985, III, 1790-1792.

¹² Buhârî, “*Bed’u’l-vahy*”, 1.

¹³ Şürûnbülâlî, Ebû’l-İhlâs Hasen b. Ammâr, *Merâkı’l-felâh bi-îmdâdi’l-fettâh*, nşr. Salâh Muhammed Uveyza, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2004, s. 271; Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî*, III, 1810-1812; Erkal, “Zekât”, *DİA*, XLIV, 198; Dalgın, Nihat. “Zekât Hükümleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/16, s. 48.

¹⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî*, III, 1982.

¹⁵ Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd, *Bedâi’u’s-sanâi’ fî tertîbi’s-şerâi’*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1986, II, 39.

¹⁶ Herevî, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu’l-ımvâl*, Dâru’l-Hedyi’n-Nebevî, Mısır 2007, II, 94.

¹⁷ Buhârî, “*Bed’u’l-vahy*”, 1.

¹⁸ Mâverdî, Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed, *el-Hâvi’l-kebîr*, nşr. Ali Muhammed Mu’avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1994, III, 178; Mergînânî, Ebû’l-Hasen Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti’l-mübeddî*, nşr. Nu’aym Eşref Nûr Muhammed, İdâretü’l-Kur’ân ve’l-Ulûmi’l-İslâmiyye, Pakistan 1417, I, 96; Merdâvî, Ebû’l-Hasen Ali b. Süleymân, *el-İnsâf fî ma’rifeti’r-râcih mine’l-hilâf ‘alâ mezhebi’l-İmâmî’l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, nşr. Muhammed Hâmid el-Fıkî, Matba’atü’s-Sünneti’l-Muhammediyye, Kahire 1955-1956, III, 251; Karavî, Muhammed el-Arabî, *el-Hulâsatü’l-fıkhîyye ‘alâ mezhebi’s-sâdeti’l-Mâlikiyye*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut ts. s. 179.

2. Zekâta temlik şarttır. Daha önceden borç olarak verilmiş para veya malın tüketilip aradan zaman geçtikten sonra zekâta sayılması ile temlik gerçekleşmemiş olur. Bu da zekâatın sıhhatine engeldir.¹⁹
3. Zekâta dair şer'î nasta “almak ve vermek” kavramlarından söz edilmiştir.²⁰ Dolayısıyla zekâat veren ve zekâat alan kişi arasında “bunu sana zekâat olarak verdim. Ben de bunu zekâat olarak aldım” hususu cereyan etmelidir. Buna göre zekâat vermekle yükümlü olan alacaklının bahse konu borcunu, borç verdiği kişiye zekâta mahsup kılması, zekâta istenilen “vermek ve almak” kabilinden değildir.²¹
4. Gerek Hz. Peygamber gerekse râşid halifeler dönemini konu edinen kaynaklarda zekâat vermekle mükellef kişilerin borçlarını, zekâta mukabil sâkıt kıldıklarına dair herhangi bir rivayete rastlanmamıştır. Şayet zekâat vermekle mükellef kişiler tarafından buna yönelik bir uygulama olsaydı mutlaka rivayetlere yansır.²²
5. Zekâat, zekâat vermekle yükümlü kişinin zimmetinde sabit olan bir borçtur.²³ Bu borcun, borç mukabilinde düşürülmesi, borcun borçla satımı mesabesinde değerlendirilmiştir. Borcun borçla satımı caiz olmadığı gibi²⁴ zekâatın borç mukabilinde düşürülmesi de caiz olmaz.²⁵
6. Borçlu tarafından ödemesi mümkün görülen borcun zekâtı, tahsilinden sonra mümkün görülmüştür.²⁶ Bu da fiilen borç kabzedilmedikçe borcun zekâta mukabil sayılamayacağına delalet eder.²⁷
7. Alacaklının borcunu zekâta mukabil düşürmesinde söz konusu borcu alabilmekten ümitsiz olduğu düşünülebilir. Bu da zekâatın Allah rızası için verilmesi gerektiği gayesine ters düşer.²⁸

Borcun zekâta mukabil sâkıt olamayacağı yönünde kanaat belirten fukahânın bazı delilleri eleştirilmiştir. Bu eleştiriler ise şunlardır:

Borcun borç karşılığı satımı hususuna mani bir durum yoktur. Zira borcun borç karşılığı satımını yasaklayan herhangi bir nas ve icma yoktur. Şer'î yasak ise ancak ve ancak henüz kabzedilmeyen ertelenmiş borçların borç mukabilinde satımına dair varit olmuştur.²⁹ Kaldı ki İbn Ömer (ö. 73/693) tarafından rivayet edilen henüz kabzedilmeyen ertelenmiş borçların borç mukabilinde satımını yasaklayan şer'î nas zayıftır.³⁰

¹⁹ Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî-Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî, Beyrut 1992, II, 204; Karâfî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Haccî vdğ., Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1994, III, 153; Buhâtî, Mansûr b. Yûnus, *Keşşâfü'l-kinâ' 'an metni'l-İknâ'*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1983, IV, 304.

²⁰ Buhârî, “Zekâat”, 62.

²¹ Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1989, III, 35-36; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, İdâretü't-Tıbbâ'ati'l-Müniriyye, Mısır ts, VI, 210-211; Buhâtî, *Keşşâfü'l-kinâ' 'an metni'l-İknâ'*, II, 269.

²² Herevî, *Kitâbu'l-emvâl*, II, 94; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, III, 1992.

²³ Nevevî, *el-Mecmû'*, VI, 210.

²⁴ Sadrüşşerîa, Ubeydullah b. Mes'ûd, *et-Tavzîh li-metni't-Tenkîh fî usûli'l-fıkh (et-Telvîh'in içinde)* thk. Zekeriyâ Umeyrât, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996, II, 137.

²⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 203.

²⁶ Heyet, *el-Mevsû'atu'l-fıkhiyyetu'l-Kuveytiyye*, Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmî, Kuveyt 1987, XXIII, 238.

²⁷ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed, *el-Muğnî*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1405, II, 487.

²⁸ Herevî, *Kitâbu'l-emvâl*, II, 94.

²⁹ İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr, *İ'lâmü'l-muvakkı'in 'an Rabbi'l-âlemîn*, nşr. Muhammed Abdüsselâm İbrâhîm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996, I, 293.

³⁰ Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed, *ed-Derâri'l-mudiyye şerhu'd-Düreri'l-behiyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, II, 254.

Muasıf fukahâdan Vehbe Zuhaylî, cumhur-u ulemanın meseleye ilişkin ortaya koyduğu delilleri dikkate alarak, borcun zekât karşılığında sâkit olamayacağı görüşündedir.³¹

B. Borç, Zekâta Mahsup Edilir

Tâbiûn fukahâsından Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) ve Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732) gibi bazı müçtehitler başta olmak üzere³² Mâlikî hukukçusu Eşheb el-Kaysî (ö. 204/820),³³ zayıf rivayette Şâfiîler,³⁴ Ca'ferî,³⁵ Zâhirî hukukçular³⁶ ve muasıf İslam hukukçusu Yusuf el-Karadâvî'ye³⁷ göre borcun zekât karşılığında sâkit kılınması caizdir.

Bu görüşü savunan fukahâ birtakım naklî ve aklî deliller öne sürmektedirler. Söz konusu deliller şunlardır:

1. “Eğer (borçlu) darlık içinde ise, eli genişleyinceye kadar ona mühlet veriniz. Eğer (gerçekleri) anlarsanız bunu tasadduk etmeniz sizin için daha hayırlıdır”³⁸ nassı. Nitekim ilgili ayette şâri', ödeme güçlüğü çeken borçlu şahıstaki alacağı tahsil etmeyip onun zimmetine bırakmaya “tasadduk” adını vermiştir. Şer'î naslarda sadaka ve tasadduk kelimeleri zekât için de kullanıldığı bilinmektedir.³⁹ O halde borcu, borçlunun zimmetine bırakmak da zekât olarak kabul edilebilir.⁴⁰
2. Şâri', Tevbe suresi 60. ayette zekât verilecek sınıflar arasında “borçlulara” yer vermiştir.⁴¹ Kendisine borç verilen kişi, şer'an borçlu statüsünde olduğuna göre söz konusu borcun zekâta karşılık düşürülmesinde bir sakınca yoktur.⁴²
3. Alacaklı şahıs, borçluya zekâtını verdikten sonra ondan alacağını tahsil etmiş olsa zekât ittifakla sahih kabul edilmektedir. Bunu yapmak yerine doğrudan zekât vermekle yükümlü kişi, borcunu zekâta mukabil sâkit kıldığında da sonuç aynıdır. Arada sadece şeklî olarak “zekâtı verme ve alma işlemi” ortadan kaldırılmış olmaktadır.⁴³ Kaldı ki “bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir”⁴⁴ kâide-i külliyesi bunu gerektirir.
4. Kişi, emanet bıraktığı bir para ya da malı emanetçiden teslim almadan önce “sana emanet olarak teslim ettiğim para ya da malı zekât mukabilinde veriyorum” dese emanet veren kişi söz konusu para ya da malı teslim almadığı halde zekât sahih kabul edilir.⁴⁵ Bu durumun kıyas yoluyla borç verilen şeyin zekâta mukabil düşürülmesinde de geçerli olduğu söylenebilir.

³¹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, III, 1991-1993.

³² İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, thk. Abdülğaffâr Süleymân el-Bendârî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, IV, 224.

³³ Desûkî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Hâşiyetü'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-kebîr (eş-Şerhu'l-kebîr ile birlikte)*, Dâru'lhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire ts, I, 467.

³⁴ Nevevî, *el-Mecmû'*, VI, 210-211.

³⁵ Mağniyye, Mahmûd Cevvâd, *Fıkhü'l-imâmi'l-Ca'ferî's-sâdik*, nşr. İntişârâtı Kudus Muhammedî, Kum ts, II, 91.

³⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IV, 224.

³⁷ Karadâvî, Yûsuf, *Fıkhü'z-zekât*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2. Baskı, 1973, I, 848-850.

³⁸ Bakara, 2/280.

³⁹ Müslim, “Zekât”, 18; Tirmizî, “Zekât”, 24.

⁴⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IV, 224.

⁴¹ Tevbe, 9/60.

⁴² İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IV, 224.

⁴³ Herevî, *Kitâbu'l-emvâl*, II, 94.

⁴⁴ İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, İstanbul 1298, s. 12.

⁴⁵ Râfî'î, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed, *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*, thk. Ali Muhammed Mu'avviz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, VI, 318; Nevevî, *el-Mecmû'*, VI, 211.

5. Bir fakirde alacağı olan kimse, bu alacağından vazgeçmiş olsa –zekâta niyet edip etmesine bakmaksızın- vazgeçmiş bulunduğu bu malın zekâtı kendisinden sâkit olur. Çünkü o herhangi bir afette elden giden mal gibidir.⁴⁶

Borcun zekâta mukabil sâkit olabileceği yönünde kanaat belirten fukahânın delilleri, cumhur tarafından şu şekilde eleştirilmiştir:

- a) “Tasadduk” lafzı, Kur’an’da farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Örneğin kısası konu edinen ayette hak sahibi olan kişinin kısastan vazgeçmesi ya da feragat etmesi “tasadduk” kelimesiyle zikredilmiştir.⁴⁷ Dolayısıyla “eğer (borçlu) darlık içinde ise, eli genişleyinceye kadar ona mühlet veriniz. Eğer (gerçekleri) anlarsanız bunu tasadduk etmeniz sizin için daha hayırlıdır”⁴⁸ ayetinde “tasadduk” kelimesi kullanılması, borcun zekât karşılığında düşürülebileceği anlamına gelmez.⁴⁹
- b) Tevbe suresi 60. ayette zekât verilecek sınıflar arasında “borçlulara” yer verilmiş olması cumhur tarafından “borçluya alacağın zekât karşılığında sayılması” şeklinde değil; borcu olanlara borcunu ödeme konusunda yardımda bulunulması şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁰
- c) Fürû-ı fikhin pek çok akdinde (hibe gibi) belirli şekil şartları mevcuttur. Mezkûr şekil şartlar, yerine gelmedikçe bu akitler hukûkî yönden caiz olmamaktadır.⁵¹ Dolayısıyla borcun zekât mukabilinde sâkit kılınması hususunun cevazı için “zekâtı verme ve alma işlemi” şekil yönünden yerine getirilmelidir. Nitekim “zekâtı veriniz”⁵² ayetinde yer alan emir fiili, zekâtın şeklî yönden verilip alınması noktasında vücûba delalet etmektedir.⁵³
- d) Emanet olarak verilmiş olan malın borç olarak verilen para veya mala kıyası, kıyas maal-fârik kabilindedir. Nitekim emanet verilen mal, emanet verilen kişinin elinde mevcut olabilirken;⁵⁴ borç verilen para veya malın alacaklıda tüketilmiş olma ihtimali oldukça yüksektir.⁵⁵

SONUÇ

Zekât, pek çok açıdan taabbudî bir ibadet olduğundan bu meselede olabildiğince naslarda ve nebevî uygulamalarda yer alan hususlara riayet edilmesi gerekir. Borcun zekât karşılığında sâkit olup olmayacağı meselesine ilişkin yaptığımız bu çalışmada şunu müşahede ettik ki, gerek naslarda gerekse uygulamalarda borcun zekât mukabilinde sâkit kılındığına dair açık bir delil bulunmamaktadır. Bunun yanında Hz. Peygamber döneminde de borcun zekâta mukabil sâkit kılındığına dair kaynaklarda herhangi bir nassa yer verilmemesi bunun caiz

⁴⁶ Zeyla’î, Ebû Muhammed Osmân b. Ali, *Tebyînü’l-hakâik şerhu Kenzi’d-dakâik*, Matba’atü’l-Kübra’l-Emîriyye, Bulak 1313-1315, I, 258.

⁴⁷ Maide, 5/45.

⁴⁸ Bakara, 2/280.

⁴⁹ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, 204.

⁵⁰ İbn Kudâme, *eş-şerhu’l-kebîr*, II, 701; Ensârî, Ebû Yahyâ Zekerîyyâ b. Muhammed, *Esne’l-metâlib şerhu Ravzi’t-tâlib*, Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmî, Kahire 1313, I, 397-398; Dellûl, Faik Süleymân, *Ahkâmü’l-İbâdât fi’t-teşrî’i’l-İslâmî*, Merkezu’l-Esdikâ, Gazze 2006, s. 140.

⁵¹ Zeyla’î, *Tebyînü’l-hakâik*, V, 104.

⁵² Bakara, 2/43.

⁵³ İmrânî, Ebû’l-Huseyn Yahyâ b. Ebi’l-Hayr, *el-Beyân fi mezhebi’l-İmâmi’s-Şâfi’î*, nşr. Kâsım Muhammed en-Nûrî, Dâru’l-Minhâc, Cidde 2000, III, 131; Zeyla’î, *Tebyînü’l-hakâik*, I, 250; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî*, III, 1938.

⁵⁴ Kelvezânî, Ebû’l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed, *el-Hidâye ‘alâ mezhebi’l-İmâm Ebî Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî*, thk. Abdüllatif Humeym-Mâhir Yâsîn el-Fahl, Müessesetü Garâs, Kuveyt 2004, s. 264.

⁵⁵ Buhûtî, *Keşşâfü’l-kinâ’*, IV, 378.

görülmeye dair bir karine teşkil etmiştir. Ayrıca ibadetlerde niyet, amelin en önemli unsurlarındadır. Kişinin zekât niyetiyle vermediği bir malı üzerinden belli bir süre geçtikten sonra zekâta sayması, geçmişe dönük olarak niyet etmek anlamı taşır. İslam'da bunun benzeri bir örnek söz konusu değildir. Bu ve benzeri gerekçelere binaen İslam bingilerinin kâhır ekseriyeti borcun zekât mukabilinde sâkıt kılınmasına sıcak bakmamıştır. Bu hususta öne sürdükleri deliller de borç zekâta mahsup edilir diyenlerin delillerinden daha kuvvetli görülmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, zekât vermekten güdülen temel gaye yardımlaşma ve dayanışmadır. Zekâttan beklenen temel gaye ekseninde meseleye yaklaşıldığında borcun, zekât mukabilinde sâkıt kılınmasının caiz olduğu görüşü borçlu kişinin maslahatı açısından dikkate değerdir. Fakat borcun zekâta mahsup edilmesinden ziyade uygulamada da var olan borçluya zekâtı verip sonrada alacağı tahsil etmek daha münasip görünmektedir. Ancak bu uygulama da hile ve anlaşma olmadan yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Bikâ'i**, Ebü'l-Hasen İbrâhîm b. Ömer, *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*, thk. Muhammed Azîmüddin-M. Habîbullah el-Kâdirî, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, Kahire ts.
- Buhârî**, Muhammed b. İsmâ'îl, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ, Dâru İbn Kesîr-Yemâme, Beyrut 1993.
- Buhûfî**, Mansûr b. Yûnus, *Keşşâfî'l-kınâ 'an metni'l-İknâ'*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1983.
- Cessâs**, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî-Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî, Beyrut 1992.
- Dalgın**, Nihat. "Zekât Hükümleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/16, s. 43-72, 2004.
- Desûkî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Hâşiyetü'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-kebîr (eş-Şerhu'l-kebîr ile birlikte)*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire ts.
- Dellûl**, Faik Süleymân, *Ahkâmü'l-İbâdât fî't-teşrî'i'l-islâmî*, Merkezu'l-Esdikâ, Gazze 2006.
- Erkal**, Mehmet, "Zekât", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, 197-207.
- Ensârî**, Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Muhammed, *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kahire 1313.
- Feyyûmî**, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed, *el-Misbâhu'l-münîr fî ğarîbi's-şerhi'l-kebîr*, thk. Abdülazîm eş-Şinâvî, Dâru'l-Me'ârif, Kahire ts.
- Haraşî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *Şerhu'l-Haraşî 'alâ Muhatasari Halîl*, Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, Bulak 1317.
- Herevî**, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-emvâl*, Dâru'l-Hedyi'n-Nebevî, Mısır 2007.
- Heyet**, *el-Mevsû'atu'l-fikhiyyetu'l-Kuveyyiyye*, Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmî, Kuveyt 1987.
- İbn Hazm**, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, thk. Abdülğaffâr Süleymân el-Bendârî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- İbn Kudâme**, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Muhammed, *eş-şerhu'l-kebîr 'alâ metni'l-Mukni' (el-Muğni içinde)* nşr. Dâru'l-Menâr, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1983.
- İbn Kudâme**, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1405.
- İbn Nuceym**, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, İstanbul 1298.
- İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr, *İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an Rabbi'l-âlemîn*, nşr. Muhammed Abdüsselâm İbrâhîm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.
- İmrânî**, Ebü'l-Huseyn Yahyâ b. Ebî'l-Hayr, *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâmi's-Şâfi'i*, nşr. Kâsım Muhammed en-Nûrî, Dâru'l-Minhâc, Cidde 2000.
- Karadâvî**, Yûsuf, *Fıkhu'z-zekât*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2. Baskı, 1973.

- Karâfî**, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Haccî vdğ., Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1994.
- Karavî**, Muhammed el-Arabî, *el-Hulâsatü'l-fıkhiyye 'alâ mezhebi's-sâdeti'l-Mâlikiyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- Kâsânî**, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- Kelvezânî**, Ebü'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed, *el-Hidâye 'alâ mezhebi'l-İmâm Ebî Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî*, thk. Abdüllatîf Humeym-Mâhîr Yâsîn el-Fahl, Müessesetü Garâs, Kuveyt 2004.
- Mağniyye**, Mahmûd Cevvâd, *Fıkhu'l-imâmi'l-Ca'feri's-sâdik*, nşr. İntişârâtu Kudus Muhammedî, Kum ts.
- Mâverdî**, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed, *el-Hâvi'l-kebîr*, nşr. Ali Muhammed Mu'avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Merdâvî**, Ebü'l-Hasen Ali b. Süleymân, *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, nşr. Muhammed Hâmid el-Fıkî, Matba'atü's-Sünneti'l-Muhammediyye, Kahire 1955-1956.
- Mergînânî**, Ebü'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübeddî*, nşr. Nu'aym Eşref Nûr Muhammed, İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, Pakistan 1417.
- Mutarrızî**, Ebü'l-Feth Nâsiruddîn b. Abdisseyyid, *el-Muğrib fî tertîbi'l-mu'rib*, Mektebetü Üsâme b. Zeyd, Halep, 1979.
- Müslim**, Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1991.
- Nesefî**, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed, *Tilbetü't-talebe fî'l-istulâhâti'l-fıkhiyye*, el-Matbaatü'l-Âmire, Byy. 1311.
- Nevevî**, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, İdâretü't-Tıbbâ'ati'l-Müniriyye, Mısır ts.
- Râfî'î**, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed, *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*, thk. Ali Muhammed Mu'avviz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- Sadrüşşerîa**, Ubeydullah b. Mes'ûd, *et-Tavzîh li-metni't-Tenkîh fî usûli'l-fikh (et-Telvîh'in içinde)* thk. Zekeriyâ Umeyrât, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.
- Serahsî**, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1989.
- Şîrâzî**, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî, *el-Mühezzeb fî fıkhi'l-imâmi's-Şâfi'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- Şen**, Yusuf, Riskli Alacakların Zekâtı ve Alacağın Zekâta Mahsup Edilmesi, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 41, s. 295-328, Erzurum 2014.
- Şevkânî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed, *ed-Derâri'l-mudiyye şerhu'd-Düreri'l-behiyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- Şürünbülâlî**, Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr, *Merâkı'l-felâh bi-ımdâdi'l-fettâh*, nşr. Salâh Muhammed Uveyza, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- Tirmizî**, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vdğ., Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, Mısır 1962-1977.
- Zeyla'î**, Ebû Muhammed Osmân b. Alî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dakâik*, Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, Bulak 1313-1315.
- Zeynüddîn er-Râzî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr, *Tuhfetü'l-mülûk*, nşr. Abdullah Nezîr Ahmed, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1997.
- Zuhaylî**, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletüh*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1985.

CENGİZ AYTMATOV’UN YÜZ YÜZE HİKÂYESİNDE VERİLEN MESAJLAR
MESSAGES GIVEN IN CENGİZ AYTMATOV'S *FACE-TO-FACE* STORY

Dr. Öğr. Üyesi Nergiz GAHRAMANLI

Yeditepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul

ORCID ID: 0000-0001-9347-2469

ÖZET

Cengiz Aytmatov’un çocukluğu zor şartlarda geçmiştir. O, İkinci Dünya Savaşı sırasında on dört yaşındadır. Okuma yazma bildiği için önce köy meclisinde kâtiplik sonra vergi memurluğu yapmıştır. Okul yıllarında dergilere makale ve denemeler yazmış, okulunu bitirdikten sonra hikâyeler kaleme almıştır. İlk önemli hikâyesi *Yüz Yüze*’dir. Burada İkinci Dünya Savaşı’ndan kaçan bir insanı anlatır.

İsmail, savaş başladığında askere alınan gençlerden biridir. Hikâyenin başkahramanıdır ve Seyde ile evlidir. Savaş başladığında İsmail askere çağrılır ve cepheye götürülür. Ancak askere alınmasının birkaç ay sonrasında köyünün yakınlarından geçerken içinde bulunduğu trenden atlar ve bir mağarada asker kaçağı olarak yaşamaya başlar. Kocasının cepheden döndüğü gören karısı şaşırır ancak hayatta olduğu için mutlu olur. Annesi de sevinir. Sonra gerçeği öğrenirler. Seyde sakin ve mutlu bir hayat bulma umuduyla onu mağarada saklar ve her gün odun toplamaya çıkmak bahanesiyle İsmail’in saklandığı mağaraya yiyecek içecek götürür. Asker kaçağı kocasının şiddetli soğuklarda aç kalmamasını, üşümemesini sağlamak ve onu teslim etmemek için elinden geleni yapar. Ona büyük bir güven duymaktadır. Seyde kendi özverili emeğiyle suç işleyen kocasını korumaya başlar. Onun askerden kaçmasının yanlış olduğunu düşünse de bunu kimseye söylemez. İsmail gündüzleri mağarada saklanır, gece gizlice evine gelirdi.

Bu sırada savaş şiddetle devam etmekte, on sekiz yaşını doldurmamış gençler bile askere çağrılmakta idi. Köye cenaze mektupları gelmeye başlar. Vatandaşlık görevini yerine getirmeyen İsmail’in gözlerden uzak bir mağarada saklanması ve sürekli yiyecek istemesi Seyde’yi endişelendirir. İsmail yavaş yavaş insani özelliklerini yitirmeye başlar.

İlçe merkezine gelen bir müfettişin İsmail’in askerden kaçtığını bildiklerini, eğer yerini biliyorsa kendilerine yardım etmesini söyler. Savaşla birlikte açlık en önemli sorun haline gelir. Devletin yaptığı yardımlar yetersiz kalmaktadır.

Bir gün Seyde İsmail’in, kocası savaşta ölen üç çocuklu komşusunun ineğini kestiğini öğrenir. Eşinin yaptığı bu utanca dayanamaz, hayal kırıklığına uğrar, dayanma gücünü yitirir ve onu ihbar eder.

Bu çalışmada, İkinci Dünya Savaşı’nda bir Kırgız köyünde yaşanan olaylar, İsmail ve Seyde karakterleri üzerinden verilen mesajlar anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Aytmatov, Kırgız köyü, savaş, yüz yüze

ABSTRACT

Chingiz Aitmatov's childhood passed in difficult conditions. He is fourteen years old during the Second World War. Since he was literate, he first worked as a clerk in the village council and then as a tax officer. He wrote articles and essays for magazines during his school years, and wrote stories after he finished his school. His first major story is *Face to Face*. In this story he tells about a person fleeing from the Second World War.

Ismail is one of the young people who were drafted when the war started. He is the protagonist of the story and is married to Seyde. When the war begins, Ismail is called up into the army and sent to the front line. However, a few months after his conscription, he jumps off the train he was in while passing by his village and starts living as a deserter in a cave. His wife, who thinks her husband has returned from the front line, is surprised but happy for him to be alive. His mother is also happy. Then they learn the truth. In the hope of finding a calm and happy life, Seyde hides him in the cave, and on the pretext of going out to collect wood she brings food and drink to the cave where Ismail is hiding. She does her best to ensure that her deserter husband does not starve or feel cold in the severe cold and not to surrender him. She has a great confidence in him. Seyde begins to protect her husband, who has committed a crime, with her self-sacrificing effort. She does not tell the truth to anyone, even though she thinks it is wrong for him to escape from the army. Ismail would hide in the cave during the day and come to his house secretly at night.

Meanwhile, the war continues violently, even young people under the age of eighteen are called into the army. Funeral letters begin to arrive in the village. The fact that İsmail who does not fulfill his citizenship duty is hiding in a secluded cave and constantly asks for food worries Seyde. Ismail gradually begins to lose his human qualities.

An inspector who comes to the district center tells that they know that İsmail has escaped from the army, and she should help them if she knows his location. Along with war, hunger becomes the most important problem. The state aids become insufficient.

One day, Seyde learns that Ismail slaughtered the cow of his neighbor with three children, whose husband died in the war. She cannot bear the shame of her husband, becomes disappointed, loses her endurance, and denounces him.

In this study, the events that took place in a Kyrgyz village during the Second World War and the messages given through the characters of Ismail and Seyde were tried to be explained.

Keywords: Cengiz Aitmatov, Kyrgyz village, war, face to face.

GİRİŞ

Cengiz Aytmatov, 1928 yılında Kırgızistan'ın Başkenti Bişkek'e bağlı Şeker köyünde doğmuştur. İlköğrenimini doğduğu Şeker köyünde yapmış, sonra bölge okuluna devam etmiştir. Yazılı ve örgün eğitimin yanında sözlü kültüre de babaannesinin sayesinde vakıf olmaya başlamıştır. (Kolcu, 2002) "İkinci kaynağı *Manas* destanıdır. Bunların yanında yaşadığı tarihi süreç, ailesinin başına gelenler, II. Dünya Savaşı yıllarının tükenmez hayat deneyimleri vardır. Hikâye ve romanlarında günlük yaşanmışlıkları kendi hayat felsefesinin içine oturtmuştur. Yaşadığı çağdaki insanların problemlerini yansıtan eserlerinde anlatım bir noktadan sonra mitik bir düzlemde *Manas*'ın kahramanlarıyla özdeşleşir. Aytmatov'un dünyasında doğa ve doğadaki unsurlar insan kadar önemlidir. O bunları şiirsel bir üslupla ve başarıyla eserlerine yansıtır." (TDV İslam Ansiklopedisi, 2016:148)

Aytmatov, hayatının her devresinde çalışmıştır. Çalışma süreci ona iyi bir gözlem yapma olanağı sağlamıştır. Bu durum sonraki yıllarda kaleme alacak eserlere yansımıştır. Yazar İkinci Dünya Savaşı yıllarında Köy Kolhozu'nda çalışmış, buradaki çalışmayı kaleme aldığı eserlerde anlatmıştır. İlk eseri 1952 yılında Pravda'da yayımlanan *Gazeteci Cyuda*'dır. Bu eseri 1957 yılında *Yüz Yüze* takip eder. 1958'de *Cemile*, 1960'ta *Selvi Boylum Al Yazmalım*, 1961'de *İlk Öğretmen*, *Deve Gözü*, 1962'de *Toprak Ana*, *Elveda Gülsarı*, 1964'te *Kızıl Elma*, 1969'da *Oğulla Görüşme*, 1970'te *Beyaz Gemi* yayımlanmıştır. (Kolcu, 2002)

“İkinci Dünya Savaşı, Sovyet edebiyatında yeni bir dönem başlatır. İkinci Dünya Savaşı, Stalin dönemine rastlar. Bu dönemin eserleri doğrudan doğruya veya dolaylı bir biçimde Stalin’e övgüdür. Stalin’in genel sekreter bulunduğu 1924-1953 yılları arasında yazılan sayısız Stalin övgüsü 1956’dan sonra Kruşçev döneminde incelemeye alınıp rafa kaldırılmıştır. İkinci Dünya Savaşı karşısında yazarlar halkı savaşa, ana vatani yani Sovyetler Birliği’nin bütününe savunmaya çağırırlar. Şiirlerde vatan ve vatan sevgisi konuları ele alınır. Sovyet insanının dayanıklılığı, mertliği, hayatı pahasına fedakarlığı işlenir ve geleceğe ümitle bakılır.” (Gürsoy Naskali, 1996: 61)

Onun eserlerinde savaş, büyük önem arz etmektedir. Çocuk yaşta savaşın getirdiklerine şahit olan Aytmatov, pek çok eserinde savaş temasını ele almış, zihnine kazınan bu hadisenin acılarını, özellikle de insanlar üzerindeki etkilerini çarpıcı biçimde anlatmıştır. (Arbatlı, 2013:187)

“Savaş sırasında eserler, daha çok halka güven ve cesaret vermek için yazılmışlardır. 1941-1946 II. Dünya Savaşı yıllarında, konuların ağırlığı, tabii olarak bu savaşa kayar.” (Akpınar, 1994:76)

Türk ve dünya edebiyatının en önemli yazarlarından olan Cengiz Aytmatov, 1970’li yılların başında Türkiye’de tanınmaya başlamış, ilk önce *Cemile* adlı uzun hikâyesi ve *Öğretmen Duyuşen* adlı kısa romanı yayımlanmıştır. (Söylemez, 2002)

1.YÜZ YÜZE HİKÂYESİNİN İÇERİĞİ

Hikâye, Kara-Dağ boğazının kuytusunda yer alan küçük istasyondan asker taşıyan katarların geçişi sırasında “asker kaputlu biri”nin bir anda trenden atlamaıyla başlar. Gecenin karanlığında kimse bu kişinin trenden atladığını görmemiştir. Bir müddet sonra Seyde’nin, yaşlı kaynanası ve yeni doğmuş çocuğuyla yaşadığı köy evinin pencere camına vurulur. Çocuğunu doğurduğundan beri uykusu son derece hafiflemiş olan Seyde hemen bu sese kulak verir. Yeniden cama vurulduğunu duyunca ürperir. Pencereden bakarsa da karanlıkta kimseyi göremez. Ürkeklikle “Kim o?” diye fısıldadığında önce tanıyamadığı sesin sonra kime ait olduğunu anlar. Bu uzun zaman önce askere alınmış olan kocası İsmail’den başkası değildir. Seyde ile İsmail, henüz bir yıl önce evlenmişlerdi. Evlilikleri daha ilk aylarındayken savaş patlak vermiş, köyün diğer gençleri gibi İsmail de askere çağırılmıştı. Seyde hamile olduğunu söylemeye bile vakit bulamadan İsmail gidivermiş, şimdi ise beklenmedik bir anda çıkagelmişti. Seyde nihayet kocası eve geldiği ve eski güzel günlerine dönebilecekleri için mutludur. Ancak İsmail’in askerden kaçtığını öğrendiği andan itibaren yüreğinde duyacağı sıkıntıyı bir türlü bastıramayacak.

Bir asker kaçağı olan İsmail’in eve döndüğünü ev halkından başka kimse bilmez. Bu nedenle İsmail gündüzleri bir mağarada saklanır; ancak aysız gecelerde eve dönerdi. Eve geldiği zamanlarda yemek yiyip yeniden mağaraya dönmek zorunda idi. Seyde bir yandan ona yemek hazırlarken diğer yandan durumunu düşünürdü. Kaynanası ve küçük çocuğuyla yalnız kalmak istememektedir. Ancak İsmail günden güne değişmektedir. Karanlık bir mağarada güneş görmeden, hava almadan saklanarak yaşamak, onu başka bir insan yapmıştır. Gerek görüntüsü ve gerekse tavırları, bu yaşantının İsmail’i yavaş yavaş insanlıktan çıkardığının belirtileridir. Birlikte evlerini yaptıkları eski mutlu günleri düşünen Seyde, artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını farkındadır. İsmail artık evine gece karanlığında gelen bir asker kaçağıdır.

“Bana ne o savaştan? O uzak ülkeleri atalarım rüyalarında bile görmediler. Başkaları istediklerini yapsınlar, ama ben buna hiç gerek duymuyorum, hiç istemiyorum. (...) Hem orada olsam ne değışir? Düşmanı tek başıma yenecek değilim ya...” (Aytmatov, 1993: 35)

Kocasının her şeyi kendisinden daha iyi bildiğini düşünen Seyde, onun askere gitmek ve savaşmakla ilgili sözlerini doğru bulur. Nihayetinde İsmail kimseye kötülük etmemiş, hayatını korumak istemiştir. Hem yaz başında dağlar geçit verince birlikte Çatkal'a gitmeyi düşündüğünü de söylemiştir. Orada akrabaları vardı. Çatkal'ı hiç kontrolün olmadığı, kimsenin birbirine kötü gözle bakmadığı bir yer olduğunu anlatır. Seyde'nin tek isteği kocasıyla birlikte olabilmektir. Bu nedenle ne kadar uzak olursa olsun gitmeye hazırdır. Bunun için sıcak günlerin gelmesini beklemektedir.

Seyde her gün mağaraya gider ve İsmail'e yemek götürür. Seyde yorgun düşmektedir. Bu sırada devam eden savaş için henüz on sekiz yaşlı bitmeyen gençler de çağrılmaktadır. Askere gidecek olan bu yeni kabile için gece düzenlenir. Seyde katılmak istemese de askere gidecekler arasındaki Cumabay'ı kırmak istemez. O gece, gençlerin veda eğlencesinde Seyde karışık duygular içerisinde olduğunu fark eder.

Seyde'nin komşusu Totoy'un da kocası askerdeki. Postacı, uzunca bir süre ne Seyde'ye ne de Totoy'a askerdeki kocalarından mektup getirmiyor. Ancak yine de Totoy üç çocuğuyla birlikte postacının yolunu bekler. Her iki kadın da köylülerin gözünde acınacak durumdadır. Totoy'un durumu daha kötüdür. Savaş yılları, açlık sefalet yıllarıdır. Totoy'un tek başına çalışarak üç çocuğun boğazını doyurması güçtür. Seyde'nin ve herkesin tek duası, Totoy'un ağılındaki ineğin doğurmasıdır.

Cepheden bir kolunu kaybetmiş olarak döndükten sonra köy meclisi başkanı seçilen Mirzakul sık sık bu iki kadını ziyarete gelir. Seyde İsmail'in gelişinden bu yana bu ziyaretlerden rahatsız olmaya başlamıştır. Mirzakul'un bir şeyler bilmesinden ya da kendisini takip ederek öğrenmesinden endişelenmektedir. Kış şiddetini artırdığında, Mirzakul'un başkanlığında köyde kalanlara dağıtılan yiyecek ve yakacak yardımının yetersizliği Seyde ve ailesinin yardım alamamasına yol açar. Bu durum Seyde'nin daha çok çalışmasını gerektirir. İsmail, şiddetli soğuk ve açlıktan ne yapacağını bilemez bir hale gelir.

Bu sıralarda Totoy'un kocasının ölüm haberi ulaşır. Haber hiç değilse bahara kadar Totoy'dan saklanmak istenirse de bir köylü kadının ağızından kaçırması sonucu Totoy gerçeği öğrenir. Seyde bu ölüm haberini İsmail'e verdiğinde İsmail hiçbir şey söylemez ve hiçbir yorum yapmaz. Yalnız yediği yemekten biraz daha olup olmadığını sorar. Seyde İsmail'in tavırları karşısında şaşkındır. Onu bir yandan şartları yüzünden haklı bulurken bir yandan bu durumu kabullenmekte zorlanmaktadır.

Ertesi gün postacı Kurman Seyde'nin evine gelerek ilçe merkezine gelen bir müfettişin kendisiyle görüşmek istediğini bildirir. Seyde titreyerek meclis binasına gider. Burada kendisiyle görüşen istihbarat üyesi İsmail'in askerden kaçtığını bildiklerini eğer yerini biliyorsa söylemesini ister. Seyde tedirgin olsa da İsmail'le ilgili hiçbir şey söylemez. Haberi Mirzakul da almıştır. Gizli servis üyesinin yanından ayrılan Seyde'yi görür görmez onunla konuşur. Seyde kocasının teslim etmemekte ısrarlıdır. Burada yaptıkları konuşma Mirzakul'u öyle sinirlendirir ki, Seyde'yi tartaklamaktan hatta kamçulamaktan çekinmez.

İlkbahar yaklaşırken köyde ekmek sıkıntısı da artmaya başlar. Totoy dört gözle ineğinin doğmasını beklemektedir. Karnını doymak bilmeyen İsmail, Seyde'den sürekli daha fazla yiyecek ister. Bir sabah Totoy'un evinden bağırsımlar duyulur. Seyde, Totoy'un ineğinin kaybolduğunu öğrenir. Herkes ineği kaçıranın peşine düşer. İsmail'in bulunacağından endişelenen Seyde de ineği aramaya koyulur. Ancak kimse ineği bulamaz. Gecenin ilerleyen saatlerinde İsmail elinde bir parça etle eve geldiğinde Seyde donakalır. İsmail'in büyük bir öfkeyle söylediği sözlere, Seyde tek kelime etmez. Kocasının bu derece zalim olabileceğini aklı almaz. Ertesi gün, çocuğunu alarak evden ayrılır. Arkasında Mirzakul ve iki askerle İsmail'in saklandığı mağaranın önüne gelir. İsmail Mirzakul'u yaklaşmaması konusunda uyarır, ardından onu vurur. Mirzakul vurulduktan sonra askerler ateş etmeye başlar, Seyde çocuğuyla birlikte

İsmail'in bulunduğu mağaraya doğru ilerler. İsmail, karısı Seyde'nin ne kadar değiştiğini görür ve kendisini bu kadın karşısında güçsüz hisseder. Silahını bırakarak askerlere teslim olur.

2.YÜZ YÜZE HİKÂYESİNDEKİ KARAKTERLER

Yüz Yüze hikâyesindeki en önemli karakterler; Seyde, İsmail, Mirzakul ve Totoy'dur.

Seyde, son derece özverili, anaç, güçlü bir karakter olarak betimlenmiştir. Henüz yeni evlendiği günlerde, büyük bir sevgiyle bağlı olduğu kocasıyla durmadan dinlenmeden kendi evlerini yapabilmek için dişini tırnağına takarak çalışmaktadır. Üstelik bunları yaparken hiç yorgunluk duymamıştır. Yüzü, gözü, üzeri kirlenecek diye yaptığı işleri yapmaktan çekinmemiştir; çünkü o, çamurun güzelliğini alıp götürmeyeceğini, yıkanınca tüm bunların geçeceğini bilmektedir. Yıkanınca geçmeyecek olan insanın içindeki kirlenmedir. Seyde öylesine iyi, yardımsever ve çalışkandır ki kalbinde kötülüğün izine rastlamak güçtür. Kocasını askere gönderdikten sonra yeni doğmuş çocuğuna ve kaynanasına yakacak ve yiyecek bulmak için çabalar durur. Asker kaçağı kocasının şiddetli soğuklarda aç kalmaması, üşümemesi için elinden geleni yapar. Kocasına büyük bir güven duymaktadır. Her ne kadar kocasının askerden kaçmasının yanlış olduğunu düşünse de bunu kendine bile itiraf edemez. Onun bunu yaşamak ve birlikte yeniden mutlu olabilmek için yaptığını bilmektedir. İsmail'e bir kez olsun neden kaçtığını sormadığı gibi bu konuda yorum da yapmaz. Büyük bir bağlılıkla kocasını ele vermemek için uğraşır. Sevginin doğurduğu bu bağlılık, Seyde'nin dayanma gücünü artırmaktadır. Ancak bu sevgi Seyde'nin gerçekleri görmesini engelleyecek düzeyde değildir. Bu yüzden üç çocuğunu geçindirmeye çalışan komşusu Totoy'un ineğini çalan kocasını ihbar etmekte tereddüt etmez.

İsmail, savaş başladığında askere alınan gençlerden biridir. Ancak askere alınmasının birkaç ay sonrasında köyünün yakınlarından geçerken içinde bulunduğu trenden atlar ve bir mağarada asker kaçağı olarak yaşamaya başlar. Havaalar ısınmaya başlayıp, dağlar geçit verince karısı Seyde ve çocuğu ile Çatkal'a gidecektir. Mağarada geçirdiği günler boyunca İsmail yavaş yavaş insani özelliklerini yitirmeye başlar. Hikâyenin başında askerden kaçıp evine geldiğinde, varlığından dahi habersiz olduğu çocuğunu bir anda karşısında görünce büyük sevgi gösterisinde bulunmamış, okuyucunun beklediği duygusallığı gösterememiştir. Bu durum askerde yaşadıklarıyla açıklanabilir.

Cengiz Aytmatov, savaşın insanları tahmin edemeyecekleri acılara maruz kalmaya zorladığını ve bununla yaşamak zorunda bıraktığını bilmektedir. İsmail de insani özelliklerini savaşa gittikten sonra yitirmeye başlamıştır. "İsmail'deki değişiklik önce bedeni planda başlar ve oradan ruhî plana intikal eder." (Koç, 1993: 49) Komşusu Totoy'un ne kadar zor durumda kalacağını düşünmeksizin ineğini kaçırıp kesmesi bu durumu açıkça göstermektedir. Kendisini anlayamayacaklarını ve dinleyemeyeceklerini bildiği için saklanmak ve baharın gelişini bir mağaraya kapanıp beklemek zorunda kalmıştır. Çatkal'da kimsenin komşusundan şüphelenmeyip birbirlerine kötü gözle bakmadığını söylemesi de bundan ileri gelmektedir. Hikâye boyunca İsmail'in insani özelliklerini nasıl yitirdiği gözlemlenir.

İsmail "[c]ephedekilerden daha kötü şartlar içindedir. Bütün bu şartlar, zamanla onun değişmesine, vahşileşmesine, ahlâkının bozulmasına sebep olur." (Ercilasun, 1998: 73)

Ancak bu durumun tek suçlusu İsmail değildir. Savaşın getirdiği olumsuz şartlar, onun bu duruma gelmesinin başlıca sebebidir. İsmail, savaşın kendi topraklarında hatta belki kendi köyünde cereyan etmediği için bu savaşa katılmanın gerekliliğine inanmamaktadır.

Totoy köyde yaşayan, güçlü ve özverili kadınlardan biridir. Kocasını savaşa gittikten sonra çocuklarına kol kanat germiştir. Tek beklediği kocasından gelecek ve iyi olduğunu anlatacak bir mektuptur. Çocuklarının karnını doyurabilmek için, ineğinin doğurması da umutla beklediği

olaylardan biridir. Umudunu yitirmeye başladığında Mirzakul'un sözleri ve Seyde'nin yardımlarıyla ayakta durur ve çalışmaya devam eder. Onun tek isteği çocuklarının karnını doyurabilmek onlara sıcak bir yuva verebilmektir. Ancak işler Totoy için yolunda gitmeyecektir. Kocasının ölüm haberi yetmezmiş gibi ineği de İsmail tarafından kaçırlıp kesilecektir.

Mirzakul askere gitmiş ve cepheden bir kolunu kaybetmiş olarak geri dönmüştür. Döner dönmez, yaşadığı yerin köy meclisi başkanlığına gelmiştir. O andan itibaren adeta savaşa gidenlerin ardında bıraktıklarını kollama görevini üstlenmiştir. Bu nedenle kocası savaşta olan kadınları, özellikle de Totoy ve Seyde'yi sürekli olarak ziyarete gider. Seyde'ye karşı zaafı olduğu onu sevdiği ortadadır. Ancak hislerini açıklayamaz. Hikâyenin sonunda İsmail'i ihbar etmeyen Seyde'yi tartaklaması da bundandır. Onu bir asker kaçağına değil, onurlu bir gaziye yakıştırmaktadır. Seyde'nin kocası bile olsa bir asker kaçağını kollamaması gerektiğini düşünür. Mirzakul, İsmail'in aksine, savaşmanın onuruna inanan birisidir. Henüz on yedisine bile basmayan gençlerin askere alındıkları ve gururla gittikleri böyle bir dönemde İsmail'in asker kaçağı olması, onun için affedilir bir durum değildir. Bunun için İsmail'in ortaya çıkarılmasının büyük bir hevesle istemektedir.

3.YÜZ YÜZE HİKÂYESİNDE VERİLEN MESAJLAR

Eserde bir Kırgız köyü resmedilmiştir. Savaştan önce sade ve nispeten tasasız olan doğal köy yaşantısı, savaşın patlak vermesiyle birlikte bir anda değişir. O zamana kadar yiyecek ve ısınma sorunu bu derece yoğun yaşanmamıştır. Savaşla birlikte açlık en önemli sorun haline gelir. Devletin yaptığı yardımlar yetersiz kalır. Erkeklerin askere alınmasıyla, geride kalanlar büyük sıkıntılar yaşarlar. Evin ve ailenin bütün sorumluluğu kadınların omuzlarına biner. Özveriyle çalışan, güçlü Kırgız köyü kadınları erkeklerin yokluğunun hissedilmemesi için ellerinden geleni yaparlar. Yaşlılar, savaştan yaralı dönenler ve henüz on iki on üç yaşlarındaki çocuklar köydeki işlerle ve halkın sorunlarıyla ilgilenmeye çalışırlar. Bu sorunların arasında cepheye giden erkeklerin, ailelerin sorumlulukları, onların geçim sıkıntıları, köydeki sosyal ilişkiler ve bir yandan devam etmesi gereken tarım faaliyetleri yer almaktadır.

Hikâyede cepheye gidenlerin geride bıraktıklarının hayatları, yaşadıkları sıkıntılar çarpıcı bir biçimde anlatılmıştır. Hasat zamanları dört gözle beklenmektedir. Açlıktan zayıf düşen hayvanların doğurması ve böylelikle süt vermeleri umulur. Gidenlerin ardından dökülen gözyaşlarının yerini kalanların karnının doyurulması sorunu alır. Kadınlar bir yandan cepheye gönderdikleri kocalarının ne durumda olduklarını bilemez ve onlar için üzülmelerken diğer yandan evde bulunan yaşlılar ve çocuklar için endişelenirler. Açlık ve sefalet kol gezmektedir. Ancak cepheye gitmek onurlu bir eylemdir. Askere çağrılan gençler hiç tereddüt etmeden giderler.

“Savaş temasını çok işleyen yazarın, belki en trajik eserlerinden biri Yüz Yüze'dir. Savaş öncesi yıllarda, İsmail ile topu topu altı aylık evliliklerinde her şeyiyle geleneksel çizgiye sahip Seyde'nin çöküşü veya yükselişi aslında esas temamız. Çalışkan, evine bağlı, dürüst İsmail'in yetimin rızıkına el uzatacak kadar değişmesi, uğradığı karakter kaybı, en çok bu iki yüzde kendini gösterir.” (Çetin 1994: 29).

KAYNAKLAR

Akpınar, Y. (1994). *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Arbatlı, M. S. (2013). “Yerelden Evrensele İki Yol Arkadaşı: Cengiz Aytmatov ve Kaysın Kuliyev” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 8/4 Spring 2013, ss. 179-192.
- Aytmatov, C. (1974). İlk Öğretmenim/Yüz Yüze/Cemile/Selvi Boylum Al Yazmalım/Deve Gözü/Oğulla Görüşme/Askerin Oğlu. Çev. M. Ethem Gözlü. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Çetin, M. (1994). “Cengiz Aytmatov’un Eserleri ve Eserlerinden Sinemaya Uyarlanan Filmler Üzerine Bir İnceleme.” *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo TV Anabilim Dalı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Çetin, R. (2020). <https://ytbweb1.blob.core.windows.net/files/2020/pdf>
- Ercilasun, B. (1998). “Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Askerlik ve Savaş”, Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov, Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Gürsoy-Naskali, E. (1996). “Sovyet Türk Edebiyatı”. *Türk Dil ve Edebiyat Dergisi*. S:1. Bahar. ss.54-64.
- Kahraman, A. (2016). “Cengiz Aytmatov”. TDV İslam Ansiklopedisi. ss.147-149
- Koç, M. (1993). “İki İnsanın Psikolojisi, Cengiz Aytmatov’un Yüz Yüze Adlı Hikayesi”, *Türk Edebiyatı*. S:234. Nisan.
- Kolcu, A. İ. (2002). *Bozkırdaki Bilge*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ocakbeği, M. (2009). “Aytmatov’un “Yüz Yüze” Adlı Hikâyesinde Biyografisi, Tarihi Gerçeklik ve Çocuk İzleği. *Kardeş Kalemler Dergisi*. Yıl:3. Sayı:30. Haziran.
- Söylemez, O. (2002). *Cengiz Aytmatov Hayatı ve Eserleri Üzerine İncelemeler*. Ankara: Karam Yayınları.

GLOBAL BRANDS TRUSTWORTHINESS: THE IMPACT OF PERCEIVED BRAND GLOBALNESS, ATTITUDE TOWARD BRAND, CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AND CONSUMER NATIONALISM ON BRAND TRUST

Abla Elvir Kondo

Kocaeli University, Social Sciences Institute, Production Management and Marketing,

Kocaeli, Turkey.

¹ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5442-5245>

ÖZET

Brand trust is important for maintaining a strong and long-term relationship between companies and consumers. This research paper aims to enhance the understanding of how perceived brand globalness, consumer perception of corporate social responsibility, and attitude toward global brand can influence brand trust and testing the moderating role of consumer nationalism in these relationships. An online survey was administrated to students of Kocaeli University. A limited number of global brands, all in the soft drinks category were selected. Multiple regression and moderating analyses were run to achieve the research objectives. Consumer attitude toward brand and corporate social responsibility have a positive impact on brand trust, whereas the impact of perceived brand globalness on brand trust was not confirmed. Consumer nationalism doesn't influence the effect of perceived brand globalness, attitudes towards brand, and CSR on brand trust. Firstly, we contribute to the understanding that the ability of a brand to generate a positive attitude increases consumer brand trust. Secondly, we have the conviction that consumers trust a global brand more when they perceived that they are socially responsible. Therefore, consumer trust in a global brand is not only increased by generating positive emotions or experience but also by their capacity to surprise consumers with their social activities. Results also indicate that consumer nationalism doesn't influence negatively the effect of perceived brand globalness, attitudes towards brand and CSR (Corporate Social Responsibility) on brand trust. This finding supported previous research by proving that the Turkish community is not a nationalistic but patriotic (Diamantopoulos et al. 2001). Management of a global brand is a great challenge for managers. Our study demonstrates the need for managers to increase the positive attitude toward brand of consumers and their corporate social responsibility. This suggests that managers of global brands should create emotional communications and extraordinary experiences for consumers and put a strong emphasis on the social activities of their companies and most importantly share information about these activities using every communication tool. Future research directions and implications are also highlighted in this study studies.

Key words: Brand trust, Consumer nationalism, Perceived brand globalness, Attitude toward brand, Corporate social responsibility.

INTRODUCTION

In order to grow and benefit from significant economies of scale, four decades ago, Levitt (1983) stated that companies must sell standardized products all over the world. The globalization of markets leads transnational brand like Coca-Cola, Total, McDonald's to operate in the international market with the same name, product, and marketing programs as consumers seems to have the same needs and preferences (Steenkamp et al., 2003).

Various researchers have asked the question of whether brands may vary in terms of trust (Romaniuk and Bogomolova, 2005, p. 371), and bulk of study focused on the understanding of

challenges faced by global brands. Our paper focused on global brand trustworthiness issue as recent years ago some researchers noticed an increase in consumer anti-globalization feelings (Hale and Held 2017). This recent tendency of nationalism can be observed through popular votes in the US in favor of the “America first” and the growth of nationalist parties in European countries like France, Poland, and Hungary (Hale and Held, 2017). According to a study realized by the Center for American Progress, in Turkey, 80 percent of citizens agree with the antiglobalist or resistance perspective while some respondents agree with the notion that Turkey should produce its goods and avoid relying on other countries (John Halpin et al, 2018). The study finds that Turkish are quite united in their commitment to a set of nationalist ideals (John Halpin et al, 2018). Globalization is being questioned all over the world particularly because of its role in the increase of inequalities in wealth distribution and environmental degradation. It is therefore clear that researchers and global brand managers need to revise this new tendency because the examination of perceived brand globalness on consumer behavior is warranted.

Although prior research has found that Perceived brand globalness is positively related to brand trust as evidenced in countries like the US, Nepal and China (Atilgan et al., 2009; Rosenbloom and Haefner, 2009; Xie et al., 2015), most of these studies were published before the rise of the antiglobalism and new nationalism movements (Hale and Held, 2017) and few studies investigated this new tendency need to be investigated in others countries (Merunka et al, 2019). There are also a bulk of studies that focus on attitude toward the brand, corporate social responsibility and brand trust. However, this is perhaps the first study that aims to examine the effect of all these variables (perceived brand globalness, corporate social responsibility, brand attitude, and nationalism) on brand trust in the domain of soft drinks in Turkey. The problems addressed in this research are:

- Do perceived brand globalness, attitude toward brand and CSR activities influence brand trust?

- What is the impact of consumer nationalism on these effects?

This paper aims to

- Investigate how perceived brand globalness, consumer perception of corporate social responsibility and attitude toward brand can influence brand trust.

- Test the moderating role of consumer nationalism on these effects.

Our paper is structured as follows: first, the literature review is discussed, followed by the research methodology, results, discussions, conclusions and limitations.

Global brands are defined as one that standardizes aspects of its brand communication program and the one which consumers in multiple countries view as global (Akaka and Alden, 2010). Perceived brand globalness is the consumer's belief that a brand is sold in many countries and is recognized as global in these countries (Steenkamp et al, 2003). The consumers perceived brand globalness is formed through media exposure, word of mouth, or their travels (Steenkamp et al., 2003). Steenkamp et al, (2003) demonstrated that perceived brand globalness influences the likelihood of brand purchase and is positively related to brand quality and prestige. They also emphasized that perceived brand globalness creates added value to consumers. From this, it can be assumed that perceived brand globalness has some associations with brand trust via expressing values. Then we propose that:

H1: Perceive Brand Globalness has a positive effect on Brand Trust.

Mitchell and Olson (1981, p. 318) define attitude toward brand as “an individual’s internal evaluation of a brand.” According to Wilkie (1994), attitudes are learned and revealed by what

consumers hear and experience about a brand (Wilkie 1994). Therefore attitudes are the results of exposition to information and experience with a brand and eventually influence consumer's judgments towards brands (Meyer 2008). So a consumer with positive information and fantastic experience with the brand can be expected to develop positive attitudes towards that brand, judge that brand favorably and finally trust that brand. Thus we can argue that:

H2: Attitude toward brand has a positive effect on brand trust.

The European Commission defines CSR as “a concept whereby companies integrate social and environmental concerns in their business operations and,0 their interaction with their stakeholders voluntarily” (European Commission, 2001). Our study adopts the definition proposed by the European Commission (2001), as the definition well-matched with the issues of our paper and strongly focus on the stakeholder's view. Mihajlovic et al, (2017), in their review paper selected five dimensions of CSR as the most important ones. These dimensions are economic, social, stakeholder, environmental and voluntariness (Mihajlovic et al, 2017).

Past researchers have demonstrated that CSR has an impact on consumer's attitude, purchase intentions (Mohr & Webb, 2005; Sen. & Bhattacharya, 2001). CSR, especially through the building of corporate reputation, has several connections with brand trust (Castaldo et al.,2009). The same authors have suggested that consumers develop trust in organizations with strong reputations, which can deliver promises on their products. CSR may be used to induce feelings that enhance consumer trust and ultimately make a brand more attractive. Base on that argument we propose that:

H3: The consumer perception of CSR has a positive influence on brand trust.

Consumer nationalism refers to “the obsession with national dominance, economic dominance that lead them to buy domestic products in order to strengthen local industry and boycott buying foreign made products.” (Diamantopoulous. A, 2001, p. 162). Therefore, nationalist consumers develop a negative attitude toward foreign products because they consider that purchasing them is a disloyalty act, and that represents a real danger for the national economy, with a loss of jobs in the local labor market (Diamantopoulous.A, et al.2001). While we know that ethnocentric individuals tend to reject symbols and values that are different from their own, they are less cosmopolitan and less open to foreign cultures (Merunka, D et al., 2019). In our context, global brands may be viewed as a threat to national economic prosperity and may represent both an economic and a cultural threat.

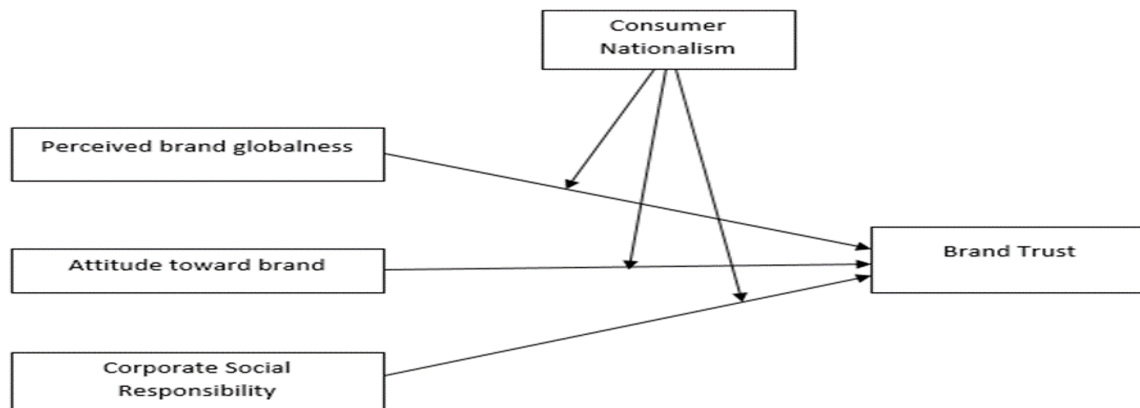
In that line we argue that the effect of brand globalness, attitudes toward brand and CSR depends on the level of nationalism of consumers. As ethnocentric or nationalist consumers perceive products and symbols from their own country as the best (Siamagka and Balabanis, 2015), belief that their one's home country brands are superior to all others and are less cosmopolitan. Global brands might not be valued, and global brand's ability to satisfy consumer needs underestimated. By contrast, antinationalist consumers perceive the worldwide reach of global brands as a competitive advantage and value their global value. Moreover, nationalist consumers will be skeptical to any GB positive CSR activity and won't trust global companies to behave responsibly because they prefer domestic products (Holt, D.2004). Whereas, antinationalist consumers open to the world and to global brands may appreciate positive CSR activities of GB because global brands are in accordance with their self-concept. Based on these we can propose that:

H4a: Consumer nationalism moderates negatively the positive influence of perceived brand globalness on brand trust.

H4b: Consumer nationalism moderates negatively the positive influence of attitude toward brand on brand trust.

H4c: Consumer nationalism moderate negatively the positive effect of CSR on brand Trust.

METHODOLOGY

Figure1: The research model

Universe and Sample

According to the demographic characteristics table, 33,3% of respondents were male while 66,7% were female. Moreover, 73,3% of respondents were between 18-24 years, 19% were between 25-30 years and 7,6% were between 31-42 years. 38,6% of participant's household monthly income was over 4500TL. The distribution of the education level shows that 86,7% of respondents were undergraduate while 11,4% and 1,9% were respectively masters and doctorate students.

Table.1 shows the respondent's profile.

Variables	Number (N)	Percentage (%)
<i>Gender</i>		
Female	70	66,7
Male	35	33,3
<i>Age</i>		
18-24	77	73,3
25-30	20	19
31-42	8	7,6
<i>Household Monthly Income</i>		
<1000TL	10	9,9
1001TL-3000TL	29	28,7
3001TL-4500TL	23	22,8
>4500TL	39	38,6
<i>Education Level</i>		
University	91	86,7
Master	12	11,4
Doctorate	2	1,9

Data Collection Method

The research approach selected for our study is a quantitative data collection method. The different variables were measured through the previous scale used in prior research. The scales measurements were adapted to the need of this research.

A quantitative approach was selected as it explores links between variables and helps to run mathematical analysis (McDaniel and Gates, 2013, p.80, Bryman and Bell, 2007, p.426). The online survey method of data collection was a snowball method. Data were collected from 105 students of Kocaeli University. The questionnaire was divided into 2 main sections. The first section of the questionnaire measured the demographic information, while in the second section, first the participants were asked to choose one brand from a list of the most consume soft drink brands (Coca-Cola, Pepsi, Dimes, Uludağ, Cappy) in Turkey. After that, we collected data concerning perceived brand globalness, attitudes toward brand, CSR, nationalism and finally brand trust.

The dependent variable

The scales used to measure our dependent variable brand trust construct was adopted from previous studies. The dependent variable, brand trust, was measured through 10 items adopted from the brand trust scale of Elena Delgado-Ballester, (2011).

Independent Variables

To measure perceived brand globalness, three items in Steenkamp et al. (2003) were used. Attitude toward brand was measured with the Unidimensional scale of Spears and Singh (2004) and CSR was measured with the consumer perceptions of CSR scale adopted from M. Oberseder et al (2013). Consumer Nationalism was measured by using three items of the CETSCALE (consumer ethnocentrism tendencies scale) developed by Shimp and Sharma (1987).

Application of Data Collection Tools

The online survey method of data collection was a snowball method. The questionnaire was translated by 5 students, all native Turkish speakers who examined the clarity of the questions and instructions. A bilingual academic researcher assessed the content validity of each item. A Likert scale was used, ranging from 1 = strongly disagree, 2 = disagree, 3 = undecided, 4 = agree and 5 = strongly agree with a 6 = have no idea.

Data Analysis

Before testing our hypothesis, we checked the validity and the reliability of each measurement scale using exploratory factor analysis and the Cronbach's Alpha coefficient of reliability.

For the perceived brand globalness scale, principal components analysis with varimax rotated technique method suggested one factor. The globalness factor explained 64,84% of the variance and formed an acceptable level of reliability ($\alpha=0,72$). The attitude toward brand scale suggested a single factor (Eigen value=3,34) which explained 66,87% of the variance and formed a reliability of ($\alpha=0,88$). For Corporate social responsibility scale PCA identified one factor which explained 64,14% of the total variance with a good level of reliability ($\alpha =0,96$). The consumer Ethnocentrism scale used to measure consumer nationalism identified a single factor that explained 66,38% of the total variance and formed acceptable reliability of ($\alpha=0,75$). The brand trust scale suggested a single factor that explained 69.1 % of the variance with a high level of reliability ($\alpha=.94$).

A multiple regression and moderation analysis was used to test the hypothesis in our model using SPSS and Process Macro. Mean scores were computed for each variable to test the research hypotheses. Spearman's correlation has shown that Attitude toward a brand and corporate social responsibility have been positively related to brand trust. However, the correlation was non-significant between perceived brand globalness and brand trust.

RESULTS

The means, standard deviations, reliability coefficients, and correlation of all variables are presented in Table 2.

	Mean	Std. Deviation	Cronbach's Alpha	1	2	3	4
(1) Perceived Brand Globalness	4,395	0,919	0,72				
(2) Attitude toward brand	3,832	0,913	0,88	,054			
(3) Corporate Social Responsibility	4,184	1,194	0,96	,190	,226*		
(4) Nationalism	3,206	1,118	0,75	-,077	,054	,123	
(5) Brand Trust	3,688	0,878	0,94	,136	,393**	,591**	,137

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Table 2: Means, Standard Deviations, Reliability Coefficients and Interrelations of All Variables.

The Multiple Regression Results

Hypothesis	Effect hypothesized	B	t	Pvalue	R square
H1	Perceived brand globalness has a positive impact on brand trust.	.027	.390	.697	.466
H2	Attitude toward has a positive impact on Brand trust.	.220	3.085	.003	
H3	Corporate Social Responsibility has a positive impact on brand trust	.437	7.920	.000	

As the results shown in the table a multiple regression was run to predict brand trust from perceived brand globalness, attitude toward brand and corporate social responsibility. These variables explain 46, 6% of the variation in brand trust.

Looking at the coefficient of each predictor, the result has shown that attitude toward brand and corporate social responsibility are positively related to brand trust and have respectively made

a significant contribution in predicting brand trust ($p < .005$ and $p < .001$). Thus our hypothesis H2 and H3 were supported.

Perceived brand globalness doesn't significantly influence brand trust ($p > .697$) therefore our hypothesis H1 was rejected.

The Moderating Analysis Results

The moderation analysis demonstrated that:

Firstly, the interaction effect between perceived brand globalness and nationalism on Brand trust was non-significant ($b = .1203$, $se = .0942$; $t = 1.277$; $p > .05$), then our hypothesis of nationalism moderating the effect of perceived brand globalness on brand trust (H4a) was rejected.

Secondly the moderating effect of nationalism on the relationship between attitude toward brand on Brand trust was non-significant ($b = .0987$; $se = .071$; $t = 1.398$; $p > .05$). This indicates that the impact of Attitude toward brand on Brand Trust is not influenced by consumer nationalism on the Turkish market. Consequently, our H4b was rejected. However, the graph shows that high level of brand trust is associated with high level of attitude toward brand for a high level of nationalism. This indicates that the impact of Attitude toward brand on Brand Trust is not influenced by consumer nationalism on the Turkish market.

Finally, the moderating effect of consumer nationalism on CSR and Brand trust result shows that the interaction effect between CSR and consumer nationalism on Brand trust was negative but statistically non-significant ($b = -.0759$; $se = .0417$; $t = -1.822$, $p > .05$) rejecting our hypothesis H4c which suggested that consumer nationalism moderates negatively the positive impact of CSR on Brand trust.

DISCUSSION AND CONCLUSION

This study was working on the understanding of the effect of perceived brand globalness, attitude toward brand, corporate social responsibility on brand trust and the moderating effect of consumer nationalism on these relationships. The results have shown that 2 hypotheses were supported whereas four of them were rejected. Corporate social responsibility has the strongest positive influence on brand trust, followed by attitude toward brand. Perceived brand globalness doesn't have a significance influence on brand trust.

Firstly the positive effect of CSR on brand trust confirmed that the more a brand is perceived as socially responsible the more the brand is trusted. This result is in line with past research establishing that when consumers believe that a brand is committed in respecting their rights and the environment they are more likely to trust the products marketed by that brand (F. Perrini et al., 2010).

Secondly the positive effect of attitude toward brand on brand trust indicated that Brand trust increases as attitude toward brand increases and this results also supports the finding in the literature (Spears et al;2004). that when consumers develop positive attitudes towards a brand, the company brand will earn trust from these consumers.

Our finding about the effect of perceived brand globalness on brand trust is in contrast with the findings of (Merunka and Ramirez; 2019) where perceived brand globalness impact positively brand trust. Our research has shown that perceived brand globalness has no significance effect on brand trust. Therefore, we can state that perceived brand globalness doesn't make a meaningful influence on soft drink consumer's trust in Turkey.

Results also indicate that consumer nationalism doesn't influence negatively the effect of perceived brand globalness, attitudes towards brand and CSR on brand trust. This finding supported previous research that proved that the Turkish is not a nationalist but a patriotist community (Diamantopoulos et al;2001). Moreover, the global characteristic is not an antecedent of brand trust.

Our paper aims to study the impact of perceived brand globalness, attitude toward brand, and CSR on brand trust and also tested the moderating effect of consumer nationalism on these effects. The contribution of our study covers the consumer-brand relationship stream. Firstly we contribute to the understanding that the ability of a brand to generate a positive attitude increases consumer brand trust. Secondly, we have the conviction that consumers trust a global brand more when they perceived that they are socially responsible. Thus consumer trust in a global brand is not only increased by generating positive emotions or experience but also by their capacity to surprise consumers with their social activities. Management of a global brand is a great challenge for managers. Our study demonstrates the need for managers to increase the positive attitude toward brand of consumers and their corporate social responsibility. This suggests that managers of a global brand should create emotional communications and extraordinary experiences for consumers and put a strong emphasis on the social activities of their companies and most importantly share information about these activities using every communication tool such as packaging, advertisements, and online communication channels. Another way is through the involvement of the consumer in brand communities. This study has some limitations. The first limitation is the insufficient number of our sample size. The sample size was too small(N=105), statistical tests would not be able to identify significant relationships within the data set. Larger sample size could have generated more accurate results. The second one concerns the fact that we choose a limited number of brands, all in the soft drinks category. Some of them were global brands but some of them were perceived as Turkish due to their national popularity. Future studies can replicate the research using electronic or other product categories which are more globally perceived. The third limitation is related to the use of the snowball sampling method. The representativeness of our sample was not guaranteed because we had little control over the sampling method.

REFERENCES

- Akaka, M.A. and Alden, D.L. (2010). Global brand positioning and perceptions: international advertising and global consumer culture. *International Journal of Advertising*, Vol. 29 No. 1, pp. 37-56
- Akram, A., Merunka, D. and Akram, M. (2011). Perceived brand globalness in emerging markets and the moderating role of consumer ethnocentrism. *International Journal of Emerging Markets*, Vol. 6 No. 4, pp. 291-303.
- Alnıaçık, U., Alnıaçık, E. and Genç, N. (2011). How Corporate Social Responsibility Information Influences Stakeholders' Intentions. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management* Vol.18, pp. 234-245.
- Arjun Chaudhuri & Morris B. Holbrook. (April 2001). The Chain of Effects from Brand Trust and Brand Affect to Brand Performance: The Role of Brand Loyalty. *Journal of Marketing*, Vol. 65, pp. 81-93.
- Balabanis, G., Diamantopoulos, A., Mueller, R.D. and Melewar, T.C. (2001). The impact of nationalism, patriotism and internationalism on consumer ethnocentric tendencies. *Journal of International Business Studies*, Vol. 32 No. 1, pp. 157-175.

- Barnes, A. (2011). Corporate Social Responsibility and its effects on Brand Trust. Auckland University of Technology, Masters of Business Thesis, pp. 1-117.
- Bryman, A. and Bell, E. (2007). Business research methods. Oxford University Press, USA.
- Castaldo, S., Perrini, P., Misani, N. and Tencati, A. (2009). The Missing Link between Corporate Social Responsibility and Consumer Trust: The Case of Fair Trade Products. *Journal of Business Ethics*, Vol. 84, pp.1–15.
- Castaldo, S., Perrini, P., Misani, N. and Tencati, A. (2010). The Impact of Corporate Social Responsibility Associations on Trust in Organic Products Marketed by Mainstream Retailers: a Study of Italian Consumers. *Business Strategy and the Environment*, Vol.19, pp. 512–526.
- David Jobber, Geo Lancaster (2015). *Selling and Sales Management*. Tenth edition; Pearson publication; pp.152-195.
- Hale, T. and Held, D. (2017). Why is the anti-global back flash happening now? Released May, 16, available at <https://www.weforum.org/agenda/2017/11/anti-globalization-brexite-backlash-nationalism-control/>
- Holt, D.B., Quelch, J.A. and Taylor, E.L. (2004). How global brands compete. *Harvard Business Review*, Vol. 82 No. 9, pp. 68-75.
- John H., Michael W., Alan M., and Max, H., (2018). Is Turkey Experiencing a New Nationalism? An Examination of Public Attitudes on Turkish Self-Perception. <https://www.americanprogress.org/issues/security/reports/2018/02/11/445620/turkey-experiencing-new-nationalism/>
- Küçüksaraç, B., et al 2016. Gazoz Ürün/Hizmet tanıtım projesi. GAGOZ Ürün-Hizmet Tanıtım Projesi, 1-49.
- Mayer, R.C., Davis, J.H. and Schoorman, F.D. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academy of Management Review*, Vol. 20 No. 3, pp. 709-734
- Meyer, T. (2008). Experience-based aspects of shopping attitudes: the roles of norms and loyalty. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 15, 324-333.
- Mihajlović, I.N, Arsic, S., Stojanović, A. (2017). The Most Important Dimensions of Corporate Social Responsibility. *International May Conference on Strategic Management*, May 2017, pp.436-454.
- Rosenblatt, P.C (1964). “Origins and effects of group ethnocentrism and nationalism”, *Conflict Resolution*. Vol8, No.2, pp. 132-146.
- Rosenbloom, A. and Haefner, J.E. (2009). Country-of-origin effects and global brand trust: a first look. *Journal of Global Marketing*, Vol. 22, No. 4, pp. 267-278.
- Spears, N and Singh, S.N (2004). Measuring Attitude toward the Brand and Purchase Intentions. *Journal of Current Issues & Research in Advertising*, Vol.26, No.2, pp.53-66.
- Shimp, T., and S. Sharma. 1987. Consumer Ethnocentrism: Construction and Validation of the CETSCALE. *Journal of Marketing Research* 24 (3): 280–289.
- Siamagka, N.T. and Balabanis, G. (2015). Revisiting consumer ethnocentrism: review, reconceptualization, and empirical testing. *Journal of International Marketing*, Vol. 23 No. 3, pp. 66-86
- Sichtmann, C. (2007). An analysis of antecedents and consequences of trust in a corporate brand. *European Journal of Marketing*, Vol. 41 No 9, pp. 999-1015.

Steenkamp, J.B.E.M., Batra, R. and Alden, D.L. (2003). How perceived brand globalness creates Brand value. *Journal of International Business Studies*, Vol. 34 No. 1, pp. 53-65.

Wilkie, W. 1994. *Consumer Behavior*, third ed. Wiley, NY.

Winit, W., Gregory, G., Cleveland, M. and Verlegh, P. (2014). Global vs. local brands: how home country bias and price differences impact Brand evaluations. *International Marketing Review*, Vol. 31, No. 2, pp. 102-128.

Xie, Y., Batra, R. and Peng, S. (2015). An extended model of preference formation between global and local brands: the roles of identity expressiveness, trust, and affect. *Journal of International Marketing*, Vol. 23 No. 1, pp. 50-71.

TARİH ÖĞRETMENİ ADAYLARININ KONUŞMA KAYGILARININ İNCELENMESİ (GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)

A STUDY ON SPEECH ANXIETY OF TURKISH LANGUAGE TEACHER
CANDIDATES (EXAMPLE OF GÜMÜŞHANE UNIVERSITY)

Doç. Dr. Hakkı YAPICI

Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bağlarbaşıbaşı, Gümüşhane.

ORCID ID: 0000-0001-5381-830

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Tarih Bölümünde okuyan lisans öğrencilerinin konuşma kaygı düzeylerini belirlemektir. Veri toplama aracı olarak Sevim'in (2012) geliştirdiği "Öğretmen Adaylarına Yönelik Konuşma Kaygısı Ölçeği" kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemini 2018-2019 akademik yılında Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğrenim gören 180 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Formun geçerliliği alan uzmanlarının görüşleriyle desteklenmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler frekans ve yüzde hesaplamasıyla çözümlenerek yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kaygı, konuşma, araştırma, ölçek.

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine the speech anxiety levels of undergraduate students in the department of history. "Speech Anxiety Scale on Teacher Candidates" developed by Sevim (2012) has been used as the data collection tool. 180 people being the students in the faculty of literature, department of history in Gümüşhane University in 2018-2019 school year has participated in the study. Descriptive survey model has been used in the study. The data attained from the study have been interpreted by analyzing with the frequency and percentage calculation

Keywords: Anxiety, speech, research, scale.

GİRİŞ

Hayatımızın her anında yaşayabileceğimiz bir durum olan kaygı; kişinin korku verici veya tehdit edici bir duruma karşı vermiş olduğu ruhsal ve bedensel bir tepkidir. Başka bir ifadeyle kaygı, tehdit edici bir durum karşısında birey tarafından hissedilen, gerginlik arz eden duygusal tepki durumudur (Beck ve Emery, 2011). Konuşma kaygısı ise konuşma esnasında konuşmaya karşı geliştirilen bir tepki ve bunun konuşma sırasında üzüntü, gerginlik, kalp çarpıntısı ve terleme şeklinde ortaya çıkan bir durum olarak tanımlanabilir (Demir ve Melanlıoğlu, 2014). Bu tepkiyi zaman zaman her insan yaşar: Bir kaza atlatıldığında, sınav öncesinde veya topluluk önünde bir konuşma yaparken vb. hallerde yaşanan bir ruh halidir.

Durum temelli ve kişisel özellik temelli olmak üzere kaygıyı iki bağlamda ele almaktadır ve bu iki tür, konuşma kaygısı için de geçerlidir (Spielberg, 1966). Kaygının iki türü söz konusudur: Durumluk ve sürekli kaygı. Durumluk kaygı, "çevre şartlarına bağlı bir streten

dolayı ortaya çıkan, çoğunlukla mantıki sebeplere bağlı, başkalarının da nedeni anlaşılabilen ve genellikle her bireyin yaşadığı geçici duruma bağlı bir kaygı biçimi” anlamına gelir. Sürekli kaygı ise, “stres yaratan durumun tehlikeli ya da tehdit edici olarak algılanması ve bu tehditlere karşı, durumluk duygusal reaksiyonların frekansının ve yoğunluğunun artması ve süreklilik kazanması” olarak tanımlanır (İşcan ve Karagöz, 2016). Stresin yoğun olduğu zamanlarda durumluk kaygıda yükselme, stres azaldığı zamanlarda da düşme yaşanır (Öner ve Compte, 1983: 1)

Topluluk önünde konuşma kaygısı ise iletişim kaygısının bir alt bileşeni olarak düşünülebilir (Johnson, 2012). Konuşma kaygısı da çoğu zaman insanların yaşadıkları temel kaygılar arasında yer almaktadır. Konuşma kaygısı çoğunlukla insanların kendilerini rahatlıkla ifade edemediklerinde veya kendilerini doğru ifade edemediklerinde ortaya çıkar (Solak ve Yılmaz, 2017). Öte yandan Gürzap (2010) günlük hayatta en çok görülen kaygının konuşma kaygısı olduğunu hatta kimi zaman çok donanımlı, bilgili, eğitilmiş ve tecrübeli bireylerin bile bir topluluk karşısında konuştuğunda bu korkuyu yaşadıklarını ifade etmiştir. İnsanlar önünde konuşma kaygısı duyan kişilerin büyük bir çoğunluğu, problemlerinin yalnızca kendilerinde olduğunu düşünmektedirler. Yani kendileri ile ilgili endişe duyup tasalanırlar. Sürekli başarısız olacağına, üzerine aldığı işi tamamlayamayacağına inanan, öz güven eksikliği yaşayıp karşılaştığı her aykırı durum karşısında kaygıyla beraber korku yaşayan bir kişinin başarılı olması zor bir durumdur. Günlük yaşamda hedef dilde etkili bir biçimde konuşabilmek için konuşmanın kaygıdan olabildiğince uzak olması gerekmektedir. Bu sebeple atılması gereken ilk adım öğrencilerin dil becerilerindeki eksikliklerinin giderilmesi ve dili kullanmaya karşı süreç içerisinde kazandıkları olumsuz duygu ve düşüncelerinden kurtulmalarının sağlanmasıdır (Kuru, 2018).

Alanyazına bakıldığında, değişik branşlardaki öğretmen adaylarıyla yapılan araştırmalara bakıldığında öğretmen adaylarının konuşma kaygısı üzerinde birçok çalışmanın yapıldığı bilinmektedir (Hasırcı, 2018). Konuşma kaygılarının çeşitli değişkenlerle ele alındığı çalışmalar (alan, cinsiyet, öğretmen adayının düzeyi, farklı becerilerle ilişkisi) (Sevim, 2012; Suroğlu Sofu, 2012; Temiz, 2013; Baki ve Karakuş, 2015; Katrancı ve Kuşdemir, 2015; Lüle Mert, 2015; Özkan ve Kınay, 2015; Temiz, 2015; İşcan ve Karagöz, 2016; Baki ve Kahveci, 2017) ve konuşma kaygıları üzerinde farklı yöntemlerin etkisi üzerine yapılan çalışmalar (Bulut, 2015; Katrancı ve Kuşdemir, 2015) literatürde yer almaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Tarih Bölümünde eğitim gören lisans öğrencilerinin konuşma kaygı düzeylerini belirlemektir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmanın yöntemi tarama modelinde olup, betimsel bir çalışmadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada Tarih bölümü öğrencilerinin konuşma kaygılarına yönelik veri elde etmek için Sevim (2012) tarafından geliştirilen “Öğretmen Adaylarına Yönelik Konuşma Kaygısı Ölçeği” kullanılmıştır. Bu ölçek, konuşma kaygılarını ölçmeyi hedefleyen olumsuz önermeler de içeren 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 5’li likert şeklinde olup seçenekler; ‘kesinlikle katılıyorum (5)’, ‘katılıyorum (4)’, ‘kararsızım (3)’, ‘katılmıyorum (2)’ ve ‘tamamen katılmıyorum (1)’ şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçeğin Alpha güvenirlik katsayısı, 83 olarak belirlenmiştir. Ölçek öğretmen adaylarına araştırmacı tarafından uygulanmış olup, elde edilen veriler istatistiksel analizleri yapılarak yorumlanmıştır.

Araştırmanın Evreni

Araştırmanın evrenini 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde öğrenim gören 96 bayan, 84 erkek toplam 180 öğrenci oluşturmuştur.

		f	%
Cinsiyet	Kadın	96	53
	Erkek	84	47
Toplam		180	100

Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Araştırmada ölçek aracılığıyla elde edilen veriler, frekans ve yüzde hesaplamasıyla çözümlenerek yorumlanmıştır.

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde öğrencilerin ölçekte yer alan maddelere verdikleri cevaplar araştırılmış ve öğrencilerin ölçek maddelerine verdikleri yanıtların frekans ve yüzde değerleri tablolarda gösterilmiştir.

Tablo1. Konuşmacı Odaklı Kaygı Alt Boyutu

No	Madde		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1.	Konuşurken beden dilini kullanmaktan çekinirim.	f	71	45	43	12	9
		%	40	25	24	6	5
2.	Konuşurken muhatabımın gözlerine bakmaktan çekinirim.	f	32	61	70	13	4
		%	18	34	39	7	2
3.	Önümde bir metin olmadan konuşmak bende kaygı uyandırır.	f	52	43	64	13	8
		%	29	24	36	7	4
4.	Sempozyum, panel, konferans vb. etkinliklerde konuşma düşüncesi beni gerer.	f	13	24	43	48	52
		%	7	13	24	27	29
5.	Konuşma konuma farklı açılardan yaklaşmadığım düşüncesi beni endişelendirir.	f	17	57	68	24	14
		%	9	32	38	13	8

6.	Konuşurken canlı ve coşkulu davranmayı beceremem.	f	45	55	60	15	5
		%	25	31	33	8	3
7.	Kendimi dinleyicilerin gözünden görme ve eleştirme düşüncesi beni rahatsız eder.	f	36	44	55	26	19
		%	20	24	31	14	11
8.	Konuşma hızımı iyi ayarlayamadığım zaman elim ayağıma dolaşır.	f	29	43	71	24	13
		%	16	24	40	13	7
9.	Topluluk önünde konuşmaktan korkarım.	f	36	40	70	21	13
		%	20	22	39	12	7
10.	Konuşurken zihnimdekileri tam olarak karşılayacak sözcükleri ve cümleleri kullanmada sıkıntı yaşıyorum.	f	25	51	63	31	10
		%	14	28	35	17	6
11.	Herhangi bir tartışma ortamında söz alarak konuşmaya katılmaktan çekinirim.	f	33	45	75	17	10
		%	18	25	42	9	6

Tablo 2. Çevre Odaklı Kaygı Alt Boyutu

No	Madde		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
12.	Tanımadığım insanların karşısında konuşmaktan utanırım.	f	50	43	55	20	12
		%	28	24	30	11	7
13.	Bir konu hakkında aniden konuşmam istendiğinde kaygılanırım.	f	21	35	70	38	16
		%	12	19	39	21	9
14.	Karşı cinsten biriyle konuşurken heyecanlanırım.	f	54	62	31	23	10
		%	30	34	17	13	6
15.	Öğretmen ya da amirimle konuşmam gerektiğinde kendimi kaygılı hissedirim.	f	65	43	45	14	13
		%	36	24	25	8	7
16.	İyi tanımadığım biriyle telefonda konuşurken kendimi gergin hissedirim.	f	63	70	24	17	6
		%	35	39	13	10	3
17.	Otorite pozisyonunda olan birisiyle konuşurken kendimi kaygılı hissedirim.	f	31	51	44	29	25
		%	17	28	25	16	14

Tablo 3. Konuşma Psikolojisi Alt Boyutu

No	Madde		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
18.	Konuşurken bana ayrılan sürenin yetmeyeceğinden korkarım	f	60	62	35	15	8
		%	33	34	20	8	5
19.	İnsanlara kendimle ilgili konulardan bahsederken utanırım.	f	61	72	27	11	9
		%	34	40	15	6	5
20.	Konuşurken sözümün kesilmesi bende endişe uyandırır.	f	31	51	52	26	20
		%	17	28	29	15	11

SONUÇ ve ÖNERİLER

Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde okuyan öğrencilere; *Konuşmacı Odaklı Kaygı Alt Boyutu*, *Çevre Odaklı Kaygı Alt Boyutu*, *Konuşma Psikolojisi Alt Boyutu* ile ilgili çeşitli sorular yöneltilmiştir. Uygulanan bu anket çalışması sonucunda, öğretmen adaylarının konuşmacı odaklı kaygı düzeylerinin genel olarak yüksek olduğu

görülmüştür. Bu durumun sebepleri arasında öğretmen adaylarının gerek ortaöğretim ve gerekse lisans dönemi eğitim hayatında yeterli alan bilgisi eksikliği, sınıf ortamında ders anlatma, topluluk önünde konuşabilme gibi aktivitelerde çok yetersiz oldukları tespit edilmiştir.

Araştırma sonuçlarından hareketle; konuşma kaygısı üzerine değişik branş dallarında öğrenim gören öğretmen adaylarıyla araştırmalar yapılarak, elde edilen sonuçlar mukayese edilerek daha iyi bulgular elde edilebilir. Ayrıca bu araştırmalar bize şu önemli hususu gösterir ki öğretmen adaylarının lisans dönemleri boyunca daha fazla ders anlatmalarını ve öğrencilerle bir araya gelmelerini sağlayacak ortamlar oluşturulması ve onlara uygulamalı derslerle daha fazla fırsat sunulması sağlanabilir. Öğretmen adaylarının konferans, sempozyum, kongre, seminer vb. etkinliklere gerek dinleyici ve gerekse katılımcı olarak iştirak etmeleri onların konuşma kaygılarının azalmasında, kendilerini daha güvenli hissetmelerinde faydalı olacağı söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Baki, Y. ve Karakuş, Y. (2015). A research on speech anxiety of prospective Turkish teachers. *The Anthropologist*, 2015, 1-2
- Baki, Y. ve Kahveci, G. (2017). Türkçe öğretmeni adaylarının konuşma kaygılarının etkili konuşma becerileri üzerindeki etkisi: bir yapısal eşitlik modellemesi. *Turkish Studies*, 12 (4)
- Beck, A. T. ve Emery, G. (2011). *Anksiyete bozuklukları ve fobiler bilişsel bir bakış*. (V. Öztürk, Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Bulut, K. (2015). Mikro öğretim tekniğinin Türkçe öğretmen adaylarının konuşma beceri ve kaygılarına etkisi. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demir, T., ve Melanlıoğlu, D. (2014). Ortaokul öğrencileri için konuşma kaygısı ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 47(1), 103-124.
- Gürzap, C. (2010). *Söz söyleme ve diksiyon*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hasırcı, S. (2018). Türkçe öğretmeni adaylarının konuşma kaygıları üzerindeki etkisi açısından akran ve öğretmen geribildirimi (Peer and teacher feedback in terms of effect on speaking anxiety of Turkish language student-teachers). *Turkish Studies*, 13(4)
- Johnson, K. H. (2012). The effect of a high school speech course on public speaking anxiety for students in a college-level public speaking class. Yayımlanmamış doktora tezi, Trevecca Nazarene University School Of Education, Tennessee.
- Katrancı, M. ve Kuşdemir, Y. (2015). Öğretmen adaylarının konuşma kaygılarının incelenmesi: sözlü anlatım dersine yönelik bir uygulama. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24.
- Kuru, O. (2018). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin konuşma kaygılarının incelenmesi, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (4), 2193-2206.
- Lüle Mert, E. (2015). Türkçe öğretmen adaylarının konuşma kaygılarına ilişkin bir inceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (37)

- İşcan, A., ve Karagöz, B. (2016). Türkçe öğretmeni adaylarının konuşma kaygılarının incelenmesi (Gaziosmanpaşa Üniversitesi örneği). *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 17(3).
- Öner, N. ve Le Compte, A. (1983). Durumluk-sürekli kaygı envanteri el kitabı. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Özkan, E. ve Kınay, İ. (2015). Öğretmen adaylarının konuşma kaygılarının incelenmesi (Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi örneği). *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4 (3).
- Spielberger, C. D. (1966). *Anxiety and behavior*. New York: Academic.Press.
- Sevim, O. (2012). Öğretmen adaylarına yönelik konuşma kaygısı ölçeği: Bir geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Turkish Studies*, 7/2, 927-937.
- Solak, E.M. ve Yılmaz, F. (2017). Türkçe öğrenen yabancı uyruklu öğrencilerin konuşma kaygısı nedenleri ve düzeyleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 6 (Özel Sayı 1), 308-317.
- Suroğlu Sofu, M. (2012). Öğretmen adaylarının konuşma kaygıları. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Temiz, E. (2013). Speech anxiety of music and Turkish language teacher candidates. *Journal of Educational And Instructional Studies*, 3 (2).
- Temiz, E. (2015). Pedagojik formasyon alan öğretmen adaylarının konuşma kaygıları. *Turkish Studies*, 10 (3).

MƏKTƏBİN KEYFİYYƏTLİ İDARƏ OLUNMASINDA VALİDEYN-MƏKTƏB ƏLAQƏSİNİN ROLU

THE ROLE OF PARENT-SCHOOL COMMUNICATION IN SCHOOL QUALITY MANAGEMENT

Dos. Dr. Kəmalə QULİYEVA

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Ümumi pedaqogika kafedrası

Əfsanə DADAŞOVA

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Menecment fakültəsi, Menecment (təhsilin təşkili və idarə olunması) ixtisası, II kurs magistrantı

ÖZƏT

Müasir dövrdə şəxsiyyətin sosiallaşmasında ən əhəmiyyətli sosial institutlardan biri ailədir. Ailə ilk həyat məktəbidir. Çünki uşağın ilk müəllimi valideynlər, ilk dərsləri ailənin qayda-qanunları və adət-ənənələridir. Məktəbə qədəm qoyan hər bir uşağın həyatında tamamilə yeni bir dövr başlayır. Valideyn uşağının təkcə təlim fəaliyyətindən, qiymətlərindən yox, həmçinin onun məktəb yoldaşları ilə münasibətindən, maraqlarından, arzu və istəklərindən, müəllimləri haqqında fikirlərindən də xəbərdar olmağa çalışır. Bu işə yalnız məktəb və ailənin sıx qarşılıqlı əməkdaşlığı şəraitində mümkündür. Dünyanın bir çox ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda təhsil sahəsində valideynin rolu dövlət əhəmiyyətli zəruri iş səviyyəsinə qaldırılmışdır. Təhsil prosesinin iştirakçıları sırasında valideynlərin də hüquq və vəzifələri qanunla təsbit olunmuşdur. Bu baxımdan qabaqcıl məktəblər ailələrlə canlı əlaqəyə xüsusi diqqət yetirir. Yəni, həmin məktəblər valideynlərlə işi qarşılıqlı əlaqə şəraitində və müəyyən sistem əsasında aparır. Valideyn və məktəb arasında işbirliyi zamanı uşaqlarda zəruri və mədəni davranış vərdişlərinin tərbiyə edilməsi, təlim əməyinə düzgün münasibətin, kitaba marağın formalaşdırılması kimi məsələlər müzakirə edilir. Ümumtəhsil məktəblərində valideyn universitetləri təşkil olunur. Bu universitetlərdə pedaqoji biliklər geniş bir şəkildə təbliğ edilir. Bəzi hallarda isə məktəblərdə valideynlər üçün açıq qapı günləri keçirilir. Həmin məktəblərin direktorları, pedaqoji kollektivləri, valideyn komitələri şagirdlərin təlim keyfiyyətini yüksəltmək məqsədi ilə ailə və məktəbin qarşılıqlı münasibətlərini yüksək ideyalar əsasında təşkil edirlər. Valideynlərlə canlı əlaqə məktəblərin çoxcəhətli həyatını daha da zənginləşdirir. Belə ki, pedaqoji kollektivlər hər bir ailədə hökm sürən mikromühiti yaxından öyrənib öz işlərində onu nəzərə alırlar. Bunun da təlim-tərbiyə işinə çox böyük təsiri vardır. Valideynlərin müəllimin əməyinə ehtiram göstərmələri, onların tövsiyələrinə diqqət yetirmələri həm ailənin, həm də məktəbin tərbiyə imkanlarını gücləndirir. Çünki həm məktəbin, həm də ailənin yeganə və əsas məqsədi şagirdləri bilikli, bacarıqlı, əməksevər gənc vətəndaşlar kimi yetişdirməkdir. Unutmaq olmaz ki, ayrılıqda nə məktəb, nə də ailə həmin məqsədə nail ola bilməz. Ona görə də hər bir ailənin məktəblə əməkdaşlığı, məktəbin də hər bir ailə ilə sıx əlaqəsi məktəb-ailə tərbiyəsinin dərk edilən və düzgün qoyulan vəzifələrini müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmək üçün ən zəruri şərtidir. Bu baxımdan məktəblərdə təşkil olunan valideyn lektoriyalarının rolu çox böyükdür. Bu lektoriyalarda təlim-tərbiyənin müxtəlif aspektləri, müəllim-şagird, valideyn-övlad münasibətlərini yaradan səbəblər, onların həlli yolları ilə bağlı məsələlər müzakirə edilir. Valideynlərin pedaqoji cəhətdən maarifləndirilməsi diqqət mərkəzində dayanır. Məktəb, ailə və şagird arasında qarşılıqlı əlaqələrin formalaşması “məktəb üçbucağı” anlayışını formalaşdırır. Bu üçbucağın bütün tərəfləri güclü olanda məktəb həyatı saat mexanizmi kimi işləyir, təlim-tərbiyədə, şagirdlərin hərtərəfli inkişafında uğurlara və nailiyyətlərə gətirib çıxarır. Cəmiyyət də, ailə də, məktəb də, necə deyirlər, rahat nəfəs alır. Bu üçbucağın özlüyündə bütün tərəflərinin yerində olması zəruridir, lakin valideyn-məktəb münasibətləri hazırda daha həssas tərəfdir. Hətta müəyyən

mənada, ən vacib tərəfdir, çünki müasir qloballaşma şəraitində, elektron informasiya axınının insanların həyatına icazəsiz müdaxilə etdiyi bir zamanda bu münasibətlər daha vacib əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər: məktəb, ailə, şagird, valideyn universiteti, pedaqoji lektoriya

ABSTRACT

One of the most essential social institutions in the socialization of the individual in modern period is the family. Family is the first life school. Because, the first teacher of the child is the parents, the first textbook is the rules as well as traditions of the family. A brand new era begins in the life of every child entering school. The parent tries to be aware of not only of the child's learning activities and grades, but also of their relationships with their schoolmates, interests, wishes and desires and opinions of their teachers. This is only possible with close cooperation between school and family. In many countries around the world, including Azerbaijan the role of parents in the field of education has been raised to the level of necessary work of state importance. The rights and responsibilities of parents among the participants in the educational process are also determined by law. In this regard, advanced schools pay special attention to live communication with families. That is, these schools work interactively and systematically with parents. During the cooperation between parents and schools issues such as developing necessary and cultural behavior habits in children, forming the right attitude towards educational studies, creating interest in books are discussed. Parent universities are organized in general schools. Pedagogical knowledge is widely supported in some schools. In some cases, schools organize open days for parents. Principals, pedagogical staffs, parent committees of these schools organize family-school relations on the basis of high ideas in order to improve the quality of education of students. Live communication with parents enriches the multifaceted life of schools. Thus, pedagogical teams study the micro-environment prevailing in each family and take it into account in their work. This also has a great impact on education. Parent's respect for the teacher's work and attention to their recommendations strengthen the educational opportunities of both the family and the school. Because, the only and main purpose of both the school and the family is to educate students as knowledgeable, capable, hard-working young citizens. We should not forget that neither the school and the close connection of the school with each family in the most essential condition for the successful implementation of the understood and correctly determined tasks of school-family education. In this regard, the role of parent lessons in schools enormous. These courses discuss various aspects of education, the causes of teacher-student, parent-child conflicts and problems related to their resolution. The focus is on educating parents pedagogically. The formation of the relationship between school family and student forms the concept of 'school triangle. When all aspects of this triangle are strong, school life runs like a clockwork, leading to success in education, and the comprehensive development of students. Both society, family and school how they say, breathe comfortably. It is important that all sides of this triangle are in place, but the parent-school relationship is now more sensitive. It is even the most significant aspect in a sense. Because, in the context of globalization, at a time when the flow of electronic information is interfering in people's lives without permission, these relations are even more important.

Keywords: school, family, pupil, parent university, pedagogical lecture

GİRİŞ

Uşaqlar həyatındakı əhəmiyyətli yetkinlərin - valideynlərin, müəllimlərin və digər ailə və icma üzvlərinin onları dəstəkləmək üçün birlikdə çalışdıqları zaman daha yaxşı öyrənirlər. Bu əsas məsələ məktəblərin düzgün şəkildə necə təşkil olunması və uşaqların necə öyrədilməli mövzusunda rəhbər prinsip olmalıdır. Belə ki, məktəblər uşağın bütün inkişaf ehtiyaclarını təkbaşına həll edə bilməz. Bu prosesdə valideynlərin yaxından iştirakı və cəmiyyətin dəstəyi mütləqdir. Valideynlər və müəllimlər qarşılıqlı ünsiyyət prosesində uşaqların inkişafı haqqında məlumat paylaşır, öyrənmə təcrübələrini təşviq edərək doğru imkanları tapmaq üçün ehtiyac və maraqlarını müzakirə edə bilirlər. Onlar arasındakı əməkdaşlıq qarşılıqlı anlaşma yaradır, nəticədə, həm valideynlərin, həm də uşaqların məktəblə əlaqəli təcrübələrini artırır.

Uşaqlara təhsil vermək üçün məktəb və ailələr arasında birgə əməkdaşlığa ehtiyac ən sağlam düşüncə kimi dəyərləndirilə bilər. Çünki uşaqlar müəllimlərdən və valideynlərdən eyni mesajları eşitdikcə, həm evdə, həm də məktəbdə eyni standartlara riayət etməli olduqlarını dərk edirlər. Onlar həmçinin valideynlərinin və müəllimlərinin biri-birləri ilə necə davrandıqlarını, qərarların necə verildiyini və icra edildiyini və problemlərin necə həll olunduğunu da daim müşahidə edirlər. Ümumiyyətlə, şagirdlərə önəmli yetkinliklər tərəfindən göstərilən qayğı onların mənilik və səriştəlilik hissələrini formalaşdırmağa, dünyanı başa düşmələrinə köməklik edir.

Ailələr və müəllimlər arasında möhkəm əlaqələr qurmaq üçün fəvqəladə səylər tələb oluna bilər. Məktəblər tədris prosesində ailələri tam tərəfdaş kimi qəbul etməklə şagirdlərin təlim - tərbiyəsində yaranan problemləri birgə həll etmək üçün onlara müraciət etməlidirlər. Ailələr də öz növbəsində həm evdə, həm də məktəbdə uşaqlarına dəstək olmaq üçün vaxt və enerji öhdəliyi götürməlidirlər. Burada əsas məqsəd məktəblə yanaşı şagirdlərin inkişafı və irəliləyişlərində əhəmiyyətli rol oynayan valideynlərin iştirakının mümkün, arzuolunan və dəyərli olmasıdır. Valideynlər təhsil sahəsində aparılan islahatların mahiyyətini dərk edərək mümkün qədər məktəbə kömək edirlər.[1,448]

Hər bir sivil cəmiyyətin təhsil sahəsində qarşıya qoyduğu əsas vəzifə vətəndaş formalaşdırmaq, valideynlərin və müəllimlərin əsas məqsədi isə uşaqların ən yaxşı maraqlara sahib ola bilmələri üçün onlara müəyyən imkanlar yaratmaqdır. Məktəb-valideyn əlaqələri təhsil müəssisələrinin qərar qəbulunda mərkəzsizləşdirmə tendensiyasını yaradır. Bu, valideynlər və müəllimlərin birlikdə işləmələrinə, məktəbin idarə olunması və prosedurları ilə bağlı qərarlar qəbul etməsinə imkan verir. Bəziləri bu tənzimləməni gücün məktəb işçilərindən valideynlərə ötürülməsi kimi başa düşsələr də, əslində bu, gücün dəyişdirilməsi yox, gücün paylaşılmasıdır. Yəni, bu uşaqların inkişafında payı olan bütün maraqlı tərəfləri birləşdirir. Məktəbəsaslı planlaşdırma və idarəetmə işində iştirak etməklə valideynlər təhsilin peşəkar tərəfini öyrənmək şansı qazanır. Çünki bu yolla valideynlər tədris planı və təlimatların tətbiqi haqqında müəyyən biliklərə yiyələnir, eyni zamanda imkanları olduğu təqdirdə, öz qüvvə və bacarıqlarını nümayiş etdirmək imkanı qazanırlar.

ARAŞDIRMA VƏ TAPINTILAR

Valideynlər idarəetmə ilə yanaşı, bir çox fərqli rollarda məktəb işində iştirak edə bilirlər. Buna misal olaraq, uşaqları ev tapşırığını yerinə yetirməyə təşviq etmək, valideyn-müəllim konfranslarında iştirak etmək və valideyn-müəllim

assosiasiyasının fəal üzvləri olmaq və s. kimi yolları göstərmək olar. Bu yollar ənənəvi xarakter daşıyır. Lakin bunlarla yanaşı valideynlər məktəblərdə müəllim köməkçisi, nahar otağı nəzarətçiləri kimi də iştirak etməklə şagirdlərə saysız-hesabsız yollarla köməklik göstərə bilirlər. Bu rollar isə valideynlərdən daha çox öhdəlik tələb edir.

Məktəblərin gerçək dünyadakı problemlərə və məlumatlara əsaslanan tədris planlarını qəbul etdikləri bir dövrdə ailələr işləri, hobbiləri və digər şəxsi təcrübələri haqqında şəxsən və ya digər texnologiyalar, internet şəbəkəsi vasitəsilə ilk məlumatları paylaşaraq dəyərli bir töhfə verə bilirlər.

Valideynlərin məktəblərdə təlim- tərbiyə prosesinin həyata keçirilməsində iştirak səviyyəsi onların pədaqoji kollektivin digər üzvləri ilə qarşılıqlı hörmət və dəstəkləyici yollarla birgə işləmələrini təmin edir, anlayış, inam və ünsiyyətin inkişaf edə biləcəyi bir mühit yaradır. Eyni zamanda, şagirdlər də onları narahat edən və düşündürən problemlər barəsində həyatlarındakı vacib yetkinlərdən tutarlı mesajlar alırlar. Həmçinin ailə və məktəbin mənafeyi naminə bir ortaqlıq qurulduğunu müşahidə etdikcə , artıq məktəb ilə evi ayrı bir dünya kimi görmürlər.

Məktəbin fəaliyyətində birbaşa iştirakından asılı olmayaraq, valideynlərin müəllimlərlə səmərəli ünsiyyət qurması vacibdir. Onların hər birinin düşüncəsində uşağın inkişafının bir mənzərəsi var və bu mənzərə ilə bağlı məlumatlar paylaşıldıqda onların təsir gücü daha effektiv ola bilər. Daimi ünsiyyət həm məktəblərin, həm də ailələrin şagirdlərin ehtiyaclarına cavab verməsini təmin edir və bu səbəbdən uşaqların ümumi inkişafını dəstəkləyir. Valideyn-müəllim qarşılıqlı münasibətləri məktəbdə, evdə, valideynin iş yerində, ya da başqa bir əlverişli yerdə müntəzəm şəkildə davam etməlidir. Bu əlaqə məktəbin işinin ayrılmaz tərkib hissəsi hesab edilməli və məktəb öz işçilərinin bunu həyata keçirə bilməsi üçün onlara müntəzəm iş müddəti ərzində kifayət qədər vaxt verməlidir. Eyni zamanda, bu ünsiyyət valideynlərin də iş fəaliyyətinin vacib bir hissəsi kimi qəbul edilməli və valideynlər də uşaqlarının müəllimləri ilə vaxtaşırı görüşmək barədə öhdəlik götürməlidirlər.

Keçmiş sadə dövrlərə nisbətən müasir cəmiyyətimizdə İKT əlaqələrinin inkişafı nəticəsində valideyn-məktəb əlaqələrinin qurulması daha da asanlaşıb. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin məktəblərində şagirdlərin həftəlik dərslər cədvəli, cari tapşırıqları və müəllimlərdən evdə öyrənmə hədəflərini dəstəkləmək üçün nələr edə biləcəyi barədə təkliflərin toplandığı ümumi bir elektron portfel mövcuddur. Orada yerləşdirilən şagird fəaliyyəti nümunələrinə baxaraq valideynlər övladlarının nələr etdiklərini nəzərdən keçirə biləcəklər. Məktəbləri və ailələri biri-birinə bağlayan bu kompüter şəbəkələrinin mövcudluğu müsbət tendensiya üçün tam şəkildə uyğundur. Getdikcə daha çox məktəb bu xidmətlərdən istifadə edərək özünün hərtərəfli inkişafına nail olur.

Ailə-məktəb münasibətləri şagirdlərin irəliləməsinə və uğurlarına yönəldilməlidir. Müəllimlərin və ailələrin öz fəaliyyətlərini koordinasiya etməsinin və əməkdaşlıq şəraitində çalışmasının başlıca məqsədi şagirdlərin öyrənmə imkanlarını, təhsilin tərəqqisini və məktəbin müvəffəqiyyətini artırmaqdır. Buna görə də ailə-məktəb qarşılıqlı münasibətləri uşaqların və gənclərin inkişafı və öyrənməsini yaxşılaşdırmaq kimi mühüm məsələlərə yönəldilir. Pədaqoqlar ailə-məktəb münasibətlərini uşaqların optimal akademik, sosial və emosional öyrənməsi üçün zəruri hesab edirlər. Şagirdlərin mövcud narahatlıqları təhlil olunan zaman ailə-məktəb kontekstləri arasındakı qarşılıqlı təsir mütləq şəkildə nəzərə alınır. Təhsil işçiləri valideynlərlə birlikdə qərar verməyin dəyərini inanırlar.

Şagirdlərin istər davranışlarında, istərsə də psixologiyasında müəyyən çətinliklik yarandığı zaman artıq tərəflərin günahı yalnız bir istiqamətdə axtarılmır. Problemlərin həlli müsbət gücə əsaslanan bir oriyentasiya üzərində qurulur. Ailələr və məktəb işçiləri artıq eyni modeldən fəaliyyət göstərir və fərdlərin üstünlüklərinə diqqət yetirirlər. Məktəb işçiləri valideynlərə təhsil problemlərini həll etmək üçün bir qaynaq kimi baxırlar. Birgə problem həll etmə səyləri məktəb kollektivi və ailələrin birlikdə çalışaraq nələrdə biləcəyi ilə bağlı nikbinliyi artırmağa kömək edir. Ailə və məktəb münasibətləri davamlı bir prosesdir. Bu münasibətlər müntəzəm olaraq, zamanla inkişaf edir. Ailələr və müəllimlər qarşılıqlı narahatlıqları həll etmək və uşaqların tərəqqisinə nail olmaq üçün birlikdə işləyirlər. Pedaqoqlar bu tərəfdaşlığın hər il daha da təkmilləşərək gücləndiyini etiraf edirlər. Məktəblər, hər bir uşağın bütöv inkişafını təşviq edib təhlükəsiz, stimullaşdırıcı bir mühit təmin etmək üçün valideynlərin ortaqlığına və dəstəyinə dəyər verməlidir.

NƏTİCƏ

Məktəbin idarə edilməsi sahəsindəki araşdırmalar uşaqların təhsilində ailənin iştirakının vacibliyini qəbul edir. Məktəb valideynlərlə sistemli əlaqə yaratmadan təlim-tərbiyə sahəsində və məktəbin idarə olunmasında müvəffəqiyyət qazana bilməz.[2, s. 202] Çünki valideynlərin məktəblə qarşılıqlı əlaqəsi uşağın hərtərəfli inkişafında nəzərə çarpan irəliləyişlər yaradır. Hamımızın bildiyimiz kimi, valideynlər uşağın ilk müəllimidir. Buna görə də bir məktəb valideyn ilə övlad arasındakı əlaqəyə dəyər verib hörmət edərək həmin valideynləri uşaqların təhsilində bərabərhüquqlu tərəfdaş kimi qəbul etdikdə, şagirdlərin müsbət davranışına və təlim uğurlarına nail olurlar. Güclü bir məktəb-ailə əlaqəsi, həm valideynlərə, həm də uşağa böyük fayda verə bilər. Belə ki, valideynlərin məktəb həyatındakı iştirakı nəticəsində uşaqların daha yaxşı işlədikləri və daha çox şey öldə etdikləri artıq sübut edilmişdir. Valideynlər məktəb kollektivi ilə müsbət münasibət qurduqda, narahatlıqları, problemləri daha tez həll edə bilirlər. Nəticədə onlar arasında etibar və hörmət inkişaf etdikcə, valideynlər övladlarının yaxşı təhsil aldıklarına əmin olurlar.

Xüsusilə də yeniyetməlik yaşına çatmış uşaqlarla işləyən zaman müəllimlər valideynlərin köməyinə daha çox ehtiyac hiss edirlər. Çünki hər bir yeniyetmənin ən güclü və ən zəif tərəflərini mükəmməl şəkildə təbii ki, valideynləri bilir. Bu bilgilərin müəllimlərə ötürülməsi zamanı isə onların işi sözsüz ki, asanlaşmış olur. Ümumiyyətlə, valideynlər ailə və məktəb arasında həyatı bir əlaqə rolunu oynayırlar. Bu səbəbdən də bütün təhsil işçiləri valideynlərlə müəllimlər arasında pozitiv, dəstəkləyici və açıq münasibətlərin arzuolunan olduğunu etiraf edirlər.

Valideyn-müəllim əlaqəsində ən böyük çətinlik ünsiyyət qurmaqdır. Düzgün şəkildə qurulmuş ünsiyyət sonradan yaranacaq bir çox problemlərin qarşısını əvvəlcədən alır. Məktəb-valideyn əlaqələrində ümumi bir formada aşağıdakı məsələlər nəzərə alınmalıdır:

- 1) şagirdlərin marağ dairəsinə diqqət yetirilməlidir;
- 2) valideynlərin icaslara onları narahat edən məqamlarla bağlı suallarla gəlməsinə şərait yaradılmalıdır;
- 3) şagirdlərin güclü tərəfləri, ehtiyacları və planlaşdırılmış hədəfləri haqqında məlumat toplanılmalıdır;
- 4) hər bir insanın təklif bildirib, fikir ifadə etməsinə icazə verilməlidir
- 5) çözülməmiş fikir ayrılığı olduqda və ya hər hansı çətin vəziyyətlə qarşı-qarşıya qaldıqda təmkinlə hərəkət edilməlidir;

- 6) hər kəsə hörmətlə yanaşılmalıdır;
- 7) hər kəs özünü təhlükəsiz hiss etməlidir.

ƏDƏBİYYAT

Həsənov A, Ağayev Ə. Pedaqogika. “Nasir” nəşriyyatı. Bakı-2007. 496 səh.

Məmmədzadə R., Abdullayev A., Kərimova F., Cabbarov R.və b. Təhsilin idarə edilməsinin bəzi problemləri, “Müəllim” nəşriyyatı, Bakı-2008. 238 səh.

[www. Family-school partnerships. com](http://www.Family-school-partnerships.com)

[www. Parents-school communication.com](http://www.Parents-school-communication.com)

[www. Working with parents in school](http://www.Working-with-parents-in-school)

[www. Collaboration with parents](http://www.Collaboration-with-parents)

“KITABI-DƏDƏ QORQUD” DASTANLARI MƏNƏVI ABİDƏ KİMİ
THE EPOS "KITABI-DADA GORGUD" AS A SPIRITUAL MONUMENT

Dos. Dr.Kəmalə Quliyeva & Magistrant Nurtən Quliyeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Ümumi pedaqogika kafedrası

ÖZET

Bütün türk dünyasının yazılı və şifahi ədəbiyyatının əvəzolunmaz abidəsi olan möhtəşəm “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanları türk xalqlarının adət-ənənələrini, məişətini, əxlaqi-mənəvi dəyərlərini özündə əks etdirir. Eposda oğul-qız tərbiyəsi, hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsi, fiziki və estetik tərbiyə, ailə tərbiyəsi kimi əxlaqi-mənəvi dəyərlərlə qarşılaşırıq.

Dastanda övlad tərbiyəsinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Övladın dünyaya gəlişi çox böyük şadlıqla qarşılanır. Övladı olmayan ailələrə dastanda fərqli münasibət göstərilir. “Dirsə xanın oğlu Buğac boyu”nda aydın şəkildə görə bilərik ki, oğlu olanları ağ çadırda, qızı olanları qızılı çadırda, övladı olmayanları isə qara çadırda yerləşdirirdilər. Oğuz elində oğlanların fiziki cəhətdən güclü, qüvvətli olmasına diqqət yetirilirdi. Belə ki, oğuz gəncinə ad vermək üçün onun hər hansı bir qəhrəmanlıq nümayiş etdirməyi tələb olunurdu. Bundan sonra el ağsaqqalı olan Dədə Qorqud həmin gəncə ad verirdi. Onlar bu yolla uşaqlara hər şeyi hazır yolla deyil, əziyyət çəkərək əldə etməyi lap uşaq vaxtlarında aşılırdılar. Oğlanlarla yanaşı qızları da fiziki cəhətdən güclü, cəsarətli, döyüşkən böyütməyə çalışırdılar. Çünki ən çətin vəziyyətlərdə oğlanlarla bərabər Oğuz qızları və qadınları da at belində vuruşaraq yurdun, vətənin müdafiəsinə qalxırdılar.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında ana haqqı Tanrı haqqına bərabər hesab olunur. “Salur Qazanın evinin yağmalanması boyu”nda Qazan xan bütün varidatının düşmən tərəfindən yağmalanması, oğlunun, xanımının və anasının əsir götürülməsinə baxmayaraq müharibə etməmək üçün düşməne sadəcə bir şərti olduğunu bildirir: “Qarıcıq anamı qaytar, savaşımadan, vuruşmadan dönüm geri,- deyir. Eposda ailədə ər-arvad arasındakı münasibətlərin qarşılıqlı hörmət, sədaqət və məhəbbət əsasında olmasına üstünlük verilir. Qadınlara müraciət edərkən xoş sözlərdən istifadə edilir. Qadınlar gül ləçəyinə bənzədilir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsinə xüsusi əhəmiyyət vermişlər. Ümumiyyətlə, epos daha çox qəhrəmanlıq dastanı kimi tanınır. Oğuz elində tayfa başçısından, sərkərdədən tutmuş adı çobana qədər hər kəs yurdunun bir qarış torpağı üçün hər zaman yağı düşmənlə vuruşa hazır olmaq, ən çətin döyüşlərdə düzgün taktika yürütmək nəticəsində qalib olmuşlar. Oğuz igidləri düşməne qarşı amansız olsalar da, onlar əfv istəyənləri hər zaman bağışlamış, sülhsevər olmuş, yersiz qan tökməyin hər zaman əleyhinə olmuşlar.

Bu möhtəşəm eposu oxuduqca, buradakı qəhrəmanlıq, vətənpərvərlik nümunələrinin müasir dövrümüzə səsleşdiyini görə bilərik. Əsrlər keçsə də, xalqımızın öz torpağını necə şərəflə qoruduğuna yalnız tarixin səhifələrində deyil, bu günümüzdə də şahid olduq. Həm I Qarabağ Müharibəsində, həm Aprel döyüşlərində, həm də II Qarabağ müharibəsində neçə-neçə vətən oğulları öz canlarından keçərək mənfur düşməne qalib gəldilər. Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqlarını öz qanları ilə geri qaytardılar. 44 günlük Vətən müharibəsi zamanı xalqımızın haqlı savaşında Böyük Türkiyə dövləti, türk qardaşlarımız hər zaman yanımızda oldu, dəstəyini heç bir zaman əsigemədi.” Bir millət, iki dövlət” ifadəsinin doğru olduğunu bütün dünyaya nümayiş etdirdi.

Açar sözlər: epos, moral values, family discipline, patriotism, moral support

ABSTRACT

The magnificent epos "Kitabi-Dada Gorgud", which is an invaluable monument of written and oral literature of the entire Turkic world, reflects the traditions, life, moral and spiritual values of the Turkic peoples. In the epic, we encounter moral and spiritual values such as the upbringing of boys and girls, military and patriotic education, physical and aesthetic education, family discipline.

The epos pays special attention to the upbringing of children. The birth of a child is greeted enthusiastically. Childless families are treated differently. We can clearly see in the "Dirsa xanın oğlu Bugaj boyu" part that those who had sons were placed in a white tent, those who had daughters were placed in a golden tent, and those who did not have children were placed in a black tent. Oghuz people paid special attention to the physical strength of the boys. Thus, in order to name the Oghuz youth, he was required to show any heroism. After that, Dada Gorgud, the elder of the country, named the young man. In this way, they instilled in children that it was important to do everything not as a ready-made way, but through suffering. Along with the boys, they tried to raise their daughters to be physically strong, courageous, and warlike. Because in the most difficult situations, along with boys, Oghuz girls and women fought on horseback and defended the homeland.

In the epos "Kitabi-Dada Gorgud" the mother's right is considered equal to God's right. In the "Salur Qazanın evinin yağmalanması boyu" part, Qazan khan says that despite the plundering of all his property and the capture of his son, wife and mother by the enemy, he had only one condition not to wage war: "Bring back my mother, I will return without fighting." In the epic, the relationship between husband and wife in the family is based on mutual respect, loyalty and love. Kind words are used when addressing women. Women are like petals.

In the epos "Kitabi-Dada Gorgud" special attention was paid to the education of military patriotism. In general, the saga is better known as a heroic saga. In the Oghuz people, from the head of the tribe to the common shepherd, everyone was always ready to fight the enemy for an inch of land, and they won the most difficult battles by following the right tactics. Although the Oghuz warriors were ruthless against the enemy, they always forgave those who asked for forgiveness, were peace-loving, and were always against unwarranted bloodshed.

As we read this great epos, we can see that the examples of heroism and patriotism here resonate with our time. Centuries have passed, but we have witnessed how our people defended their land with honor, not only in the pages of history, but also today. Both in the First Karabakh War, in the April battles, and in the Second Karabakh War, thousands of our sons gave their lives and defeated the hated enemy. They returned the occupied lands of Azerbaijan with their blood. During the 44-day Patriotic War, the Great Turkish State and our Turkish brothers have always been with us in the just war of our people, and have never lost their support. "One nation, two states" proved to the whole world that the phrase is true.

Keywords: epos, moral values, family discipline, patriotism, moral support

GİRİŞ

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanları dünya mədəniyyətində Oğuz mənəviyyatının incisi hesab olunur. Bu dastanlar türkdilli xalqları tarixdə yaşadan, türk dünyasının vəhdətini qoruyub

saxlayan ortaq mədəniyyətimiz və ədəbiyyatımızdır. Bizi birləşdirən, bir araya gətirən möhtəşəm sənət incimizdir. Dastanın elm aləminə iki əlyazması məlumdur. Bu əlyazmalardan biri Almanyanın Drezden muzeyində, digəri isə Vatikan muzeyində saxlanılır. Drezdendə saxlanan əlyazma giriş və on iki boydan, Vatikanda saxlanılan əlyazma isə giriş və sadəcə altı boydan ibarətdir. Dastanın hər bir sətiri, hər bir cümləsi bu günümüzlə səsleşir. Eposun yaranmasının çox qədim tarixə təsadüf etməsinə baxmayaraq çağdaş dövrümüzün əxlaqi-mənəvi tələbləri ilə üst-üstə düşür.

ARAŞTIRMA

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanları bir çox aspektdən (tarixi, etnoqrafik, pedaqoji, psixoloji) tədqiq edilib, araşdırılmışdır. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının Drezden nüsxəsi ilk dəfə 1815- cil ildə alman alimi Henrix Fridrix Fon Dites tərəfindən tapılmışdır. Elə bu səbəbdən şərqşünas alimlər bu möhtəşəm eposun tədqiqinə yalnız iki əsrdir ki, elmi yaradıcıqlarında yer ayırıblar. Bu alimlər sırasında Bilhelm Qrim, Teodar Nyoldeks, V.V. Told, Fuad Köprülüzadə, H. Araslı, Müəllim Rifət, Orhan Şaiq Gökyay, V.M Jirmuniski, A.N. Kononov, M. Təhmasib, A.Y. Yakuboviski, Məhərrəm Erkin, Fəxrəddin Giziroğlu, Ə. Dəmirçizadə, Faruq Sumer, Əli Sultanlı, Suat Hizarçı, Əhməd Şmiyde, Şamil Cəmşidov, Samət Əlizadə, Fərhad Zeynalov, İ Həşimov, Y. Talıbov, İ. Əliyev, A. Səmədov, P. Həsənova və bu kimi bir çox dəyərli tədqiqatçı-alimlərin adlarını çəkə bilərik.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarını 1939-cu ildə Azərbaycan dilinə akademik Həmid Araslı tərcümə etmiş və ömrünün sonuna qədər də öz elmi yaradıcılığında bu əvəzolunmaz eposu tədqiq etmiş, araşdırmışdır.

Görkəmli tədqiqatçı alim Şamil Cəmşidovun fikrincə, hər bir millətin mədəniyyətini, tarixini, soykökünü müəyyənləşdirən ən mühüm cəhət həmin xalqın tarixində iz salan milli abidəsi hesab olunur. Bu baxımdan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanları da Azərbaycan xalqının, millətinin soykökünü yaşadan ən mühüm abidələrindən biridir.

İslam Həşimov “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarını daha çox tərbiyəvi nöqteyi -nəzərdən araşdırmışdır. Onun fikrincə, dastan qədim dövr pedaqoji fikir tarixini formalaşdırdığı kimi müasir dövrümüzün pedaqoji fikir tarixinə də işıq tutur və dastanda əks olunan hər bir əxlaqi -mənəvi dəyər müasir gəncliyimiz üçün çox qiymətli mənbə hesab edilə bilər. Bu dəyərlə böyüyən, formalaşan hər bir Azərbaycan gəncinin öz həyat yolunda daim nailiyyətlər əldə edəcəyi sübhəsidir.

İ. Əliyev isə dastanda əxlaqi tərbiyə ilə estetik tərbiyənin vəhdətindən bəhs etmişdir. O qeyd edir ki, Oğuz xalqının hər bir qəhrəmanının daxili zənginliyi ilə xarici görünüşü biri- birini tamamlayır(2).

P. Həsənova dastanı daha çox əxlaqi-mənəvi cəhətdən araşdırmışdır və bu kimi fikirlərin dastanda zənginlik təşkil etdiyini öz yaradıcılığında qeyd etmişdir(6).

Tədqiqatlardan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, əxlaqi- mənəvi dəyərlərin, tərbiyənin bütün aspektləri “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında zərgər dəqiqliyi və incəliyi ilə işlənmişdir.

BULGULAR.

Tərbiyənin bir çox cəhətlərini özündə birləşdirən bu möhtəşəm dastan mənəvi abidə kimi xalq yaradıcılığının ən möhtəşəm əsəridir. Eposda oğul- qız tərbiyəsi, hərbi tərbiyə, fiziki

tərbiyə, vətənpərvərlik tərbiyəsi, estetik tərbiyə, ailə tərbiyəsi kimi əxlaqi-mənəvi dəyərlərlə qarşılaşırıq. Dastanda övlad tərbiyəsinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Övladın dünyaya gəlişi çox böyük şadyanılıqla qarşılır. Övladı olmayan ailələrə dastanda fərqli münasibət göstərilir. Buna nümunə olaraq “Dirse xanın oğlu Buğac boyu”nda oğlu olanların ağ çadırda, qızı olanların qızılı çadırda, övladı olmayanların isə qara çadırda yerləşdirildiyinin şahidi olur.

Oğuz elində oğlanların fiziki cəhətdən güclü, qüvvətli olmasına xüsusi diqqət yetirilirdi. Belə ki, oğuz gəncinə ad vermək üçün onun hər hansı bir qəhrəmanlıq nümayiş etdirməyi tələb olunurdu. Bundan sonra el ağsaqqalı olan Dədə Qorqud həmin gəncə ad verirdi. Eposda bu məqama dair “Dirse xanın oğlu Buğac boyu”nda, “Baybörə oğlu Bamsı Beyrək boyu”nda epizodlar mövcuddur. Buradan da aydın şəkildə görə bilərik ki, oğuzların tərbiyə sistemi nə dərəcədə düzgün qurulmuşdur. Əslində yeniyetmələr öz adlarını hünərləri ilə qazanırdılar. Beləliklə, onlara hər şeyi hazır yolla deyil, əziyyət çəkərək əldə etməyi lap uşaq vaxtlarında aşılayırdılar. Oğlanlarla yanaşı qızları da fiziki cəhətdən güclü, cəsarətli, döyüşkən böyütməyə çalışırdılar. Çünki ən çətin vəziyyətlərdə oğuz igidləri ilə yanaşı, qadınlar və qızlar da at belində vuruşaraq yurdun, vətənin müdafiəsinə qalxırdılar.

Dastanda övlad sevgisi də xüsusi vurğulanır. Belə ki, oğlunun ölüm xəbərini eşidən atanın gözləri tutulur. Oğlu qayıdanda isə onun gözləri sadəcə oğlunun bir damla qanı ilə sağalır. Buradan da valideynin övlada olan sevgisi, məhəbbətini aydın şəkildə görə bilərik.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında ana müqəddəs varlıq hesab olunur. Ana haqqı Tanrı haqqına bərabər tutulur. “Salur Qazanın evinin yağmalanması boyu”nda Qazan xan bütün varidatının düşmən tərəfindən yağmalanması, oğlunun, xanımının və anasının əsir götürülməsinə baxmayaraq, müharibə etməmək üçün düşməne sadəcə bir şərti olduğunu bildirir:

“Ay Şöklü Məlik! Qızıl tağlı uca evlərimi götürüb gəlmisən, sənə kölgəlik olsun! Qiymətli xəzinəmi, bol gümüşümü götürmüşsən, sənə xərclik olsun! Qırx incə belli qızla Burla xatunu gətirmisən, sənə əsir olsun! Qırx igidlə oğlum Uruzu gətirib gəlmisən,- sən qulun olsun! Tövlə-tövlə şahənə atlarımı gətirib gəlmisən, sən miniyin olsun! Qatar-qatar dəvələrimi gətirib gəlmisən, sən yükünü daşsın. Qoca anamı gətirmisən, ay kafir, anamı ver mənə! Savaşmadan-vuruşmadan qayıdım geri, dönüb gedim!” (4,s.47)

Həmçinin ataya qarşı olan hörmət, sevgi, məhəbbət də Oğuz xalqı üçün xarakterik xüsusiyyət kimi qeyd olunur. Eposun bir çox boylarında bu barədə önəmli fikirlər mövcuddur.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında ailə məsələlərinə də toxunulur. Eposda ailədə ər-arvad arasındakı münasibətlərin qarşılıqlı hörmət, sədaqət və məhəbbət əsasında qurulmasına üstünlük verilir. Qadınlara müraciət edərkən xoş sözlərdən istifadə edilir. Qadınlar gül ləçəyinə bənzədilir.

Eposda estetik tərbiyəyə də önəm verilir. Qəhrəmanların estetik cəhətdən də inkişaf edib formalaşmasına xüsusi diqqət yetirilir. Dastanda təbiət və incəsənət gözəlliyi insanın estetik zövqünün tərbiyəsində mühüm yer tutur. Elə buna görə də, dastanda saza və musiqiyə ecazkar bir qüvvə kimi baxılır. Oğuz qəhrəmanları saza and verdikdə və ən qatı düşmənin əlində qopuz gördükdə ona əl qaldırmazdılar.” Səni and verirəm qolça qopuza” – bu, müqəddəs bir and hesab olunur. Qəhrəmanların zahiri gözəlliyi ilə daxili gözəlliyi bir-biri ilə vəhdət təşkil edir. Daxili gözəllik deyərək mərədlik, qeyrət, izzət, şərəf kimi yüksək əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlər nəzərdə tutulur.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ümumiyyətlə, epos daha çox qəhrəmanlıq dastanı kimi tanınır. Oğuz elində tayfa başçısından, sərkərdədən tutmuş adı çobana qədər hər kəs yurdunun bir qarış torpağı üçün hər zaman yağı düşmənlə vuruşa hazır olmuşlar. Lakin Oğuz igidləri düşməne qarşı amansız olsalar da, onlar əfv diləyənləri hər zaman bağışlamış, sülhsevər olmuş, həmişə yersiz qan tökməyin əleyhinə çıxmışlar.

Əxlaqi davranışları özündə əks etdirən bütün oğuz xalqı igidlik, qorxmazlıq, cəsarət, doğruculuq timsalıdır. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının qəhrəmanları qorxmaz, cəsur olduqları üçün hətta ölümə belə qalib gəlirlər. Basatın Oğuz elinin düşməni olan mifik qəhrəman Təpəgözə qalib gəlməsi, Qanturalının heç bir şeydən qorxmadan, çəkinmədən səfərə çıxması kimi bir çox nümunələri buna misal gətirə bilərik.

Oğuz xalqının vətənpərvər ruhda olmasının əsas səbəblərindən biri də uşaq yaşlarından bu cür hisslərin onlara aşılması ilə əlaqədardır. Onlar vətənin keşiyində durmağı hər zaman özlərinə şərəf bilmişlər. Vətəni ana ilə bərabər tutaraq, hər birinin borcunu ödəmək üçün ölümdən belə çəkinmədən mübarizə aparmışlar. Bu müqəddəs hissləri onlara vətəni qədər sevdikləri anaları, anaları qədər sevdikləri vətəni aşlamışdır. Oğuz xalqı üçün vətəni qorumaq yazılmamış qanun idi və bu qanunu yerinə yetirmək üçün nəinki oğuz sərkərdələri, həmçinin oğuz qadınları da hər zaman hazır olmuşlar.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında oğuzların iştirak etdiyi hər bir döyüş səhnəsi çox dəqiqliklə təsvir olunmuşdur. Döyüşə hazırlıq, döyüşün başlanması, gedişatı kimi hər bir proses aydın şəkildə əks olunmuşdur. Döyüş zamanı oğuz igidlərini musiqi müşayiət edirdi. Oğuz elinin bayrağını ön sırada - ordunun əvvəlində aparırdılar. Oğuz sərkərdələri seçdikləri düzgün taktika nəticəsində ən qorxulu düşməni belə asanlıqla məğlubiyyətə düçar edirdilər. Hər bir sərkərdə özünə uyğun düşməni seçirdi və həmin düşmənlə vuruşurdu.

SONUC

Bu möhtəşəm eposu oxuduqca burada göstərilən qəhrəmanlıq, vətənpərvərlik nümunələrinin müasir dövrümüzə necə səsləşdiyini görə bilərik. Dastanın yaranmasından əsrlər keçsə də, xalqımızın öz torpağını necə cəsarətlə qoruduğuna yalnız tarixin səhifələrində deyil, bu günümüzdə də şahid olduq. Həm I Qarabağ Müharibəsində, həm Aprel döyüşlərində, həm də II Qarabağ müharibəsində neçə-neçə igid Vətən oğulları öz canlarından keçərək mənfur düşməne qalib gəldilər. Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqlarını öz qanları ilə geri qaytardılar. Şəhid ataları oğlunun nəşinin büküldüyü Azərbaycan bayrağını gözlərinə sıxıb “Vətən sağ olsun” dedilər. Şəhid anaları “Oğullar Vətəni qorumaq üçündür, oğlumla qürur duyuram” dedi.

44 günlük Vətən müharibəsi zamanı xalqımızın haqlı savaşında Böyük Türkiyə dövləti, türk qardaşlarımız hər zaman yanımızda oldu, dəstəyini heç zaman əsirgəmədi. “Bir millət, iki dövlət” ifadəsinin doğru olduğunu bütün dünyaya nümayiş etdirdi.

Ümumiyyətlə, dastanda baş verən hadisələr daha çox qəhrəmanlıq motivləri üzərində qurulsa da, boylarda əks olunan və əsrlərin süzgəcindən keçib gələn digər əxlaqi-mənəvi dəyərlərin də gənc nəsin tərbiyəsində nə dərəcədə mühüm rol oynadığı inkaredilməzdir. Vətəninə, ailəsinə, xalqına, dövlətinə bağlı şəxsiyyətlər yetişdirmək üçün məktəb təcrübəsində həmin əxlaqi-mənəvi dəyərlərdən istifadə olunması müasir dövrümüzdə də dastanın nə dərəcə əsrarəngiz, təkrarsız sənət nümunəsi olduğunu bir daha sübut edir.

KAYNAKLAR

Abbasov A .“ Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında ailə tərbiyəsi məsələləri. Dədə-Qorqud-1300. B: “Poliqraf”, 1999, 130 s.

Əliyev İ.Azərbaycan etnopedaqogikası.B: Elm və təhsil,2009,229 s.

Əsgərova T.” Kitabi - Dədə Qorqud” dastanlarında qadına münasibət, qəhrəmanlıq, igidlik və mənəvi tərbiyə motivləri.Dədə Qorqud, Bakı-2002, N1(3)

Kitabi-Dədə Qorqud.B: ”Öndər”,2004,376 s.

Kitabi-Dədə Qorqud. Bakı: Yazıçı, 1988, 265 s.

Həsənova P. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında mənəvi tərbiyə məsələləri. Bakı. 2015. Mütərcim. 146 s.

DOSTOYEVSKI'NİN SUÇ VE CEZA ROMANINDA RASKOLNIKOV'UN RUH DURUMU

RASKOLNIKOV 'S MENTAL STATE IN DOSTOYEVSKI 'S *CRIME AND PUNISHMENT* NOVEL

"Şimdiye kadar yazdığım bütün şeyleri gölgeleyecek bir roman."

Fyodor Mihailoviç Dostoyevski

Dr. Öğr. Üyesi Nergiz Gahramanlı

Yeditepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul

ORCID ID:0000-0001-9347-2469

ÖZET

Suç ve Ceza Dostoyevski'nin en önemli romanlarından biridir. Romanın başkahramanı Rodion Romanoviç Raskolnikov'dur. Petersburg hukuk fakültesi öğrencisi olan Raskolnikov, yakışıklı, zeki, yetenekli ve akıllı biridir. O, yaşadığı maddi sıkıntılardan, geçim sıkıntısından dolayı öğrencilik hayatını yarıda bırakır. Yaşamını tefeci bir kadına verdiği eşyalar sayesinde devam ettirmeye çalışır. Kız kardeşinin yaşlı bir adamla evlenmek isteyerek kendisini feda etmesi, ailesinin Petersburg'a gelmesi, ruh durumunun bozulmasına, her türlü işkencenin ruh durumunda uyanmasına sebep olur. Maddi manevi buhran, onu kimi zaman bazı rehinelere bıraktığı tefeci kadına yöneltir.

Kendisini olağanüstü bir insan olarak gören Raskolnikov bir eylem yaparak yaşlı tefeci kadını ve onun suç mahaline gelen kız kardeşini öldürüyor. Roman, bu suç eyleminin nasıl başladığı, nasıl gerçekleştiği ve karakterin belleğinde ne gibi sonuçlar doğurduğu üzerine kurulmuştur. Konu açık bir şekilde belirtilmiştir. Suç ve Ceza. Suçlunun ruhunda gerçekleşen tüm süreçler açık bir şekilde gösterilmiştir. Cinayetten iki ay önce kitlelerin çoğunluğuna liderlik eden özel insanlar fikrini özetlediği "Suç Üzerine" adlı bir makale yayımlamıştır. Raskolnikov bu makalesinde suçlunun suç işleme anında daima hasta olduğu noktasında ısrar etmektedir. O, insanları iki gruba ayırır. Birinci grup olağanüstü insanlardır. Olağanüstü insanlar, idealini gerçekleştirme safhasında, o da gerekli görüyorsa bazı sınırları aşmayı kendinde hak bulabilir. İkinci grup sıradan insanlardır. Bu insanlar uysal bir yaşam sürerler, boyun eğerek yaşamayı severler.

Suç işledikten sonra Raskolnikov için manevi azap başlar. Büyük korku yaşar. İnsanlara yaklaşırken hissettiği şüphe ve korku onu hiç bırakmaz. Raskolnikov çektiği bu acıdan dolayı depresyona girer, hastalanır. Bu durumu yenebilmek için büyük çaba harcar. Romanın ana karakterinin iç dünyasını yansıtan Dostoyevski, bizi Raskolnikov'un içindeki kişiyle tanıştırır. Amacı, yaşayan bir insanın yaşamına ara vererek yaşadığı acıyı göstermektir. Raskolnikov, Sonya Marmeladova ile birlikte zihinsel ıstıraptan kurtulacak, insanlara ve Tanrı'ya geri dönecektir.

Bu çalışmanın amacı, suç fikrinin bir insanda nasıl ortaya çıktığını, ruhun bununla nasıl mücadele ettiğini, içgüdüsel olarak nasıl hissettiğini, suç eyleminden sonra yaşadığı acıyı, esas olarak korku nöbetlerini ve vicdanın uyanışını göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Dostoyevski, roman, suç ve ceza, vicdan

ABSTRACT

Crime and Punishment is one of the most important novels of Dostoevsky. The protagonist of the novel is Rodion Romanovich Raskolnikov. Raskolnikov, a student at St. Petersburg law school, is handsome, intelligent, talented and smart. He quits his education life due to financial problems and difficulties. He tries to continue his life thanks to the things he gave to a usurer woman. His sister's sacrifice by wanting to marry an old man and his family's coming to St. Petersburg lead to the deterioration of his mental status and to all kinds of torture to awaken in his state of mind. The financial and spiritual crisis directs him to the usurer woman, to whom he sometimes left some hostages.

Raskolnikov, who sees himself as an extraordinary person, takes an action and kills the old usurer woman and her sister who came to the crime scene. The novel is based on how this criminal act started, how it took place and what consequences it had in the character's memory. The subject is clearly stated. *Crime and Punishment*. All the processes taking place in the spirit of the criminal are clearly shown. Two months before the murder, he published an article titled "On Crime" in which he summarized the idea of special people leading the majority of the rightist masses. In this article Raskolnikov insists that the criminal is always sick at the time of committing a crime. He divides people into two groups in this article. The first group consists of extraordinary people. Extraordinary people may find themselves entitled to cross some boundaries in the stage of realizing their ideal, if they deem it necessary. The second group consists of ordinary people. These people lead a docile life and they like to live in submission.

After committing the crime, spiritual torment begins for Raskolnikov. He experiences a great deal of fear. The suspicion and fear he feels when approaching people never leave him. Raskolnikov becomes depressed and sick due to this pain. He makes a great effort to overcome this situation. Reflecting the inner world of the novel's main character, Dostoyevsky introduces us to the person inside Raskolnikov. His purpose is to show the pain of a living person taking a break from his life. Raskolnikov, together with Sonya Marmeladova, will be recovered from mental suffering and return it to people and to God.

The aim of this study is to show how the idea of crime arises in a person, how the soul struggles with it, how he feels instinctively, the pain he experiences after the criminal act and mainly the fear fits and the awakening of the conscience.

Keywords: Dostoyevsky, novel, crime and punishment, conscience

GİRİŞ

"Fedor Mihailoviç Dostoyevski, 30 Ekim 1821'de, fakir halkın ücretsiz olarak tedavi edildiği Yoksullar Hastanesi'nin bir eklentisinde yer alan, koca ıhlamur ağaçlarıyla çevrili bir evde, ailenin ikinci oğlu olarak doğmuştur. Babası Yoksullar Hastanesi'nde çalışan eski bir ordu doktoruydu." Zorba bir babaydı. Çocuklarına bedensel cezalar vermezdi ancak öfkeli olduğunda onlara karşı sert ve acımasızdı. Çocuklar bedensel cezaları, babalarını kükreten o öfkeye tercih ederlerdi. Dostoyevski'nin annesi ise bir tüccarın kızıydı. "Duygulu, yumşak başlı, çekingen bir kadındı." İlk öğrenimini anne babasından alır, sonra yatılı özel okulda okur, annesinin vefatından sonra Petersburg'daki Askeri İstihdam okuluna gönderilir. (Düz, 2001: 11-15) Mühendislik eğitimini tamamladıktan sonra askeriyeden istifa eder.

"*İnsancıklar*"ı yazdığı zaman yirmi dört yaşındadır. Nekrasov'a verdiği ve ünlü eleştirmen Belinski'nin okuduğu bu uzun öykü çok beğenilir ve Belinski'yle tanışılır. Öykü okuyucu kitlesi üstünde derin etki yapar. Bu başarısından dört yıl sonra Petraşevski Grubu'nun

üyelerinden oluşmuş bir çevreye girer. Çar I. Nikolay'ın adamları tarafından tutuklanır, ölümüne mahkum edilir. Bir alana getirilir ve ölüm kararı okunur. Son anda Çar'ın af kararı gelir ve dört sene kürek mahkumu olur. Sonra askere alınır. Yaşamı boyunca onu bırakmayacak olan sara hastalığına yakalanır. 1859'da bağışlanır ve Rusya'ya dönmesine izin verilir. (Pyotr A. Kropotkin'den akt. Düz, 2001: 277-278)

XIX. yüzyılda Rus aydınları iki ana fikir çevresinde toplanmışlardı. Batıcılar ve Slavyanofiller. Batıcı akımın görüşü açıktır; Petro'nun reformlarına uygun olarak Avrupa'nın ilerici fikirlerini Rusya'ya ithal etmek, halkın seviyesini de kültürlü toplulukların seviyesine çıkarmak şarttır. Buna karşılık slavyanofillerin görüşü karışıktır. Slavyanofiller yabancı baskılara karşı cephe almışlardır, ama ideolojileri Herder, Hegel ve Schelling'in inançlarına dayanır. Slavyanofiller'e göre Batı'nın misyonu sona ermiştir. Eski Batı artık insanlığa bir şey veremez. Gelecek Rus halkınıdır. Dostoyevski de en büyük Slavyanofil olarak ün kazanmıştır. Ancak yazar bu akıma geç katılmıştır.

“Dostoyevski'ye göre, Rusya'nın yönünü kaybetmesinin sebebi halkın temsil ettiği milli değerlerden kopmasıdır. Aydınların içine düştüğü bunalımın temelinde de aydınlarla halk arasındaki kopukluktur.

Dostoyevski'nin romanlarında bunalıma düşmüş insanların hepsi (Raskolnikov, İvani Versilov, Arkady, Stepan Trofimoviç) her şeyden önce halktan kopmuş insanlardır ve Dostoyevski tarafından bunlara önerilen ilaç halka dönüştür.” (Ayas, 2010:151)

“Dostoyevski'nin eserlerinin hepsi bir şekilde havasız odalarda, isli sokaklarda, dumanlı meyhanelerde geçer; boğuk insanca, pek insanca bir hava vardır içlerinde, göklerden gelen bir rüzgar bu havayı berraklaştırmaz, mevsimler değişmez. Onun büyük eserlerini şöyle bir hatırlamaya çalışalım, *Suç ve Ceza*'yı, *Budala*'yı, *Karamazov Kardeşler*'i, *Delikanlı*'yı düşünelim, hangi mevsimde geçer bunlar, arkalarında hangi manzaralar vardır. Yaz mı, kış mı, yoksa sonbahar mı? Belki herhangi bir yerde söylenmiştir. Ama hissedilmez. İç çekilmez, tadı alınmaz, hissedilmez, yaşanmaz.” (Zweig, 2011:161) Dostoyevski tasvir etmez, olayları ana çizgileriyle verir, diyalog ve monologlardan yararlanır. Romanları yapı bakımından dram özelliği taşır. Kahramanları düşüncelerini uzun uzun dile getirirler. Dostoyevski konuşmaz, kahramanlarını konuşurmakla yetinir. Eserlerinde ıstırapı ana motif olarak işler.

1.SUÇ VE CEZA ROMANI

Suç ve Ceza Fedor Mihailoviç Dostoyevski'nin 1865-1866'da üzerinde çalıştığı sosyo-psikolojik ve sosyo-felsefi bir romandır. İlk olarak 1866'da "Russian Bulletin" dergisinde yayınlanmıştır. (ru.wikipedia.org)

Dostoyevski'nin taslaklarına bakılırsa, *Suç ve Ceza* üzerinde çalışırken üç yaratıcı aşamadan geçer. Wiesbaden'in bir otel odasında başlayan çalışma, suç işlemiş bir adamın itirafıydı; anlatım birinci şahıs olarak yapılmıştır: Çalışma sürecinde fikrini değiştirir - bitmemiş romanı *Sarhoş*' un parçaları el yazmasına dahil edilir. İki farklı hikâyeyi - hükümlü ve Marmeladov ailesini - birleştirir.

Suç ve Ceza fikri Dostoyevski'de çalışma sürecinde olgunlaşır, ancak ana karakterin "sıradan" ve "olağanüstü" insanlar fikrine bağlı ana tema çalışma sürecinde genişler. Konu, öğrenci Rodion Raskolnikov'un suçuna dayanıyordu. Sevdiklerini kurtarmak uğruna yaşlı tefeci kadını öldüren suç hikâyesi yazar için sadece bir konu değil, bir kişiyi suç işlemeye iten sosyal koşullar hakkında düşünmenin bir nedeni ve aynı zamanda karmaşık süreçlerin meydana geldiğini gösterme fırsatı idi. İnsanların ruhları, romanın imgelerinden biridir.” (ru.wikipedia.org)

Toplumdaki çarpık adalet anlayışını Raskolnikov karakteriyle irdeleyen Dostoyevski, kötülüğü ve kötülük sonucu insan vicdanının yaşadığı azapların her türlü hukuki cezadan daha etkin olduğunu ileri sürer. Dostoyevski bir cinayet etrafında kurar metnini, tıpkı *Karamazov Kardeşler*'de olduğu gibi. Yazar öldürme eylemini amaca dönüştürmez. Suç ve Ceza'da Raskolnikov, yazarın ahlaki bir sorgulama yapmak için cinayete ittiği bir karakterdir.

Andre Soares'e göre *Suç ve Ceza* "düzeni duyulmamış, garip bir şeydir. Onu birkaç gün üst üste tahlil ettim. Bu harikulade dramın perde perde üstüne tamamile Raskolnikov'un şuurunda geçtiğini söylemekle yetiniyorum. İki uzun cilt içinde, kahramanın muhayyilesinin yarattığı ve şuurunun açtığı hislerin ölçüsünden başka bir şey yok. Çok kısa bir saati ihtiva ediyorlar; fakat bu saatin her anı, düşünen cevheriyle ve fiiliyle aksi sedaları ve manileriyle tamamıyla tüketilmişlerdir. Böyle bir eser iyice hissedildiği zaman, ruh tarafından vücuda gelmesi uzun zamandır temenni edilen harikaya benzer: Sanat, nihayet bir rüya olan hayatın rüyasıdır." (Soares, 1971:27)

Freud'a göre, "Dostoyevski, önemsiz şeylerde başkalarına karşı; önemli şeylerde de kendine karşı sadistti. Yani aslında mazoşistten başka bir şey değildi. Mazoşist, herkesten daha uysal, kibar ve yardımsever bir kimsedir." (Freud'dan akt. Düz, 2001: 195)

Cemil Meriç, "Dostoyevski'yi Batının tüm romancılarından daha iyi anlayabileceğimizi" söyler. Çünkü o "toplum olarak yaşadığımız tüm dertleri düşünmüş"tür. "Hatta Doğu ve Batı'nın muhasebesini yaparken de bu büyük romancıdan cesaret aldığını belirtir." (Meriç, 2007: 273, 275; akt. Ayas 2010, 16)

Arnold'a göre "bir romanın büyüklüğü biçiminden ve kullandığı tekniklerden anlaşılmalıdır. Teknik uygulama Tolstoy ve Dostoyevski'de son derece önemlidir. Onların romanlarının gizemli veya rastlantı eseri bir doğallıktan kaynaklanan 'gevşek ve şekilsiz ucubeler" olduğunu söylemek kadar yanlış bir şey olmaz. Sanat Nedir'de Tolstoy açıkça mükemmelliğin ayrıntıdan geçtiğini, bunun "biraz" eksik "biraz" fazla meselesi olduğunu söylemiştir. Anna Karenina ile Karamazov Kardeşler bu yargıyı Madame Bovary'den daha az doğrulayan romanlar değildir. Aslında onlardaki tasarım ilkeleri Flaubert'te ve James'te gördüklerimizden çok daha derin ve karmaşıktır. Anlatı yapısı ve olay gelişim ivmesi sorunlarının Budala'nın ilk kısmında üstesinden gelinme şekli ile The Ambassadors'taki tek odaklı anlatıma getirilen sözde destek kıyaslandığında ikincisinin sığılığı insanı çarpar. Tamamen teknik anlamda, iyi kotarılmış bir roman olarak Suç ve Ceza'ya rakip olabilecek pek az roman vardır. Oadaki tempo ve anlatım gücü düşünüldüğünde, insanın aklına yalnızca Lawrence'ın iyi romanları ile Conrad'ın Nostromo'su geliyor." (Steiner, 2015: 59-60)

2.SONYA MARMELADOVA

Eserde ilk olarak onun ismine meyhanede karşımıza çıkan Marmeladov sayesinde rastlıyoruz. Sonya Marmeladov'un kötü yola düşen kızıdır. Hayatın acı yüzüyle genç yaşta karşılaşır. Üvey annesinin söylenmelerine dayanamayarak kötü yola düşer ve kazandığı ilk parayı alıp üvey annesine verir. Artık toplum tarafından kabul görmeyen bir kadın olmuştur ve insanlar onu bu duruma göre değerlendirir. Herkes onu en kötü emellerine âlet etmeye çalışır. Zamanla ev sahibinin tehditleri yüzünden ailesiyle de yaşayamaz hale gelir.

Sonya solgun yüzlü, çekingen ve ürkek bir genç kızıdır. Odasında sefalet içinde bir yaşam sürmektedir ve odada eşya adına pek bir şey yoktur. Oldukça kötü malzemedden bir karyola, sandalye, komodin, çok az bir ışık. Duvarlar yırtık ve kararmıştır; bu da odasının ne denli rutubetli ve ıslak olduğunun bir göstergesi olarak karşımıza çıkar. Her şeye ragmen içinde Tanrı inancı vardır. İçinde bulunduğu durum pis olsa da ruhu temizdir. Bu durumu bilen Raskolnikov

onun nasıl intihar etmediğine hayret eder. O, ailesinin tek umududur, Raskolnikov gibi. Bir sarhoş, üç çocuk ve bir üvey annenin sorumluluğu onun üstündedir.

Sonya itirafı duyan ilk kişidir. Raskolnikov'a sırt çevirmemiştir. Her zaman onun yanında olmuştur. Raskolnikov da ona kötü davranmaz. Kürek cezası alınca, onunla birlikte Sibiryaya gider. Orada mahkumların sevgisini kazanır, hepsi ona saygı gösterir. Hatta ona o kadar güvenirler ki tüm değerli eşyalarını ona emanet ederler.

Sonya başlarda Raskolnikov'un sevgisini tamamen kazanamamıştır ama zamanla birbirlerine bağlanmışlardır. Aşklarını itiraf edince ağlarlar. (Dostoyevski, 2001: 398)

Sonya'nın babası Marmeladov, elli yaşın üzerinde, güçlü, kuvvetli, orta boylu bir devlet memurudur. Ancak kendini tamamen içkiye verdiği için çalışmıyor. Karısına kızmaz hep onu haklı bulur. Karısını her zaman onore eder ve yüksek rütbeli bir subayın kızı olduğunu her fırsatta yineler. Ayrıca karısının soylu duygulara sahip olduğunu belirtir ama hiç acımasının olmadığını yakını. Aslında bu kadın Marmeladov'un ikinci karısıydı ve kocası öldükten sonra düştüğü sefil duruma acıdığı için onunla evlenmişti. Sonya'nın kötü yola düşmesinin en büyük nedenlerinden biri Marmeladov'un durmadan içmesi, evdeki paraları alıp hepsini içkiye yatırmasıdır. Marmeladov bir at arabasının altında kalarak acı bir şekilde can verir. (Dostoyevski, 2001)

3. RODION ROMANOVİÇ RASKOLNIKOV'UN RUH DURUMU

Raskolnikov, küçük burjuva asıllı, üniversiteden ayrılmış, yoksulluk içinde yaşayan bir öğrencidir. "Öylesine kötü giyinmişti ki, böyle giyinmeye alışmış bir insan bile bu paçavraya dönmüş giysilerle güpegündüz sokağa çıkmaya utanırdı. Ancak bulunduğu semt öyle bir yerdi ki, burada insanın sırtındaki ceket nasıl olursa olsun kimse şaşmazdı buna." (Dostoyevski, 2001: 21)

Maddi imkansızlıklar sonucu eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalmış, kirasını bile aksatarak ödediği köhne, küçük bir odada yaşamaya mecbur kalmıştır. "Kiraladığı odacık beş katlı binanın çatı katındaydı. Aslında bu odacık evden çok dolaba benziyordu. Yemekli ve hizmetçisi ile birlikte kiralamıştı burayı. Ev sahibi kadın ise onunkinden bir merdiven aşağıda ayrı bir dairede oturuyordu." (Dostoyevski, 2001: 19)

Gerek maddi gerek manevi olarak zorlanmaktadır. Ailesi de zor durumdadır. Annesi eline geçen üç beş kuruşla zar zor geçinebilmekle, kız kardeşi de zor şartlar altında bir çiftlik sahibinin evinde çalışmaktadır. Raskolnikov bu zor şehir hayatında tutunabilmek için dersler vermektedir. Fakat bu derslerden eline az para geçmekte ona yetmemektedir. İsteddiği düzene, mutluluğa, refaha, ulaşması için çok zamana ihtiyacı vardır. Bu zaman dolana kadar kız kardeşi günden güne yıpranacak, annesi de belki ölecektir. Annesi ve kız kardeşi Dünya'nın ne gibi zorluklar altında ona para gönderdiklerini çok iyi biliyordu. Bu durum kendisini suçlu ve kötü hissetmesine neden oluyordu. Raskolnikov'un içinde bulunduğu bu düşünceler ve maddi ve psikolojik buhran onu (kimi zaman bazı rehineler bıraktığı tefeci kadını öldürmek) suç işlemeye yöneltir.

Peki neden tefeci kadın? Bu durum şöyle açıklanabilir: Raskolnikov eski bir üniversite öğrencisi olarak toplumun bir bireyini (tefeci kadını) yine aslında o toplumun kötüyü cezalandırmaya yönelik suç geleneği üzerinden yürüttüğü bir meşrulaştırma eylemi ile öldürmesi bu mahkum edici tavrın bir örneğidir.

Maddi anlamda çok sıkıştığı, yemek yiyecek parası dahi olmadığı zamanlarda eşyalarını rehin bıraktığı tefeci bir kadın vardır. Raskolnikov'a göre tefeci kadın yalnızca parayı yönetme

yeteneğinden kaynaklanan bir güçle bireyle birey ve bireyle toplum arasında hak etmediği yerde duran bir sürüngendir ve bu yönüyle ölümü hak etmektedir.

Bu sıkıntılı durumdan bir an önce kurtulabilmek için yaşlı kocakarısını öldürmeye karar verir. Tefeci kadın, Raskolnikov'a göre, tam "kan emici"dir ve yaşaması için hiçbir neden yoktur. Kendi kendine şu soruyu sorarak, yapacağı eylem için kendisine hak kazandırır.

Raskolnikov, bu kadını öldürerek, bir prensibi öldürecek ve aynı zamanda da yarım bıraktığı eğitimine devam edecek ve topluma faydalı bir insan olacaktır. Uzun günler, geceler boyunca düşünür ve yapacağı işin mantıklılığına karar verir. Çünkü ona göre eğitimini tamamlamış, topluma faydalı olmuş Raskolnikov, fazici, "kan emici" bir kadından çok daha iyidir.

Suç ve Ceza'da suç işleyen Raskolnikov, suç hakkında şunları düşünmektedir. Raskolnikov'a göre suç basit bir sosyal sorundur. Onun üniversiteden arkadaşı ve tek dostu Razumihin'e göre suç hakkında bilinen görüş, sosyal düzenin uygunsuzluğuna karşı bir protestodur. Kimilerine göre suçun ve tüm kötülüklerin nedeninin "çevre bozukluğunda" aramak gerekir.

Raskolnikov öğrenciliği sırasında suçun devamı süresince suçlunun psikolojik durumunu inceleyen bir makale yazmıştır. Bu makalesinde suçlunun suç işleme anında daima hasta olduğu noktasında ısrar etmektedir. Raskolnikov bu makalesinde insanları iki gruba ayırmıştır. Birinci grup olağanüstü insanlardır. Bu olağanüstü insan ancak ve ancak idealini [ki bu ideal kimi zaman tüm insanlık için kurtarıcı bir nitelik taşıyabilir.] gerçekleştirme safhasında, o da gerekli görüyorsa, bazı sınırları aşmaya kendinde bir hak bulabilir. Eğer insanlık Kepler'in ya da Newton'un buluşlarına herhangi bir neden yüzünden bu buluşlara engel olan ya da bu buluşların yolunu kapayan yüz kişinin hayatları feda edilmeden öğrenemeyecektiye, Newton'un bu buluşunu insanlığa duyurabilmesi için bu on ya da yüz kişiyi ortadan kaldırmaya hakkı vardı. "Elbette ki bundan, Newton'un her önüne geleni, her aklına eseni öldürmeye, ya da çarşıda pazarda soygunculuk etmeye hakkı vardır diye saçma bir sonuç çıkarmayız!" (Doztoyevski, 2001: 387)

Bu insanlar devamlı olarak yasa sınırlarını aşarlar, yeteneklerine göre yıkıcıdırlar ya da buna yatkındırlar. Bu sınıf insanların suçları pek tabii olarak bağlantılı ve çok çeşitlidir. Büyük bir çoğunlukla ve pek çeşitli sözlerle bugünün daha iyi şeyler adına yıkılmasını isterler. Ülküsünün niteliğine göre her şeyi yapmaya hazırdırlar. Bu insanlar yarının efendileridir ve dünyayı hareket ettirerek onu bir amaca doğru yöneltirler.

İkinci grup sıradan insanlardır. Bu insanların tek ödevi kendileri gibi bir takım yaratıkların çoğalmasına yarayacak material görmekten ibarettir. Bunlar yaradılışları gereği tutucu insanlardır. Uysal yaşayış sürerler, boyun eğerek yaşamayı severler. Bu insanlar söz dinler ve uysal olmak zorundadırlar. Çünkü bu onların ödevidir. Bu grup insanlar daima bugünün efendileridir. Bunlar dünyayı korurlar ve onu sayıca çoğaltırlar. (Dostoyevski, 2001: 386-389)

Raskolnikov da olağan insan olmak istemiştir. Bir Napolyon olmak istemiştir. Napolyonu kendi yerine koymuş, onun da başka çıkar yolu yoksa düşünüp taşınmaya kalkmadan bir çırpıda kadını öldüreceğini düşünmüştür. O da düşünmekten vazgeçip bu otorite örneğine uyarak tefeci kadını öldürmüştür.

Napolyon gibi yapılması gereken kutsal bir amaç varsa, bu uğurda yüzlerce sıradan insanı öldürmeye haklarının olduğunu savunur. Nihayetinde Raskolnikov içini kemiren, ruhuna hükmeden düşüncelerin esiri olur ve tefeci kadınla, hiç hesapta olmayan kız kardeşini de öldürür. Ancak ne çaldığı para ne de mücevherlere dokunur. Çünkü yaptığı iş içindeki duyguları dindirememiş, onu tatmin edememiştir.

Roman, Raskolnikov'un cinayet işleme psikolojisiyle, hayatın sorgulanması ve insanlara bakış açısıyla başlıyor. Cinayetten itirafa kadar uzanan bu yolda; aşk, dostluk, yardımlaşma, din,

erdem, sefalet doğrudan doğruya sorgulanıyor. Raskolnikov'a göre, "iyi insanların rahat yaşayabilmesi için gerekiyorsa kötü insanlar ölmelidir." Cinayetten sonra suçluluk duygusu hissetmemesi ve vicdan azabı duymamasının sebebi budur. Bu düşüncelerin yerini duygular alınca olaylara bakışı tamamen değişir.

Raskolnikov, kimsenin kendisini görmediğini ve geride iz bırakmadığını bildiği halde büyük tedirginlik yaşar. Bu cezadan ailesi de etkilenir. "Katilin cinayet mahalline dönmesi" kuralına uygun olarak, yakalanmayı ve rahatlamayı isterken öldürdüğü tefeci kadının evine gelir, komiserle tanışır ve soruşturmanın baş şüphelisi olur. Soruşturmayı yürüten Porfiry, Raskolnikov'un katil olduğunu anlamıştır. Ama ona bir fırsat tanır, kendi kendisine suçunu itiraf etmesini ister. Ailesi tarafından fahişeliğe zorlanan Sonya'ya hem suçunu hem de aşkını itiraf eden Raskolnikov, huzura kavuşur ve teslim olur.

Freud'un psikanaliz çalışmaları yoğun bir şekilde *Suç ve Ceza* romanında görülmektedir. Freud, id, ego, super ego üçlüsünün romanda eksiksiz olarak yer aldığını vurgular. Ona göre Raskolnikov'un idi ona tefeci kadını öldürmesini ve parasını çalmasını emreder. Bu eylemin muhakemesi ego sürecinde olur ve super egosu Raskolnikov'u suçluluk duyguları içerisinde kıvrandırır.

Suç azaltan ya da arttıran şeyler farklıdır. Toplumun bireyi itmekle başlattığı bu uzaklaşma giderek daha şiddetli bir hal alır ve bu noktada asıl yalnızlık başlar. İnsan artık suça daha yakındır ve kendisine suç işlemeye onay vermeyen dışsal bir neden de kalmamıştır.

Suç iki insan tipini ortaya çıkartır. Birincisi daha önce suç işlemeyi meşrulaştırmaya yarayan iç sorguyu kendilerine çevirip bir iç mahkeme yaratanlardır. İkincisi ise yaptıklarından pişmanlık duymaksızın bir amaca ulaşmak amacıyla suç işlemeye devam edenler... Birinci gruptakiler suç işlemeyen önce yaptıkları ayırma işleminde olduğu gibi kendilerini toplumdan suç işlemiş ama pişman olmuş bir birey olarak ayırarak sosyal yaşamda yer edinebilirler. İkinci gruptakiler ise seri şekilde suç işleyenlerdir. Kendilerini topluma kabul ettirme şansları olmadığı gibi toplumun değerlerini ya da toplumun bireye biçtiği değeri kabul etme eğilimleri de tamamen ortadan kalkmıştır.

Raskolnikov da kendisini toplumun dışına itmiştir. Okulu ve ders vermeyi bırakmış, kimi zaman o ufacık odasından çıkmamış, kimi zaman günlerce yemek bile yemeden öylece oturmuştur. İşte bu noktada onun yalnızlığı başlamış ve maddi psikolojik buhranlar da onu bu suçu işlemeye sürüklemiştir. Raskolnikov suçun ortaya çıkardığı iki insan tipinin birincisidir. Yani suç işlemeyi meşrulaştırmaya yarayan iç sorguyu kendilerine çevirip bir iç mahkeme yaratanlardandır. O yaptığı suçun cezasını çektikten sonra yeni bir hayat ve dünya bulmuştur. Başka bir deyişle yeniden doğmuştur.

Dostoyevski romanını "ama burada, yeni bir hikâye, bir adamın derece derece yenileşmesinin, yavaş yavaş yeniden hayat buluşunun, bir dünyadan bir başka dünyaya geçişinin, şu ana kadar hiç bilmediği yeni bir gerçekle tanışmasının hikâyesi başlıyor" (Dostoyevski, 2001: 400) diye bitirir romanını.

SONUÇ

Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza* romanı sefaletin ıstırapıyla başlar, cinayet ile devam eder. Yazar suçluluk psikolojisini, itirafın gerekçelerini, farklı yollardan gerçekleştirilen onur mücadelesini, o yıllarda Rusya'nın sosyal, kültürel, ekonomik yapısını gerçekçi bir gözle yansıtır.

Roman Raskolnikov'un cinayet işleme psikolojisiyle, hayatı sorgulanması ve insanlara bakış açısıyla başlıyor. Cinayetten itirafa kadar uzanan yolda; aşk, dostluk, yardımlaşma, din, erdem, sefalet doğrudan sorgulanıyor.

Romanda hastalıklı durumda olan bir genç vardır. Kasvetli, düşünceli, içine kapanık biridir. Yaşadığı oda küçük bir kafesi andırıyor. Dostoyevski onun yıpranmış kıyafetlerini ayrıntıyla anlatıyor.

Raskolnikov, toplumun yararına olacaksa, kuralların, yasaların çiğnenebileceği düşüncesinden hareketle bir cinayet işliyor. Bu cinayetle birlikte romana adını veren kavramlar saptanıyor ve karakterler aracılığıyla tüm değerler irdeleniyor.

Raskolnikov bu eylemi ile cemiyetteki adaletsizliğin ortadan kalkmasını, çektiği eziyetlerin son bulmasını istiyor. Planını uygular, aldığı paraları ve mücevherleri saklar. Ömrünün sonuna kadar rahat yaşayacağını düşünür. Ancak durum böyle olmaz. Para arka planda kalır. Vicdan azabı onu rahat bırakmaz. İşlediği cinayet onu insanlardan uzaklaştırır. Böyle yaşamak zordur. Sürekli söylediği yalanlar ve gerginlikler yüzünden gücünü kaybeder. Aslında yaşlı kadını değil, kendisini öldürmüştür.

Romanda dış dünyayı anlatmaktan ziyade insanın iç dünyasına, iç hesaplaşmasına ağırlık verilmiştir.

Raskolnikov'un cezası suç anında başlar, sonucu çok acı olur. Sonya ile tanıştıktan sonra hayata inancını yeniden kazanır. Onun tavsiyesine uymaya karar verir. Her şeyi itiraf eder. Teslim olmasının nedeni kendisini anlamış olmasıdır.

Cinayetten sonra çaldıklarını saklaması kar amacı gütmeyen yaptığı kanıtlar. Özgürlük en önemli gücü. İnsanlığı ilkelerinin üstündeydi. Bu suçla yaşayamayacağını ve vicdan sancılarını boğamayacağını anlar. Ayrıca anladığı bir gerçek daha vardı. O herkes gibi sıradan biriydi. Yazar cinayetten sonra kahramanın yaşadığı acıyı ve öncekinden daha mutsuz oluşunu göstermiştir.

Romanda yoksul üniversite öğrencileri, ailesi tarafından fuhuşa zorlanan kadınlar, küçük burjuvaların hayatları yer almaktadır. Ahlaki çatışmalar, rastlantılar, vicdan azapları Dostoyevski'nin o yıllarda attığı çığlığın haklılığının kanıtıdır.

KAYNAKLAR

Dostoyevski (2001). *Suç ve Ceza*. Çev. Ali Şan. İstanbul: Cem Yayınevi.

Düz, O. (2001). Dostoyevski. Hayatı, Eserleri Üzerine Makaleler ve Aforizmalar. İstanbul: Kaknüs Yayınevi.

Güneş Ayas *Dostoyevski'de Batı Sorunu Rus Ruhu ve Evrensellik*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Meriç, C. (2007). *Mağaradakiler*. İstanbul: İletişim Yay. Akt. Güneş Ayas *Dostoyevski'de Batı Sorunu Rus Ruhu ve Evrensellik*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Steiner, George (2015). Tolstoy mu Dostoyevski mi. Çev. Sevda Çalışkan. İstanbul: Türkiye İş Bankası

Suares, Andre (1971). *Dostoyevski*. İstanbul: Hareket Yayınları.

Zweig, S. (2011). *Üç büyük Usta*. Çev. Nafer Ermiş. İstanbul: Türkiye İş Bankası.

<https://fedordostoevsky.ru/works/characters/crime/Raskolnikov/>

KAMU ÇALIŞANLARININ PSİKOLOJİK SAHİPLENME ALGILARININ DEMOGRAFİK KRİTERLERE GÖRE ANALİZİ

ANALYSIS OF THE PSYCHOLOGICAL PERCEPTIONS OF PUBLIC EMPLOYEES
ACCORDING TO DEMOGRAPHIC CRITERIA

Dr. Öğr. Üyesi Murat AK

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ÖZET

Psikolojik sahiplenme, işgörenlerin örgüte karşı hissettikleri duyguları ifade eden bir kavramdır. Kısacası psikolojik sahiplenme, işgörenlerin örgüte, örgütün kimliğine, iklimine ve kültürüne karşı ruhsal olarak bağlılıklarıdır. Psikolojik sahiplenme, örgütler için son derece arzu edilen bir unsurdur. Nitekim örgütlerine psikolojik bir bağ ile sahiplenilen, örgütlerini adeta kendilerinden bir parça olarak gören çalışanlara sahip bir örgüt, etkinlik, verimlilik, performans gibi birçok önemli konuda avantajlar yakalayabilecektir. Dolayısıyla günümüzün gittikçe artan ve yoğunlaşan rekabet ortamında psikolojik sahiplenme, örgütler için son derece stratejik ve önemli kazançlar sağlayabilmektedir. Öyle ki bilişim teknolojilerinin daha önce hiç olmadığı kadar önem kazandığı dünyamızda; psikolojik unsurlar, beşeri sermayeyi, fiziksel sermaye unsurlarından ayıran en önemli ve belirleyici unsur konumuna taşımaktadır. Böylelikle çalışanlarda psikolojik sahiplenme algılamalarının gelişmesi, üzerinde önemle durulması ve çalışılması gereken bir konu başlığını oluşturmaktadır. Bu tanımdan hareketle bir örgütü güçlü ruhsal hisler eşliğinde sahiplenilen veya adeta kendisiyle özdeşleştiren işgörenler, örgütlerinde daha güçlü ve pozitif davranışlar sergileyebilmektedirler. Nitekim örgütün, çalışan bireylere kendilerinin ne kadar etkili olduğunu gösterebilecekleri fırsatlar sunması ve psikolojik sahiplik duygusunu hissetmelerini sağlaması sayesinde işgörenler, daha üretken, daha sorumlu ve örgütün beklentilerini gönüllü olarak yerine getirebilmektedirler. Günümüzde psikolojik sahiplenme konusu, son derece önemli ve ilgi çekici olmasına rağmen alan yazında yeterli düzeyde tanımlanmadığı ve olgunlaşma noktasında henüz arzu edilen seviyeye ulaşmadığı görülmektedir. Bireylerin cinsiyet, yaş, medeni durumu, öğrenim durumu, unvanı vb. demografik değişkenleri psikolojik sahiplenmelerinde önemli rol oynayabilir. Nitekim bu çalışmada; kamu çalışanlarının psikolojik sahiplenme algılamalarında demografik kriterlere göre anlamlı bir farklılık olup olmadığının analizi hedeflenmektedir. Çalışmanın yöntemi niceldir. Çalışma ile psikolojik sahiplenmenin demografik kriterlere göre analizinin yapılarak ilgili literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir. Gerçekleştirilen analizler sonucunda psikolojik sahiplenme ölçeğinin etkililik ve içsel sorumluluk alt boyutlarında kadınlar lehine, kimlikleştirme alt boyutunda bekarlar lehine, etkililik alt boyutunda önlisans mezunlarının lehine, kimlikleştirme alt boyutunda paramedik unvanı lehine anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Sahiplenme, Kimlikleştirme, Etkililik, İçsel Sorumluluk.

ABSTRACT

Psychological ownership is a concept that expresses the feelings employees feel towards the organization. In brief, psychological ownership is the spiritual commitment of employees to the organization, its identity, climate and culture. Psychological ownership is a highly desirable element for organizations. As a matter of fact, an organization that has employees who embrace their organizations with a psychological bond and see their organizations as a part of themselves will be able to gain advantages in many important issues such as being active, productivity and performance. Therefore, in today's increasingly and intensifying competitive environment, psychological ownership can provide highly strategic and important

gains for organizations. So much so that in our world where information technologies are more important than ever before; psychological factors make human capital the most important and determining factor that distinguishes it from physical capital elements. Thus, the development of psychological ownership perceptions among employees constitutes a topic that needs to be emphasized and studied. Based on this definition, employees who embrace an organization with strong spiritual feelings or identify with themselves can exhibit stronger and more positive behaviors in their organizations. As a matter of fact, owing to the organization provides opportunities for employees to show how effective they are and enable them to feel a sense of psychological ownership, the employees are able to fulfill the expectations of the organization voluntarily, as they are more productive, more responsible. Today, although the subject of psychological ownership is extremely important and interesting, it is seem that it is not sufficiently defined in the literature and has not yet reached the desired level at the point of maturity. Individuals' gender, age, marital status, educational status, title and so on. demographic variables can play an important role in their psychological ownership. As a matter of fact, in this study; It is aimed to analyze whether there is a significant difference in the psychological ownership perceptions of public employees according to demographic criteria. The method of study is quantitative. In this study, it is aimed to contribute to the relevant literature by analyzing psychological ownership according to demographic criteria. As a result of the analyzes performed, significant differences were found in the effectiveness and internal responsibility sub-dimensions of the psychological ownership scale in favor of women, in the identification sub-dimension in favor of the singles, in the effectiveness sub-dimension in favor of the associate degree graduates, in the identification sub-dimension in favor of the parametric title.

Keywords: Psychological Appropriation, Identification, Effectiveness, Internal Responsibility.

GİRİŞ

Psikolojik sahiplenme, gerek çalışanlar, gerekse örgütler için son derece önemli ve stratejik bir kavramdır. Pierce ve arkadaşları (1992), psikolojik sahiplenmeyi, yasal olmayan bir sorumluluk ve görev olmasına karşın, işgörenlerin, örgütlerini benimseyerek onu sahiplenmeleri ve adeta kendilerine aitmiş gibi görmeleri olarak ifade etmektedirler. Söz konusu bu sahiplenmeyle “benim işim” “benim kurumum” gibi sahip olma davranışları ortaya çıkabilmektedir. Böylelikle işgörenler için örgütleri, yasal olarak kendilerine ait olmayan bir kurum ya da kuruluş olmasına rağmen, örgütleri için kendilerinde sahiplenme duygusu geliştirebilmektedirler (Rousseau ve Shperling, 2003).

Psikolojik sahiplenme, özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapan çalışanlarda, performansı artırabileceği, onların görevlerini daha üretken, verimli ve etkin ifa etmelerine katkı sağlayabileceği, ayrıca kurumlarına karşı daha pozitif duygular besleyerek kurumlarının hizmet kalitesinin artmasına destek verebilecek olmasından dolayı oldukça önemli bir konu olarak değerlendirilmektedir. Nitekim çalışanların psikolojik sahiplenme duyguları ne kadar güçlü ise örgütlerine karşı sorumluluk hisleri de o derecede ön plana çıkabilmektedir. Bu bağlamda güçlü psikolojik sahiplenme algılamalarına sahip çalışanların, daha çok sorumluluk bilinci ile hareket etmeleri beklendiği için iş performansları ve memnuniyetleri de artabilecektir. Bu çalışmada kamu kurumları arasında yer alan 112 ilk ve acil yardım istasyonlarında görev yapan çalışanların psikolojik sahiplenme algılarının yaş, cinsiyet vb. demografik özelliklerine göre anlamlı farklılıklar taşıyıp taşımadığının analizi hedeflenmektedir. Çalışmada ilk olarak kavramsal çerçeve ele alınmakta en son kısımda ise metodoloji ve sonuç bölümleri yer almaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde psikolojik sahiplenme olgusuna ait tanımlar ve psikolojik sahiplenmenin boyutlarından bahsedilmektedir. Ayrıca psikolojik sahiplenme ile ilgili alan yazın taramasına da yer verilmektedir. Bu bağlamda psikolojik sahiplenme nedir?, psikolojik sahiplenme ile ilgili kavramlar, bölgecilik, sorumluluk, etkililik, öz kimlik, hesap verilebilirlik ve psikolojik sahiplenmenin temelleri konularına çalışmanın kavramsal çerçeve kısmında yer verilmektedir.

Psikolojik Sahiplenme Nedir?

Psikolojik sahiplenme kavramı, ilk olarak Pierce ve arkadaşları (2001) tarafından araştırılmış ve incelenmiştir. Bu bağlamda Pierce ve arkadaşları, psikolojik sahiplenme olgusunun ortaya çıkma nedeni ve bu durumun çalışan bireylerin güdülenme üzerindeki etkilerinden bahsetmiştir. Ötken ve arkadaşlarına göre ise psikolojik sahiplenme, kurum ya da örgüt ortamında çalışanların herhangi bir nesnenin ya da araç gereçlerin kendilerine ait olduğuna dair sezgileri ile davranışlarda bulunma durumudur (Ötken, 2015:117). Diğer taraftan alan yazın incelendiğinde psikolojik sahiplenme (PS) ile ilgili kavram ve teori üzerine çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir (Kara ve Kaya, 2020:2366).

Psikolojik sahiplenme, bilinçsel bir tanım olarak, bireylerin sahiplenme amacı ya da onun bir parçası olarak kabul ettiği bir durum, yani “kendisine aitmiş” gibi hissettiği bir durum olarak tanımlanmaktadır (Çıkmaz ve Yeşil, 2020:1238). Psikolojik sahiplenme olgusunun temelini, herhangi bir nesneye psikolojik olarak sahip olma, nesnenin varlığını benimseyerek “bizim” veya “benim” olduğunu varsaymak oluşturmaktadır (Furby, 1991:458). Pierce ve arkadaşları (2001) ise psikolojik sahiplenme olgusunu, hem hissel, hem de bilişsel faktörlere karşı bir tavır olarak tanımlamaktadırlar.

Esasında sahiplenme duygusu psikolojik sahiplenmenin temelini oluşturmaktadır (Dyne ve Pierce, 2004:440). Sahiplik duygusu, kısmi düşüncelerin birleşmesiyle ikili oluşum, kısmi tavır, kısmi nesne, zihindeki bölüm, kısmen de gerçek faktörlerden oluşabilmektedir (Dawkins vd., 2017:164). Söz konusu bu faktörlerden duygusal ve bilişsel veriler, daha soyut düşünceleri kapsamaktadır (Temizkan, 2019:643).

Psikolojik sahiplenme, çalışanların amaçlarına ulaşabilmek için pozitif duygular geliştirdiği psikolojik olarak deneyimli bir olgudur (Van Dyne ve Pierce, 2004:442). Literatürde bireylerin, nesnelere kendilerine ait gibi hissetmeleri psikolojik sahiplenme olarak tanımlanırken, bireylerin, örgütü kendisine ait hissetmesi de örgütünü sahiplenmesi şeklinde değerlendirilmektedir (Çıkmaz ve Yeşil, 2020:1238).

Psikolojik Sahiplenme İle İlgili Kavramlar

Modern toplumların temelini, sahiplenme duygusu ile oluştuğu ifade edilebilir. Nitekim bireyler, nesnelere hatta bireylere karşı şahsi hisler geliştirebilmekte ve oldukça güçlü davranışlar sergileyebilmektedirler. Sahiplenme duygusunun bir sonucu olarak bireyler, güçlü psikolojik bir özelliğe sahip olabilmektedirler. Bireylerin bir nesne ya da varlığa karşı gösterdikleri psikolojik bağlantı ise psikolojik sahiplenme olgusunu ortaya çıkarmaktadır (Temizkan, 2019:643).

Psikolojik sahiplenme ile ilgili alan yazında bazı kavramlardan bahsedilmektedir. Bu kavramlardan bölgecilik ve sorumluluk duyguları psikolojik sahiplenme ile yakından ilişkilidir.

Bölgecilik

Bölgecilik ile ilgili tutumlar, herhangi bir nesneye karşı bağlanma türünü ifade etmekten çok, bireyin sosyal hayatındaki diğer bireylere göre nesne ile bağlantı kurması, bunu devam ettirmesi ve nakletmesi ile ilgilidir (Bora, 2019:43).

Bölgecilik, bireyin kendine ait alan sınırlarını belirlemesi ve onu korumaya çalışması olarak yorumlanabilmektedir. Psikolojik sahiplenme olgusu ile ilgili literatür çalışmalarında bölgecilik, önleyici odak bileşenini açıklayan fikir olarak değerlendirilmektedir (Şenol ve Üzüm, 2020:763). Diğer taraftan bölgecilik kavramı, bireyin fiziksel ve sosyal olarak bir nesneye sahip olma hedefine yönelik sahiplik hislerinin davranışsal yönü olarak da açıklanabilmektedir (Brown vd., 2005:577).

Psikolojik sahiplenme kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte bölgecilik kavramı da gündeme gelmektedir. Bu bağlamda özellikle psikolojik sahiplenme tutumları gösteren bireylerde bölgeci davranışları sergileme düzeylerinin oldukça yüksek olmasından söz edilebilir. Nitekim çalışan bireylerin, toplum faydasına yönelik davranışlarda bulunma isteklerini ve çalışma performanslarını arttırabilmek, bütünüyle bölgecilik kavramına çalışanların bağlılık göstermelerine neden olmaktadır (Dirgen, 2019:45).

Bölgecilik, çalışanların bir taraftan sosyal örgütlere karşı ait olma hissi geliştirmelerini, diğer taraftan ise işgücü devir oranlarındaki azalmaya bağlı olarak performanslarının artmasını sağlamaktadır. Çalışan bireylerin mülkiyet konusunda hak iddia etmeleri ise performansı düşürebilmekte ve çalışanların örgütün hedeflerine yeterince odaklanmasını olumsuz etkileyebilmektedir (Brown vd., 2005:577).

Brown ve arkadaşları (2005) ise bölgecilik kavramında davranışsal bir yapı üzerinde durmaktadırlar. Bu bağlamda söz konusu araştırmacılara göre bireylerin, nesnelere karşı psikolojik sahiplenme duygularının büyüklüğü, bireylerde bölgeci davranışlarda bulunma ihtimalini arttıracaktır. Bu bağlamda konu ele alındığında bölgecilik, örgütlerde bireyleri, teşvik etmekten ziyade önleyici olma eğiliminde de olabilmektedir (Akçin, 2018:20).

Bölgecilik, bireylerin başarı sağlama veya pro-sosyal davranışları uğruna, sahiplik duygularıyla fazla meşgul olmalarına yol açabilmektedir. Bu durum ise özellikle bilgi paylaşımı, işbirliği gibi örgüt faydasına olabilecek konularda, çalışanların kişilik ve toplumsal kimlikle özdeşleşen bölgelerini kaybetme korkularından dolayı önleyici davranışlar sergilemelerine neden olabilmektedir (Yeşil vd., 2016:66).

Sorumluluk

Beaglehole (1932), bireylerde sahiplik duygularının davranışları etkileyen bir sorumluluk duygusu oluşturduğunu savunmuştur (Akçin, 2018:19). Bu bağlamda sorumluluk; bireyin düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını, başkalarına tasdik ettirmek üzere ortaya koyacağı gizli veya açık beklentileri olarak ifade edilebilir. Alan yazında ise sorumluluk, psikolojik sahiplenme olgusunun bir parçası olarak ele alınmaktadır (Şenol ve Üzüm, 2020:763). O'Reilly (2002) ise psikolojik sahiplenme olgusunu, çalışan bireylerin uzun süreli menfaatlerine yönelik sorumluluk hissetmeleri olarak tanımlamış ve sorumluluk kavramının önemini vurgulamıştır (Bora, 2019:41).

Esasında sorumluluk kavramı ve sahiplenme duyguları karşılıklı bir ilişkiye dayanmaktadır. Nitekim sahiplenme olgusu, sorumluluk duygusunu ortaya çıkarabileceği gibi bazen de sorumluluk duyguları, sahiplenmenin ortaya çıkmasında önemli bir görev üstlenebilmektedir

(Dirgen, 2019:44). Alan yazında ise sorumluluk ve sahiplenme duygularının karşılıklı ilişki halinde olduğu belirtilirken, Yeşil ve arkadaşları (2015) ise sahiplik hislerinin, sorumluluk duygularını ortaya çıkarabileceğini ifade etmektedirler. Aynı zamanda Yeşil ve arkadaşları, sorumluluğun da sahiplik duygularının ortaya çıkmasında önemli bir rol oynayabileceğini savunmaktadırlar (Yeşil vd., 2015:66).

Psikolojik Sahipliğin Boyutları

Geliştirici ve önleyici olarak iki farklı biçimi görülebilen psikolojik sahiplenme olgusunu, Pierce ve arkadaşları (2001), psikolojik sahipliğin karanlık tarafı olarak nitelendirmektedir. Avey ve arkadaşları (2009) ise konuyu, önleyici psikolojik sahiplik olarak incelemektedir. Söz konusu araştırmacılar, konunun olumlu tarafını ise geliştirici psikolojik sahiplik olarak ifade etmektedirler. Bu ana psikolojik sahiplik boyutlarının ise elbette kendine özgü alt boyutları da vardır (Dirgen, 2019:42).

Psikolojik sahiplenme konusunun kavramsal temelini, esasında düzenleyici odak teorisine dayandığı söylenebilir. Söz konusu bu teoriye göre kişilerin teşvik edici öz düzenleme ve önleyici öz düzenleme olmak üzere iki temel öz düzenleme sistemleri bulunmaktadır. Bu bağlamda teşvik edici öz düzenleme, bireylerin başarı ve özlemlerini, önleyici öz düzenleme sistemi ise bireylerin görev ve sorumluluklarıyla daha çok alakalıdır. Esasında bu öz denetim sistemleri, bireylerin kendi amaçlarını nasıl belirlediklerini de ortaya koymaktadır. Örnek olarak geliştirici öz düzenleme sistemi, bireylerin arzu ve ideallerini yansıtan gayeler ortaya koyarken, önleyici öz düzenleme sistemi ise bireylerin herhangi bir ceza alma olasılığını düşürmek için görev ve sorumlulukları ile ilgili amaçlar ortaya koymaktadır (Dawkins vd., 2017:165).

Diğer taraftan Higgins'in ifadesi ile öz düzenleme, bireylerin hedeflerini seçmesidir. Bu noktada kişilerin beklentileri ve arzularını arttırmada destek odaklı yaklaşımlar, ön plana çıkmaktadır. Önleyici yaklaşımlar ise kişilerin sorumluluklarından dolayı alabilecekleri cezalardan kendilerini nasıl koruyabilecekleri üzerinde durmaktadır. Yine Higgins, söz konusu iki yaklaşımın insanların hayatlarını devam ettirebilmesi için gerekli olduğunu belirtmekte ve birinin, diğerinden daha tercih edilebilir olmadığını savunmaktadır (Uçar, 2017:178).

Psikolojik sahiplenme olgusunda, etkililik ve etkinlik, öz kimlik ve ait olma / yuva hissi olmak üzere bireylerin duygularını geliştirebilmesinde üç temel etkenden söz edilmektedir. Ancak bu etkenlerin, daha çok psikolojik sahiplenmenin ortaya çıkışını anlamaya yönelik olduğu düşünülmektedir (O'Driscoll vd., 2006:394). Avey ve arkadaşlarına (2009) göre ise bölgecilik, önleyici psikolojik sahipliğin, hesap verebilirlik ise geliştirici psikolojik sahipliğin boyutları olarak ifade edilmektedir. Psikolojik sahiplenme olgusunun, alan yazında genel olarak beş farklı boyuttan oluştuğu ifade edilmektedir. Ancak sorumluluk ve özerklik boyutları, geliştirici psikolojik sahiplenme olgusunun içerisinde düşünülmektedir (Dirgen, 2019:42).

Etkililik

Etkililik güdüsünün altında yer alan temel sebep olarak kapsamlı kontrol etme arzusu ifade edilebilir. Bu kapsamlı kontrolün sağladığı ayrıcalıklar, bireylerin çevrelerini tanıma ve etkilemelerine izin verir. Bu durum ise bireylerin fitratındaki başarıma ihtiyacından dolayı doyuma ulaşabilmektedir (Uçar, 2017:176).

Bireylerin kendi istekleri ve kapsamlı kontrolleri sonucunda gerçekleşen davranış değişiklikleri, memnuniyet oluşturabilmektedir. Nitekim etkililik duygusu, özellikle dışa dönük bir hoşnutluk oluşturabilmektedir. Bununla birlikte bireylerin, çevreyi değiştirmede sahip oldukları etkililik arzusu, sahiplik duygularının da ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Pierce vd., 2001:300).

Bireyler, yaratılıştan gelen etkinlik ve yeterlilik ihtiyaçları ile çevrelerini yönetmek ve yenilikleri ortaya çıkarmak istemektedirler. Hayatın akışı içerisinde bireyler, edindikleri varlıklar üzerinde tasarruf etme yani kontrol, geliştirme, yönlendirme ve koruma gibi yetkilere sahip olarak kendilerini daha güçlü hissedebilmektedirler (Bora, 2019:39).

Öz Kimlik

Pierce ve arkadaşları (2001), kişilerin, zaman içerisinde kendilerini tanıması, öz kimliklerini başkalarına gösterme ve kişiliklerinin devamını sağlama amacıyla sahiplik olgusunu öne sürmektedirler. Bu bağlamda sahiplik olgusu, bireylerde içe dönük bir haz oluşturmanın yanı sıra, çevre üzerinde sağlamış olduğu kontrolden dolayı dışa dönük bir haz da oluşturabilmektedir. Ayrıca sahip olunan nesnelere, bireylerin, toplumda kendilerini ifade etmelerini sağlarken, toplumdaki statülerinin de önemli bir belirleyicisi olabilmektedir (Demirkaya ve Kandemir, 2014:9).

Literatürde birçok araştırmacı, sahiplik ile kişilik arasında bir bağın olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Dittmar (1992), bireylerin, amaçları ve kişilikleri arasındaki ilişkiyi, psikolojik olarak deneyim edindiklerini belirtmekte, Isaacs (1933) ise bireylerin, sahip olduğu nesnelere adeta kendilerinin bir parçası olduğunu açıklamaktadır. Söz konusu açıklamalardan hareketle bireylerin; sahipliği, daha çok kendilerini ifade etmek, öz kimliklerini belirlemek ve kişiliklerinin zaman içerisinde devamlılığını sağlama amacıyla kullandıkları söylenebilir (Pierce vd., 2001:300).

Pierce ve arkadaşları, kişilerin öz kimliklerini ve bireyselliklerini yakından ilişkilendirerek, sahiplenmenin, kişiliğin sembolik bir yansıması olarak hizmet ettiğini ifade etmektedirler. Avey ve arkadaşları (2009) ise öz kimliğin, toplumsal rol ve kişilik kavramının büyük bir kısmını oluşturduğunu belirtmektedir. Bu açıdan Avey ve arkadaşları, insanların, sahip olduğu varlıkların kendilerini nasıl ifade ettiğini daha çok simgesel olarak değerlendirmektedir (Avey vd., 2009:174). Diğer bir ifadeyle bireyler, sahip oldukları ile diğerlerine karşı kendilerini tanımlama ve öz kimliklerini gösterme ve süreç içerisinde devamlılıklarını sağlamayı hedeflemektedirler (Pierce vd., 2001:300).

Bir Bölgeyi Sahiplenme

Sahiplenme ile ilgili psikolojik durum, birey tarafından sınırları belirli bir alana ya da bölgeye hâkim olmakla açıklanabilmektedir. Birey, sahip olmak için amaca yönelik tükettiği enerji ve kaynaklarla bu duygusunu tatmin edebilmektedir (Pierce vd., 2001:300). Bireyin kendisine ait alanın sınırlarının çizilmesi, bu alanın korunmaya çalışılmasına yönelik bir eylem olarak ifade edilebilir (Avey vd., 2009:174). Bu doğrultuda psikolojik sahiplenme, literatürde koruyucu odak bileşenini açıklamaktadır (Şenol ve Üzüm, 2020:763). Diğer taraftan psikolojik sahiplenme olgusunun olumsuz bir yönü olarak nitelendirilebilen bir bölgeyi sahiplenme, fiziksel ve sosyal objelere karşı sahiplik duygularının belirtilmesi ve savunulması gibi hisleri ifade etmektedir (Brown vd., 2005:578).

Hesap Verebilirlik

Hesap verebilirlik, bireylerin, hem kendi, hem de diğerlerinin davranışlarından dolayı sorumlu olabilmelerini ifade etmektedir (Dirgen, 2019:45). Avey ve arkadaşları (2009), psikolojik sahiplenme olgusunun bir unsuru olarak hesap verebilirliği; başkalarını mesuliyet altında bırakabilme ve herhangi birinin davranışlarından dolayı sorumlu tutulabilmesi şeklinde iki mekanizma aracılığıyla ifade etmişlerdir. Daha anlaşılır bir şekilde ifade edilecek olursa bir futbol takımının performansından kulüp yöneticileri, futbolcuları ve teknik heyeti sorumlu olurken, kendileri de aynı zamanda medya ve taraftara karşı sorumlu hissetmektedirler. Bu bağlamda psikolojik sahiplenmenin sağlamış olduğu hesap verebilme olgusu nedeniyle bir duruma karşı bireyler; hem başkalarını sorumlu tutma haklarını kendilerinde görebilmekte hem de içe dönük olarak şahsi sorumluluk duygularına sahip olmaktadır. Daha çok kişisel sorumluluk ve toplumun huzurunu göz önünde bulundurmaya ifade eden hesap verebilirlik, aynı zamanda bireylerin gerçekleştirdikleri davranışları sonucunda bir otoriteye karşı hesap verme zorunluluğunu da belirtmektedir (Yeşil vd., 2015:66).

Psikolojik Sahipliğin Temelleri

Psikolojik sahiplenme olgusunun temeli; kişilik, sahiplik ve sahip olunan varlıklara dayanmakta ve bu bağlamda daha çok sahipliğin psikolojik tarafı vurgulanmaktadır. Daha önce yapılan araştırmalarda; sahiplik duygusunun, insani bir duygu olduğu ve insanların farklı varlıklara karşı bu hissi geliştirdikleri ve bu sahiplik hissini önemli duygusal, psikolojik ve davranışsal çıktılarını olduğu görülmektedir (Pierce vd., 2001:299). Nitekim birçok araştırmacı, sahip olunan soyut veya somut varlıkları, kişiliğin bir bağlantısı olarak görmekte ve çoğu zaman da kişiliği, sahip olunanların bir bütünü olarak tanımlamaktadır (Yeşil vd., 2015:61). Pierce ve arkadaşlarına (2003) göre psikolojik sahiplenmenin temelinde üç neden vardır. Bunlardan biri, örgütün, çalışan bireylerin etkili olduğunu hissetmesini sağlayacak fırsatlar sunmasıdır. Furby (1978), bunun sebeplerini ise bireyin, etrafını kontrol etmesi ve arzu ettiği sonuçları görme beklentisi olarak belirtmektedir. Bireyler, çevrelerini kontrol edebildiğini düşündüklerinde, kendilerini daha etkili ve mutlu hissedebilmektedirler (Pierce vd., 2003). Psikolojik sahiplenme olgusunun temelinde olan bir başka neden ise çalışan birey tarafından idrak edilen sahipliğin, bireyin kendi kimliğinin bir bölümü haline gelmesidir. Sosyal kimlik kavramına göre bireyin kimliği, sosyal mecralardaki iletişimlerinden etkilenmektedir (Tajfen'den aktaran Ötken, 2015:117).

Literatür Taraması

Literatürde Şenol, L. ve Üzüm, B. (2020), demografik özelliklerin psikolojik sahiplenme üzerindeki etkilerini araştıran bir analiz gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlamda hava yolu işletmelerinde çalışan personellerin psikolojik sahiplenme düzeyleri, Uçar (2018) tarafından geliştirilen ölçek ile analiz edilmektedir. Söz konusu çalışma ile demografik özelliklerden yaş, cinsiyet, eğitim durumu, gelir düzeyi ve medeni durumun psikolojik sahiplenmeye etkisi araştırılmıştır. Analiz sonucunda çalışanların demografik özelliklerinden yaş, cinsiyet ve medeni durumları ile psikolojik sahiplenme düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ortaya konulmaktadır. Fakat çalışanların gelir düzeyleri ve çalıştıkları pozisyon ile psikolojik sahiplenme arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu belirtilmektedir. Böylelikle gelir düzeyi ve pozisyon yükseldikçe çalışanların psikolojik sahiplenmeleri de artmaktadır.

Alan yazında Ötken, A. (2015), psikolojik sahiplenmede algılanan örgütsel destek ve adaletin rolünden bahsetmiştir. Nitekim psikolojik sahiplenme, bireylerin çevrelerindeki nesnelere karşı güçlü bir aidiyet hissi beslemelerini ifade etmektedir. Dolayısıyla bireyler; her türlü fikre, yoruma, bir gruba ya da nesnel malzemelere karşı psikolojik sahiplenme

geliştirebilmektedirler. Çalışmada, psikolojik sahiplenme ve örgütsel destek arasındaki ilişki araştırılmış ve örgütsel desteğin duygusal ve ilgili destek olmak üzere iki kısımdan oluştuğu ve her bir kısım ile psikolojik sahiplenme arasında olumlu ilişki olduğu ortaya konulmaktadır. Söz konusu çalışmada ayrıca örgütsel adalet konusunun boyutlarından olan işlemsel ve etkileşimsel adaletin, çalışan bireylere verilen örgütsel destek ve psikolojik sahiplenme arasında düzenleyici bir rol üstlendiği görülmektedir.

Literatürde Uçar, Z. (2017), psikolojik sahiplenmenin, örgütler üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Uçar, literatürde psikolojik sahiplenme konusunun yeterince olgunlaşmadığını savunmaktadır. Böylelikle Uçar, literatürde önemli bir eksikliğe de vurgu yapmaktadır. Diğer taraftan söz konusu çalışma, psikolojik sahiplenme olgusunu kuramsallaştırarak örgütlerde nasıl geliştiğini bütüncül bir bakış açısıyla incelemektedir. Böylelikle konu ile ilgili yapılacak çalışmalar için kavramsal bir altyapı oluşturmaktadır.

Yazında Temizkan, Ö. (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise sağlık çalışanlarının psikolojik güçlendirme durumlarının psikolojik sahiplenmeye etkisi analiz edilmektedir. Sağlık çalışanları; hastaları yakından tanımaları ve onların iyileşmesine yönelik çaba göstermeleriyle büyük önem taşımaktadır. Sağlık çalışanları için uygulanabilecek en iyi psikolojik güçlendirme yöntemleri, onların psikolojik sahiplenme hislerini de geliştirebilecektir. Nitekim gerçekleştirilen çalışmada, sağlık çalışanlarının psikolojilerinin güçlendiği ölçüde psikolojik sahiplenme hislerinin de geliştiği vurgulanmaktadır.

Alan yazındaki bir kısım çalışmalar ise psikolojik sahiplenmenin aracılık rolü üzerinde gerçekleştirilmiştir. Örneğin Bora, D. (2019), otel çalışanlarının iş özerkliği ve örgütsel vatandaşlık algılamaları arasındaki ilişkide psikolojik sahiplenmenin aracılık rolünü analiz etmiştir. Bora, söz konusu çalışma ile otel çalışanlarının kendilerine elverişli bir ortam sağlandığında örgütü, adeta kendi benliklerinin bir parçası olarak gördüklerini savunmaktadır. Böylelikle çalışanların sorumluluk duygularıyla olumlu davranışlarda bulunacağı ifade edilmektedir. Söz konusu araştırmada çalışanların iş özerkliği ve örgütsel vatandaşlık ilişkisinde; nezaket, saygılılık, vicdan, diğerkâmlık ve erdemli olma gibi boyutlarda psikolojik sahiplenmenin aracılık rolü olduğu belirtilmektedir.

Çalışmanın Yöntemi ve Verilerin Analizi

Çalışmanın metodolojisi kapsamında çalışmanın yöntemi ve verilerin analizi, çalışmanın evreni ve sınırlılıkları, çalışmanın modeli, çalışmanın güvenilirlik analizi, çalışmanın hipotezleri, katılımcılara ait demografik bilgilerin dağılımı, psikolojik sahiplenme ölçeği maddelerine verilen cevapların dağılımı, psikolojik sahiplenme ölçeği tanımlayıcı istatistikleri ve psikolojik sahiplenmenin kimlikleştirme / benlikle bütünleştirme, etkililik, koruyucu odak, içsel sorumluluk alt boyutlarının; demografik değişkenlere ve hipotezlere göre analizi aşağıda değerlendirilmektedir.

Çalışmada Türkiye’de bir ilin 112 istasyonlarında çalışan kamu personelinin psikolojik sahiplenme konusunda tutum ile hislerinin analiz edilebilmesi amacıyla kolayda örnekleme modeli tercih edilerek anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Psikolojik sahiplenme ölçeği için Van Dyne ve Pierce J. L. (2004) tarafından ilk olarak geliştirilen ve Uçar Z. tarafından 2018 yılında Türkçeye geçirilen ölçekten yararlanılmıştır. Söz konusu psikolojik sahiplenme ölçeğin dört alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar; kimlikleştirme / benlikle bütünleştirme, etkililik, koruyucu odak ve içsel sorumluluktur.

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerden elde edilen veriler, bilgisayar ortamına girilerek SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 27.00 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Eksik ve hatalı olduğu tespit edilen veriler, analizlere dahil edilmemiştir. Ayrıca analizlere geçilmeden önce veri setindeki boş maddeler, tespit edilmiş ve kayıp veriler için ortalama değerlerin ataması gerçekleştirilmiştir. Bu işlemin ardından kullanılan ölçeklere ait toplam puanlar ve alt puanlar hesaplanmıştır. Veriler değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel yöntemlerden (sayı, yüzde, frekans, ortalama, standart sapma) yararlanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesine parametrik test yöntemlerinin uygulanabilmesi için örneklemin normal dağılım göstermesi gerektiği varsayılmıştır (Kalaycı, 2010). Elde edilen puanlar için dağılımların normalliğini değerlendirmek amacıyla verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Araştırmada kullanılan değişkenlerin normal dağılıma sahip olup olmadığını belirlemek için skewness (çarpıklık) ve kurtosis (basıklık) değerlerine bakılmıştır. Kalaycı (2010) ve Jondeau, ve Rockinger (2003); çarpıklık ve basıklık ölçüsünün -3 ile +3 aralığında değerler alması durumunda, normal dağılım göstereceğini belirtmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin basıklık ve çarpıklık değerleri aşağıdaki tabloda sunulmaktadır. Normallığın sağlanmasıyla birlikte, verilerin analizinde parametrik yöntemlerin kullanılması tercih edilmiştir. Psikolojik sahiplenme olgusu alt boyutlarının cinsiyete, yaşa, medeni duruma, öğrenim durumuna, hizmet süresi, konum ve unvana göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği Bağımsız Gruplar T-Testi ile ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiştir. Bununla birlikte elde edilen bulgular, $p < .05$ anlamlılık düzeyinde analiz edilmiştir.

Tablo 1. Psikolojik Sahiplenme Olgusu Alt Boyutlarının Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Değişken	Çarpıklık	Basıklık
KMLK	-0,766	0,638
ETK	-0,555	1,030
KO	-0,374	1,265
IS	-0,826	1,595

Çalışmada kullanılan kısaltma listesi, aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 2. Kısaltma Listesi

KISALTMA LİSTESİ	
KMLK	KİMLİKLEŞTİRME
ETK	ETKİLİLİK
KO	KORUYUCU ODAK
IS	İÇSEL SORUMLULUK

Ölçeğin güvenilirlik analizi için hesaplanan (Cronbach's Alpha) iç tutarlılık değerleri ise aşağıdaki tabloda verilmektedir. Cronbach's Alpha güvenilirlik değerleri; 0,6 değerinden büyük ise ölçek, oldukça güvenilir olarak değerlendirilebilir (Akgül ve Çevik, 2003).

Psikolojik sahiplenme olgusu alt boyutlarının cronbach alpha değerleri, Tablo 3'de sunulmaktadır.

Tablo 3. Psikolojik Sahiplenme Olgusu Alt Boyutlarının Cronbach Alpha Değerleri

Değişken	Cronbach Alpha Değerleri
KMLK	0,880
ETK	0,690
KO	0,699
IS	0,849

Çalışmada, iki tip ölçme aracı (anket) kullanılmaktadır. Bunlar:

Kişisel Bilgi Formu: Ölçme araçları hakkında açıklayıcı kısa bir bilgi ile araştırmaya katılanlar hakkında bilgi toplamak amacıyla oluşturulan formdur. Bu ölçme aracında cinsiyet, medeni durum, konum, yaş, eğitim seviyesi, mesleki hizmet süresi ve unvanı içeren sorular bulunmaktadır.

Psikolojik Sahiplenme Anketi: Çalışma için hazırlanan ankette çalışanların psikolojik sahiplenme algılamalarının analizi amacıyla hazırlanmış sorular yer almaktadır.

Ölçme aracı, 1 “Hiç Katılmıyorum”, 2 “Katılmıyorum”, 3 “Kararsızım”, 4 “Katılıyorum” ve 5 “Tamamen Katılıyorum” şeklinde beşli likert tipi bir derecelendirme niteliğini taşımaktadır.

Çalışmanın Evreni ve Sınırlılıkları

Çalışmanın evreni, Türkiye’de bir şehirde 112 acil yardım istasyonlarında görev yapan kamu çalışanlarıdır. Bu bağlamda söz konusu şehrin 112 acil yardım istasyonlarında toplam çalışan sayısı 178 personelden oluşmaktadır. Bu bağlamda toplam 178 çalışana kolayda örnekleme metoduyla anket uygulamasının gerçekleştirilmesi arzu edilmiş, fakat bunlardan 125’inden geri dönüşüm sağlanabilmiş, 119 anket formu ise analiz edilebilir nitelikte bulunmuştur.

Katılımcılara Ait Demografik Bilgilerin Dağılımı

Katılımcılara ait demografik bilgilerin dağılımının belirlenmesi amacıyla frekans analizi yapılmış olup sonuçları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 4. Katılımcılara Ait Demografik Bilgilerin Dağılımı

		Frekans	Yüzde %	Kümülatif Yüzde
Cinsiyet	Erkek	58	48,7	48,7
	Kadın	61	51,3	100
	Toplam	119	100	
Medeni Durum	Bekar	52	43,7	43,7
	Evli	67	56,3	100
	Toplam	119	100	
Yaş	18-25	25	21	21
	26-33	65	54,6	75,6
	34-41	26	21,8	97,5
	42-49	3	2,5	100
	Toplam	119	100	
Eğitim Seviyesi	İlköğretim	1	0,8	0,8
	Lise	21	17,6	18,5
	ÖnLisans	60	50,4	68,9
	Lisans	37	31,1	100
	Toplam	119	100	
Hizmet Süresi	1-5	37	31,1	31,1
	6-10	40	33,6	64,7
	11-15	34	28,6	93,3
	16 ve üzeri	8	6,7	100
	Toplam	119	100	
Konum	Personel	108	90,8	90,8
	Sorumlu	11	9,2	100
	Toplam	119	100	
Unvan	ATT	49	41,2	41,2
	Paramedik	51	42,9	84
	Şoför	11	9,2	93,3
	Diğer	8	6,7	100
	Toplam	119	100	

Çalışmanın bir takım kısıtları bulunmaktadır. Öncelikle çalışma, yalnızca bir şehirde görev yapan 112 çalışanları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Değişik zamanlarda, ortamlarda ve illerde uygulanacak benzer nitelikte çalışmalar, değişik sonuçların elde edilmesini sağlayabilir. İkinci olarak çalışma için kullanılan verilerin, bir ilin 112 istasyonlarında halen görevini sürdürmekte

olan çalışanlardan sağlanması nedeniyle, uygulamada kamu ve özel sağlık kurumları çalışanları arasında bir ayırım yapılamamıştır.

Tablo 5 ve Tablo 6’da betimleyici analiz kapsamında değişkenlerin ve anket soru maddelerinin ortalama ve standart sapma değerleri sunulmaktadır.

Tablo 5. Değişkenlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	N	Mean	Std. Deviation
IS	119	3,4244	0,47451
KMLK	119	2,7507	0,6262
ETK	119	3,0462	0,54068
KO	119	3,1008	0,48042

Tablo 6. Anket Soru Maddelerinin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Mean	Std. Deviation	N
KMLK	2,77	0,797	119
KMLK	2,52	0,822	119
KMLK	2,82	0,724	119
KMLK	3	0,725	119
KMLK	2,71	0,827	119
KMLK	2,69	0,851	119
ETK	3,03	0,695	119
ETK	3,07	0,533	119
KO	3,14	0,642	119
KO	3,23	0,528	119
KO	2,93	0,647	119
IS	3,5	0,595	119
IS	3,21	0,535	119
IS	3,54	0,549	119
IS	3,45	0,606	119
Valid N (listwise)	119		

Çalışmanın Hipotezleri

Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Psikolojik Sahiplenme Alt Boyutları, cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H2: Psikolojik Sahiplenme Alt Boyutları, medeni duruma göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H3: Psikolojik Sahiplenme Alt Boyutları, yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H4: Psikolojik Sahiplenme Alt Boyutları, öğrenim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H5: Psikolojik Sahiplenme Alt Boyutları, hizmet süresine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H6: Psikolojik Sahiplenme Alt Boyutları, konuma göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H7: Psikolojik Sahiplenme Alt Boyutları, unvana göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Psikolojik Sahiplenmenin Kimlikleştirme/Benlikle Bütünleştirme, Etkililik, Koruyucu Odak, İçsel Sorumluluk Alt Boyutlarının Demografik Değişkenlere ve Çalışmanın Hipotezlerine Göre Analizi

Psikolojik sahiplenme ölçeğinin alt boyutları, demografik kriterlere göre değişim gösterebilmektedir. Bu bağlamda aşağıda cinsiyet, medeni durum, konum, yaş, eğitim seviyesi, mesleki hizmet süresi ve unvan parametreleri bağlamında, kimlikleştirme/benlikle bütünleştirme, etkililik, koruyucu odak, içsel sorumluluk alt boyutları kapsamında ele alınan

psikolojik sahiplenme alt boyutlarının, çalışmanın hipotezlerine ve demografik kriterlere göre değişimi, analiz edilmekte ve değerlendirilmektedir.

Cinsiyet

Psikolojik sahiplenme ölçeği alt boyutlarının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğinin tespiti için bağımsız gruplarda t testi uygulanmıştır. Gerçekleştirilen t testi sonuçları, aşağıdaki tablolarda verilmektedir.

Tablo 7. Psikolojik Sahiplenme Olgusu Alt Boyut Düzeylerinin Cinsiyete Göre Farklılığını Belirlemek Üzere Bağımsız Gruplar Arasında Yapılan T Testi

		Levene's Test for Equality of Variances		Ortalamaların eşitliği için T testi						
		F	Sig.	T	df	Sig. (2-tailed)	Ortalama Fark	Standart Hata farkı	%95 güven aralığında fark	
									En düşük	En yüksek
KMLK	Eşit varyansların kabulü	3,438	0,066	-1,235	117	0,219	-0,14151	0,11459	-0,36845	0,08543
	Eşit varyansların reddi			-1,228	109,66	0,222	-0,14151	0,1152	-0,36982	0,0868
ETK	Eşit varyansların kabulü	1,705	0,194	-2,128	117	0,035	-0,20789	0,09771	-0,4014	0,01437
	Eşit varyansların reddi			-2,11	103,012	0,037	-0,20789	0,09851	-0,40326	0,01252
KO	Eşit varyansların kabulü	2,504	0,116	-0,832	117	0,407	-0,07339	0,08822	-0,24811	0,10133
	Eşit varyansların reddi			-0,825	101,458	0,411	-0,07339	0,089	-0,24993	0,10314
IS	Eşit varyansların kabulü	0,006	0,939	-3,371	117	0,001	-0,2813	0,08344	-0,44655	0,11606
	Eşit varyansların reddi			-3,355	110,524	0,001	-0,2813	0,08385	-0,44746	0,11515

Tablo 7'de görüldüğü üzere psikolojik sahiplenmenin etkililik ve içsel sorumluluk alt boyutlarında cinsiyete göre kadınlar lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Diğer alt boyutlar arasında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Tablo 8'de cinsiyete göre psikolojik sahiplenme alt boyutlarının ortalama değerleri sunulmaktadır.

Tablo 8. Grup İstatistiği (Cinsiyet)

	CİNSİYET	N	Ort.	S.S
KMLK	Erkek	58	2,6782	0,68886
	Kadın	61	2,8197	0,55719
ETK	Erkek	58	2,9397	0,61471
	Kadın	61	3,1475	0,44106
KO	Erkek	58	3,0632	0,56006
	Kadın	61	3,1366	0,39147
IS	Erkek	58	3,2802	0,49797
	Kadın	61	3,5615	0,40992

Medeni Durum

Psikolojik sahiplenme ölçeği alt boyutlarının, medeni duruma göre ortalamaları ve bu ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığının tespiti için bağımsız gruplarda t testi uygulanmıştır. Gerçekleştirilen t testi sonuçları, aşağıdaki tablolarda verilmektedir.

Tablo 9. Psikolojik Sahiplenme Olgusu Alt Boyut Düzeylerinin Medeni Duruma Göre Farklılığını Belirlemek Üzere Bağımsız Gruplar Arasında Yapılan T Testi

		Levene's Test for Equality of Variances		Ortalamaların eşitliği için T testi						
		F	Sig.	T	df	Sig. (2-tailed)	Ortalama Fark	Standart Hata farkı	%95 güven aralığında fark	
								En düşük	En yüksek	
KMLK	Eşit varyansların kabulü	4,19	0,043	-2,263	117	0,025	-0,25741	0,11376	-0,48271	-0,03212
	Eşit varyansların reddi			-2,182	91,37	0,032	-0,25741	0,11797	-0,49173	-0,0231
ETK	Eşit varyansların kabulü	3,936	0,05	0,887	117	0,377	0,08869	0,10002	-0,10939	0,28677
	Eşit varyansların reddi			0,867	98,753	0,388	0,08869	0,10232	-0,11433	0,29171
KO	Eşit varyansların kabulü	0,037	0,848	-1,121	117	0,265	-0,09941	0,08869	-0,27506	0,07624
	Eşit varyansların reddi			-1,106	103,807	0,271	-0,09941	0,08985	-0,27759	0,07878
IS	Eşit varyansların kabulü	0,826	0,365	-0,414	117	0,679	-0,03645	0,08801	-0,21074	0,13784
	Eşit varyansların reddi			-0,405	98,417	0,687	-0,03645	0,09009	-0,21522	0,14231

Tablo 9'da görüldüğü üzere psikolojik sahiplenme alt boyutu olan kimlikleştirme değişkeninde medeni duruma göre bekar lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Tablo 10'da medeni duruma göre psikolojik sahiplenme alt boyutlarının ortalama değerleri sunulmaktadır.

Tablo 10. Grup İstatistiği (Medeni Durum)

	Medeni Durum	N	Mean	Std. Deviation
KMLK	Evli	52	2,6058	0,71097
	Bekar	67	2,8632	0,53017
ETK	Evli	52	3,0962	0,59441
	Bekar	67	3,0075	0,49614
KO	Evli	52	3,0449	0,50716
	Bekar	67	3,1443	0,45772
IS	Evli	52	3,4038	0,5243
	Bekar	67	3,4403	0,43539

Yaş

Psikolojik sahiplenme ölçeği alt boyutlarının, yaşa göre ortalamaları ve bu ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığının tespiti için bağımsız gruplarda t testi uygulanmıştır. Gerçekleştirilen t testi sonuçları, aşağıdaki tablolarda verilmektedir.

Tablo 11. Psikolojik Sahiplenme Olgusu Alt Boyut Düzeylerinin Çalışanların Yaşına Göre Farklılığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

		Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler Ort.	F	P
KMLK	Gruplar Arası	1,284	3	0,428	1,094	0,355
	Gruplar İçi	44,987	115	0,391		
	Toplam	46,271	118			
ETK	Gruplar Arası	1,985	3	0,662	2,34	0,077
	Gruplar İçi	32,511	115	0,283		
	Toplam	34,496	118			
KO	Gruplar Arası	0,423	3	0,141	0,604	0,614
	Gruplar İçi	26,812	115	0,233		
	Toplam	27,234	118			
IS	Gruplar Arası	0,962	3	0,321	1,44	0,235
	Gruplar İçi	25,607	115	0,223		
	Toplam	26,569	118			

Tablo 11’de görüleceği üzere örneklem grubu oluşturan kişilerin psikolojik sahiplenme alt boyut düzeylerinin yaşa göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 12’de medeni duruma göre psikolojik sahiplenme alt boyutlarının ortalama değerleri sunulmaktadır.

Tablo 12. Grup İstatistiği (Yaş)

	Yaş	N	Ort	Standart Sapma
KMLK	18-25	25	2,9333	0,68381
	26-33	65	2,6692	0,63771
	34-41	26	2,7756	0,50319
	42-49	3	2,7778	0,83887
	Toplam	119	2,7507	0,6262
ETK	18-25	25	3,26	0,52281
	26-33	65	3,0308	0,52199
	34-41	26	2,9231	0,56022
	42-49	3	2,6667	0,57735
	Toplam	119	3,0462	0,54068
KO	18-25	25	3,1733	0,57831
	26-33	65	3,1128	0,43412
	34-41	26	3,0256	0,46114
	42-49	3	2,8889	0,83887
	Toplam	119	3,1008	0,48042
IS	18-25	25	3,51	0,58843
	26-33	65	3,4154	0,43138
	34-41	26	3,4231	0,40478
	42-49	3	2,9167	0,80364
	Toplam	119	3,4244	0,47451

Eğitim Seviyesi

Psikolojik sahiplenme ölçeği alt boyutlarının, eğitim seviyesine göre ortalamaları ve bu ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığının tespiti için bağımsız gruplarda t testi uygulanmıştır. Gerçekleştirilen t testi sonuçları, aşağıdaki tablolarda verilmektedir.

Tablo 13. Psikolojik Sahiplenme Olgusu Alt Boyut Düzeylerinin Eğitim Seviyesine Göre Farklılığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Eğitim Seviyesi		Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler Ort.	F	P
KMLK	GruplarArası	1,039	2	0,519	1,332	0,268
	Gruplarİçİ	45,232	116	0,39		
	Toplam	46,271	118			
ETK	GruplarArası	1,841	2	0,921	3,27	0,042
	Gruplarİçİ	32,655	116	0,282		
	Toplam	34,496	118			
KO	GruplarArası	0,139	2	0,069	0,297	0,743
	Gruplarİçİ	27,096	116	0,234		
	Toplam	27,234	118			
IS	GruplarArası	0,613	2	0,306	1,369	0,258
	Gruplarİçİ	25,956	116	0,224		
	Toplam	26,569	118			

Tablo 13’de görüleceği üzere örneklem grubu oluşturan kişilerin psikolojik sahiplenme alt boyut düzeylerinin eğitim seviyesine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasında etkililik alt boyutunda farklılık vardır. Fakat diğer alt gruplar arasında farklılık anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 14’de eğitim seviyesine göre psikolojik sahiplenme alt boyutlarının ortalama değerleri sunulmaktadır.

Tablo 14. Grup İstatistiği (Eğitim Seviyesi)

Eğitim Seviyesi		N	Ort.	S.S
KMLK	Lise	22	2,5606	0,54807
	Önlisans	60	2,8139	0,67025
	Lisans	37	2,7613	0,58734
	Toplam	119	2,7507	0,6262
ETK	Lise	22	2,7955	0,6298
	Önlisans	60	3,1333	0,52776
	Lisans	37	3,0541	0,46821
	Toplam	119	3,0462	0,54068
KO	Lise	22	3,0303	0,459
	Önlisans	60	3,1222	0,48311
	Lisans	37	3,1081	0,49724
	Toplam	119	3,1008	0,48042
IS	Lise	22	3,3182	0,47045
	Önlisans	60	3,4042	0,48732
	Lisans	37	3,5203	0,45023
	Toplam	119	3,4244	0,47451

Bu işlem sonrasında ANOVA analiziyle belirlenen anlamlı farklılığın, hangi gruplar arasında gerçekleştiğini incelemek amacıyla tamamlayıcı post-hoc analizlerine geçilmiştir. Bu bağlamda ANOVA analizi sonrasında hangi post-hoc çoklu karşılaştırma tekniğinin kullanılacağına karar verebilmek için öncelikle levne testi aracılığıyla varyansların homojenliği denetlenmiş, varyansların homojen olduğu görülmüştür. Bu işlemin ardından varyansların homojen olduğu durumlarda kullanılan tukey çoklu karşılaştırma tekniği tercih edilmiştir.

Tablo 15. Psikolojik Sahiplenme Ölçeği Etkililik Alt Boyutunun Eğitim Seviyesine İlişkin Homojenlik Testi Sonucu

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
ETK	2,368	2	116	0,098

Tablo 16. Psikolojik Sahiplenme Ölçeği Etkililik Alt Boyutunun Eğitim Seviyesine Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan Tukey Testi Sonuçları

Dependent Variable	(I) OD	(J) OD	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	Sig.	%95 Güven Aralığı	
						Alt Sınır	Upper Bound
ETK	Lise	Önlisans	-,33788*	0,13224	0,032	-0,6518	-0,0239
		Lisans	-0,2586	0,14284	0,171	-0,5977	0,0805
	Önlisans	Lise	,33788*	0,13224	0,032	0,0239	0,6518
		Lisans	0,07928	0,11091	0,755	-0,184	0,3426
	Lisans	Lise	0,2586	0,14284	0,171	-0,0805	0,5977
		Önlisans	-0,07928	0,11091	0,755	-0,3426	0,184

Tablo16'da görüldüğü üzere örneklem grubunu oluşturan katılımcıların psikolojik sahiplenme ölçeğinden etkililik alt boyutuna göre aldıkları puanların öğrenim durumu değişkenine göre hangi gruplar arasında anlamlı farklılıklar gösterdiğini belirlemek amacıyla yapılan tukey testi sonucunda söz konusu farklılığın; lise grubu ile önlisans grubu arasında önlisans grubu lehine gerçekleştiği saptanmıştır.

Mesleki Hizmet Süresi

Psikolojik sahiplenme ölçeği alt boyutlarının, mesleki hizmet süresine göre ortalamaları ve bu ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığının tespiti için bağımsız gruplarda t testi uygulanmıştır. Gerçekleştirilen t testi sonuçları, aşağıdaki tablolarda verilmektedir.

Tablo 17. Psikolojik Sahiplenme Olgusu Alt Boyut Düzeylerinin Çalışanların Mesleki Hizmet Süresine Göre Farklılığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Mesleki Hizmet Süresi	Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler Ort.	F	p	
KMLK	Gruplar Arası	0,172	3	0,057	0,143	0,934
	Gruplar İçi	46,099	115	0,401		
	Toplam	46,271	118			
ETK	Gruplar Arası	2,209	3	0,736	2,623	0,054
	Gruplar İçi	32,286	115	0,281		
	Toplam	34,496	118			
KO	Gruplar Arası	1,149	3	0,383	1,689	0,173
	Gruplar İçi	26,085	115	0,227		
	Toplam	27,234	118			
IS	Gruplar Arası	1,213	3	0,404	1,833	0,145
	Gruplar İçi	25,357	115	0,22		
	Toplam	26,569	118			

Tablo 17'de görüleceği üzere örneklem grubu oluşturan kişilerin psikolojik sahiplenme alt boyut düzeylerinin mesleki hizmet süresine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 18'de mesleki hizmet süresine göre psikolojik sahiplenme alt boyutlarının ortalama değerleri sunulmaktadır.

Tablo 18. Grup İstatistiği (Mesleki Hizmet Süresi)

Mesleki Hizmet Süresi		N	Ort	Standart Sapma
KMLK	1-5	37	2,8018	0,71669
	6-10	40	2,7083	0,71587
	11-15	34	2,75	0,43857
	16 ve üzeri	8	2,7292	0,42667
	Toplam	119	2,7507	0,6262
ETK	1-5	37	3,1486	0,6221
	6-10	40	3,1375	0,48022
	11-15	34	2,8382	0,48805
	16 ve üzeri	8	3	0,46291
	Toplam	119	3,0462	0,54068
KO	1-5	37	3,2252	0,52148
	6-10	40	3,1083	0,49721
	11-15	34	2,9804	0,36645
	16 ve üzeri	8	3	0,56344
	Toplam	119	3,1008	0,48042
IS	1-5	37	3,5473	0,51315
	6-10	40	3,3938	0,45954
	11-15	34	3,3897	0,38035
	16 ve üzeri	8	3,1563	0,64
	Toplam	119	3,4244	0,47451

Konum

Psikolojik sahiplenme ölçeği alt boyutlarının, çalışanların konumuna göre ortalamaları ve bu ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığının tespiti için bağımsız gruplarda t testi uygulanmıştır. Gerçekleştirilen t testi sonuçları, aşağıdaki tablolarda verilmektedir.

Tablo 19. Psikolojik Sahiplenme Olgusu Alt Boyut Düzeylerinin Konuma Göre Farklılığını Belirlemek Üzere Bağımsız Gruplar Arasında Yapılan T Testi

		Levene's Test for Equality of Variances		Ortalamaların eşitliği için T testi						
		F	Sig.	T	df	Sig. (2-tailed)	Ortalama Fark	Standart Hata farkı	%95 güven aralığında fark	
									En düşük	En yüksek
KMLK	Eşit kabulü varyansların	2,559	0,112	-0,795	117	0,428	-0,15783	0,1985	-0,55094	0,23529
	Eşit reddi varyansların			-1,172	16,005	0,258	-0,15783	0,13463	-0,44323	0,12757
ETK	Eşit kabulü varyansların	0,056	0,814	-0,872	117	0,385	-0,14941	0,1713	-0,48865	0,18983
	Eşit reddi varyansların			-1,123	14,11	0,28	-0,14941	0,13304	-0,43455	0,13573
KO	Eşit kabulü varyansların	0,341	0,561	-1,249	117	0,214	-0,18939	0,15169	-0,48981	0,11102
	Eşit varyansların reddi			-1,278	12,258	0,225	-0,18939	0,14823	-0,5116	0,13282
IS	Eşit kabulü varyansların	1,968	0,163	-1,056	117	0,293	-0,15846	0,15011	-0,45574	0,13882
	Eşit varyansların reddi			-1,357	14,092	0,196	-0,15846	0,11677	-0,40875	0,09183

Tablo 19'da görüldüğü üzere psikolojik sahiplenme algısında çalışanların konumuna göre alt boyutların hiçbirinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Tablo 20'de konuma göre psikolojik sahiplenme alt boyutlarının ortalama değerleri sunulmaktadır.

Tablo 20. Grup İstatistiği (Konum)

	KONUM	N	Mean	Std. Deviation
KMLK	Personel	108	2,7361	0,64454
	Sorumlu	11	2,8939	0,39632
ETK	Personel	108	3,0324	0,55228
	Sorumlu	11	3,1818	0,40452
KO	Personel	108	3,0833	0,48041
	Sorumlu	11	3,2727	0,4671
IS	Personel	108	3,4097	0,48392
	Sorumlu	11	3,5682	0,35516

Unvan

Psikolojik sahiplenme ölçeği alt boyutlarının, unvana göre ortalamaları ve bu ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığının tespiti için bağımsız gruplarda t testi uygulanmıştır. Gerçekleştirilen t testi sonuçları, aşağıdaki tablolarda verilmektedir.

Tablo 21. Psikolojik Sahiplenme Olgusu Alt Boyut Düzeylerinin Çalışanların Unvanına Göre Farklılığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

UNVAN		Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler Ort.	F	p
KMLK	Gruplar Arası	4,968	3	1,656	4,611	0,004
	Gruplar İçi	41,302	115	0,359		
	Toplam	46,271	118			
ETK	Gruplar Arası	1,207	3	0,402	1,39	0,249
	Gruplar İçi	33,289	115	0,289		
	Toplam	34,496	118			
KO	Gruplar Arası	1,66	3	0,553	2,489	0,064
	Gruplar İçi	25,574	115	0,222		
	Toplam	27,234	118			
IS	Gruplar Arası	1,017	3	0,339	1,525	0,212
	Gruplar İçi	25,553	115	0,222		
	Toplam	26,569	118			

Tablo 21’de görüleceği üzere örneklem grubu oluşturan kişilerin psikolojik sahiplenme alt boyut düzeylerinin unvana göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık, kimlikleştirme alt boyutunda anlamlı bulunmuş, diğer gruplar arasında anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 22’de unvana göre psikolojik sahiplenme alt boyutlarının ortalama değerleri sunulmaktadır.

Tablo 22. Grup İstatistiği (Unvan)

UNVAN		N	Ort	Standart Sapma
KMLK	ATT	49	2,6939	0,48751
	Paramedik	51	2,9281	0,62916
	Şoför	11	2,2121	0,97209
	Diğer	8	2,7083	0,30538
	Toplam	119	2,7507	0,6262
ETK	ATT	49	2,9388	0,53651
	Paramedik	51	3,1569	0,51469
	Şoför	11	3,0455	0,65017
	Diğer	8	3	0,53452
	Toplam	119	3,0462	0,54068
KO	ATT	49	2,9728	0,44533
	Paramedik	51	3,2288	0,47838
	Şoför	11	3,0606	0,59289
	Diğer	8	3,125	0,39591
	Toplam	119	3,1008	0,48042
IS	ATT	49	3,3776	0,45963
	Paramedik	51	3,5196	0,47393
	Şoför	11	3,2273	0,51786
	Diğer	8	3,375	0,46291
	Toplam	119	3,4244	0,47451

Bu işlem sonrasında ANOVA analiziyle belirlenen anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında gerçekleştiğini incelemek amacıyla tamamlayıcı post-hoc analizlerine geçilmiştir. ANOVA analizi sonrasında hangi post-hoc çoklu karşılaştırma tekniğinin kullanılacağına karar verebilmek için öncelikle levene testi aracılığıyla varyansların homojenliği denetlenmiş, varyansların homojen olmadığı görülmüştür. Bu işlemin ardından varyansların homojen olmadığı durumlarda kullanılan Games-Howell çoklu karşılaştırma tekniği tercih edilmiştir.

Tablo 23. Psikolojik Sahiplenme Ölçeği Kimlikleştirme Alt Boyutunun Unvan Düzeyine İlişkin Homojenlik Testi Sonucu

	LeveneStatistic	df1	df2	Sig.
KMLK	4,606	3	115	,004

Tablo 24. Psikolojik Sahiplenme Olgusu KimlikleşmeAlt Boyut Düzeyinin Unvan Değişkenine Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan Games-Howell Testi Sonucu

Dependent Variable	(I) UNVAN	(J) UNVAN	OrtalamaFarkı (I-J)	StandartHata	Sig.	%95 GüvenAralığı	
						Alt Sınır	Upper Bound
KMLK Games- Howell	ATT	Paramedik	-,23423	,11988	,212	-,5468	,0783
		Şoför	,48176	,19995	,081	-,0395	1,0030
		Diğer	-,01446	,22852	1,000	-,6102	,5813
	Paramedik	ATT	,23423	,11988	,212	-,0783	,5468
		Şoför	,71598*	,19923	,003	,1966	1,2354
		Diğer	,21977	,22789	,770	-,3743	,8139
	Şoför	ATT	-,48176	,19995	,081	-1,0030	,0395
		Paramedik	-,71598*	,19923	,003	-1,2354	-,1966
		Diğer	-,49621	,27847	,287	-1,2222	,2298
	Diğer	ATT	,01446	,22852	1,000	-,5813	,6102
		Paramedik	-,21977	,22789	,770	-,8139	,3743
		Şoför	,49621	,27847	,287	-,2298	1,2222

Tablo 24’de görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan katılımcıların psikolojik sahiplenme ölçeğinden kimlikleştirme alt boyutuna göre aldıkları puanların unvan değişkenine göre hangi gruplar arasında anlamlı farklılıklar gösterdiğini belirlemek amacıyla yapılan Games-Howell testi sonucunda söz konusu farklılığın; paramedik unvan grubu ile şoför grubu arasında, paramedik grubu lehine gerçekleştiği görülmüştür.

SONUÇ

Çalışmada kamuda 112 acil sağlık istasyonlarında görev yapan kamu çalışanlarının psikolojik sahiplenme algılamalarının analizi gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın 1. hipotezinde psikolojik sahiplenme ölçeğinin etkililik ve içsel sorumluluk alt boyutlarında kadınlar lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Çalışmanın 2. hipotezinde ise psikolojik sahiplenme ölçeğinin kimlikleştirme alt boyutunda bekarlar lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. 3. hipotezde ise hiçbir değişkende anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Çalışmanın 4. hipotezinde psikolojik sahiplenme ölçeğinin etkililik alt boyutunda önlisans mezunlarının lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. 5. hipotezde ise hiçbir değişkende anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Çalışmanın 6. hipotezi için de gerçekleştirilen analiz sonucunda hiçbir değişkende anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. 7. hipotezde ise kimlikleştirme alt boyutunda paramedik unvanı lehine anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

1. hipotezde kadınlar lehine etkililik ve içsel sorumluluk alt boyutlarında anlamlı bir farklılığın bulunması, kadın kamu çalışanlarının psikolojik sahiplenme algılamalarının özellikle söz konusu alt boyutlar kapsamında erkeklerden daha fazla olduğunu ortaya

koymaktadır. Söz konusu bulgu, kadınların, erkeklerden nispeten daha fazla duygusal olması ile açıklanabilir.

2. hipotezde bekarlar lehine kişiselleştirme alt boyutunda anlamlı bir farklılığın bulunması, bekar kamu çalışanlarının psikolojik sahiplenme algılamalarının özellikle kişiselleştirilme ağırlıklı olarak evlilerden daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu bulgu, bekarların, evlilere nispeten daha bireysel hislere sahip olması ile açıklanabilir.

3. hipotezde yaş değişkeni için hiçbir psikolojik sahiplenme alt boyutuna ilişkin anlamlı bir farklılığın bulunmaması, söz konusu örnekleme yaşa bağlı bir farklılığın olmadığını ortaya koymaktadır.

4. hipotezde psikolojik sahiplenme ölçeğinin etkililik alt boyutunda önlisans mezunları lehine anlamlı bir farklılığın olması, önlisans mezunlarının psikolojik sahiplenmede etkililik anlayışını benimsediklerini ortaya koymaktadır.

5. Hipotezde çalışanların hizmet süresi değişkeni için hiçbir psikolojik sahiplenme alt boyutuna ilişkin anlamlı bir farklılığın bulunmaması, söz konusu örnekleme hizmet süresine bağlı bir farklılığın olmadığını ortaya koymaktadır.

6. Hipotezde çalışanların konumu değişkeni için hiçbir psikolojik sahiplenme alt boyutuna ilişkin anlamlı bir farklılığın bulunmaması, söz konusu örnekleme çalışanların konumuna bağlı bir farklılığın olmadığını ortaya koymaktadır.

7. hipotezde psikolojik sahiplenme ölçeğinin kimliklendirme alt boyutunda paramedik unvanı lehine anlamlı bir farklılığın olması, söz konusu unvanın psikolojik sahiplenmede kimliklendirme anlayışını benimsediklerini ortaya koymaktadır.

Psikolojik sahiplenme ile ilgili araştırmaların farklı kamu ve özel sektör kurumlarında gerçekleştirilmesi, konunun çok boyutlu olarak mukayese edilebilmesine ve ilgili literatürün daha fazla gelişmesine olanak tanıyabilecektir.

KAYNAKÇA

Akçin, K. (2018). *Çalışanların Örgütsel Destek Algısı ve Psikolojik Sahiplenmelerinin, Sessizlik Davranışlarına ve Görev Performansına Etkisi: Eğitim Sektöründe Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Bursa.

Akgül, A. ve Çevik, O. (2003). *İstatistiksel Analiz Teknikleri SPSS'te İşletme Yönetimi Uygulamaları*, Ankara: Emek Ofset.

Beaglehole E. (1932). "Property: A study in social psychology", New York: Macmillan, 99-111.

Bora, D. (2019). *Örgütlerde Özerklik ve Vatandaşlık Davranışı İlişkisinde Psikolojik Sahiplenmenin Aracılık Rolü: Nevşehir Otel İşletmeleri Örneği*. Doktora Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Nevşehir.

Brown, G., Lawrence, T. B., ve Robinson, S. L. (2005). Territoriality in organizations. *Academy of Management Review*, 30(3), 577-594. <https://doi.org/10.2307/20159145>.

Çıkmaz, G. ve Yeşil, S. (2020). Çalışanların algıladıkları örgütsel desteğin psikolojik sahiplenme üzerine etkisi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(22), 1234-1254. DOI: 10.26466/opus.658193

- Dawkins, S., Amy W. T., Alexander N., ve Angela, M. (2017). Psychological ownership: a review and research agenda. *Journal of Organizational Behavior*, 38, 163–183.
- Demirkaya H. D. ve Kandemir, A. Ş. (2014). 21. yüzyılın anahtar rekabet faktörü olan psikolojik sahiplenme üzerine bir işletme incelemesi. *Çalışma Dünyası Dergisi* 2 (3): 7-21.
- Dirgen, N. (2019). *Örgütsel Nepotizm ve Psikolojik Sahiplenme Arasındaki İlişkide Örgütsel Güvenin Aracılık Rolü: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü, Sakarya.
- Dittmar, H. (1992). *The Social Psychology of Material Possessions: To Have is To Be*. New York: Harvester Wheat Sheaf and St. Martin's Press.
- Dyne, L. V. ve Pierce, J. L. (2004). Psychological ownership and feelings of possession: three field studies predicting employee attitudes and organizational citizenship behavior. *Journal of Organizational Behavior*, Vol. 25, No. 4 (Jun., 2004), 439-459.
- Furby, L. (1978). “Sharing: Decisions and Moral Judgements about Letting Others Use One’s Possessions”, *Psychological Reports*, 43, 595-609.
- Furby, L. (1991). Understanding the psychology of possession and ownership: a personal memoir and appraisal of. *Journal of Social Behavior and Personality*, 6(6), 457–463.
- Isaacs, S. (1933). *Social Development in Young Children*. London: Routledge ve Kegan Paul Limited.
- Jondeau, E. ve Rockinger, M. (2003). Conditional volatility, skewness, and kurtosis: existence, persistence, and comovements. *Journal of Economic Dynamics & Control*, 27, 1699 – 1737.
- Kalaycı, Ş. (2010). *Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım A.Ş.
- Kara, E. ve Kaya, A. (2020). Yönetici desteğinin işe adanmışlık üzerindeki etkisinde psikolojik sahiplenmenin aracı rolü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2364-2375. DOI: 10.33206/mjss.730578
- O’driscoll, M.P., Pierce, J.L. ve Coghlan, A. M. (2006). The psychology of ownership work environment structure, organizational commitment, and citizenship behaviors. *Group & Organization Management*. 31(3), 388-416.
- Ötken, A. B. (2015). Algılanan örgütsel destek ve psikolojik sahiplenme arasındaki ilişki ve bu ilişkide örgütsel adaletin rolü. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(2), 113-140.
- Pierce, J. L., Kostova, T., ve Dirks, K. (2003). The state of psychological ownership: integrating and extending a century of research. *Review of General Psychology*, 7(1), 84–107.
- Pierce, J. L., Tatiana, K. ve Kurt, T. D. (2001). Toward a theory of psychological ownership: Inorganization. *Academy of Management Review*, 26(2), 298-310.
- Şenol, L. ve Üzüm, B. (2020). Demografik özellikler ve psikolojik sahiplenme: havacılık sektöründe bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3) , 760-770. DOI: 10.32709/akusosbil.556670
- Uçar, Z. (2018). Psikolojik sahiplik olgusunu örgütsel düzlemde ölçmek için ölçek geliştirme çalışması. *İşletme Araştırmaları Dergisi, Journal Of Business Research Turk*, 10(3), 640-654.

Uçar, Z. (2017). Psikolojik sahiplenme: Örgütsel alana ilişkin bir model önerisi. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 32(1), 167-200. DOI: 10.24988/deuiibf.2017321552

Van Dyne, L., ve Pierce, J. L. (2004). Psychological ownership and feelings of possession: Three field studies predicting employee attitudes and organizational citizenship behaviour. Journal of Organizational Behaviour, 25(4), 439-459. <https://doi.org/10.1002/job.249>

Yavan, T. Ö. (2019). Psikolojik güçlendirme ile psikolojik sahiplenme arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi: devlet hastanesi örneği. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(3), 640-665. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahbvuibfd/issue/50684/558926>.

Yeşil, Ü., Bancar, A. ve Budak, G. (2016). Psikolojik sahiplik kavramına ilişkin bir literatür incelemesi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(2), 59-82. DOI:10.17494/ogusbd.57630

**“KAVĀ’ĪDU FĪQHĪYYE” KAVRAMI VE FIKHİN TEMEL/KÜLLĪ İLKELERİNİN
DOĞUŞ VE GELİŞİM SÜRECİ***

THE CONCEPT OF “QAWĀ’ĪDU FĪQHĪYYAH” AND THE GENESIS AND
DEVELOPMENT OF THE BASIC/GENERAL PRINCIPLES OF THE ISLAMIC
JURISPRUDENCE

Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇELĪKAN

Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri,
Niğde/Türkiye.

ORCID NO: 0000-0001-6469-9533

ÖZET

İslâm fihki, *uşûl* ve *furû’* olmak üzere başlıca iki kısma ayrılmaktadır. *Uşûl* de kendi içinde *uşûlu fikh* ve *kavā’idu fikhīyye* şeklinde iki başlık altında incelenir. Bunlardan, konumuz da olan ikinci kavram İslâm fikhinin temel ilkelerinin adı olarak bilinmektedir.

Kavā’idu fikhīyye (temel/küllî fikh ilkeleri) kavramı, *kā’ide* ve *fikh* olmak üzere iki kelimedenden oluşmaktadır. Bunlardan ilki lafız olarak temel/esas, ikincisi ise ince ve derin anlayış demektir. Terim olarak da ilki, bölümlerinin tamamını veya bir kısmını kapsayan genel ilke, ikincisi ise İslâm dininin hükümlerini delilleri yoluyla bilmek anlamındadır. Bu iki kelimenin oluşturduğu söz konusu kavram ise, fikhin çeşitli bölümlerinin esasları sayılan ve oldukça veciz cümlelerle ifade edilen temel kurallara isim olmuştur. Temel fikh ilkelerinin en erken örnekleri sözlü ve pratik olarak Hz. Peygamber döneminde görülmektedir. Bu ilkeler aşhâb, tâbi’ün ve etbâ’ dönemlerinde de hukukî ihtiyaçların çeşitlenmesi ve hukukun gelişimi ile beraber olgunlaşmasını sürdürmüştür. Özellikle 4. yüzyılda bir ilim dalı olarak ortaya çıkan ve belirli formlar halinde sistematize edilen bu ilkeler sonraki yüzyıllarda da fakihlerin çalışma alanı olmuş ve İslam hukukunun her devrin güncel sorunları karşısındaki işlevsel yapısının temel unsurlarından biri olması açısından değer ve önemini günümüze kadar sürdürmüştür.

Bu bağlamda temel fikh ilkelerinin, Osmanlı Devleti’nde Miladî 19. yüzyılda Medeni Kanun olarak hazırlanan *Mecelle-i Ahkām-ı Adliyye*’nin mukaddime kısmında da 99 madde ile yerini bulduğu belirtilmelidir.

Her çağın kendine özgü ve farklı türlerdeki problemlerinin çözümüne katkı sunan bu genel kurallar, Müslümanların güncel meseleler karşısında hukukî tikanıklık ve çözümsüzlük yaşamamalarını sağlamıştır. Nitekim fikh *kā’idelerinin* iyi yorumlanması ve gerektiğinde önceki âlimlerin yaptığı gibi temel kaynaklardan yola çıkarak yeni ilkelerin ortaya konulması İslâm hukukunun güncelliğinin temin edilmesi açısından önemlidir. Geçmiş âlimlerin bu *kā’ideleri* derleme ve geliştirme şeklinde yapmış oldukları çalışmaların günümüzdeki bu yöndeki çabalara bir örnek teşkil etmesi bakımından bu araştırmada, öncelikle mevzu bahis

* Bu çalışma yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

olan temel ilkelerin ismi olan *ḳavā'idu fiḳhiyye* kavramının anlamı incelenmiş ve bu ilkelerin Hz. Peygamber döneminden itibaren başlayıp devam eden oluşum ve gelişim süreçleri ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh ḳā'ideleri, İslam hukuku, Fakih, Hukukî gelişim.

ABSTRACT

Islamic fiqh is divided into two main parts as uşūl and furū'. Uşūl is also examined under two headings as uşūlu fiḳh and ḳavā'idu fiḳhiyye. Of these, the second concept, which is our subject, is known as the name of the basic principles of Islamic fiqh.

The concept of *Qawā'idu fiḳhiyyah* (the basic principles of Islamic jurisprudence) consists of two words, *qā'idah* ve *fiqh*. The first of these means foundation/basic and, the second means subtle and deep understanding. The first term is the general principle that covers all or part of its sections, and the second means to know the provisions of Islam by its evidence. This concept formed by these two words is the name of the basic rules which are expressed as the principles of the various sections of the *fiqh* and are expressed in rather pithy sentences. The earliest examples of the basic principles of Islamic jurisprudence are oral and practical, seen in the period of the Prophet. These principles continued to mature in the period of aşḫāb (companions), tābi'ūn (followers) ve etbā' (successors of tābi'ūn) with the diversification of legal needs and the development of law. These principles, which emerged as a science branch in the 4th century and were systematized in certain forms, became a field of study in the following centuries and have continued to have value and importance in order to be one of the basic elements of the functional structure of Islamic law against the current problems of every era. In this context, it should be noted that the basic fiqh principles took place with 99 articles in the introductory part of the Mecelle-i Ahkām-ı Adliyye, which was prepared as the Civil Law in the Ottoman Empire in the 19th century.

These general rules, which contribute to the solution of the unique and different types of problems of each age, have ensured that Muslims do not experience legal obstruction and deadlock in the face of current issues. As a matter of fact, it is important to interpret the principles of fiqh well and to put forward new principles based on basic sources, as previous scholars did, in terms of ensuring the up-to-dateness of Islamic law. In this study, the meaning of the concept of *ḳavā'idu fiḳhiyya*, which is the name of the basic principles in question, was examined in terms of the work done by the previous scholars in the form of compiling and developing these rules, and it has been tried to handle the formation and development processes of these principles starting from the time of the Prophet.

Keywords: Principles of the fiqh, Islamic law, Islamic jurist, Development of law.

GİRİŞ

Bilindiği üzere İslam fıkhı, *uşûl* ve *furû'* olmak üzere başlıca iki kısma ayrılmaktadır. *Uşûl* de kendi içinde *uşûlu fikh* ve *ķavā'idu fikhīyye* şeklinde iki başlık altında incelenir. Bunlardan, konumuz da olan ikinci kavram Hz. Peygamber (a.s.) devrinden beri var olan ve âlimlerin oldukça erken dönemlerden itibaren tespit etmeye başladığı, İslam fıkhının temel ilkelerinin adı olarak bilinmektedir.

İslam hukukunun dinamizmi açısından büyük önem taşıyan fikh *ķā'ideleri* ortaya çıkmaya başladığı zamandan bu yana olgunlaşıp zenginleşerek varlığını sürdürmüştür. Her çağın kendine özgü ve farklı türlerdeki problemlerinin çözümünde bu genel kuralların önemli katkısı olmuş, bu sayede Müslümanlar güncel meseleler karşısında hukukî tıkanıklık ve çözümsüzlük yaşamamışlardır. Fikh *ķā'idelerinin* iyi yorumlanması ve gerektiğinde selefin yaptığı gibi temel kaynaklardan yola çıkarak yeni ilkelerin ortaya konulması İslam hukukunun güncelliğinin temin edilmesi açısından önemlidir. Geçmiş âlimlerin bu *ķā'ideleri* derleme ve geliştirme şeklinde yapmış oldukları çalışmaların günümüzdeki bu yöndeki çabalara bir örnek teşkil etmesi bakımından bu araştırmada, öncelikle mevzu bahis olan temel ilkelerin ismi olan *ķavā'idu fikhīyye* kavramının anlamı incelenmiş ve bu ilkelerin Hz. Peygamber döneminden itibaren başlayıp devam eden oluşum ve gelişim süreçleri ele alınmaya çalışılmıştır.

“ĶAVĀ'İDU FİĶHİYYE” KAVRAMI

Ķavā'idu fikhīyye kavramının anlamına geçmeden önce terkihi oluşturan kavramların ayrı ayrı incelenmesi gerekecektir ki Fahrüddin er-Rāzî'nin (ö. 606/1210) ifadesine göre bu, birden fazla kelimededen oluşan (mürekkebe) kavramların mahiyetini iyi anlayabilmek için zorunludur.¹ Bunlardan *ķavā'id* (قواعد) kelimesi *ķā'ide* (قاعدة) kelimesinin çoğuludur olup temel, esas, asıl anlamlarına gelmektedir.² Bir binanın temelleri hakkında da bu kelime kullanılır.³ Nitekim Kur'ân'da da bu anlamda kullanılmıştır.⁴ Zeccāc (ö. 311/923), temel/esas anlamından farklı olarak, binanın kendisine dayanmış olduğu sütunlar anlamına temas emiştir.⁵ Kavramın istikrar ve sebat anlamı da bulunmaktadır.⁶

Ķā'ide kelimesinin anlamları içerisinde, *ķavā'idu fikhīyye* terkihi açısından en uygun anlamın *temel/esas* anlamı olduğu belirtilmiştir. Bunun gerekçesi de, fikh *ķā'ideleri* üzerine hüküm

¹ Fahrüddin Muhammed b. 'Umer b. el-Hüseyn er-Rāzî, *el-Maḥşûl fî 'ilmi uşûli'l-fikh*, 6 c, tah. Tāhā Cābir Feyyād el-'Alvānî, (byy.: Mu'essesetu'r-Risāle, tsz.), c.1, s.78.

² Zebîdî, *Tācu'l-'arūs*, c.9, s.60; İbn Manzûr, *Lisānu'l-'Arab*, c.5, s.3689; Maḥmûd b. 'Umer ez-Zemaḥşerî, *el-Keşşāf 'an ḥaḳā'iki ġavāmi'di't-Tenzil ve 'uyūni'l-ekāvil fî vucūhi't-te'vil*, 4 c, (Beyrut: Dāru'l-Kitābi'l-'Arabî, 2006), c.1, s.143; 'Alî Aḥmed en-Nedvî, *el-Ķavā'idu'l-fikhīyye*, tkd. Muştāfā ez-Zerķā, (Dimaşk: Dāru'l-Kalem, 1412/1991), s.39; 'Abdulkerîm Zeydān, *el-Ve'ez fî şerhi'l-ķavā'idu'l-fikhīyye fî ş-şer'i'ati'l-İslāmiyye*, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risāle Nāşirûn, 1436/2015), s.9.

³ Zebîdî, *Tācu'l-'arūs*, c.9, s.60; Aḥmed b. Muhammed b. 'Alî el-Feyyûmî, *el-Mişbāhu'l-munîr*, (Beyrut: Mektebetu Lubnān, 1987), s.195. Ayrıca bkz. Muhammed Muştāfā ez-Zuhaylî, *el-Ķavā'idu'l-fikhīyye ve taḥbikātuhā fî'l-mezāhibi'l-erbaa*, (Dimaşk: Dāru'l-Fikr, 1430/2009), c.1, s.21; Mustafa Baktır, “Kaide”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.24, s.205.

⁴ Kur'an: 2/Bakara: 127; Kur'an: 16/Nahl: 26.

⁵ Zebîdî, *Tācu'l-'arūs*, c.9, s.60; İbn Manzûr, *Lisānu'l-'Arab*, c.5, s.3689.

⁶ Bā Hüseyn, *el-Ķavā'idu'l-fikhīyye*, s.14; Alî Mañşûr, “İşbātu'l-ķavā'idu'l-fikhīyye bi's-sunneti'n-nebeviyye”, s.8. Bu anlamdaki bir ayet için bk. Kur'an: 24/Nûr: 60. Kelimenin, التّفعد şeklinde bir kalıbı bu anlamlarla bağlantılı olarak, “tesebbüt ve temekkün” anlamlarına da gelmektedir. Bkz. Zebîdî, *Tācu'l-'arūs*, c.9, s.62.

bina edilmesi ile temel üzerine duvarların bina edilmesi arasındaki benzerlik olarak ifade edilmektedir.⁷

Istilahî açıdan ise *kā'ide* kelimesi hakkında birbirine yakın tanımlar yapılmıştır. Örneğin Feyyūmî'nin (ö. 770/1368) tanımı şöyledir: **الأمر الكلي المنطبق على جميع جزئياته** “*Parçalarının/bölümlerinin tamamı ile uyumlu/tamamına uygulanabilir olan küllî emirdir.*”⁸ Feyyūmî ayrıca *kā'ide*'nin, **دَابِطٌ (ضابط)** anlamında olduğunu da vurgulamıştır.⁹ Ancak bu kavramın farklı bir anlamı daha vardır ki aşağıda değinilecektir.

Tācuddīn es-Subkī'nin (ö. 771/ 1370) tanımı ise biraz farklı olarak şöyledir: **الأمر الكلي الذي ينطبق عليه جزئيات كثيرة يفهم أحكامها منها** “*Parçalarının/bölümlerinin çoğu ile uyumlu/çoğuna uygulanabilir olan ve bu parçalarının/bölümlerinin hükümleri, kendisi ile anlaşılabilir küllî emirdir.*”¹⁰ Subkī'nin bu tarifinde görüldüğü üzere küllî emir, ilgili olduğu konuyla ilgili birçok parça/bölüm kendisine uyum sağlarsa *kā'ide* olabilir. Kendisine uygun birçok parça/bölümüne sahip olmayan küllî emir, *kā'ide* olma vasfını kazanamaz.¹¹ Bu yönüyle Feyyūmî'nin, bunların tamamıyla uyumlu olmayı öngören tanımından farklıdır. Ayrıca Subkī'nin tanımında parçalarının/bölümlerinin hükmünün bu küllî emir sayesinde anlaşıldığı yönünde ilave bir açıklayıcı bilgi de bulunmaktadır.

Teftāzānī'nin (ö. 793/1390) *kā'ide* tanımı ise şöyledir: **حكم كلي ينطبق على جزئياته ليتعرف أحكامها منه** “*Parçaları/bölümleri ile uyumlu/uygulanabilir olan küllî hükümdür ki bu uyum, 'kā'ide' sayesinde, parçaların/bölümlerin hükümlerinin bilinmesini sağlar.*”¹² O, bu tanım için **كل حكم دل عليه القياس فهو ثابت** “*Kendisine kıyasın delalet ettiği her hüküm sâbittir.*” şeklinde bir de örnek vermiştir.¹³ Görüldüğü üzere, Teftāzānī'nin yaptığı tanımda *kā'ide*'nin, cüzlerin tamamını veya büyük çoğunluğunu kapsaması gerektiği yönünde bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca o, *emir* yerine *hüküm* kelimesini kullanmıştır. Cüzler ile küllî hüküm arasındaki uyumun sonucu ile ilgili yaptığı, “*cüzlerin hükümlerinin bilinmesi*” yönündeki açıklama da yukarıda kaydedilen, Subkī'nin yaptığı açıklamayla uyumludur.

Seyyid Şerīf Curcānī (ö. 816/1413) ise kavramı, Subkī'den farklı olarak, **قضية كلية منطبقة على جميع جزئياتها** “*Parçalarının/bölümlerinin tamamı ile uyumlu/tamamına uygulanabilir olan küllî kağıyye/önerme.*” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁴ Görüldüğü üzere onun bu tanımında *kā'ide* ile cüzleri arasındaki uyumun, çoğunluk esasına göre değil de yüzde yüz oranda gerçekleşmesi gerektiği belirtilmektedir ki Feyyūmî'nin tanımıyla uyumludur. Ayrıca o yukarıdakilerden farklı olarak *kā'ide*'yi *kağıyye*¹⁵ kavramı ile karşılamıştır.

⁷ Bā Huseyn, *el-Kavā'idu'l-fikhiyye*, s.15; 'Alī Mañşūr, “İşbātu'l-kavā'idu'l-fikhiyye bi's-sunneti'n-nebeviyye”, s.9.

⁸ Feyyūmî, *el-Mişbāhu'l-munir*, s.195.

⁹ Feyyūmî, *el-Mişbāhu'l-munir*, s.195.

¹⁰ Tācuddīn 'Abdulvehhāb b. 'Alī b. 'Abdulkāfī es-Subkī, *el-Eşbāh ve'n-nezā'ir*, 2 c, tah. 'Ādil Aħmed 'Abdulmevcūd, (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1991), c.1, s.11.

¹¹ Bā Huseyn, *el-Kavā'idu'l-fikhiyye*, s.24; 'Alī Mañşūr, “İşbātu'l-kavā'idu'l-fikhiyye bi's-sunneti'n-nebeviyye”, s.10.

¹² Sa'duddīn Mes'ūd b. 'Umer Teftāzānī eş-Şāfi'ī, *Şerhu't-Telviħ 'ale't-Tavdiħ limetni't-Tenkih fi uşuli'l-fikh*, 2 c, tah. Zekeriyā 'Umeyrāt, (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1416/1996), c.1, s.35.

¹³ Teftāzānī, *Şerhu't-Telviħ*, c.1, s.35.

¹⁴ Seyyid Şerīf 'Alī b. Muħammed el-Curcānī, *Mu'cemu't-ta'rifāt*, tah. Muħammed Şiddik el-Miñşāvī, (Kahire: Dāru'l-Fađile, tsz.), s.143. Ayrıca bkz. Nedvī, *el-Kavā'idu'l-fikhiyye*, ss.39-40.

¹⁵ “*Kağıyye*” terimi, iş, husus, mesele, madde, dava, tartışma konusu, doğru ve eğriye ihtimali olan söz olarak da tanımlanmıştır. Bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.238.

Ḥamevī'nin (ö. 1098/1687), fakihlere nispet ederek naklettiği bir tanım da, *kā'ide* ile cüzleri arasındaki kapsam ilişkisi bakımından Subkī'nin tanımına benzemektedir ki şöyledir: **حكم أكثرى لا كلى ينطبق على أكثر جزئياته لتعرف أحكامها منه** “*Parçalarının/bölümlerinin çoğu ile uyumlu/çoğuna uygulanabilir olan, küllî değil, ekserî/çoğunluk hükümdür ki bu parçaların/bölümlerin hükümleri o ekserî/çoğunluk hüküm (kā'ide) sayesinde bilinir.*”¹⁶ Ḥamevī'nin naklettiği bu tanımda Subkī'ninkinden farklı olarak, *kā'ide*'nin ekserî/çoğunluk hüküm oluşu, küllî olmadığı da fazladan belirtilerek pekiştirilmiştir. Diğer bir fark da şudur ki, parçalarının/bölümlerinin çoğu ile uyumlu olan *kā'ide*, Subkī tarafından *küllî emir* olarak isimlendirilirken Ḥamevī'nin naklettiği tanımda bu, *ekserî/çoğunluk hüküm* olarak isimlendirilmiştir.

Tānevī (ö. 1158/1745'ten sonra) ise kavramın, *aşl*, *kānūn*, *mes'ele*, *dābıta*, *mağşad* gibi kavramlarla eş anlamlı olduğunu belirttikten sonra Feyyūmī'nin yaptığı tanımın aynısını yapmıştır. Ancak onun bu tanıma, **عند تعرف أحكامها منه** “*küllî emirden yola çıkarak, bu parçaların/bölümlerin hükümlerinin araştırılıp anlaşılmasına çalışıldığı sırada*” şeklinde bir ilavede bulunduğu da belirtilmelidir.¹⁷ Yine Tānevī, yaptığı bu tanımın mücmel olduğunu ifade ettikten sonra detaylı olduğunu belirttiği şöyle bir açıklama daha yapmıştır: “*Hükümü belirlenmeye çalışılan fer'î meseleyi kuvveden fiile çıkarma amacına dönük, büyük (tümel) ve küçük (tikel) olmaya elverişli ve elde edilip anlaşılması kolay küllî önermedir.*”¹⁸

Çağdaş hukukçulardan Muştāfā Aḥmed ez-Zerkā (ö. 1938) ise kavramı, Curcānī'nin *kānūn* tanımı ve bu tanım için nahiv kurallarından verdiği örnekler ile Feyyūmī'nin yaptığı *dābıt* değerlendirmesini birleştirerek tanımlamış ve bunun nahivcilerin ıstılahına göre olduğuna işaret etmiştir.¹⁹ Bundan sonra da fakihlerin ıstılahında kavramın, **حكم أغلبى ينطبق على معظم جزئياته** “*Parçalarının/bölümlerinin büyük çoğunluğuna uyumlu/büyük çoğunluğuna uygulanabilir olan ağlebî/baskın hüküm.*” anlamında olduğunu belirtmiştir ki bu tanım yukarıda Subkī ve Ḥamevī'den nakledilen tanımla da örtüşmektedir. Zerkā bu tanımın örnekleri olarak da küllî *kā'idelerden*, **الأمر بمقاصدها** “*Bir işten maksat ne ise, hüküm ona göredir.*”²⁰ ve **الأصل بقاء ما كان على ما كان حتى يقوم الدليل على خلافه** “*Hilafına delil sunuluncaya kadar bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması asıldır.*”²¹ şeklindeki *kā'ideleri* zikretmiştir.²² Ayrıca Zerkā, *kā'ide* türündeki bazı hükümlerin, günümüz kanun terminolojisinde *mebde'/mebādi'* olarak da isimlendirildiğini ifade etmiştir.²³

¹⁶ Ebu'l-Abbās Şihābuddīn Aḥmed b. Muḥammed el-Mekkī el-Huseynī el-Ḥamevī, *Ġamzu 'uyūni'l-beş'ir şerḥu Kitābi'l-eşbāh ve'n-nezā'ir*, 4 c, tah. Mevlānā es-Seyyid Aḥmed b. Muḥammed el-Ḥanefī el-Ḥamevī, (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1405/1985), c.1, s.51.

¹⁷ Muḥammed 'Alī et-Tānevī, *Mevsū'atu keşşāfi İştılāhātī'l-funūni ve'l-ulūm*, 2 c, tah. 'Alī Deḥrūc, (Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1996), c.2, s.1295.

¹⁸ Tānevī, *İştılāhāt*, c.2, s.1295.

¹⁹ Bkz. Aḥmed b. Muḥammed ez-Zerkā, *Şerḥu'l-kavā'idi'l-fikhiyye*, tah. Muştāfā Aḥmed ez-Zerkā, (Dimaşk: Dāru'l-Ḳalem, 1409/1989), s.33.

²⁰ İbnu'n-Nuceym, *el-Eşbāh ve'n-nezā'ir*, s.22; *Mecelle*, s.22 (mad.2).

²¹ *Mecelle*, s.22, 23 (mad.5, 10).

²² Bkz. Zerkā, *Şerḥu'l-kavā'idi'l-fikhiyye*, s.33.

²³ Bkz. Zerkā, *Şerḥu'l-kavā'idi'l-fikhiyye*, s.33. *Kā'ide* kavramı ile ilgili mezkur tanımlar ve bunların dışındaki diğer bazı tanımlar için bkz. Muḥammed Sıdkī b. Aḥmed el-Bürmü, *Mevsū'atu'l-kavā'idi'l-fikhiyye*, 12 c, (Riyad/Beyrut: Mektebetü't-Tevbe/Dāru İbn Ḥazm/Mu'essesetu'r-Risāle, 1997/1418, 2000/1421, 2003/1424), c.1, ss.20-21.

Ḳavā'idu fıkhiyye terkininin ikinci kavramı olan *fıkh* ise fehmetmek/anlamak, hakıyla anlamak, ince noktalarına vakıf olmak demektir.²⁴ Bu anlamıyla kavram, Kur'an'da tamamı fiil kalıbıyla olmak üzere yirmi yerde geçmektedir.²⁵ Kavramın, mezkur anlamıyla bazı hadislerde de yer aldığı görülmektedir. Örnek olarak Hz. Peygamber'in (a.s.) İbn 'Abbās hakkında yaptığı, *اللهم فقهه في الدين وعلمه التأويل* “Allahım! Onu dinde fakih (ince anlayışlı) kıl! Ve ona tevili (Kur'an'ın yorumunu) öğret!”²⁶ şeklindeki dua zikredilebilir.²⁷

Rāğıb el-İsfehānī, yukarıda kaydedilenden farklı olarak fıkıh kavramının, görünenin bilgisini aracılığı ile görünmeyenin bilgisine ulaşmak anlamında ve 'ilm'den daha özel olduğunu belirtmiştir.²⁸ Onun bu tanımında vurgu yapılan anlam, fıkıhın, beş duyu ile algılanandan, yani müşâhede edilenden hareketle daha soyut olanın bilgisine ulaşmak ve sadece eşyanın veya olguların zâhirî bilgisine sahip olmak değil, bununla birlikte, görünmeyen ya da ilk bakışta fark edilmeyen yönüne de vâkıf olmak anlamıdır.²⁹

İbnu'l-Eşîr de, kavramın esasen *feh*m anlamında olduğunu ve yarmak ve açmaktan türediğini belirtmiştir.³⁰ Ancak onun kavramla ilgili olarak, *علم و فهم* “anlamak ve bilmek” şeklinde yaptığı diğer bir açıklama³¹, Rāğıb el-İsfehānī tarafından kaydedilen, ilim ile fıkıh arasında umûm/husûs ilişkisi bulunduğu yönündeki düşünceye katılmadığı izlenimini vermektedir. Nitekim İbn Manzûr da, fıkıh kavramı hakkındaki, *العلم بالشئى والفهم له* “Bir şeyi bilmek (ilim) ve anlamak (feh)m.”³² şeklindeki açıklamasıyla, ilim kelimesinin fıkıh kavramını karşıladığını ortaya koymuş ve iki kavram arasında Rāğıb el-İsfehānī'nin işaret ettiği türden bir ilişki olduğuna temas etmemiştir.

²⁴ Rāğıb el-İsfehānī, *el-Mufredāt*, s.386; İbn Manzûr, *Lisānu'l-'Arab*, c.5, s.3450; Zebîdî, *Tācu'l-'arūs*, c.36, s.456; Zeynuddîn Ebû 'Abdillāh Muḥammed b. Ebû Bekr b. 'Abdulkâdir er-Râzî, *Tefsîru ğarîbi'l-Ḳur'āni'l-'azîm*, tah. Hüseyin Elmalı, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), s.526; Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, c.2, s.134; Hayreddin Karaman, *İslâm Hukukunda İctihād*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985), s.19; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.112.

²⁵ Muḥammed Fuâd 'Abdulkâkî, *el-Mu'cemu'l-mufehres li elfâzi'l-Ḳur'āni'l-Kerîm*, (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1412/1992), ss.666-667. Bunlara şu ayetler örnek verilebilir: Hüd: 11/91; Nisâ: 4/78; Tevbe, 9/122; Tâhâ: 20/25-28; A'râf: 7/179; İsrâ: 17/44.

²⁶ Ebû 'Abdillāh Aḥmed b. Ḥanbel eş-Şeybânî, *el-Musned*, 50 c, tah. Şu'ayb el-Arna'ût ve diğerleri, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1416/1995), c.4, s.225, (no.2397); Buḥârî, *Şahîḥ*, K. *el-vuḍû*, 10 B. *vad'u'l-mâi' inde'l-ḥalâ*, s. 30 (no.143); Ebû Bekr Aḥmed b. 'Amr b. 'Abdülhâlık b. Ḥallâd b. 'Ubeydullāh el-'Atekî el-Bezzâr, *Musnedu'l-Bezzâr (Baḥru'z-zehḥâr)*, 18 c, tah. Maḥfûzurrahmân Zeynullāh, 'Âdil b. Sa'd, Şabrî 'Abdülhâlık eş-Şâfi'î, (Medine: Mektebetu'l-'Ulûm ve'l-Ḥikem, 1988-2009), c.11, s.282, (no.5075); Muḥammed b. Aḥmed Ebû Ḥâtim İbn Ḥıbbân et-Temîmî el-Bustî, *Şahîḥu İbn Ḥıbbân bi tertîbi İbn Balabân*, 18 c, tah. Şu'ayb el-Arna'ût, Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1414/1993), c.15, s.531, (no.7055); Muḥammed b. 'Abdullāh el-Ḥâkim en-Nisâburî, *el-Mustedrak 'ale's-şahîḥayn*, 4 c, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1411/1990), c.3, s.615, (no.6280).

²⁷ Konuyla ilgili diğer hadisler için bk. Buḥârî, *Şahîḥ*, K. *el-'İlm*, 13 B. *men yuridi'llāhu bihi ḥayran*, s. 17 (no.71); Muslim *Şahîḥ*, K. *ez-zekât*, 100 B. *en-nehyu 'ani'l-mes'ele*, c.1, s.719 (no.1037); İbn Mâce, *Sunen*, *Mukaddime*, 17 B. *fadlu'l-'ulemâ*, c.1, s.80 (no.220); Tirmizî, *Câmi*, K. *el-'İlm*, 1 B. *izâ erâda'llāhu bi'abdin ḥayran*, s.601 (no.2645); Ebû Ya'lâ Aḥmed b. 'Alî b. el-Muşennâ el-Müsulî, *Musnedu Ebî Ya'lâ*, 13 c, tah. Ḥuseyn Selîm Esed, (Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1404/1984), c.10, s.238, (no.5855); İbn Ḥıbbân, *Şahîḥ*, c.1, s.291, (no.89). Tirmizî bu hadisin ḥasen-şahîḥ olduğunu ve bu konuda 'Umer, Ebû Hureyre ve Muâviye'den de hadis nakledildiğini belirtmiştir. Bkz. Tirmizî, *Câmi*, K. *el-'İlm*, 1 B. *izâ erâda'llāhu bi'abdin ḥayran*, s.601 (no.2645); İbn Mâce, *Sunen*, *Mukaddime* 18, B. *men bellaġa 'ilmen*, c.1, s. 84 (no.230); Ebû Dâvûd, *Sunen*, K. *el-'İlm*, 10 B. *fadlu neşri'l-'ilm*, s.430 (no.3660); Tirmizî, *Câmi*, K. *el-'İlm*, 7, B. *mâ cāe' fi'l-ḥışsi*, s.603 (no.2656); Ḥâkim, *el-Mustedrak*, c.1, s.162, (no.294). Tirmizî bu konuda 'Abdullāh b. Mes'ûd, Mu'âz b. Cebel, Cubeyr b. Mu't'im, Ebu'd-Derdâ ve Enes'ten de rivayet nakledildiğini ve bu Zeyd b. Şâbit hadisinin ḥasen olduğunu belirtmiştir. Bkz. Tirmizî, *Câmi*, K. *el-'İlm*, 7, B. *mâ cāe' fi'l-ḥışsi*, s.603 (no.2656).

²⁸ Rāğıb el-İsfehānī, *el-Mufredāt*, s.385. Ayrıca bkz. Hayrettin Karaman, “Fıkıh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.13, s.1.

²⁹ Mehmet Emin Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000), s.24.

³⁰ İbnu'l-Eşîr, *en-Nihâye*, c.3, s.465.

³¹ İbnu'l-Eşîr, *en-Nihâye*, c.3, s.465.

³² İbn Manzûr, *Lisānu'l-'Arab*, c.5, s.3450. Ayrıca bkz. Zebîdî, *Tācu'l-'arūs*, c.36, s.456.

‘Āmidī de (ö. 631/1233) İbnu’l-Eşîr’in ve İbn Manzûr’un değerlendirmeleriyle aynı yönde olmak üzere fıkıh kavramının, *fehm* ve ‘ilm kelimelerinin her ikisi ile de karşılandığını belirtmiştir. Bununla beraber, daha doğru olduğunu söyleyerek, kendisine sunulan meseleleri kavramaya hazır oluşu yönüyle zihnin mükemmelliği anlamındaki *fehm*’in ‘ilm’den başka bir şey olduğunu, nitekim kaydedilen bu anlamıyla *fehm* sıfatına sahip, halk arasından zeki bir şahsın da âlim sayılmadığını ifade etmiştir. Buna göre her âlim *fehm* sahibidir ancak her *fehm* sahibi âlim değildir.³³

Faḥruddīn er-Rāzī ise fıkıh kavramını, *فهم غرض المتكلم من كلامه* “Söylediği sözden konuşanın maksadını anlamaktır.” şeklinde tanımlamıştır.³⁴ Kelimenin çeşitli kalıpları fakih olmak ve bu alanda derinleşmek anlamlarına da gelmektedir.³⁵

Subkī de kavram hakkında lügat yönünden üç ayrı görüş olduğunu belirtmiştir ki bunlardan ilki mutlak manada *fehm/anlayış*’tır. Diğeri, ince ve hassas şeyleri anlamak, sonuncusu da yukarıda Rāzī’den de nakledildiği üzere, söylediği sözden konuşanın maksadını anlamaktır.³⁶ Subkī, naklettiği bu son görüşteki, “söylediği sözden konuşanın maksadı” tabirinin, lafzın, sadece ilk kullanıldığı anlama delaletinden fazla bir anlama delalet ettiğine işaret için olduğunu belirtmiştir. Çünkü lafızların delalet ettikleri ilk anlamı bilme hususunda fakih olanla, bu konuda bilgi sahibi olan ancak fakih olmayan kimse arasında fark yoktur. Bu itibarla, kelimelerin ilk konuldukları anlamlarla yetinip bunun ötesine geçmeyen Zâhirîler hakkında fakih ismi kullanılmamıştır.³⁷

Fıkıh kavramı hakkında ‘Abdulkerîm Zeydân’ın (ö. 2014) yaptığı değerlendirme de önemlidir. O, kavramın, bir şeyi bilmek ve anlamak şeklindeki lügavî manasına işaret ettikten sonra Kur’an’daki kullanımının, kavram ile *mutlak bilgi* nin kastedilmediği sonucuna götürdüğünü belirtmiştir. Ona göre bu kullanım ile kastedilen, ince anlayış ve idrak ve aynı zamanda konuşanın maksadını anlamaktır. Zeydân buna örnek olarak, yukarıda da işaret edilen Hūd suresinin 91. ve Nisâ suresinin 78. âyetlerini kaydetmiştir.³⁸

İstilahî açıdan ise fıkıh, Râğib el-İşfehâni tarafından, *العلم بأحكام الشريعة* “Şeriatın hükümlerini bilmek.”³⁹ şeklinde tanımlanmaktadır ki *Mecelle*’nin tanımı da hemen hemen bunun gibidir.⁴⁰

Rāzī, bu tanımı biraz daha genişleterek, *العلم بالأحكام الشرعية العملية المستدل على أعيانها بحيث لا يعلم*

³³ ‘Alī b. Muḥammed el-‘Āmidī, *el-İḥkām fî uşûli’l-ahkām*, 4 c, tlk. ‘Abdurrezzâk ‘Afîfî, (Riyad, Dâru’s-Samî’î, 1424/2003), c.1, ss.19-20.

³⁴ Rāzī, *el-Maḥşûl*, c.1, s.78.

³⁵ Râğib el-İşfehâni, *el-Mufredât*, s.386; İbn Manzûr, *Lisānu’l-‘Arab*, c.5, s.3450; Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, c.36, s.457; Rāzī, *Tefsîru ğarîbi’l-‘Qur’âni’l-‘azîm*, s.526.

³⁶ ‘Alī b. ‘Abdulkâfî es-Subkî, ve oğlu Tâcuddîn ‘Abdulvehhâb b. ‘Alī, *el-İbhâc fî şerhi’l-Minhâc*, 3 c, tah. Şa’bân Muḥammed İsmâ’îl, (Kahire: Mektebetu’l-Kulliyâti’l-Ezheriyye, 1401/1981), c.1, s.28.

³⁷ Subkî, *el-İbhâc fî şerhi’l-Minhâc*, c.1, s.28. Ayrıca bkz. Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, s.24.

³⁸ ‘Abdulkerîm Zeydân, *el-Vecîz fî uşûli’l-fikh*, (byy., Muessesetu Kırtuba, tsz.), s.8. Benzer bir değerlendirme için bk. Hayreddin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1993), s.23.

³⁹ Râğib el-İşfehâni, *el-Mufredât*, s.386. Ayrıca bkz. Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, c.36, s.456.

⁴⁰ *Mecelle*, s.20. Ayrıca bkz. Osman Öztürk, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, (İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Neşriyatı, 1973), s.123; Osman Keskiöglü, *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984), s.13.

ضرورة كونها من الدين ضرورة “Dinden olduğu zaruri olarak bilinmemesi⁴¹ itibariyle ana kaynaklarından istidlal edilen şer’i/amelî hükümleri bilmek.”⁴² şeklinde bir tanım yapmıştır.

’Āmidī ise hukukçuların örfüne göre olduğunu belirterek kavramın, *مخصوص بالعلم الحاصل بجملة* “Fer’i konularla ilgili şer’i hükümlerin tamamından, nazar ve istidlâl yolu ile elde edilen bilgiye mahsustur.” şeklinde tanımlandığını belirtmiştir.⁴³

Subkî’nin tanımı da, *العلم بالأحكام الشرعية العملية المكتسب من أدلتها التفصيلية* “Tafsilî delillerinden elde edilmiş olan, şer’i/amelî hükümleri bilmektir.”⁴⁴ şeklindedir ki Tānevî de tedvin edilmiş ilimlerden biri olduğunu belirttikten sonra bununla aynı doğrultuda bir tanıma yer vermiştir.⁴⁵

’Abdulkerîm Zeydân’ın zikrettiği tanım da Subkî’nin ve Tānevî’nin tanımıyla hemen hemen aynıdır. Ancak o, bu tanımın sonunda ilave olarak, *أو هو هذه الأحكام نفسها* “Veya bu hükümlerin bizzat kendisidir.” demek suretiyle fikhın, “şer’i/amelî hükümleri bilmek” anlamı yanında “şer’i/amelî hükümler” anlamında da olabileceğini ifade etmiştir.⁴⁶

Fıkıh kavramının dinî ilimlerin tamamı hakkında kullanıldığına Tānevî de işaret etmiştir. O, Ebū Hānife’nin, kelâm ilmini ve bu alanda yazdığı eserini, *el-Fıkhü’l-ekber* olarak isimlendirmesini de buna örnek olarak zikretmiştir.⁴⁷

Mehmet Erdoğan’ın, en geniş anlamı olduğuna vurgu yaparak kaydettiği oldukça özgün bir tanımın da fikhın yukarıda zikredilen anlam sahalarının tamamını kapsadığı söylenebilir. Buna göre fıkıh, İslâm’ı bir bütün olarak Şâri’in maksadına uygun biçimde doğru kavramak ve onu çağın şartlarına uygun ve ihtiyaçları karşılayacak bir şekilde, insanlara anlayabilecekleri bir dille, kolayca yaşayabilecekleri ve yaşadıklarında da âhirete giden dünya hayatlarında mutlu olacakları bir biçimde pratik hayata geçirme kabiliyet ve başarısıdır.⁴⁸

“KAVÂ’İDU FİKHİYYE” NİN İSTILAH MANASI⁴⁹

Fıkıh kâ’ideleri, farklı ve çeşitli, ancak birbirine benzeyen cüz’î hükümleri kapsamına alan genel kâ’idelerdir.⁵⁰ Bunlar İslâm fikhının genel kuramları olarak da isimlendirilir. Örneğin İslâm şeriatındaki mülkiyet ve tazminat hukuku ile ilgili kâ’idelerde olduğu gibi, aralarında benzerlik olan birçok hüküm vardır ki bunları birbirine bağlayan bir tek kural

⁴¹ Bu ifâdeden maksadını açıklamak sadedinde Râzî, namaz ve orucun farz olduğunun bilinmesinin *fikh* olarak adlandırılmayacağını, çünkü bunların İslâm dininin emirlerinden olduğuna dair zarurî bilginin hâsıl olduğunu belirtmiştir. Bkz. Râzî, *el-Maḥşûl*, c.1, s.80.

⁴² Râzî, *el-Maḥşûl*, c.1, s.78. Ayrıca bkz. Karaman, “Fıkıh”, *DİA*, c.13, s.1.

⁴³ Āmidī, *el-İhkām fî uşûli’l-ahkām*, c.1, s.20.

⁴⁴ Subkî, *el-İbhâc fî şerhi’l-Minhâc*, c.1, s.28. Ayrıca bkz. Bâ Hüseyn, *el-Kavâ’idu’l-fikhîyye*, s.38; Karaman, “Fıkıh”, *DİA*, c.13, s.1; Keskiöglü, *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*, s.13.

⁴⁵ Tānevî, *İştilâhât*, c.2, s.1282.

⁴⁶ Zeydân, *el-Vecîz fî uşûli’l-fikh*, s.8.

⁴⁷ Tānevî, *İştilâhât*, c.2, s.1282. Fikhın manevî ilimler hakkında da kullanıldığına dair Ġazâlî’den nakledilen bilgiler için bk. Tānevî, *İştilâhât*, c.1, ss.40-41. Fikhın, bir ilim dalı olarak yaşadığı muhteva değişimine ilişkin olarak bk. Karaman, “Fıkıh”, *DİA*, c.13, s.1. Ayrıca bkz. a.mlf., *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, s.23.

⁴⁸ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.112. Ayrıca bkz. a.mlf., *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1994), (Önsöz), s.9. Bir başka kapsamlı tanım için bk. Bkz. Ignaz Goldziher, “Fıkıh”, *İslâm Ansiklopedisi*, c.4, s.601.

⁴⁹ Bu başlık altındaki bazı bilgiler kısmî olarak “Mecelle’de Yer Alan Örfün Hukukî Değeri İle İlgili Fıkıh Kâidelerinin Hadislerdeki Temelleri” isimli makalemizde de kullanılmıştır. Bkz. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/55 (Şubat 2018), 985-986.

⁵⁰ Fıkıh kâ’idelerinin nitelikleri ve faydaları ile ilgili kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Bürnü, *Mevsû’atu’l-kavâ’idi’l-fikhîyye*, c.1, ss.29-31.

bulunmaktadır.⁵¹ İşte bu kurallar İslâm fıkhnın hükümlerini toplu olarak ifade etmeleri nedeniyle *ḳavā'idu fikhīyye* olarak isimlendirilmişlerdir.⁵²

Ḳarāfi (ö. 684/1285), *el-Furūḳ* adlı eserinde fıkıh ḳā'ideleri ile ilgili bilgi vermektedir. O, öncelikle Hz. Peygamber'in şeriatının *uṣūl* ve *furū'* olmak üzere iki bölümden meydana geldiğini belirtmiş ve usūlün de kendi içinde yine ikiye ayrıldığını ifade etmiştir.⁵³ *Uṣūl*'ün bu iki kısmı ile ilgili olarak da şu açıklamayı yapmıştır:

“Bunlardan ilki *uṣūlu fikh* olarak isimlendirilir. Bu ilim genel yapısı itibariyle, bilhassa bazı Arapça lafız ve ifadelerden kaynaklanan hükümlerle ilgili ḳā'ideleri ve bu lafızlar için söz konusu olan nesh ve tercih gibi durumları inceler. Buna örnek olarak, “*Emir farziyet, nehiy haramlık, hususiyet ifade eden kipler de genellik anlamındadır vb.*” ḳā'ideler zikredilebilir. Bu türün dışında ise sadece kıyasın hüccet oluşu, haber-i vāhid ve müctehidlerin vasıfları gibi konular bulunmaktadır. *Uṣūl*'ün ikinci kısmını ise, pek değerli ve mühim, sayıca çok, fıkha büyük destek ve olanaklar sunan, şeriatın sırlarını ve hikmetlerini ihtiva eden küllî/fikhî ḳā'ideler oluşturur. Her bir ḳā'idenin altında, şeriatın fer'î meselelerinden oluşan sayılamayacak kadar çok örnek bulunmaktadır. Oldukça özet bir şekilde işaret edildiğinde görüş ayrılığı bulunmamakla beraber, *uṣūlu fikh*'ta bu ḳā'idelerle ilgili herhangi bir şey zikredilmemiş ve böylece (bu ilim açısından) bunların tafsilatı ile ilgili bir bilgiye sahip olunamamıştır.”⁵⁴

Ḳavā'idu fikhīyye'nin ıstılahî anlamı ile ilgili olarak, Muṣṭafā Aḥmed ez-Zerḳā'nın ifadeleri ise şöyledir: *أصول فقهية كلية في نصوص موجزة دستورية تتضمن أحكاما تشريعية عامة في الحوادث التي تدخل تحت موضوعه* “*Yasal nitelikli kısa metinler şeklinde ifade edilen ve kendi mevzusunun kapsamına giren olaylar hakkında genel/kapsamlı teşriî hükümler içeren fikhî-küllî asıllardır.*”⁵⁵ Zerḳā bu tanımı genişletmek üzere de şöyle demiştir: “*Ḳavā'idu fikhīyye, manasının genel olması ve fer'î/cüz'î konuları içermesi açısından geniş kapsamlı olmasına rağmen ifadesinde oldukça kısa ve öz olmasıyla temayüz etmektedir. Öyle ki bazı ḳā'ideler, umûmî anlama sahip muhkem nitelikli iki veya daha fazla, ancak az sayıda kelimeden oluşur.*”⁵⁶

Çağdaş İslam hukukçularından 'Alī Aḥmed en-Nedvī ise kavram ile ilgili iki ayrı tanım yapmıştır ki birincisi şudur: *حكم شرعي في قضية أغلبية يتعرف منها أحكام ما دخل تحتها* “*Kendi kapsamına giren fer'î meselelerin hükümlerini bilmeye yarayan ve aḡlebî/baskın bir önerme*

⁵¹ Bkz. Ebū İslām Muṣṭafā b. Muḥammed İbn Selāme, *et-Te'sīsu fī uṣūli'l-fikhī 'alā ḳavā'idu'l-ḳitābi ve's-sunne*, (byy.: Mektebetu'l-Ḥarameyni li'l-'Ulūmī'n-Nāfi'a, tsz.), s.17.

⁵² Ḳarāfi bu kavramı küllî olma vasfını da ekleyerek *قواعد كلية فقهية ḳavā'idu külliyye fikhīyye* terkihi ile ifade etmiştir ki aynı anlamda kullanıldıklarını gösterir. Bkz. Şihābuddīn Ebu'l-'Abbās Aḥmed b. İdrīs el-Ḳarāfi el-Miṣrī el-Mālikī, *el-Furūḳ*, 4 c, tah. 'Umer Ḥasen el-Ḳıyyām, (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risāle, 1424/2003), c.1, s.62. *Mecelle*'nin matbu nüshalarında ise görüldüğü kadariyle *ḳavā'idu fikhīyye* terkihi tercih edilmiştir. Bkz. *Mecelle*, s.22. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere *ḳā'ide* kavramının muhtevastındaki küllî olma niteliği göz önünde bulundurulduğunda kavramın bir de küllî sıfatı ile tavsif edilmesinin zaid olduğu akla gelebilir.

⁵³ Ḳarāfi, *el-Furūḳ*, c.1, s.62. Ayrıca bkz. Zerḳā, *Şerhu'l-ḳavā'idu'l-fikhīyye*, s.35.

⁵⁴ Ḳarāfi, *el-Furūḳ*, c.1, s.62. Ayrıca bkz. Zerḳā, *Şerhu'l-ḳavā'idu'l-fikhīyye*, ss.35-36. Usul ḳā'ideleri ile fıkıh ḳā'ideleri arasındaki farkla ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Bā Ḥuseyn, *el-Ḳavā'idu'l-fikhīyye*, ss.135-142; Büρνü, *Mevsū'atu'l-ḳavā'idu'l-fikhīyye*, c.1, ss.25-28.

⁵⁵ Zerḳā, *Şerhu'l-ḳavā'idu'l-fikhīyye*, s.34.

⁵⁶ Zerḳā, *Şerhu'l-ḳavā'idu'l-fikhīyye*, s.34.

şeklinde ifade edilen şer'î hükümdür.”⁵⁷ Nedvî bu tanımın izahı sadedinde de şöyle demektedir:

“*Kavā'idu fikhîyye*, müşterek fikhî bir yönden birbirleri ile bağlantıları bulunan, çeşitli konularla ilgili bir grup şer'î hükmü ihtiva eden kâ'idelerdir. Böylece tarifte zikredilen şer'î kaydı, şer'î olmayanları kapsamdan çıkarmaktadır. *Ağlebiyye* şeklindeki ikinci kayıt da, bu kâ'idelerin çoğunluk/baskınlık özelliği ile nitelendirildiğini ifade etmektedir. Çünkü birçok kâ'idenin, kendisine aykırı düşen bazı fer'î meseleleri vardır. Bu fer'î meselelerin kapsamdan çıkması, kâ'idelerin umumî olma vasfını değiştirmez ve onların değerini düşürmez.”⁵⁸

Nedvî'nin ikinci tanımı ise şudur: *أصل فقهي كلي يتضمن أحكاما تشريعية عامة من أبواب متعددة في القضايا التي تدخل تحت موضوعه* “*Hukukun çeşitli alanlarının, kendi mevzusuna giren meseleleri ile ilgili, yasama nitelikli genel hükümler içeren fikhî ve küllî asıldır.*”⁵⁹

Nedvî'nin yaptığı bu iki tanımın esasta birbirinden farklı olmadığı söylenebilir. Şu var ki birinci tanımda fikhî asılların ağlebî yani ilgili konunun çoğunluk meselelerini içerdiği vurgulanırken ikinci tanımda bu asılların küllîlik/genel kapsamlılık niteliğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca birinci tanımda ikinciden fazla olarak fikhî asılların fonksiyonuna yer verilmiştir ki bu da meselelerin ayrıntıları ile ilgili hükümlerin bilinip ortaya çıkarılmasıdır.

FIKHİN TEMEL/KÜLLÎ İLKELERİNİN DOĞUŞ VE GELİŞİM SÜRECİ

Fıkıhta temel ilkeler olgusunun doğuş ve gelişim süreci ile ilgili ciddi bir tespit, görüldüğü kadarıyla ilk olarak 'Alî Aḥmed en-Nedvî tarafından yapılmıştır. Nedvî, İslam fıkıh tarihi ile ilgili eserlerin *kavā'idu fikhîyye* konusunu kapsamlı bir şekilde ele almamalarını garip bir durum olarak değerlendirmiş ve bu kitaplar incelendiğinde konunun önem ve değerini anmak ve hak ettiği yeri vermek şöyle dursun bu kâ'idelere en küçük bir payın bile ayrılmadığının görüleceğini, bu nedenle de araştırmacılar için bu kâ'idelerin oluşum ve gelişim sürecinde geçirdikleri zaman evrelerini sınırlandırmanın zor olduğunu söylemiştir. Ancak bununla beraber Nedvî, inceleme sonucunda bu sürecin üç merhalede gerçekleştiğinin ortaya çıktığını da ifade etmiştir. Bu üç merhale ise şunlardır:

- a) Doğuş ve oluşum merhalesi
- b) Olgunlaşma ve tedvin merhalesi
- c) Sağlam ve sistemli bir yapıya kavuşma merhalesi.⁶⁰

Kuşkusuz, İslam fikhında küllî kâ'idelerin ilk olarak ortaya çıkışı bazı kanun metinlerinin muayyen bir zamanda ve belirli kimseler eliyle yapıldığı gibi tek seferde olmamıştır. Bunların

⁵⁷ Nedvî, *el-Kavā'idu'l-fikhîyye*, s.43.

⁵⁸ Nedvî, *el-Kavā'idu'l-fikhîyye*, s.43. Kâ'idelerin umumî olma özelliği ile ilgili olarak bk. Bilmen, *Kamus*, c.1, s.254.

⁵⁹ Nedvî, *el-Kavā'idu'l-fikhîyye*, s.45. Kavramın zikredilen tanımlarla örtüşen diğer tanımları için bkz. Bilmen, *Kamus*, c.1, s.254; Bā Ḥuseyn, *el-Kavā'idu'l-fikhîyye*, s. 54; Baktır, “Kaide”, *DİA*, c.24, s.205; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.235.

⁶⁰ Bkz. Nedvî, *el-Kavā'idu'l-fikhîyye*, s.79. Bu üç merhale hakkında detaylı bilgi için Nedvî'nin mezkur eserinin 79-124. sayfalarına bakılabilir. Fıkıh kâ'idelerinin gelişim aşamaları ile ilgili daha detaylı ve zaman merkezli bir tasnif ise Bā Ḥuseyn tarafından yapılmıştır ki ana hatlarıyla şöyledir: **1) Tedvin öncesi dönem** (a- Fıkıh tedvininden önceki dönem b- Fıkıhın tedvin aşamasındaki dönem) **2) Tedvin merhalesi** (a- 4. asrın ortalarından 6. asrın sonlarına kadar olan dönem b- 7. asrın başlarından 10. asrın sonlarına kadar olan dönem c- 11. asrın başlarından günümüze kadar olan dönem) **3) Fıkıh kâ'ideleri konusundaki güncel çalışmalar.** Bkz. Bā Ḥuseyn, *el-Kavā'idu'l-fikhîyye*, ss.285-286. Bā Ḥuseyn bu aşamaları mezkur eserinin 288-428. sayfaları arasında incelemiş ve bu esnada konuyla ilgili literatür hakkında da oldukça kapsamlı bilgiler vermiştir.

gerek anlam itibariyle teşekkülü ve gerekse metinlerinin vücut bulması, fıkıhın gelişme ve yükselme sürecinin âlimlerin çabalarıyla devam ettiği asırlarda kademeli bir şekilde gerçekleşmiştir. Yasama niteliği bulunan ve umumî anlam taşıyan Kur'an ve hadis metinleri, fıkıh usûlünün temel prensipleri, hükümlerin temelinde yer alan illetler ve aklî doğruluğu kabul edilmiş bazı ilkeler de bu süreçte âlimlerin söz konusu kı'idesi elde ettikleri kaynaklar olmuştur.⁶¹

Fıkıhta kı'ide (temel ilke/esas) anlayışının tarih itibariyle ilk örneklerinin en erken dönem olan Hz. Peygamber (a.s.) zamanında mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bunun her ne kadar lafzî örnekleri bulunmuş olsa da daha ziyade ruh ve mana yönüyle olduğu görülmektedir.

Küllî kı'ide olgusunun ilk olarak Hz. Peygamber'in sünnetinde mevcut olduğu hususu İbn Kayyim el-Cevziye (ö. 751/1351) tarafından da dile getirilmiştir. Onun, bilhassa meselenin mantıksal imkânına da vurgu yaptığı açıklaması şöyledir:

“Mezhep sahipleri, ifade kabiliyetlerinin kusurlu oluşuna rağmen kendi görüşlerini belirleyip yine kendilerine göre helal ve haram olan şeyleri kapsamına alan bir takım genel kı'idele bu görüşlerini sınırlandırabiliyorlarsa, Allah ve *cevāmi'u'l-kelim*⁶² ile gönderilmiş olan Rasûlü bunu yapma hususunda daha kudretlidir. Şüphesiz Hz. Peygamber (a.s.) bazen kapsamlı bir söz söyler ki bu söz çeşitli türleri ve ferdleri içine alan genel bir kı'ide ve küllî bir kaziye hükmünde olur...”⁶³

‘Alî Ahmed en-Nedvî de *ḳavā'idu fikhîyye*'nin ilk tohumlarının risâlet veya başka bir ifadeyle teşrî çağında mevcut olduğunu belirtmiş ve Allah Teâlâ'nın *cevāmi'u'l-kelim* ile konuşturduğu Hz. Peygamber'in (a.s.), ahkâmın birçoğu ile ilgili hadislerinin, yine birçok fer'î/fikhî meseleyi ihtiva eden genel kı'idele mesabesinde olduğunu ifade etmiştir.⁶⁴ Yine Nedvî'nin ifadesiyle hadisler, hüküm istinbâtı ve yasama faaliyeti için verimli bir kaynak olmaları yönüyle de fıkıhın küllî kı'idelelerini temsil ederler.⁶⁵ Bu iddiasının delilleri olarak da Nedvî bazı rivayetlere⁶⁶ yer vermiş ve *cevāmi'u'l-kelim* türünden olduğunu belirttiği bu ve benzer rivayetlerin fakihler nezdinde müstakil ve sabit birer fıkıh kı'idesine dönüştüğünü söylemiştir.⁶⁷

Söz konusu iddia ‘Abdulkerîm Zeydân tarafından da dile getirilmiştir. Zeydân, nebevî sünnet ve hadisler içinden birçoklarının, içermiş oldukları, aynı konudaki cüz'î ve fer'î meselelerin

⁶¹ Zerḳā, *Şerhu'l-ḳavā'idu'l-fikhîyye*, s.36. Küllî kı'idelelerin doğuşu ile ilgili buna benzer bir başka değerlendirme için bkz. Bâ Huseyn, *el-ḳavā'idu'l-fikhîyye*, s.289.

⁶² Bu kavramın geçtiği rivayet için bk. Buḥārî, *Şahîh, K. el-cihād*, 122 B. *ḳavlu'n-nebiyyi: nuşirtu bi'r-ru'bi*, s.492 (no: 2977); Muslim, *Şahîh, K. el-mesâcid*, 6, s.371 (no: 523).

⁶³ Muḥammed b. Ebû Bekr b. Eyyüb b. Sa'd Şemsuddîn İbn Kayyim el-Cevziye, *İ'lâmu'l-muvakkî'in an Rabbi'l-âlemîn*, 7 c, thr. Ebû 'Ubeyde Meşhûr b. Ḥasen Âlu Selmân, (Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1423), c.3, ss.91-92. Ayrıca bkz. Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, s.121.

⁶⁴ Nedvî, *el-ḳavā'idu'l-fikhîyye*, s.79.

⁶⁵ Nedvî, *el-ḳavā'idu'l-fikhîyye*, ss.79-80.

⁶⁶ Nedvî'nin işaret ettiği bu rivayetlerin bir kısmı şöyledir: الخراج بالضمنان “Menfaat, sorumluluk (risk/külfet) karşılığındadır.”; العجماء جرحها جبار “Hayvanın yaptığı yaralama hederdir.”; لا ضرر ولا ضرار “Zarar ve mukâbele bi'z-zarar yoktur.”; البينة على المنكر المدعي واليمين على من أنكر “Beyyine müddeî için ve yemin münkir üzerindedir.” Bkz. Nedvî, *el-ḳavā'idu'l-fikhîyye*, s.80.

⁶⁷ Bkz. Nedvî, *el-ḳavā'idu'l-fikhîyye*, s.80.

tamamına sirayet edebilen genel hükümler nedeniyle fıkıh veya teşrî kâ'idesi olarak görülebileceğini söylemiş ve örnek olarak da *كل شراب أسكر فهو حرام* “*Sarhoşluk veren her içecek haramdır.*”⁶⁸; *كل مسكر حرام* “*Sarhoş edici her şey haramdır.*”⁶⁹ ve *كل مسكر خمر وكل خمر حرام* “*Sarhoş edici her şey hamrdır ve her hamr haramdır.*”⁷⁰ hadislerini zikretmiştir.⁷¹ Zeydân, vermiş olduğu bu örneklerin bahsetmiş olduğu konuya dayanak olma yönlerini ise şöyle açıklamıştır:

“Bu hadisler ışığında *hamr* kelimesinin ıstilahî olarak sarhoş edici her şey hakkında kullanıldığı anlaşılmaktadır. O halde sarhoş edici her şey *hamr*’dır ve her *hamr* haramdır. Fakih hadisçiler ve şârihler bunu bu şekilde anlamışlardır. Bu noktada söz konusu içkinin yapılış ve elde edilmiş şeklinin önemi yoktur. Yine azının değil de çoğunun sarhoş ediyor olması ile az bir miktarının sarhoş ediyor olması arasında da fark yoktur. Veya sarhoş edici bu içkinin *hamr* olarak isimlendirilmesi ile yeni çıkan bazı içkilerde olduğu gibi böyle isimlendirilmemesi de farksızdır. Sarhoş edici özelliği devam ettiği sürece hamr olduğuna itibar edilir. Çünkü dikkate alınması gereken eşyanın isimleri değil hakikatidir.”⁷²

Zeydân, doğrudan doğruya küllî kâ'idelere delalet ettiğini belirttiği mezkur rivayetlerin yanında bazı rivayetlerin de dolaylı olarak bu kâ'ideleri ihtiva ettiğini belirtmiştir. Buna göre fakihler, muayyen bir fıkıh kâ'idisinin şekillenebilmesi için esas olmaya uygun bir manayı nebevî sünnette yer alan bir uygulama veya bir hadisten istinbat ederler.⁷³ Zeydân, bunun örnekleri olarak da namazda abdestinden veya kıldığı rekât sayısından şüphelenen kimsenin ne yapması gerektiği ile ilgili rivayetleri zikretmiştir ki bu rivayetlerden, kesinlikle bilinen şeylerin şüphe ile ortadan kalkmayacağı ve bulunduğu hal üzere kalmasının eşyada asıl olduğunu öngören kâ'ideler elde edilmiştir.⁷⁴

Küllî kâ'ide anlayışının, İslam hukukunun oluşum sürecinin devam ettiği sonraki dönemlerde de varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Nitekim kaynaklarda küllî kâ'idelerin, yine bilhassa ruh ve mana olarak, aşhâb dönemindeki mevcudiyeti ile ilgili birçok örneğe rastlamak mümkündür. Örneğin Hz. Ebû Bekir’in ninenin mirası hususunda Kur’an ve sünnette bir hüküm bulunmaması gerekçesiyle çekimsiz kalması daha sonra Muğire b. Şu’be’nin Hz. Peygamber’den naklettiği, ninenin altıda bir aldığı yönündeki rivayeti işitince buna göre hüküm vermesi⁷⁵ nas-ictihad ilişkisi veya bir başka ifadeyle şer’î delillerin değeri ile ilgili

⁶⁸ Ahmed, *el-Musned*, c.42, s.369, (no.25572); Buḥārī, *Şaḥīḥ*, K. *el-eşribe*, 4 B. *el-ḥamru mine'l-’asel*, s.992 (no: 5586).

⁶⁹ Ahmed, *el-Musned*, c.32, ss.449-450, (no.19673); Buḥārī, *Şaḥīḥ*, K. *el-megâzî*, 61 B. *ba’su Ebî Mūsâ*, ss.735-736 (no: 4344, 4345); Muslim, *Şaḥīḥ*, K. *el-eşribe*, 73, 74 B. *beyanu enne kulle muskirin ḥamrun*, c.2, s.1587 (no.2003); İbn Mâce, *Sunen*, K. *el-eşribe*, 9 B. *Kullu muskirin ḥaram*, c.2, s.1124 (no.3391).

⁷⁰ Muslim, *Şaḥīḥ*, K. *el-eşribe*, 75, B. *beyanu enne kulle muskirin ḥamrun*, c.2, s.1588 (no.2003); İbn Mâce, *Sunen*, K. *el-eşribe*, 9 B. *Kullu muskirin ḥaram*, c.2, s.1124, (no: 3390).

⁷¹ Zeydân, *el-Vecîz fi şerhi'l-kavâ’idi'l-fikhiyye*, ss.10-11; Bürnû, *Mevsû’atu'l-kavâ’idi'l-fikhiyye*, c.1, s.38.

⁷² Zeydân, *el-Vecîz fi şerhi'l-kavâ’idi'l-fikhiyye*, s.11. Bu konuda icmâ olduğundan da bahsedilmektedir. Bkz. Muḥammed ‘Alî eş-Şabûnî, *Ravâ’iu'l-beyân tefsîru âyâti'l-ahkâmi mine'l-Kur’ân*, 2 c, (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1411/1990), c.1, s.532.

⁷³ Bkz. Zeydân, *el-Vecîz fi şerhi'l-kavâ’idi'l-fikhiyye*, s.12. Hadislerin küllî kâ'idelerin oluşumundaki doğrudan ve dolaylı etkisi hakkındaki bir başka tespit için bkz. Bâ Huseyn, *el-Kavâ’idu'l-fikhiyye*, s.288.

⁷⁴ Bkz. Zeydân, *el-Vecîz fi şerhi'l-kavâ’idi'l-fikhiyye*, ss.12-13.

⁷⁵ Bkz. Mâlik b. Enes, *el-Muvaḥḥa*, 2 c, (İstanbul: Çağrı Yayınları ve Dâru Şehnûn, 1413/1992), Ferâ’id 4; Ebû Dâvûd, *Sunen*, K. *el-ferâ’id*, 5 B. *fi'l-cedde*, s. 344 (no.2894); Tirmizî, *Câmi*, K. *el-ferâ’id*, 10 B. *mâ cæ’ fi mirâsi'l-cedde*, s.482 (no.2101); İbn Mâce, *Sunen*, K. *el-ferâ’id*, 4 B. *mirâsu'l-cedde*, c.2, ss.909-910 (no: 2724); İbn Hibbân, *Şaḥīḥ*, c.13, s.390, (no: 6031); Ahmed b. Huseyn b. ‘Alî b. Mūsâ Ebû Bekr el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 10 c, (Haydarâbâd: Meclisü Dâirati'l-Ma’ârifî'n-Nizâmiyye, 1344), c.6, s.234, (no: 12710); Ebu'l-Kâsim Suleymân b. Aḥmed et-Ṭaberânî, *el-Mu’cemu'l-*

kā'idelerin özü ve kaynağı olarak görülebilir. Yine Hz. Ömer döneminde yapılan yeni bir takım icraatların, örf ve âdetlerin hükme esas olduğunu öngören veya zamanın ve illetlerin değişmesiyle hükümlerin de değişeceğini gösteren fıkıh kā'idelerinin uygulaması olduğunu söylemek mümkündür. Yine zararın izale edilmesi ve menfaat ve maslahatların celp edilmesi ile ilgili bir çok uygulama bilhassa Hz. Ebū Bekr ve Hz. Ömer dönemi olmak üzere Raşid Halifeler devrinde vücut bulmuştur. Örnek olarak Hz. Ebū Bekir'in hilafeti döneminde yapılan bazı muharebelerde hafızların şehit olması sonucunda Kur'an'ın cem edilmesine karar verilmesi özellikle dinî ve hukukî maslahatın elde edilmesi ve zararın ortadan kaldırılmasını hedeflemesi açısından önemli bir faaliyettir. Fethedilen toprakların toplumun menfaatleri adına kamulaştırılması ve Mekke'yi daha fazla ziyaretin temin edilmesi için temettu haccının yasaklanması da Hz. Ömer dönemi uygulamalarına örnek verilebilir. Ancak ifade edilmelidir ki ashop devrinde, genelde icraat niteliği taşıyan bu örneklerin yanında küllî kā'ide niteliği taşıyan lafzî örneklere de rastlamak mümkündür. Örnek olarak Hz. Ömer'in, *إن مقاطع الحقوق عند الشروط* “Şüphesiz ki hukukî karar ve yargılar (tarafarla belirlenen) şartlara göre şekillenir.”⁷⁶ şeklindeki sözü zikredilebilir ki bunun şartlar konusu ile ilgili temel bir kā'ide olduğu belirtilmiştir.⁷⁷ Yine İbn 'Abbās'tan nakledilen, *كل شيء في القرآن أو أو فهو مخير وكل شيء* “Kur'an'da 'ev' edatı ile sıralanan tekliflerde kişi seçim hakkına sahiptir. 'Eğer imkân bulamazsanız' ibaresi ile gelen tekliflerde ise öncelik sırasına göre uygulama yapılır.”⁷⁸ şeklindeki söz ise kefaretlere ve muhayyerlik konusu ile ilgili temel bir kā'ide olarak görülmüştür.⁷⁹

Fıkıhta küllî kā'ide anlayışının, meşhur fıkıh mezhepleri oluşmadan evvel yani tâbi'ün devrinde de daha gelişmiş bir surette var olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bu anlayışın yine erken sayılabilecek mezkur dönemde mevcut bulunduğu, Veliyyullāh ed-Dehlevî'nin (ö. 1176/1762) selef âlimlerinin yöntemi üzerinden yaptığı bir tasnif vesilesiyle de ortaya konulmuştur. Bu tasnife göre Dehlevî, meselelerin anlamlarına vakıf olma ve fetva verme hususunda âlimlerin iki gruba ayrıldığını söylemiştir. Bu gruplardan ilki Kur'an, hadis ve sahâbî haberlerini toplayıp bunlardan hüküm istinbat edenlerdir ki bu yöntem muhaddislerin yöntemidir. Diğer grup ise bazı âlimlerin, tekrar tekrar gözden geçirip düzeltmeler ve elemeler yapmak suretiyle, fakat kaynaklarına işaret etmeksizin belirlemiş oldukları küllî kā'ideleri ezberleyen ve karşılıklarına bir mesele çıktığı zaman bunun cevabını bu kā'idelerde arayan gruptur ki mezkur yöntem de fakihlerin yöntemidir. Selef içerisinde her iki yöntemin de baskın olarak bulunduğu âlimler vardır. Yine Dehlevî'nin ifadesiyle ikinci yöntem için zikredilebilecek bir örnek, bazı kimselerin söylediği, “*İnsanlar arasında İbrāhīm*

kebîr, 20 c, tah. Hāmdî b. Abdülmecîd es-Selefi, (Musul: Mektebetu'l-'Ulūmi ve'l-Hikem, 1404/1983), c.20, s.438, (no: 17823).

⁷⁶ Ebū Bekr 'Abdullāh b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 21 c, tah. Muhammed 'Avvāme, (byy.: Dāru'l-Kible, trs.), c.11, s.329, (no: 22464). *و لك ما شرطت* “ve senin için şart kıldığım şey vardır.” ziyadesi ile beraber bkz. Buḥārî, *Şaḥih*, K. eş-şurūṭ, 6 B. eş-şurūṭ fi'l-mehri, s.445 (muallak). Ayrıca bkz. Nedvî, *el-Ḳavā'idu'l-fikhiyye*, s.82.

⁷⁷ Bkz. Nedvî, *el-Ḳavā'idu'l-fikhiyye*, s.82.

⁷⁸ Ebū Bekr 'Abdurrezzāk b. Hemmām es-Şan'ānî, *el-Muşannef*, 11 c, tah. Hābîburrahman el-A'zamî, (Beyrut: el-Meclisu'l-'İlmî, 1403/1983), c.4, s.395, (no: 8192); Beyhaḳî, *es-Sunenu'l-kubrā*, c.10, s.59, (no: 20500). Ayrıca bkz. Nedvî, *el-Ḳavā'idu'l-fikhiyye*, s.82.

⁷⁹ Bkz. Nedvî, *el-Ḳavā'idu'l-fikhiyye*, s.82. Aşhābdan nakledilen küllî kā'ide niteliğindeki diğer bir takım sözler için bkz. Bā Huseyn, *el-Ḳavā'idu'l-fikhiyye*, ss.290-293.

en-Neḥa'ī'nin meselelerini en iyi bilen Ḥammād b. Ebū Suleymān'dır." sözüdür ki anlamı, İbrāhīm'in (ö. 96/715), fetvalarını verirken seçip belirlemiş olduğu küllî kâ'ideleri en iyi bilen demektir.⁸⁰

Tābi'ünün önemli isimlerinden Kādī Şurayḥ'ın (ö. 80/699) da küllî kâ'ide niteliğinde bazı sözleri bulunmaktadır. Örnek olarak, *من شرط على نفسه طاعا غير مكره فهو عليه* "Kişinin zorlamaya maruz kalmaksızın kendi isteğiyle ve kendisi için koşmuş olduğu şarta bağlı kalması gerekir."⁸¹ şeklindeki sözü zikredilebilir ki yukarıda Hz. Ömer'den nakledilen sözle aynı anlamda olduğu belirtilmiştir.⁸² Yine onun bu vasıftaki bir sözü de, *من ضمن مالا فله ربحه* "Bir malı tazmin etme durumunda olan kişi onun kârına da sahip olur."⁸³ şeklindedir. Leys b. Sa'd'ın (ö. 175/791) Ḥayr b. Nu'aym'dan (ö. 137/755) naklettiği, *من أقر عندنا بشئ أئزمناه إياه* "Kim bizim yanımızda bir şeyi ikrar ederse bunu kendisi için bağlayıcı kabul ederiz." şeklindeki söz de bir fıkıh kâ'idesi örneği olarak zikredilmiştir.⁸⁴ Kaydedilen bu son iki sözün "الخراج بالضمن" *"Bir şeyin nef'i damânı mukâbelesindedir."*⁸⁵ ve *المراء مواخذ بإقراره* "Kişi ikrârıyla muâheze olunur."⁸⁶ şeklindeki *Mecelle* kâ'ideleri ile aynı anlamda olduğu açıktır.⁸⁷

Buraya kadar zikredilen rivayetlerin tamamı, fıkıh kâ'idelerinin nübüvvet, aşhâb ve tābi'ün devirlerinde mevcut olduğuna ve bu dönemlerin âlimlerinin dillendirdikleri bazı lafız ve cümlelerin sadece bir konuya ve muayyen bir meseleye has olmayıp, şartlar oluştuğu takdirde birçok yerde tatbik edilebilmesinin ve çoğu fer'î meseleyi kapsayıcı olması itibariyle de kullanılabilmesinin mümkün olduğuna açık bir delildir.⁸⁸

Fıkıhta küllî kâ'ide anlayışının, hocası Ḥammād b. Ebū Suleymān (ö. 120/737) aracılığıyla İbrāhīm en-Neḥa'ī'nin fıkıh geleneğini devam ettiren Ebū Ḥanīfe'de de (ö. 150/767) mevcut olduğu görülmektedir. Bu durum İbn 'Abdilberr'in (ö. 463/1071) hadisçilerin çoğunun, adil kimselerin rivayet ettikleri âhâd haberleri reddetmesi nedeniyle Ebū Ḥanīfe'yi yermeyi caiz gördüklerini ifade ettiği bir bağlamdan anlaşılmaktadır. Buna göre Ebū Ḥanīfe âhâd haberleri, birçok hadisin ve Kur'an'ın manalarının üzerinde ittifak ettiği genel esaslara arz eder ve bunlara uymayanları "şāzz" olarak isimlendirerek reddederdi.⁸⁹ Ebū Ḥanīfe'nin bu

⁸⁰ Bkz. Veliyullāh ed-Dehlevī, *el-Musevā şerḥu'l-Muvaṭṭā'*, 2 c., tlk. Heyet, (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403/1983), c.1, s.19. Ayrıca bkz. Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, s.118.

⁸¹ Buḥārī, *Şahīḥ, K. eş-şurūṭ*, 18 B. *mā yecūzu mine'l-iştirāt*, s.451 (muallak). Ayrıca bkz. Nedvī, *el-Kavā'idu'l-fikhiyye*, s.82.

⁸² Bkz. Nedvī, *el-Kavā'idu'l-fikhiyye*, s.82.

⁸³ İbn Ebī Şeybe, *el-Muşannef*, c.11, s.66, (no: 21369); Ahmed b. Huseyn b. 'Alī b. Mūsā Ebū Bekr el-Beyhakī, *Şu'abu'l-İmān*, 14 c, tah. 'Abdulalī 'Abdulḥamīd Ḥāmid, (Riyad/Bombay: Mektebetu'r-Ruṣd ve Dāru's-Selefiyye, 1423/2003), c.6, s.263, (no: 21369). Ayrıca bkz. Nedvī, *el-Kavā'idu'l-fikhiyye*, s.83.

⁸⁴ Bkz. Nedvī, *el-Kavā'idu'l-fikhiyye*, s.83.

⁸⁵ *Mecelle*, s.34 (mad.85).

⁸⁶ *Mecelle*, s.33 (mad.79).

⁸⁷ Tābi'ündan nakledilen küllî kâ'ide niteliğindeki diğer bir takım sözler için bkz. Bā Huseyn, *el-Kavā'idu'l-fikhiyye*, ss.293-297.

⁸⁸ Bkz. Nedvī, *el-Kavā'idu'l-fikhiyye*, s.83.

⁸⁹ Ebū 'Amr Yūsuf b. 'Abdillāh b. 'Abdilber en-Nemerī, *el-İntikā fī feđāli's-selāseti'l-eimmeti'l-fukahā (Mālik, Şāfi'ī ve Ebū Hanīfe)*, (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, trs.), s.149. Ayrıca bkz. İbrāhīm b. Mūsā b. Muḥammed eş-Şatībī, *el-Muvāfaqāt*, 7 c, tah. Ebū 'Ubeyde Meşhūr b. Ḥasen Ālu Selmān, (byy.: Dāru İbn 'Affān, 1417/1997), c.3, s.203; Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, s.119. Ebū Ḥanīfe'nin hem bu tutumu hem de haber-i vāhidi kabulde aradığı diğer şartlar hakkında bilgi için bkz. Ünal, İsmail Hakkı, *İmam Ebu Hanīfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1994), ss.171-172.

tutumunun, fikhî görüşlerinin oluşumunda küllî kâ'ide anlayışının ne derece etkin olduğunu gösterdiği söylenebilir.

Etbāu't-tābi'ın âlimlerinden olan İmam Ebū Yūsuf'un (ö. 182/798) *Kitābu'l-ḥarāc*'ı da küllî kâ'ideler açısından önemli bir kaynaktır. Örnek olarak şunlar zikredilebilir: *أن التعزير إلى الإمام على قدر عظم الجرم وصغره* “Devlet başkanının belirlediği tazir cezaları suçun büyüklüğü veya küçüklüğü ile orantılı olmalıdır.”⁹⁰; *إن كل من مات من المسلمين لا وارث له فماله لبيت المال*; *ليس للإمام أن يخرج شيئا من يد* “Ölen bir Müslümanın malı, şayet vârisleri yoksa devlet hazinesine kalır.”⁹¹; *أحد إلا بحق ثابت معروف* “Devlet başkanı her hangi bir kimsenin elindeki malı ancak sabit ve maruf bir hak vesilesiyle onun mülkiyetinden çıkarabilir.”⁹² Bu son zikredilen kâ'idenin *القديم* *يترك على قدمه* “Kadîm kâdemi üzre terkolunur.”⁹³ şeklindeki meşhur kâ'idenin bir benzeri olduğu ifade edilmiştir.⁹⁴

İmam Muḥammed b. el-Ḥasen eş-Şeybānî'nin (ö. 189/805), *Kitābu'l-Aşl*'ında⁹⁵ bazı fikhî meseleleri illetleri ile beraber ele alması da fikhî kâ'idelere bağlama faaliyetinin bir örneği olarak gösterilmiştir.⁹⁶ Mezkur eserden şöyle bir örnek zikredilebilir:

“Şayet bir kimse abdestli iken kalbinde abdestini bozduğu düşüncesi oluşsa ve kanaati de büyük oranda bu yönde olsa bu kimse için en faziletli olan abdestini yeniden almaktır. Eğer böyle yapmaz da ilk abdesti ile namazını kılsa bize göre buna da imkânı vardır. Çünkü bize göre bu kimse abdestini bozduğunu kesin olarak bilinceye kadar abdestli sayılır.”⁹⁷

Nedvî bu örneği, muhtevasında yer alan küllî kâ'ide olgusu açısından şöyle değerlendirmiştir:

“Bu metin üzerinde düşündüğümüz zaman İmam Muḥammed'in, hükmü, *zann-ı gâlib* de denilen *en baskın kanaat* ilkesi ile gerekçelendirdiğini görürüz. Buna binaen abdestin zikredilen şekilde iadesi daha faziletli olmaktadır. Sonra da, *اليقين لا يزول بالشك* “Şek ile yakîn zâil olmaz.” şeklindeki malum kâ'ideye dayanarak abdestini yenilemese bile namaz kılmasının caiz olduğu yönünde fetva vermiştir.”⁹⁸

Şāfi'î fakih Aḥmed b. Ebū Aḥmed İbnu'l-Kāşş da *et-Telḥiṣ* isimli eserinde buna benzer bir değerlendirme yapmıştır ki şöyledir: “Bir kimse abdest aldığı kesin olarak bilir de

⁹⁰ Ebū Yūsuf Ya'kūb b. İbrāhîm, *Kitābu'l-ḥarāc*, (Kahire: el-Matba'atu's-Selefiyye, 1382), s.167. Ayrıca bkz. Nedvî, *el-Kavā'idu'l-fikhiyye*, s.84.

⁹¹ Ebū Yūsuf, *Kitābu'l-ḥarāc*, s.185. Ayrıca bkz. Nedvî, *el-Kavā'idu'l-fikhiyye*, s.84.

⁹² Ebū Yūsuf, *Kitābu'l-ḥarāc*, ss.65-66. Ayrıca bkz. Nedvî, *el-Kavā'idu'l-fikhiyye*, s.84; Zerqā, *Şerḥu'l-kavā'idu'l-fikhiyye*, s.36; Bā Ḥuseyn, *el-Kavā'idu'l-fikhiyye*, s.300. Nedvî'nin bu kaynaktan belirlemiş olduğu diğer bazı kâ'ideler için bkz. Nedvî, *el-Kavā'idu'l-fikhiyye*, ss.85-86. Ayrıca bkz. Zerqā, *Şerḥu'l-kavā'idu'l-fikhiyye*, s.36.

⁹³ *Mecelle*, s.22 (mad.6).

⁹⁴ Bkz. Nedvî, *el-Kavā'idu'l-fikhiyye*, s.84.

⁹⁵ İmam Muḥammed'in eserinin yukarıda kaydedilen isminin, ilk dönemlerde temel hukuk kurallarının *aşl* kavramı ile ifade ediliyor olması ve İmam Muḥammed'in bu eserde Hocası Ebū Hanîfe'nin görüşlerinin hangi temellere dayandığını göstermeyi hedeflemesi ile ilgili olduğu belirtilmektedir. Söz konusu kavramla ilgili detaylı bilgi için bkz. İrem Kurt, “İslâm Hukuku ve Roma Hukukunda Genel Hukuk Prensiplerinin Mukayesesi”, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017), ss.44-45.

⁹⁶ Bkz. Nedvî, *el-Kavā'idu'l-fikhiyye*, s.86.

⁹⁷ Ebū 'Abdillāh Muḥammed b. el-Ḥasen b. Ferqād eş-Şeybānî, *el-Aşl (Mebṣūt)*, 5 c, tah. Ebu'l-Vefā el-Efğānî, (Karaçi: İdāretu'l-Kur'ān ve'l-'Ulūmi'l-İslāmiyye, trs.), c.3, s.162. Ayrıca bkz. Nedvî, *el-Kavā'idu'l-fikhiyye*, ss.86-87.

⁹⁸ Nedvî, *el-Kavā'idu'l-fikhiyye*, s.87.

bozduğundan şüphelenirse veya abdestini bozduğunu kesin olarak bilip aldığından şüphe ederse yakîn esasına göre davranır.”⁹⁹

İmam Muḥammed’in mezkur eserinde kaydettiği küllî kâ’ide niteliğindeki، لا يجتمع الأجر والضمان “Ücret ile tazmin bir arada olmaz.”¹⁰⁰ şeklindeki söz ile *Mecelle*’de yer alan aynı anlamdaki کلاً الأجر والضمان لا يجتمعان “Ücret ile damân müctemi olmaz.”¹⁰¹ şeklindedir ki görüldüğü üzere hemen hemen aynıdır.

İmam Muḥammed’in *Kitābu’l-ḥucce ‘alā Ehli’l-Medīne* adlı eserinde yer alan bir ibare de mühim bir fıkıh kâ’idesi olarak görülmüştür ki şöyledir: كل شيء كره أكله و الإنتفاع به علي وجه من الوجوه فشرائه و بيعه مكروه و كل شيء لا بأس بالإنتفاع به فلا بأس ببيعه *Yenilmesi ve kendisinden ne şekilde olursa olsun istifade edilmesi mekruh görülen her şeyin alınması ve satılması da mekruhtur. Kendisinden yararlanılmasında mahzur olmayan her şeyin satılmasında da mahzur yoktur.”¹⁰² Bu kâ’idenin *Mecelle*’deki, yasaklanmış fiillere tâbi hükümler ve birbirine tâbi olan fiiller ve varlıkların hükmü hakkındaki kâ’idelerle ilgisi açıktır.*

Etbāu’t-tābi’in âlimlerinden bir diğeri olan Şāfi’î’nin *el-Umm* adlı eseri de küllî kâ’ide olma vasfını haiz bazı esasları ihtiva etmektedir. Mezkur eserin, icra imkânı bulunan ve yine fıkıhın birçok bölümündeki fer’î meselenin kendisine tatbik edilmesi de mümkün olan bu tür kâ’ideleri ihtiva etmesi nedeniyle, söz konusu ilmin en eski fıkıh kaynaklarında dahi yer aldığını ve fikhî hükümlerin kökenini ve illetini ortaya çıkarma fikrinin ilk nesil âlimlerde de sağlam bir şekilde mevcut bulunduğunu gösteren apaçık bir delil olduğu belirtilmiştir.¹⁰³ Örnek olarak şu kâ’ide zikredilebilir: إن الأعمم إذا سقط عن الناس سقط ما هو أصغر منه “Büyük olan yükümlülük/borç insanlardan düştüğü zaman (doğal olarak) bundan küçük olanı da düşer.”¹⁰⁴ Bu kâ’ide Şāfi’î tarafından ikrâh ile ilgili bazı hükümlerin talili esnasında dillendirilmiş olup¹⁰⁵ *Mecelle*’deki, “Asıl sâkât oldukda fer’ dahi sâkât olur.”¹⁰⁶ kâ’idesiyle de benzerliği görülmektedir. Yine *el-Umm*’de yer alan küllî kâ’ide niteliğindeki bir başka söz de، الرخص لا يتعدى بها مواضعها “Ruhsatlar meşrû kılındıkları yerlerin dışında kullanılmazlar.”¹⁰⁷ şeklindedir ki bunun، ما ثبت على خلاف القياس فغيره لا يقاس عليه “Alâ-hilâfi’l-kıyâs sâbit olan şey, sâire makîsün-aleyh olmaz.”¹⁰⁸ şeklindeki meşhur kâ’idenin ortaya koyduğu anlama yakın olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁹ Mezkur eserdeki bir başka kâ’ide de، يجوز في الضرورة ما لا يجوز في غيرها

⁹⁹ Ebu’l-‘Abbās Ahmed b. Ebū Ahmed İbnu’l-Kāşş, et-Ṭaberī, *et-Telḥîş*, tah. ‘Ādil Ahmed ‘Abdulmevcūd, ‘Alī Muḥammed Mu’avvaḍ, (byy.: Mektebetu Nizār Muştāfā el-Bāz, trs.), s.126. Ayrıca bkz. Bā Huseyn, *el-Ḳavā’idu’l-fikhiyye*, s.309.

¹⁰⁰ Şeybānī, *el-Asl*, c.3, s.45. Ayrıca bkz. Nedvī, *el-Ḳavā’idu’l-fikhiyye*, s.89.

¹⁰¹ *Mecelle*, s.34 (mad.86).

¹⁰² Ebū ‘Abdillāh Muḥammed b. el-Ḥasen b. Ferḳad eş-Şeybānī, *Kitābu’l-ḥucce ‘alā Ehli’l-Medīne*, 4 c, tah. es-Seyyid Mehdī Ḥasen el-Keylānī el-Ḳādirī, (Beyrut: ‘Ālemu’l-Kutub, 1403/1983), c.2, ss.771-772. Ayrıca bkz. Nedvī, *el-Ḳavā’idu’l-fikhiyye*, s.89.

¹⁰³ Bkz. Nedvī, *el-Ḳavā’idu’l-fikhiyye*, ss.89-90.

¹⁰⁴ Ebū ‘Abdillāh Muḥammed b. İdrīs eş-Şāfi’î, *el-Umm*, 8 c, (Beyrut: Dāru’l-Ma’rifē, 1393), c.3, s.236. Ayrıca bkz. Nedvī, *el-Ḳavā’idu’l-fikhiyye*, s.90.

¹⁰⁵ Bkz. Nedvī, *el-Ḳavā’idu’l-fikhiyye*, s.90.

¹⁰⁶ *Mecelle*, s.28 (mad.50).

¹⁰⁷ Şāfi’î, *el-Umm*, c.1, s.80. Ayrıca bkz. Nedvī, *el-Ḳavā’idu’l-fikhiyye*, s.90; Bā Huseyn, *el-Ḳavā’idu’l-fikhiyye*, s.304.

¹⁰⁸ *Mecelle*, s.24 (mad. 15).

¹⁰⁹ Bkz. Nedvī, *el-Ḳavā’idu’l-fikhiyye*, s.91.

“Zaruretin olmadığı durumda caiz olmayan şey zaruret durumunda caiz olur.”¹¹⁰ şeklindedir ki görüldüğü üzere sonraki dönem kaynaklarda yer alan ve zaruretlerin hükme etkisi konusunda temel bir kâ‘ide niteliği taşıyan, الضَّرُورَاتُ تَبِيحُ الْمُحْظَرَاتِ “Zarûretler memnû’ olan şeyleri mübâh kılar.”¹¹¹ kâ‘idesine oldukça benzemektedir.

Küllî kâ‘ide niteliğindeki bazı sözler Aḥmed b. Ḥanbel’den de nakledilmektedir. Bunun için Ebū Dāvūd’un *Mesā’ilu’l-İmām Aḥmed* adlı eserinde bulunan, alış veriş hukuku ile ilgili şu iki örnek zikredilebilir: الرهن و الصدقة و الهبة و يجوز فيه البيع يجوز فيه الهبة و الصدقة و الرهن “Kendisinde alış verişin caiz olduğu her şeyde, hibe, sadaka ve rehin de caiz olur.”¹¹² كل شيء يشتريه الرجل مما يكال “Bir kimse satın aldığı ölçülebilen ve tartılabilen şeyleri eline geçirmeden satamaz. Bunun dışındakilerde ise satmasına ruhsat verilmiştir.”¹¹³

Ancak ifade edilmelidir ki Nedvî’nin tasnifinde “Doğuş ve oluşum merhalesi” olarak belirlenen mezkur dönemlerde fıkıh kâ‘ideleri müctehidler arasında, fikhî görüşlerini dayandırdıkları ilmî birer asıl halinde ve anlam cihetiyle mevcut bulunmuş olsa da muayyen bir ilim dalı olarak ve belirli metinler halinde formüle edilmemiş ve bu konuya tahsis edilen kitaplarda toplanmamıştır.¹¹⁴ Söz konusu tasnifte ikinci sırada yer alan, “Olgunlaşma ve tedvin merhalesi” yani küllî kâ‘ideleri sistematik olarak ele alma ve belirli formlar halinde ifade etme faaliyeti veya bir başka ifadeyle müstakil bir ilim dalı olarak teşekkülü görüldüğü kadarıyla ilk olarak dördüncü yüz yılda gerçekleşmiştir.¹¹⁵ Nitekim bu alandaki ilk çalışma mezkur asırda yaşamış olan Ebū Ṭāhir ed-Debbās tarafından yapılmıştır ki bu bilgiyi Suyūṭî (ö. 911/1505) ve İbnu’n-Nuceym (ö. 970/1563) yaşamış bir olayla beraber şu şekilde nakletmişlerdir:

“Ḥanefî mezhebinin Mâverâünnehir’deki İmamı Ebū Ṭāhir ed-Debbās, İmam Ebū Ḥanîfe’nin mezhebinin ilkelerinin tamamını veya en önemlilerini on yedi küllî kâ‘ide halinde toplamıştı. Bu durum Şāfi’î âlim Ebū Sa‘îd el-Herevî’ye ulaştığında onun yanına gitti. Ebū Ṭāhir görme engelli idi. Bu kâ‘ideleri her gece namaz kılmış olduğu mescitte insanlar dağılıp gittikten sonra tekrar ederdi. Herevî (mescitten çıkmayıp) kendisini bir hasır ile sarmaladı. İnsanlar çıkınca Ebū Ṭāhir mescidin kapısını kapattı ve bu kâ‘idelerden yedi tanesini tek tek okudu. Bu esnada Herevî öksürdü. Bunu hisseden Ebū Ṭāhir ona vurarak mescitten çıkardı. Bundan

¹¹⁰ Şāfi’î, *el-Umm*, c.4, s.168. Ayrıca bkz. Nedvî, *el-Ḳavā’idu’l-fikhiyye*, s.91. Şāfi’î’nin bu nitelikteki diğer sözleri için bkz. Bā Ḥuseyn, *el-Ḳavā’idu’l-fikhiyye*, ss.302-306.

¹¹¹ *Mecelle*, s.25 (mad.21).

¹¹² Ebū Dāvūd Suleymān b. el-Eş‘aş es-Sicistānî, *Mesā’ilu’l-İmām Aḥmed*, tah. Ebū Muāz Ṭārık b. ‘Avdullāh b. Muḥammed, (byy.: Mektebetu İbn Teymiyye, 1420/1999), s.276. Ayrıca bkz. Nedvî, *el-Ḳavā’idu’l-fikhiyye*, s.94; Bā Ḥuseyn, *el-Ḳavā’idu’l-fikhiyye*, s.220. Bu kâ‘ideyi İbnu’l-Ḳāşş da muhtasar olarak ve üç istisnası olduğunu da belirterek zikretmiştir. Bkz. İbnu’l-Ḳāşş, *et-Telḥiṣ*, s.337. Ayrıca bkz. Bā Ḥuseyn, *el-Ḳavā’idu’l-fikhiyye*, s.310.

¹¹³ Ebū Dāvūd, *Mesā’ilu’l-İmām Aḥmed*, s.275. Ayrıca bkz. Nedvî, *el-Ḳavā’idu’l-fikhiyye*, s.94.

¹¹⁴ Bkz. Zerḳā, *Şerḥu’l-ḳavā’idi’l-fikhiyye*, s.39; Bā Ḥuseyn, *el-Ḳavā’idu’l-fikhiyye*, s.310.

¹¹⁵ Bkz. Nedvî, *el-Ḳavā’idu’l-fikhiyye*, s.97; Muştāfā Aḥmed Zerḳā bu dönemi üçüncü yüz yılın sonları olarak belirlemiştir. Bkz. Zerḳā, *Şerḥu’l-ḳavā’idi’l-fikhiyye*, s.39.

sonra da bu kâ'ideleri hiçbir zaman tekrarlamadı. Herevî ise arkadaşlarının yanına gidip bu yedi kâ'ideyi onlara okudu."¹¹⁶

Gerçekliği üzerinde tereddütlerin bulunduğu ve kurgu olma ihtimali taşıdığı belirtilen¹¹⁷ bu olayı Nedvî, 'Alâî'nin de (ö. 761/1359) kavâ'ide dair telif etmiş olduğu kitabında aktardığına işaret etmiş ve meşhur beş temel kâ'idenin onun naklettiği bu kâ'ideler içerisinde olduğunu da belirtmiştir.¹¹⁸ Ancak Nedvî'nin de işaret ettiği üzere bu beş temel kâ'idenin dışında Ebū Tâhir'in toplamış olduğu diğer kâ'ideleri belirlemek veya bunlara vâkıf olmak kolay değildir.¹¹⁹

Konuyla ilgili müellefâtın çekirdeği olduğu söylenebilecek¹²⁰ ilk eser ise Ebū Tâhir ed-Debbâs ile aynı dönemde yaşamış olan Hanevî fakihi Ebu'l-Hasen 'Ubeydullâh b. el-Huseyn b. Dellâl el-Kerhî (ö. 340/952) tarafından yazılmıştır. Kerhî'nin bu konuya ayırdığı eserinin adı ise *er-Risâle*'dir ki oldukça küçük bir hacme sahiptir. Kerhî bu eserinde zaman zaman *aşhâbımız* ifadesini de kullanarak Hanevî fakihlerin fer'î meselelerle ilgili fetvalarına esas olan genel ilkeleri ortaya koymaya çalışmıştır. Nedvî'nin belirttiğine göre Kerhî'nin, Ebū Tâhir ed-Debbâs tarafından belirlenen kâ'idelerin bazılarını iktibas ederek mezkur eserine kaydetmiş olması da mümkündür.¹²¹ Muştâfâ Ahmed ez-Zerkâ ise Kerhî'nin, Ebū Tâhir ed-Debbâs tarafından bir araya getirilen kâ'ideleri alıp üzerine başkalarını da ekleyerek kendi eserini meydana getirdiğinin açık olduğunu ifade etmiştir.¹²²

Ancak ifade edilmelidir ki Ya'kûb b. 'Abdulvehhâb el-Bâ Huseyn, Kerhî'nin tercemesini ihtiva eden eserlerin çoğunda onun kavâ'id veya uşûl ile ilgili bir eser telif ettiği bilgisini bulamadığını belirtmiştir. Yine onun ifadesiyle bu, sonraki dönem âlimleri arasında şöhret bulmuş bir bilgidir ve literatür tarihi hakkında yazan bazı ilim adamları da bundan bahsetmiştir.¹²³

Söz konusu eser Ebū Zeyd 'Ubeydullâh b. 'İsâ ed-Debûsî'nin (ö. 430/1039) *Te'sîsu'n-naẓar* adlı eserinin sonunda 161 ile 175. sayfaları arasında ve Ebū Hafş Necmuddîn 'Umer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî'nin (ö. 537/1142) her bir kâ'ide için zikretmiş olduğu örnekler ile beraber yer almaktadır.¹²⁴ Kerhî bu eserinde *aşl* olarak isimlendirdiği ve özellikle

¹¹⁶ Celâluddîn 'Abdurrahmân es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fî kavâ'idi ve furû'i fikhî's-Şâfi'iyye*, 2 c, (Mekke/Riyad: Mektebetu Nizâr Muştâfâ el-Bâz, 1418/1997), c.1, s.10; İbnu'n-Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, ss.10-11. Ayrıca bkz. Bâ Huseyn, *el-Kavâ'idu'l-fikhîyye*, ss.311-312.

¹¹⁷ Bu olayın gerçekliğini sorgulayan bazı sorular için bkz. Bâ Huseyn, *el-Kavâ'idu'l-fikhîyye*, ss.312-313. Bunlardan en dikkat çeken ilmin gizlenmesinin caiz olmaması nedeniyle Ebū Tâhir'in böyle bir şey yapmasının mümkün olup olmadığıdır. Ancak onun hakkındaki, ilim konusunda cimri olduğu yönündeki bilgilerin, yaptığı şeyin garip karşılanmayacağı sonucuna götürebileceği de söylenmektedir. Bkz. Bâ Huseyn, *el-Kavâ'idu'l-fikhîyye*, s.312.

¹¹⁸ Nedvî, *el-Kavâ'idu'l-fikhîyye*, ss.99-100; Zerkâ, *Şerhu'l-kavâ'idu'l-fikhîyye*, ss.37-38.

¹¹⁹ Nedvî, *el-Kavâ'idu'l-fikhîyye*, s.100.

¹²⁰ Bkz. Nedvî, *el-Kavâ'idu'l-fikhîyye*, s.100; Zerkâ, *Şerhu'l-kavâ'idu'l-fikhîyye*, s.38; Baktır, Mustafa, "Mecelle'nin Külli Kaideleri ve Ahmet Cevdet Paşa", *Ahmet Cevdet Paşa (1823-1895), (Sempozyum: 9-11 Haziran 1995)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997, s. 315; Kurt, *İslâm Hukuku ve Roma Hukukunda Genel Hukuk Prensiplerinin Mukayesesi*, s.46.

¹²¹ Bkz. Nedvî, *el-Kavâ'idu'l-fikhîyye*, s.100.

¹²² Bkz. Zerkâ, *Şerhu'l-kavâ'idu'l-fikhîyye*, s.38.

¹²³ Bâ Huseyn, *el-Kavâ'idu'l-fikhîyye*, ss.316-317.

¹²⁴ Müellifin bu kâ'idelerle anlatmak istediği manaların, Nesefî'nin şerhi olmaksızın açıklığa kavuşmadığı belirtilmiştir. Bkz. Bâ Huseyn, *el-Kavâ'idu'l-fikhîyye*, s.317.

Ḥanefî mezhebi içinde muteber olan 37 genel ilkeden bahsetmiştir.¹²⁵ Ayrıca eserin müstakil olarak ve yine Cebūrî'nin, Kerhî'nin uşûl görüşlerini incelediği *el-Akvâlu'l-uşûliyye li'l-İmāmi Ebi'l-Ḥasen el-Kerhî* adlı eserinin sonunda da yer aldığı belirtilmektedir.¹²⁶

Kerhî'nin kaydettiği asıllara örnek olarak bazı eleştirilere de konu olduğu belirtilen¹²⁷ şu asıl zikredilebilir: *إن كل آية تخالف قول أصحابنا فإنها تحمل على النسخ أو على الترجيح والأولي أن تحمل على التأويل من جهة التوفيق* “Aşhâbımızın görüşlerine muhalif olan her bir âyet, neshe veya tercihe hamledilir. Daha evlâ olan ise aralarındaki uyumu ortaya çıkarması cihetiyle tevîle hamledilmesidir.”¹²⁸ Ancak Kerhî'nin belirlemiş olduğu söz konusu asılların bir kısmının, *kā'ide* kavramının tanımına uymadığı şeklindeki bir görüşün Muştâfâ Ahmed ez-Zerkâ tarafından dillendirildiği de ifade edilmelidir. Ona göre bu asıllar mezheb imamlarının çeşitli meseleleri gerekçelendirirken ortaya koymuş oldukları yönlendirici fikirlerden ibarettir. Zerkâ buna örnek olarak da yukarıda zikredilen aslı kaydetmiştir.¹²⁹

Kerhî'nin muasırı olan Şâfi'î fakih Ebu'l-Abbās Ahmed b. Ebū Ahmed eṭ-Ṭaberî İbnu'l-Kāşş'ın (ö. 335/946) fūrûu fıkha dair *et-Telḥîş* adlı eseri de içerisinde fikhî asıllar ve *kā'ideler* bulunduruyor olması itibarıyla fıkıh *kā'idelerinin* gelişim sürecinin örneklerinden biri olarak zikredilmiştir ki¹³⁰ yukarıda bu eserden bazı örnekler zikredilmiştir.

Küllî *kā'ideler* hakkında eser telif eden bir diğer fakih de yukarıda da ismi geçen beşinci asır fakihlerinden Ebū Zeyd 'Ubeydullāh b. 'İsā ed-Debūsî'dir. Debūsî mezkur eseri *Te'sisu'n-naẓar*'ın¹³¹ girişinde, “*Fakihlerin ihtilaf ettikleri meselelere baktığımda bunların sekiz kısma ayrıldığını gördüm.*”¹³² dedikten sonra bu kısımları zikretmiştir. Debūsî daha sonra bu sekiz bölümün her birini bablara ayırdığını, her bab için bazı asıllar zikrettiğini ve her bir asıl için de örnekler verdiğini belirtmiştir.¹³³ Mezkur sekiz bölümün sonunda da Debūsî, “*Üzerine Çeşitli Meselelerin Bina Edilmiş Olduğu Asıllar Hakkındadır*”¹³⁴ şeklindeki bir başlık altında tespit edilebildiği kadarıyla 12 asıl daha kaydetmiştir. Kendi ifadesiyle de bu asıllar çeşitli ihtilaflı meselelerle ilgili önceki sekiz bölümde yer alanların dışında kalan ve farklı görüşlere sahip, İbrāhīm en-Neḥā'î, Sufyān eṣ-Şevrî, el-Evzā'î ve eṣ-Şa'bî ve diğer bazı âlimlerin icthadlarını da kapsamaktadır.¹³⁵ Debūsî'nin kaydettiği bu asıllara şöyle bir örnek zikredilebilir:

“Aşhâbımıza (Ḥanefî fakihlere) göre bir asıl da, haber-i vâhidlerin, mezhepte kabul edilmiş olan genel esaslara aykırı olmaları durumunda kabul edilmeyecekleri şeklindedir. Buna örnek,

¹²⁵ Bkz. Ebū Zeyd 'Ubeydullāh b. 'İsā ed-Debūsî el-Ḥanefî, *Te'sisu'n-naẓar*, tah. Muştâfâ Muhammed el-Kabbānî ed-Dimaşkî, (Beyrut: Dāru İbn Zeydün; Kahire: Mektebetu'l-Kulliyāti'l-Ezheriyye, tsz.), ss.161-175. Ayrıca bkz. Zerkâ, *Şerhu'l-kavā'idu'l-fikhiyye*, s.38; H. Yunus Apaydın, “Kerhî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.25, s.287.

¹²⁶ Bkz. Apaydın, “Kerhî”, *DİA*, c.25, s.287.

¹²⁷ Bkz. Apaydın, “Kerhî”, *DİA*, c.25, s.286.

¹²⁸ Debūsî, *Te'sisu'n-naẓar*, s.169.

¹²⁹ Bkz. Zerkâ, *Şerhu'l-kavā'idu'l-fikhiyye*, ss.38-39.

¹³⁰ Bkz. Bā Huseyn, *el-Kavā'idu'l-fikhiyye*, s.307.

¹³¹ Bu isimde bir eser Ebu'l-Leyṣ es-Semerḳandî'ye de (ö. 373/983) nispet edilmekte olup iki eser arasında küçük farklar bulunmaktadır. Bu farklar için bkz. Bā Huseyn, *el-Kavā'idu'l-fikhiyye*, ss.318-319.

¹³² Debūsî, *Te'sisu'n-naẓar*, s.9.

¹³³ Debūsî, *Te'sisu'n-naẓar*, ss.9-10.

¹³⁴ Debūsî, *Te'sisu'n-naẓar*, s.139.

¹³⁵ Debūsî, *Te'sisu'n-naẓar*, ss.10-11.

tenasül uzvuna dokunmanın abdesti gerektireceği yönündeki Hz. Peygamber'den nakledilen rivayettir. Mezhebin genel esasları arasında bazı azalara dokunmanın abdesti bozacağını gösteren bir esas bulunmadığı için Hanefî fakihler bu rivayeti kabul etmemişlerdir. Bir başka örnek de musarrât (bir süre sağılmayarak bol sütlü gösterilen) koyunun iadesinde bir sa' hurmanın da verilmesi meselesi ile ilgili rivayettir ki aşhâbımız bunu da kabul etmezler. Çünkü bu rivayet mezhepte bulunan genel bir esasa muhalif olarak gelmiştir. Şöyle ki bu örneğe göre akit fesh olunduğunda akde taraf olanlardan biri hem satılan malı hem de onun dışındaki bir fazlalığı almaktadır. Bir kimse yarım sa' hurma karşılığında bir koyun aldığı ve bunun musarrât olduğunu fark ettiğinde şayet bunu bir sa' hurma ile geri iade edecek olursa bu değer satım konusu olan koyunun değerinden fazla olmuş olur ki şeriatta bunun bir benzeri yoktur.”¹³⁶

Ḳavā'id konusundaki telif çalışmalarının sadece Hanefî fakihler tarafından gerçekleştirilmediği de belirtilmelidir. Hanefîler her ne kadar fikhın genel ilkelerini ḳā'ide formunda şekillendirip bunlarla ihticacda bulunma konusunda ilk çalışmaları yapmış olsalar da¹³⁷ onları takiben Şāfi'î, Mālikî ve Hanbelî fakihler de bu konuda eser vermişlerdir.¹³⁸ Örnek olarak Hicrî 7. yüzyılda yaşamış olan Şāfi'î fakih 'İzzuddîn 'Abdulazîz b. 'Abdusselâm'ın (ö. 660/1262) *Ḳavā'idu'l-aḥkām fî meşâlihi'l-enām* adlı eseri zikredilebilir. Ancak bu eserde takip edilen yöntemin ḳavā'id türündeki eserlerde genel olarak kullanılan yöntemle benzemeyip, kendine has bir telif metodu olduğu belirtilmiştir.¹³⁹ 'İzzuddîn b. 'Abdusselâm'ın talebesi de olan Mālikî fakih Şihâbuddîn Aḥmed b. İdrîs b. 'Abdurrahmân el-Ḳarāfi'nin (ö. 684/1285) *el-Furûḳ* adlı eseri de yine 7. yüzyılda bu sahada telif edilmiş bir eserdir. Hanbelî fakih Zeynuddîn 'Abdurrahmân b. Aḥmed b. 'Abdurrahmân b. Receb'in (ö. 795/1393) *Taḳrîru'l-ḳav'aid ve taḥrîru'l-fevâ'id* adlı eseri ise bu türdeki müellefâtın bir başka örneği olup 8. yüzyılda yazılmıştır.¹⁴⁰ Yine bu yüzyılda yazılmış eserler olarak Şāfi'î mezhebine mensup âlimler Sadruddîn İbnu'l-Vekîl (ö. 716/1317) ve Tâcuddîn 'Abdulvehhâb b. 'Alî b. 'Abdulkâfi es-Subkî'nin (ö. 771/1370) *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* adlı eserleri zikredilebilir. Bunlardan bilhassa Subkî'nin eserinin, 8. yüzyılda ḳavā'id türü eserlerin, telif metodu bakımından ulaştığı en yüksek düzeyi temsil ettiği belirtilmiştir.¹⁴¹ Bu yüzyılda yazılmış bir diğer eser de Takıyyuddîn Aḥmed b. 'Abdulḥalîm b. Mecduddîn 'Abdusselâm b. Teymiyye'nin (ö. 728/1328) *el-Ḳavā'idu'n-nürāniyyetu'l-fikhiyye* adlı eseridir. Ancak bu eserin de yöntem olarak ḳavā'id kitaplarından çok fikh kitaplarına benzediği ifade edilmiştir ki ṭahâret ve necâset konularından başlayıp yeminler ve nezirler bölümleri ile bitmesi bunu göstermektedir.¹⁴² 9. yüzyılda telif edilmiş eserler olarak da 'Umer b. 'Alî İbnu'l-Mulâḳḳın'ın (ö. 804/1401) *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, Takıyyuddîn Ebû Bekr b. Muḥammed el-

¹³⁶ Debûsî, *Te'sîsu'n-nazar*, ss.156-157.

¹³⁷ Bkz. Zerkâ, *Şerhu'l-ḳavā'idu'l-fikhiyye*, s.37; Nedvî, *el-Ḳavā'idu'l-fikhiyye*, s.99.

¹³⁸ Bkz. Zerkâ, *Şerhu'l-ḳavā'idu'l-fikhiyye*, s.41.

¹³⁹ Bâ Huseyn, *el-Ḳavā'idu'l-fikhiyye*, s.323.

¹⁴⁰ Bu eserler hakkında detaylı bilgi için bkz. Zerkâ, *Şerhu'l-ḳavā'idu'l-fikhiyye*, ss.41-43. Bu eserlerin dışındaki diğer eserler için bkz. Nedvî, *el-Ḳavā'idu'l-fikhiyye*, ss.101-104. Mezkur eserlerin bir kısmı hakkında özet bilgi için bkz. Öztürk, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, ss.117-118.

¹⁴¹ Bâ Huseyn, *el-Ḳavā'idu'l-fikhiyye*, s.331.

¹⁴² Bâ Huseyn, *el-Ḳavā'idu'l-fikhiyye*, s.327.

Hısnî'nin (ö. 829/1426) *el-Kavâ'id*, Muhibbuddîn Ahmed b. Naşrullâh el-Ĥanbelî'nin (ö. 844/1441) *Havâşiyu'l-kavâ'idi'l-fikhiyye*, Şerafuddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. İshâk el-Ĥalîlî el-Makdisî'nin (ö. 876/1472) *Nazmu'z-zehâ'ir fi'l-eşbâh ve'n-nezâ'ir* adlı eserleri zikredilebilir. Şâfi'î âlim Celâluddîn 'Abdurrahmân b. Ebû Bekr b. Muḥammed es-Suyûfî'nin (ö. 911/1505), yine *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* isimli eseri de sözkonusu türün 10. yüzyıla ait bir eserdir ki kavâ'id yazımının olgunluk dönemi olarak tanımlanan bu yüzyılın en önemli eserlerinden biri olarak görülmüştür.¹⁴³ Bu yüzyıldaki müellefâtın diğer bir örneği olarak da 'Abdulvehhâb b. Ahmed eş-Şa'rânî eş-Şâfi'î'nin (ö. 973-1565) *el-Mekâşidu's-seniyye ve'l-kavâ'idu's-şer'iyye* isimli eseri zikredilebilir.¹⁴⁴

Kuşkusuz Hicrî 10. yüzyılın, fıkıh kâ'ideleri ile ilgili en önemli eserlerinden biri de Ĥanefî fakih Zeynuddîn b. İbrâhîm b. Muḥammed İbnu'n-Nuceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* adlı eseridir. İbnu'n-Nuceym bu eserinde yirmi beş küllî kâ'ideyi incelemiştir.¹⁴⁵ O, incelediği bu kâ'ideleri iki sınıfa ayırmıştır. Bunlardan ilki fıkıh mezheplerinde de rükün olarak kabul edilen temel kâ'idelerdir ki yukarıda da zikredilen meşhur beş tanesine, *لا ثواب إلا بالنية* “*Niyet olmadan sevap olmaz.*” şeklinde bir kâ'ide daha ekleyerek altıya çıkarmıştır. İkincisi ise kalan on dokuz kâ'ide olup bunlar çeşitli konulardaki, kapsam açısından daha dar ve kendilerinden diğer bir takım fer'î kâ'idelerin ve birçok hükümlerin de kaynaklandığı kâ'idelerdir.¹⁴⁶

İbnu'n-Nuceym anlaşıldığı kadarıyla Debûsî'den etkilenmiştir. Ancak kâ'idelerin bu eserdeki formülasyonunun öncekilere göre daha kısa ve öz olduğu görülmektedir. Eser *Mecelle*'nin küllî kâ'idelerinin belirlenmesinde de önemli bir kaynak görevi görmüştür.

Bahsedilen bu dönemden sonraki dönemlerde -Hicrî 11. yüzyılın başlarından itibaren- yapılan kavâ'id ile ilgili çalışmalarda daha çok bu dönemde telif edilmiş ve yukarıda da bir kısmı zikredilen eserler üzerinde yapılmıştır.

Esasen kavâ'id hakkında olmayıp fıkıh usûlü ile ilgili olarak Hicrî 12. yüzyılda telif edilen bir esere de işaret edilmelidir. Bu yukarıda da bahsi geçen, Ĥanefî âlim Ebû Sa'îd Muḥammed el-Ĥâdimî'nin (ö. 1176/1762) *Mecâmi'u'l-hakâ'ik* adlı eseridir ki *Hâtîme* bölümü küllî kâ'ideler konusuna ayrılmıştır. Muştâfâ Ahmed ez-Zerkâ tarafından bu kâ'idelerin sayısı 154 olarak belirlenmiştir.¹⁴⁷ İbn Nuceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*'inden etkilendiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber onda olmayan birçok kâ'ideye de yer vermiştir. *Mecelle*'nin önemli kaynaklarından biri de bu eserdir.

Küllî kâ'idelerin gelişim aşamalarının son halkası olarak *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* zikredilebilir ki bu, Nedvî'nin tespit ettiği evrelerin üçüncüsü ve sonu olan, “*Sağlam ve sistemli bir yapıya kavuşma merhalesi*”nin örneği olarak kaydedilmiştir. Eserin mukaddime

¹⁴³ Bâ Huseyn, *el-Kavâ'idu'l-fikhiyye*, s.341.

¹⁴⁴ Hicrî 7. yüzyılın başlarından 10. yüzyılın sonlarına kadarki sürede telif edilmiş bu eserler ve diğer bir kısım eser hakkında kapsamlı bilgi için bkz. Bâ Huseyn, *el-Kavâ'idu'l-fikhiyye*, ss.322-348.

¹⁴⁵ Bkz. İbnu'n-Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, ss.14-190.

¹⁴⁶ Bkz. İbnu'n-Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, ss.14-190. Ayrıca bkz. Zerkâ, *Şerhu'l-kavâ'idi'l-fikhiyye*, ss.39-40.

¹⁴⁷ Bkz. Ebû Sa'îd Muḥammed Ĥâdimî, *Mecâmi'u'l-hakâ'ik*, (byy.: Mahmud Bey Matbaası, 1318), ss.366-372. Ayrıca bkz. Zerkâ, *Şerhu'l-kavâ'idi'l-fikhiyye*, s.40; M. Kâmil Yaşaroğlu, “*Mecâmi'u'l-hakâ'ik*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.28, s.217.

kısımındaki yüz maddenin ilki fıkıh ilminin tarifi ile ilgili olup diğer maddeler birer genel ilke olarak kaydedilmiştir. Bunların hemen hemen tamamının yukarıda kaydedilen eserlerden Türkçeye tercüme edilerek iktibas edildiği anlaşılmaktadır.

Nedvî, fıkıh kâ'idelerinin gelişim sürecinde *Mecelle*'nin mezkur kâ'idelerinin bir kemâl ve istikrar dönemini temsil ettiğine şöyle işaret etmektedir:

“Fıkıh kâ'ideleri, birbirini takip eden onca çabaya rağmen bir kısım müdevvenât içinde dağınık vaziyette kalmaya devam etti. Bu müdevvenât ise furûk¹⁴⁸ ve elgâz¹⁴⁹ gibi diğer bir kısım fıkıh ilimlerini daha ihtiva etmekte ve kimi zaman da bazı usûl kâ'idelerinin açıklamalarına değinmekteydi. Dolayısıyla küllî kâ'ideler bizatihi ve tam anlamıyla yerleşmiş ve karar bulmuş değildi. Bu durum Osmanlı Sultanı Gazi Abdulaziz Han döneminde yani Hicrî 13. yüzyılın sonlarında, çok değerli fakihlerden oluşan bir kurulun eliyle ve bu dönemde tanzim edilmiş yeni mahkemelerde uygulanması amacıyla *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'nin telif edildiği zamana kadar devam etti.”¹⁵⁰

Nedvî fıkıh kâ'idelerinin değer kazanıp daha işlevsel hale gelmesinde *Mecelle*'nin oynadığı role de işaret etmiştir. Buna göre yukarıda da bahsi geçen kurulu oluşturan fakihlerin *Mecelle*'nin baş tarafına -99 madde halinde- bazı fıkıh kâ'idelerini, çeşitli fıkıh kaynaklarından ve bu kâ'ideleri ihtiva eden, İbnu'n-Nuceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*'i ve Hâdimî'nin *Mecâmi'u'l-ḥakâ'ik*'i gibi bazı müdevvenâttan derleyip topladıktan sonra kaydetmeleri, onların dikkatini ve zekâsını gösteren şeylerdendir. Yine onun ifadesiyle *Mecelle*'yi ortaya çıkaranlar onun seçilip derlenmesinde ve sonra en veciz ibareler aracılığıyla harika bir kanunî düzen ve tertibe kavuşturulmasında en doğru ve güzel yöntemi takip etmişlerdir. Öyle ki fıkıh kâ'idelerinin şöhret bulup yaygınlaşması *Mecelle* yoluyla olmuştur. Meşhur *Mecelle* şerhleri ile beraber şerh edilmeleriyle de bu kâ'idelerin değeri daha da yükselmiştir. Yine sonraki dönem fıkıh ve kanun metinlerinin tamamında küllî kâ'idelerin yankısı daima bulunmuştur.¹⁵¹

Temel/küllî fıkıh ilkeleri hakkındaki eserlerin yakın zamandaki örnekleri ise genelde kâ'idelerin sayı itibarıyla tespiti, tahkik, özet veya muayyen bir takım kâ'idelerle ilgili çalışmalar olmuştur.¹⁵² Söz konusu bu çalışmalar içerisinden en önemli ve kapsamlı olarak görülebilecek bazıları şöyle sıralanabilir: Ahmed Muhammed ez-Zerķâ'nın *Şerḥu'l-kavâ'idi'l-fikhiyye*, Alî Ahmed en-Nedvî'nin *el-Ḳavâ'idu'l-fikhiyye*, Abdülkerîm Zeydân'ın *el-Vecîz fî şerḥi'l-kavâ'idi'l-fikhiyye fî ş-şer'ati'l-İslâmiyye*, Muhammed Muştâfâ ez-Zuhaylî'nin *el-*

¹⁴⁸ Furûk, aynı hükme sahip olduklarını zannettirecek kadar zahirde birbirine benzeyen ancak hakikatte her birine kendine has hüküm verilmesini gerektirecek derecede farklı olan fikhî meselelerin, aralarında mevcut bulunan bu farkları konu alan ilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin ortak adıdır. Bkz. Nedvî, *el-Ḳavâ'idu'l-fikhiyye*, s.99. Ayrıca bkz. Şükrü Özen, “Furûk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.13, s.223.

¹⁴⁹ Elgâz, luğaz'ın çoğulu olup fıkıh ilimlerinden biridir. Muhatabı imtihan amacıyla ve konuyla ilgili fikhî hükmün asıl yönü gizlenerek sorulan bilmece tarzındaki sorulardan oluşur. Bkz. Hamevî, *Ġamzu 'uyûni'l-beşâ'ir*, c.1, s.38. Ayrıca bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.91. Örnek: Suların en faziletlisi hangisidir? Cevap: Rasûlullah'ın (a.s.) parmaklarından çıkan su. Bkz. İbnu'n-Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, s.466.

¹⁵⁰ Nedvî, *el-Ḳavâ'idu'l-fikhiyye*, s.121.

¹⁵¹ Nedvî, *el-Ḳavâ'idu'l-fikhiyye*, s.121.

¹⁵² Hicrî 11. yüzyılın başlarından günümüze kadar da devam eden bu uzun dönem ve literatür hakkında kapsamlı bilgi için bkz. Bâ Huseyn, *el-Ḳavâ'idu'l-fikhiyye*, ss.350-428.

Ḳavā'idu'l-fikhiyye ve taṭbīkātuhā fi'l-mezāhibi'l-erba'a, Ya'qūb b. 'Abdulvehhāb el-Bā Ḥuseyn'in *el-Ḳavā'idu'l-fikhiyye*, Muḥammed Şıdkī b. Aḥmed el-Bürnū'nun *Mevsū'atu'l-ḳavā'idi'l-fikhiyye*. Kaydedilen bu eserler araştırmamızın da başlıca kaynakları arasında yer almıştır.

SONUÇ

Bu araştırmamızda lafız ve muhteva çısından incelediğimiz *Ḳavā'idu fikhiyye* kavramı hakkında kendisini oluşturan kelimelerin hem ayrı ayrı anlamları hem de terkip olarak anlamı ile ilgili olarak ulaşılan sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Sözlük anlamı açısından temel, esas, sütun, sebat, istikrar, oturma, yerleşme gibi anlamlar taşıyan *ḳā'ide* kavramının terim anlamı için de şunlar söylenebilir:

- a) *Ḳā'idenin*, küllî yani genel ve kapsamlı bir hüküm veya ekserî veya ağlebî yani çoğunluk ve baskınlık özelliği bulunan hüküm olduğu yönünde farklı görüşler bulunmaktadır.
- b) Buna göre *ḳā'idenin*, kapsam açısından, parçaların/bölümlerin tamamını içermesi mümkün olduğu gibi bu içermenin, cüzlerin tamamı için değil, büyük çoğunluğu hakkında geçerli olması da mümkündür.
- c) Fer'î/cüz'î meselelerin hükümlerini tayin etme noktasında *ḳā'ide*, bir kaynak ve dayanak vazifesi görmektedir.

Terkibin ikinci kelimesi olan *fikh*'in lügat anlamı ile ilgili olarak da şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- a) Anlamak, bilmek, gizli bir manayı fark etmek, bir şeyin özünü ve hakikatini idrak etmek.
- b) Şuurlu, ince ve derin kavrayış.
- c) Somuttan yola çıkarak soyutun bilgisine varmak.
- d) Konuşanın sözünden onun maksudını anlamak.

Fikh kavramının ıstilahî anlamı ile ilgili olarak ulaşılan sonuçlar da şöyle sıralanabilir:

- a) İslam dininin, insanlar arası hukukî ilişkiler, suçlara verilecek cezalar, devlet yönetimi, savaş/barış hukuku ve ibadetlerle ilgili hükümlerinin, dinin ana kaynakları ve tafsîlî delilleri aracılığıyla bilinmesidir.
- b) Kavram bu maddeyle de ilintili olarak bireyin, hak ve yükümlülükleri ile ilgili hususları bilmesi anlamına da gelmektedir.
- c) Dinin, ilk maddede bahsedilen hükümlerinin bizzat kendisi de fikh kavramıyla ifade edilmektedir.
- d) Fikh uzmanlık gerektiren bir ilmin özel adı olarak da kullanılmaktadır. Başlangıçta İslamî ilimlerin tamamını kapsarken daha sonraları sadece, ilk maddede belirtilen alanlarla ilgili şer'î ve amelî ilimlere tahsis edilmiştir.

Mezkur iki kavramın oluşturduğu *ḳavā'idu fikhiyye* kavramının anlamı hakkında ulaşılan sonuçlar da şöyledir:

- a) İslam hukukunun bazı bölümlerinin üzerine tesis edildiği yasal nitelikli temel kurallardır.

- b) Oldukça veciz, ancak kapsamlı ifadelerden oluşmaktadırlar.
- c) Bir veya birden fazla şer'î delilden tüme varım yöntemiyle elde edilmektedirler.
- d) Geniş kapsamlı olmaları nedeni ile başka kıā'idelerin içeriğine dâhil olmadıkları için küllî olma özelliğini kazanmışlardır.
- e) İlgili olduğu konunun fer'î meselelerinin bütünü veya çoğunluğunu kapsamaması yönüyle, bunların sayesinde birçok yeni hadisenin de hükmünü belirlemek mümkün olmaktadır.

Araştırmamızda temel/küllî fıkıh ilkelerinin başlangıcının, en erken örneklerinin görüldüğü dönem olması itibariyle Hz. Peygamber (a.s.) dönemi olduğu tespit edilmiştir. Bu örnekler Hz. Peygamber'in genel kıā'ide niteliğindeki bazı sözleri ve çeşitli konulardaki uygulamaları olarak görünmektedir. Söz konusu kıā'idelerin aşhāb, tâbi'ün, etbā' ve bunlardan sonraki devirlerde de giderek gelişip olgunlaştığı ve Hicrî 4. yüzyılda bir ilim dalı olarak belirip sistemli bir yapıya kavuştuğu tespit edilmiştir. Hicrî 10. yüzyıla kadar farklı mezheplerden fakihlerin konuyla ilgili eserler verdiği görülmekle beraber en sistematik ve kapsamlı olduğu söylenebilecek eserlerin Hicrî 10. yüzyılda ortaya konulduğu görülmüştür.

Temel fıkıh ilkeleri İslam hukuk tarihi boyunca hukukî meselelerde müracaat edilen esaslar olarak pratik varlığını devam ettirmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti'nde Miladî 19. yüzyılda Medeni Kanun olarak hazırlanan *Mecelle-i Ahkām-ı Adliyye*'nin mukaddime kısmında da 99 madde ile yerini bulmuştur. Fıkıh kıā'ideleri hakkında günümüzde de çalışmalar yapılmakla beraber bunların daha geniş çerçevede yorumlanmaları ve yeni bir takım ilkelere de ulaşılması İslam hukukunun işlevselliği ve kuşatıcılığı bakımından daha önemli sonuçlar doğuracaktır.

KAYNAKLAR

‘Abdulbākī, Muḥammed Fu’ād. *el-Mu‘cemu’l-Mufehres li Elfāzi’l-Ḳur’āni’l-Kerīm*. Beyrut: Dāru’l-Ma‘rife, 1412/1992.

‘Abdurrezzāk, Ebū Bekr b. Himmām eṣ-Şan‘ānī. *el-Muşannef*. 11 c. tah. Ḥabīburrāḥmān el-‘A‘zamī. Beyrut: el-Meclisu’l-‘İlmī, 1403/1983.

Aḥmed b. Ḥanbel, Ebū ‘Abdillāh eṣ-Şeybānī. *el-Musned*. 50 c. tah. Şu‘ayb el-Arna‘ūt ve diğeri. Beyrut: Mu‘essesetu’r-Risāle, 1416/1995.

‘Āmidī, ‘Alī b. Muḥammed. *el-İḥkām fi uşūli’l-aḥkām*. 4 c. tlk. ‘Abdurrezzāk ‘Afifī. Riyad: Dāru’s-Sāmi‘ī, 1424/2003.

Apaydın, H. Yunus. “Kerhî,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.24, ss.285-287.

Bā Ḥuseyn, Ya‘kūb b. ‘Abdulvehhāb. *el-Ḳavā‘idu’l-fikhiyye*. Riyad: Mektebetu’r-Ruşd/Şeriketu’r-Riyād, 1418/1998.

Baktır, Mustafa. “Mecelle’nin Külli Kaideleri ve Ahmet Cevdet Paşa,” *Ahmet Cevdet Paşa (1823-1895), (Sempozyum: 9-11 Haziran 1995)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.

-----, “Kaide,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.24, ss.205-210.

Beyhakī, Aḥmed b. Ḥuseyn b. ‘Alī b. Mūsā Ebū Bekr. *es-Sunenu’l-kubrā*. 10 c. Ḥaydarābād: Meclisu Dāirati’l-Ma‘arifi’n-Nizāmiyye, 1344.

-----, *Şu'abu'l-îmān*. 14 c. tah. 'Abdulālī 'Abdulḥamīd Ḥāmid. Riyad/Bombay: Mektebetu'r-Ruṣd ve Dāru's-Selefiyye, 1423/2003.

Bezzār, Ebū Bekr Aḥmed b. 'Amr b. 'Abdulḥālīk b. Ḥallād b. 'Ubeydullāh el-'Atekī. *Musnedu'l-Bezzār (Baḥru'z-zehḥār)*. 18 c. tah. Maḥfūzurrahmān Zeynullāh, 'Ādil b. Sa'd, Şabrī 'Abdulḥālīk eş-Şāfī'ī. Medīne: Mektebetu'l-'Ulūmī ve'l-Ḥikem, 1988-2009.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuku İslāmiyye ve Istılahatı Fikhiyye Kamusu*. 8 c. İstanbul: Bilmen Yayın Evi, 1967.

Buḥārī, Ebū 'Abdillāh Muḥammed b. İsmā'īl. *el-Cāmi'u's-şāḥiḥ*. Riyad: Dāru's-Selām, 1999.

Bürnü, Muḥammed Şıdkī b. Aḥmed. *Mevsū'atu'l-ḳavā'idi'l-fikhiyye*. 12 c. Riyad/Beyrut: Mektebetu't-Tevbe/Dāru İbn Ḥazm/Mu'essesetu'r-Risāle, 1997/1418, 2000/1421, 2003/1424.

Curcānī, Seyyid Şerīf 'Alī b. Muḥammed. *Mu'cemu't-ta'rīfāt*. tah. Muḥammed Şıddīk el-Miñşāvī. Kahire: Dāru'l-Faḍīle, tsz.

Debūsī, Ebū Zeyd 'Ubeydullāh b. 'İsā el-Ḥanefī. *Te'sīsu'n-nazar*. tah. Muştāfā Muḥammed el-Ḳabbānī ed-Dımaşķī. Beyrut/Kahire: Dāru İbn Zeydūn/Mektebetu'l-Kulliyyāti'l-Ezheriyye, tsz.

Dehlevī, Veliyyullāh. *el-Musevvā şerḥu'l-Muvaṭṭa'*. 2 c. tlk. Heyet. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403/1983.

Ebū Dāvūd, Suleymān b. el-Eş'aş es-Sicistānī. *Sunen*. Kahire: Dāru İbni'l-Cevzī, 1432/2011.

-----, *Mesā'ilu'l-İmām Aḥmed*. tah. Ebū Mu'āz Ṭārīk b. 'Avdullāh b. Muḥammed. byy.: Mektebetu İbn Teymiyye, 1420/1999.

Ebū Ya'lā, Aḥmed b. 'Alī b. el-Musennā el-Mūsulī. *Musnedu Ebī Ya'lā*. 13 c. tah. Ḥuseyn Selīm Esed. Dımaşķ: Dāru'l-Me'mūn li't-Turās, 1404/1984.

Ebū Yūsuf, Ya'ḳūb b. İbrāhīm. *Kitābu'l-ḥarāc*. Kahire: el-Matba'atu's-Selefiyye, 1382.

Erdoğan, Mehmet. *İslām Hukukunda Ahkāmın Değişmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1994.

..... *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.

Feyyūmī, Aḥmed b. Muḥammed b. 'Alī. *el-Mişbāḥu'l-munīr*. Beyrut: Mektebetu Lubnān, 1987.

Goldziher, Ignaz, "Fıkıh", *İslām Ansiklopedisi*, c.4, s.601.

Ḥādimī, Ebū Sa'īd Muḥammed. *Mecāmi'u'l-ḥakā'ik*. byy.: Mahmud Bey Matbaası, 1318.

Ḥākim en-Nīsāburī, Muḥammed b. 'Abdullāh. *el-Mustedrak 'ale's-şāḥiḥayn*. 4 c. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990.

Ḥamevī, Ebu'l-'Abbās Şihābuddīn Aḥmed b. Muḥammed el-Mekkī el-Ḥuseynī. *Gamzu 'uyūni'l-beş'ir şerḥu Kitābi'l-eşbāh ve'n-nezā'ir*. 4 c. tah. Mevlānā es-Seyyid Aḥmed b. Muḥammed el-Ḥanefī el-Ḥamevī. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1405/1985.

İbn 'Abdīlber, Ebū 'Amr Yūsuf b. 'Abdullāh en-Nemerī. *el-İntikā fī fedā'ili's-selāseti'l-eimmeti'l-fuḳahā (Mālik, Şāfī'ī ve Ebū Ḥanīfe)*. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, tsz.

İbn Ebī Şeybe, Ebū Bekr 'Abdullāh b. Muḥammed. *el-Muşannef*. 21 c. tah. Muḥammed 'Avvāme. byy.: Dāru'l-Ḳıble, tsz.

İbn Ḥıbbān, Muḥammed b. Aḥmed Ebū Ḥātim et-Temīmī el-Bustī. *Şāḥiḥu İbn Ḥıbbān bi tertībi İbn Balabān*. 18 c. tah. Şu'ayb el-Arna'ūt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risāle, 1414/1993.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebū Bekr b. Eyyūb b. Sa'd Şemsuddīn. *İ'lāmu'l-muvaḳḳı 'in an Rabbi'l- 'ālemīn*. 7 c. thr. Ebū 'Ubeyde Meşhūr b. Ḥasen Ālu Selmān. Riyad: Dāru İbni'l-Cevzī, 1423.

İbn Māce, Ebū 'Abdillāh Muhammed b. Yezīd el-Ḳazvīnī. *Sunen*. 2 c. İstanbul: Çağrı Yayınları ve Dāru Sehnūn, 1413/1992.

İbn Manzūr, Cemāluddīn Muhammed b. Mukerrem. *Lisānu'l- 'Arab*. 6 c. tah. 'Abdullāh 'Alī el-Kebīr, Muhammed Aḥmed Ḥasebullāh, Hāşim Muhammed eş-Şāzelī. Kahire: Dāru'l-Ma'ārif, tsz.

İbn Selāme, Ebū İslām Muştafā b. Muhammed. *et-Te'sīsu fī uşūli'l-fikhi 'alā ḍav'i'l-kitābi ve's-sunne*. byy.: Mektebetu'l-Ḥarameyni li'l-'Ulūmi'n-Nāfi'a, tsz.

İbn Sīde, Ebu'l-Ḥasen 'Alī b. İsmā'īl el-Endelūsī. *el-Muḥaşşsaş*. 5 c. tah. Ḥalīl İbrāhīm Ceffāl, Beyrut: Dāru İhyā'i't-Turāsi'l-'Arabī, 1417/1996.

İbnu'l-Eşīr, Mecduddīn Ebu's-Se'ādāt Mubārek b. Muhammed el-Cezerī. *en-Nihāye fī ḡarībi'l-ḥadīsi ve'l-eşer*. 5 c. tah. Ṭāhir Aḥmed ez-Zāvī, Maḥmūd Muhammed et-Ṭanāhī. Beyrut: Dāru İhyā'i't-Turāsi'l-'Arabī, tsz.

İbnu'l-Ḳāşş, Ebu'l-'Abbās Aḥmed b. Ebū Aḥmed et-Ṭaberī. *et-Telḥīş*. tah. 'Ādil Aḥmed 'Abdulmevcūd, 'Alī Muhammed Mu'avvaḍ. byy.: Mektebetu Nizār Muştafā el-Bāz, tsz.

İbnu'n-Nuceym, Zeynuddīn b. İbrāhīm b. Muhammed. *el-Eşbāh ve'n-nezā'ir*. tah. Muhammed Mutī' el-Ḥāfız. Dımaşık: Dāru'l-Fikr, 1983.

Ḳarāfi, Şihābuddīn Ebu'l-'Abbās Aḥmed b. İdrīs el-Mısrī el-Mālikī. *el-Furūk*. 4 c. tah. 'Umer Ḥasen el-Ḳıyyām, Beyrut: Mu'esseetu'r-Risāle, 1424/2003.

Karaman, Hayreddin. *İslām Hukukunda İctihād*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985.

----- . *Ana Hatlarıyla İslām Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1993.

----- . "Fıkıh," *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi*, c.13, ss. 1-14.

Keskioğlu, Osman. *Fıkıh Tarihi ve İslām Hukuku*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984.

Kurt, İrem. "İslām Hukuku ve Roma Hukukunda Genel Hukuk Prensiplerinin Mukayesesi," Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017.

Mālik b. Enes. *el-Muvaḳḳa'*. 2 c. İstanbul: Çağrı Yayınları ve Dāru Sehnūn, 1413/1992.

Mecelle-i Ahkām-ı Adliyye Cemiyeti. *Mecelle-i Ahkām-ı Adliyye*. İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1300/1882.

Muslim, Ebu'l-Ḥuseyn Muslim b. el-Ḥaccāc. *el-Cāmi'u's-şahīh*. 3 c. İstanbul: Çağrı Yayınları ve Dāru Sehnūn, 1413/1992.

Nedvī, 'Alī Aḥmed. *el-Ḳavā'idu'l-fikhiyye*. tkd. Muştafā ez-Zerḳā. Dımaşık: Dāru'l-Ḳalem, 1412/1991.

Özafşar, Mehmet Emin. *Hadisi Yeniden Düşünmek*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.

Özen, Şükrü. "Furūk," *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi*, c.13, ss.223-227.

Öztürk, Osman. *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*. İstanbul: İslāmî İlimler Araştırma Vakfı Neşriyatı, 1973.

- Rāġib el-İşfehānī, Ebu'l-Kāsim Huseyn b. Muḥammed. *el-Mufredāt fī ġarībi'l-Kur'an*. Beyrut: Dāru'l-Ma'rife, 1431/2010.
- Rāzī, Faḥruddīn Muḥammed b. 'Umer b. el-Huseyn. *el-Maḥşül fī 'ilmi uşüli'l-fikh*. 6 c. tah. Tāhā Cābir Feyyāḍ el-'Alvānī. byy.: Mu'essesetu'r-Risāle, tsz.
- Rāzī, Zeynuddīn Ebū 'Abdillāh Muḥammed b. Ebū Bekr b. 'Abdulkādir. *Tefsīru ġarībi'l-Kur'āni'l-'azīm*. tah. Hüseyin Elmalı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Sābūnī, Muḥammed 'Alī. *Ravāi 'u'l-beyān tefsīru āyāti'l-aḥkāmī mine'l-Kur'an*. 2 c. Dimaşk: Dāru'l-Ḳalem, 1411/1990.
- Subkī, 'Alī b. 'Abdulkāfī ve oġlu Tācuddīn 'Abdulvehhāb b. 'Alī, *el-İbhāc fī şerḥi'l-Minhāc*. 3 c. tah. Şa'bān Muḥammed İsmā'īl. Kahire: Mektebetu'l-Kulliyāti'l-Ezheriyye, 1401/1981.
- Subkī, Tācuddīn 'Abdulvehhāb b. 'Alī b. 'Abdulkāfī. *el-Eşbāh ve'n-nezā'ir*. 2 c. tah. 'Ādil Aḥmed 'Abdulmevcūd. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1411/1991.
- Suyūfī, Celāluddīn 'Abdurrahmān. *el-Eşbāh ve'n-nezā'ir fī kavā'idi ve furū'ı fikhi'ş-Şāfi'iyye*. 2 c. Mekke/Riyad: Mektebetu Nizār Muştāfā el-Bāz, 1418/1997.
- Şāfi'ī, Ebū 'Abdillāh Muḥammed b. İdrīs. *el-Umm*. 8 c. Beyrut: Dāru'l-Ma'rife, 1393.
- Şātībī, İbrāhīm b. Mūsā b. Muḥammed. *el-Muvāfaḳāt*. 7 c. tah. Ebū 'Ubeyde Meşhūr b. Ḥasen Ālu Selmān. byy.: Dāru İbn 'Affān, 1417/1997.
- Şeybānī, Ebū 'Abdillāh Muḥammed b. el- Ḥasen b. Ferḳad. *el-Aşl (Mebşüt)*. 5 c. tah. Ebu'l-Vefā el-Efġānī. Karaçi: İdāratu'l-Ḳur'an ve'l-'Ulūmi'l-İslāmiyye, tsz.
- ..... *Ḳitābu'l-ḥucce 'alā Ehli'l-Medīne*. 4 c. tah. es-Seyyid Mehdī Ḥasen el-Keylānī el-Ḳādirī. Beyrut: 'Ālemu'l-Kutub, 1403/1983.
- Ṭaberānī, Ebu'l-Kāsim Suleymān b. Aḥmed. *el-Mu'cemu'l-kebīr*. 20 c. tah. Ḥamdī b. 'Abdulmecīd es-Selefi. Musul: Mektebetu'l-'Ulūm ve'l-Ḥikem, 1404/1983.
- Teftāzānī, Sa'duddīn Mes'ūd b. 'Umer eş-Şāfi'ī. *Şerḥu't-telvīḥ 'ale't-Tavdīḥ li metni't-Tenḳīḥ fī uşüli'l-fikh*. 2 c. tah. Zekeriyā 'Umeyrāt. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1416/1996.
- Tānevī, Muḥammed 'Alī. *Mevsū'atu keşşāfi istīlāḥāti'l-funūni ve'l-'ulūm*. 2 c. tah. 'Alī Deḥrūc. Lübnan: Mektebetu Lubnān, 1996.
- Ṭarīḳ 'Uşmān 'Alī Mañşūr. "İşbātu'l-kavā'idi'l-fikhiyye bi's-sunneti'n-nebeviyye dirāsetun taṭbīkiyyetun 'ale'l-kavā'idi'l-fikhiyyeti'l-kubrā," *el-Ḥadīs*, sy.7 (1435/2014), ss.7-43.
- Tirmizī, Muḥammed b. 'İsā. *Cāmi 'u't-Tirmizī*. Riyad: Dāru's-Selām, 1999.
- Ünal, İsmail Hakkı. *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1994.
- Yaşaroġlu, M. Kāmil. "Mecāmiu'l-hakāik," *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi*, c.28, s.217.
- Zebīdī, Muḥammed Murtaḍā el-Huseynī. *Tācu'l-'arūs min cevāhiri'l-kāmūs*. 40 c. tah. 'Abdussettār Aḥmed Ferrāc. Kuveyt: et-Turāşu'l-'Arabī, 1385/1965.
- Zemaşşerī, Maḥmūd b. 'Umer. *el-Keşşāf 'an ḥakāiki ġavāmiḍi't-Tenzil ve 'uyūni'l-ekāvil fī vucūhi't-te'vil*. 4 c. Beyrut: Dāru'l-Kitābi'l-'Arabī, 2006.
- Zerḳā, Aḥmed b. Muḥammed. *Şerḥu'l-kavā'idi'l-fikhiyye*. tah. Muştāfā Aḥmed ez-Zerḳā. Dimaşk: Dāru'l-Ḳalem, 1409/1989.

Zeydān, ‘Abdulkerīm. *el-Vecīz fī şerhi’l-ķavā’idi’l-fikhiyye fi’ş-şerī’ati’l-İslāmiyye*. Beyrut: Mu’essesetu’r-Risāle Nāşirūn, 1436/2015.

----- *el-Vecīz fī uşūli’l-fikh*. byy.: Mu’essesetu Kurtuba, tsz.

Zuħaylī, Muħammed Muştāfā. *el-ķavā’idu’l-fikhiyye ve taṭbīķātuhā fi’l-meżāhibi’l-erba’a*. Dımaşķ: Dāru’l-Fikr, 1430/2009.

IĞDIR ÜNİVERSİTESİ HALI-KİLİ ATÖLYESİNDE DOKUNAN GELENEKSEL KİLİM ÖRNEKLERİ

EXAMPLES OF TRADITIONAL KILIM TEXTURED AT IĞDIR UNIVERSITY CARPET
KILIM WORKSHOP

¹MELAHAT TELERİ

¹Iğdır Üniversitesi, Teknik Bilimler MYO, El Sanatları Bölümü, Türkiye

¹ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3896-7973>

²CAVİT POLAT

² Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, Türkiye.

²ORCID ID: <https://orcid.org/0000-00028917-372X>

³HATİCE MENGİ

³Iğdır Üniversitesi, Halı Kilim Atölyesi, Usta Öğretici, Iğdır, Türkiye

³ORCID ID: <https://orcid.org/000-0002-9515-3186>

ÖZET

Anadolu'nun önemli kültürel kimliklerinden birisi olan geleneksel dokuma sanatı; geçmişte ev içerisine kurulan tezgâhlarla yapılan önemli uğraşlardan biridir. Tezgâh; kimi zaman dokuyana çeyizlik, kimi zaman ise ticari bir beklenti nedeniyle kurulmuştur. El emeği göz nuru ile nesilden nesille aktarılan motifler, halı ve kilimlere özenle dokunmuştur. Günümüzde dokuma sanatı değişen yaşam algısı ve teknolojik imkânlar neticesinde eski değerini kaybetmiştir.

Dokumacılığın eski günlerine kavuşmasını sağlamak ve meslek edindirmek amacıyla tüm Anadolu'da olduğu gibi Iğdır'da da Halk eğitim merkezi bünyesinde bir dizi kurslar açılmaktadır. Bu kurslardan birisinde Iğdır Üniversitesinde açılan halı kilim kursudur. Kursta; Anadolu yöresine ait dokumalar başta olmak üzere, Iğdır yöresi dokumaları; Kars, Ağrı, Ardahan gibi illeri de kapsayan geniş bir alanda benzer kompozisyonları, motifleri, kapsayan dokumalar yapılmaktadır.

Ele alınan çalışmayla kadınlara yönelik meslek edindirme faaliyetleri kapsamında Iğdır Üniversitesi bünyesinde Halk Eğitim, İŞKUR, ve Üniversite birlikteliğinde dönemler halinde açılan kurslarda dokunan kilimlerin dokunma süreci ve yapılan örnekler sunularak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Iğdır, Dokuma, Kilim

ABSTRACT

Traditional weaving art, one of the important cultural identities of Anatolia; In the past, it is one of the important efforts made with the looms installed inside the house. Counter; It was established sometimes for dowry to weaving and sometimes for a commercial expectation. Handcrafted motifs, handed down from generation to generation, are carefully woven into

carpets and rugs. Today, the art of weaving has lost its former value as a result of the changing perception of life and technological possibilities.

A series of courses are opened within the body of the Public Education Center in Iğdır, as in all Anatolia, in order to ensure that weaving reaches its old days and gain a profession. One of these courses is the carpet rug course opened at Iğdır University. In the course; Weavings of the Iğdır region, mainly Anatolian textiles; Weavings with similar colors, compositions, motifs are made in a wide area including provinces such as Kars, Ağrı and Ardahan.

With this study, the weaving process of the rugs and the examples made will be evaluated by presenting the examples made in the courses opened in the collaboration of Public Education, İŞKUR and the University within the scope of vocational training activities for women.

Keywords: Iğdir, Weaving, Rug,

GİRİŞ

Dokuma sanatı tarihsel süreçte insanoğlunun yaptığı en önemli uğraşlardan birisidir. Korunma ve koruma amaçlı olarak zamanla yünü şekillendirmeyi öğrenen toplumlar, yünü ip haline getirerek, iple birlikte daha dayanıklı ve uzun ömürlü dokumayı da öğrenmişlerdir.

Dokuma, en basit tanımıyla şekillendirmeye müsait lifli maddelerin tezgâhlı ya da tezgâhız olarak belirli bir düzen içinde örgü yöntemiyle birleştirilerek bir bütün oluşturma çabasıdır. Diğer bir tanımla dokuma; değişik yöntemlerle yün ya da değişik maddelerden elde edilmiş ip ile bir bütün meydana getirme amacıyla oluşturulmuş bez, kumaş, halı, kilim, cicim, zili, sumak, keçe gibi ortaya konulan ürünlerdir (Bozkurt, 1997:252). Dokumacılık, yapım teknikleri ve kullanılan araçlara göre iki guruba ayrılır. Bunlar, mekikli dokumalar ve kirkitli dokumalardır. Kirkitli dokumar da kendi içinde kirkitli düz dokumalar ve kirkitli havlı dokumalar olarak iki grupta değerlendirilir. Mekikli dokumalar; gücüler yardımıyla çözümler arasında oluşturulan aralıktan, atkı ipinin mekikle geçirilmesi sonucu elde edilen düz yüzeyli dokumalardır. Kumaş dokuma, Siirt battaniyesi, kolan, çarpana gibi dokumalar bu grupta yer almaktadır (Polat, 2021:457). Geleneksel el dokumalarının bir kısmında atkı ipinin, ilmeleri sıkıştırmak amacıyla kullanılan araca kirkit, bu aracın kullanıldığı dokumalara da kirkitli dokumalar denilmektedir. Bu dokuma gurubunda en yaygın olanı kilim dokumalardır (Deniz, 2000:48) .

Kilim ve halı dokuma kültürü içerisinde en yaygın geleneksel özellikleri barındırmaktadır. Halı tezgâhta kurulu bulunan çözümlerle, belirlenen desen için örgü ipliğiyle alttan üsten geçirilerek, düğüm bağlama yöntemiyle yapılır. Bilinen en eski halı Pazırık kurganlarında Rudenko tarafından bulunan Pazırık halısıdır (Yılmaz 2017:237). Dokuma çeşitleri içerisinde bulunan diğer bir ürün olan kilim ise; dikey olarak oluşturulan ipler arasına yatay şekilde motif oluşturmak amacıyla yapılan dokumadır (Deniz, 2000:48). Türk geleneksel sanatı içerisinde önemli bir yere sahip olan kilim kültürünün başlangıcı Hun dönemine ait (M.Ö. V-IV) Pazırık kurganlarından çıkarılan kilimle olmuştur. Bu kilimde ayın yapan kadınların dokunduğu görülmektedir (Çoruhlu 2017:137). Kilim dokumacılığının Anadolu'daki tarihiyle ilgili yapılan arkeolojik araştırmalarda, ilgili faaliyetlerin M.Ö. 6500 yıllarına kadar uzandığını gösteren kanıtlar bulunmaktadır. Dokumacılık sanatı içerisinde Selçuklu döneminin özelliklerini

barındıran kilim örnekleri Osmanlı döneminde de devam etmiştir (Acar 1975:17). Kilim dokumacılığı yaygı, sergi, heybe, çuval şeklinde çeşitlerle günümüze kadar sürmüştür.

Kilim dokumacılığının geçmiş dönemlerde yoğun olduğu Iğdır; Doğu Anadolu Bölgesinde birçok medeniyetin izlerinin görüldüğü İran, Ermenistan ve Nahcivan'a sınır bir ildir. Aras nehrinin ve Ağrı dağının kimliksel boyutuyla ön plana çıkarttığı Iğdır ili, iklimiyle farklılık gösteren ve halk arasında doğunun Çukurova'sı olarak bilinen küçük bir Anadolu şehridir. Kars, Ardahan, Iğdır kültür olarak aynı iklimin özelliklerini barındırmaktadır. Yöredeki hayvancılık faaliyetlerinden dolayı dokumacılık önemli bir uğraş alanı iken, değişen ve gelişen yaşam şartlarından dolayı günümüzde her yerde olduğu gibi Iğdır' da dokumacılık kaybolmaya yüz tutmuş sanatlar içerisinde yer almaktadır.

Kaybolma tehlikesi yaşayan sanatların canlandırılması bağlamında Türkiye genelinde halk eğitim merkezleri vasıtasıyla açılan kurslarından biriside Iğdır Üniversitesi halı kilim atölyesidir. 2018 yılında faaliyete geçen atölyede üniversite içerisinde görevlendirilen usta öğretici vasıtasıyla yılda iki defa kurs açılmaktadır. İki farklı atölyede hizmet veren merkezin kursiyer kapasitesi 25 kişidir. 2018 yılından bu yana toplamda yaklaşık 200 kişi halı kilim atölyesinde dokuma eğitimi almışlardır.

Kursta dokunan ürünler arasında kabartmalı halı-kilim, yer halısı, çanta, seccade, dekoratif boncuklu ürünler ve özellikle yolluk kilim dokumacılığı bulunmaktadır. Çalışmada kursiyerler tarafından dokunan yolluk kilimlerinde en çok kullanılan renk, motif ve kompozisyon özelliklerinin tespitine yönelik bir amaç oluşturulmuştur. Bu bağlamda Anadolu'nun ortak dokuma kültürlerinin yansıtılmasında önemli bir merkez olan Iğdır Üniversitesi halı kilim merkezinin öncülüğünde yapılan dokuma faaliyetlerinin ilgili alanda kayıt ve örneklik sağlanması amaçlanmaktadır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmayla; Iğdır Üniversitesi Halı Kilim Atölyesi bünyesindeki dokuma faaliyetleri içerisinde "yolluk kilim" dokumacılığı ele alınmıştır. Bu kapsamda görselleri kullanılan kilim örnekleri içerisinde süsleme tekniği, motif özellikleri bakımından farklılık oluşturan çalışmalar üzerinde durulmuştur. Çalışmada atölyede sergi alanında bulunan kilimler değerlendirilerek, Genel anlamda Iğdır bölgesinde dokunan kilimler başta olmak üzere, Anadolu'nun tüm yörelerine ait kilim örnekleri çalışılmaktadır. Iğdır Üniversitesi halı kilim atölyesinde açılan kurslar İŞKUR, Halk Eğitim Merkezi iş birliğiyle yürütülmektedir. Usta öğretici Hatice Mengi tarafından renk, motif ve desen çizimlerinden yola çıkılarak oluşturulan kilimlerin dokunma süreci gözlem, görsel kayıt çalışmaları yapılmıştır.

Bu çalışmada; 2018-2021 yılları arasında Iğdır Üniversitesi Halı Kilim kursiyerleri tarafından yapılan alan araştırmasında elde edilen veriler kullanılmıştır.

a-b

Fotoğraf: 1 (a-b) Iğdır Üniversitesi Halı Kilim Atölyesi Kilim Dokuma Tezgâhları

a-b

Fotoğraf: 2 (a-b) Iğdır Üniversitesi Halı Kilim Atölyesi Kilim Örnekleri

BULGULAR

Iğdır Üniversitesi Halı Kilim Atölyesinde kursiyerler tarafından doğal boyalı yün iplerle, yer halısı, seccade, çanta duvar halısı gibi dokunan ürünlere ek olarak yolluk olarak tabir edilen kilimlerde tesbit edilen 36 farklı dokumadan, gerek tezgahta gerekse tamamlanmış yolluk kilimleri içerisinde şekil renk ve motif özellikleri bakımından farklı olan 10 adet kilim üzerinde motif, renk, ölçü ve kompozisyon özellikleriyle çalışma yapılmıştır.

Kilim no: 1

Dokuma Türü ve Ebatı	Yolluk kilim 100x260cm
Boyama	Doğal boyama
İp Türü	Çözüğü yün, atkı yün
Dokuma Yeri ve Yılı	Iğdır Üniversitesi Halı-Kilim Atölyesi - 2019
Kullanılan Motifler	Pıtprak, elibeline, yıldız
Kullanılan Renkler	Bordür zemin: yeşil, Orta zemin: beyaz, Motifler: bordo, sarı, mavi, pembe, beyaz, siyah
Tasarım	Hatice Mengi

Fotoğraf :1. Yolluk Kilim

Form ve Süsleme Özellikleri: Kilim; yeşil ve beyaz renklerin hakim olduğu, dikdörtgen formunda çift bordürlü ve geometrik olarak desenlendirilmiştir. Orta zemin beyaz, motif renkleri ise beyaz, mavi, sarı, siyah, bordodur. Yer yaygısı olarak dokunmuştur. Çift taraflı kullanılma özelliğine sahiptir. Bordürlerde birbirini takip eden, farklı renklerde dokunmuş yıldız motifleri bulunmaktadır. Orta zeminde farklı zemin renklerinden dokunmuş, birbirini takip eden altı adet büyük çift taraflı eli belinde motifi bulunmaktadır.

Eli belinde motifi Anadolu kültüründe bolluğu ve bereketi temsil etmektedir. Ana motifin üst ve alt bölümde farklı renklerde dokunmuş pıtrak motifi yer almaktadır. Halk kültüründe dikenli tohumların kötü gözün etkilerinden koruduğuna inanılmaktadır (Kayabaşı, Yanar, 2013:178).

Kilim no: 2

Dokuma Türü ve Ebatı	Yolluk kilim 80x280cm
Boyama	Doğal boyama
İp Türü	Çözümlü yün, atkı yün
Dokuma Yeri ve Yılı	Iğdır Üniversitesi Halı-Kilim Atölyesi - 2020
Kullanılan Motifler	Kuş, göz, bereket, saç bağı, bukağı, terazi
Kullanılan Renkler	Bordür zemin: siyah turuncu, mavi, bordo. Orta zemin: beyaz, Motifler: bordo, turuncu, mavi, yeşil, sarı, pembe, siyah
Tasarım	Hatice Mengi

Fotoğraf : 2. Yolluk Kilim

Form ve Süsleme Özellikleri: Dikdörtgen formundaki dokumada kullanılan kilim bordürü farklı renklerden oluşan yarım baklava dilimli ve su yolu motifiyle oluşturulmuştur. Kilimin etken olan ana rengi beyazdır. Orta zeminine, sıralanan üç adet büyük çift taraflı saç bağı motifi içerisine bereket, göz ve terazi motifleri yerleştirilmiştir. Ana motifin sağ ve sol köşelerine kuş motifi ve bukağı motifi işlenmiştir. Gücü, kuvveti, sevgiyi ve haber beklentisini simgeleyen ‘kuş’ motifi, Anadolu’da kurulmuş çeşitli yerleşimlerin, imparatorluk sembolü olarak da kullanılmıştır (MEGEP, 2011b: 41). Diğer taraftan saç bağı motifi evlilik isteğinin anlatılmasına yardımcı olan bir semboldür (Erbek, 2002:66).

Kilim no: 3

Dokuma Türü Ve Ebatı	Yolluk kilim 80x280cm
Boyama	Doğal boyama
İp Türü	Çözü yün, atkı yün
Dokuma Yeri Ve Yılı	Iğdır Üniversitesi Halı-Kilim Atölyesi - 2018
Kullanılan Motifler	Ejder, Akrep, suyolu ve baklava dilimi
Kullanılan Renkler	Bordür zemin: kahverengi, Orta zemin: kahverengi, motifler: sarı, mavi, beyaz
Tasarım	Hatice Mengi

Fotoğraf: 3. Yolluk Kilim

Form ve Süsleme Özellikleri: Çift bordürlü ve geometrik motiflerle dokunan kilimin ana rengi kahverengidir. Yer yaygısı ve duvar kilimi olarak dokunmuştur. Kilimin bordürlerinde dört bir yanı saran suyolu motifiyle birlikte göz motifi sıralanmıştır. Orta zeminde mavi, beyaz renkli birbirini takip eden beş adet büyük ejder ve akrep motifleri bulunmaktadır.

Kullanılan motifler içerisinde; “suyolu motifi” yaşamın, yeniden doğmanın, bedensel ve ruhsal olarak yenilenmenin, arınmanın, bereketin, sembolüdür (MEGEP, 2011b: 18).

Kilim no : 4

Dokuma Türü ve Ebatı	Yolluk kilim 80x170cm
Boyama	Doğal boyama
İp Türü	Çözü yün, atkı yün
Dokuma Yeri ve Yılı	Iğdır Üniversitesi Halı-Kilim Atölyesi - 2018
Kullanılan Motifler	Suyolu, kurtağzı
Kullanılan Renkler	Bordür zemin: beyaz, orta zemin: beyaz, Motifler: yeşil, mavi, beyaz, bordo
Tasarım	Hatice Mengi

Fotoğraf: 4. Yolluk Kilim

Form ve Süsleme Özellikleri: Dikdörtgen formunda, olan dokuma, geniş bordürlü ve geometrik motiflidir. Kilim; dış kenar su rengi verilerek mavi ile dokunmuştur. Yer ve duvar yaygısı olarak dokunmuştur. Orta zemininde birbirini takip eden kurtağzı motifi kullanılmıştır. Dış bordürden bağımsız olarak, tarak motifi ile ikinci bir bordür oluşturulma yoluna gidilmiştir.

Kilim no : 5

Dokuma Türü Ve Ebatı	Yolluk kilim 80x200cm
Boyama	Doğal boyama
İp Türü	Çözü yün, atkı yün
Dokuma Yeri Ve Yılı	Iğdır Üniversitesi Halı-Kilim Atölyesi - 2018
Kullanılan Motifler	Ejder, akrep, suyolu ve baklava dilimi
Kullanılan Renkler	Zemin: beyaz, Motifler: bordo, mavi, beyaz
Tasarım	Hatice Mengi

Fotoğraf: 5. Yolluk Kilim

Form ve Süsleme Özellikleri: Dikdörtgen formundaki tasarlanan kilim; geometrik desenlidir. Kilimin zemin rengi beyaz, desen rengi ise bordo ve mavidir. Yer yaygısı olarak dokunan kilim, çift taraflı kullanım özelliğindedir. Kilim üzerine 4,3,4 sıralamasıyla yanlamasına birbirini takip eden 32 adet eli belinde motifi yerleştirilmiştir.

Kilim no : 6

Dokuma Türü Ve Ebatı	Yolluk kilim 80x200 cm
Boyama	Doğal boyama
İp Türü	Çözümlü yün, atkı yün
Dokuma Yeri Ve Yılı	Iğdır Üniversitesi Halı-Kilim Atölyesi - 2020
Kullanılan Motifler	Eli belinde, göz
Kullanılan Renkler	Bordür zemin: beyaz, Orta zemin: yeşil, Motifler: turuncu, mavi, beyaz, bordo
Tasarım	Hatice Mengi

Fotoğraf: 6. Yolluk Kilim

Form ve Süsleme Özellikleri: Dikdörtgen formunda dokunan kilim, çift bordürlü, geometrik motiflidir. Bordür rengi beyaz, hakim renk yeşildir. Yer yaygısı olarak dokunmuştur.

Bordürlerde birbirini takip eden, farklı renklerde dokunmuş eli belinde motifi bulunmaktadır. Orta bölüme iki adet çift taraflı eli belinde ve göz motifi yerleştirilmiştir.

Göz motifi, hem yaşamı simgeleyen hem de nazara karşı kullanılmaktadır (Öztürk, 2014:59).

Kilim no : 7

Dokuma Türü Ve Ebatı	Yolluk kilim 80x200cm
Boyama	Doğal boyama
İp Türü	Çözü yün, atkı yün
Dokuma Yeri Ve Yılı	Iğdır Üniversitesi Halı-Kilim Atölyesi 2021
Kullanılan Motifler	Yıldız, kurt ağzı, bukağı
Kullanılan Renkler	Bordür zemin: kahverengi, orta zemin: kahverengi, motifler: sarı, mavi, beyaz
Tasarım	Hatice Mengi

Fotoğraf: 7. Yolluk Kilim

Form ve Süsleme Özellikleri: Geometrik motiflere sahip olan kilim, çift bordürlü olarak tasarlanmıştır. Ana renk olarak beyaz tercih edilen kilim, yer ve duvar yaygısı olarak dokunmuştur. Beyaz zeminli bordürde birbirini takip eden, farklı renklerde dokunmuş yıldız motifi bulunmaktadır. Orta zeminde mavi zemin renklerinden dokunmuş üç adet çift taraflı eli belinde motifi kullanılmıştır. Orta motif olarak yıldız, bukağı ve bu motiflerin her iki yanında yine mavi renkte dokunmuş kurt ağzı motiflerinin yerleştirilmesi yapılmıştır.

“Yıldız Motifi,” mutluluk ve bereketi simgeleyen bir motiftir. “Bukağı” ise Türkçe ’de, atların ön iki ayağına takılan ve onların otlaktan uzaklaşmasını engelleyen iki halkadan oluşan ve onları birleştiren 60 cm’lik bir zincirin adıdır (Erberk, 2002: 76). Kelime anlamına bakıldığında bukağının bağlılığı ve sonsuza kadar sürecek olan birlikteliği simgeler.

Kilim no : 8

Dokuma Türü Ve Ebatı	Yolluk kilim 75X145cm
Boyama	Doğal boyama
İp Türü	Çözüğü yün, atkı yün
Dokuma Yeri Ve Yılı	Iğdır Üniversitesi Halı-Kilim Atölyesi - 2021
Kullanılan Motifler	Ejder, suyolu, elibelinde, yıldız, göz
Kullanılan Renkler	Bordür zemin: kahverengi, orta zemin: beyaz, motifler: sarı, mavi, beyaz, pembe, turuncu, yeşil, siyah
Tasarım	Hatice Mengi

Fotoğraf: 8. Kilim

Form ve Süsleme Özellikleri: Dikdörtgen formunda, çift bordürlü ve geometrik desenli olan kilimde, orta zemin beyaz, motif renkleri ise, beyaz, mavi, turuncu, siyah, bordo şeklinde kullanılmıştır. Yer yaygısı olarak dokunmuştur. Bordürde, farklı renklerde dokunmuş yıldız motifleri bulunmaktadır. Orta zeminde ise birbirini takip eden üç adet büyük çift taraflı ejderha motifi, eli belinde ve göz motifi vardır.

Dokuma da bulunan ejder motifi sonsuzluğun ve mutluluğun sembolü niteliğindedir (Eldener, 2011: 54).

Kilim no : 9

Dokuma Türü Ve Ebatı	Yolluk kilim 75x160cm
Boyama	Doğal boyama
İp Türü	Çözüğü yün, atkı yün
Dokuma Yeri Ve Yılı	Iğdır Üniversitesi Halı-Kilim Atölyesi - 2020
Kullanılan Motifler	Akrep, kanca , kurtağzı, küpe
Kullanılan Renkler	Bordür zemin: siyah, orta zemin: bordo, motifler: sarı, mavi, beyaz, yeşil, pembe, bordo
Tasarım	Hatice Mengi

Fotoğraf: 9. Yolluk Kilim

Form ve Süsleme Özellikleri: Çift bordürlü geometrik motifli olarak dokunan kilimde ana renk bordodur. Orta zeminde birbirini takip eden üç adet, akrep motifi; mavi renkte dokunmuş kurtağzı ve çengel motifi bulunmaktadır. Kenar bordüründe siyah zemine yerleştirilmiş farklı renklerde küpe motifleri sıralanmıştır.

Kilimde bulunan çengel motifi yaşamı simgeleyen, kötü gözün etkisini yok etmek amacı için kullanılırken, küpe motifi ise evliliği, mutlu bir yuva kurma dileğinin simgeleştirilmiş halidir.

Kilim no : 10

Dokuma Türü Ve Ebatı	Yolluk kilim 80*280cm
Boyama	Doğal boyama
İp Türü	Çözümlü yün, atkı yün
Dokuma Yeri Ve Yılı	Iğdır Üniversitesi Halı-Kilim Atölyesi - 2018
Kullanılan Motifler	Kurt ağzı, göz, suyolu
Kullanılan Renkler	Bordür zemin: kahverengi, orta zemin: beyaz, motifler: sarı, mavi, beyaz, kırmızı
Tasarım	Hatice Mengi

Fotoğraf: 10. Yolluk Kilim

Form ve Süsleme Özellikleri: Kilim dokumasında orta zemin beyaz, bordur rengi ise kahverengidir. Yer yaygısı olarak dokunmuştur. Kilimin bordür ve orta zemininde kurtağzı motifiyle birlikte göz motifinin kompozisyonu yapılmıştır. Kilimde kullanılan ipler doğal boyama yöntemiyle boyanmıştır.

Anadolu'daki dokumalarda 'kurt izi', 'kurtağzı', 'canavar ayağı' gibi motifler bu hayvanlardan korunma inancı olarak dokumalarda sıklıkla yer bulmuştur (MEGEP, 2011b: 35).

SONUÇ

Çeşitli dokuma türleri içerisinde Anadolu'da en yaygın dokuma örneklerinden biri olan kilim sade ve belirgin motif özellikleri barındıran bir özelliktedir. Kolay dokunması ve daha hızlı elde edilmesi nedeniyle halıya göre tercih sebebidir. Genelde yer sergisi olarak dokunan kilimler aslında özlere, ümitlerin, sevinçlerin ve bereketin simgelendiği ürünlerdir.

Iğdır'da İŞKUR, Halk Eğitim ve Iğdır Üniversitesi ile birlikte yürütülen halı kilim kurslarında dokunan kilimlerde öncelikli olarak yöre kültürünün en çok kullandığı motifler ve renkler dokunulmuştur. Bununla birlikte kilimler, genel anlamda Anadolu dokuma kültürünü yansıtan örnekleri de barındırmaktadır.

Bölgede yoğun olarak giyim ve kuşamda kullanılan ana renklerin kilimlerde etkin bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Dokunan kilimlerde Kurtağzı, ejderha, kuş, suyolu, yıldız, akrep, göz, bukağı, küpe, saç bağı gibi 11 adet motif tespit edilmiştir. Kilimlerde en çok bereket ve kurtağzı motiflerinin dokunduğu görülürken, en az dokunan motif yıldız olmuştur. Yine renk çalışmalarında en çok tercih edilen renk kırmızı, beyaz, bordo, mavi iken; en az tercih edilen renk mor rengidir.

Dokunan kilimlerde motifler kenar bordürlere yakın bir mesafeyle oldukça büyük şekilde orta merkeze yerleştirilmişlerdir. Genel anlamda geometrik motiflerin işlendiği görülmüştür. Kilimlerin en uzununu 300 cm, en kısası 120 cm şeklinde ölçülmüştür. Maliyeti artırmakla birlikte dokumalarda yaygın olarak kullanılan ipler doğal boyama ile renklendirilmiştir. Ara renk olarak kullanılan iplerde çok azda olsa kimyasal boya kullanılmıştır. Kaybolmaya yüz tutmuş kilim dokumacılığının devamını sağlamaya yönelik kursların açılması, var olan kültürün gelecek nesillere aktarılmasında yarar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Acar, B (1975). "Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar". İstanbul: Akbank Yayınları

Bozkurt, N (1997). "Halı," **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C:15, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Çoruhlu, Y (2017). "Erken Devir Türk Sanatı İç Asya'da Türk Sanatın Doğuşu Ve Gelişimi," 2 Baskı, **Kabalcı Yayıncılık**, İstanbul.

Deniz, B (2000). “Türk Dünyasında Halı Ve Düz Dokuma Yaygılar”. İzmir: **Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı**.

Eldener, T (2011). “Yeni Dokunan Dekoratif Kilimler,” Eskişehir: **TC Anadolu Üniversitesi Yayınları**.

Erbek, M. (2002). “Çatalhöyük’ten Günümüze Anadolu Motifleri,” Ankara: **T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları**.

Kayabaşı, N. ve Yanar, N. (2013). Türk El Sanatlarında Kullanılan Nazar Motifleri ve Aleviler de Nazar İnancı, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**. 0/65

TC. MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI (2011b). “El Sanatları Teknolojisi Karışık Motif Çizimleri,” Ankara

Öztürk, I (2014). “Hakkâri ve Çevresinde Bulunan Havsız Kirkitli Dokumalar” **Yüksek lisans Tezi**. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Polat, C (2021). ‘Hammaddelerine Göre Geleneksel Türk İslam Sanatları’ (Ed. Yusuf Çetin), **Türk-İslam Sanatları Tarihi**, S 457, İstanbul, Lisans Yayıncılık

Yılmaz, B.(2017) “Pazırık’tan Günümüze Türk Halı Sanatı,” **Oğuz Türkmen Araştırmaları Dergisi**. Cilt 1, Sayı 1,

**HERMANN HESSE’NİN “ÇARKLAR ARASINDA” ADLI ROMANINDA
ANLATIM TEKNİKLERİ**

NARRATION TECHNIQUES IN HERMANN HESSE'S NOVEL

"BENEATH THE WHEEL"

Arş. Gör. Dr. Ayhan Yavuz ÖZDEMİR

Hakkari Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Hakkari

ORCID NO: 0000-0002-2601-2486

ÖZET

Roman insani gerçekliklerin edebi olarak işlenerek okuyucuya sunulduğu bir edebiyat türüdür. Bir edebi tür olarak romanı diğer metin türlerinden ayıran temel unsur konunun sunulmuş şeklidir. Roman yazarı anlatım tekniklerini kullanarak okuyucuya konuyu farklı şekillerde sunma fırsatını yakalar. Romanda kurgulanan dünyanın kapılarını okuyucuya açan kullanılan anlatım teknikleridir. Bu noktada farklı yönleriyle inceleme konusu yapılabilen romanı değerlendirmede kullanılan bakış açılarından birisi de anlatım tekniklerinin ele alınmasıdır. Anlatım tekniklerinin inceleme konusu yapılması yazarın okuyucuya ulaşmada başvurduğu yolların ortaya çıkarılmasını sağlar. Çalışmada Hermann Hesse’in “Çarklar Arasında” adlı romanı anlatım teknikleri bakımından ele alınmıştır. Çalışmanın amacı da yazarın işlediği konuları sunmada kullandığı yolları keşfetmektir. Roman incelemesinde çeşitli yöntemler kullanılabilir. Yapılan çalışmalar kullanılan yöntemlere göre eserin niteliğinin ve içeriğinin farklı yönleri ile anlaşılmasına katkıda bulunabilmektedir. Hangi yöntemin kullanılacağı ulaşılmak istenilen hedefler ve çalışmanın kapsamı ile ilgilidir. Bu bağlamda çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Literatür taraması sonucunda belirlenen anlatım tekniklerinden romanda kullanılanlar belirlenmiş, örneklerle ele alınmış ve romanda kullanılan anlatım tekniklerinin romanın niteliğine etkisi tartışılmıştır. Çalışma sonucunda Hesse’nin söz konusu romanında tasvir, özetleme, diyalog, geriye dönüş, iç çözümleme gibi farklı anlatım tekniklerinin kullanıldığı belirlenmiş, bu anlatım tekniklerinin anlatımı zenginleştirmek, okuyucunun ilgisini çekmek, olay örgüsünde bütünlüğü sağlamak ve eseri özgün kılmak gibi işlevleri yerine getirebileceği çıkarımına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alman Edebiyatı, Anlatım Teknikleri, Hermann Hesse, Roman İncelemesi

ABSTRACT

The novel is a type of literature in which human realities are literally processed and presented to the reader. Novel as a literary style, the main element that distinguishes the novel from other text types is the presentation form. The novelist gets the opportunity to present the subject to the reader in different ways by using narrative techniques. It is the expression technique used

in the novel that opening the doors of the fictional world to the reader. At this point, one of the perspectives used in evaluating the novel, which can be examined from different aspects, is the handled of expression techniques. Addressing this issue will reveal the ways the author used to reach the reader. In the study, Hermann Hesse's novel named "Beneath the Wheel" has been discussed in terms of expression techniques. The aim of the study is to explore the ways the author used to present his topics. For this purpose, document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study. As a result of the study, it was determined that different narrative techniques were used in Hesse's novel, and it was inferred that these expression techniques could fulfill functions such as enriching the narration, attracting the attention of the reader and making the work unique.

Keywords: German Literature, Narration Techniques, Hermann Hesse, Novel Analysis

1.GİRİŞ

İnsan söylemeyi seçtiği şeyler için değil, onları belli biçimde söylemeyi seçtiğinden yazardır. Biçem düzyazıya değerini verir, ama göze batmamalıdır. Güzellik resimde ilk göze çarpan şey iken bir kitapta saklıdır. Bir ses ya da müzikteki sevimlilik gibi sezdirmeden kabul ettirir kendini, insan kanıtlara boyun eğdiğini sansa da aslında göremediği bir çekiciliğe kapılmıştır. Sözcüklerdeki uyum, cümlelerdeki denge okuyucunun tutkularını fark ettirmeden hazırlar. Yazar, müzik ya da dans gibi bu tutkuları düzene koyar, okuyucu bunları ayrı ayrı ele almayı denerse anlamı kaybeder. Herkes kendi biçimini kendi yaratır ve sonrasında da bunun üzerinde yargıya varılır. Konu biçimi yaratır, ancak konu biçimi mahkum etmez, yazın dışı kalan konu söz konusu değildir. Özetle bütün mesele ne yazmak istediğinin farkında olmaktır, geriye bunu nasıl kaleme alacağını belirlemek kalır. Genellikle bu iki seçim bir aradadır ve iyi bir yazarda asla ikinci birinciden önce gelmez (Sartre, 2008, s.34-36). Bu noktada yazarlar farklı edebi türlerde eserler verebilmektedir. Gümüş'e (1994) göre eser yazarın hayal dünyası üzerine kuruludur ve burada yazar yaratıcı kişidir. Fakat yazar yoktan var eden bir yaratıcı değildir, gerçek dünyayı taklit ettiğinden buradan aldığı soyut ve somut her şeyin büyük ve penceresiz bir galeriye doldurulmuş olduğu varsayılın. İşte bu noktada yazarın yaratıcılığı başlamaktadır. Burada yazarın canlı, cansız, soyut, somut her şeyi düzenlemesi ile oluşan düzene eser denilmektedir (s.7). Eserin şekillendirilmesini sağlayan temel harç doğal dil malzemesidir. Kula (2010) edilgen konumdaki doğal dil malzemesinin etkenleştirilebilmesinin koşulunun ona biçimin kazandırılması olduğunu belirtir. Dilsel malzeme dilsel biçim tarafından düzenlenir, bu nedenle belirsiz olanı belirginleştiren, edilgeni etkenleştiren unsur biçimdir. Doğal dil malzemesi ile biçimin ayrılmazlığı buradan kaynaklanır. Dili estetikleştirmek, dilsel malzemeyi biçimlemektir (s.109). Forster (1985) romanın estetik tarafını biçimin oluşturduğunu belirtir. Romandaki kişiler, sahneler ya da sözcükler gibi unsurların tamamı biçimin oluşmasına katkıda bulunsa da onu yaratıp besleyen şey olay örgüsüdür. Büyük ölçüde olay örgüsünden kaynaklanan biçim onunla iç içedir ve olay örgüsü tamamlandıktan sonra da varlığını sürdürür (s.199-200). Bu noktada romanda biçim ile ilgili üzerinde durulması gereken temel unsur

anlatım teknikleridir. Aslan' a (2007) göre edebi türlerin yapısal özelliklerinin belirlenmesi ve metnin öğelerinin düzenlenmesi teknikle sağlanır. Teknik yazarın metni oluştururken konusu ve tecrübe alanı dışında bulunan bütün düzenlemeleri yerine getirme işlevine sahiptir. Bu noktada anlatılanın 'ne' olduğundan çok 'nasıl' anlatıldığı meselesi ön plandadır. Yazar tarafından anlatılmaya değer görülen konu tekniğin olanakları ile dile getirilir. Tekniğin inşa edici işlevi bazen içeriği dönüştürebilecek niteliğe varabilir (s.47). Roman yazarı eserinde biçim ve içeriği birbiri ile bütün oluşturacak şekilde sunar. Bu sunuşta çeşitli anlatım teknikleri kullanarak romanın yapısal bütünlüğünü dilin ağları ile örerek oluşturur.

2.ROMANDA ANLATIM TEKNİKLERİ

Edebiyat kendisine insanı ve yaşamı konu edindiğinden farklı edebiyat türlerinde verilen eserlerde konu bakımından benzerlikler bulunmaktadır. Bu eserlerin ayrışması biçim noktasında ortaya çıkmaktadır. Örneğin insanın ve yaşamın içeriğin merkezinde yer aldığı roman türü biçim farklılıkları ile diğer edebi türlerden ayrılır. Aynı edebiyat türünde verilen eserlerde de benzer bir durumun varlığı söz konusudur. Birçok roman yazarı da aynı konuyu ele alırken kullandıkları anlatım teknikleri bakımından birbirlerinden ayrılırlar.

“Anlatım tekniği, konunun sunulma biçimidir. Eser bir konu üzerinde durur. Ancak anlatım şekli onun asıl niteliğini belirleyen, onu “edebi” sınırları içine alan en önemli unsurdur. Bu unsurlar anlatıma çeşitlilik ve derinlik kazandırır” (Hacıhaliloğlu, 2020, s.65). Modern eleştiri kuramları için teknik edebiliğin ölçütü olarak vazgeçilmez bir unsurdur. Roman veya öykü türlerindeki eserlerde konu, mekân, zaman ve olay örgüsünde yer alan figürler gibi yapısal oluşumun temel bileşenleri anlatım teknikleri aracılığıyla birbirleri ile ilişkilendirilir. Sonuçta bir edebi metinde ele alınan konunun anlatıya dönüşümünde teknik vazgeçilmezdir. Anlatı metinleri arasında edebi metinlerin farkı konunun ele alınma biçimidir. Kurmaca bir anlatının işlenmesi sürecindeki bütün malzemeleri anlatım teknikleri ile düzenlenir ve yapısal oluşumu bunlar aracılığıyla sağlanır. Teknik olmadan anlatının edebiliğinden söz edilemez (Aslan, 2007, s.48). Bu nedenle edebi bir anlatı söz konusu olduğunda anlatım tekniğinden söz etmek kaçınılmaz hale gelmektedir. Edebiyat ve sanat açısından bakıldığında anlatım biçimi önemlidir. Edebiyat eserinde verilen mesaj anlatım tekniklerinin oluşturduğu sistemden geçmektedir. Eseri oluşturma sürecinde belirli tekniklerden faydalanan yazarın ortaya koyduğu ürünü etkili ve doğru biçimde ifade etmesinde bu tekniklerin önemi büyüktür. Bir eserin estetik zemini anlatım teknikleri ile oluşturulur. Bu zemin çeşitli tasvirler ile farklı bir boyut elde ederek anlatıma zenginlik ve canlılık katar. Bilinçli uygulanan anlatım teknikleri anlatının vücut bulmasına ve estetik olarak biçimlenmesine etki etmektedir. Bilinç dışı uygulamalarda karmaşıklık ve anlatımda noksanlık oluşmaktadır. Yazar tarafından anlatılan konu tekniğin varlığı ile dile getirilir. Dili ne ölçüde kullandığıyla orantılı olarak yazar tekniği sunarken söylenmek isteneni farklılaştırabilir (Güzel, 2017, s.37). “Günümüz roman estetiğinin artık kanıksanmış bir gerçeği olan ne anlatıldığından ziyade nasıl anlatıldığına önem kazanmış

olması hususu anlatım tekniklerinin ne derece önemli olduğunu gözler önüne sermektedir” (Karadeniz, 2016, s.118).

Anlatım tekniklerinin metin içinde farklı işlevleri vardır ve anlatım teknikleri metnin amacına göre seçilirler. Metindeki mesajların okura iletilmesini metnin anlamının taşıyıcı olan anlatım teknikleri sağlar. Anlatım olanaklarının yeni anlatım teknikleriyle çeşitlenmesi nedeniyle çağdaş öykü ve romanların, klasik tahkiyelerden daha karmaşık yapısı vardır. Edebi metinleri estetikleştiren ve onu öğretici metinlerden ayıran işlenen konudan ziyade anlatım teknikleridir. Anlatım teknikleri yazarın anlatmak istediği düşüncelerin okuyucuya sunulmasını sağlamaktadır (Arı, 2008, s.87). Yani yazar metin kurgusunda konuya dair bütün dilsel düzenlemeleri teknik sayesinde yapar. Bu konun işleniş ve okuyucuya aktarılma biçimidir. Bu teknikler edebi metnin tarih belgesinden, sosyoloji, felsefe ya da psikoloji ile ilgili bilgileri içeren bir metinden daha fazlası haline gelmesini sağlar (Hacıhaliloğlu, 2020, s.65). Gerçek yaşamdan hareket eden edebi metin, yazarın başvurduğu teknikler aracılığıyla dönüşüp değişerek farklı düşünüş biçimleri ile sunulur. Eserin konusu dışında kalan düzenlemeler kurgu ile, kurgu öğelerinin anlamlandırılması anlatım teknikleri ile ilişkilidir. İçeriğin “nasıl” aktarılacağı sorunsalına dayanan tekniğin kullanılması ile kurmaca metinlerdeki içerik oluşturulur. Diğer bir deyişle teknikler, öz’ün giydirilme biçimidir. Bir metnin “edebi” olarak nitelenebilmesinin ön koşulu, anlatım tekniklerinin kullanılmasıdır. Metinde yer alan kişiler, yer, zaman gibi öğeler anlatım teknikleri ile motiflenir (Hacıhaliloğlu, 2020, s.66). Bu noktada edebi metnin üretimi sürecinde yapısal düzenlemede tekniğin zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Yazarın kompozisyona girebilmesinin koşulu tekniktir. Kurmacanın unsurlarını birbiriyle ilişkilendiren teknik düzenlemeler anlatılmak istenenin gerisindeki ahlaki ve fikri her türlü amacı çözümlenmek üzere bünyesinde saklı tutar. Tekniğin çoğunlukla eseri biçimsel olarak kuran kullanımlar olarak değerlendirilmesi, formalist bir yaklaşıma dayanır. Oysa teknik ve içerik ilişkisi edebi eserin daha derin anlaşılabilmesi noktasında kolaylıklar sunar. Her tekniğin kullanımı az ya da çok kurmacanın varlık nedenini işaret ettiğinden tekniğin kurgu ile ilgili olduğu kadar anlam ve üslup ile de ilişkili olduğu gerçekliği söz konusudur (Aslan, 2007, s.51). Yazar, eserin konu ve amacına göre anlatım teknikleri kullanarak okuyucuya ulaşmayı amaçlar. Yapı ve içerik açısından klasik anlatı türleri karmaşık değilken, modern ve postmodern anlatı türlerinde kullanılan yeni anlatım teknikleri anlatımda çeşitliliği arttırmıştır (Karabulut, 2012, s.1376).

Yazara çeşitli imkânlar sunan anlatım teknikleri, roman ve hikâyenin yapısına önemli ölçüde etki edebilmektedir. Anlatıma çeşitlilik, dinamizm ve derinlik katan anlatım teknikleri sayesinde bireyi anlatma konusunda ilerleme katedilmiş, insan doğal bir konumda okura sunulmuştur (Samat, 2018, s.297). Anlatım tekniklerinin nasıl kullanılacağı yazara bağlıdır, yazar isterse farklı anlatım tekniklerini birlikte kullanabileceği gibi ayrı ayrı da kullanabilir. Bu tekniklerin edebi eserlerde yerinde ve uygun kullanılması metnin gücünü arttırılmasını sağlar, esere estetik bakımdan ivme kazandırır. Edebi eserde kullanılan anlatım tekniklerinin incelenmesi yazarın üslubunun belirlenmesinde önemli rol üstlenir. Kullanılan teknikler aracılığıyla yazar dile getirmek istediği düşünceyi etkili ve kolay olarak okuyucuya sunar.

Genel anlamda bakıldığında anlatımı güçlendirme, karakter ve bir durum ile ilgili bilgi sunmak, karakterin iç bunalımlarını yansıtmak, bir fikri aktarma ve canlılık katmak bu tekniklerin amaçları arasında yer alır. Bu yararlılıkları nedeni ile edebi eserde anlatım tekniklerinin kullanımının önemli işlevi vardır (Karşlı, 2018, s.453-454).

3.YÖNTEM

Edebi bir tür olan roman, çeşitli konu ve meselelerin insanlara iletilmesi için bir yol olmuş, insanlığın sorunları romanlarda ele alınarak insanların çeşitli konularda bilgi sahibi olması sağlanmıştır. Bu bağlamda roman insanlara ulaşma aracıdır. Bu nedenle onun niteliklerinin neler olduğu belirlenmelidir. Bu durumda “Romanın nitelikleri nasıl belirlenir?” sorusu ortaya çıkmaktadır. Materyal unsurların düzen içinde sunulması romanın özelliklerini saptayan öğelerden birisidir. Roman, değerlendirilmesinde yazıldığı dönem ve vakanın geçtiği süreç dikkate alınmalıdır. Eserin şahıs kadrosu, mekân ve dili o dönemi ortaya koymalıdır. Romanın teknik unsurları romanın niteliğinde belirleyici olan diğer husustur. Romanda kullanılan teknik unsurlar yani anlatım teknikleri yazarın bu unsurları kullanmasının amacının ne olduğu, romanda geniş yer tutup tutmadığı, bu unsurların olayla bütünlük sağlayıp sağlamadığı sorularına cevap vermelidir. Dolayısıyla anlatım tarzları romanın değerinin saptanması noktasında çok önemlidir. Anlatım tarzlarının başarılı biçimde kullanılması kaliteli bir roman yazmayı hedefleyen yazarlar için bir gerekliliktir (Okumuş ve Karpuzoğlu, 2007, s.1-2). Çalışmada Hermann Hesse’in “Çarklar Arasında” adlı romanının niteliklerinin belirlenebilmesi amacıyla bu eserde kullanılan anlatım teknikleri üzerine yoğunlaşmıştır. Çalışmanın amacı söz konusu romanda yer alan anlatım tekniklerini tespit ederek bu eserin nitelik unsurlarını ortaya koymaktır. Aktaş (1991) edebi eserlerin incelenmesinde çeşitli yöntemler kullanılabileceğini belirtir. Kendi içinde tutarlı olması koşuluyla her türlü inceleme edebi eserin farklı yönleriyle tanınmasının zeminini oluşturur (s.9). Bu düşünceye uygun olarak çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi uygulanmıştır.

4.BULGULAR

Hesse'nin “Çarklar Arasında” romanında olaylar tanrısal bakış açısıyla anlatılmıştır. Anlatıcı roman başkahramanı Hans Giebenrath'ın yaşadıklarına hâkim konumdadır. Bunun yanında kahramanın iç dünyasına da ayna tutarak üzüntülerini, kaygılarını, hayallerini dile getiren odur. Yazarın konuları işlerken birçok farklı anlatım tekniğini bir arada kullandığı belirlenmiştir. Bu anlatım teknikleri anlatıda akıcılığı sağlamak, roman yapısının bütünlüğünü oluşturmak, okura işlenen konuyu sunmak, okur ve metin ilişkisini sağlamak gibi işlevleri yerine getirmektedir. Romanda kullanılan anlatım teknikleri ve söz konusu romanın niteliğine etkileri örnekler aracılığıyla ele alınmıştır.

Romanda kullanılan anlatım tekniklerinden ilk olarak **anlatma** üzerinde durulacaktır. “Anlatma/tahkiye; anlatıcının birtakım olayları ve bu olaylar çevresindeki insanları, belli bir

takım mekân ve zaman çerçevesinde dinleyici/okuyucuya nakletmesidir” (Çetişli, 2016, s.117). Anlatıcının kurmacadaki varlığı açıkça belli olur, hatta kimi zaman araya girip yorumlar yapar, soru yöneltir ve okura seslenir. Ayrıntıya yer verilmeyen anlatma, olayın nedensellik bağlantısı içinde işlendiği, okuru bilgilendirmeyi ve yönlendirmeyi amaçlayan bir tekniktir. Bu teknikte okur anlatıcının bilgisiyle yetinmek zorunluluğu içindedir. Kurmacadaki her şeyin onun bakış açısı çerçevesinde sunulduğu anlatıcı okur ve kurmaca arasında aracılık görevi üstlenir. Dolayısıyla, okur anlatılanları belli bir mesafeden öğrenir. Bu nedenle anlatma tekniğinin uygulandığı metinlerde estetik uzaklık fazladır (Arı, 2008, s.91). Anlatıcının tercih ve imkânları ile sınırlı kalan okur anlatılanlarla birebir ve yakın bir ilişkiye giremez. Her şeyi, anlatıcının içinde bulunduğu zaman ve mekân perspektifinden öğrenir. Anlatılanlar okura geçmiş zaman diliminden yansıtılır (Çetişli, 2016, s.117). Anlatma tekniğine romanın birçok yerinde rastlamak mümkündür. Örneğin romanın başlangıç sayfalarında Hans’ın gireceği sınava nasıl hazırlandığı anlatma tekniği kullanılarak şu şekilde anlatılır:

“Hans Giebenrath, kasabanın o eziyetli yarışmaya yollamayı düşündüğü tek adaydı. Bu hayli onurlandırıcıydı Hans için; ama böyle bir şeyin bedava kazanıldığı da söylenemezdi. Okulda öğleden sonra saat dörde kadar süren normal dersleri müdürün verdiği özel Yunanca dersi izliyor, saat sekizde ise rahip efendi lütfedip Latince ve din dersinde Hans’ı sınava hazırlıyor, haftada iki kez de akşam yemeğinin ardından matematik öğretmenin bir saatlik dersi bunlara ekleniyordu”(Hesse, 2011, s.12-13).

Alıntıda görüldüğü gibi Hans’ın sınav için yaptığı çalışmalar anlatıcının sunumu ile öğrenilmektedir. Çünkü anlatıcı eser ve okur arasında yer almakta, olayları okura sunmakta ve anlatılan olaylarla ilgili bütün bilinmesi gerekenleri okura açıklamaktadır. Bu nedenle okurun ilgisi anlatıcı üzerine yoğunlaşmaktadır. Hans’ın Stuttgart’a yolculuğunun anlatıldığı şu satırlar romanda anlatma tekniğinin kullanılmasına örnek olarak gösterilebilir:

“Derken tren geldi, babayla oğul bindiler, müdür bey el salladı. Herr Giebenrath bir puro yaktı; az sonra kasabayla ırmak aşağılarda kalmış, ova gözden kaybolmuştu. Yolculuk, babayla oğlun ikisi için de işkenceden farksızdı” (Hesse, 2011, s.23).

Bu alıntıda okur her şeyi anlatıcının ona sunuşu ile öğrenir. Dolayısıyla anlatıcı her şeye hâkim konumunda iken, okur esere mesafeli durumdadır. Bu bağlamda ortaya çıkabilecek olan okurun esere nüfuz edememe sorunsalının ancak yazarın anlatma tekniğini ustaca kullanması ve diğer anlatım tekniklerini anlatıma dâhil etmesi ile aşılabildiği ileri sürülebilir. Hesse’nin anlatma tekniğini romanda ustaca kullandığı ve bu tekniğe sık sık yer verdiği görülmüştür.

Anlatma tekniği zaman zaman “**özetleme**”ye dönüşebilmektedir. Özetleme uzun bir zaman aralığında yaşananların ayrıntısız olarak, ana hatları ile ve kısa biçimde dile getirilmesidir. Roman ve hikâyede anlatılan zaman diliminin bütün ayrıntıları ile anlatılması mümkün değildir. Yazar yaşanan olaylar içinden seçim yapmak ve bunları bütün oluşturacak şekilde tekrar kurgulamak zorundadır. Özetleme böyle bir zorunluluk sonucu ortaya çıkmaktadır. Hikâyeye ya da romanda yazar, kahramanların geçmiş hayatlarını ve önemsiz zaman aralıklarında yaşananları anlatırken sık sık özetlemeyi kullanmaktadır. Eğer gerekliyse üç-beş yıllık bir zaman aralığı üç-beş cümle ile özetlenebilmektedir. Çünkü olayların en ince ayrıntıya varana

kadar anlatılması, sıkıcılığa ve metnin gereksiz bir biçimde uzamasına neden olacaktır (Çetişli, 2016, s.118-119). Romanda pek çok yerde kullanılan özetleme tekniği ile ilgili şu örnek verilebilir:

“O anda anımsadı Hans, bütün günü ya da günün yarısını burada geçirdiği çok olmuştu; sık sık buralarda yüzmüş, sulara dalıp çıkmış, oltayla balık tutup kayıkla dolaşmıştı” (Hesse, 2011, s.16).

Bu ifadelerde başkahramanın geçmişte alışkanlık olarak gün içinde yapmış olduğu aktiviteler ayrıntıya girmeden özetlenerek verilmiştir. Benzer biçimde okul öncesi yetiştirilme süreci “Okula gelmeden annesi tarafından el bebek, gül bebek yetiştirilmişti ” (Hesse, 2011, s.97) cümlesi ile, tatilin son birkaç günü de “Tatilin son birkaç günü de hazırlıklar ve veda ziyaretleriyle göz açıp kapayıncaya kadar telaş ve tedirginlikler içinde geçip gitmişti” (Hesse, 2011, s.66) cümlesi aracılığıyla özetleme tekniği kullanılarak anlatılmıştır. Görüldüğü gibi bazen yıllarca süren bazen de günlerce devam eden olayların anlatımı birkaç satır ile sınırlı tutularak iletilmek istenilen düşünceler kısa biçimde dile getirilmiştir. Bu sayede yazarın gereksiz ayrıntıya girmediği, olaylar arasındaki bağın kopmamasını sağladığı ve olaylar arasında bu tekniği kullanarak geçişler sağladığı söylenilebilir. Yapılan özetlemeler genellikle başkahraman Hans’ın geçmiş yaşamı ile ilgilidir, onun yaşadıklarının romanın ana çatısını oluşturduğu düşünüldüğünde özetleme tekniğinin onun yaşamının daha iyi anlaşılmasını sağlamaya ve hikâyenin ana çatısını desteklemeye yönelik kullanıldığı çıkarılabilir. Onun bu noktalarda özetleme tekniğine başvurmasının gerekçeleri önemli noktalara değinmek istemesi, seçici davranması gibi nedenlerde aranabilir. Özetleme tekniğinin kullanılmasının bir diğer nedeni ise Hans’ın başından geçen tüm olayların romanda her yönüyle anlatılamayacağı gerçekliğidir. Bu gerçeklik özetleme tekniği kapsamında yazarı zaman zaman sıkıştırılmış bir anlatıma başvurmaya yöneltmiştir.

Her şeyin anlatıcının kontrolünde olduğu anlatma tekniğinin, modern öykü ve romanlarda doğallıktan uzak olması, monoton bir anlatıma sebep olması, okur ve metin arasındaki estetik uzaklığın fazla olması nedenleriyle büyük oranda kullanımı bırakılmıştır (Arı, 2008, s.91). Romanda anlatımı canlandırmak için yazarın farklı anlatım tekniklerine başvurduğu ve bunlar arasında **gösterme tekniğinin** de yer aldığı görülmüştür. Arı’ya (2008) göre gösterme tekniği ile gerçeklik duygusunu güçlendirmek, anlatımı doğallaştırmak ve okurun kurgu dünyası ile özdeşleşmesine katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Bir tiyatro tekniği olan göstermede, okurun dikkati anlatıcıya değil, metne odaklanmıştır. Roman karakterlerinin konuşmaları ve yaptıkları işler olduğu gibi sunulur. Anlatımda nesnelliğin sağlanmasına imkân tanımaktadır (s.92). Bir roman içinde bulunan diyalog parçaları gösterme yönteminin tipik uygulamalarıdır. Okur, bu parçalarda bulunan olay, duygu ve düşüncelere doğrudan şahitlik eder. Diyaloglar olayların gidişatına göre sadece diyalog olarak ya da konuşmaların içine bağlantı cümleleri yerleştirilerek verilir (Tekin, 2020, s.204). Roman ve öyküde bu iki tekniğin bir arada kullanıldığı söylenebilir. Bir romanın tamamının sadece gösterme tekniği ile yazılması mümkün değildir. Çünkü tiyatrodan romana geçen gösterme tekniği, tek başına kullanılırsa roman bir tiyatro metnine

dönüşür (Arı, 2008, s.93). Kasabada yatılı okul sınavını ikinci olarak kazanan Hans ve rahip efendi arasında şu konuşma geçer:

“Vay vay, kimi görüyorum, Hans Giebenrath! Günaydın Hans! Kutlarım seni, yürekte kutlarım. Nedir o elindeki bakayım?”

“Birkaç tane balık sadece. Dün yakalamıştım da.”

Bak sen! Çok teşekkür ederim. Ama orda durma öyle, hadi içeri gel!”(Hesse, 2011, s.50).

Yukarıdaki alıntıda yer alan konuşma sıradan olsa da anlatı açısından önem teşkil etmektedir. Bu konuşmada anlatıcı okur ile metin arasından çekilmiş, okura metni doğrudan deneyimleme fırsatı sunulmuştur. Okur Hans ve rahip efendi arasındaki konuşmaya doğrudan tanık olmaktadır, dolayısı ile okur romandaki gerçekliğe, anlatma tekniğine göre daha yakın durumdadır. Geçmiş zamanın anlatıldığı bölümlerden diyalog sahnelerine geçişle okur şimdiki deneyimler. Yukarıdaki konuşma bölümünde sadece gösterme yöntemine başvurulmuştur. Bunun yanında diyalog parçalarındaki konuşmaların arasına anlatıcının girdiği yani gösterme ve anlatma tekniklerinin bir arada kullanıldığı yerlerde bulunmaktadır. Aşağıdaki alıntı bu kullanıma örnek olarak gösterilebilir:

“Hans Giebenrath!” dedi öğretmen yüksek sesle.

Hans yürüyüp öne çıktı. Öğretmen elini uzattı kendisine.

“Kutlarım seni, Hans! Sınavında ikinci olmuşsun.”

Bunu görkemli bir sessizlik izledi. Derken kapı açılıp müdür bey girdi içeri.

“Kutlarım Hans! Ee, ne diyorsun şimdi bakayım?”

Hans şaşkınlık ve sevinçten neredeyse küçük dilini yutacaktı.

“Bir şey söylemeyecek misin yani?”

Sonunda, “Böyle olacağını bilseydim, rahat rahat birinci de olabilirdim,” sözcükleri döküldü Hans’ın ağzından.

“Şimdi doğru eve gidip babana haber ver durumu!” dedi müdür bey. “Bundan böyle okula gelmene de gerek yok, zaten bir hafta sonra tatile başlıyor.” (Hesse, 2011, s.37).

Yukarıdaki ifadelerde konuşmaların arasına anlatma tekniğinin uygulandığı bağlantı cümleleri yerleştirilmiştir. Bu sayede anlatma tekniği ağırlıklı romanda anlatma ve gösterme teknikleri bir arada kullanılarak anlatıcının baskınlığı yer yer azaltılmış, anlatımda sıkıcılık ve sıradanlık sıkıntısının önüne geçilmiştir. Roman geneline bakıldığında anlatma ve gösterme tekniklerinin bir arada kullanımının sadece anlatma tekniğinin kullanımına göre daha az olduğu görülmektedir.

Romanda gösterme tekniğinin, anlatımı inandırıcılıktan uzaklaştıran anlatma tekniğinin zayıflıklarını kapattığı, romanın genel akışını bozmayacak biçimde yazar tarafından kullanıldığı çıkarımına ulaşılabilir. Böylelikle okurun romanda yaşanan olaylara dâhil olması kolaylaştırılmıştır. Gösterme tekniğinin kullanımı ile geçmiş zamanda anlatılan roman kurgusunda okurun şimdilik hissi yaşamasına zemin hazırlanmıştır. Bu durum romanın

ilerlemesine engel teşkil etmez. Ancak “Bir romandaki ilerleme gözlemlendiğinde bu aynı zamanda romandaki zamanın ilerliyor olması anlamına gelmez” (Kaygın, 2014, s.9). Çağdaş roman teknikleri yazarın kurgu içinde anlatı zamanını geçmişe götürebilme ve tekrar geri anlatılan zamana döndürebilme imkânını sunmaktadır. Burada önemli olan anlatıda zaman geçişleri arasında kopuklukların olmaması, aksine bu geçişlerin anlatının bütünlüğünü tamamlayıcı rol oynamasıdır. Anlatıda geçmişe dönüşler yapılmasına **geri dönüş tekniği** denilmektedir. Karabulut’a (2012) göre sinema sanatından edebiyata aktarılmış olan geriye dönüş tekniği zaman kurgusu ile ilgilidir. Anlatıcı, şimdiki zamandan önceki zamanlara gider ve kahramanın geçmişinde olmuş bir/birkaç olayı hatırlatır. Bu teknik konunun daha iyi anlaşılması, kahramanların tanıtılması ve olayların nedenlerinin açıklanması noktalarında anlatıcıya yardımcı bulunur (s.1384-1385). Bu tekniğe şu alıntı örnek olarak gösterilebilir:

“Hans, kısa süre önce bir Pazar günü yapılan konfirmasyon törenini anımsadı. Törenin tam orta yerinde Yunanca bir fiilin çekimini zihninden geçirip belleğine iyice yerleştirmeye çalışırken yakalamıştı kendisini” (Hesse, 2011, s.17).

Hans’ın ırmakta balık tuttuğu sırada aklına gelen bu olay onun sınav psikolojinin anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Burada anlatılan zamandan daha geride bulunan bir zamana geçiş söz konusudur. Zamanlar arasında yapılan sıçramalar ile metnin akışı değiştirilmiştir. Ayrıca olay örgüsünün ilerleyişi bu geri dönüş ile sekteye uğrasa da işlenen konunun sunumuna zenginlik katılmıştır. Romanda evin bahçesinde gezen başkahraman Hans’ın aklına gelen şu anı da geri dönüş tekniği kapsamına girmektedir:

“Üç yıl öncesinde kalan bir sonbahar gününü anımsamadan duramamıştı. Sedan Festivali’nin arifesindeydi; arkadaşı August ona gelmiş, yanında da sarmaşık getirmişti. Bayrak direklerini yıkayıp pırıl pırıl yapmışlar, ardından sarmaşıkları direklerin altın yaldızlı uçlarına tutturmuş, ertesi günle ilgili konuşmalara dalmış, ertesi günü düşünerek sevinmişlerdi. Hepsi bu kadarcıktı, başka bir şey olmamıştı, öyleyken içleri bayramın heyecanı ve büyük sevinciyle dolup taşmıştı ki! Bayraklar ışıl ışıl parlamıştı güneşte; Anna erikli pasta yapmıştı; geceleyin de tepedeki kayalığın üzerinde Sedan ateşi yakılacaktı” (Hesse, 2011, s.180-181).

Yazar roman akışı içinde bu tür geri dönüşler yaparak başkahraman ve olay örgüsü konusunda okuru bilgilendirdiği, ancak romanın kronolojik sıralanışına derinlemesine etki etmediği görülmüştür. Çünkü genel anlamda bakıldığında romanda zaman ile ilgili kullanılan anlatım tekniklerinden geriye dönüş tekniğini yazar olay örgüsü içinde geçmişteki olayların küçük zaman kesitlerinin sunulması için kullanmıştır. Bu sayede bu tekniğin kullanımının romanın genel yapısının inşasına ve başkahramanın daha iyi tanınmasına katkıda bulunduğu söylenilebilir.

Geriye dönüş tekniğinin yanında romandaki zamansal geçişler için kullanılan bir diğer teknik **ileri kırılma tekniğidir**. “Bu teknik, ileride gerçekleşecek olan olay ve durumları sezdirme işlevine sahiptir. Bu da hayal etme ve tasarlama yoluyla gerçekleştirilir” (Arı, 2008, s.110). Romanda yazarın bu tekniği kullanarak olay akışı içinde ileriye doğru sıçrayışlar yaptığı görülür. “Bir-iki hafta sonra yine bir “devlet yatılı sınavı” açıklanacaktı” (Hesse, 2011, s.12) cümlesi ileri kırılma tekniğine örnek olarak verilebilir. Aynı biçimde “Hala hanım dönüp geldi

sonunda; bu yıl yüz on sekiz adayın sınava gireceğini öğrenmişti ama içlerinden yalnızca otuz altısı alınacaktı okula” (Hesse, 2011, s.26) ifadesi de ileri kırılma tekniği kapsamına girmektedir. Bu cümleler ile roman olay örgüsü içinde gelecekte yaşanacak olaylar konusunda bilgi verilmiştir. Bu tür ifadelerin olayın gidişatı ile nasıl ilişkilendirileceği okur tarafından bilinmediği için onun merak duygusu kamçılanmıştır. Romanda yaşanan zamansal geçişler ile ilgili bir başka örnek olarak aşağıdaki alıntı seçilmiştir:

“Artık tamamdı. Ertesi sabah Hans babasıyla Stuttgart’a gidip sınava girecek, Maulbronn Manastırı’nın kapısından içeri ayak atmaya layık biri olup olmadığını görecek. Az önce vedalaşmak için müdür beye uğramıştı. Öğrencilerin genelde korkup çekindiği müdür, konuşmasının sonunda alabildiğine yumuşak bir dille, “Artık bu akşam çalışmazsın,” demişti. “Söz mü? Yarın tamamen zinde bir kafayla Stuttgart’ta olmalısın. Şimdi git bir saat daha gez dolaş şöyle, sonra eve dön, erkenden yatmaya bak. Gençler çok uyumalıdır çünkü.” İşiteceğinden korktuğu bir yığın öğüt yerine müdürden böyle yakınlık gördüğü için şaşırarak Hans, okuldan ayrıldığında rahat bir nefes almıştı”(Hesse, 2011, s.15).

Bu alıntıda yer alan sınava girme ve manastıra kabul alıp almayacağı ile ilgili ilk satırlar ileri kırılma tekniğine örnek olarak gösterilebilir. Müdür beyin odasına girmesi ile ilgili cümlede geri dönüş tekniği kullanılmış ve sonrasında tekrar anlatılan zamana dönülmüştür. Bu alıntıda ileri kırılma ve geri dönüş tekniklerini ustalıkla uygulayarak yazarın zamansal geçişleri başarılı biçimde yaptığı görülmektedir. Bu uygulamaların romanın bütünlüğünü bozmadığı, aksine romanı özgünleştirdiği söylenilebilir.

Romanda yazarın kullanmış olduğu bir diğer anlatım tekniği **leitmotivdir**. Çölmekçioğlu (2019) anlatıcının bu teknikte anlatımda akıcılık ve bütünlüğü amaçladığı, anlatıcının bir karaktere aynı söz ya da hareketi tekrarlatarak bu söz ya da hareketin bu karakterin belirli bir yönünü göstermesini hedefleyebildiğini dile getirir. Karakterle özdeşleşen leitmotiv ona ait belirgin özellikleri tarif eder. Belirli aralıklarla metin içinde yinelenen leitmotif ile metnin ritmi oluşur ve metin estetik bakımdan güzelleşir. Yazar kimi karakterlerin güçlü yönlerini bu teknik ile gösterir. Söyleyiş farklılığı, vücut dili ve yaratılıştan gelen özellikler bu tekniğin malzemesidir. Bu teknik anlatılarda genellikle karakterler tarafından yinelenen sözler veya söz grubu olarak ortaya çıkmaktadır (s.88-89). Romanda yazarın “sınav, sınavı kazanmak, balık, balık tutmak, olta, arkadaş, manastır, okul, Yunanca, Latince, İncil” sözcüklerini leitmotif olarak kullandığı belirlenmiştir. Yazarın bu kelimeleri anlatı içine birçok kez yerleştirerek anlatıma ritim ve akıcılık kazandırdığı, bazı olay ve durumları vurguladığı görülür. Altı çizilen olay ve durumlar ele alındığında tamamının başkahramanın yaş grubu ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Leitmotif olarak kullanılan sözcükler ile yazarın olay örgüsünde başkahraman ile ilgili birtakım gerçeklikleri somutlaştırdığı çıkarımına da varılabilir. Romanda gençlere yüklenen okuma misyonunun aşırılığa kaçması, ergenlik dönemindeki gençlerin sorunları, okul ve sınav kavramları konuşturılmıştır. Leitmotiv olarak kullanılan kavramlarla konuşturılan sorunların birbiri ile örtüştüğü görülmektedir. Leitmotiv olarak kullanılan sözcükler, okurun zihninde işlenen konuların anlamlandırmasına yardımcı olabilecektir.

Romanda yazarın anlatıyı dizayn etmek için kullandığı bir diğer teknik **tasvir**dir. Tekin'e (2020) göre tasvir sanatın imkânları ile roman dünyasında bulunan kişi, zaman, olay, mekân gibi öğeleri görünür hale getirmektir. Romancı bunu yaparken bu öğelerin karakteristik taraflarını görmek ve seçmek zorundadır. Tasvir etmek bir şeyi olduğu biçimiyle anlatmak anlamına gelmez. Romancı, tasvir edilen şeyin karakteristik taraflarını göz önünde bulundurarak tasviri gerçekleştirir ve anlattığı şeyi gerçekmiş gibi hissettirir. Bu noktada romancının görevi iyi bir gözlemci ve dikkatli olmak, ayrıntıları yakalayabilmektir (s.210). “Romancı, insanı ve eşyayı görünür hale koyarken, bu unsurların özelliklerini de vermek zorundadır. Tasvir yapılmaya başlandığında zamanda bir duraklama göze çarpar. Bu duraklama okuyucuyu romandan uzaklaştırmaz” (Okumuş ve Karpuzoğlu, 2007, s.4). Tasvir kurmaca metinlerin dekorudur ve yazarın yeteri kadar kullanımına muhtaçtır. Roman gerçekliğini yansıtmak için zemin oluşturur ve bu tekniğin ustaca kullanılması anlatıyı güçlendirirken gerekenden az ya da fazla kullanımı anlatımın zayıflamasına neden olur. Okuru metinden ayıran yersiz tasvirler metindeki gerçeklikten uzaklaşmasına neden olur (Çölmekçiöğlü, 2019, s.45). Edebi metinlerde sık kullanılan tekniklerden biri olan tasvir aracılığı ile okurun zihninde resim çizilir. Yazar, duygu, düşünce ve izlenimlerini doğayı, insanı ve eşyayı betimleyerek anlatır. Bir şeyi söz ve yazı yoluyla anlatma işi olan tasviri yazar fikirlerini okuyucuya ulaştırmada sıçrama tahtası olarak görür, böylelikle duygu ve düşüncelerini okuyucuya aktarır (Okumuş ve Karpuzoğlu, 2007, s.4). Romanda sık kullanılan anlatım tekniklerinden birisi olan tasvire eserin ilk satırlarında rastlamak mümkündür:

“Aracılık işiyle uğraşmanın yanı sıra bir firmanın temsilciliğini de yapan Herr Joseph Giebenrath'ın kendisini, hemşerilerinden farklı kılan üstün bir meziyeti ya da özelliği yoktu. O da diğerleri gibi iri kıyım, sağlıklı bir adamdı.” (Hesse, 2011, s.9).

Roman, başkahraman Hans'ın babası Joseph Giebenrath'ı betimleyen yukarıdaki satırlar ile başlamaktadır. Bu satırlar ile okurun ilgisi metne çekilmektedir. Bu bağlamda yapılan bu tasvir, tasvir yapmış olmak için yapılmamış, belirli bir amaç için bu tekniğe başvurulmuştur. Yapılan bu tasvirler roman başkahramanı Hans Giebenrath'ın yaşantısına giden bir yol, başka bir deyişle olay örgüsünün ön dekoru özelliğini taşımaktadır. Romanda olay, mekân, zaman, kişi ile ilgili birçok tasvire yer verildiği görülmektedir. Başkahraman Hans'ın betimlendiği aşağıdaki satırlar kişiye yönelik yapılan tasvire örnek olarak verilebilir:

“Bu son hafta içinde Hans'ın yüzündeki manevi ifade daha da belirginleşmişti. O sevimli, narin, çocuksu simasında çukura gömülmüş, tedirgin gözler soluk bir ateşle yanıyordu, o düzgün alın yoğun bir zihinsel çalışmayı ele veren kırışıklıklarla örtülmüştü, zaten incecik olan kol ve eller Botticelli'yi anımsatan yorgun bir zarafetle vücudunun iki yanından aşağı sarkıyordu” (Hesse, 2011, s.15).

Bu satırlar ile roman olay örgüsünün merkezinde yer alan başkahraman Hans'ın dış görünüşü tarif edilmektedir. Bu da okura onu gözünün önünde canlandırabilme fırsatı sunmaktadır. Bu tasvirler başkahramanın okur tarafından çok yönlü olarak anlaşılabilmesi için zorunludur. Okur yapılan tasvirler sayesinde olay örgüsünde yaşananları anlamlandırma imkânı yakalamakta, başkahramanı daha yakından tanımakta ve onun davranışlarını daha iyi anlayabilmektedir. Bu

nedenle tasvirin yerinde ve uygun kullanılması önemlidir. Bu noktada yazarın romanda tasvir kullanımında aşırıya kaçmadığı, yaptığı tasvirlerin metnin yapısına katkıda bulunduğu söylenebilir.

Tasvir tekniğinin yanı sıra romanda yazar tarafından **diyalog tekniğinin** kullanımına da başvurulduğu görülmüştür. Hacıhaliloğlu'na (2020) göre karşılıklı konuşma diyalog olarak adlandırılır. Eserlerde anlatıcının aradan çekildiği ve anlatıcının yarattığı karakterlerin diyalog tekniği yoluyla karşılıklı konuşturulduğu bölümler yer alır. Bu bölümlerde okuyucu karakterlerle baş başa bırakılır. Diyalog tekniğinde anlatıcının doğrudan verdiği bilgiler yerine, okur anlamları konuşmalardan çıkarır. Bu teknikte okur, anlatıcının sunduğu bilgilerle sınırlı kalan edilgen bir öge değildir, konuşmaları ve bağlamı takip etmek zorunda olan, bu konuşmalardan kişilerin sosyolojik, ekonomik ve psikolojik özellikleri ile ilgili bilgiler çıkaran aktif bir öge durumundadır. Diyalog tekniğinde anlatıcı aradan çıkabilir, fakat karakterleri konuşturmanın anlatıcı olduğu bilindiğinden metinde anlatıcının sıfır konumunda olmadığı anlaşılır. Karşılıklı konuşma dolaylı bilgi verme özelliği ile okurun düşünmesini sağlayarak metne katkıda bulunur. Diyalog tekniği okurun düşünmesini sağlayarak metnin tek yönlü bilgi aktaran nesne olmaktan öteye geçmesini sağlar ve okurla çift taraflı bir ilişki kurulur. Diyalog tekniği soyut metin ilişkisini somutlaştırır. Dilin karakterleri, dil aracılığıyla biraz daha görünür duruma gelir (s.67). Aşağıda yer alan konuşmalar romanda diyalog tekniğinin kullanımına örnek olarak verilebilir:

“Şimdi söyleyin bakalım, neyiniz vardı az önce? Demek uyumadınız?”

“Hayır.”

“Peki, seslendiğim zaman niçin ayağa kalkmadınız?”

“Bilmiyorum.”

“Yoksa beni duymadınız mı? Kulağınız ağır mı işitiyor?”

“Hayır. Duydum sizi.”

“”Duydunuz ve ayağa kalkmadınız? Sonradan bana bakarken de gözlerinizde tuhaf bir ifade vardı. Ne düşünüyordunuz o zaman?”

“Hiç. Kalkmak istedim ama...”

“Neden kalkmadınız peki? Yoksa fenalık mı geçirdiniz?”

“Sanmıyorum. Bilmiyorum neden kalkmadığımı.”

“Başınız mı ağrıyordu?”

“Hayır.”

“Peki, gidebilirsiniz şimdi.” (Hesse, 2011, s.128-129).

Kimi zaman anlatının akışı içinde yer alan olaylar nedeni ile diyalog tekniğinin kullanılması zorunlu hale gelir. Örneğin romandan alınan yukarıdaki alıntıda öğretmen ve Hans arasında geçen diyalog çatışma durumuna yönelik ifadeleri içermektedir. Bu durumun anlatma tekniği ile verilmesi anlatımın inandırıcılıktan uzak olmasına ve çatışma durumunun gerçekçiliğinin okur tarafından içselleştirelememesine neden olabilecektir. Söz konusu durumun diyalog

biçiminde verilmesi sayesinde okur-metin iletişimine anlatıcının müdahalesi söz konusu olmamıştır. Bu tekniğin kullanımı anlatıya akıcılık kazandırmış, öğretmen ve Hans arasındaki durumun daha gerçekçi olarak algılanabilmesinin yolu açılmıştır.

Diyalog tekniğinin yanında romanda **dış monolog tekniğinin** kullanımı da gözlemlenmiştir. Mocan'a (2012) göre monolog bir kişi tarafından yapılan uzun ve tek taraflı konuşmadır. Bu teknik iç ve dış monolog olarak ikiye ayrılmaktadır (s.1837). Çetişli'ye (2016) göre iç monolog kahramanın karşısında biri varmış gibi kendi kendine ve sessizce uzun ve tek taraflı yaptığı konuşmadır. İç monolog içe dönük kahramanlarda görülür ve kahraman iç dünyasını uzun uzun anlatma imkânı yakalar (s.128). Romanda iç monolog tekniği kullanılmamış, buna karşın dış monolog tekniğinden faydalanılmıştır. Başka insanların duyabileceği kadar sesli olması, uzun ve tek taraflı konuşma olan dış monologu iç monologdan ayıran noktadır. Romanda geçen şu ifadeler dış monolog tekniğinin kullanımına örnek niteliğindedir:

“Senin bu yaptığın uşaklık,” demişti dostu Heilner bir ara. “Bütün bu çalışmalarını isteyerek ve kendiliğinden yapıyorsun çünkü, sırf öğretmenlerden ve senin moruktan korktuğun için yapıyorsun. Diyelim sınıfta birinci ya da ikinci oldun, eline ne geçecek? Örneğin, ben yirminciyim ama siz inekleyen öğrencilerden daha aptal değilim asla” (Hesse, 2011, s.95).

Hans'ın arkadaşı Heilner'in söylediği bu sözler romanda tek taraflı olarak sunulmuştur. Bu dış monolog Heilner'in Hans'ın ders çalışmasına engel olmasının anlatıldığı kısımda yer almaktadır. Burada anlatma tekniğinin kullanıldığı iki paragraf arasına dış monolog tekniği kullanılarak anlatımda monotonluk önlenmiş, bunu yaparken anlatım teknikleri arasında geçişlerin uyumlu yapıldığı görülmüştür. Yazarın dış monolog tekniğine sadece kullanılmış olsun diye başvurmadığı, bu tekniğin eserin ahengini tamamlayan unsurlardan biri olduğu düşüncesine varılabilir.

Yazarın romanda başvurduğu anlatım teknikleri arasında **iç çözümleme tekniği** de yer alır. Kahramanın iç dünyasını okura anlatmak için yazarın başvurduğu teknik iç çözümlemedir. Tekin'e (2020) göre bir romanda sıklıkla başvurulan iç çözümleme tekniği anlatıcının araya girerek kahramanın duygu ve düşüncelerini okuyucuya aktarmasıdır. İç monolog ve bilinç akımı tekniklerinin keşfedilmesinden önce anlatım ve tanıtım problemini aşmak için bu teknik sık sık kullanılmıştır. İç monolog ve bilinç akımı tekniklerinin kullanılmaya başlanması ile birlikte iç çözümleme tekniği ağırlığını kaybetmiştir. Bunun nedeni iç çözümleme tekniğinin roman sanatında anlatma yönteminin hâkim olduğu dönemlerin tarzı olmasıdır. Anlatma tekniğinde her şey anlatıcının bakış açısıyla okuyucuya yansıtılır. Yazar bunu roman sanatının imkânları ile gerçekleştirir. İç çözümleme yöntemi bu imkânlardan birisidir. Yazar bu yöntemle okuyucu ve roman kahramanı arasına girer, kahramanın psikolojisini ve zihninden geçenleri dışarıya aktarmayı amaçlar. Aktarmada anlatıcının görevi kahramanın durumunu, inandırıcı olacak biçimde ortaya koyabilmektir. Anlatılanlar, kahramanın romandaki çizgisine, kişiliğine terslik oluşturmamalıdır. Yazar anlattıklarına kişisel duygularını ilave etmemeye dikkat etmeli, mümkün olduğunca tarafsız bir tutum içinde bulunmalıdır. Böylelikle iç çözümleme yöntemi tanıtıma ve anlatıma sahilik kazandırarak romanı güçlü kılacaktır (s.272-273). Romanda

özellikle başkahraman Hans'ın iç dünyasını okura yansıtmak amacıyla sık sık iç çözümleme yöntemine başvurulmuştur. Romanda yer alan aşağıdaki ifadelerde iç çözümleme tekniğine başvurulduğu görülmektedir:

“Hans kendi bağrında da önüne geçilemez tuhaf duyguların ve gözleri kamaştırarak parlaklıkta alışılmamış umutların insanı soluksuz bırakacak kadar güçlü, endişe verici ve tatlı alçalıp kabardığını hissediyor, ne var ki, duyup hissettiklerinin salt bir düş olduğu, asla gerçekleşmeyeceği gibi kuşkulu bir korku da gelip katılıyordu buna. Söz konusu çelişik duygular, ruhunda kabarıp büyüyerek karanlıklar içinde yukarılara doğru fişkırان bir kaynak oluşturuyordu, sanki çok güçlü bir nesne kendisinden kopup ayrılarak özgürlüğe kavuşmak ister gibiydi, belki bir hıçkırıktı bu, belki dudaklarda söylenmeyi bekleyen bir şarkı, bir haykırış ya da belki de bir kahkaha. Ancak eve geldiğinde içindeki heyecan biraz yatışır gibi oldu” (Hesse, 2011, s.172).

Yukarıdaki alıntıda yazarın iç çözümleme tekniğini kullanarak okurun iç dünyası hakkında çözümlemelerde bulunduğu ve okura onun ruh halini, duygu ve düşüncelerini daha yakından tanıtmak istediği görülmektedir. Alıntıda görüldüğü gibi başkahraman Hans karmaşık duygu ve düşünceler içindedir. Bunların ve bilinmeyen taraflarının romanda anlatılması okurun onu daha yakından tanımasına imkân sunarken, roman gerçekliğinin anlaşılmasına da fayda sağlayabilmektedir. Yazar sık sık romanda başkahraman Hans'ın sevincini, korkusunu, telaşını, kaygılarını, hırslarını ve huzursuzluklarını yansıtarak onun psikolojini okura derinlikli olarak anlatmaktadır. Böylelikle okur ve başkahraman arasında bağ oluşturulması amaçlanmaktadır. Aslında iç monolog ve bilinç akışı teknikleri kullanılmamış, roman tanrısal bakış açısıyla ile anlatılmıştır. Öte yandan ergenlik dönemini yaşayan bir gencin okul ve sınav ile ilgili sıkıntıları romanın merkezinde yer almaktadır. Bu durum başkahramanın psikolojisinin ortaya konabilmesi için iç çözümleme yöntemine başvurulmasını kaçınılmaz hale getirmiştir.

Romanda yazar tarafından kullanılan anlatım tekniklerinden biri de **açıklama-yorumlamadır**. Okumuş ve Karpuzoğlu'na (2007) göre sanatkarın okura iletmek istediği mesajlar vardır ve bunları iletmek için kullandığı yöntemlerden birisi açıklama/yorumlamadır. Açıklama/yorumlama, yazarın meseleler, olaylar, durumlar ve insanlar konusundaki düşüncelerinin doğrudan ya da anlatıcı veya kahramanlar aracılığı ile aktarılmasıdır (s.16-17). Açıklama ve yorumlama arasında farklılık bulunmaktadır. Açıklama yazarın okuyucusunu bilgisinin olmadığı bir konu hakkında objektif olarak bilgilendirmesidir. Yorum da yazarın herhangi bir konuyu kendi kanaatleri ile izah etmesidir. Her ikisinde de bilgilendirme ve bilinçlendirme söz konusu olmasına karşın, açıklama daha objektif, yorumlama ise daha öznel (Çetişli, 2016, s.134). Romanda geçen “Okulun görevi, üst makamlarca benimsenmiş ilkelere uygun olarak insanı toplumun yararlı bir üyesi yapmak ve onda kimi özelliklerin ortaya çıkmasını sağlamaktır” (Hesse, 2011, s.59-60) ve “Sağlıklı her yaşamda bir içerik ve bir amaç vardır (...)” (Hesse, 2011, s.161) gibi ifadeler açıklama tekniğine örnek olarak gösterilebilir. Bu teknikte yazar okul ve yaşam konusundaki tarafsız açıklamalar ile okuru bilgilendirme çabası içindedir. Romanda yazarın birçok kez bu tekniğe başvurarak iletmek istediği bilgileri doğrudan ya da anlatıcı aracılığı ile okura sunduğu belirlenmiştir. Objektif bilgilendirmeye yönelik içeriğin yanında yazarın romanda öznel bilgilendirmeye yönelik olarak yorumlama

teknikğine de başvurduğu görülmüştür. Yazarın romanda yorumlama tekniklerinden faydalanmasına örnek olarak aşağıdaki alıntıya yer verilmiştir:

“Gerçekten dâhi öğrencilerin okulda aldığı yaralar iyileşiyor zamanla, üzerleri kabuk bağlıyor ve bu kişiler ilerde öyle insanlar olup çıkıyor ki, okuldaki kötü yaşantılara karşın başarılı eserler yaratıp ortaya koyabiliyor, ölüp gittiler mi ya da uzakların büyüğü bir hale gibi çevrelerini sardı mı, kendilerinden sonraki kuşaklara eşi bulunmaz öğrenciler ve soylu örnekler diye tanıtılıyorlar” (Hesse, 2011, s.116).

Yukarıdaki ifadeler yazarın okura iletmek istediği öznel değerlendirmeleri içeren mesajlardır. Burada yazar dâhi öğrenciler hakkında birtakım değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu değerlendirmeler bu öğrencilerin okul kurumundaki ve sonrasındaki yaşantıları konusunda yazarın okuru bilinçlendirmesine yöneliktir. Bunu yaparken yazar roman sanatının kendine sunduğu sınırlar içinde kalmıştır. Objektif açıklamaların yanında öznel yorumlamalara yer verilmesinin romanda oluşturulan kompozisyona farklı bir renk kattığı söylenebilir. Açıklama-yorumlama “Klasik anlatılarda çoğunlukla kullanılan bir anlatım tekniğidir. Modern roman ve hikâyede anlatıcı, araya girip açıklama veya yorumlama yapmak yerine; genellikle bilinç akışı veya iç monolog tekniklerini tercih eder” (Gezer ve Çelik, 2017, s.28). Yazarın romanda bilinç akışı ve iç monolog yerine klasik roman sanatına özgü açıklama ve yorumlama tekniklerine başvurduğu görülmüştür. Ayrıca yazar klasik roman sanatına özgü tekniklerin yanında romanda postmodern romana özgü anlatım tekniklerine de başvurmuştur.

Hesse'nin “Çarklar Arasında” adlı eserinde romana özgü kullanılan tekniklerden birisi de **üstkurmaca**dır. Karadeniz (2014) üstkurmaca metinde anlatıcının okura seslenip onu metin dokusuna müdahil ettiğini belirtir. Üstkurmaca, anlatının kendini anlatmasıdır. Üstkurmaca anlatıda anlatıcı, okurla diyaloga girer. Okura verilmek istenen öykünün değeri ikinci plandadır (s.38). Üstkurmaca romanda yazar, okuru düşünmeye yönlendirir, okur okuduğunun kurmaca olduğunun bilincindedir. Okurun tepkilerini ölçen yazar, okura birtakım ipuçları verir ve kimi zaman da ona seslenir. Yazar metnin kurmaca olduğunu metnin birçok yerinde çeşitli tekniklerle gösterir (Karadeniz, 2014, s.44). Hesse “Çarklar Arasında” romanında birçok kez üstkurmaca teknikğine başvurmuştur. Aşağıdaki ifadeler romanda kullanılan üstkurmaca teknikğine örnektir:

“Joseph Giebenrath hakkında söyleyeceklerimiz bu kadar. Onun yaşamını ve farkında olmadan yaşadığı bu dramı kaleme alabilmek için insanın doğrusu güçlü bir mizah ustası olması gerekiyor. Ama Joseph Giebenrath'ın bir oğlu vardı ki, biz de işte asıl onun bu oğlundan söz edeceğiz” (Hesse, 2011, s.10).

Yazar yukarıdaki satırlarda okurla diyaloga girmektedir. Bunu yaparken kurmacanın akışı hakkında bilgi verir. Okurun ilgisini buraya kadar anlatılan Joseph Giebenrath karakterinden onun oğlunun üzerine çevirir. Okura romanın ilerleyen kısımlarının onun oğlu ile ilgili olduğu konusunda ipuçları verir. Yazarın okurla konuşması aşağıdaki ifadelerde görüldüğü gibi dolaylı da olabilmektedir:

“Neden o alabildiğine duyarlı ve nazik çocukluk yıllarında durmaksızın her gece geç vakitlere kadar ders çalışmak zorunda bırakılmıştı Hans? ”(Hesse, 2011, s.140).

Yukarıda yer alan ifadelerde okur dolaylı olarak okura sorular yöneltir, okura kimi konuları sorgulatır ve onu düşünmeye iter. Yazarın romanda bu şekilde birçok kez okura sorular yönelttiği ve romanın bütünlüğüne bu tekniği adapte etmeyi başardığı görülmektedir. Dolayısıyla yazarın klasik anlatıya yakın duran romanında üstkurmaca tekniği gibi postmodern unsurlara da yer vererek üslupta çeşitliğe yöneldiği ileri sürülebilir.

“Çarklar Arasında” adlı romanda kullanılan bir başka postmodern anlatım tekniği ise **montaj tekniğidir**. Tekin (2020) romanda tarihsel, psikolojik, felsefi, pedagojik, antropolojik bilgilerin bulunabildiğini belirtir. Buna rağmen roman bu dalların yerini tutmaz. Roman bu dalların bilgilerini kendi süzgecinden geçirerek sanata dönüştürür. Örneğin felsefi bir metin romanın genel dokusuna dâhil edildiğinde bilinen anlamda felsefi metin olmaktan çıkar ve genel yapının bir parçası haline gelir. Romanın bu imkânının farkında olan romancılar tarih, felsefe, psikoloji, şiir gibi alanlara ait metinlerden yararlanır. Bunu yaparken montaj tekniğinden faydalanırlar (s.254). “Montaj tekniği, bir romancının, genel kültür bağlamında bir değer ifade eden anonim, bireysel ve hatta ilahî nitelikli bir metni, bir söz veya yazıyı “kalıp halinde” eserinin terkibine belirli bir amaçla katması, kullanması demektir” (Tekin, 2020, s.254). Hesse’nin de romanında birçok kez montaj tekniğine başvurduğu belirlenmiştir. Örneğin şu Latince deyişi “Per aspera ad astra!” (Sabreden derviş, muradına ermiş” anlamında Latince bir deyiş) (Hesse, 2011, s.104) romanın içeriğine başarılı bir şekilde dâhil etmiştir. Romandan alınan aşağıdaki satırlarda görüldüğü gibi montaj tekniğini kullanırken yazar anlatının akışını bozmamaktadır:

“Özellikle Markus İncili’nin altıncı bölümünde yaşamıştı böyle bir durumu, İsa’nın öğrencileriyle gemiden ayrıldığı bu bölümde şöyle demektedir: “Onu hemen tanıdılar ve koşup geldiler” (Hesse, 2011, s.121).

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi yazar Markus İncil’inden yaptığı alıntıyı metne katmıştır ve yapılan alıntılar metnin bir parçası haline dönüştürülmüştür. Böylelikle dinsel bir metnin parçası edebi bir metnin unsuru haline gelmiştir. Yazarın romanda şiir türünde metinlerden yapılan alıntıları da romanın bütünlüğüne dâhil ettiği görülmektedir:

“Ah, ne kadar yorgunum

Ne kadar bitkin üstelik

Parasız pulsuzum

Ve ceplerim delik” (Hesse, 2011, s.148).

Bu alıntıdaki gibi montaj tekniği ile ilgili uygulamalar, yazarın metni oluştururken farklı alanlara ait metinlerden ustaca faydalandığını kanıtlamaktadır. Yazar şiirlerden ve dinsel metinden alıntıları, deyişleri metin içinde uygun biçimde kullanmıştır. Montaj tekniğinin kullanımının metnin yapısını zenginleştirmeye, olay örgüsü içinde başkahraman Hans’ın durumunu ve anlatılan dönemi daha iyi yansıtmaya yarar sağlayabileceği söylenilebilir.

5.SONUÇ

Genel anlamda bakıldığında romanda anlatma, özetleme, gösterme, geri dönüş, ileri kırılma, leitmotiv, tasvir, diyalog, dış monolog, iç çözümleme, açıklama-yorumlama, üstkurmaca ve

montaj tekniklerinin kullanımına başvurulduğu belirlenmiştir. Romanda modern romana özgü bilinç akışı, iç monolog gibi anlatım tekniklerine yer verilmemiştir. Buna karşın iç çözümleme yöntemini ustaca kullanan yazar karakterlerin psikolojisini çok boyutlu olarak okura sunmuştur. Klasik romana özgü, anlatma tekniğinin romanda baskınlığı hissedilmektedir. Yazarın bu tekniğin yanında gösterme tekniğine de başvurarak anlatımda monotonluğu giderdiği söylenebilir. Ayrıca açıklama-yorumlama tekniği ile okuru bilinçlendirme çabası içine girdiği de görülür. Genel anlamda bakıldığında klasik roman anlayışına yönelik teknikler romanda baskın durumdadır. Ancak yazar tasvir tekniğini klasik romanda olduğu gibi sadece kendini ispat etmek için kullanmamış, bu tekniğin kullanımı ile romandaki olay örgüsünün dekorunu oluşturmuştur. Bunun yanında üstkurmaca, leitmotiv ve montaj gibi postmodern anlatım tekniklerinin kullanılmasının romanı geleneksel çizgiden çıkardığı ileri sürülebilir. Bu yönüyle romanda yazar klasik anlatım teknikleri ile postmodern anlatım tekniklerini birlikte kullanarak özgün bir üslup ortaya koymuş, bir kompozisyon oluşturmuştur. Özellikle üstkurmaca, leitmotiv ve montaj gibi postmodern romana özgü teknikleri anlatımın akışını bozmayacak biçimde kullanabilmesi bir başarı olarak görülebilir. Bu anlatım tekniklerinin kullanımı ile yazarın anlatımı zenginleştirdiği, okuyucunun ilgisini metne çektiği, olay örgüsünde bütünlüğü sağladığı, romanın yapısında uyumlu bir kompozisyon oluşturduğu ve aynı konuyu işleyen diğer yazarlardan ayrıştığı sonucuna varılabilir. Bunun yanında anlatım teknikleri vasıtası ile bütün bu nitelikleri ortaya çıkarabilmesi yazarın kaleminin gücünü ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Ş (1991). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş* (2.baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arı, Z. (2008). *Ferit Edgü'nün Öykü ve Romanlarında Anlatım Teknikleri*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Aslan, C. (2007). *Sait Faik Abasıyanık'ın Öykülerinde Kurgu ve Anlatım Teknikleri*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Çetişli, İ. (2016). *Metin Tahlillerine Giriş 2* (5. baskı). Ankara: Akçağ Basım Yayım Pazarlama.
- Çölmekçiöğlü, T. (2019). *Tahsin Yücel'in Romanlarında Anlatım Teknikleri*. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bolu.
- Forster, E. M. (1985). *Roman Sanatı* (2.baskı) (Çev. Ünal Aytür). İstanbul: Adam Yayınları.
- Gezer, A. ve Çelik, Y. (2017). Ayşe Kilimci'nin Hikâyeciliği ve Hikâyelerinde Anlatım Teknikleri. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (2), 15-31.
- Gümüş, H. (1994). Romanda Anlatım Şekilleri. *Dil dergisi*, 20, 5-16.
- Güzel, G. (2017). *Tarık Buğra'nın Hikâyelerinde Anlatım Teknikleri*. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Hacıhaliloğlu, D. (2020). *Memduh Şevket Esenal'ın Hikâyelerinde Kurgu ve Anlatım Teknikleri*. Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, Bartın.
- Hesse, H. (2011). *Çarklar Arasında* (4. baskı) (Çev. Kâmuran Şipal). İstanbul: Can Yayınları.
- Karabulut, M. (2012, Winter). Yusuf Atılgan'ın 'Aykal Adam' Romanında Anlatım Teknikleri. *Turkish Studies*, 7/1, 1375-1387.

- Karadeniz, H. (2014). *Orhan Pamuk'un Romanlarında Üstkurmaca*. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir.
- Karadeniz, M. (2016). Orhan Pamuk'un Beyaz Kale Romanında Anlatım Teknikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 118-122.
- Karşlı, E. (2018). Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Anlatım Tekniklerinin Kurguya Olan Etkisi. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 452-462.
- Kaygın, Ş. (2014, Sonbahar). Günter Grass'ın Yengeç Yürüyüşü Nuveline Anlatım Teknikleri Açısından Bir Yaklaşım. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 3-12.
- Kula, O. B. (2010). *Hegel Estetiği ve Edebiyat Kuramı I*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mocan, A. (2012, Summer). "Yalnızız"da Anlatım Teknikleri. *Turkish Studies*, 7/3, 1831-1841.
- Okumuş, S. & Karpuzoğlu, A. (2007). Bahaeddin Özkıışı'nın Romanlarında Anlatım Teknikleri. *İstanbul Kültür Üniversitesi, Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi*, 27-28 Ağustos 2007. [20160207_6367608905.pdf](https://www.salihokumus.com/20160207_6367608905.pdf) (salihokumus.com) Erişim tarihi: 07.03.2021.
- Samat, N. (2018). *Mario Levi'nin Roman ve Hikayeleri Üzerine Bir İnceleme*. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Rize.
- Sartre, J-P. (2008). *Edebiyat Nedir?* (3.baskı) (Çev. Bertan Onaran). İstanbul: Can Yayınları.
- Tekin, M. (2020). *Roman Sanatı (18.basım)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

İSLÂM AHLÂKININ TEMELİ OLARAK “HİLİM” KAVRAMI

THE CONCEPT OF "DIGNITY (HILM)" AS THE BASIS OF ISLAMIC MORALS

Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇELİKAN

Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri,
Niğde/Türkiye.

ORCID NO: 0000-0001-6469-9533

ÖZET

Sözlükte, sabırlı, akıllı ve ağırbaşlı olmak anlamlarına gelen “hilim”, bir ahlak kavramı olarak, akıllı ve kültürlü olmakla elde edilen, beşerî ilişkilerde bağışlayıcı, hoşgörülü ve uygarca davranmayı sağlayan ahlakî erdem demektir.

Kur’ân-ı Kerîm’de bu erdem, müminlerin özelliklerinden biri olarak sunulur. Örnek olarak “O takvâ sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever.” âyeti zikredilebilir.

Kuran’da ve sünnette “hilim” vasfına yapılan yoğun vurgu, onun İslâm ahlâkının temeli/özü olduğunu söylememizi mümkün kılmaktadır. İslâm’ın ahlâk sisteminde güzel ahlâk sahibi olmak neredeyse “halîm” olmakla aynı anlamdadır. Örneğin Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisine “Hangi amel daha üstündür ?” diye soran sahâbîye “Güzel ahlak.” diyerek cevap vermiş, onun, sorusunu tekrarlaması üzerineyse “Anlamıyor musun? Güzel ahlaktır (yani) gücün yettiği kadar öfkelenmemendir.” demiştir. Yine Hz. Peygamber bir sahâbîyi överken “Sende Allah’ın sevdiği iki haslet vardır; bunlardan biri hilim diğeri de teennidir.” buyurarak “hilim”in Allah katındaki değerini göstermiştir.

“Hilim” ahlâkıyla ilgili çarpıcı örneklerden biri de Uhud Harbi’nde mevzilerini terk ederek birçok sahâbînin şehit olmasına ve mağlubiyete sebep olan okçular hakkında inen Kur’ân âyetidir ki şöyledir:

“Allah’ın rahmeti sayesinde onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, etrafından dağılıp giderlerdi. Artık onları affet. Onlar için Allah’tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah’a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.”

Bu ayet Hz. Peygamber’in halîm tabiatını göstermesi bakımından oldukça açıktır. O, Allah’ın kendisine lütfettiği bu özelliği sayesinde Uhud Savaşı’nda emrine muhalefet ederek İslâm ordusunun yenilmesine ve Müslümanların imha edilme tehlikesiyle karşı karşıya gelmesine sebep olanlara merhametle muamele etmiştir.

Zikretmiş olduğumuz bu tanımlardan, âyet ve hadislerden netice olarak şu anlaşılmaktadır: Hilim; sabır, sekinet ve vakar, öfkeye, ihtiraslara ve diğer bencil duygulara hâkimiyet, ağır başlılık ve yumuşak huyluluktur. O, güçsüzlük ve onursuzluktan kaynaklanan bir zillet ve acizyet olarak görülmemelidir. Gazâlî’nin aktardığına göre halîm, haksızlığa uğrayınca

sabreden, gücü yetince de intikam alan kimse değildir. Asıl halim haksızlığa katlanan, gücü yetince de affedebilen kişidir.

Anahtar Kelimeler: Kur’ân, Sünnet, İslâm ahlâkı, Hilim, Sabır.

ABSTRACT

In the dictionary, “hilm (dignity)”, which means to be patient, wise and dignified, is achieved by being smart and cultured as a concept of morality; It means moral virtue that enables forgiveness, tolerance and civilized behavior in human relations.

This virtue is presented as one of the characteristics of believers in the Quran. That verse can be mentioned as an example: “Those who spend (freely), whether in prosperity, or in adversity; who restrain anger, and pardon (all) men;- for Allah loves those who do good” (Âli İmran/134).

The special emphasis placed on the attribute of "dignity" in the Qur'an and the Sunnah enables us to say that it is the basis/essence of Islamic morality. Having a good morality in the moral system of Islam is almost the same as being "khalim (lenient)". For example, when a companion of him asked to Prophet Muhammed (s.a.v.): "Which deeds are superior?", he replied: "Good morals." Upon repeating his question, The Prophet responded: “Don't you understand? It is good morality, (that is) not getting angry as much as you can." Again, while praising a Companion, he said “You have two traits that Allah loves; One of them is dignity and the other is deliberateness." In this manner, he emphasized the value of "dignity" in the presence of Allah.

One of the striking examples of the ethics of "dignity" is that verse of the Quran, which was revealed about the archers who left their positions in the Battle of Uhud and caused the martyrdom of many Companions and defeat of Muslims:

“It is part of the Mercy of Allah that thou dost deal gently with them Wert thou severe or harsh-hearted, they would have broken away from about thee: so pass over (Their faults), and ask for (Allah’s) forgiveness for them; and consult them in affairs (of moment). Then, when thou hast Taken a decision put thy trust in Allah. For Allah loves those who put their trust (in Him).”

This verse is quite clear in terms of showing the dignified nature of the Prophet. Thanks to this feature bestowed upon him by Allah, he was compassionate to those who opposed his order in the Battle of Uhud and caused the Islamic army to be defeated and the Muslims to be destroyed.

As a result of these definitions, verses and hadiths we have mentioned above, the following is understood: Hilm is; patience, calm and dignity, domination of anger, passions and other selfish feelings, dignity and gentleness. It should not be seen as a humiliation and impotence stemming from weakness and dishonor. According to what al-Ghazali reports, khalim is not a person who is patient when he suffers injustice, and takes revenge when he can afford it; In fact, he is someone who endures injustice and can forgive even if he can afford.

Keywords: Qur'an, Sunnah, Islamic morality, Hilm (dignity), Patience.

GİRİŞ

İslâm ahlâk nizamının en önemli kavramlarından ve yine Müslüman kimliğini en kısa ve öz mahiyette tanımlayan ahlâkî vasıflardan biri de “hilim” dir. “h-l-m” (ح-ل-م) kök harflerinden türeyen kavram sözlükte, sabırlı, nefesine hâkim, sakin, öfkeye karşı kontrollü, akıllı ve ağırbaşlı olmak anlamlarına gelir.¹ Ayrıca, insan benliğinin, öfke duygusunun kolay kolay harekete geçiremeyeceği ve yaşanan kötü olaylar karşısında ruhsal çalkantılar yaşamayacağı düzeyde sakin ve dingin oluşunu da ifade eder.² Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) tarifine göre ise öfkeyi yutmakla hilim arasında bir nüans bulunmaktadır. Buna göre hilim, öfkeyi yutmaktan daha üstün bir vasıftır. Çünkü öfkeyi yutmak, tabîi olarak bulunmayan hilim vasfını sonradan elde etmek için çaba harcamakla ve zorlu bir mücadele ile gerçekleşir. Fakat bu sürdürülürse söz konusu hasletin bir müddet sonra tabîi bir özelliğe dönüşmesi de mümkündür.³

Bir ahlâk kavramı olarak da hilim, akıllı ve kültürlü olmakla elde edilen, beşerî ilişkilerde bağışlayıcı, hoşgörülü ve uygarca davranmayı sağlayan ahlâkî erdem olarak tanımlanmıştır.⁴ Bazı hadis kitaplarında mezkûr ahlâkî vasıflara dair rivayetlerin “Bâbu'l-Hilim” başlığı altında kaydedilmiş olması da kavramın işaret edilen anlamlarıyla şöhret bulduğunu göstermektedir.⁵ Diğer yandan hilim ahlâkına sahip kimsenin insanların kötülük ve isyanlarına kayıtsız kalmayan, bununla birlikte böyle bir durumda dengesizce öfkelenip haddini de aşmayan ve nerede, nasıl davranması gerektiğini bilen kimse olduğu da ifade edilmiştir.⁶ Buna göre hilim; sabır, sekinet ve vakar; öfkeye, ihtiraslara ve diğer bencil duygulara hâkimiyet, ağır başlılık ve yumuşak huyluluk olmakla birlikte güçsüzlük ve onursuzluktan kaynaklanan bir zillet ve aciziyet değildir.⁷ Gazzâlî'nin aktardığı bir söze göre ise halîm, haksızlığa uğrayınca sabreden, gücü yetince de intikam alan kimse olmayıp, haksızlığa katlanan, gücü yetince de affedebilen kişidir.⁸ Hilim, İslâm öncesi Arap edebiyatında da akıl anlamında kullanılmış ve çok nadir kimselerin ulaşabildiği ve önemini takdir ettiği bir meziyet sayılmıştır.⁹ Kavramın “akıl” anlamındaki kullanımı İslamiyet'ten sonraki dönemde de devam etmekle birlikte¹⁰ bu çalışmada bilhassa öfke kontrolü/bağışlama şeklindeki anlamlarının dikkate alınacağı

¹ Râğib el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed, *el-Müfredât*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1431/2010, “h-l-m”, s. 136; İbn Manzûr, Cemalüddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1414/1994, “h-l-m”, 3/355.

² Tânevî, Muhammed Ali, *Mevsûatü keşşâfi istilâhâtü'l-funûni ve'l-ulûm*, thk. Ali Dehrûc, Mektebetü Lübnan, Lübnan 1996, 1/706.

³ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, thk. Zeynüddîn Ebu'l-Fadl Abdurrahîm b. el-Huseyn el-İrâkî, Dâru'l-Kalem, Beyrut trs., 3/167.

⁴ Canbulat, Mehmet, “Hilim”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, s. 260; Çağrı, Mustafa, “Hilim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, 18/33.

⁵ Bkz. İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, *Sünenü İbni Mâce*, Çağrı Yayınları ve Dâru Sehnûn, İstanbul 1413/1992, Zühd 18; Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, Dâru İbni'l-Cevzî, Kahire 1432/2011, Edeb 1.

⁶ İbnü'l-Esîr, Mecduddin el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fî Ğaribi'l-Hadis ve'l-Eser*, thk. Tahir Ahmed ez-Zâvî, Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Beyrut, 1399/1979, “h-l-m”, 1/434.

⁷ Çağrı, “Hilim”, 18/35.

⁸ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, 3/174; Çağrı, “Hilim”, 18/35.

⁹ Çağrı, “Hilim”, 18/33.

¹⁰ Örneğin şu âyetteki kullanım bu anlamdadır: “Bunu onlara akılları mı (ahlâmuhum) emrediyor yoksa onlar azgın bir topluluk mu?” Tûr, 52/32. Ayrıca bkz. Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “h-l-m”, s. 136.

belirtilmelidir. Esasen bu iki anlamın temelde aynı noktada bulunduğu da söylenebilir. Nitekim hilmin hakikatte akıl anlamında olmadığını fakat aklın gereklerinden biri olduğu için bu kavramla açıklandığını gösteren bir değerlendirme de bulunmaktadır.¹¹

Söz konusu ahlâkî erdemın önemi ve değeri, insanların birbirlerine karşı tahammül duygularının oldukça azaldığı günümüz toplumlarında daha iyi anlaşılmalıdır. Kolay bir şekilde çözülebilecek önemsiz problemlerin sabır, anlayış, hoşgörü, bağışlama vb. ahlâkî özelliklerden yoksunluk nedeniyle sözlü veya fiziksel şiddete varan eylemlerle çözümsüz hale getirildiğine dair örneklerle sıkça karşılaşmaktadır. Oysa bu durumlarda Müslümanca tavır karşılaşılan kötülüğe iyilikle yanıt vermektir ki “İyilikle kötülük bir olmaz. Sen kötülüğü en güzel bir şekilde savuştur. O zaman, seninle arasında düşmanlık bulunan kimsenin sıcak bir dost olduğunu görürsün.”¹² âyeti bu hususu açıkça ortaya koyar. Bu araştırmada modern insanın çokça ihtiyaç duyduğunu ve toplumsal huzurun teminatı olduğunu düşündüğümüz bu ahlâkî erdem, temel kaynaklarda yer alan bazı örnekler üzerinden kısaca ele alınacaktır. Fakat öncelikle hilmin Allah Teâlâ'nın da sıfatlarından biri olduğu belirtilmelidir.

ALLAH TEÂLÂ'NIN İSMİ OLARAK HALİM

Allah Teâlâ'nın güzel isimleri (Esmâ'u'l-Hüsna) içerisinde çok hilim sahibi anlamında “halîm/الحلیم” ismi¹³ vardır ki suçluların cezasını vermeye gücü yettiği halde bunu yapmayan, onlar hakkında yumuşak davranan ve cezalarını geriye bırakan demektir.¹⁴ Kur'ân-ı Kerîm'de mezkûr kalıpla ve Allah'ın ismi olarak on bir yerde geçmektedir.¹⁵ Kur'ân'da yine aynı kalıpla iki yerde Hz. İbrahim'in¹⁶, bir yerde Hz. İsmail'in¹⁷ ve bir yerde de Hz. Şuayb'ın, kavmi tarafından dillendirilen bir özelliği olarak zikredilir.¹⁸

Kur'ân'ın “Eğer Allah, yaptıkları yüzünden insanları (hemen) cezalandırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat Allah, onları belirtilmiş bir süreye kadar erteliyor. Vakitleri gelince (gerekeni yapar). Kuşkusuz Allah, kullarını görmektedir.”¹⁹ şeklindeki âyeti, Allah Teâlâ'nın -kulunun hatasından dönmesine imkan tanıyarak- cezada acele etmediğini ve sabırlı davrandığını göstermesi bakımından bu ismin bir açıklaması mahiyetindedir.

¹¹ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “h-l-m”, s. 136.

¹² Fussilet, 41/34.

¹³ Bkz. Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Dâru's-Selâm, Riyad 1999, Daavât 27; Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları ve Dâru Sehnûn, İstanbul 1413/1992, Zikir 83; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât 189; Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Câmi'u't-Tirmizî*, Dâru's-Selâm, Riyad 1999, Vitir 17, Daavât 82.

¹⁴ Tatlısu, Ali Osman, *Esmâ'u'l-Hüsna Şerhi*, Başak Yayınları trs., s. 99.

¹⁵ Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1412/1992, 275.

¹⁶ Tevbe, 9/114; Hûd, 11/75.

¹⁷ Sâffât, 37/101.

¹⁸ Hûd, 11/87.

¹⁹ Fâtır, 35/45.

Allah Teâlâ'nın rahmetinin her şeyi kuşattığını bildiren bir başka Kur'ân âyeti²⁰ ve rahmetinin gazabını geçtiğini bildiren bir kutsî hadis de²¹ onun söz konusu vasfını göstermesi bakımından önemlidir. Bunlara ilaveten, Kur'ân ve sünnet metinlerindeki, Allah'ın mağfiret ve merhametini gösteren bütün ifadeleri de onun halîm oluşunun örnekleri olarak zikretmek mümkündür.²²

Öte yandan İslâm dinindeki, tövbe kapısının her zaman açık olduğu inancı da Allah Teâlâ'nın kulunu son anına kadar affetme arzusunda olduğunu gösterir. Bazı hadislerdeki, kulunun tövbesi nedeniyle Allah'ın ne kadar çok sevindiğinden bahseden temsilî anlatımlar da dikkat çekmektedir. Örnek olarak şu hadis zikredilebilir:

“Kulu tevbe ettiği zaman Allah'ın bu tevbeyle olan sevinci, şu durumdaki bir kimsenin sevincinden daha fazladır: Bu kimse çölde devesiyle yolculuk ederken üzerinde yiyeceği ve içeceği bulunan devesi kaçar. Adam (bir süre aradıktan sonra) devesini bulmaktan ümidini keser ve bir ağacın yanına varıp gölgesinde uzanır. Artık devesinden tamamen ümidini kesmiştir. O bu durumda iken birden devesinin yanı başında dikildiğini görür ve hemen yularından tutar. Duyduğu aşırı sevinç nedeniyle de yanılıp “Allah'im! Sen benim kulumsun, ben de senin rabbinim.” der. Çok sevinmiş olması nedeniyle hatalı söz söyler.”²³

Mezkûr rivayet yanında, Allah Teâlâ'nın affının genişliğini ve kulunu bağışlama noktasındaki isteğini gösteren şu kutsî hadis de mutlaka zikredilmelidir:

“Ey Âdemoğlu! Sen bana dua ettiğin ve benden ümit ettiğin sürece senin bütün hatalarını bağışlarım ve (buna) hiç önem vermem. Ey Âdemoğlu! Günahların göğün bulutlarına ulaşsa sonra sen benden bağışlanma dilesen seni bağışlarım ve (buna) hiç aldırış etmem. Ey Âdemoğlu! Sen, bana hiçbir şeyi ortak koşmaksızın, dünya dolusu kadar hatalarla huzuruma gelsen şüphesiz ki seni dünya dolusu bağışlama ile karşılarım.”²⁴

Diğer yandan Allah Teâlâ'nın, kulunun kendisine yakın olma hususundaki çabasına daha büyük bir yakınlıkla karşılık verdiğini gösteren çeşitli rivayetler de hadis kaynaklarında yer almaktadır.²⁵

KUR'ÂN-KERÎM'DE HİLİM

Toshihiko İzutsu (ö. 1993), Kur'ân'a baştan sona hilim ruhunun hâkim olduğunu söyler. Yine onun ifadesiyle insanlar arası ilişkilerde ihsanla ve adaletle hareket etmek, zulümden kaçınmak, şehvet ve ihtiraslarına gem vurmamak, yersiz kibir ve gururdan sakınmak; bütün bunlar hilim ruhunun belirtileridir.²⁶ Kur'ân'a bakıldığında bu tespitin büyük bir gerçeği yansıttığı görülür.

²⁰ A'râf, 7/156.

²¹ Abdurrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habîburrahman el-A'zamî, Meclisü'l-İlmî, Beyrut 1983, 2/160; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût v.dğr., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1995, 12/247; Buhârî, *Tevhîd* 55; Müslim, *Tevbe* 15.

²² Örnek olarak şu âyetlere bakılabilir: Nisâ, 4/116; Kehf, 18/58; Necm, 53/32. Ayrıca bkz. Tirmizî, *Daavât* 107.

²³ Bkz. Müslim, *Tevbe* 3. Yine bu muhtevadaki rivayetler için bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/374; Buhârî, *Daavât* 4.

²⁴ Tirmizî, *Daavât* 107.

²⁵ Örnek olarak bkz. Buhârî, *Tevhîd* 50; Müslim, *Zikr* 2; Tirmizî, *Daavât* 131.

²⁶ İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Kevser Yayınları, Ankara, ts., s. 204.

Örneğin hilim ahlâkına vurgu yapan ve bunun erdemli müminlerin en temel özelliklerinden biri olduğunu ifade eden bir âyet şöyledir:

*“O takvâ sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever.”*²⁷

Malum olduğu üzere takvâ sahibi olmak ve serveti Allah yolunda kullanmak, Kur’ân-ı Kerîm’de sıkça yer verilen ve yüceltilen hasletlerdir. Bilhassa takva, çeşitli âyetlerde Allah’ın rahmetini ve cenneti hak etmenin temel şartı olarak sunulur.²⁸ Kaydedilen âyette bu iki ahlâkî erdemle aynı düzlemde zikredilmesi, öfke kontrolünün de, İslâm’ın ahlâk sistemi içerisindeki müstesna konumunu göstermesi bakımından oldukça anlamlıdır. Âyetin son kısmında söz konusu hasletler, Kur’ân’ın bir diğer önemli kavramı olan ve iyilik ve lütufta bulunmak, bir işi en güzel şekilde yapmak, Allah’a ihlâsla kulluk etmek anlamlarında kullanılan²⁹ “ihsân” ile ilişkilendirilmişler ve Allah Teâlâ’nın sevgisini kazanmanın araçları olarak zikredilmişlerdir. Bu da konumuz olan hilim ahlâkının değerini gösteren bir başka husustur.

Kur’ân’daki, hilim ahlâkını öne çıkaran en çarpıcı örneklerden biri de hiç şüphesiz Uhud harbinde mevzilerini terk ederek birçok sahâbînin şehit olmasına ve mağlubiyete sebep olan okçular hakkında³⁰ inen ayettir ki şöyledir:

*“Allah’ın rahmeti sayesinde onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet. Onlar için Allah’tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah’a tevekkül et (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.”*³¹

Mezkûr âyet, Hz. Peygamber’in büyüklüğünü, yüksek ahlâkını ve yüreğinin katı olmadığını, aksine şefkat ve merhametle dolu olduğunu göstermenin yanında tüm bu hasletlerin Allah katında da makbul ve onun rızasına uygun hasletler olduğunu ortaya koymaktadır. Rasûlullah, Allah’ın kendisine lütfettiği bu özellikleri sayesinde arkadaşlarına, özellikle Uhud Savaşı’nda emrine muhalefet ederek İslâm ordusunun yenilmesine sebep olanlara ve Müslümanları imha edilme tehlikesiyle karşı karşıya getirmiş bulunanlara³² merhametle muamele etmiştir. Şayet onlara karşı katı davransaydı ve onları sert bir şekilde cezalandırsaydı, çevresindekiler dağılıp giderlerdi ki³³ bu insan doğasının tabî bir vasfı olup gayet anlaşılabilir bir durumdur.

²⁷ Âl-i İmrân, 3/134; Hilim ahlâkının önemini bildiren diğer bazı âyetler için bkz. Bakara, 2/263; A’râf, 7/199; Nur, 24/22; Şûrâ, 42/37, 43; Fussilet, 41/34.

²⁸ Örneğin bkz. A’râf, 7/156; Kamer, 54/54; Kalem, 68/34; Nebe’, 78/31.

²⁹ Çağırıcı, Mustafa, “İhsan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, 21/544.

³⁰ İbn Sa’d, Muhammed b. Sa’d b. Menî’ ez-Zührî, *Kitâbu’t-Tabakâti’l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü’l-Hâncî, Kahire 1421/2001, 2/39; İbnü’l-Esîr, Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdülvâhid eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi’t-Târîh*, thk. Ebû’l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût 1407/1987, 2/48; Makrîzî, Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir Ebû’l-Abbâs el-Huseynî el-Ubeydî Takiyuddîn, *İmtâu’l-Esmâ’ bimâ li’n-Nebîyyi mine’l-Ahvâli ve’l-Emvâli ve’l-Hafedeti ve’l-Metâ’*, thk. Muhammed Abdulhamid en-Nümeysî, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût 1420/1999, 1/144.

³¹ Âl-i İmrân, 3/159.

³² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/39; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târîh*, 2/48; el-Makrîzî, *İmtâu’l-Esmâ’*, 2/144.

³³ Razî, Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu’l-Ğayb, (et-Tefsîru’l-Kebîr)*, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrût 1420, 9/405; Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1/700.

Bir Kur’ân âyetinde, genel olarak bütün peygamberlerin kendi kavimlerine söyledikleri bir söz olduğu ihsas ettirmekle birlikte özel olarak Hz. Peygamber’in, kendi muhataplarına söylediği anlaşılan bir söz şöyle zikredilir: “*Öğretmekte ve derinlemesine incelemekte olduğunuz Kitap gereğince rabbânîler (Allah’ın halis ve örnek kulları) olun.*”³⁴ Bu âyette yer alan “rabbânî” kavramının Abdullah b. Abbâs tarafından “halîm kimseler” ifadesiyle karşılanması da zikredilmesi gereken önemli bir ayrıntıdır.³⁵ Buna göre her bir peygamber kendi toplumuna hilim ahlâkına sahip olmalarını emretmiştir. İbn Abbâs’ın Rabbânî kavramını karşıladığı diğer iki kavram “fakihler” ve “âlimler” olup³⁶ bu durum hilim ile mezkûr kavramların ilişkisini de ortaya koymuştur. Buna göre hilim, ince anlayışla ve bilgiyle beslendiği gibi, âlimlere ve fakihlere olgunluk ve asalet katan bir haslettir.

Yine “*Rahman’ın kulları yeryüzünde tevazu ile yürürler. Cahiller kendilerine sataştıkları zaman zaman ‘selâm!’ deyip geçerler.*”³⁷ âyetinin anlamı hakkında Hasan el-Basrî’den (ö. 110/728) nakledilen bir değerlendirme, Müminlerin halîm kimseler oldukları ve kendilerine yapılan cahillığe cahilce karşılık vermedikleri şeklindedir.³⁸ Mezkûr âyetteki, tevazu olarak tercüme edilen “hevn/هون” kavramı da bazı âlimler tarafından hilim kavramıyla ilişkilendirilir.³⁹ Öte yandan yine bir Kur’ân kavramı olan “kehl/كهل”⁴⁰ kelimesi de hilim ahlâkının zirve noktası olarak tanımlanmıştır.⁴¹

Buraya kadar kaydedilen bilgiler ve bunların dışındaki daha birçok örnek, hilim ahlakına Kur’ân-ı Kerîm’de, hem çeşitli kavramlar üzerinden hem de yaşanmış bazı olaylar bağlamında önemli düzeyde yer verildiğini göstermektedir.

HZ. PEYGAMBER (S.A.V.) VE HİLİM

Kur’an-ı Kerîm’de yüce bir ahlâka sahip olduğu belirtilen⁴² Hz. Peygamber, konumuz olan hilim ahlâkına da ziyadesiyle sahiptir. Yukarıda da yer verilen, Uhud savaşında vazifelerini terk eden bir kısım sahâbî hakkında inen âyetin tefsiri bağlamında Seyyid Kutub (ö. 1966), Hz. Peygamber’in bu ahlâkî vasfına biraz da edebî bir üslupla şöyle işaret eder:

“İnsanlar her zaman şefkate, güler yüze ve hoşgörüyü, kendilerini saran bir sevgi atmosferine, bilgisizlikleri, zayıflıkları ve eksiklikleri yüzünden sıkmayan bir yumuşaklığa ihtiyaç duyarlar. Ayrıca, kendilerine veren, ancak onlardan bir şey beklemeyen, üzüntüleriyle ilgilendiği halde kendi derdiyle onları üzmeyen, yanında her zaman, ilgi, gözetim, şefkat, hoşgörü, sevgi ve hoşnutluk buldukları büyük bir kalbe muhtaçtırlar. İşte Rasûlullah’ın kalbi böyle bir kalpti ve insanlarla birlikte böyle yaşıyordu. Bir kerecik olsun kendi şahsı için onlara kızmadı. Beşerî

³⁴ Âl-i İmrân, 3/79.

³⁵ Buhârî, İlim 10.

³⁶ Buhârî, İlim 10.

³⁷ Furkân, 25/63.

³⁸ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn*, 3/168.

³⁹ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn*, 3/168.

⁴⁰ Âl-i İmrân, 3/46; Mâide, 5/110.

⁴¹ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn*, 3/168.

⁴² Kalem, 68/4.

zaaflarından dolayı onlara karşı kalbinde bir sıkıntı hissetmedi. Hayatın nimetlerinden hiçbir şeyi kendine mal etmedi; aksine, elinde ne varsa hepsini büyük bir hoşgörü ve cömertlikle onlara verdi. Yumuşaklık, iyilik, şefkat ve yüce sevgiyle onları sardı. Onunla konuşan, onu gören hiç kimse yoktur ki, kalbi onun büyük ve geniş gönlünden fıskıran sevgi duygularıyla dolmasın.”⁴³

Hiz. Peygamber’in, bu ahlâkî erdemi şahsında somutlaştırmasına ilave olarak onun hadislerinde de hilim ahlâkına dikkat çeken çeşitli misaller bulunmaktadır. Örneğin kendisine, sağından, solundan, önünden, arkasından yaklaşarak “*Hangi amel daha üstündür?*” diye soran sahâbîye “*Güzel ahlâk*” diyerek cevap vermiş, bu sahâbînin sorusunu tekrarlaması üzerineyse “*Anlamıyor musun? Güzel ahlâktır (yani) gücün yettiği kadar kızmaman ve öfkelenmemendir.*” demiştir.⁴⁴ Görüldüğü üzere Hiz. Peygamber bu sözüyle, hilim kavramının tam karşılığı olan öfkeden uzak tavrı güzel ahlâk ile özdeşleştirmiştir. Bu durum, İslâm’ın ahlak tasavvurunda, güzel ahlâk sahibi olmanın neredeyse halîm olmakla aynı şey olduğu fikrini vermektedir.

Yine Hiz. Peygamber, Münzir el-Eşecc (r.a.) isimli bir sahâbîyi överken “*Sende Allah’ın (c.c) sevdiği iki haslet vardır; bunlardan biri hilim diğeri de teennidir.*”⁴⁵ buyurarak bu ahlâkî özelliğin Allah katındaki değerine atıfta bulunmuştur.

Enes b. Malik’in (r.a.) şu sözü de hilim ahlâkının Hiz. Peygamber’de bulunduğu düzeyi gösteren en canlı örneklerden biridir:

“*Hiz. Peygamber’e on yıl hizmet ettim. Bana hiçbir zaman öf bile demedi. Yapmadığım bir şey için ‘Neden yapmadın?’ Yaptığım bir şey için de ‘Neden yaptın?’ demedi.*”⁴⁶

Bu rivayet, Hiz. Peygamber’in ahlâkının yüceliğini, insanlarla güzel muamelesini, hilim ve hoşgörüsünü beyan etmektedir.⁴⁷ Küçük bir çocuk iken Hiz. Peygamber’in hizmetine verilen Enes b. Malik’in on yıl gibi uzun bir zaman zarfında hiçbir hata yapmamış olması mümkün görünmemektedir. Ancak Hiz. Peygamber’deki hilim ahlâkı bunların cezalandırılması yerine affedilip üzerinin örtülmesi sonucunu doğurmuştur. Bununla ilgili yaşanmış bir olay yine Enes b. Mâlik’ten nakledilir ki şöyledir:

“*Rasûlullah ahlâk yönünden insanların en güzeli idi. (Ona hizmet ettiğim çocukluk yıllarında) bir iş için beni bir yere göndermişti. Ben de (küçüklük saikiyle) ‘Vallahi ben (bu işe) gitmem’*

⁴³ Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, çev. Salih Uçan v.dğr., Dünya Yayıncılık, İstanbul 1991, 2/226.

⁴⁴ Mervezî, Muhammed b. Nasr, *Ta’zimu Kadri’s-Salât*, thk., Abdurrahman Abdülcebbar el-Firyuvaî, Mektebetü’l-Dâr, 1406, 2/864; Mervezî bu hadisin isnadının “irsâl” nedeni ile zayıf olduğunu bildirmiştir. Çünkü hadisi Hiz. Peygamber’den rivayet eden Yezîd b. Abdillâh b. eş-Şehir el-Âmirî Ebû’l-Alâ el-Basrî sika bir râvî olmakla beraber tabîndendir. (Nesaî, İbn Hibbân, İclî, İbn Sa’d gibi âlimler sika olduğunu bildirmişlerdir. Bkz. İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, Müessesetü’r-Risale, Beyrut 1995, 4/419) Onu sahâbî zannedenler ise yanlışlardır. Bkz. Mervezî, *Ta’zimu Kadri’s-Salât*, 2/864-865; İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1415/1995, 2/327.

⁴⁵ Müslim, İman 25; Ebû Dâvûd, Edeb 162; Tirmizî, Birr 66. Bir başka rivayette teenni yerine hayâ kelimesi yer almaktadır. Bkz. İbn Mâce, Zühhd, 18.

⁴⁶ Buhârî, Edeb 39; Müslim, Fedâil 51; Ebû Dâvûd, Edeb 1. Müslim’in *es-Sahîh*’indeki diğer iki ayrı rivayette Enes b. Mâlik bu hizmet süresinin dokuz yıl olduğunu bildirmiştir. Bkz. Müslim, Fedâil, 53, 54.

⁴⁷ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, Dâru’l-Ğaddî’l-Cedîd, Kâhire 1429/2008, 15/65.

*dedim. Oysa içimde Allah'ın Peygamberinin emrettiği işe gitmek niyeti vardı. Derken bu iş için yola çıktım ve sokakta oyun oynayan çocuklara rastladım. (Onlarla birlikte oyuna dalmışken) bir de baktım ki Rasûlullah (s.a.) arkamdan başımı tutmuş gülümsüyor. Bana 'Ey Enescik! Sana dediğim yere gitsen ya!' dedi. Ben de 'Evet ya Rasûlullah şimdi gidiyorum' dedim.'*⁴⁸

Bu sözünden sonra Enes b. Mâlik yukarıda kaydedilen sözünü -yedi ya da dokuz yıl hizmet ettiği şeklindeki bir farkla- söylemiştir.⁴⁹

Hz. Âişe'nin (r.a.) Hz. Peygamber hakkında verdiği şu bilgiler de Rasûlullah'ın halîm tabiatını gösteren bir başka önemli örnek olarak zikredilebilir: *"Rasûlullah (s.a) iki iş arasında tercih yapmak durumunda kaldığında, günah olmadıkça en kolay olanını seçerdi. Şayet günah olursa, insanların ondan en çok uzak duranı idi. Ve yine Rasûlullah (s.a.v.), Allah'ın (c.c.) haramlarının çiğnenmesi dışında nefsi için intikam almazdı. Böyle bir durumda Allah (c.c.) için intikam alırdı."*⁵⁰

Hz. Peygamber'in en yakınında bulunan kimselerden olması bakımından onu en iyi tanıyanlardan biri hiç kuşkusuz Hz. Âişe'dir. Dolayısıyla onun, Hz. Peygamber'in ahlâkî özellikleri ile ilgili vermiş olduğu bilgiler büyük değer taşımaktadır. Bu noktada Rasûlullah'ın kişisel sebeplerden dolayı insanlara kin tutmadığı ve intikam hissi beslemediği, bilakis bağışlamayı tercih ettiği yönündeki bilgi onun hilim vasfını gösteren en bariz örneklerden biri olarak görülebilir. Hz. Peygamber'in Allah için cezalandırması ise her türlü şahsî eğilimin ve tercihin üzerinde bulunması, ayrıca toplum düzeninin teminatı olması bakımından bağlayıcı nitelikli bir uygulamadır.

SONUÇ

Kaydedilen bu tanımlardan, âyetlerden ve hadislerden netice olarak şu anlaşılmaktadır ki Müslümanların birbirleri ile olan ilişkilerinde taşınmaları gereken en önemli vasıflardan biri de "hilim" vasfıdır. Kur'ân'da ve Rasûlullah'ın sünnetinde bu ahlâkî özelliğe yapılan yoğun vurgu ve Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu pratik onun İslâm ahlâkının temeli veya özü olduğunu söylememizi mümkün kılmaktadır. İslâm'ın ahlâk sisteminde güzel ahlâk sahibi olmak neredeyse "halîm" olmakla aynı anlamdadır.

Hilim ahlâkı, toplumu oluşturan her bireyin diğerine karşı önemli bir görevi olduğu gibi aynı zamanda da en doğal hakkıdır. Özellikle karşılıklı sabır ve tahammül duygularının giderek azaldığının, önemsiz sebeplerle insanların karşılıklı sözlü ve fiziksel şiddete kadar varan davranışlar sergilediğinin görüldüğü günümüz toplumlarında hilim ahlâkının değeri ve önemi daha iyi anlaşılmalı durumdadır. Bu nedenle tüm eğitim öğretim süreçlerinde ve irşad faaliyetlerinde söz konusu ahlâkî vasıf üzerinde bilhassa durulmalı, İslâm dininin konuya verdiği önem dinî metinler üzerinden her yaş ve sosyal gruptaki insana titiz bir şekilde

⁴⁸ Ebû Dâvûd, Edeb 1.

⁴⁹ Ebû Dâvûd, Edeb 1.

⁵⁰ Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Çağrı Yayınları ve Dâru Sehnûn, İstanbul 1413/1992, Hüsnü'l-Huluk, 8; Buhârî, Menâkıb, 23; Müslim, Fedâil, 77; Beyhakî, Ahmed b. el-Huseyn b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Meclisü Dâirati'l-Maarifi'n-Nizamiyye, Haydarâbâd 1344, 10/192.

aktarılmalıdır. Esasen bundan önce yapılması gereken şey, Kur'ân'da teorik planda bahsedilen insan modelinin ve bunun somutlaştırılmış hali olan Hz. Peygamber'in ahlâkî pratiğinin Müslümanlar için birincil derecede örnek teşkil ettiği düşüncesinin güzel bir şekilde işlenmesidir. Kanaatimizce barış, huzur, kardeşlik, birlik ve beraberlik ortamı İslâm'ın genel olarak tüm ahlâkî esaslarının yanında özellikle "hilim" ahlâkının yerleştirilmesiyle mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

Abdulgâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Dâru'l-Ma'rife*, Beyrut 1412/1992.

Abdurrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habîburrahman el-A'zamî, Meclisü'l-İlmî, Beyrut 1983.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût v.dğr., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1995.

Beyhakî, Ahmed b. el-Huseyn b. Ali, es-Sünenü'l-Kübrâ, 10 Cilt, Meclisü Dâirati'l-Maarifi'n-Nizamiyye, Haydarâbâd 1344.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Dâru's-Selâm, Riyad 1999.

Canbulat, Mehmet, "Hilim", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.

Çağrı, Mustafa, "Hilim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 18/33-36, İstanbul 1998.

Çağrı, Mustafa, "İhsan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 21/544-546, İstanbul 2000.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, Dâru İbni'l-Cevzî, Kahire 1432/2011.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, 5 Cilt, thk. Zeynüddîn Ebu'l-Fadl Abdurrahîm b. el-Huseyn el-İrâkî, Dâru'l-Kalem, Beyrut trs.

İbnü'l-Esîr, Mecduddin el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fi Ğaribi'l-Hadîs ve'l-Eser*, I-V, thk. Tahir Ahmed ez-Zâvî, Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Beyrût, 1399/1979.

İbnü'l-Esîr, Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdolvâhid eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 11 Cilt, thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1407/1987.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 4 Cilt, Müessesetü'r-Risale, Beyrût 1995.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 2 Cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1415/1995.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, *Sünenü İbni Mâce*, 2 Cilt, Çağrı Yayınları ve Dâru Sehnûn, İstanbul 1413/1992.

İbn Manzûr, Cemalüddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab*, 15 Cilt, Dâru Sâdır, Beyrût 1414/1994.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, 11 Cilt, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1421/2001.

İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Kevser Yayınları, Ankara ts.

Karaman, Hayrettin ve diğerleri (Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfî Dönmez, Sadrettin Gümüş), *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5 Cilt, DİB Yayınları, Ankara 2007.

Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 10 Cilt, çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu, İbrahim Tüfekçi, İbrahim Türklü, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1991.

Makrîzî, Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir Ebû'l-Abbâs el-Huseynî el-Ubeydî Takiyyuddin (v. 845/1442), *İmtâu'l-Esmâ' bimâ li'n-Nebîyyi mine'l-Ahvâli ve'l-Emvâli ve'l-Hafedeti ve'l-Metâ'*, 15 Cilt, thk. Muhammed Abdulhamid en-Nümeysî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1420/1999.

Mâlik b. Enes, *Muvatta*, 2 Cilt, Çağrı Yayınları ve Dâru Sehnûn, İstanbul 1413/1992.

Mervezî, Muhammed b. Nasr, *Ta'zimu Kadri's-Salat*, 2 Cilt, thk. Abdurrahman b. Abdilcebbar el-Firyuvaî, Mektebetü'd-Dâr 1406.

Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, 3 Cilt, Çağrı Yayınları ve Dâru Sehnûn, İstanbul 1413/1992.

Nevevî, Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 18 Cilt, Dâru'l-Ğaddi'l-Cedid, Kahire 1429/2008.

Râğîb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed, *el-Müfredât*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1431/2010.

Razî, Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Ğayb, (et-Tefsîru'l-Kebîr)* 32 Cilt, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1420.

Tânevî, Muhammed Ali, *Mevsûatü keşşâfi istilâhâti'l-funûni ve'l-ulûm*, 2 Cilt, thk. Ali Dehrûc, Mektebetü Lübnan, Lübnan 1996.

Tatlısu, Ali Osman, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, Başak Yayınları ts.

Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Câmi'u't-Tirmizî*, Dâru's-Selâm, Riyad 1999.

HİSSE SENEDİ PİYASASINDA BALONLARIN VARLIĞININ ARAŞTIRILMASI: BORSA İSTANBUL VE KATILIM ENDEKSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

INVESTIGATING THE EXISTENCE OF STOCK MARKET BUBBLES: AN
APPLICATION ON BORSA ISTANBUL AND PARTICIPATION INDEX

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa UYSAL

Artvin Çoruh Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bankacılık ve Finans Bölümü,
Artvin, Türkiye.

ORCID NO:0000-0002-6377-2644

ÖZET

Hisse senetleri yatırımcılar açısından önemli yatırım araçlarından biri olmaktadır. Dolayısıyla hisse senedi piyasasının etkin bir yapıya sahip olup olmaması yatırımcıların elde edilecekleri getiriye etkilemektedir. Etkin piyasada hisse senedi fiyatlarının rassal yürüyüş gösterdiği kabul edildiğinden hisse senetlerine yatırımda bulunan piyasa katılımcılarının normalin üstünde kazanç elde etmesi olanaksızdır. Bununla birlikte piyasada hisse senedi fiyatlarının temel değerlerinden ani ve hızlı bir şekilde uzaklaştığı ve temel değerinden farklı bir değere sahip olduğu koşullar gözlenmektedir. Söz konusu temel değerden sapma sonucu oluşan fiyat hareketlerine ise balon adı verilmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de Borsa İstanbul (BIST 100) geleneksel hisse senedi piyasası ile Katılım 30 (KTLM 30) İslami hisse senedi piyasalarında balonların varlığı araştırılmıştır. Bu amaçla BIST 100 geleneksel hisse senedi piyasasına ait 1991:01-2021:02, KTLM 30 İslami hisse senedi piyasasına ait 2011:01-2021:02 dönemlerine ait aylık kapanış fiyat endeksi değerleri kullanılmıştır. Balonların belirlenmesi amacıyla Phillips vd. (2011, 2015) tarafından geliştirilen Sup-Augmented Dickey-Fuller (SADF) ve Generalized Sub- Augmented Dickey-Fuller (GSADF) testleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda her iki hisse senedi piyasasında balonların varlığı tespit edilmiş ve söz konusu piyasaların etkin olmadığı görülmüştür. Ayrıca BIST 100 hisse senedi piyasasında hem küresel hem de yerel koşullardan kaynaklanan krizlerin öncesinde balonların ortaya çıkması söz konusu balonların yatırımcılar ve politika yapıcılar tarafından yatırımlarını realize etmek, gerekli önlemleri almak ve finansal istikrarı sağlamak amacıyla öncü göstergeler olarak kullanılabilirdiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Balonlar, Hisse Senedi Piyasaları, GSADF Birim Kök

ABSTRACT

Stocks are important investment instruments for investors. Therefore, whether or not stock markets have effective structures affect the returns obtained by investors. Since stock prices are considered to be random in efficient markets, it is inconceivable for market participants who invest in stocks to obtain above-normal earnings. Nonetheless, circumstances are observed in which stock prices suddenly and rapidly diverge from their basic values in the market. The price

movements that occur as a result of deviation from the basic values are referred to as bubbles. This study aims to investigate the existence of stock market bubbles in both the Borsa Istanbul (BIST 100) traditional stock market and the Participation 30 (PART 30) Islamic stock market in Turkey. For this purpose, the monthly closing price index values over the period 1991: 01 - 2021: 02 for the BIST 100 traditional stock market, and 2011: 01 - 2021: 02 for the PART 30 Islamic stock market are utilized. In order to identify the bubbles, the Supremum Augmented Dickey-Fuller (SADF) and Generalized Supremum Augmented Dickey-Fuller (GSADF) tests developed by Phillips et al. (2011, 2015) are performed. As a result of the study, the existence of bubbles in both stock markets is determined and it is observed that these markets are ineffective. Furthermore, it may be claimed that the bubbles in the BIST 100 stock market before the crises arising from both global and local conditions can be used by policymakers and investors as leading indicators to realize their investments, take necessary precautions, and ensure financial stability.

Keywords: Financial Bubbles, Stock Markets, GSADF Unit Root

GİRİŞ

Etkin piyasa kavramı ile ifade edilen mevcut bilgilere ilave olarak her yeni bilginin anında fiyatlara yansıdığı bilgisel etkinliktir. Bu doğrultuda bir fiyatın elde edilebilir tüm bilgiyi yansıttığı piyasalar etkin piyasa olarak adlandırılır (Fama, 1970: 383). Etkin piyasa hipotezinde hisse senedi fiyat düzenlemeleri üç koşul altında değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki cari dönem hisse senedi fiyatlarının geçmiş piyasa bilgisini yansıttığı zayıf formda etkinlik, ikincisi sadece geçmiş dönemdeki bilgiyi değil aynı zamanda kamu ile paylaşılan bilgiyi içeren yarı güçlü formda etkinlik ve sonuncusu hisse senedi fiyatlarının geçmiş, kamu ve özel kaynaklardan elde edilen tüm bilgiyi içerdiği güçlü formda etkinliktir (Moustafa, 2004:310).

Etkin piyasa hipotezine göre hisse senetlerinin, birbirini takip eden tüm fiyat değişimlerinin bir önceki fiyatlardan rastgele değişiklik gösterdiğini belirten, rassal yürüyüşe sahip olduğu kabul edilmektedir (Malkiel, 2003:59). Dolayısıyla yatırımcıların geçmişteki fiyat hareketlerini kullanarak piyasada normalüstü kazanç elde etmesi mümkün olmamaktadır. Ancak piyasa katılımcılarının her zaman benzer yatırım davranışı sergilemedikleri görülmüştür. Bu durum ise finansal piyasalarda aşırı değerlenmiş hisse senetlerinin ortaya çıkmasını ve bazı yatırımcıların ortalamanın üstünde getiriler elde etmesini sağlamıştır. Hisse senedi getirilerinde ortaya çıkan bu sapmalar piyasaların etkin olmadığını göstermiş ve bu aşırılıklar balon olarak adlandırılmıştır.

Finansal balonlar finansal varlıkların fiyatlarının spekülatif şekilde gerçek değerinden uzaklaşarak hızlı şekilde yükselmesi olarak ifade edilebilir. Balonlar; varlık fiyatlarının söz konusu varlığın nakit akımlarının indirgenmiş beklenen değerleri ile belirlenen temel değerini aşması ve ekonominin hızlanma ve yavaşlama dönemlerinde yüksek hacimli ticarete tabi olan varlıkların, normal piyasa koşullarından saparak işlem yönlerinin değiştirilmesi halinde ortaya çıkmaktadır (Phillips ve Yu, 2011: 459-460). Geçmişte yaşanan ve finansal piyasalarda oluşan

krizler ile ilişkilendirilen ve yıkıcı etkiye sahip Lale Çılgınlığı (Tulip Mania), Güney Denizi Balonu, Mississippi Balonu, ABD Hisse Senedi ve Gayrimenkul Balonu, Japonya Gayrimenkul Balonu, İsveç Gayrimenkul Balonu, İnternet Balonu (Dotcom), 2008 Mortgage Krizi balonları gerçekleşmiştir (Akıncı vd., 2014: 719).

Literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların genellikle, geleneksel hisse senedi piyasalarındaki balonların varlığının araştırılması ve hisse senedi getirilerindeki değişimlerin firma rasyoları, makroekonomik faktörler ve alternatif yatırım araçları ile açıklanmaya çalışıldığı konular üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Bu çalışmada İslami kurallara uygun faaliyet gösteren firmaların hisse senetlerinden oluşan KTLM 30 İslami hisse senedi piyasaları ve İslami kurallara tabi olmayan firmaların hisse senetlerinden oluşan BIST 100 geleneksel hisse senedi piyasalarında balonların varlığı araştırılmıştır. Bu bağlamda BIST 100 geleneksel hisse senedi piyasasına ait 1991:01-2021:02, KTLM 30 İslami hisse senedi piyasasına ait 2011:01-2021:02 dönemleri için aylık kapanış fiyat endeksi değerleri SADF ve GSADF testleri ile analiz edilmiştir. Çalışmanın mevcut literatüre katkısı, Türkiye’de ilk olarak KTLM 30 İslami hisse senedi piyasasına ilişkin balonların varlığının araştırılması noktasındadır.

Çalışma beş bölümden oluşmakta olup ikinci bölümde literatür incelemesine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde kullanılan yöntemden bahsedilmiş, dördüncü bölümde veri seti tanıtılmıştır. Beşinci bölümde elde edilen bulgular sunulmuştur. Son bölümde ise ulaşılan bulgular doğrultusunda değerlendirme yapılmıştır.

LİTERATÜR

Bu bölümde yabancı ve yerli literatürde hisse senedi piyasalarındaki balonların varlığını araştıran çalışmalardan örnekler sunulacaktır. Bu bağlamda ele alınan çalışmalar kronolojik sıraya göre aşağıda sunulmuştur.

Evans (1991), çalışmasında Standart & Poor’s hisse senedi piyasasına ilişkin finansal balonların varlığını araştırmıştır. 1871-1980 yıllarını kapsayan çalışmada aylık veriler Dickey ve Fuller birim kök ve Engle ve Granger eş-bütünleşme testleri ile analiz edilmiştir. Çalışmada finansal balonların belli aralıklarla oluştuğu sonucuna varılmıştır.

Brooks ve Katsaris (2003), yapmış oldukları çalışmada Londra Hisse senedi piyasasına ilişkin spekülasyon balonlarının varlığını incelemiştir. Bu bağlamda 1965-1999 dönemine ait aylık veriler varyans sınır, balon spekülasyon ve eş-bütünleşme testleri ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre spekülasyon balonların 1990’ların sonuna doğru oluştuğu görülmüştür.

Chang vd. (2007), çalışmalarında ABD hisse senedi piyasalarında rasyonel balonların varlığını araştırmışlardır. Bu amaçla 1871-2002 dönemi kapsamında yıllık veriler Johansen eş-bütünleşme ve Bierens parametrik olmayan eş-bütünleşme testleri ile incelenmiştir. Çalışma sonucunda Johansen eş-bütünleşme testine göre rasyonel balonların varlığı tespit edilirken Bierens eş-bütünleşme testine göre rasyonel balonların varlığına ulaşılamamıştır.

Altay (2008), çalışmasında 1998-2006 dönemi kapsamında BIST 100 endeksi ve 7 farklı alt endekse ilişkin balonların varlığını araştırmıştır. Doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testlerinin kullanıldığı çalışmada bazı sektör endekslerinde balonların varlığına ulaşılmıştır.

Anderson vd. (2010), Standart & Poor's sektör endekslerine ilişkin balonların varlığının araştırıldığı çalışmada 1973-2004 yıllarına ait aylık veriler kullanılmıştır. Çalışmada veriler Markov Regime- Switching yaklaşımını ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda finansal ve genel endüstri ile ilgili sektörlerde balonların varlığına ulaşılmıştır.

Yanık ve Aytürk (2011), Türkiye'de hisse senedi piyasasında spekülative balonlarının varlıklarını araştırdıkları çalışmada 2002-2010 dönemi kapsamında haftalık veriler kullanılmıştır. Ele alınan veriler süre bağımlılığı testi ile analiz edilmiştir. Çalışmada Türk hisse senedi piyasasında balon varlığına ulaşılamamıştır.

Chen ve Funke (2013), Çin için konut fiyat endeksine ilişkin balonların araştırıldığı çalışmada 2003-2011 yılları kapsamında çeyrek dönemlik veriler kullanılmıştır. GSADF birim kök testi ile gerçekleştirilen analiz sonunda 2009-2010 dönemi haricinde diğer dönemlerde balonların varlığı gözlenmiştir.

Bozoklu ve Zeren (2013), Borsa İstanbul hisse senedi piyasasında rasyonel balonların araştırıldığı çalışmada 1998-2013 dönemine ait aylık veriler kullanılmıştır. Çalışmada ele alınan veriler Johansen ve saklı eş-bütünleşme testleri ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda doğrusal eş-bütünleşme testlerinin rasyonel balonları belirlemede yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca saklı eş-bütünleşme analizi sonuçlarına göre Türkiye hisse senedi piyasalarında rasyonel balonun bulunmadığı gözlenmiştir.

Chen ve Quan (2013), Japonya, Singapur, Kore, Tayvan, Tayland, Malezya, Endonezya, Filipinler ve Hong Kong hisse senedi piyasalarına ilişkin balonların varlığının araştırıldığı çalışmada hisse senedi piyasalarına ilişkin çoğunlukla farklı başlangıç tarihleri belirlenmiş olup bitiş tarihi olarak 2011 yılı baz alınmıştır. Aylık veriler PP ve KPSS birim kök ve Johansen ve Engle-Granger eş-bütünleşme testleri ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre Hong Kong hisse senedi piyasaları dışında diğer tüm hisse senedi piyasalarında rasyonel balonların varlığına rastlanmıştır.

Chen vd. (2015), çalışmalarında Almanya, ABD ve İngiltere hisse senedi piyasalarında sağlık sektörüne ilişkin balonların varlığını araştırmışlardır. 1990-2014 yılları arasında çeyrek dönemlik veriler GSADF birim kök testi ile incelenmiştir. Çalışma sonucunda ABD ve Alman hisse senedi piyasalarında bir adet, İngiltere hisse senedi piyasalarında ise iki adet balonun varlığı tespit edilmiştir.

Chang ve Cai (2016), Çin için Shanghai ve Shenzhen hisse senedi piyasalarında balonların varlığını araştırdıkları çalışmada Shanghai hisse senedi piyasasına ilişkin 1990-2016 dönemine ait, Shenzhen hisse senedi piyasasına ilişkin ise 1992-2016 dönemine ait haftalık veriler kullanılmıştır. Ele alınan veriler GSADF birim kök testleri ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre her iki hisse senedi piyasasında altı adet balonun varlığı gözlenmiştir.

Almudhaf (2017), çalışmasında sınır Afrika hisse senedi piyasalarındaki (Botsvana, Mısır, Gana, Kenya, Nijerya, Morityus, Fas, Tunus) balonların varlığı araştırılmıştır. Çalışmada aylık veriler SADF ve GSADF birim kök testleri ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda Botsvana, Mısır, Gana, Kenya, Nijerya ve Tunus hisse senedi piyasalarında spekülative balonların varlığına ulaşılmıştır.

Çağlı ve Mandacı (2017), Türkiye için Borsa İstanbul ve alt sektörlerinde rasyonel spekülasyon balonlarının varlığını araştırdıkları çalışmada 2006-2016 dönemine ilişkin haftalık veriler kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler GSADF birim kök testi ile analiz edilmiş ve borsanın genelini temsil eden BIST-Tüm ve BIST 100 endeksleri ile mali sektör dışında tüm sektör endekslerinde spekülasyon balonlarının varlığı tespit edilmiştir.

Akkaya (2018), çalışmada Borsa İstanbul hisse senedi piyasasında balonların varlığı ve balonlara neden olan etkenlerin ortaya konması amaçlanmıştır. 2002-2017 dönemine ilişkin aylık verilerin kullanıldığı çalışmada analiz için Right Tailed Augmented Dickey-Fuller (TADF) birim kök testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda Borsa İstanbul getiri endeksinde balonların varlığına ulaşılmıştır.

Koy (2018), Türkiye, Brezilya, Endonezya, Meksika, Şili, Güney Kore, Rusya, Hindistan, Katar ve Polonya hisse senedi piyasalarına ilişkin balonların varlığının araştırıldığı çalışma 2001-2017 yıllarını kapsamaktadır. Aylık veriler SADF ve GSADF birim kök testleri ile analiz edilmiştir. Çalışmada Polonya hisse senedi piyasası dışında diğer tüm hisse senedi piyasalarında birden fazla balonun varlığı gözlenmiştir.

Liaquat vd. (2019), Pakistan hisse senedi piyasalarında farklı endüstri sektörlerinde balonların varlığını araştırmışlardır. 2007-2016 yılları arasında aylık veriler GSADF birim kök testi ile analiz edilmiş ve ele alınan sektörlerin bir kısmında balonların varlığı tespit edilmiştir.

Zeren ve Yılandıcı (2019), çalışmalarında seçilmiş ülkelere ait hisse senedi piyasalarında balonların varlığını araştırmışlardır. Çalışmada 1991-2017 dönemine ait aylık veriler GSADF birim kök testi ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda ele alınan hisse senedi piyasalarının tamamında birden fazla balonun varlığına ulaşılmıştır.

Liaquat vd. (2020), Pakistan ve Çin hisse senedi piyasalarında balonların varlıklarını araştırdıkları çalışmada 2013-2018 dönemine ilişkin haftalık veriler GSADF birim kök testi ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre 2016 yılı sonunda Pakistan ve 2014-2015 yılları arasında ise Çin hisse senedi piyasalarında balonların varlığına ulaşılmıştır.

Zhao vd. (2021), çalışmalarında Çin hisse senedi ve ham petrol piyasasındaki balonların varlığı ve her iki piyasa arasındaki etkileşimi araştırmışlardır. 2004-2018 dönemini kapsayan çalışmada değişkenlere ilişkin günlük veriler kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler GSADF birim kök testi ile analiz edilmiştir. Çalışmada her iki piyasada balonlara ve bu balonlar arasında karşılıklı etkileşimin varlığına ulaşılmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmada Türkiye’de İslami kurallara göre oluşturulan KTLM 30 İslami hisse senedi piyasaları ile geleneksel hisse senetlerinden oluşan BIST 100 geleneksel hisse senedi piyasalarındaki balonların varlığının araştırılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla her iki piyasada balonların varlığının saptanması için Phillips vd. (2011) ve Phillips vd. (2015) tarafından geliştirilen SADF ve GSADF birim kök testleri kullanılmıştır. Öz yinelemeli ve sağ kuyruklu birim kök testi olan SADF birim kök testi balonların tespiti ve zamanlamasının saptanması

amacıyla kullanılmaktadır. Bununla birlikte bu balonların birden fazla olması durumunda SADF birim kök testi yetersiz kalmaktadır. Bu sorunun çözümü amacıyla SADF testinin geliştirilmiş versiyonu GSADF birim kök testi geliştirilmiştir. GSADF birim kök testi ile geniş örneklerde doğrusal olmayan yapıların ve yapısal kırılmaların dikkate alınarak birden çok balonun olması durumunda daha tutarlı ve doğru sonuçlar elde edilmektedir (Çağlı ve Mandacı, 2017: 65-66). ADF modelinin yinelemeli tahminine dayanan SADF ve GSADF birim kök testleri ADF istatistik dizisinin alt değeri olarak elde edilmektedir (Phillips vd. 2011: 206-207):

$$x_t = \mu_x + \delta x_{t-1} + \sum_{j=1}^j \sigma \Delta x_{t-j} + \varepsilon_{x,t}, \varepsilon_{x,t} : NID(0, \mathcal{I}_x^2) \quad (1)$$

Her iki birim kök testine ait sıfır hipotezi $H_0 : \delta = 1$, ve alternatif hipotez $H_1 = \delta > 1$ şeklinde ifade edilmekte ve sıfır hipotezi birim kök ve balonun olmadığını, alternatif hipotez ise birim kök ve balonun varlığını belirtmektedir. Tekrarlamalı regresyonlarda 1 numaralı eşitlikteki model her geçişte bir gözlem arttırılan örnek verinin alt kümelerini kullanarak tekrar tekrar tahmin edilir. GSADF birim kök testinde alt örnekler SADF birim kök testine göre daha geniş olup GSADF birim kök testi aşağıdaki gibi gösterilebilir (Phillips vd., 2015: 1045):

$$GSADF(r_0) = \sup_{\substack{r_2 \in [r_0, 1] \\ r_1 \in [0, r_2 - r_0]}} \{ADF_{r_1}^{r_2}\} \quad (2)$$

Her iki birim kök testi ise aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Korkmaz vd., 2016: 39):

$$\sup_{r \in [r_0, 1]} ADF_r \rightarrow \sup_{r \in [r_0, 1]} \frac{\int_0^r w dw}{\left(\int_0^r w^2\right)^{1/2}}, GSADF(r_0) = \sup_{\substack{r_2 \in [r_0, 1] \\ r_1 \in [0, r_2 - r_0]}} \{ADF_{r_1}^{r_2}\} \quad (3)$$

Burada $ADF_r \rightarrow \sup_{r \in [r_0, 1]} \frac{\int_0^r w dw}{\left(\int_0^r w^2\right)^{1/2}}$, W standart Brownian sürecini ve $w(r) = w(r) \frac{1}{r} \int_0^1 w$ azalan Brownian sürecini belirtmektedir.

VERİ

Bu çalışmada Türkiye’de İslami hisse senedi piyasası ile geleneksel hisse senedi piyasalarındaki balonların varlığının araştırılması hedeflenmektedir. Bu amaçla çalışmada her iki hisse senedi endeksine ait, Koy 2018’in çalışmasında ele alındığı şekilde, aylık kapamış fiyatları kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan hisse senedi piyasalarının başlangıç tarihi KTLM 30 için endeksin oluşturulmaya başlandığı Ocak 2011, BIST 100 için ise Türkiye’de ve uluslararası düzeyde yaşanan finansal ve ekonomik krizler öncesinde balonların varlığının tespit edilmesi amacıyla Ocak 1991 olarak belirlenmiştir. Her iki hisse senedi piyasası için

verilerin elde edildiği son tarih Şubat 2021'dir. Çalışmada kullanılan veriler www.investing.com adresinden sağlanmıştır.

BULGULAR

İslami ve geleneksel hisse senedi piyasalarına ilişkin balonların araştırıldığı çalışmada değişkenlere ilişkin aylık kapanış fiyat endeksi verileri kullanılmıştır. Her iki hisse senedi grubunda balonların varlığı SADF ve GSADF testleri ile araştırılmıştır. Fiyatlardaki trend eğiliminden dolayı her iki testte sabitli ve trendli model kullanılmıştır. SADF ve GSADF testlerine ilişkin istatistikler her bir gözlem için Monte Carlo simülasyonu ile 1000 replikasyon sonucu elde edilen kritik değerler ile karşılaştırılmış ve sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur.

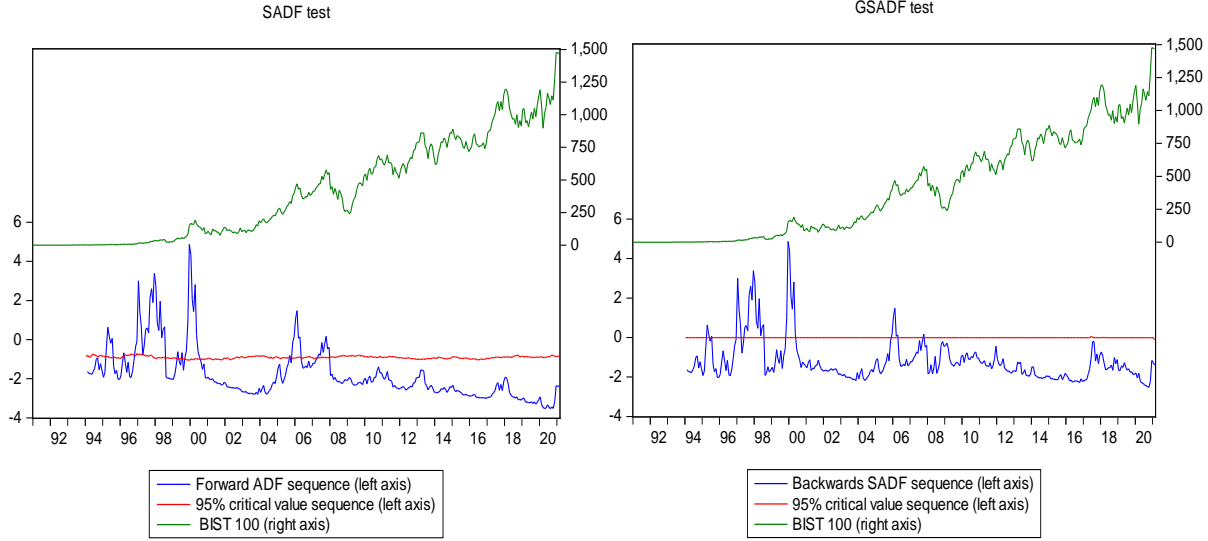
Tablo 1. Hisse Senedi Piyasalarına İlişkin SADF ve GSADF Test Sonuçları

Hisse Senedi Piyasaları	Uygulanan Test	Test İstatistikleri	Kritik Değerler		
			%90	%95	%99
BIST 100	SADF	4.868* (0.000)	0.272	0.570	1.084
BIST 100	GSADF	4.868* (0.000)	1.126	1.380	1.864
KTLM 30	SADF	2.546* (0.000)	0.200	0.435	0.913
KTLM 30	GSADF	2.546* (0.000)	0.916	1.110	1.528

Not: Gözlem sayısı KTLM 30 endeksi için 121, BIST 100 endeksi için 362 ve en düşük pencere hacmi ise sırasıyla 38 ve 21'dir. Parantez içindeki değerler olasılığı göstermektedir. Kritik değerler 1000 replikasyonlu Monte Carlo simülasyonundan elde edilmiştir. ***,** ve * sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyindeki anlamlılıkları ifade etmektedir.

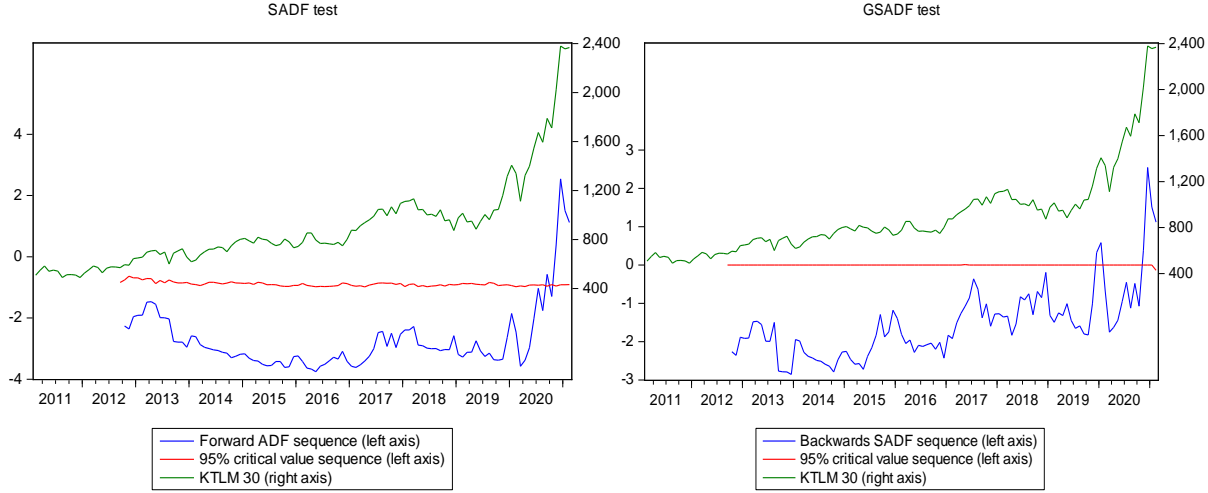
Tablo 1'de SADF ve GSADF test istatistik değerleri Monte Carlo simülasyonundan elde edilen kritik değerler ile karşılaştırılır. Test istatistik değerleri kritik değerlerden büyük olması balonların varlığını, küçük olması ise balonların olmadığını belirtmektedir. Çalışmada incelenen her iki hisse senedi piyasası için balonların olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilmekte ve söz konusu piyasalarda balonların varlığı ortaya konmaktadır. SADF ve GSADF testleri sonucunda her iki hisse senedi piyasasında birden fazla balonun varlığına ulaşılmış ve balonların gerçekleştiği dönemler sırasıyla Şekil 1 ve Şekil 2'deki grafiklerde gösterilmiştir. Şekillerde yer alan yeşil renkli çizgi hisse senedi piyasalarına ait fiyatları, kırmızı renkli çizgi kritik değerleri ve mavi renkli çizgi ise hesaplanan değerleri göstermektedir.

Şekil 1. BIST 100 için Balon Tarihlerini Gösteren SADF Dizileri

Şekil 1’de geleneksel hisse senedi piyasalarındaki balonların oluştuğu dönemler görülmektedir. Özellikle Türkiye’de geleneksel hisse senedi piyasalarında yerel kaynaklı 2000-2001 Türkiye bankacılık krizleri ve uluslararası kaynaklı 1997 Doğu Asya mali, 1998 Rusya ekonomik krizleri ve 2008 küresel finansal krizi öncesinde finansal balonların varlığı tespit edilmiştir.

Şekil 2. KATILIM 30 için Balon Tarihlerini Gösteren SADF Dizileri

Şekil 2’de İslami hisse senedi piyasasındaki balonların varlığının dünyada Covid-19 pandemisinin yaygınlaştığı ve Türkiye’de ilk vakanın görüldüğü 2020 yılının ilk çeyreği öncesi ile Türkiye ekonomisinde faiz artırma kararlarının alındığı 2020 yılının son çeyreği sonrasında ortaya çıktığı görülmektedir.

SONUÇ

Finansal balonlar varlık fiyatlarında rassal yürüyüş sürecinde meydana gelen hızlı ve spekülasyon sonucunda oluşmaktadır. Geçmişte hisse senedi piyasalarında yaşanan Güney Denizi, Mississippi, ABD Hisse Senedi ve Gayrimenkul gibi balonlar sonrasında finansal piyasalarda yıkıcı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Hisse senedi piyasalarında balon varlığı piyasanın etkin

olmadığını göstermekle birlikte finansal sistemde aksaklıkların varlığını da ifade etmektedir. Dolayısıyla hisse senedi piyasalarında olası balonların belirlenmesi gerek yatırımcılar ve gerekse de politika yapıcılar açısından faaliyetlerini yeniden planlamalarına olanak sağlayabilir.

Bu çalışmada Türkiye’de BIST 100 geleneksel hisse senedi piyasası ile KTLM 30 İslami hisse senedi piyasalarında balonların varlığı araştırılmıştır. Bu amaçla BIST 100 geleneksel hisse senedi piyasasına ait 1991:01-2021:02, KTLM 30 İslami hisse senedi piyasasına ait 2011:01-2021:02 dönemleri için aylık kapanış fiyat endeksi değerleri kullanılmıştır. Balonların belirlenmesi amacıyla Phillips vd. (2011, 2015) tarafında geliştirilen SADF ve GSADF testleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre her iki hisse senedi piyasasında birden fazla balonun varlığı tespit edilmiştir. Bu çalışmanın sonuçları Evans (1991), Chen ve Funke (2013) ve Çağlı ve Mandacı (2017) çalışmalarından elde edilen bulgular ile benzerlik, Yanık ve Aytürk (2011), Bozoklu ve Zeren (2013) çalışmalarından elde edilen bulgular ile ise farklılık göstermektedir. Balonların varlığı söz konusu hisse senedi piyasalarının etkin olmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla her iki hisse senedi piyasalarında yatırımcıların normalin üstünde getiri sağlaması mümkün görülmektedir. Ayrıca Türkiye’de geleneksel hisse senedi piyasalarında 1997, 1998, 2000-2001 krizlerinin öncesinde balonların oluşması, balonların finansal krizler için öncü gösterge olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Genel olarak her iki hisse senedi piyasası için elde edilen bulgular yatırımcılar için karlı yatırım fırsatlarını değerlendirmede ya da kayıp risklerini minimize etmede, politika yapıcılar için ise olası bir krizi önceden tahmin ederek gerekli tedbirleri alma konusunda faydalı olabilir.

KAYNAKLAR

- Akıncı, M., Akıncı, G. Y., & Yılmaz, Ö. (2014). Lale çılgınlığı’ndan mortgage krizi’ne spekülasyon balonları. *Journal of History School (JOHS)*, 7(XIX), 719-749.
- Akkaya, M. (2018). Borsa İstanbul hisse senedi getirilerinde balon oluşumu üzerine bir uygulama. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19 (1), 188-200.
- Almudhaf, F. (2017). Speculative bubbles and irrational exuberance in African stock markets. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 13, 28-32.
- Altay, E. (2008). Rational bubbles in İstanbul stock exchange: linear and nonlinear unit root tests. In *Economics of Emerging Markets*. New York: Nova Publishers Inc.,
- Anderson, K., Brooks, C., & Katsaris, A. (2010). Speculative bubbles in the s&p 500: was the tech bubble confined to the tech sector. *Journal of Empirical Finance*, 17 (3), 345-361.
- Bozoklu, Ş., & Zeren, F. (2013). Türkiye hisse senedi piyasasında rasyonel köpükler: saklı eş bütünleşme yaklaşımı. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(9), 17-31.
- Brooks, C., & Katsaris, A. (2003). Rational speculative bubbles: an empirical investigation of the london stock exchange. *The Bulletin of Economic Research*, 55 (4), 319-346.
- Çağlı, E. Ç., & Mandacı, E. P. (2017). Borsa İstanbul’da rasyonel balon varlığı: sektör endeksleri üzerine bir analiz. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54 (629), 63-76.

- Chang, T., Chiu, C. C., & Nieh, C. C. (2007). Rational bubbles in the US stock market? further evidence from a nonparametric cointegration test. *Applied Economics Letters*, 14 (7), 517-521.
- Chang, T., & Cai, Y. (2016). Do bubbles exist in Chinese share markets?. *International Review of Accounting, Banking and Finance*, 8, 43- 54.
- Chen, X., & Funke, M. (2013). Real-time warning signs of emerging and collapsing Chinese house price bubbles. *National Institute Economic Review*, 223, 39-48.
- Chen, Y. H., & Quan, L. (2013). Rational Speculative bubbles in the Asian stock markets: tests on deterministic explosive bubbles and stochastic explosive root bubbles. *Journal of Asset Management*, 14 (3), 195-208.
- Chen, M. P., Lin, Y. H., Tseng, C. Y., & Chen, W. Y. (2015). Bubbles in health care: evidence from the US, UK and German stock markets. *North American Journal of Economics and Finance*, 31, 193-205.
- Evans, G. W. (1991). Pitfalls in testing for explosive bubbles in asset prices. *The American Economic Review*, 8 (4), 922-930.
- Fama, E. F. (1970). Efficient capital markets: a review of theory and empirical work. *The Journal of Finance*, 25 (2), 383-417.
- Korkmaz, Ö., Erer, D., & Erer, E. (2016). Alternatif yatırım araçlarında ortaya çıkan balonlar Türkiye hisse senedi piyasasını etkiliyor mu? bist 100 üzerine bir uygulama. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 10 (2), 29-61.
- Koy, A. (2018). Multibubbles in emerging stock markets. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 55 (637), 95-109.
- Liaqat, A., Nazir, M. S., & Ahmad, I. (2019). Identification of multiple stock bubbles in an emerging market: application of gsadf approach. *Economic Change and Restructuring*, 52, 301-326.
- Liaqat, A., Nazir, M. S., Ahmad, I., Mirza, H. H., & Anwar, F. (2020). Do stock price bubbles correlate between China and Pakistan? an inquiry of pre- and post-Chinese investment in Pakistani capital market under China-Pakistan economic corridor regime. *International Journal of Finance & Economic*, 25(3), 323-335.
- Malkiel, B. G. (2003). The efficient market hypothesis and its critics. *Journal of Perspectives*, 17(1), 59-82.
- Moustafa, M. A. (2004). Testing the weak-form efficiency of the United Arab Emirates stock market. *International Journal of Business*, 9 (3), 309-325.
- Phillips, P. C. B., & Yu, J. (2011). Dating the timeline of financial bubbles during the subprime crises”, *Quantitative Economics*, 2(3), 455-491.
- Phillips, P. C. B., Wu, Y., & Yu J. (2011). Explosive behavior in the 1990s nasdaq: when did exuberance escalate asset values?. *International Economic Review*, 52(1), 201–226.
- Phillips, P. C. B., Shi, S., & Yu, J. (2015). Testing for multiple bubbles: historical episodes of exuberance and collapse in the s&p 500. *International Economic Review*, 56(4), pp. 1043–1077.
- Yanık, S., & Aytürk, Y. (2011). Rational speculative bubbles in İstanbul stock Exchange. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 51, 175-190.
- Zeren, F., & Yılancı, V. (2019). Are there multiple bubbles in the stock markets?. Further Evidence from Selected Countries. *Ekonomika*, 98 (1), 81-95.

Zhao, Z., Wen, H., & Li, K. (2021). Identifying bubbles and the contagion effect between oil and stock markets: new evidence from China. *Economic Modelling*, 94, 780-788.

KORONAVİRÜS PANDEMİSİNİN SİGORTA SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

THE EFFECTS OF THE CORONAVIRUS PANDEMIC ON THE INSURANCE SECTOR

Ali KAHRAMANOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Bafra İşletme Fakültesi, Sigortacılık ve Aktüerya Bilimleri
Bölümü, Samsun, Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2918-8273>

ÖZET

Bilimsel olarak COVID-19 olarak sınıflandırılan koronavirüs hastalığı, 11 Mart 2019'da Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından ilan edilen durumla küresel pandemi statüsüne ulaşmıştır. Virüsün önceki salgınlara kıyasla hızlı bir oranda yayılması, ülkelerin tamamen kilitlenmesine, seyahatlerin yasaklanmasına, halka açık toplantılara ve ofislerin kapatılmasına neden olmuştur. İşletmelerin küresel olarak kapanmasının yanı sıra iş ve can kaybı yaşanmıştır. Genel ekonomik durum küresel bir durgunluktur. Sigorta endüstrisinde oluşan sermaye birikimi ve tazminat ödemeleri, dünyanın dört bir yanındaki hükümetlerin ve insanların ekonomik olarak tamamen yok olmaktan kurtulmak için aradıkları umut ışığı haline gelmiştir. Bununla birlikte, enfeksiyon vakalarındaki hızlı artış, enfekte kişilerin iyileşmesinden daha fazla olması nedeniyle, pandemi birçok hükümeti alt etmiş ve bazı sigorta şirketlerini mali olarak zayıflatmıştır. Pandeminin küresel sigorta endüstrisi üzerindeki etkisi, hükümetlere ve sigortacılara gelecekteki olayların simülasyonu için bir kılavuz sağlamak üzere henüz tahmin edilmemiş ve öngörülmemiştir. Sigorta sektörü 2019 yılını yüzde 4,4'lük prim üretimi artışı tamamlamıştır. Prim üretimindeki bu büyüme 2015'ten bu yana yaşanan en büyük artış olarak kayıtlara geçmiştir. Küresel prim geliri ise 2020 yılında 3.906 milyar Euro'ya ulaşmıştır. Ancak pandeminin ekonomik sonuçları çoğu sektör gibi sigorta sektörünü de olumsuz etkilemiştir. Ekonomik gelişmeleri incelediğimizde dünyanın dört bir yanındaki ekonomik faaliyetlerin aksamasının sigorta taleplerini etkileyeceğini öngörülmektedir. Azalan ekonomik faaliyet nedeniyle primler düşmüştür ve yılsonuna kadar daha da düşmesi beklenmektedir. Sigortacılar ayrıca, bireylerin poliçelerini aktif tutmak için prim ödememeleri veya ödememeyi seçmeleri durumunda, işlerinin belirli bölümlerinde poliçe ihlallerinde bir artış yaşayabilecektir. Poliçe telerindeki azalmanın 2020'nin sonuna kadar devam etmesi ve bu doğrultuda küresel prim gelirlerinin 2020'de yüzde 3,8 oranında azalmasını beklenmektedir. Dönem boyunca toplanan primlerden daha fazla tazminat ödenmesi nedeniyle kârlar önemli ölçüde azalmıştır. Bazı şirketler çalışanları işten çıkarmak zorunda kaldı, böylece üretkenlik azalmıştır. Hükümetin salgınla savaşmasına yardımcı olmak için sosyal sorumluluğa daha fazla harcama yapılması nedeniyle şirketlerin bütçeleri de artmıştır. Örneğin, bazı sigortacılar çalışanları için el dezenfektanları, eldivenler, burun maskeleri ve diğer hijyen malzemelerini satın almak zorunda kalmıştır. Finansal piyasalardaki dalgalanma nedeniyle, yatırım geliri, düşen faiz oranları ile önemli ölçüde düşmüştür. Sigortayı geri satın almak isteyebilecek başarısız poliçe sahiplerini takip edemeyen şirketler, işlerini yeniden canlandırma konusunda rakiplerine göre bir avantaja sahip olacaktır. Pandemi sonrasında ise ekonomide U şeklinde bir toparlanma senaryosu gerçekleşirse 2021'de prim gelirlerinde yüzde 5,6 artış yaşanacağını tahmin edilmektedir. Dünya ekonomisi ve pandeminin gidişatını da göz önünde bulundurarak uzun vadede prim gelirlerinde 2030'a kadar yüzde 4,4 büyüme beklenmektedir. Bu çalışmada; küresel sigorta sektöründeki süreçlerde oluşan değişiklikleri ve yeni eğilimlerinin analizi yapılmış ve pandemi öncesi dönemde sektör verileri analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs, Sigortacılık, Sigorta Endüstrisi, Sigorta Engelleri

ABSTRACT

Scientifically classified as COVID-19, the coronavirus disease has reached global pandemic status with the status announced by the World Health Organization (WHO) on March 11, 2020. The spread of the virus at a rapid rate compared to previous outbreaks has caused countries to be completely locked up, travel bans, public meetings and office closures. In addition to the global closure of businesses, there was loss of business and life. The general economic situation is a global recession. The accumulation of capital and compensation payments in the insurance industry has become a beacon of hope that governments and people around the world are seeking to avoid complete economic extinction. However, the pandemic has overwhelmed many governments and financially weakened some insurance companies, as the rapid increase in infection cases was greater than the recovery of infected people. The impact of the pandemic on the global insurance industry has not yet been anticipated and predicted to provide governments and insurers with a guide for simulation of future events. The insurance industry has completed 2019 with an increase of 4.4 percent in premium production. This growth in premium production has been recorded as the biggest increase since 2015. Global premium income reached 3,906 billion Euros in 2020. However, the economic consequences of the pandemic had a negative impact on the insurance industry, like most other sectors. When we examine the economic developments, it is predicted that the disruption of economic activities all over the world will affect the insurance demands. Premiums have fallen due to reduced economic activity and are expected to fall further by the end of the year. Insurers may also experience an increase in policy breaches in certain parts of their business if individuals do not or choose not to pay premiums to keep their policies active. It is expected that the decline in the policy scales will continue until the end of 2020, and accordingly, global premium revenues will decrease by 3.8 percent in 2020. Profits decreased significantly due to the payment of more compensation than the premiums collected during the period. Some companies have had to lay off employees, thus reducing productivity. The budgets of companies have also increased due to higher spending on social responsibility to help the government fight the epidemic. For example, some insurers have had to purchase hand sanitizers, gloves, nasal masks and other hygiene items for their employees. Due to the volatility in the financial markets, investment income decreased significantly with falling interest rates. Companies that are unable to track unsuccessful policyholders who may wish to buy back insurance will have an advantage over their competitors in reinvigorating their business. If a U-shaped recovery scenario occurs in the economy after the pandemic, it is estimated that there will be an increase of 5.6 percent in premium revenues in 2021. Considering the course of the world economy and the pandemic, a growth of 4.4 percent is expected in premium revenues until 2030 in the long term. In this study; The changes and new trends in the processes in the global insurance sector were analyzed and the sector data was analyzed in the pre-pandemic period.

Keywords: Coronavirus, Insurance, Insurance Industry, Insurance Barriers

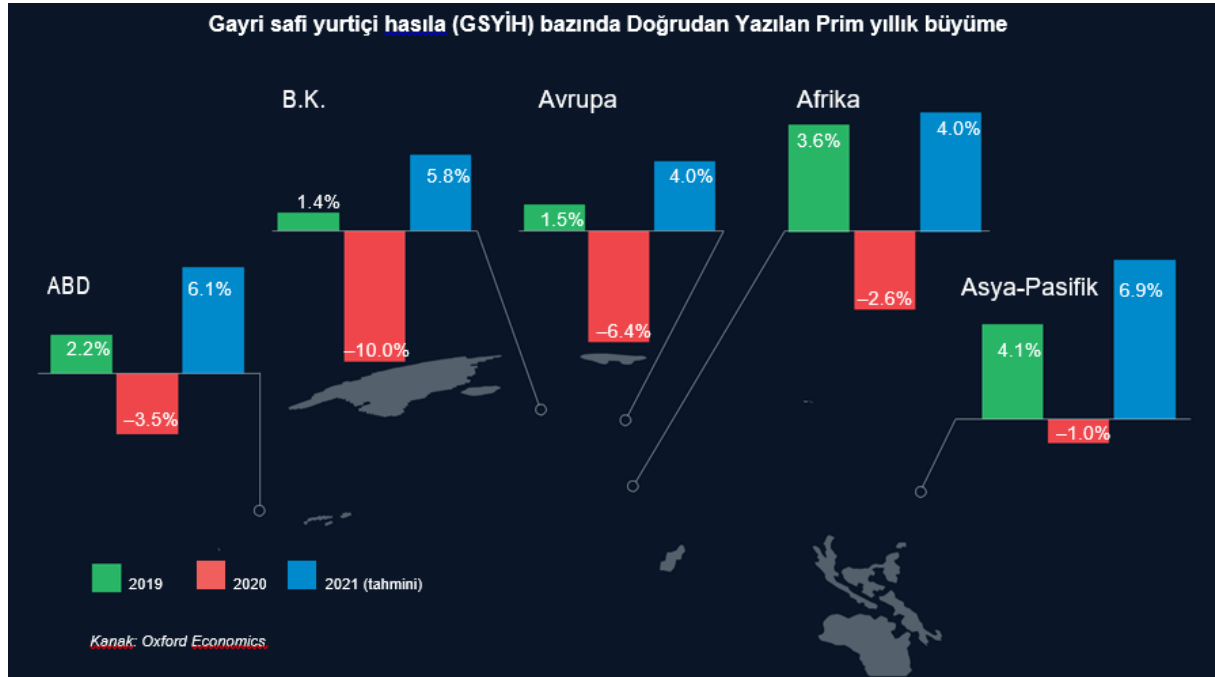
GİRİŞ

Bilimsel olarak COVID-19 olarak yeniden sınıflandırılan koronavirüs hastalığı, küresel pandemi halini almıştır. 11 Mart 2020'da Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından ilan edilen pandemi statüsüne ulaşmıştır. Virüsün önceki salgınlara kıyasla hızlı bir oranda mevcut yayılması, ülkelerin tamamen kilitlenmesine, seyahatlerin yasaklanmasına, halka açık toplantılara ve ofislerin kapatılmasına neden olmuştur. İşletmelerin küresel olarak kapanmasının yanı sıra iş ve can kaybı yaşanmıştır. Genel ekonomik durum küresel bir

durgunluktur(WHO,2020). Çoğu durumda, sigorta endüstrisi ve dünyanın dört bir yanındaki hükümetler, insanların tamamen yok olmaktan kurtulmak için aradıkları umut ışığı haline gelmiştir. Bununla birlikte, enfeksiyon vakalarındaki hızlı artış, enfekte kişilerin iyileşmesinden daha fazla olması nedeniyle, pandemi birçok hükümeti alt etmiş ve bazı sigorta şirketlerini mali olarak zayıflatmıştır(WHO, 2021).

Küresel sigorta sektörü 2019 yılında Dünya'nın tüm bölgelerinde artış gösterirken, pandeminin başladığı 2020 yılında özellikle Birleşik Krallık(BK)'ta %10 daralma ile en yüksek kayıp seviyesine ulaşmıştır. Asya/ Pasifik bölgesinde ise %1'lik daralma ile en az zararın görüldüğü bölge olmuştur. 2021 yılı tahminlerinde ise tüm bölgelerde toparlanma beklenmektedir. 2021 yılında en fazla sektörel büyüme Amerika Birleşik Devletleri(ABD)'nde %6,1ile beklenmektedir. Dünyanın tüm bölgelerinde gayrisafi yurtiçi hasıla bazında doğrudan yazılım primin yıllık büyüme oranları Şekil-1'de verilmektedir.

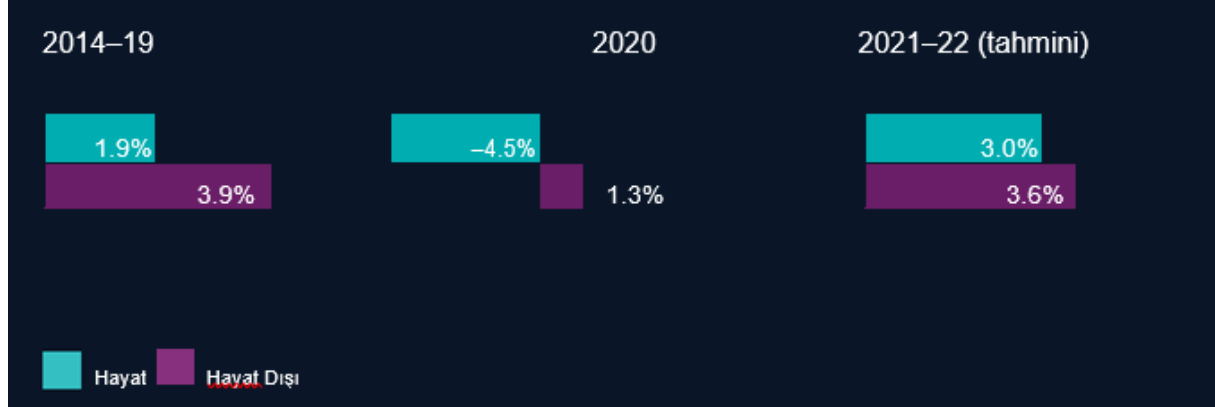
Şekil-1: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla(GSYİH) Bazında Doğrudan Yazılım Primin Yıllık Büyüme Oranları

Kaynak: Oxford Economics,2021

Sigorta endüstrisini Hayat Sigortaları ve Hayatdışı Sigortalar olarak sınıflandırarak büyüme oranları incelendiğinde; 2014 ile 2019 yılları arasında her iki sınıfta da büyüme sağlanırken, pandemi döneminde hayat sigortaları sınıfında küresel çapta %4,5 küçülmüştür. Pandemi sonrası tahminlerde büyüme eğiliminin tekrar yakalanacağını beklenmektedir. Hayat ve hayatdışı sigorta endüstrisi büyüme oranları Şekil-2'de verilmektedir.

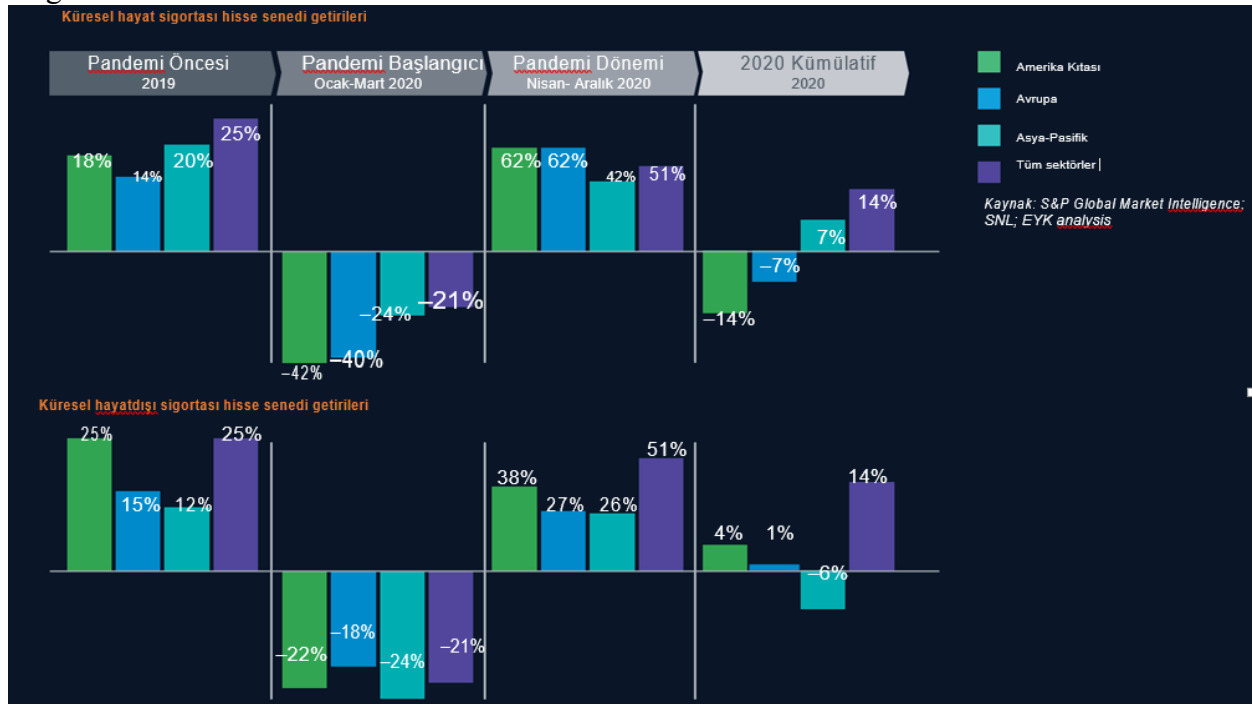
Şekil-2: Hayat ve Hayatdışı Sigorta Endüstrisi Büyüme Oranları

Kaynak: Oxford Economics, 2021

Hisse senetleri getirileri analiz edildiğinde; Pandemi dönemi öncesinde hem hayat hem de hayatdışı sigortalarında faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin hisse senedi değeri, tüm bölgeler için, artmıştır. Pandemi başlangıcında azalan hisse senedi değerlerinin devam eden dönemde yeniden değerlendirildiği Şekil-3’de görülmektedir.

Şekil-3: Hayat ve Hayatdışı Sigorta Endüstrisinde Yer Alan Sigorta Şirketlerinin Hisse Senedi Değerleri

Kaynak: S&P Global Market Intelligence, 2021

Bu çalışmada; küresel bir ekonomik felakete dönüşen pandeminin, sigortacılık sektörüne etkileri ve ekonomik olarak verdiği zararlar ortaya koyulmaktadır. Ayrıca küresel sigorta sektöründeki süreçlerde oluşan değişiklikleri ve yeni eğilimlerinin analizi yapılmış ve pandemi öncesi dönemde sektör verileri analiz edilmiştir.

TEMEL GÖZLEMLER VE POLİTİKA DEĞERLENDİRMELERİ

COVID 19 krizi bireyler, toplum, iş dünyası ve dünya genelinde daha geniş ekonomi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaya devam etmektedir. Sigorta sektörü bu pandeminin etkisinden kaçamamasına rağmen sigortacı şirketleri krize hızla yanıt vermiştir (Richter and Wilson, 2020). Diğer sektörler de salgın krizine yanıt verdikçe, ekonomik düzelme sağlanana kadar sigortacılar bir dizi zorlukla karşılaşacak ancak aynı zamanda orta ve uzun vadede birçok yeni fırsat oluşacaktır. Sigortacılar tarafından alınan etkiler ve önlemler;

- i. Müşteri, finans ve iş
- ii. Algı, marka ve strateji
- iii. Operasyonel dayanıklılık, hizmet sunumu ve işgücü
- iv. Yönetim, risk ve kontrollerdir.

Genel Sigorta(GS); Genel sigortacılar üzerindeki etki, sigortacıların sunduğu ürün ve teminat türlerine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Pandemi; seyahat, etkinlikler ve ticari kredi sigortası gibi belirli iş kollarında yeni primleri olumsuz etkiledi ve bu iş kollarından kaynaklanan zararlar önemli hale gelebilir. Motor ve ev gibi diğer iş kolları nispeten istikrarlı kalmıştır. Kişisel hatlar (örneğin, motor) için talep hacimleri, kilitlenme nedeniyle büyük ölçüde azalmıştır (Arena, 2008). Çok sayıda tazminat talebi başlatıldığından, iş sürekliliği kapsamı açısından, sigortacıların taleplerin değerlendirilmesinde yasal olmayan, tüketici yanlısı bir yaklaşım için politikalarındaki olası istisnalara ve hükümet beklentilerine çok dikkat etmeleri gerekmektedir. Bazı önemli durumlarda, GS sigortacıları, kısıtlamalar nedeniyle polişe sahiplerine kredi ve indirim teklifinde bulunmaktadır. Operasyonel olarak, GS sigortacıları, çoğu iş gücünün uzaktan çalıştığı krizin ilk aşamasında nispeten iyi yanıt vermişlerdir. Çağrı merkezi operasyonlarında ve üçüncü taraf sağlayıcı hizmetlerinde bazı zorluklara rağmen bu sorunlar genel olarak ele alınmamıştır (McAlee, 2020). Dijital yetenek geliştirmiş olan sigortacılar, müşteri ve araçların self servis ve angajman ihtiyaçlarına cevap vermek için daha iyi bir konumdadılar. Yatırım perspektifinden bakıldığında, finansal piyasalardaki oynaklığın özellikle GS sigortacıları üzerinde belirgin bir etkisi olmamıştır.

Yaşam ve Emeklilik Sigorta Sektörü; Yaşam ve Emeklilik Sigorta sektörü bir dizi önemli cepheden etkilenmiştir (Insurance-Europe, 2020):

- i. COVID-19'un yerel, bölgesel ve küresel düzeyde ekonomik faaliyet ve istihdam düzeyleri üzerindeki önemli etkisiyle, tüketici harcama gücü kısa bir süre içinde önemli ölçüde azalmıştır. Sigortacılar, potansiyel olarak büyük gecikmeleri engellemek için ödeme kesintileriyle yanıt vermektedir.
- ii. Tüketici harcama gücündeki düşüşle birlikte, piyasa oynaklığı ve genel belirsizliğin tüketici güveni ve dolayısıyla harcama isteği üzerindeki etkisi olmaktadır. Hayat sigortacıları, bunun belirsiz bir süre için önemli ölçüde daha düşük yeni iş hacimlerine dönüşmesini beklemektedir.
- iii. Artan gecikmelerle birlikte daha düşük yeni iş hacimleri beklentisine ek olarak, piyasa değerleri ve faiz oranlarında önemli bir düşüş yaşanmıştır. Bunun hayat güvencesi getiren gelir seviyeleri üzerindeki etkisi, bazı durumlarda mali sıkıntıya ve gider kesintileri gibi tatsız eylemleri dikkate alma ihtiyacına yol açmaktadır.
- iv. Trajik hayat kayıpları toplumda yankılanacak olsa da sigorta perspektifinden bakıldığında, hastalığa yenik düşenlerin birçoğunun kapsama alanı bulunmayan yaş sınırında olduğu için hayat sigortacıları bundan etkilenmeyebilir. Bununla birlikte, hastane veya tıbbi bakım arama korkusundan veya genel olarak kendi kendine izolasyondan kaynaklanan genel stres nedeniyle diğer gruplar için ölüm oranının artma riski vardır. Operasyonel olarak, Genel Sigorta şirketlerine benzer olarak Yaşam ve Emeklilik Sigortacıları ilk krizle iyi başa çıkmıştır. Bununla birlikte, kendi kendine izolasyon kuralları yürürlükteyken, Yaşam ve Emeklilik

Sigorta ürünlerinin doğası ve araçılara ve diğer araçılara bağımlılık nedeniyle dijital yetenek giderek daha önemli hale gelmektedir.

Sağlık Sigortası; Dünya çapında çok çeşitli sağlık sistemleri vardır, sağlık sigortaları üzerindeki etki tek tip olmayacaktır. Örneğin İrlanda'da hükümet, özel hastane hizmetlerinin COVID-19 artışını desteklemek için yeniden yönlendirilmesini zorunlu kılarken, diğer ülkelerde özel sağlık sağlayıcıları müdahaleyi desteklemek için hizmetlerini gönüllü olarak vermişlerdir. Bu ve zorunlu kendi kendine tecrit kuralları, seçmeli prosedürlerin ve konsültasyonların büyük ölçüde kısıldığı ve ardından kısa vadede talep hacminin azaldığı anlamına gelmiştir. Bununla birlikte, müşterilerin özel sağlık sigortası için ödeme yaptığı ancak bir kamu hastasından ayırt edilmediği durumlarda, bazı müşterilerin kredi veya indirim beklemesi olasıdır. Bununla birlikte, bakım evlerinde artan enfeksiyon ve ölüm kümeleri endişe verici bir eğilimdedir ve sigortacıların yüksek tazminatlara maruz kalma olasılığı belirsizdir. Genel olarak, sağlık sigortaları operasyonel olarak Genel Sigorta ve Yaşam ve Emeklilik sigortacılarının karşılaştığı bazı esneklik zorluklarını deneyimlemiştir. Beklentiler, uzaktan tıbbi konsültasyonları desteklemeye yönelik dijital yeteneklerin, kendi kendine izolasyon kuralları ışığında daha fazla yatırım kazanacağı yönündedir. Orta vadeli hükümet harcamalarının krizin ışığında büyük ölçüde artması beklenmektedir ve toplum genelinde yaşanan korkular uzun vadede özel sağlık sigortasının daha fazla yaygınlaşmasını sağlayabilir(Babuna vd.2020).

Reasürans; Reasürörler, sigortacılarla aynı şekilde etkilenecek ancak etkileri daha ağır reasüre edilen iş kolları için demografik tarafta daha belirgin olacaktır. Hayat ve Emeklilik işinde, reasürörlerin zarar beklentileri, ölüm oranlarının gelişimine ve bunun, yıllık hayat sigortalarına karşı potansiyel olarak doğal bir koruma sağlandığı göz önüne alındığında, bunun ilgili genel iş kitaplarını nasıl etkileyeceğine bağlı olacaktır. Kilit belirleyicilerden biri, kaybın kaynaklandığı 'olayın' net tanımı olacaktır; Bireysel reasürans sözleşmelerinde ve programlarında, tanımlara ve dolayısıyla borca ilişkin farklı görüşler olacaktır. Reasürans programlarındaki belirli hükümler ve istisnalar ve bir olay olarak COVID-19'un bunlar tarafından kapsanıp kapsanmayacağı yakından incelenecektir. Bir başka karmaşıklık da, sosyal, hükümet veya potansiyel olarak düzenleyici baskılar nedeniyle sigortacı sedanların belirli talepleri ödemeyi kabul edebilmeleri (örneğin, iş kesintisi) ancak reasürörün bu konuma itiraz etmesidir. Soru, ödemenin daha genel, tüketici ve davranış odaklı ilkelere ve beklentilere mi yoksa ödeme konusunda açık bir düzenleme yükümlülüğüne mi dayandığıdır. Bu tür görüşmelerin tam olarak çözülmesinin uzun bir süre alması beklenmektedir. Sağlık Sigortası işinde, reasürörlerin, sigortacı ile reasürör arasında kararlaştırılan herhangi bir potansiyel indirim oranını orantılı olarak takip edeceği sigortacı düzeyinde bir beklenti olacaktır. Reasürörlere karşı uzun vadeli zarar riskleri, sektör üzerindeki birincil ani etki, faiz oranı ve finansal piyasa ortamının reasürör bilançoları üzerinde devam eden zararlarıdır(Acs and Karpman, 2020).

SONUÇ

Küresel sigorta sektörü 2020'ye iyi bir şekilde girmiştir. 2019'da primler, 2015'ten bu yana en güçlü büyüme olan % 4,4 oranında arttı. Artışın nedeni, büyümenin 2018'de keskin bir şekilde artarak % 4,4'e yükseldiği yaşam sigortaları segmentidir. Çin'de yasal düzenlemeler ve düşük faiz oranlarıyla sigorta sektörünün gelişmesine öncülük etmiştir. Küresel prim geliri 2019'da toplam 3,906 milyar Euro olmuştur. Pandemi ile birlikte dünya genelinde ekonomik faaliyetin aniden durması sigorta talebini de etkilemektedir. Küresel mali kriz sırasında küresel prim gelirleri 2020'de %3,8 azalmıştır ve önceki yıllarda olan artış hızının düşmesi beklenmektedir.

Covid-19 öncesi büyüme trendi ile karşılaştırıldığında, pandemi küresel prim havuzunu yaklaşık 358 milyar Euro azaltacaktır. Dünya ekonomisi için U şeklindeki senaryoya uygun olarak, prim büyümesi yeniden 2021'de % 5,6 artış beklenmekte ve toplam prim gelirinin kriz öncesi seviyeye dönmesi beklenmektedir. Oyunun kurallarını değiştiren bir unsur olarak görülse de, sigortacılıkta mevcut eğilimleri, yani dijitalleşme ile Asya'da yıllık % 8.1 büyüme ile 2030'a kadar Asya'nın (Japonya hariç) küresel pazardan neredeyse iki kat daha hızlı büyümesi beklenmektedir. Asya'nın yükselen orta sınıfı, zayıf sosyal güvenlik sistemlerini ve doğal afetler, sağlık, emeklilik ve ölüm oranlarındaki koruma açıklarını yansıtan, büyük bastırılmış talep ile son çare olarak giderek artan bir tüketici rolünü oynayacaktır. Sonuç olarak, bölgenin küresel prim havuzundaki payı (Japonya hariç) 2019'da %24,2'den 2030'da % 35,3'e yükselecektir. Covid-19'dan "fayda sağlayabilecek" bir diğer eğilim de Çevresel, Sosyal ve Yönetişimdir. Korona krizi dünyaya bir şey öğrettiyse bu da daha fazla dayanıklılığa ihtiyaç olduğudur. Çevresel, Sosyal ve Yönetişim giderek artan bir şekilde, yatırım getirilerini iyileştirmek için uzun vadeli riskleri taramak için vazgeçilmez bir araç olarak değil aynı zamanda bir sigorta işi sağlayıcı olarak da görülecektir. Giderek daha fazla şirket Çevresel, Sosyal ve Yönetişim stratejilerini uyguladıkça, ürün ve hizmetlere eşlik eden talep de hızla artacaktır. Yeni bir "etki yüklenimi" dönemi doğacaktır.

Birbiriyle yakından ilişkili ve birbirini güçlendiren aşağıdaki üç zorunluluğun sigortacıların kendileri ve bir bütün olarak toplum için değer yaratması açısından önemlidir:

- Stratejik yönü belirlemede 'hedef' yeniden tanımlanmalı ve hassaslaştırılmalı
- İşletmeyi daha çevik, dijital ve müşteri odaklı hale getirilmeli
- Maliyet yönetimini ve sermaye tahsisini optimize ederek değer oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acs, Gregory, and Michael Karpman.2020. "Employment, Income and Unemployment Insurance during the COVID-19 Pandemic."Urban Institute.
- Arena, Marco.2008. "Does insurance market activity promote economic growth? A cross-country study for industrialized and developing countries." Journal of risk and Insurance, 75(4): 921–946
- Babuna, Pius, Xiaohua Yang, Amatus Gylbag, Doris Abra Awudi, David Ngmenbelle and Dehui Bian.2020. "The Impact of COVID-19 on the Insurance Industry." International journal of environmental research and public health, 17(16): 5766.
- Coronavirus, World Health Organization, https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1, accessed on 26.02.2021
- Insurance-Europe.2020. "Response to IAIS consultation on the impact of COVID-19." Insurance Europe Position Papers.
- McAleer, Michael.2020. "Prevention is better than the cure: Risk management of COVID-19. Oxford Economics.2021. <https://www.oxfordeconomics.com/data-sets/globalinsurancedata> (accessed on 22.02.2021).
- Richter, A., and Thomas C Wilson.2020. "Covid-19: implications for insurer risk management and the insurability of pandemic risk." The Geneva risk and insurance review,45(2): 171–199.
- S&P Global Market Intelligence.2021, <https://www.spglobal.com/marketintelligence/en/campaigns/data-that-delivers/insurance> (accessed on 28.02.2021).
- WHO—World Health Organization. Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard. Available online:https://covid19.who.int/?gclid=EAIaIQobChMIm7_G7fWS6gIVIB-tBh0-jgCAEAAYASAAEgliavD_BwE (accessed on 21.02.2021).

KUR'ÂN'DA GENÇ VE GENÇLİK İLE İLGİLİ KULLANILAN KAVRAMLARIN SEMANTİK AÇIDAN TAHLİLİ

THE SEMANTIC ANALYSIS OF CONCEPTS RELATED TO YOUNG AND YOUTH IN
THE QURAN

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BAĞIŞ

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Ana Bilim Dalı
Şırnak/Türkiye. ORCID ID: 0000-0001-6472-9480

ÖZET

Kur'ân kavramlarının açıklanmasında, Hz. Peygamber'in hadisleri, sebab-i nüzul ve sahabe kavli gibi tefsire dair rivayetlerin bilinmesi önem arz ettiği gibi Arap dili kapsamında kelimelerin kökeni, yapıları, türeme ve biçimlenme durumları ve zaman içinde geçirdikleri anlamsal değişimlerin bilinmesi de son derece önemlidir. Bu bağlamda *semantik* diye tabir edilen ve kelimelerin etimolojik kökenlerinin yanı sıra tarihi süreç içerisinde uğradıkları anlamsal değişimleri tespit eden bilimin tefsir ilmine katkısı büyüktür. Zira Kur'ân'ın mesajları, onun kavramları üzerinden anlaşılmaktadır. Bu yüzden kavramların manalarını geniş bir perspektiften ve tam olarak tespit etmek için onları lügavî yönden iyice tahlil etmek gerekmektedir.

Bu çalışma kapsamında Kur'ân'da genç ve gençlikle ilgili kullanılan kavramlar tespit edilerek semantik bilimi açısından tahlil edilmiştir. Bu çerçevede Kur'ân'da genç ve gençlikle ilgili kullanılmış “ğulâm, ğilmân, fetâ, fityetün, ibn, ebnâ', beniyy, büneyy, veled, evlâd, imraateyn, nisâ, belağe eşüddeh, belağe'l-hülüm” kavramları lügavî yönden ele alınarak Kur'ân bütünlüğü içerisinde incelenmiştir. Söz konusu kavramların bu şekilde tahlil edilmesi, Kur'ân'da genç ve gençlikle ilgili meselelerin daha iyi anlaşılmasını ve böylece Kur'ân'ın bu meselelerde vermek istediği mesajların ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır.

Kur'ân gerek bazı peygamber kıssalarında gerekse insanlar arası sosyal ilişkilere dair hükümlerde gençler ve gençlikle ilgili meselelere yer vermiştir. Çünkü gençlik dönemi, insan ömrü içerisinde karışık ve değişken duyguların en yoğun yaşandığı dönemdir. Bu dönem, insanın bazı yeni özelliklerini keşfettiği, yeni hayat tecrübeleri kazandığı, yeni ilişkiler kurduğu ve kişiliğinin teşekkül etmeye başladığı bir dönemdir. İnsan hayatında çocukluk ve yaşlılık dönemleri her ne kadar farklı karakteristik özellikler gösterse de bu dönemlerde zayıflık ve bağımlılık daha ön plandadır. Gençlik ise bu dönemlere oranla gücün, özgürlüğün ve yetkinliğin ön plana çıktığı bir dönemdir. Aynı şekilde toplum hayatında da bu dönem, geçmiş ile gelecek arasında bir köprü görevi görmektedir. Bu ve benzeri sebeplerden ötürü Kur'ân'da gençler ve gençlik dönemi üzerinde önemle durulmuş ve insanın özellikle bu önemli dönemde hayatını, Yaraticısının direktiflerine uygun olarak ıslah etmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Genç, Gençlik, Kavram, Semantik tahlil.

ABSTRACT

In explaining the concepts of the Quran, it is important to know the hadiths of the Prophet, asbâb al-nuzûl, the words of companions of prophet Mohammad about the interpretation as well as to know the origin, structure, derivation and formation of words and the semantic changes they have gone through in time within the scope of Arabic language. In this context, the contribution of science, which is called semantics and determines the etymological origins of words as well as the semantic changes they have undergone in the historical process, has a great contribution to the tafsir. Because the messages of the Quran are understood through its concepts. Therefore, in order to determine the meanings of the concepts from a broad perspective and precisely, it is necessary to analyze them thoroughly from a lexical point of view.

Within the scope of this study, the concepts used in the Quran about young and youth were determined and analyzed in terms of semantics. In this context, the concepts were used in the Quran about young and youth like “ğulâm, ğilmân, fetâ, fityetün, ibn, ebnâ’, beniyy, büneyy, veled, evlâd, imraateyn, nisâ, belâğe eşüddeh, belâğe’l-hülüm, etc.” Have been studied in terms of lexicology and examined within the framework of the integrity of the Quran. Analyzing the aforementioned concepts in this way has facilitated a better understanding of young and youth issues in the Quran and thus the messages that the Quran wants to convey on these issues.

The Quran has included issues related to young and youth both in some stories of prophets and in provisions regarding social relations between people. Because adolescence is the period in which mixed and changing emotions are experienced most intensely in human life. This period is a period in which man discovers some new characteristics, gains new life experiences, establishes new relationships, and his personality begins to form. Although childhood and old age have different characteristics in human life. Because the weakness and addiction are more prominent in these periods. On the other hand, the youth, is a period in which power, freedom and competence come to the fore compared to these periods. Likewise, this period acts as a bridge between the past and the future in social life. For these and similar reasons, the Quran emphasizes the youth and the period of youth, and it is aimed to improve the life of the human being, especially in this important period, in accordance with the instructions of his Creator.

Keywords: Commentary/Tafsir, Young, Youth, Concept, Semantic analysis.

GİRİŞ

İnsanlık için bir rehber ve hidayet kitabı olarak gönderilen Kur’ân, bu gayeye matuf olarak nüzulünden günümüze kadar ilim adamları tarafından anlaşılmaya, açıklanmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Tefsir olarak da ifade edilebilecek anlama dayalı bu çabalar, ilk dönemlerde rivayet ve dirayet gibi klasik tefsir yöntemleriyle icra edilmiştir. Ancak modern dönemde klasik tefsir yöntemlerinin yanı sıra semantik, hermenötik ve tematik tefsir yöntemi

gibi farklı yorum yöntemleri ortaya çıkmıştır.¹ Bu anlam ve yoruma dayalı yöntemlerden semantik, kavramların anlam hayatındaki tarihsel değişim ve gelişim sürecinin incelenmesidir.² Semantik analiz yöntemiyle kelimelerin etimolojik anlamlarının yanı sıra kök anlamdan hareketle tarih boyunca kazandıkları ya da kaybettikleri anlamlar, tespit edilir ve böylece uğradıkları anlam değişimleri ortaya konulur.³ Aslında semantik yönetime paralel olarak İslâmi gelenekte de daha ilk dönemlerden itibaren Kur'ân'ın kelime ve terkiplerinin doğru anlaşılmasına yönelik çabalar olduğu müşahede edilmektedir. Bu kapsamda tefsir, belâgat, ilmü'l-lüğa ve fikhu'l-lüğa gibi ilim dallarının yanında müfredâtü'l-Kur'ân, ğarîbü'l-Kur'ân, me'âni'l-Kur'ân, i'râbü'l-Kur'ân ve el-vücûh ve'n-nezâir gibi farklı Kur'ân ilimleri teşekkül etmiştir.⁴

Bu çalışmada, semantik bilimi açısından Kur'ân'ın genç ve gençlikle ilgili kullandığı kavramlar ele alınacaktır. Bu kavramlar Kur'ân bütünlüğü içerisinde incelenecek, böylece genç ve gençlikle ilgili meselelerin daha iyi anlaşılmasına ve Kur'ân'ın bu meselelerde vermek istediği mesajların ortaya çıkmasına katkı sağlanmış olacaktır. Kur'ân'da geçen söz konusu bu kavramlar, “ğulâm, ğilmân, fetâ, fityetün, ibn, ebnâ”, beniyy, büneyy, veled, evlâd, imraateyn, nisâ, belâge eşüddeh, belâge'l-hülüm” şeklindedir.

1. Ğulâm/Ğilmân

Ğulâm, sözlükte “yeni doğan çocuk, erkek çocuk, genç, köle, genç hizmetçi” gibi anlamlara gelmektedir. Çoğulu ğilmân, ğilmetün ve ağlîmetün şeklinde gelir.⁵

Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de farklı türevleriyle birlikte birkaç anlamda kullanılmıştır. Örneğin Hz. İbrâhim⁶, Hz. Zekeriyâ⁷ ve Hz. Meryem'e⁸ bir çocuk sahibi olacaklarının haber verildiği ayetlerde geçen *ğulâm* kavramı, yeni doğan çocuk manasındadır. Hz. Yûsuf'un kuyuya atıldığı ve sucunun onu bulduğu hâdisede Hz. Yûsuf'a karşılık kullanılan *ğulâm*⁹ ile Hz. Mûsa ve Hızır (a.s) kıssasında Hızır'ın (a.s), iki yetim çocuğa ait bir hazinenin açığa çıkmaması için üstündeki duvarı tamir ettiği hadisede, iki yetime karşılık kullanılan *ğulâmeyn*¹⁰ kelimeleri, ergenlik çağına henüz varmamış çocuklara karşılık kullanılmıştır. Zira ilgili ayette bu çocukların yetim oldukları ve henüz güçlü çağlarına erişemedikleri açıkça

¹ Bk. Muhsin Demirci, *Günümüz Tefsir Problemleri*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017), 53.

² Hasan Yılmaz, “Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanmasına Dair”, *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, ed. Bilal Gökkır vd. (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2009), 366.

³ Geniş bilgi için bk. Yılmaz, “Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanmasına Dair”, 367-368; İsmail Yakıt, “Doğru bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi”, *I. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri*, (Ankara: DİB Yayınları, 1995), 412-413.

⁴ Bk. Demirci, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 55-57.

⁵ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, “ğlm”, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 12/440; Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed Râğıb el-İsfahânî, “ğlm” *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî (Dimeşk; Beyrut: Dâru'l-Kalem; Dâru'ş-Şâmiyye, 1412/1992), 613; Mustafa Zeki Terzi, “Gulâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/178.

⁶ Hicr 15/53; Sâffât 37/101; Zâriyât 51/28.

⁷ Âli İmrân 3/40; Meryem 19/8.

⁸ Meryem 19/20

⁹ Yusuf 12/19.

¹⁰ Kehf 18/82.

geçmektedir. Yûsuf sûresi 19. ayette geçen *ğulâm* kavramı için ise müfessir İbn Âşûr, bu kavramın 10 ile 20 yaş aralığı için kullanıldığını ve Hz. Yûsuf'un kuyuya atıldığı zamanda 17 yaşlarında bir genç olduğunu ifade etmiştir.¹¹ Ancak takip eden ayette, kuyudan çıkarılıp Mısır'a götürülen Hz. Yûsuf'u satın alan Mısırlı kişi, hanımına “*Ona iyi bak. Belki bize yararı dokunur veya onu evlat ediniriz.*” demiştir.¹² Dolayısıyla İbn Âşûr'un görüşünün aksine, Hz. Yûsuf'un o zamanda ergenlik çağına girmemiş bir çocuk olduğu söylenebilir. Zira evlatlık alınacak çocuğun yeni ailesini benimseyip ona alışabilmesi için ergenlik çağına girmemiş küçük bir çocuk olması son derece önemlidir.

Tûr 24. ayette ise *ğulâm* kelimesinin cemî siğâsı olan *ğilmân*, cennetliklere hizmet edecek gençler anlamında kullanılmıştır.¹³

Örneklerde görüldüğü üzere bu kelime, Kur'ân'da yeni doğan çocuk ve ergenlik dönemine girmemiş küçük çocuk, genç ve genç hizmetçiler manasında kullanılmıştır.

2. Fetâ/Fityetün

Fetâ, sözlükte genç, gençliğin ilk döneminde olan, hizmetçi, yardımsever, cömert ve cesur gibi anlamlara gelir. Çoğulu ise fityetün, fitvetün, fityân ve fütüvv şeklindedir. Müennesi fetâtün, onun da çoğulu fetayât siğâsındadır.¹⁴

Farklı türevleriyle bu kavram, sözlük anlamına uygun olarak Kur'ân'da genç, evlilik çağında olan kimse, hizmetçi, köle ve cariye anlamında kullanılmıştır.

Hz. Mûsa ve Hızır'ın (a.s) kıssasında Hz. Mûsa'ya hizmet eden genç¹⁵ ile gençlik döneminde olan ve putları kıran Hz. İbrâhim¹⁶ için *fetâ* kelimesi kullanılmıştır.

Rivayetlere göre Hz. Mûsa'ya hizmet eden ve Yûşa b. Nûn olduğu belirtilen kişi, genç birisidir. Zira hizmetçiler çoğunlukla genç yaşta olmaktadır. Bu yüzden Arapça'da hizmetçiye *fetâ* denilmesi bir görgü ve edep ifadesidir.¹⁷ Hz. İbrâhim'le ilgili kullanımda da onun genç, güçlü, yiğit ve cesur biri olduğuna vurgu vardır. Çünkü kıssanın geçtiği ilgili ayetlerde¹⁸ Hz. İbrâhim; altın, gümüş, taş, tahta vb. malzemelerden oluşturulmuş birçok putu balta ile paramparça etmiş sonra da baltayı, sağ bıraktığı en büyük putun boynuna asmıştı. Zamanın zorba kralı Nemrut ve diğer halkın önünde de çekinmeden bu putların hiçbir zararı kendinden

¹¹ Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30 Cilt. (Tunus: Dâru't-Tûnusiyye, 1984), 12/242.

¹² Yûsuf 12/21.

¹³ Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd el-Beğavî, *Me'âlimu't-Tenzîl*, 8 Cilt. thk. ve thrc. Muhammed Abdullâh en-Nemr vd. (b.y. Dâru Tayyibe, 1409, Riyad), 7/390; Cemâlüddîn Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr i İlmi't-Tefsîr*, 4 Cilt. thk. Abdürrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1422), 4/178; Ebû Saîd Nâsirüddîn Abdullâh b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşlî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1418), 5/154.

¹⁴ İbn Manzûr, “fetâ”, *Lisânü'l-Arab*, 15/145-146; İbrahim Mustafa vd., *Mu'cemu'l-Vesît*, Dâru'd-Da'vâ, Kâhire tsz., 2/673.

¹⁵ Kehf 18/60-62.

¹⁶ Enbiyâ 21/60.

¹⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, sad. M. Nur Çetin vd., 9 cilt. (Ankara: Akçağ Yayınları tsz.), 5/191.

¹⁸ Enbiyâ 21/57-64.

defedemeyen ve konuşamayan aciz nesnelere olduğunu göstermek için “Onları en büyükleri kırdı.” demişti.¹⁹

Yûsuf sûresi 12/30. ayette ise şehirdeki bazı kadınlar, Mısır azizinin karısıyla ilgili “*Azizin hanımı, genç hizmetçisiyle birlikte olmak istemiş*” demişlerdi. Burada fetâ kelimesi, genç hizmetçi anlamında kullanılmıştır. Aynı şekilde Hz. Yûsuf kıssasında Hz. Yûsuf’la birlikte zindana giren iki genç kişiye karşılık olarak bu kelimenin tesniyesi (ikil formu) *fetayâni* kelimesi kullanılmıştır.²⁰ Nisâ sûresi 4/25 ile Nûr 24/33. ayetlerde ise bu kelimenin cemi müennes siğası (dişil çoğul formu) olan *fetayât* kelimesi, evlilik çağında olan genç cariyeler anlamında kullanılmıştır.²¹

Hz. Yûsuf’un emrinde olan genç hizmetçiler anlamında da *fetâ* kelimesinin cemisi (çoğul formu) *fityân* kelimesi kullanılmıştır.²² Bu kimseler, gelen kafilelerin mallarını ve erzaklarını tartan ve bu gibi işlerle vazifeli olan uşaklardı (hizmetçilerdi).²³ Yine Ashâb-ı kehf kıssasında, Allah’a olan inançlarından dolayı kraldan kaçıp mağaraya sığınan gençlerden bahsedilirken, gen, yiğit ve delikanlı anlamında²⁴ *fetâ* kelimesinin çoğul formu *fityetün* kelimesi kullanılmıştır.²⁵

3. İbn/Ebnâ’/Beniyy/Büneyy

Bir şeyin izini takip etmek, arkasından gelmek manasındaki e-b-n²⁶ fiil kökünden türeyen *ibn* kelimesi, erkek oğul manasındadır.²⁷ Zira oğul, babasından sonra onun yerine geçen ve yaşantısında genellikle babasının izini takip eden kişidir.

Araplar bir şeyin başka bir şeye bağlılığını ifade etmek üzere kinayeli olarak *ibn* kelimesini kullanırlar. Bu bağlamda savaşçı ve cesur kimse için *ibnü’l-harb* (savaşın oğlu), hırsız için *ibnü’l-leyl*, (gecenin oğlu), yolcu için *ibnü’s-sebîl* (yolun oğlu) derler. İbn kelimesinin çoğulu *beniyy*, *ebnâ’* ve *benûn* şeklinde gelir. Müennesi (dişil formu) *bint*, çoğulu *benât* ve ism-i tasgir (küçültme hali) ise *büneyy* ve *übeyn* şeklindedir.²⁸

Bu kavram sözlük anlamına uygun olarak Kur’ân’da, türevleriyle birlikte; yaşına bakılmaksızın mutlak oğul veya kız olarak²⁹, yeni doğan çocuk³⁰, küçük çocuk³¹, ergenlik çağına girmiş genç ile evlilik çağında olan kimse³² ve yetişkin kimse³³ gibi birkaç anlamda kullanılmıştır.

¹⁹ Beğavî, *Me’âlimu’t-Tenzîl*, 5/324.

²⁰ Yûsuf 12/36.

²¹ Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, 2/501.

²² Yûsuf 12/62.

²³ Bk. Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, 4/493.

²⁴ Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, 5/173.

²⁵ Kehf 18/13.

²⁶ İbrahim Mustafa vd., *Mu’cemu’l-Vesît*, 1/3.

²⁷ Bk. Mucem 1/72.

²⁸ İbrahim Mustafa vd., *Mu’cemu’l-Vesît*, 1/72.

²⁹ Âl-i İmrân 3/45, 49; Nisâ 4/23; En’âm 6/100; A’râf 150; Tevbe 9/30 vb.

³⁰ Bakara 2/49; A’râf 141.

³¹ Âl-i İmrân 3/14; En’âm 6/100; Sâffât 37/102.

³² Âl-i İmrân 3/14; Nisâ 4/23; Hûd 11/42; Ahzâb 33/50; Yûsuf 12/81.

4. Veled-Evlâd

Veled kelimesi, “doğum yaptı” anlamındaki v-l-d fiil kökünden türeyen ve her doğan için kullanılan bir kelimedir. Bu kelime Arapça’da müzekker, müennes, tesniye ve çoğul için kullanılır. Onun da çoğulu *evlâd* ve *veledetün* şeklinde gelmektedir. Aynı kökten türeyen velîd kelimesi ise yeni doğan çocuk, köle ve genç hizmetkâr manasına gelir. Bunun çoğulu da *vildân* ve *veledetün* şeklindedir.³⁴ Kelimenin diğer bir türevi olan *mevlûd* ise bebek ve küçük çocuk anlamındadır. Çünkü hem bebek hem de küçük çocuk kelimenin kök anlamına uygun olarak doğum zamanına yakın oldukları için bu ismi almışlardır.³⁵

Bu kelime de yukarıda geçen *ibn* kelimesi gibi türevleriyle birlikte, yaşına bakılmaksızın genel anlamda sahip olunan oğul veya kızlar³⁶, yeni doğan çocuklar³⁷, küçük çocuk/ergenliğe girmemiş çocuk³⁸ ve genç³⁹ anlamında kullanılmıştır. Ancak *ibn* kelimesinden farklı olarak “hizmet eden gençler”⁴⁰ manasında da kullanılmıştır. Dolayısıyla genç ve gençlikle ilgili kavramlardan ğulâm, ğilmân, fetâ, fityetün, veled, evlâd, vildân kavramları, “çocuk/oğul, genç, yetişkin” manalarının yanı sıra “hizmetçi” ve “yardımcı” anlamlarıyla da ön plana çıkmıştır. Buradan hareketle eli iş tutan çocuk ve gençlerin anne babalarına hizmet etmeleri gerektiği ortaya çıkmaktadır. Nitekim Hanefî mezhebine göre de bir baba, kendisine hizmet etmesi için oğlunu işçi olarak tuttuğunda, oğlu hizmette bulunsa dahi ücrete hak kazanmaz. Çünkü çocuğun herhâlükârda babaya karşı böyle bir görevi vardır.⁴¹

5. İmraateyn/Nisâ

İmra’a, “erkek adam” anlamındaki *el-mar’* kelimesinin müennesidir (dişil formudur). Dolayısıyla “yetişkin kadın” anlamına gelir. Kelimenin çoğulu ise farklı bir lafızdan türeyen *nisâ* ve *nisvetün* şeklinde gelir.⁴²

İmra’a, kelimesi Kur’ân’da genellikle yetişkin ve evli olan kadınlara yönelik kullanılır. Ayetlerde Hz. Nûh ve Hz. Lût’un eşleri⁴³ ile Hz. İbrâhim’in eşinden⁴⁴ bahsedilirken *imra’a* lafzı kullanılmıştır. Ancak bu kelimenin tesniyesi (ikil formu) olan *imra’ateyn* kelimesi, Kur’ân’da, Medyen kuyusu başında koyunlarını sulamak için bekleyen ve Hz. Mûsâ’nın yardım ettiği iki genç kızı ifade etmek üzere de kullanılmıştır.⁴⁵ Bu kelimenin çoğulu olan

³³ Bakara 2/40, 83, 87, 177, 215, 253; Âl-i İmrân 3/45; Nisâ 4/157; Mâide 5/72; A’râf 150; Tevbe 9/30 vb.

³⁴ İbrahim Mustafa vd., *Mu’cemu’l-Vesît*, 2/1056; Râğib el-İsfahânî, “vld” *el-Müfredât*, 883-884.

³⁵ İbrahim Mustafa vd., *Mu’cemu’l-Vesît*, 2/105; Râğib el-İsfahânî, “vld” *el-Müfredât*, 883-884.

³⁶ Nisâ 4/11; Enfâl 8/28.

³⁷ Bakara 2/233; Âli İmrân 3/47; Enfâl 8/28; Mümtehine 60/12.

³⁸ Yûsuf 12/21; Enfâl 8/28; Sebe 34/35.

³⁹ Enfâl 8/28; Sebe 34/35.

⁴⁰ Vâkı’a 56/17. ayetinde söz konusu edilen *vildân* kelimesi, genç hizmetçi anlamında “ğilmân” kelimesiyle tefsir edilmiştir. Bk. Beğavî, *Me’âlimu’t-Tenzîl*, 8/10.

⁴¹ Bk. Ebû Bekr Cessâs Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Sâdık el-Kamhâvî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1405/1985), 5/5-6.

⁴² İbrahim Mustafa vd., *Mu’cemu’l-Vesît*, 2/860.

⁴³ Tahrîm 66/10.

⁴⁴ Hûd 11/71.

⁴⁵ Kasas 28/23.

nisâ kavramı ise evli olsun veya olmasın genel olarak kadınlar⁴⁶, evli kadınlar⁴⁷, genç ve evlilik çağında olan kızlar⁴⁸ ve yeni doğan kız çocukları⁴⁹ manasında kullanılmıştır.

6. Belağ eşüddeh

Belağ eşüddeh ifadesi, “güçlü çağına erişti, erişkinlik/olgunluk çağına ulaştı” gibi anlamlara gelmektedir. Kur’ân’da birer peygamber olarak Hz. Yûsuf ve Hz. Mûsa’ya güçlü ve olgunluk çağına erişmelerinden sonra ilim ve hikmet verildiğinden bahsedilmiştir.⁵⁰ Aynı şekilde وَرَصَيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ رَبِّ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (Ahkâf 46/15) ayetinde de genel anlamda insana yönelik olarak, anne ve babasına karşı iyi davranması gerektiği tavsiye edilmiştir. Zira annesinin onu, güçlülükle karnında taşıdığı, zorluk çekerek doğurduğu, taşınması ve süten kesilmesinin otuz ay sürdüğü ifade edilmiştir. Sonunda erişkinlik çağına ve kırk yaşına varınca: Onun da bu duruma şükredip Rabbi’nin rızasına uygun sâlih ameller işlemesi, ayrıca anne ve babasına iyilikte bulunması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Ayette *belağ eşüddeh* (güçlü/erişkinlik çağına ulaştı) ifadesinden sonra insanın sorumluluklarının başladığına işaret eden ifadeler gelmektedir. Yukarıda da dikkat çekildiği üzere ayetlerde söz konusu bu dönemden sonra Hz. Yûsuf ve Hz. Mûsa’ya ilim ve hikmet verildiği bildirilmişti. Netice itibariyle insan hayatında belli bir olgunluk ve fiziki güce erişilen bu dönemde insanın; Allah’a ve diğer insanlara karşı sorumluluklarının bilincinde olarak hareket etmesi, aynı şekilde ilim ve hikmet elde etmek için çabalaması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

7. Belağ’l-hülüm

Belağ’l-hülüm, “çocuk ergenlik çağına girdi, adamlığa erişti” anlamına gelmektedir.⁵¹ Bu ifade Kur’ân’da iki defa geçmektedir. Bunlardan birincisi henüz ergenlik çağına girmemiş çocukların ev içerisindeki durumlarına dair bazı sınırlamalar getiren şu ayettir: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيْسَ تَأْذِينُكُمُ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهْرِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَ هُنَّ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ “*Ey iman edenler! Ellerinizi altında bulunanlar (köle ve cariyeleriniz) ile sizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar, sabah namazından önce, öğleyin elbiselerinizi çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra olmak üzere günde üç defa (yanınıza girecekleri zaman) sizden izin istesinler. Bu üç vakit sizin açık olduğunuz (elbiselerinizi çıkardığımız) vakitlerdir. Bu vakitlerin dışında size ve onlara herhangi bir*

⁴⁶ Âli İmrân 3/42; Nisâ 4/11; Hucurât 49/11.

⁴⁷ Bakara 2/222-223, 231-232; Nisâ 4/22-24; 34, 43, 129; Talâk 65/4.

⁴⁸ Nisâ 4/3-4.

⁴⁹ Bakara 2/49; A’râf 7/141; İbrâhim 14/6.

⁵⁰ Kasas 28/14; Yûsuf 12/22.

⁵¹ İbrahim Mustafa vd., *Mu’cemu’l-Vesît*, 1/194.

günah yoktur. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. İşte böylece Allah, ayetlerini size açıklar. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁵²

İkincisi de ergenlik çağına girmiş ve gençliğin ilk döneminde olanların anne babalarının yanına girecekleri vakitlerde izin istemeleri gerektiğini bildiren ayettir: “*Çocuklarınız ergenlik çağına girince, (yanınıza gelmek isterlerse) büyüklerinin izin istediği gibi onlar da izin istesinler. Allah size ayetlerini böylece açıklar. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁵³*

*Belağ*e’-l-hülüm ifadesinin geçtiği bu iki ayetten ergenlik döneminin; çocukluğun sonu, gençliğin ise ilk başlangıcı olduğu ve bu dönemle birlikte sorumlulukların arttığı, aynı şekilde iki ayetin sonunda ilim ve hikmete vurgu yapıldığı ve böylece insanın bunları elde etmek için çabalaması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Kur’ân’da anlatılan bazı peygamber kıssalarında ve insanlar arası sosyal ilişkilere dair hükümlerde gençler ve gençlikle ilgili meselelere yer verilmiştir. Çünkü gençlik dönemi, inanç ve ahlak bakımından insanın kişiliğinin teşekkül ettiği ve aynı zamanda çocukluk ve yaşlılığa oranla insanın en verimli olduğu dönemdir.

Bu çalışma kapsamında Kur’ân’da genç ve gençlikle ilgili kullanılan “ğulâm, ğilmân, fetâ, fityetün, ibn, ebnâ”, beniyy, büneyy, veled, evlâd, vildân imraateyn, belağe eşüddeh, belağe’-l-hülüm” kavramları, Kur’ân bütünlüğü içerisinde ve semantik bilimi açısından tahlil edilmiştir. Bu çerçevede söz konusu kavramların; yeni doğan çocukları, küçük çocukları, gençleri, yetişkin insanları ve hizmetli ya da yardımcıları kapsayacak şekilde geniş bir anlam yelpazesine sahip oldukları görülmüştür.

Bunlardan ğulâm, ğilmân, fetâ, fityetün, veled, evlâd ve vildân kavramları ise çocuk/oğul, genç ve yetişkin manasının yanı sıra hizmetçi ve yardımcı anlamlarıyla da ön plana çıkmıştır. Buradan hareketle eli iş tutan çocuk ve gençlerin anne babalarına hizmet etmeleri gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayıdır ki Hanefî mezhebine göre bir baba, kendisine hizmet etmesi için oğlunu işçi olarak tutsa ve çocuk da hizmette bulunsa, ücrete hak kazanamaz. Çünkü çocuğun herhâlükârda babaya karşı böyle bir görevi vardır.

*Belağ*e eşüddeh kavramıyla ilgili olarak da ayetlerde; insanın sorumluluklarının başladığı gençlik döneminde ve ondan sonra olgunluğa eriştiği dönemlerde kendisine ilim ve hikmet verileceğinden bahsedilmiştir. Bu anlamda insanoğlu Allah’a karşı sorumluluklarını bilmeli, ilim ve hikmet elde etmek için gayret sarf etmelidir.

*Belağ*e’-l-hülüm ifadesinin geçtiği ayetlerde ise ergenlikten önce ve sonra çocukların ev adabı ve mahremiyet gibi konularda uyması gereken bazı kurallardan bahsedilmiştir.

⁵² Nûr 24/58.

⁵³ Nûr 24/59.

KAYNAKÇA

Beğavî, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd. *Me'âlimü't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdullâh en-Nemr vd. 8 Cilt. b.y.: Dâr Tayyibe, 4. Basım, 1997/1417.

Beydâvî, Ebû Saîd Nâsiruddîn Abdullâh b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşlî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l- 'Arabî, h. 1418/1997.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Sâdık el-Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, h. 1405.

Demirci, Muhsin. *Günümüz Tefsir Problemleri*. İstanbul: İFAV Yayınları. 2017.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tûnusiyye, 1984.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.

İbnü'l-Cevzî. Cemâlüddîn Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-Mesîr î İlmi't-Tefsîr*. 4 Cilt. thk. Abdürrezzâk el-Mehdî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1422.

İbrahim Mustafa vd., *Mu 'cemu'l-Vesît*, Dâru'd-Da'vâ, Kâhire tsz.

Râğıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed. “ğlm”. *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî. (Dimeşk; Beyrut: Dâru'l-Kalem; Dâru's-Şâmiyye, 1412/1992.

Terzi, Mustafa Zeki. “Gulâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1996. 14/178-180.

Yakıt, İsmail. “Doğru bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi”, *I. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri*. 412-417. Ankara: DİB Yayınları, 1995.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dîni Kur'ân Dili*. sad. M. Nur Çetin vd. 9 cilt. Ankara: Akçağ Yayınları tsz.

Yılmaz, Hasan. “Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanmasına Dair”. *Tarihten Günümüze Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*. ed. Bilal Gökçür vd. 363-380. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2009.

LEYL SÛRESİ BAĞLAMINDA CÖMERTLİK VE CİMRİLİK

Abdurrahim Kaplan

Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Temel İslam Bilimleri, Mardin, Türkiye.

ORCID ID: 0000-0002-6259-0726.

ÖZET

Müminler, dünyada rahat bir yaşam sürdürebilmek ve kıyamette ebedî saadete ulaşmak için, Hz. Peygamber'e nâzil olan Kur'ân ile sürekli irtibat kurmuştur. Kur'ân-ı Kerim insan hayatının bütün safhalarına hitap ettiğinden herkes Kur'ân da kendisini ilgilendiren hususları bulup, ondan istifade etmeye çalışmıştır. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerim her dönemde araştırmacılar tarafından değişik metotlarla incelenmiş, anlaşılması için farklı yol ve yöntemler denenmiştir. Böylece birçok araştırma Kur'ân'ın anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Kur'ân'ın ruhuna aykırı yapılan birçok çalışma ise insanların zihnini bulandırmıştır. Kur'ân ile ilgili yapılan araştırmalarda birçok yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemlerden biri de konulu tefsir metodudur. Son dönemde konulu tefsire ilgi artarak devam etmiştir. Bu minvalde yapılan çalışmalardan biri de sûre tefsir çalışmalarıdır. Sûre tefsirleri üzerinde yapılan çalışmalar da Kur'ân araştırmacıları tarafından konulu tefsir çalışmaları içinde bir metot olarak kabul görmüştür.

Çalışmamız konulu tefsir metoduyla ilgili olup, Leyl sûresi bağlamında cömertlik ve cimriliktir. Cömertlik, kişinin elindeki maddi imkanları Allah rızasını kazanma gayesiyle ihtiyaç sahipleriyle paylaşması şeklinde tanımlanırken cimrilik ise harcanması gereken malı fakirlik korkusuyla yemekten veya dağıtmaktan kaçınmak olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmayı tercih etmemizin sebebi, sûrenin uzun sûre olmamasına rağmen muhtevâ itibariyle önemli konuları içermesidir. Leyl sûresi, konu itibariyle insanoğlunda var olan iki zıt özellikten, cömertlik ve cimrilikten bahsetmektedir. İnsanlığı, İmânla cömertlik, imânsızlıkla cimrilik arasındaki ince çizgi üzerinde düşünmeye sevk etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Sûre, Leyl, Cömertlik, Cimrilik.

ABSTRACT

Believers, in order to live a comfortable life in the world and attain eternal bliss in Doomsday, Hz. He was in constant contact with the Quran that was sent down to the Prophet. Since the Quran addresses all phases of human life, everyone has tried to find the issues that concern them in the Quran and make use of it. For this reason, the Quran has been studied by researchers in every period with different methods, and different ways and methods have been tried to be understood. Thus, many researches contributed to the understanding of the Quran. However, many studies that were conducted against the spirit of the Quran also confused people's minds. Many methods have been used in the researches related to the Quran. One of these methods is the thematic tafsir method. Recently, interest in the thematic commentary has continued to increase. One of the studies carried out in this manner is surah commentary studies. Studies on the interpretations of the surah have also been accepted as a method within the thematic commentary studies by the Quran researchers. Our study is a study on the subject of exegesis method and it is generosity and stinginess in the context of the Surah Leyl. Generosity can be expressed as sharing the material resources of a person with the people in need

in order to gain the approval of Allah, while stinginess can be expressed as avoiding eating or distributing the goods that need to be spent for fear of poverty. The reason why we prefer this study is that although the surah is not long, it contains important issues in terms of content. Surah Leyl mentions two opposite characteristics, generosity and stinginess that exist in human beings. It prompts humanity to think about the fine line between Faith / generosity, impossibility / stinginess.

Keywords: Holy Quran, Surah Leyl, Commentary, Generosity, Stinginess.

GİRİŞ

Cebrail (as) aracılığıyla Hz. Peygamber'e nâzil olan Kur'ân, akla ışık tutarak insanlığın maddi ve manevi hayatını dizayn etmektedir. Bunu birtakım kural ve kaidelerle gerçekleştirmektedir. Kur'ân, aile, toplum ve devletlerin ihtiyaç duyduğu yardımlaşma, cömertlik gibi davranışların yaygınlaşmasını sağlarken; kin, nefret, cimrilik ve bencillik gibi olumsuz duyguların da kontrol edilerek dizginlenmesi için gerekli alt yapıyı oluşturmaktadır. Müminler, infak yollarını ve neyin infak edileceğini zaman zaman Hz. Peygamber'e sormuş böylece her konuda olduğu gibi bu konuda da ona tabi olduklarını göstermiştir. Konuyla ilgili âyet meali şöyledir: "*Sana (Allah yolunda) ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Maldan harcadığınız şey, ebeveyn, yakınlar, yetimler, fakirler ve yolcular için olmalıdır. Şüphesiz Allah yapacağınız her hayrı bilir.*"¹ Âyetten anlaşılacağı üzere sahabe, neyin infak edileceğini sormuş, cevap olarak da kimlere infak edileceği haber verilmiştir. Böylece âyet, her şeyi infak etmenin her türlü mal ve varlıktan harcama yapmanın mümkün olduğu belirtilmiştir. Ancak önemli bir hususa vurgu yapıyor ki o da yapılacak harcamaların kimlere verileceğidir.² Kur'ân infâkı ve cömertliği tavsiye ederken bunun hangi ölçülerde yapılacağını da belirlemiştir. Konuyla ilgili âyet meali şöyledir: "*Elini boynuna bağlanmış kılma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun.*"³ Allah, "*Elini boynuna bağlanmış kılma*" ifadesi ile kalbinden gelerek malından herhangi bir şey çıkarıp vermeye güç yetiremeyen cimrinin durumunu mecaz yoluyla ifade etmiştir. Burada kişinin eliyle harcamada bulunmasını engelleyen ve eli boynuna bağlayan demir halkayı örnek vermiştir. Aslında Hz. Peygamber ve sahabe ellerindeki bütün malı infak etmekteydi. Buna engel olan bir hüküm yoktur. Allah'ın, infakta aşırı gitmeyi ve elinde bulunan ne varsa hepsini çıkarıp vermeyi yasaklaması ise elinden gidenlere hasret ve pişmanlık duyacağından korkulan kimseler içindir.⁴ Burada cimrilik eleştirilirken israf yasaklanmıştır. Ayrıca İslam, bir yandan lüks hayat ve fakirlikle mücadele etmeyi diğer taraftan cimrilik ve israftan kaçınmayı emretmiştir.⁵ Her dönemdeki Müslümanlar kendi imkân ve kabiliyetleri çerçevesinde Kur'ân'ı anlayabilmiş ve bu minvalde araştırmalarda bulunmuşlardır.

Kur'ân, insanların çeşit çeşit amellere sahip olduğunu haber vermiştir. Bu çeşit amellerden olan cömertlik ve cimrilik Leyl sûresinde geçmektedir. İman ile cömertlik, inkâr ile cimrilik arasında kuvvetli bir bağın olduğunu vurgulayan Kur'ân, insanların bu konuda dikkatli olmaları için iki insan prototipini örnek vererek konunun anlaşılmasını sağlamıştır. Kur'ân, bizlere

¹ Bakara 2/215.

² Ebû Cafer İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vili âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed tefsir, Muhammed Şakir, (Beyrut: Müessesetü'r- Risâle, 2000), 4/291.

³ İsrâ 17/29.

⁴ Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Hazrecî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî; İbrâhîm Atfîş, (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 10/249.

⁵ Celal Yıldırım, *Kur'an Ahkamı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, (İstanbul: Bahar Yayınları, ts.), 2/35.

cömertliğin iman ehline mensup kişiler tarafından sergilenen güzel bir davranış, cimriliğin ise inkarcılar tarafından sergilenen olumsuz bir davranış olduğunu öğretmiştir.

1. Leyl Sûresi

Sûreler isimlerini genellikle ihtivâ ettikleri konu veya içindeki bazı kelimelerden alırlar. Ancak sûrelerin içindeki mevzulara göre isimlendirilmesi şart değildir. Mesela Hz. Mûsa'dan bahseden Tâhâ, Kasas ve Âraf sûrelerinin hiçbiri Mûsa sûresi diye isimlendirilmemiştir.⁶ Leyl sûresi ise adını ilk âyette yer alan ve gece manasına gelen “Leyl” kelimesinden almıştır. Sûre ayrıca “وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ” diye de isimlendirilir.⁷ “Leyl” gece manasında olup, gecenin örtmesi, karanlığıyla dünyayı kuşatması, güneşi, gündüzi, yeri ve eşyayı perdesi ile kapatması gibi manalara gelmektedir. Başka bir ifadeyle “Leyl” güneşin batışından fecrin doğuşuna kadar olan zamandır. “Leyl” hem müzekker hem müennestir. Cem’i el-leyâli’dir.⁸ Yüce Allah, birbirine zıt ve büyük bir mu’cize olan gece ile gündüze yemin ederek sûreye başlar. Yaratılışın erkek ve dişi ile gelişmesine, insanların da dünyada işlemiş oldukları amel ve davranışlarına göre dirileceklerine dikkat çekerek bu konuda dikkatli olmaları hususunda insanları uyarmaktadır.

1.1. Muhtevâsı

Mekke’de nâzil olan bu sûre, muhtevâ yönünden şems sûresine çok benzer, hatta sanki bu iki sûre birbirinin tefsiri mâhiyetindedir. Bu durum her ikisinin de Mekke’de nâzil olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir. Leyl sûresinin indiği dönemde Mekke’de insanlar arasında büyük bir gelir farkı bulunuyordu. Varlıklı putperest Araplar, yoksullar karşısında inanılmaz derecede bencil, duyarsız, umursamaz davranıyor, hatta zengin putperestler: “Allah’ın doyumadıklarını biz mi doyuracağız!” diyecek kadar küstahlaşıyorlardı. Bu sebeple Mekke döneminde inen âyetlerin, Allah’ın bir olduğu inancının yerleştirilmesinden sonra en büyük hedefi, insanların kalplerini yoksul ve himayesizlere karşı bencillik, sevgisizlik ve cimrilikten arındırmaktı.¹⁰ İşte sûre böyle bir atmosferde nâzil olmuş, insanlığın dikkatini yardımlaşmaya, infak etmeye, hayır işlemeye, hayırda yarışmaya çekmiştir. Nitekim bunun somut örnekleri yaşanmış sahabe cömertlik konusunda birbiriyle yarışmıştır.

1.2. Nüzûl Sebebi

Sûrenin nüzûl sebebi ile ilgili değişik rivayetler olmakla beraber, Hz. Ebû Bekir’in babası Ebû Kuhâfe’nin “Oğulcuğum seni görüyorum hep zayıf, güçsüz köleleri satın alıp azad ediyorsun. Madem köle satın alıp azad edeceksin şöyle güçlü kuvvetli köleler satın alıp azad etsen de önünde durup sana gelebilecek tehlikelere ve kötülüklerle karşı seni korusalar.” demesi üzerine Hz. Ebû Bekir’in de “Babacığım, benim bundan tek beklediğim ve istediğim Allah’ın hoşnutluğudur. Ben bununla ancak Allah katında olanları istiyorum.” cevabı üzerine nâzil olduğu yönünde rivayetler mevcuttur. Ayrıca Hz. Ebû Bekir’in bu sözüne karşılık “herhalde kendisi hoşnut olacaktır.” kısmına kadar olmak üzere “Ama kim verir ve takvaya ererse, o en güzeli tasdik ederse biz de ona en kolayını müyesser kılabiliriz.” Âyetlerinin de aynı şekilde babasıyla geçen konuşma üzerine nâzil olduğu rivayet edilmektedir.¹¹ Müfessirlerin ifadesine göre Müşrikler Bilal’i kızgın kumlar üzerine yatırarak işkence ediyorlardı. Bir gün Hz. Pey-

⁶ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, (Ankara: TDV. Yayınları, 1995), 59.

⁷ Hayrettin Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl Tefsir*, (Ankara: DİB. Yayınları, 2007), 5/571.

⁸ Ma’lûf Luis, *el-Müncid fi’l-Luga*, (Beyrut: Dâru’l-Meşrik, 1973), 2/742.

⁹ Yasin, 36/47.

¹⁰ Karaman, vd., *Kur’ân Yolu*, 5/571

¹¹ Celaleddin es-Suyûtî, *Esbabu’n-Nüzûl*, (Beyrut: Dâru’l- Kütübü’l-İlmiyye, ts.) s. 91; Celaleddin es-Suyûtî, *Tarihü’l-Hulafe*, (Beyrut: Mektebetü’n-Nizar, 2004), 42.

gamber (s.a.v) Bilal'e işkence edildiği sırada yanından geçti. Bilal, bütün işkencelere rağmen (Allah) birdir, birdir, diyordu. Hz. Peygamber (s.a.v) ona "Seni bir olan Allah kurtaracaktır." buyurdu. Sonrada Hz. Ebû Bekir'e Bilal'in Allah yolunda işkence edildiğini haber verdi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir yanına bir miktar altın alarak, Bilal'in efendisi Umeyye b. Halef'in yanına gitti ve Bilal'i ondan bir miktar altın karşılığında satın aldı. Bu olay üzerine müşrikler "Ebû Bekir, Bilal'i daha önce ondan görmüş olduğu bir iyilik üzerine satın alıp âzat etmiştir." diye dedikodu yapmaya başladılar. İşte "onda hiç kimsenin karşılığı verilecek bir nimeti yoktur." kısmından sonuna kadar olan âyetler Hz. Ebû Bekir hakkında nâzil olmuştur.¹² Başka bir rivayette de Hz. Ebû Bekir'in yoksul Müslümanlara yemek yedirip doyurması üzerine Ebû Cehil ile arasında geçen konuşma sebebiyle nâzil bu âyetler nâzil olmuştur.¹³

Bir başka rivayette bu âyetlerin Ebû Sûfyan b. Harb hakkında nâzil olduğu görüşü vardır. Seddi'ye göre ise bu âyetler, Ebû Dahdah el-Ensari hakkında nâzil olmuştur.¹⁴ Bazı Şifler de "Takva sahibi ondan uzaklaştırılır." âyetinin Hz. Ali hakkında nâzil olduğunu ileri sürmüştür.¹⁵ Burada üzerinde durulması gereken husus âyetlerin kimin hakkında nâzil olduğundan çok âyetlerin cömertliği teşvik ederek cimrilikten alıkoymaya çalışmasıdır.

2. Leyl Sûresinde Öne Çıkan Konular

Leyl sûresi de Allah'ın (c.c) Kur'ân'da yeminle başladığı sûrelerdendir. Gece, bütün mahlûkat için dinlenme zamanı olduğundan Yüce Allah ona yemin etti. Yüce Allah birinci âyette gece ile yemin ederek sûreye başlamış, geceyi gündüz, gündüzü de gece takip ettiğinden dolayı hemen sonrasında gündüze de yemin ederek sûreye devam etmiştir. Ayrıca Kur'ân âyetlerinin değişik yerlerinde Yüce Allah her şeyi çift yarattığını vurgulamıştır. "Ve sizi çift yarattık."¹⁶ "Ve her şeyden çift çift yarattık"¹⁷ burada âyetlerin birbirini tamamlayıcı görevi gördüğü, bu sebepten dolayı gece ve gündüze, dişi ile erkeğe yemin ettiği de ortaya çıkmaktadır. Allah (c.c) her canlının evine barkına sığındığı; Mahlûkatın hareketlerinin durduğu ve Allah'ın canlıların bedenlerinin istirahatı ve ruhların gıdası kıldığı uykunun herkesi bürüdüğü için geceye yemin etmiştir.¹⁸

Muhtemelen Allah, sûrenin atmosferi ve tümü ile içindeki gerçekleri birbirine karşılıklı olma görüntüsünü tamamlamak için bunlara yemin etmiştir.¹⁹ Çünkü "Erkeği ve dişiyi yaratana and olsun." âyetinde gece gündüze nasıl zıt ise erkek ile dişi de yapı itibariyle birbirine zıt iki mu'cizedir. Aynı şekilde sûrenin muhtevasına uygun olarak cömertlikten söz ettiği gibi cimrilikten de söz etmiştir. Allah yarattığı önemli iki şeyle sûreye başlayarak insanların dikkatini bu konuya çevirmiştir.²⁰

1.Cömertlik

Allah, insanı en güzel surette yarattıktan sonra hayatını idame ettirebilmesi için farklı türdeki nimetleri de kendisine bahşetmiştir. Ancak herkese aynı nimeti aynı sayıda vermemiştir. Bu konuda insanları birbirinden üstün kılmıştır. Kendisine bolca nimet verdiği kulun cömertlikte bulunarak gerekli yer ve miktarda ihtiyaç sahiplerine vermesini istemiş, cimrilikten ise ka-

¹² Abdulfettah, el-Kadî, *Esbabı Nüzûl*, (Ankara: Fecr Yayınları, 1995), 463.

¹³ Çetiner, Bedreddin, *Esbab-ı Nüzul*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2003), 2/952.

¹⁴ Ebû Hayyân, Mahmut b. Yûsuf, el-Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhît*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İslamiyye, 1993), 8/477.

¹⁵ Şeyhzade, Muhyiddin Muhammed b. Muslihuddin Mustafa, *Haşiye alâ, Tefsiri Beydâvî*, (Diyarbakır: Mektebetü'l-Hakika, 1991), 4/572.

¹⁶ Nebe 78/8.

¹⁷ Zâriyât 51/49.

¹⁸ Fahrudin er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, (Beyrut: Dâru İhyâ et-türasi'l Arabî, 1420), 23/180.

¹⁹ Seyyid Kutub, *Fizîlâl'il-Kur'ân*, (İstanbul: Araştırma Yayınları, 1992), 16/241.

²⁰ Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî, *Tefsîru'l-Begavî (Meâlimü't-Tenzîl)*, Nşr. Hâlid Abdurrahmân el-Akk-Mervan Sevâr, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1995), 8/445.

çınmasını istemiştir. Kişiyi cömertlik ve cimrilik duygusunu vermiş ancak cömertlik duygusunu harekete geçirenleri ise övmüştür. Allah, müminleri överken "*Kendilerine verdiğimiz rızıklardan infak ederler*" diyerek hem rızkı kendisinin verdiğini hem de müminin cömertlik duygusuna sahip olarak infak ettiğini vurgulamıştır.

Cömert, sözlükte, "para ve malını esirgmeden veren, eli açık, selek, semih" gibi anlamlara gelirken cömertlik ise "el açıklığı, verimlilik, semahat, mürüvvet" gibi manalara gelmektedir.²¹ İslamî literatürde cömertlik ise "sehâ, sehâvet ve cûd" terimleriyle ifade edilmiştir. Bu manadan hareketle gönül zenginliği ve genişliğine de sehavet denilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de Sehâ, sehavet, cûd gibi kelimeler geçerken cömertlik kavramı doğrudan geçmemektedir. Ancak bu kavramı da içine alan infâk, isar, i'tâ, it'âm, ihsan gibi kelimeler geçmekte ve müminler bu konuda teşvik edilmektedir.²² Leyl sûresinde iman ile cömertlik bir arada verilmiş böylece cömertlikte bulunanların ortak yönlerinin mümin olduğu vurgulanmıştır. Konuyu ihtiva eden âyet mealleri şöyledir: "*Elinde bulunandan verenin, Allah'a karşı gelmekten sakınanın, en güzel söz olan Allah'ın birliğini doğrulayanın işlerini kolaylaştırırız.*"²³ Âyette ister farz ister nafile türünde olsun köle azad etmek, esirlerin fidyesine destek sağlamak, Müslümanları düşmanlara karşı korumak gayesiyle cömertçe infak edilen, harcanan malı kastetmektedir.²⁴ Dolayısıyla cömertlikte bulunan kişi infâk ederken elinin altındaki hertürlü nimeti ihtiyaç sahibine vermektan imtina etmez ve sadece Allah'ın rızasını esas alarak ihtiyaç sahiplerine infak etmektedir. Bu sûrenin indiği Mekke'de insanlar arasında büyük bir gelir farkı bulunuyordu. Varlıklı putperest Araplar yoksullar karşısında inanılmaz derecede bencil, duyarsız, umursamaz davranıyordu. Hatta dönemin canlı şahidi olan Kur'ân-ı Kerim'in bildirdiğine göre zengin putperestler "*Allah'ın doyurmadıklarını biz mi? doyuracağız.*"²⁵ diyecek kadar küstahlaşıyorlardı.²⁶ Yüce Allah, gönderdiği âyetlerle, kalpleri katılaşmış, cimrilikte aşırı gitmiş, yoksulu gözetmeyen, yoksuldan haberdar olmayan Mekke halkının bu tavırlarını, yoksulu gözetken, cömertlik eden, malını infak eden bir topluma çevirmeye çalışmıştır. Bunu sahabelerden örnek davranışları üzerinden gerçekleştirmiştir. Bu âyetin Hz. Ebû Bekir hakkında nâzil olduğu rivayet edilir. Hz. Ebûbekir İslam'a giren zayıf köleleri alıp azat ediyordu. Ayrıca Allah Resulü'nün istediği yerlere malını infâk ediyordu. Bu sebeple bu âyetlerin sadece onun hakkında nâzil olduğu şeklindeki rivayetler ağırlıktadır. Ancak Abdullah b. Avf'a göre ise bu âyet Hz. Ebûbekir ve Ebi Süfyan b. Harb hakkında nazil olmuştur.²⁷

Sûre, iki tip insan karakterinin ilki olan cömert, muttakî, inançlı olan insan tipinin özellik ve mükâfâtını sıralıyor. Burada iyi insan için üç özellik ortaya çıkmaktadır. Birincisi, cömertçe harcayıp servetine düşkün olmamasıdır. İkincisi, Allah'tan korkan bir kalbe sahip olmasıdır. Üçüncüsü ise iyiliği tasdik eden bir fert olmasıdır. Böyle bir düşüncede olan insanı, Allah, mükafatsız bırakmamaktadır. Allah, emir ve yasaklarına uyan, küfürden uzaklaşan muttaki insanları, mükâfat olarak bahtsız insanların gireceği cehennemden uzaklaştırılacağını haber veriyor.²⁸

Müfessirler, cehennemden uzaklaştırılacak kimselerin vasıflarını şu şekilde sıralarlar: Yüce Allah'ın rızasını kazanmak için malını hayır yolda sarf edip kendisini temizlemek için malını

²¹ Hasan Eren vd., *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988), 1/263.

²² Mustafa Çağrı, "*Cömertlik*", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul TDV Yayınları, 1993), 8:72.

²³ Leyl 92/5-7.

²⁴ Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, 23/180-182.

²⁵ Yasin 36/47.

²⁶ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 5/573.

²⁷ Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib el-Endelüsî, İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz fi tefsiri'l-kitâbi'l-aziz*, thk. Abdüsselam Abdüssafi Muhammed, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 5/491.

²⁸ Bk. A'râf 7/42; Hac 22/23; Nahl 16/32.

veren,²⁹ malını Allah'ın emrettiği yerlere harcayarak kendisini ve malını temizleyen,³⁰ malını Allah'ın rızası için sarf edip, nefisini temizleyen,³¹ malını gösteriş ve üstünlük sağlamak için değil, infak ile temizlenmek için veren,³² malının zekâtını veren,³³ malını çokça sevap kazanmak için veren,³⁴ Allah katında temizlenip arınmak üzere malını veren,³⁵ şeklinde tanımlanmaktadır. Burada öne çıkan husus infak ederek cömertlikte bulunmak ve bu davranışta bulunurken gösterişten uzak kalarak Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaktır.

2. Cimrilik

Olumlu olumsuz birçok duyguya sahip olarak yaratılan insan, cimrilik gibi olumsuz duyguya da sahiptir. İnsan, bu duygunun esiri olup bunu fitratın dışında kullanırsa dinî ve dünyevi birçok sıkıntıya kapı aralayacaktır. Kâinata var olan herşeyin sahibi Allah, bütün nimetleri kullarının hizmetine sunmuştur. Ancak nimetleri taksim ederken herkese herşeyi eşit vermemiş bu konuda insanları birbirinden farklı kılmıştır. Hal böyle iken insanların birbirine yardımda bulunmalarını, ihtiyaç sahibi kişilerin taleplerinin karşılanmasını ve bu konuda cimrilikten sakınmalarını emretmiştir. Ancak cimrilik duygusuna sahip olarak yaratılan insan zaman zaman dünyaya olan aşırı düşkünlük, fakirleşme korkusu veya bencillik gib sebeplerle etrafındaki ihtiyaç sahiplerinin taleplerini görmezden gelmekte ve bu konuda cimriliğe yönelmektedir.

İslami literatürde şuh ve buhl kelimeleri ile ifade edilen cimri kelimesi, adi, soysuz, alçak gibi manalara gelen Farsça bir kelimedir.³⁶ Ancak dilciler şuh ve buhl kelimeleri arasında ince bir çizgi olduğunu ifade etmektedirler. Şuh, insanın benliğini kaplayan bir bencillik duygusu, buhl ise bu bencilliğin etkisiyle iyilik ve cömertlikten kaçınmak şeklinde tanımlanmaktadır.³⁷ Cimri kelimesi, olduğu halde harcamayan veya vermeyen, hasis, pinti, nekes gibi cimrilik ise cimri olma hali, cimriye uygun davranış, hasislik, pintilik, nekeslik gibi manalara gelmektedir.³⁸ Kur'ân birçok âyette cimriliğin kötü bir duygu olduğunu ve bu duyguda ısrar edenlerin çetin bir azaba çarptırılacaklarını haber vermektedir. Bundan önceki âyetleri açıkladığımızda iki karaktere sahip olan insanın ilk karakteri olan cömertliğinden ve bu yöne sahip olması sebebiyle elde edeceği mükâfattan bahsettik. Şimdi ise sahip olduğu mal hususunda hiçbir hayırlı harcamada bulunmayan, Yüce Allah'a ibadet etme ihtiyacı hissetmeyen, malında cimrilik eden insan karakterinden bahsedeceğiz. Konuyla ilgili âyet meali şöyledir: "*Kim cimrilik eder, kendini müstağni sayar ve en güzeli yalanlarsa, biz de onu zora hazırlarız.*"³⁹

"وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى، *Kim cimrilik eder, kendini müstağni sayarsa,*

Zemâhşerî, ayeti şu şekilde açıklamaktadır: "Kim elinde bulunanla cimrilik eder ve kendisini Yüce Allah'ın nimetlerine karşı ihtiyaçsız görürse, elindekiyle fakir ve muhtaçlara infak etmezse, dünya şehvetlerine dalıp ahiret nimetlerinden kendini müstağni görüp, Dünya nimetlerini cennete tercih ederse ve arkasından en güzeli yalanlarsa bizde onu zora hazırlarız".⁴⁰

²⁹ İbn Atiyye. *el-Muharrerü'l-veciz*, 5/492.

³⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 25/476.

³¹ Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer ez-Zemâhşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf 'an Hakaiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekavîl fi Vücûhi't-Te'vîl*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1408), 4/762.

³² Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevzîyye, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422), 4/453; Kutup, *Fizîlâl'il-Kur'ân*, 16/245.

³³ İzzet, Derveze, *et-tefsîru'l-hadis*, (İstanbul: Ekin Yayınları, ts.), 1/145-146.

³⁴ Tâhir, İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, (Tunus: Daru't-Tunusiyye, 1984), 30/390.

³⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (İstanbul: Akçağ Yayınları, 2016), 8/486.

³⁶ Çağrı, "Cimrilik", 8/72.

³⁷ Çağrı, "Cimrilik", 8/72.

³⁸ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: İz Yayınları, 1996), 194.

³⁹ Leyl 92/8-10.

⁴⁰ Zemâhşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, 5/387.

"Müstağni", kelimesi Dünya nimetlerinden doyuma ulaşmış en güzel sonucu bulmuş, ilerisi için hiçbir ihtiyacı kalmamış kimse demektir. Korunmaya ihtiyacının olmadığını, bu sebeple kendini zengin sayan, geleceğinin hesabını yapmayan, elindeki malı sebebiyle âhiret nimetlerine ihtiyacı kalmadığı düşüncesine kapılan kimseyi, Allah, zora hazırlayarak helak edeceğini haber vermiştir.⁴¹ Aynı şekilde canını ve malını vermeyip cimrilik eden, Rabb'inden ve onun doğru yolundan yüz çeviren, Rabb'inin çağrısını ve öğretisini yalanlayan⁴² kimse de zorluğa sürüklenecektir. Bu durum, servetine mağrur olup sevgi, sevap ve dua kazanmaya ihtiyacı olmadığını zanneden kimse çetin de geçerlidir. En güzel yol olan Allah'ın yolunu, âhiretteki cezayı⁴³ hakikatin delillerini,⁴⁴ Allah'ın vaat ettiğini, cennet nimetlerini inkâr eden kişiler⁴⁵ cehenneme atılacak olup malları onlara bir fayda da sağlamayacaktır.⁴⁶

" *فَسْتُنِيبُهُ لِلْعُسْرَى*. Biz de onu zora hazırlarız. "

Bu âyette Yüce Allah'ın iyi amel işleyip onun rızasını kazanmak isteyen kimseyi hayırda muvaffak edip o yolda yardımcı olacağı, diğer taraftan kötü amel işleyip Yüce Allah'ın rızasından uzaklaşmak isteyen kimseyi o yöne yönlendireceği, kendisiyle baş başa bırakıp günahlara gark edeceği vurgusu vardır. Müfessirlerin bu âyet ile ilgili açıklamalarına baktığımızda âyette zikredilen "*en zor olan*" ifadesinden kastın Allah'ın sevmediği amellerin işlenmesi halinde, ateşe gitmesi için gereken kolaylık manası ortaya çıkar.⁴⁷

" *وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى* " *O kimse ölüp ateşe yuvarlandığı zaman, malı ona fayda vermez* " ⁴⁸

Bu âyetin Umeyye b. Halef hakkında nazil olduğu söylenir.⁴⁹ Mekke müşriklerinin ileri gelenlerinden Umeyye b. Halef, mal ve şöhretiyle, evlat ve maddi imkânlarıyla böbürlenip bunların ötesinde başka bir değer tanımıyordu. Ancak Bedir savaşında müminler tarafından katledildi. Hayatta iken kendisiyle böbürlendiği malı, şöhreti, evlatları onu kurtarmaya yetmedi. Üzerinde titrediği malı ona hiçbir fayda sağlamadı. Kendisine geçici mutluluk sağlayan dünya malını ebedi saadet olan ahiret hayatına tercih etti.

Âyeti kerimeyle hayatta iken malından infak etmeyen yoksulu gözetmeyen, kendisine verile- nin Allah tarafından verildiğini inkâr eden ve bunun karşılığında cehenneme sürüklenen adamın hali anlatılır. Vermeye kıymadığı, biriktirdiği, onunla zengin olup, hiçbir şeye ihtiyaç hissetmemek için biriktirdiği malı, onu kabre yuvarlanmaktan, helak olup aşağıların aşağısına gitmekten kurtaramayacaktır. Sadece onun azap ve zararını arttıracaktır.⁵⁰ Yüce Allah, başka bir âyette "*Allah'ın bol nimetinden verdiklerinde cimrilik edenler, sakın bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar, bilakis bu onların kötülüğüdür. Cimrilik yaptıkları şey, kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah işlediklerinizden haberdardır.*"⁵¹ diyerek insanın malında cimrilik etmemesi gerektiğini, kıyamet gününde cimrilik yaptığından dolayı cezalandırılacağını haber vermektedir.

SONUÇ

Çalışmamıza konu olan Leyl sûresi, tarafımızca konulu tefsir bağlamında araştırılmıştır. Leyl sûresi insanda bulunan iki önemli özellikten bahsetmektedir. Bunlar cömertlik ve cimriliktir.

⁴¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/484.

⁴² Kutup, *Fizîlâl'il-Kur'an*, 6/244.

⁴³ Zemahşerî, *a.g.e.*, V/388.

⁴⁴ Şeyhzade, *Haşiye alâ, Tefsiri Beydâvî*, 4/367.

⁴⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/484.

⁴⁶ Kutup Seyyid, *Fizîlâl'il-Kur'an*, 16/244.

⁴⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 25/468.

⁴⁸ Leyl, 92/11.

⁴⁹ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, (İstanbul: Anadolu Yayınları, 1989), 13/6841.

⁵⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/484.

⁵¹ Â-i İmrân 3/180.

Sûre, zıt mucizeler olan gece gündüz, kadın erkek üzerine yemin ederek, üzerine yemin edilen varlıkların kıymetini ortaya koymuştur. Böyle yaparak insanın konuya dikkatini çekmiştir. Sûre, insanlara faydalı, malını mülkünü Allah için feda edecek olan cömert insan ile malını harcamayan, fakir fukaradan haberi olmayan, malını kendisinden, eşinden, çocuklarından ve âhiretinden daha çok seven cimri insan karakterinden bahseder.

Sure, bu iki karaktere sahip olan iki insanın mükâfat ve cezalarından bahsederek devam eder. En önemlisi kişinin cimrilik yaparak üzerinde titrediği malının onu kurtaramayacağını, Allah için infak edenin ise kıyamet günü razı edileceğini müjdelir. Yüce Allah, dünyanın ve âhiretin kendisine ait olduğunu hatırlatarak insanların buna uygun davranmaları gerektiğini haber verir. Sûre, ihtiyacı olan kimseye iyilikte bulunanlara Yüce Allah'ın iyilik yolunu kolaylaştıracağını haber verir. Aynı şekilde şehvetlerine ve mallarına düşkün olup dünyaya dalan, Allah'ın emirlerine itaatsizlik eden kimselerin ise kötülüğe sevk eden yolun kendilerine kolaylaştırılacağını da haber verir. Her iki kesiminde âhirette yaptıklarının karşılıksız kalmayacağı uyarısı yapılarak cimrilikten uzak durmayı cömertliğe ise yönelmeyi emretmektedir.

KAYNAKÇA

Cerrahoğlu İsmail. *Tefsir Usulü*, Ankara: TDV. Yayınları, 1995.

Çağrı, Mustafa. "Cömertlik". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 8:72 İstanbul TDV Yayınları, 1993.

Çetiner, Bedreddin. *Esbab-ı Nüzul*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2003.

Derveze, İzzet. *et-tefsiru'l-hadis*. İstanbul: Ekin Yayınları, ts.

Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: İz Yayınları, 1996.

el-Begavî Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd. *Tefsîru'l-Begavî (Meâlimü't-Tenzîl)*, Nşr. Hâlid Abdurrahmân el-Akk-Mervan Sevâr, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1995.

el-Cevzîyye, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422.

el-Kadî, Abdulfettah. *Esbabı Nüzûl*. Ankara: Fecr Yayınları, 1995.

Endelüsî Ebû Hayyân, Mahmut b. Yûsuf. *el-Bahru'l-Muhît*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İslamiyye, 1993.

Eren Hasan vd., *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.

Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl Tefsir*, Ankara: DİB. Yayınları, 2007.

İbn Âşûr, Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Daru't-Tunusiyye, 1984.

İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-veciz fî tefsiri'l-kitâbi'l-aziz*. thk. Abdüsselam Abdüssafî Muhammed, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Hazrecî. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî; İbrâhin Atfîş, Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.

Kutub Seyyid. *Fizîlâl'il-Kur'ân*. İstanbul: Araştırma Yayınları, 1992.

Luis Ma'lûf. *el-Müncid fî'l-Luga*. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1973.

Râzi Fahrüddin. *Mefâîthu'l-Gayb*. Beyrut: Dâru İhyâ et-türasi'l Arabî, 1420.

Suyûtî Celaleddin. *Esbabu'n- Nüzûl*. Beyrut: Dâru'l- Kütübü'l-İlmiyye, ts.;

Suyûtî Celaleddin. *Tarihü'l-Hulafe*. Beyrut: Mektebetu'n-Nizar, 2004.

Şeyhzade, Muhyiddin Muhammed b. Muslihuddin Mustafa. *Haşiye alâ, Tefsiri Beydâvî*. Diyarbakır: Mektebetü'l-Hakika, 1991.

Taberî, Ebû Cafer İbn Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed tefsir, Muhammed Şakir, Beyrut: Müessesetü'r- Risâle, 2000.

Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Akçağ Yayınları, 2016.

Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Anadolu Yayınları, 1989.

Yıldırım, Celal. *Kur'an Ahkamı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*. İstanbul: Bahar Yayınları, ts.

Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer. *Tefsîru'l-Keşşâf 'an Hakaiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekavîl fî Vücûhi't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1408.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ FİLM İZLEME ALIŞKANLIK VE TERCİHLERİNİN İNCELENMESİ: AKSARAY ÖRNEĞİ

EXAMINATION of FILM WATCHING HABITS and PREFERENCES of PRESERVICE TEACHERS: AKSARAY SAMPLE

M. Emir Rüzgar

Aksaray Üniversitesi

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6372-1233>

ÖZET

Sanatsal, estetik ve mali getiri değerleri temel olmakla birlikte sinema filmleri sadece birer sanat ve eğlence aracı değildir. Sosyal bir olgu olarak sinema filmleri bireyleri yalnızca eğlendirmez; aynı zamanda pek çok farklı konuda onları eğitir (Silberman-Keller, Bekerman, Giroux ve Burbules, 2008). Hatta Giroux (2002) sinema filmlerinin birer öğretim makinesi olduğunu dile getirmiştir. Bu bağlamda öğretmen adaylarının sinema bilgi ve deneyimi kazanması hem edinmeleri gereken genel kültür açısından hem de filmlerin öğretmenlere meslekleri ile ilgili öğrettikleri açısından önemlidir. Öğretmen adaylarının sinema bilgi ve deneyimi kazanması ise film izleme alışkanlık ve tercihleriyle ilişkilidir. Öte yandan her geçen gün daha da gelişen ve yaygınlaşan web tabanlı teknolojiler, bireylerin film izleme eylemlerini bilgisayar başında olacak şekilde dönüştürmüş, ‘beyaz perdeden ekran kültürüne’ doğru bir kayış gerçekleşmiştir (Konukman, 2018, s. 308). Bu bağlamda araştırmanın temel amacı, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi’nde lisans öğrenimine devam eden öğretmen adaylarının çevrim içi film izleme alışkanlık ve tercihlerini çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Tarama yönteminin türlerinden biri olan kesitsel modelin kullanıldığı araştırmaya yaş ortalaması 21,8 olan 322 öğretmen adayı (254 kadın, %78,9; 68 erkek, %21,1) katılmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacının geliştirdiği bir form kullanılmış, araştırmaya gönüllü olarak katılan öğretmen adayları bu formu çevrim içi olarak doldurmuştur. Verilerin analizinde yüzde ve frekans gibi temel betimsel istatistikler kullanılmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların film izleme alışkanlıkları açısından çoğunluğunun haftada ortalama 1-3 adet film izledikleri belirlenmiştir (n=246, %76,4). Ayrıca katılımcıların elektronik ortamda film izlerken video akış hizmetleri (n=151, 46,9) ile korsan ağ sitelerini (n=144, %44,7) kullandıkları saptanmıştır. Katılımcıların film izleme amacının; eğlenme (n=219), zaman geçirme (n=212) ve kişisel gelişim (n=178) olduğu da belirlenmiştir. Bunlarla birlikte katılımcıların büyük çoğunluğunun (n=229) sinema bilgilerini ilerletmek amacıyla hiçbir şey yapmadıkları belirlenmiştir. Katılımcıların film izleme tercihleri açısından ise en çok bilimkurgu (n=179), komedi (n=164), aksiyon (n=139), macera (n=138) ve drama (n=138) türlerinde filmleri tercih ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Katılımcıların film seçimlerini; filmin internetteki puan ve aldığı yorumların (n=224), filmin fragmanının (n=195), çevrelerinden gelen önerilerin (n=169) ve filmin oyuncularının (n=125) etkilediği belirlenmiştir. Bu bulguyla ilişkili olarak katılımcıların azami çoğunluğunun Hollywood yapımı filmleri (n=253) ve Avrupa sinemasını (n=191) tercih ettikleri de tespit edilmiştir. Son olarak katılımcıların bir filmi izlerken filmin senaryosuna (n=271), oyunculuğa (n=222) ve kurguya (n=173) dikkat ettikleri bulunmuştur. Elde edilen bu bulgular doğrultusunda öğretmen adaylarının filmlere yakın ilgi duyarak sıklıkla film izlemelerine karşın bu izleme etkinliğini bir öğrenme ve gelişme deneyimi olarak görmelerinden ziyade eğlenme ve zaman geçirme etkinliği olarak gördükleri yorumuna ulaşılabilir. Öğretmen adaylarının sinema bilgi ve becerilerini artırmak için entelektüel etkinliklere girişmemeleri de söz edilen yorumu desteklemektedir. Ayrıca yerli filmlerden ziyade Hollywood ve Avrupa kökenli filmlerin öğretmen adaylarınca en sık tercih edilen sinema endüstrileri olması, yerli filmlerin kaynak ve çeşitlilik eksikliği ile ilişkilendirilebilir. Araştırmada ulaşılan sonuçlar

ekseninde bu konuyla ilgilenen araştırmacıların öğretmen adaylarının film izleme alışkanlık ve tercihlerini daha az sayıda katılımcı ile ancak daha kapsamlı olarak ele almalarına ve araştırmada ulaşılan sonuçların nedenlerine odaklanmalarına salık verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Öğretmen adayları, Film izleme alışkanlıkları, Film izleme tercihleri

ABSTRACT

Although it is true that cinema films are mainly produced for their artistic, aesthetic and economic worth, they transcend these values. As social phenomena, films do not only entertain individuals; rather, they educate them as well (Silberman-Keller, Bekerman, Giroux & Burbules, 2008). In fact, Giroux (2002) argued that films are teaching machines. In this context, it is important that teacher candidates gain cinematic knowledge and experience not only to improve their general culture but also to inform themselves of what films teach them in terms of their profession. It is, then, only logical that teacher candidates' cinematic knowledge and experience is related to their film watching habits and preferences. Besides, improving and widening on a daily basis, web-based technologies alter individuals' film watching practices in that there has been a transformation from 'silver screens to monitors' (Konukman, 2018, p. 308). In this milieu, the primary purpose of this study was to examine film watching habits and preferences of prospective teachers that are enrolled to an undergraduate program at Faculty of Education in Aksaray University. A total of 322 preservice teachers (254 women, %78,9; 68 men, %21,1), whose mean age is 21,8, participated in this research that employed a survey methodology in the form of cross-sectional study. Data collection tool is a form that the researcher developed; prospective teachers that volunteered to participate filled it online. In analysis of data, such descriptive statistics as percentage and frequencies were utilized. As a result of the analysis, in terms of participants' film watching habits, it was found that majority of the participants watches one to three films on average on a weekly basis (n=246, %76,4). Moreover, participants mostly watch films online by using a video streaming service (n=151, 46,9) or an illegal website (n=144, %44,7). The purposes of watching films for participants are entertainment (n=219), passing time (n=212) and personal development (n=178). In addition, a great majority of participants (n=229) do not engage in any action to improve their cinematic knowledge and understanding. In terms of participants' film watching preferences, it was determined that participants substantially watch science fiction (n=179), comedy (n=164), action (n=139) and drama (n=138) films. Participants' choice of films is influenced by films' rating and comments on the internet (n=224), trailer of the film (n=195), suggestions from social circles (n=169) and actors or actresses in the film (n=125). Related to this finding, a great deal of participants prefers watching Hollywood films (n=253) and films from European cinema (n=191). Lastly, participants mainly pay attention to films' story (n=271), acting (n=222) and editing (n=173) as a cinematic element during the watching experience. Based on the findings of the study, it can be argued that although preservice teachers watch a considerable number of films by paying close attention to them, they do not consider this watching experience as a way for learning and personal development; rather, it is an activity of entertainment and passing time for them. The finding that most of the preservice teachers do not engage in any activity to further their cinematic understanding supports the previous comment. Additionally, the finding that preservice teachers chiefly watch Hollywood or European films might be due to the tight marketshare of Turkish cinema and lack of diversity in them. This study suggests that future scholarship on this topic considers investigating habits and preferences of prospective teachers with less participants but with more depth.

Keywords: Cinema, Preservice teachers, Film watching habits, Film watching preferences.

Sinema filmlerinin günümüz dünyasında insan yaşamının ayrılmaz bir parçası olduğu açık bir gerçekliktir. Sanatsal ve estetik değerleri temel olmakla birlikte sinema filmleri sadece birer sanat ve eğlence aracı değildir. Sosyal bir olgu olarak sinema filmleri bireyleri yalnızca eğlendirmez; aynı zamanda pek çok farklı konuda bireyleri eğitir (Silberman-Keller, Bekerman, Giroux ve Burbules, 2008). Diğer bir deyişle, sinema filmlerinin öyle yadsınamaz bir öğretici rolü vardır ki Giroux (2002) sinema filmlerinin özellikle ideolojik açıdan birer öğretim makinesi olduğunu dile getirmiştir. Bu doğrultuda sinema filmleri, birçok farklı düzeyde eğitsel olarak kullanılmıştır.

Öğretmenlerin bir toplumun geleceğinin şekillendirilmesinde öğrencileri yetiştirerek yaşamsal bir rol aldıkları rahatlıkla söylenebilir. Nitekim hem bireysel olarak öğrenci erişiminde hem de bir bütün olarak ülkelerin eğitsel erişimlerinde öğretmen niteliğinin okul kaynaklı en önemli etken olduğu alanyazında dile getirilmiştir (Akiba, LeTendre & Scribner, 2007; Darling-Hammond, 2000). Söz edilen bu yaşamsal rol, toplumun gönenci için öğretmenlerin konu alanı, mesleki bilgi ve genel kültür açılarından en nitelikli şekilde yetiştirilmesi gerektiğine, daha net bir ifadeyle, öğretmen eğitimine dikkat çeker. Öğretmen yetiştirilmesinin niteliğini arttırmak amacıyla kullanılan yollardan biri de öğretmen eğitiminde öğretici nitelikleri doğrultusunda sinema filmlerine yer vermektir (örn. Trier, 2001, 2002, 2003).

Öğretmen niteliğinin artırılması amacıyla öğretmen eğitiminde sinema filmlerine yer verilmekle birlikte öğretmen adaylarının kendilerinin de sinema bilgi ve deneyimi edinmeleri hem öğretmenlerin edinmeleri gereken genel kültür açısından hem de filmlerin öğretmenlere meslekleri ile ilgili öğrettikleri açısından önemlidir. Nasıl ki gelecek kuşakların oluşumunda doğrudan rol alacak öğretmen adaylarının kitap okumaya yönelik alışkanlık ve görüşleri önemli görülüyorsa (İlgar, İlgar ve Topaç, 2015) benzer şekilde öğretmen adaylarının film izleme alışkanlık ve tercihleri de önemlidir. Öte yandan her geçen gün daha da gelişen ve yaygınlaşan web tabanlı teknolojiler, bireylerin film izleme eylemlerini bilgisayar başında olacak şekle dönüştürmüş, ‘beyaz perdeden ekran kültürüne’ doğru bir kayış gerçekleşmiştir (Konukman, 2018, s. 308).

Çağlayan (2004) Türkiye’de sinema-seyirci etkileşiminin başlangıç tarihi olarak sinematografin ülkeye ilk kez geldiği 1986 yılını vermiş ve çalışmanın gerçekleştiği döneme kadar Türkiye’deki izleyici profilini incelemiştir. Akbulut (2014) ise 1960-1980 yılları arasında Türkiye’de sinemaya gitme deneyimini sözlü tarih yöntemiyle araştırmış ve sinemanın orta sınıf için bir mit ürettiğini öne sürmüştür. Göker (2017) Türkiye genelinde sinema izleyicilerinin karakteristiğini betimlemek amacıyla gerçekleştirdiği araştırması sonucunda bireylerin film izleme pratiklerinin sinema salonlarının dışına taşındığını belirlemiştir. Göker (2017) ayrıca bu değişimde internet temelli teknolojilerin rolünü vurgulamıştır. Konukman (2018) değişen film izleme alışkanlıklarını Radyo, Televizyon ve Sinema bölümü öğrencilerinin bakış açısıyla incelemiştir. Bu çalışmada sinema eğitimi alan öğrencilerin bile sinema salonlarına gitmedikleri, yoğunluklu olarak evde bilgisayar başında film izledikleri dile getirilmiştir. Bununla birlikte Radyo, Televizyon ve Sinema bölümü öğrencilerinin en fazla Hollywood yapımı filmleri tercih ettikleri, yerli yapımlara senaryo sorunları nedeniyle önem vermedikleri ve en çok bilim kurgu türünde filmleri tercih ettikleri bulunmuştur. Türkiye’de sinema izlerkitlesinin alışkanlıklarını inceleyen bu araştırmalar toplumun tamamını ele almış, öğretmen adaylarının film izleme alışkanlık ve tercihlerine özellikle olarak değinilmemiştir. Dolayısıyla bu araştırmanın problemi, öğretmen adaylarının sinema tercihlerini ve alışkanlıklarını incelemektir. Bu problem doğrultusunda şu araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Araştırma grubunun film izleme alışkanlıkları nasıldır?

- a. Haftalık ortalama izlenen film sayısı,
- b. Elektronik film izleme platformları,
- c. Film izleme amacı,
2. Araştırma grubunun film izleme tercihleri nelerdir?
  - a. Film türü,
  - b. Film seçimine etki eden etkenler,
  - c. Sinema endüstrisi,
  - d. Film izlerken en çok dikkat edilen sinematik öğeler.
3. Araştırma grubunun sinema okuryazarlıklarını geliştirmek amacıyla uyguladığı yollar nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Öğretmen adaylarının film izleme alışkanlık ve tercihlerinin incelendiği bu çalışmada tarama yönteminin türlerinden biri olan kesitsel model kullanılmıştır (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012).

Araştırma Grubu

Araştırma grubunun oluşturulmasında amaçsal örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Bu doğrultuda çalışmaya Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesinin bölümlerinde lisans öğrenimine devam eden 322 öğretmen adayı katılmıştır. Katılımcılardan 254'ü kadın (%78.9), 68'i erkektir (%21.1). Katılımcıların yaş ortalaması 21.8'dir. Araştırma grubunun öğrenimlerine devam ettikleri bölümlere göre dağılımları Tablo 1'de, sınıf düzeyine göre dağılımları Tablo 2'de, barındıkları yere göre dağılımları Tablo 3'te ve ailelerinin gelir düzeyine göre dağılımları ise Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 1

Katılımcıların Öğrenim Gördükleri Bölümlere Göre Dağılımı

Bölüm Adı	Sayı	Yüzde (%)
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	92	28.6
Sınıf Öğretmenliği	52	16.1
İlköğretim Matematik Öğretmenliği	51	15.8
İngilizce Öğretmenliği	30	9.3
Okul Öncesi Öğretmenliği	27	8.4
Resim-İş Öğretmenliği	26	8.1
Müzik Öğretmenliği	21	6.5
Türkçe Öğretmenliği	15	4.7
Fen Bilgisi Öğretmenliği	5	1.6
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	3	0.9
TOPLAM	322	100

Tablo 1'de görüldüğü gibi araştırma grubunun 92'si (%28.6) Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık programında, 52'si (%16,1) Sınıf Öğretmenliği programında, 51'i (%15,8)

İlköğretim Matematik Öğretmenliği programında, 30'u (%9,3) İngilizce Öğretmenliği programında, 27'si (%8,4) Okul Öncesi Öğretmenliği programında, 26'sı (%8,1) Resim-İş Öğretmenliği programında, 21'i (%6,5) Müzik Öğretmenliği programında, 15'i (%4,7) Türkçe Öğretmenliği programında, 5'i (%1,6) Fen Bilgisi programında ve 3'ü (%0,9) Sosyal Bilgiler Öğretmenliği programında öğrenimlerine devam etmektedir.

Tablo 2

Katılımcıların Öğrenim Gördükleri Sınıf Düzeyine Göre Dağılımı

Sınıf Düzeyi	Sayı	Yüzde (%)
İkinci Sınıf	129	40.1
Birinci Sınıf	82	25.5
Üçüncü Sınıf	56	17.4
Dördüncü Sınıf	55	17.1
TOPLAM	322	100

Tablo 2'de belirtildiği üzere araştırma grubunun 129'u (%40,1) ikinci sınıfta, 82'si (%25,5) birinci sınıfta, 56'sı (%17,4) üçüncü sınıfta ve 55'i (%17,1) dördüncü sınıfta öğrenimlerine devam etmektedir.

Tablo 3

Katılımcıların Barındıkları Yerlere Göre Dağılımı

Barınma Türü	Sayı	Yüzde (%)
Aile Evi	177	55
Devlet Yurdu	98	30.4
Öğrenci Evi	35	10.9
Özel Yurt	12	3.7
TOPLAM	322	100

Tablo 3'ten görülebileceği gibi araştırma grubunun 177'si (%55) ailesinin evinde, 98'si (%30,4) devlet yurdunda, 35'i öğrenci evinde (%10,9) ve 12'si (%3,7) özel yurtlarda ikamet etmektedir.

Tablo 4

Katılımcıların Ailelerinin Aylık Gelir Miktarına Göre Dağılımları

Gelir Miktarı	Sayı	Yüzde (%)
2,000-4,000	125	38.8
4,000-6,000	87	27
0-2,000	49	15.2
6,000-8,000	32	9.9
10.000+	15	4.7
8.000-10.000	14	4.3
TOPLAM	322	100

Tablo 4’te görüldüğü üzere katılımcıların 125’inin (%38,8) ailesi 2,000-4,000 ₺ arası, 87’sinin (%27) ailesi 4,000-6,000 ₺ arası, 49’unun (%15,2) ailesi 0-2,000 ₺ arası, 32’sinin (%9,9) ailesi 6,000-8,000 ₺ arası, 15’inin (%4,7) ailesi 10.000 ₺ üzeri ve son olarak 14’ünün (%4,3) ailesi 8.000-10.000 ₺ arası aylık gelire sahiptir.

Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Verilerin toplanması amacıyla araştırmacı tarafından katılımcıların çevrimiçi şekilde doldurabilecekleri bir form oluşturulmuş ve katılımcılara ulaştırılmıştır. Gönüllü bir şekilde araştırmaya katılmaya kabul eden Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi öğrencileri formu doldurarak araştırmaya katılmışlardır. Verilerin çözümlenmesinde formun oluşturulup ulaştırılmasında kullanılan Google Forms kullanılmıştır. Zira Google Forms, formu dolduran insanların yanıtlarını frekans, yüzde gibi istatistikler olarak sunmaktadır. Bu doğrultuda araştırmada sayı ve yüzde gibi temel betimsel istatistiklerden yararlanılmıştır.

BULGU VE YORUMLAR

Öğretmen adaylarının sinema tercihlerini ve alışkanlıklarını incelendiği bu araştırmada araştırma sorularına göre ulaşılan bulgulara ve bu bulgulara yönelik yorumlara bu kısımda yer verilmiştir. İlk araştırma sorusu doğrultusunda araştırma grubunun haftalık ortalama film izleme sayıları Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5

Öğretmen Adaylarının Bir Haftada İzlediği Ortalama Film Sayısı

Haftalık Film Sayısı	Sayı	Yüzde (%)
1-3	246	76.4
4-5	49	15.2
6-8	17	5.3
10+	8	2.5
8-10	2	0.6
TOPLAM	322	100

Tablo 5’den görülebildiği gibi araştırmaya katılan öğretmen adaylarının 246’sı (%76,4) haftada ortalama bir ila üç arası sayıda film izlemektedir. Benzer şekilde öğretmen adaylarının 49’u (%15,2) haftada ortalama dört-beş film, 17’si (%5,3) altı-sekiz film, 8’i ondan fazla ve 2’si (%0,6) sekiz-on film izlemektedir. Göker (2017), yaptığı araştırmada örneklem grubunun yüzde 14,9’unun her gün, yüzde 38’sinin haftada birkaç kez ve yüzde 22,6’sının haftada bir kez evde film izlediklerini belirlemiştir. Öğretmen adaylarının izlediği film sayısı kadar filmleri hangi platformlarda izledikleri de önemlidir. Öğretmen adaylarının film izlemek için tercih ettikleri elektronik platformlar Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6

Öğretmen Adaylarının Film İzlemek için Tercih Ettikleri Elektronik Platformlar

Platform	Sayı	Yüzde (%)
Video Akış Hizmetleri (BluTV, Netflix vb.)	151	46.9
Korsan ağ siteleri	144	44.7
TV Kanalları	17	5.3
İnternette indirme (torrent)	9	2.8
Diğer	1	0.3
TOPLAM	322	100

Tablo 6’ya göre öğretmen adaylarının 151’i (%46,9) video akış hizmetlerini, 144’ü (%44,7) ise korsan ağ sitelerini film izlemek için kullanmaktadır. Video akış hizmetleri, bünyesinde lisanslı uzun metrajlı filmler, diziler ve benzeri içeriği bulunduran sistemlerdir. Kullanıcılar sisteme üye olarak bu içerikleri istedikleri anda kendi cihazlarından izleyebilirler. Korsan ağ siteleri ise telif hakkı taşıyan fikir ve sanat ürünlerinin telif hakkı sahiplerinin izni olmaksızın yasa dışı bir şekilde kendi bünyesinde barındıran ve kullanıcılara izlettiren web siteleridir. Bu hususta dikkat çeken bir durum da öğretmen adaylarının film izlemek için yakın zamana kadar oldukça popüler olan CD ve DVD’leri kullanmamalarıdır. Ayrıca video akış hizmeti kullandığını belirten öğretmen adaylarının en sık kullandığı hizmet Netflix’tir. Bir diğer alt araştırma sorusuna cevaben öğretmen adaylarının hangi amaçla film izledikleri Tablo 7’de sıralanmıştır.

Tablo 7

Öğretmen Adaylarının Film İzleme Amaçları

Film İzleme Amacı	Sayı
Eğlenme	219
Zaman Geçirme	212
Kişisel Gelişim	178
Öğrenme	162
Sanat İhtiyacını Giderme	84
Sosyalleşme	62

Tablo 7’den görüldüğü gibi öğretmen adaylarının en sık film izleme nedeni eğlenmedir (219). Bu nedeni sırasıyla zaman geçirme (212), kişisel gelişim (178), öğrenme (162), sanat ihtiyacını

giderme (84) ve sosyalleşme (62) takip etmektedir. Öğretmen adaylarının film izleme etkinliğini eğlenme ve zaman geçirme süreci ile ilişkilendirmeleriyle ilgili birkaç yoruma ulaşılabilir. Öncelikle COVID-19 salgın süreci nedeniyle çoğunlukla evde kalmak durumunda olan öğretmen adaylarının evde iyi vakit geçirmek ve eğlenmek en doğal hakkıdır. Bu eğlenme ve iyi vakit geçirme amacına ulaşmak için filmlerden yararlanıyor olabilirler. Öte yandan film izleme etkinliğinin sadece eğlenme ve zaman geçirme amaçlı olması ise öğretmen adaylarının filmlerden edinebilecekleri bilgi ve deneyimi olumsuz etkileyebilir. Araştırma sorusu 2, öğretmen adaylarının film izleme tercihlerini belirlemeye yöneliktir. Bu doğrultuda öncelikle Tablo 8’de öğretmen adaylarının tercih ettikleri film türleri sıralanmıştır.

Tablo 8

Öğretmen Adaylarının Tercih Ettikleri Film Türleri

Film Türü	Sayı
Bilimkurgu	179
Komedi	164
Aksiyon	139
Macera	138
Drama	138
Fantastik	112
Belgesel	111
Gerilim	93
Biyografik	68
Korku	61
Suç	58
Müzikal	50

Tablo 8’den görüldüğü üzere öğretmen adaylarının en sık tercih ettiği film türleri sırasıyla bilimkurgu, komedi, aksiyon, macera, drama, fantastik ve belgeseldir. Bunların dışında öğretmen adayları ayrıca gerilim, biyografik, korku, suç ve müzikal türde filmleri de tercih etmektedir (Göker, 2017). Konukman (2018) araştırmasında da katılımcıların en fazla izledikleri film türü bilimkurgu olarak bulunmuştur. Türü ne olursa olsun öğretmen adaylarının izleyecekleri filmi seçmelerine etki eden etkenler Tablo 9’da paylaşılmıştır.

Tablo 9

Öğretmen Adaylarının İzleyecekleri Filmi Seçmelerinde Etkili Olan Etkenler

Etken	Sayı
İnternetteki Puan ve Yorumlar	224
Filmin Fragmanı	195
Çevrenin Önerileri	169
Oyuncular	125
Yönetmen	70
Gösterim Yılı	29
Poster	27

Tablo 9'dan görülebileceği gibi öğretmen adaylarının bir filmi tercih etmelerine etki eden en önemli etken, filmin internetteki puan ve yorumlamalarıdır. IMDB, Rotten Tomatoes gibi platformlarda filmin daha önceki izleyicilerinden aldığı puan ve yorumlar, öğretmen adaylarının film seçimine büyük ölçüde etki etmektedir. Bunun dışında öğretmen adaylarının film seçimini sırasıyla filmin fragmanı, çevreden gelen film önerileri, filmin oyuncularını, filmin yönetmeni, filmin gösterim yılı ve filmin posterini etkilemektedir. İzleyecek bir film seçerken filmin fragmanının ve türünün etkili olduğu görülmektedir (Konukman, 2018). Burada elde edilen bulguyla ilişkili olarak Göker (2017) izlenerek hoşça giden bir filmin hemen hemen her zaman bir arkadaşına önerildiği sonucuna ulaşmıştır. Öğretmen adaylarının hangi endüstriden filmleri tercih ettikleri Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10

Öğretmen Adaylarının Filmlerini Tercih Ettikleri Sinema Endüstrileri

Ülke	Sayı
Hollywood-Amerikan Sineması	253
Avrupa Sineması (Fransız, İtalyan, Alman vb.)	191
Yeşilçam-Türk Sineması	122
Uzak Doğu Sineması (Hint, Kore, Japon vb.)	107
Orta Doğu (İran vb.)	31

Tablo 10'dan anlaşılabilir olduğu gibi öğretmen adaylarının en fazla izlediği film endüstrisi Hollywood sinemasıdır (Göker, 2017; Konukman, 2018). Hollywood sinemasını Avrupa sineması, Yeşilçam, Uzak Doğu sineması ve Orta Doğu sineması takip etmektedir (Konukman, 2018). Hollywood sinemasının bu baskın karakteri sadece Türkiye özelinde değil, dünya genelinde de geçerlidir (Göker, 2017). Öğretmen adaylarının bir filmi izlerken hangi sinema öğelerine dikkat ettiklerine yönelik bulgular Tablo 11'de paylaşılmıştır.

Tablo 11

Öğretmen Adaylarının Film İzlerken Dikkat Ettikleri Sinema Öğeleri

Öge	Sayı
Hikaye-Senaryo	271
Oyunculuk	222
Kurgu-Efektler	173
Gerçekçilik	151
Uzunluk	37

Tablo 11'de sıralandığı gibi öğretmen adayları bir filmi izlerken en fazla filmin hikayesine-senaryosuna dikkat etmektedir. Bu sinema ögesini oyunculuk, kurgu-efektler, gerçekçilik ve filmin uzunluğu takip etmiştir. Üçüncü ve son araştırma sorusuna yönelik olarak öğretmen adaylarının sinema okuryazarlıklarını geliştirme yollarına yönelik bulgular Tablo 12'de sunulmuştur.

Tablo 12*Öğretmen Adaylarının Sinema Bilgilerini Geliştirme Yolları*

Yol	Sayı	Yüzde (%)
Hiçbir şey	229	71.1
Sinema konulu süreli yayınları takip etme	51	15.8
Diğer (Blog takibi, sosyal medya takibi, podcast vb.)	15	4.8
Sinema konulu toplantıları (seminer vb.) takip etme	14	4.3
Sinema konulu kitap okuma	13	4
TOPLAM	322	100

Daha önce tartışıldığı üzere sinema filmleri bu araştırmaya katılan öğretmen adaylarının haftalık rutinlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Ancak, öğretmen adayları sinema bilgilerini arttırmak ve genel olarak sinema okuryazarlıklarını daha da ilerleterek filmlerden daha etkin bir şekilde yararlanmak için herhangi bir gelişim yoluna başvurmamaktadır. Tablo 12'den görülebildiği gibi 322 katılımcının 229'u (%71,1) sinema bilgisini ilerletmek için hiçbir şey yapmadığını ifade etmiştir. Öte yandan, 51 katılımcı (%15,8) sinema konulu süreli yayınları takip etmekte, 15'i (%4,8) sinema konulu blog, sosyal medya veya podcast'leri takip etmekte, 14'ü (%4,3) sinema konulu toplantıları takip etmekte ve 13'ü (%4) ise sinema konulu kitap okumaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Elde edilen bulgular doğrultusunda öğretmen adaylarının filmlere yakın ilgi duyarak sıklıkla film izlemelerine karşın bu izleme etkinliğini bir öğrenme ve gelişme deneyimi olarak görmelerinden ziyade eğlenme ve zaman geçirme etkinliği olarak gördükleri yorumuna ulaşılabilir. Öğretmen adaylarının sinema bilgi ve becerilerini artırmak için entelektüel etkinliklere girişmemeleri de söz edilen yorumu desteklemektedir. Öğretmen adaylarının film izlerken filmleri yasal yoldan edinebilecekleri seçenekler kadar korsa siteler gibi farklı yollar da tercih etmelerinin nedenleri daha yakından incelenmesi gereken bir bulgudur. Öte yandan öğretmen adaylarının film seçiminde filmin internetteki yorum ve puanlarının oldukça etkili olması, internetin günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiş olması ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca yerli filmlerden ziyade Hollywood ve Avrupa kökenli filmlerin öğretmen adaylarınca en sık tercih edilen sinema endüstrileri olması, yerli filmlerin kaynak ve çeşitlilik eksikliği ile ilişkilendirilebilir. Yabancı sinema filmlerinin sıkça tüketilmesi iki boyutta yorumlanabilir: Bu durum, olumlu yönden, yabancı filmlerin oluşturulduğu kültürlerin ülkede yeni kuşakları yetiştirecek öğretmen adaylarınca incelenmesi ve bu sayede öğretmen adaylarının genel kültürlerinin artmasına yol açacağı şeklinde değerlendirilebilir. Olumsuz yönden ise bu durumun, öğretmen adaylarının dış kültürleri içselleştirerek yerli kültüre mankurtlaşmalarına neden olabileceği düşünülebilir. Bu yorumlardan hangisinin gerçeğe daha yakın olduğu daha ayrıntılı araştırmalar gerektirir. Araştırmada ulaşılan en ilginç bulgulardan biri de öğretmen adaylarının sinema okuryazarlıklarını geliştirmek için çoğunlukla hiçbir şey yapmamasıdır. Birer öğretim makinesi olarak adlandırılan filmlerin öğretmen adaylarınca daha iyi anlaşılması ve öğretmen adaylarının bu sayede filmlerden daha fazla şey öğrenebilmesi için öğretmen yetiştirme kurumları bu konuda ders, seminer, etkinlik vb. düzenleme gibi yolları tercih edebilir.

Bu araştırmada elde edilen sonuçlar, çevrim içi bir form aracılığıyla elde edilen verilerle sınırlıdır. Araştırmada ulaşılan sonuçlar ekseninde bu konuyla ilgilenen araştırmacıların öğretmen adaylarının film izleme alışkanlık ve tercihlerini daha az sayıda katılımcı ile ancak daha kapsamlı olarak ele almalarına ve araştırmada ulaşılan sonuçların nedenlerine odaklanmalarına salık verilmektedir. Ayrıca öğretmen adayları ile birlikte halihazırda görevde olan öğretmenlerin de sinema alışkanlık ve tercihlerinin belirlenmesi önemli bulgular sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Akbulut, H. (2014). Sinemaya Gitmek ve Seyir: Bir Sözlü Tarih Çalışması. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi*, 2, 1-16.

Akiba, M., LeTendre, G. K. ve Scribner, J. P. (2007). Teacher Quality, Opportunity Gap, and National Achievement in 46 Countries. *Educational Researcher*, 36(7), 369-387.

Çağlayan, T. (2004). *Türk sinemasında seyirci-sinema etkilesimi ve seyirci profili*. (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Darling-Hammond, L. (2000). Teacher quality and student achievement: A review of state policy evidence. *Education Policy Analysis Archives*, 8(1), 1-44.

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. ve Hyun, H. H. (2012). *How to Design and Evaluate Research in Education*. (Eighth Edition). New York: McGrawHill.

Giroux, H. (2008). Hollywood film as public pedagogy: Education in the crossfire. *Afterimage*, 35(5), 7-13.

Göker, N. (2017). *Türkiye’de Sinema Seyircisinin Film İzleme Alışkanlıkları*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

İlgar, L., İlgar, ř. ve Topaç, N. (2015). Okul öncesi öğretmen adaylarının kitap okuma alışkanlığına ilişkin görüş ve tutumlarının çeşitli değişkenler açasından incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 41, 99-116.

Konukman, E. A. (2018). Değişen Film İzleme Alışkanlıkları ve Sinema’da Hollywood Gerçeği: Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü Öğrencilerinin Konuya Yaklaşımı. *TRT Akademi*, 3(5), 304-321.

Silberman-Keller, D., Bekerman, Z., Giroux, H. A. ve Burbules, N. C. (2008). Introduction. D. Silberman-Keller, Z. Bekerman, H. A. Giroux ve N. C. Burbules (Ed.), *Mirror images: Popular culture and education* içinde (s. 1-8). New York: Peter Lang Publishing.

Trier, J. (2001). Challenging the cinematic construction of ‘Literacy’ with preservice teachers. *Teaching Education*, 12(3), 301-314, DOI: 10.1080/10476210120096560

Trier, J. (2002). Exploring the concept of ‘habitus’ with preservice teachers through the use of popular school films. *Interchange*, 33(3), 237-260.

Trier, J. (2003). Inquiring into ‘techniques of power’ with preservice teachers through the ‘school film’ *The Paper Chase*. *Teaching and Teacher Education*, 19, 543-557.

FİNİKE İLÇESİNİN TARIMSAL FAALİYETLERİ VE SORUNLARI

Prof. Dr. Cemali SARI

Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8377-2337>

Cem KARAOĞLAN

Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1688-7104>

ÖZET

Finike, Antalya şehrine 117 km uzaklıkta bulunan bir ilçedir. Finike ilçesi, sahip olduğu fiziki ve beşeri coğrafya özellikleri ile önemli bir ekonomik potansiyele sahiptir. Sahada özellikle toprağa dayalı tarımsal faaliyetlerin ön plana çıktığı görülmektedir.

Finike’de, yer şekilleri, elverişli iklim koşulları, su kaynakları ve verimli topraklara bağlı olarak birçok tarım ürünü yetiştirilmektedir. Ayrıca ilçedeki tarımsal faaliyetler entansif tarım metotlarıyla gerçekleştirildiği için tarımsal çeşitliliğin yanı sıra birim alandan elde edilen ürün miktarı da yüksektir. İlçenin yer şekilleri şartlarına bağlı olarak çeşitli hayvancılık faaliyetlerinin yapılması için uygun ortam mevcuttur ancak bu ortam yeterince değerlendirilmemektedir.

Bu araştırmada Finike ilçesinin tarımsal faaliyetlerinin ekonomik coğrafya perspektifinden araştırılması ve araştırma sahasının tarım sektöründe yaşadığı sorunları tespit ederek çözüm önerileri sunulması amaçlanmaktadır. Bu amaçla konu ile ilgili literatür taramaları ve saha gözlemi yapılmıştır. Ayrıca ilgili kamu ve özel kurum kuruluşların dokümanter verilerine başvurularak betimsel bir çalışma ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal Faaliyetler, Tarımsal Faaliyet Sorunları, Ekonomik Coğrafya, Finike.

ABSTRACT

Finike is a district located in 117 km away from Antalya province. Finike district has an important economic potential with its physical and human geography features. Especially agricultural activities come to the fore in the field.

In Finike, lots of agricultural products can be grown depending on landforms, suitable climate conditions, water resources and fertile lands. Furthermore; as the agricultural activities in the town are done with intensive agriculture methods, in addition to agricultural diversity, the amount of product gotten from the unit of area is pretty high. Depending upon the town’s landforms, there is a suitable environment to do different livestock activities; however, this environment is not used adequately.

In this research, it is aimed that the agricultural activities of Finike should be searched from the perspectives of economic geography and solutions should be suggested by identifying the problems in the field of agriculture. For his purpose, literature reviews and field observations that are related to the topic have been done. In addition, a descriptive study has been produced by using the document data of the relevant public and private institutions.

Keywords: Agriculture activities, agriculture activity problems, economic geography, Finike.

GİRİŞ

Tarım, kabaca topraktan faydalanma faaliyetidir. Bu faaliyette, toprak çeşitli yollarla işlenerek, sonrasında ekim veya dikim yoluyla, topraktan ürün elde edilmektedir. Tarım deyince akla sadece toprağı işleme, ekim ve dikim faaliyetleri gelmemelidir. Hayvancılık ve ormancılık da tarım faaliyetleri içerisinde yer almaktadır (Güney, 2003: 349).

Ekili-dikili, verimli-verimsiz, çayır-otlak alanlarının tümü ile istatistiki verilere göre toprakların işlendiğı, bağ-bahçe alanları “tarım alanı” olarak ifade edilirken toprakların sürülmesi ve işlenmesine uygun olan araziler “tarım arazisi” olarak nitelendirilmektedir. Herhangi bir alanda tarımsal faaliyetler ile verimi etkileyen havadaki ortalama ve ekstrem değerlere “tarım iklimi” denir. Ekolojik koşullarla, insanların kültürel ve teknolojik seviyelerinin tarım üzerindeki etkisini dünya-ülke-bölge bazında tarım ürünleri ve tarımsal sistemlerin dağılışı üzerinde duran çalışmalar “tarım coğrafyası” çalışmaları olarak değerlendirilmektedir (Atalay, 2013).

Tarım alanları kendi içerisinde kullanım yönünden ekili ve dikili alanlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Tarımsal üretim alanı olarak belirlenen sahalara tohum ekilmek suretiyle yıllık veya yıl içerisinde belli bir dönemde ya da yılda birden fazla zirai ürün yetiştirilen, ürün alındıktan sonra ise toprağın yeniden işlenerek bir sonraki ürün için hazır hale getirildiğı sahalara “ekili tarım alanı” denir. Bu alanlar tarımsal faaliyetler açısından son derece önemli olup tarım alanlarının dağılışında büyük bir paya sahiptirler. Ekili alanlar içerisinden geçmişten günümüze en fazla üretim tahıl tarımında yapılırken tahıllar içerisinde ise buğday ilk sırayı almaktadır. Ekili tarım alanlarının yanında üzerinde uzun dönemli bitkilerin yetiştirildiğı alanlar “dikili tarım alanı” olarak sınıflandırılmaktadır. Bu sahalarda yetiştirilen bitkilerin üretimi toprağı dikilerek yapıldığından yıllarca aynı saha üzerinde bu bitkiler kalmaktadır. Tarım alanlarında (ekili/dikili) yetiştirilen ürünler tek tür ise buna “monokültür tarım” denilirken farklı ürünlerin yetiştirilmesine “polikültür tarım” denir. Türkiye’de dikili alanlarda yetiştirilen çay, fındık, muz monokültür tarıma örnek verilebilir. Geniş sahalara yayılan bu tarım bitkilerinin arasına başka bitkiler sokulamamaktadır. Bu şekilde tek tür tarafından işgal edilen dikili tarım alanlarına “plantasyon” denilmektedir (Özçağlar, 2014).

Tarım alanlarının dışında çayır-mera ve orman alanları da arazide önemli bir alan oluşturmaktadır. Vejetasyon evresi boyunca otların yeşil kaldığı alanlar “çayır alanları” olarak adlandırılır. Bu alanlar taban suyunun yüksek olduğu ova ve vadilerle birlikte dağların yüksek kesimlerinde ya da yüksek enlemlerde yer alan ot formasyonlarından oluşmaktadır. Doğal bitki ve orman örtüsünün kesintiye uğradığı dağların üst zonlarında görülen çayırlar hayvancılık faaliyetleri için önemli yaylaklar durumundadırlar. Otlak alanları içinde çayırlara göre daha geniş alanlar kaplayan ve üzerinde tarım yapılamayan engebeli, meyilli yamaçlardaki arazilere “mera” denilmektedir. Anadolu’da çayır-mera ayrımı yapmadan otlak alanlarının hepsi mera olarak adlandırılır. Fakat meralar çayırlardan farklı olarak taban suyunun bulunmadığı veya derinlerde olduğu meyilli ve engebeli alanlarda yer alır. Bu nedenle yağış sularının bir kısmı sızarak veya yüzey akışıyla kaybolur. Bu sahalarda topraklar sığ, kumlu ve çakıllı olup toprakların su tutma kapasitesi düşüktür. Yağışlı mevsimlerin haricinde toprak örtüsü kuru ve nemden uzak bir görünüme sahiptir. Halk arasında yalnızca bir ağaç topluluğı veya yakacak ihtiyacını karşılayan bir varlık olarak algılanan orman; ağaçlarla birlikte diğer bitkiler, hayvanlar, toprak, su, iklim gibi canlı ve cansız tabiat faktörlerinin birlikte oluşturduğu doğal bir bütünlüğü ifade etmektedir. Bu bütünlüğü sağlayan unsurları içinde barındıran sahalara “orman alanı” olarak ifade edilir (Özçağlar, 2014).

Tarım alanları arazi kullanımı ve araziden yararlanma bakımından oldukça büyük öneme sahiptir. Çünkü tarım alanlarında yetiştirilen tarımsal ürünler, doğrudan tüketilebildiğı gibi,

sanayi tesislerinde işlendikten sonra mamul madde olarak da insanların tüketimine sunulmaktadır. Bu açıdan tarıma dayalı sanayiye ham madde sağlaması nedeniyle arazi kullanımını açısından tarım alanları hammadde üretim alanları içerisinde değerlendirilebilir (Taş, 2010: 46) Finike’de bu anlamda paketleme tesisleri dikkati çekmektedir.

Üretimde uygulanmakta olan tekniklere göre tarımsal etkinlikleri iki gruba ayırmak mümkündür. Entansif tarım, bilim ve teknolojinin desteklediği, birim alana ve hayvan başına en yüksek verim alınan tarım sistemidir. Buna karşılık ekstansif tarım sistemi çağdaş bilim ve teknolojiden tamamen ya da kısmen nasibini alamamış bir sistemdir. Çoğunlukla üretime geleneksel yöntemler egemendir. Bu tarım sisteminde çiftçi eldeki tarım toprağı miktarı ve hayvan sayısı potansiyeliyle orantılı bir üretim yapamaz (Doğanay ve Coşkun, 2012, s.76-77).

Finike’de tarımsal faaliyetlerin yoğunlaştığı yer araştırma sahasının güneyindeki Finike Ovası’dır. Burada özellikle narenciye bahçeleri ve örtü altı üretim entansif metotlarla yürütülmektedir. Finike’deki tarımsal faaliyetlerin niteliği Türkiye ortalamasının üzerindedir. Doğu sınırındaki komşusu olan Kumluca ile birlikte Türkiye’nin meyve-sebze ihtiyacının önemli bölümünü karşılamaktadır hatta bu alanlarda üretilen tarımsal ürünler ihracata da konu olmaktadır. Bu çalışmada sahada yürütülen tarımsal faaliyetlerin özellikleri ve sorunları ele alınarak çözüm önerileri sunmak amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

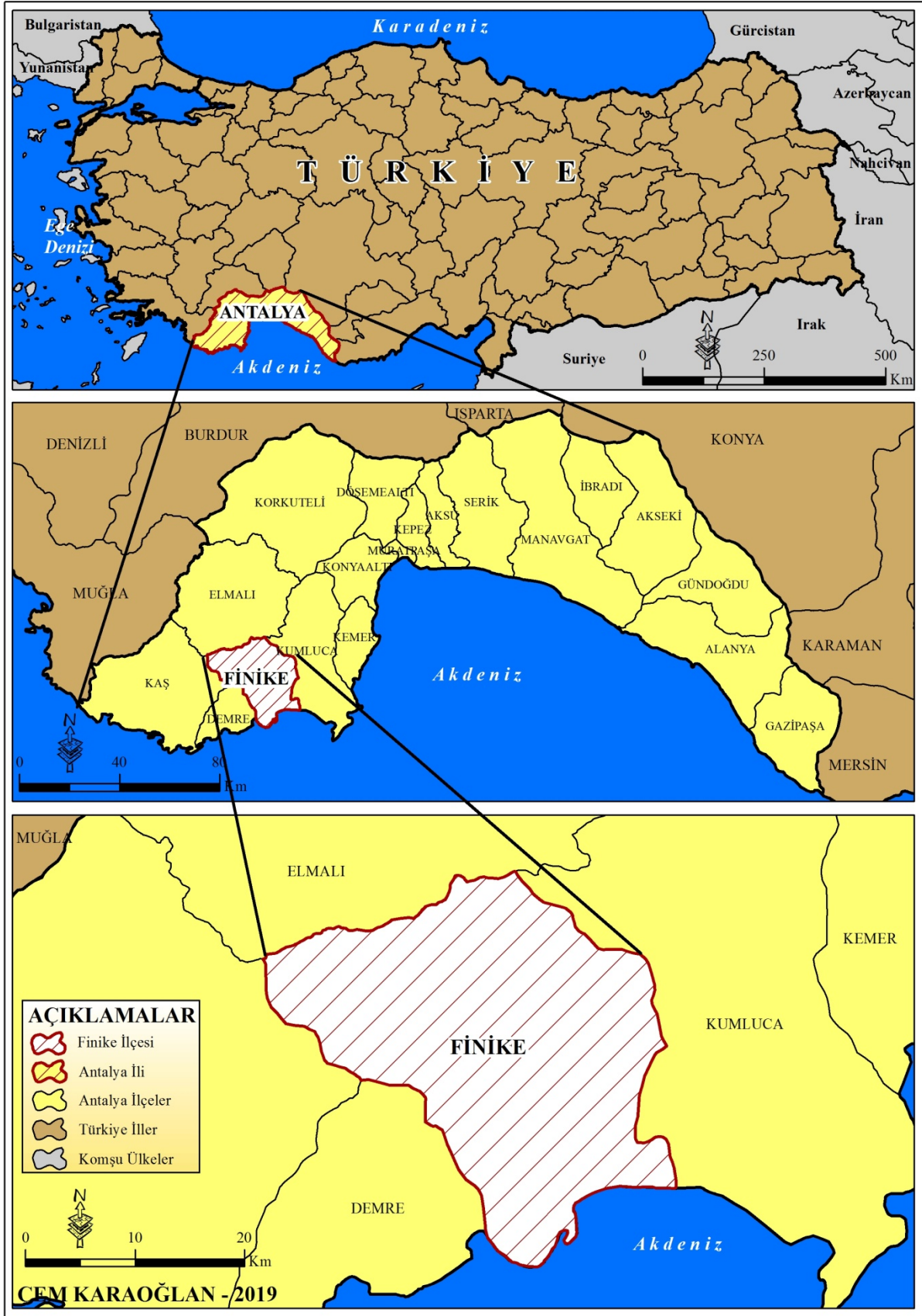
Bu çalışmada Finike ilçesinin tarımsal faaliyetlerinin araştırılması ve sahanın tarım sektöründe yaşadığı sorunları tespit ederek çözüm önerileri sunmak amaçlanmaktadır. Bu amaçla saha gözlemi, konu ile ilgili literatür taramaları, ilgili kamu ve özel kurum kuruluşların dokümanter verilerine başvurularak betimsel bir çalışma ortaya konmuştur.

Araştırma Sahasının Konumu ve Sınırları

Araştırma sahası olan Finike ilçesi, Akdeniz Bölgesi’nin, Antalya Bölümü’nün Antalya ili sınırları içinde yer almaktadır. Antalya şehrinin 117 km batısında Akdeniz’in kıyısında yer almaktadır. Yüzölçümü yaklaşık 768 km² olan ilçe, bağlı bulunduğu Antalya ili içinde yüzölçümü bakımından 19 ilçe arasında 11. sıradadır.

İlçe topraklarını doğudan Kumluca, kuzeyden Elmalı, kuzeybatıdan Kaş, batıdan Demre, güneyden ise Akdeniz çevrelemektedir (Harita 1.).

Harita 1. Araştırma Sahasının Yeri ve Sınırları

Özel konum itibariyle Finike, doğusunda Alakır Çayı ile kuzey ve batı kesimlerinde de Toros dağları silsilesinin bir parçası olan Beydağlarının uzantılarıyla çevrelenmektedir. Güneyinde ise 28 km'lik sahil şeridi boyunca Akdeniz uzanmaktadır. Akçay ve Alakır'ın taşımış olduğu materyallerin ilçenin güneyinde birikmesi sonucunda oluşan Finike Ovası araştırma sahasında nüfusun ve ekonomik faaliyetlerin kümelendiği alan olarak göze çarpmaktadır.

İlçe topraklarının tek düzlüğü Finike Ovası'dır. Eski deniz tabanı olan bu alana Toroslardan, iklim ve diğer çevresel faktörlerin etkisiyle taşınan alüvyonlar burada verimli bir ovanın oluşmasını sağlamıştır. Toprağın verimli olması, Akdeniz ikliminin tarıma uygun koşullar oluşturması, tarımsal faaliyetlerin yoğun olmasına neden olmuştur. Bu nedenle ovada narenciye ve seracılık faaliyetleri yapılmakta, ekonomik getirisi yüksek ürünler yetiştirilmektedir.

BULGULAR

Araştırma Sahasındaki Ekonomik Faaliyetler İçerisinde Tarımın Yeri

Finike İlçe Tarım Müdürlüğü'nün 2018 yılı verilerine göre araştırma sahasında yaklaşık 34.158 dekar narenciye bahçesi ile 11.425 dekar örtü altı sera alanı bulunmaktadır.

Finike, Türkiye'de en önemli yaş sebze ve meyve üreten yerlerin başında gelir. Cam ve plastik örtü seralarda sebzelerden domates, biber, patlıcan, kabak, fasulye, hıyar ve kavun üretimi yapılmaktadır.

Finike İlçe Tarım Müdürlüğü'nün verilerine göre 2018 yılında toplam 30.974 dekar alanda 190.920,0 ton portakal üretimi yapılmıştır. Bu üretim miktarı Antalya genelinde gerçekleştirilen toplam portakal üretiminin (130.780 dekar alanda 503.416 ton) % 33,4'üne (alan olarak % 23,7'sine), ülke genelinde üretilen toplam portakal üretiminin (547.587 dekar alanda 1.781.258 ton) % 9,4'üne (Alan olarak 5,66'sına) tekabül etmektedir.

Finike Ovası içerisindeki alüvyal sahaların dışında kuzeye doğru 200-800 m arasındaki sahada başta Yalnız Mahallesi ve çevresinde olmak üzere sulama imkânlarıyla 820 dekar sera alanında marul ve 4.710 dekar alanda nar bahçesi tesis edilmiştir(Tablo 1.).

Tablo 1. Araştırma Sahasının 2011-2018 Yılları Arası Tarım Arazisi Dağılımı (Da)

Yıl	Tarla Bitkileri	Meyvecilik	Sebzecilik (Örtü altı)	Nadas	Ekilmeyen Alan	Toplam
2011	13.300	39.250	10.380	4.750	3.330	71.010
2012	12.775	39.266	10.995	4.834	3.140	71.010
2013	12.775	39.566	10.995	4.834	2.840	71.010
2014	12.600	39.750	11.000	4.820	2.840	71.010
2015	12.179	39.880	11.287	4.824	2.840	71.010
2016	12.100	40.044	11.308	4.718	2.840	71.010
2017	11.900	40.182	11.340	4.748	2.840	71.010
2018	12.090	40.133	11.425	4.522	2.840	71.010

Kaynak: Finike İlçe Tarım Müdürlüğü, 2019

Tarım arazilerinin tablo 1.'deki gibi dağılım göstermesinde toprak ve iklim koşulları kadar ürünlerin ekonomik getirisi de etkili olmuştur. Tarım arazilerinin büyük kısmını oluşturan Finike Ovası'nda ekonomik getirisi iyi olan narenciye bahçeleri geniş alan kaplamaktadır.

Kalan bölümlerde de seracılık faaliyetleri yapılmaktadır. İlçedeki sebzeçilik faaliyetlerinin tamamı örtü altıdır. Açık alanda sebzeçilik faaliyeti yoktur. Tarla bitkileri, tarım arazilerinin kısıtlandığı kuzey kesimlerde yayılış göstermektedir.

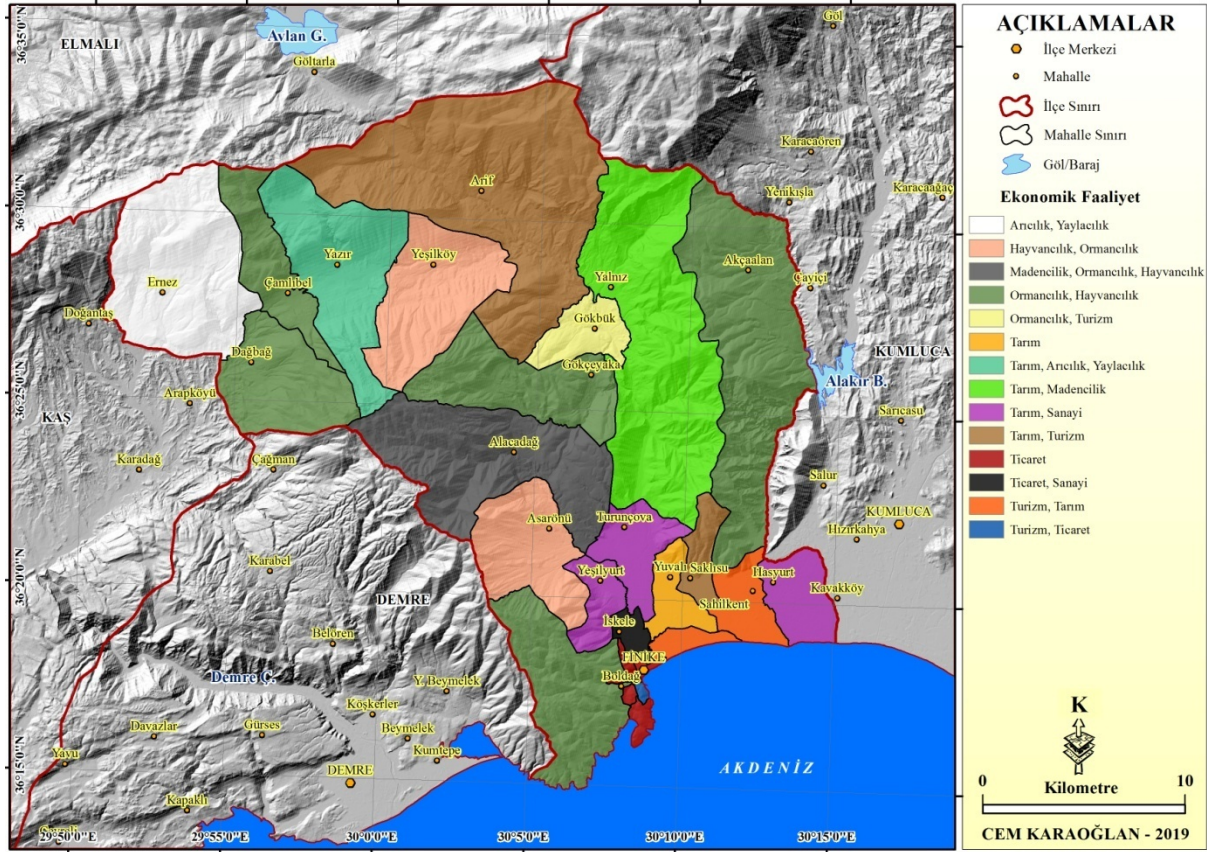
2011-2018 yılları arasında tarla bitkilerinin alanında 1.000 dekarlık bir azalma yaşanırken sebzeçilik alanında 1.000 dekarlık artış olduğu görülmektedir. Çünkü araştırma sahasının kuzey kesiminde rakımın 800 metreye kadar ulaştığı kırsal kesimlerde insanlar yavaş yavaş ekonomik getirisi az olan hububat ekiminden vazgeçip seraya dönmektedir. Bu alanlarda iş makineleri vasıtasıyla zemin müsait hale getirilerek seralar kurulmaktadır. İnsanlar buralarda yaz döneminde ekonomik getirisi daha yüksek olan seracılık faaliyetlerini sürdürmektedirler (Fotoğraf 1.).

Fotoğraf 1. Finike-Elmalı Yolu Üzerinde Yamaca Kurulmuş Bir Sera (Yalnız Mahallesi)

Meyve bahçelerinde de yaklaşık 1.000 dekarlık artış olduğu görülmektedir. Bunda da zeytine verilen teşvik ve son yıllarda nara olan talebin artması etkili olmuştur.

Modern yöntemlerle işlenen tarım arazileri sahanın en önemli ekonomik kaynağı durumundadır. Araştırma sahasının geneline yayılmakla beraber Turunçova, İskele ve Hasyurt mahallelerinde yoğunlaşan tarıma dayalı sanayi de mevcuttur. İlçenin kuzey kesimlerindeki kırsal mahallelerde ise ormancılık, arıcılık ve küçükbaş hayvancılık öne çıkmaktadır. Kuzey kesimlerin dağlık olması nedeniyle küçükbaş hayvancılık yapılan Dağbağ, Çamlıbel ve Akçaalan mahallelerinde kıl keçisi yetiştiriciliği yaygındır. Ernez ve Yazır'da arıcılık ve ormancılık hakim ekonomik faaliyetlerdir. Arif Mahallesi'nde tarımsal faaliyetler öne çıkarken Arykanda antik kenti de turistik bir çekicilik oluşturmaktadır. Araştırma sahasının kuzeyindeki bir diğer mahalle ise Yalnız Mahallesi'dir. Burada da tarımsal faaliyetler halkın temel geçim kaynağıdır (Harita 2.).

Harita 2. Araştırma Sahasının Ekonomik Faaliyet Haritası

Harita 2.'de de görüldüğü gibi sahadaki hakim ekonomik faaliyet tarımdır. Tarımsal faaliyetler Kale Mahallesi, Karşıyaka Mahallesi, Eski Mahalle, Yeni Mahalle gibi konutların yoğunlaştığı, ticaretin ön plana çıktığı mahalleler dışında hakim ekonomik faaliyettir.

653.000 dekardan oluşan araştırma sahası içerisinde toplam tarım alanı 71.010 dekadır ve bunun toplam ilçe yüzölçümünün yaklaşık %10'u olduğu görülmektedir. Buna karşın ilçedeki faal nüfusun % 65,3'ü tarımla uğraşmaktadır (Tablo 2.). Bu durum dikkate alındığında ilçedeki tarım arazilerinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Tablo 2. Tarımsal Nüfus Verileri (2018)

İlçe Nüfusu	48.948
Çiftçi Sayısı (aktif)	5.880
Kayıtlı Çiftçi Sayısı (ÇKS)	1.443

Kaynak: Finike İlçe Tarım Müdürlüğü, 2019

Araştırma sahasında nüfusun büyük çoğunluğu tarımla uğraşmaktadır. İlçe Tarım Müdürlüğü 2018 yılı verilerine göre çiftçi sayısı 5.880 kişi olmasına karşın kayıtlı çiftçi sayısı 1.443 kişidir. Bu da çalışma alanındaki çiftçilerin yaklaşık % 25'inin ÇKS (Çiftçi Kayıt Sistemi)'ne dahil edildiklerini göstermektedir.

Çiftçiler, ÇKS'ye kayıtlı olmak zorunda değildir. Ancak kayıtlı olmanın bazı avantajları vardır. Bunlar;

1-Çiftçi zirai kredi indirimi ve kredi erteleme gibi avantajlardan faydalanabilmektedir.

2-Tarım Sigortaları Havuzu'ndan (Tarsim) sigorta yaptırabilmektedirler.

3-Tarımsal desteklemelerden faydalanabilmektedirler. (sera kredisi, biyolojik-biyoteknik mücadele, mazot-gübre desteklemeleri, yem bitkileri desteklemeleri vs.)

4-Tarım Kredi Kooperatifi'nden gübre alımında kolaylık sağlanıyor. (Taksitlendirme, borç erteleme vb.)

İlçe Tarım Müdürlüğünden alınan bilgilere göre 2019 yılı içerisinde 200 kadar çiftçi daha ÇKS'ye kayıt yaptırmıştır. Bunda araştırma sahasında son yıllarda artan hortum vb. meteorolojik karakterli doğal afetlerin artış göstermesinin etkili olduğu düşünülmektedir. 2017 yılının kasım ayında ve 2019 yılının ocak ayında meydana gelen hortum olayları ilçedeki seralara ve narenciye bahçelerine çok ciddi anlamda zarar vermiştir.

Tarımda narenciye tarımı ve seracılık öne çıkmakta olup dağ köylerinde hayvancılık ve hububat tarımı ağırlıktadır. İlçedeki bitkisel üretimde en fazla gelir getiren faaliyet sebzeçiliktir. Sebzeçilik faaliyeti tamamen örtü altında yapılmaktadır. En az getirisi olan faaliyet ise tarla bitkileridir. Üretim miktarı bakımından meyvecilik ilk sırada gelmektedir (Tablo 3.).

Tablo 3. Araştırma Sahasının Bitkisel Üretim Değerleri (2011-2018)

Yıl	Sebzeçilik Üretim Miktarı(ton)	Sebzeçilik Üretim Değeri (TL)	Meyvecilik Üretim Miktarı(ton)	Meyvecilik Üretim Değeri (TL)	Tarla Bitkisi Üretim Miktarı(ton)	Tarla Bitkisi Üretim Değeri (TL)
2011	139.360	102.247.750	196.094,75	108.825.250	2.865	1.345.000
2012	152.105	112.778.750	198.947,20	109.207.160	2.760	1.921.000
2013	152.105	112.419.110	198.947	109.207.160	2.775	1.621.000
2014	151.800	112.418.750	176.587	103.559.430	2.758	1.921.000
2015	149.926	240.885.400	188.963	149.670.860	2.636	1.823.350
2016	145.973	227.886.500	194.384,50	151.803.002	2.639	2.248.630
2017	145.955	252.092.300	194.766,88	219.207.861	2.742	2.474.300
2018	146.915	250.455.750	220.283,20	249.717.454	1.904	1.720.100

Kaynak: Finike İlçe Tarım Müdürlüğü, 2019

Tablo 3.'e göre bitkisel üretim miktarlarında yıllara göre dalgalanmalar görülmekle birlikte üretim anlamında çok ciddi değişiklikler olmadığı görülmektedir. 2011 ve 2018 yılları sebze ve meyve üretim miktarları kıyaslandığında üretimin bir miktar arttığı görülmektedir. Ancak aynı şeyi tarla bitkileri için söylemek mümkün değildir. 2018'de üretim 2.742 tondan 1.904 tona düşmüştür. Bunun sebebi tahıl tarımının yapıldığı yüksek sahalarda seraların son yıllarda artmış olmasıdır. Özellikle fundalıklar teraslanarak ekonomik getirisi yüksek olan seracılık faaliyetlerine ve nar üretimine açılmaktadır.

2015 yılında sebzeçilik üretim miktarı 151.800 tondan 149.926 tona düşse de üretim değeri iki katından fazla artmıştır. Bunun sebebi sebze fiyatlarının o yıl ciddi bir artış göstermesidir. Benzer durum 2015 ve 2017 yıllarında meyve fiyatlarında da yaşanmıştır.

Tarla Bitkileri Tarımsal Faaliyetleri

Tarla bitkilerinin üretim miktarı 2015 ve 2016 yıllarında farklılık göstermezken 2016 yılında tarla bitkilerinin üretim değerinde artış yaşanmıştır. 2018 yılına gelindiğinde fiyatların çıktığı yerden geri düşmemesi enflasyon artışı ile açıklanabilir (Tablo 4.).

Tablo 4. Tarla Bitkileri ve Üretim Değerleri (2018)

Ürün	Alan (Da)	Üretim Miktarı (Ton)	Üretim Değeri (TL)
Buğday	9.251	1.388,00	1.249.200,00
Arpa	2.579	451,00	405.900,00
Fiğ	260	65,00	65.000,00
Toplam	12.090	1.904,00	1.720.100,00

Kaynak: Finike İlçe Tarım Müdürlüğü, 2019

Tablo 4.'de bahsi geçen tarla bitkileri araştırma sahasının kuzey bölümündeki kırsal alanlarda ekimi yapılan ürünlerdir. 12.090 dekarlık alanda ekimi yapılan bu ürünlerden buğday en büyük paya sahip olan üründür. Tarla bitkilerinin ekiminin yapıldığı toplam arazinin % 76'sında buğday ekimi gerçekleştirilmektedir. Tahıllara ayrılan sahanın %21'inde 2579 dekarlık alanda ekimi yapılan arpanın ise yıllık üretimi 451 tondur. Hayvan yemi olarak kullanılan fiğ bitkisi de 260 dekarlık bir alanda ekilmekte ve yıllık 65 ton ürün hasat edilmektedir. Tarla bitkileri üretiminde ihracat söz konusu değildir.

Meyvecilik Faaliyetleri

Finike'de tarımsal faaliyetler içerisinde en önemli paya sahip olan alan meyveciliktir (Tablo 5.).

Tablo 5. Meyvecilik Alanları ve Üretim Değerleri (2018)

Ürün	Alan (Da)	Üretim (Ton)	Değer (TL)
Portakal	30.974	190.920	210.011.956,00
Nar	4.710	12.985,00	19.477.500,00
Mandalin	1.779	8.419,88	6.314.910,75
Limon	1.225	4.964,55	8.191.507,50
Bağ	417	313,00	860.750,00
Zeytin	575	477,58	1.671.530,00
Greyfurt	180	1.159,20	1.101.240,00
Diğer	273	1.044,03	2.088.060,00
Toplam	40.133	220.283,20	249.717.454,25

Kaynak: Finike İlçe Tarım Müdürlüğü, 2019

Araştırma sahasında meyvecilik faaliyetleri için 40.133 dekar alan ayrılmıştır. Bunun çok önemli bir bölümünü narenciye bahçeleri oluşturmaktadır. Narenciye bahçelerinin en önemli ürünü de portakaldır. "Finike portakalı" coğrafi işaret¹ sahibi bir üründür (Fotoğraf 2.).

¹**Coğrafi İşaret;** Belirgin bir özelliği, unvanı ya da başka nitelikleri bakımından köken olarak yer aldığı bir yöre, alan, bölge ya da ulus ile özdeş haline gelmiş bir ürünü belirten isim ya da işaretlere denir.

Fotoğraf 2. Kum Mahallesi'ndeki bir portakal bahçesi

Finike İlçesi Meyve Üreticileri Tarımsal Birliği tarafından Finike portakalına, Coğrafi İşaret Tescil Belgesi alınmak üzere T.C. Türk Patent Enstitüsüne 26.04.2006 tarihinde başvuru yapılmış olup; 15.05.2008 tarihli Resmi Gazete'de ilan edilmiştir. Finike portakalı, California Üniversitesi'nin 1994'te dünya çapında yaptığı bilimsel araştırmanın sonucunda da 1. olarak kalitesini tescillemiş bir üründür. Araştırma sonucunda Finike'nin Turunçova beldesi sahillerinde yetişen portakalın dünyanın en kaliteli portakalı olduğu saptanmıştır.

Finike'de turunçgil tarımının başlangıcı ile ilgili kesin bulgulara ulaşılamamıştır. Ancak bu tarımsal faaliyetlerle ilgili bulgular 150-160 yıl öncelere kadar dayanmaktadır. 1956 yılında Çavdır ve Bağyaka köyleri birleşerek Turunçova adını almıştır. Bu tarihte bize çok daha öncelerden bu bölgede turunçgil tarımının yapıldığını göstermektedir (Karakuş, 2014: 83).

Meyvecilik faaliyetleri için ayrılmış 40.133 dekarlık alanın 30.974 dekarı portakal bahçesidir. Yani araştırma sahasındaki toplam meyvecilik faaliyetlerinin yürütüldüğü alanın % 77'sini portakal bahçeleri oluşturmaktadır. Finike İlçe Tarım Müdürlüğü'nün 2018 yılı verilerine göre bu dikili alanda yıllık 190.920 ton üretim yapılmakta ve bu ürün de 210.011.956 TL'lik bir ticari hacim oluşturmaktadır. Portakal üretimini 4.710 dekar alanda 12.985 tonluk üretimle nar takip etmektedir. Mandalin, limon, greyfurt üretimi yapılan diğer narenciye ürünleridir. Bunlardan mandalin 1.779 dekarlık alanda yıllık 8.419,88 ton üretilir. Limon 1.225 dekarlık arazide yıllık 4.964,55 ton üretilir. Greyfurt ise 180 dekar gibi az bir alanda yılda 1.159 ton üretilmektedir.

İlçe ekonomisinin temeli olan ve aynı zamanda ilçenin sembolü haline gelen coğrafi işaretli "Finike portakalı" haksız rekabete maruz kalmaktadır. Ziraat Odası'ndan alınan bilgilere göre Finike portakalının rekoltesi 200.000 tondur. 2015 yılı Finike Ziraat Odası verilerine göre 25.000 ton portakal dalında kalmışken yapılan araştırmada Finike portakalının 400.000 ton satışının yapıldığı ortaya çıkmıştır. Çünkü Adana, Aydın, Dalaman'da yetiştirilen portakala "Finike Çavdır" etiketi yapıştirilmektedir. "Finike portakalı" markası korunamamaktadır.

Araştırma sahasında 417 dekarlık alanda bağ mevcuttur. Bu bağlardan yıllık 313 ton üzüm üretimi yapılmaktadır. Özellikle bunların içerisinde Yazır köyü ve çevresinde üretilen "Yazır üzümü" meşhurdur.

Örtü Altı Tarım Faaliyetleri

Örtüaltı yetiştiriciliği, her türlü ışığı geçiren malzeme ile (cam, fiberglas, plastik örtüler gibi) metal ya da ahşap gibi malzemeler kullanılarak iskeletin üzerinin kaplanması sonucu meydana getirilen kapalı ortamda yapılan tüm tarımsal üretim faaliyetlerini kapsamaktadır. Başka bir ifadeyle herhangi bir kaplama malzemesiyle doğal iklim şartlarından minimum düzeyde etkilenerek, kapalı ortamda yapılan yetiştiricilik faaliyetlerinin tümü örtüaltı yetiştiricilik başlığı altında toplanmaktadır (Şahin, 2011, s.3).

Türkiye’de seracılık 1940 yıllarında ilk defa Antalya ve yörelerinde başlamıştır. Başlangıçtan itibaren ilk 20 yılını kapsayan devrede seracılıkta gelişimin yavaş olduğu görülmektedir. 1960’lı yıllardan itibaren diğer üretim tekniklerinde görülen teknolojik gelişmeler seralarda da görülmüş ve gerek cam sera gerekse plastik sera alanları hızlı bir artış göstermiştir (Gökalp, 2000, s.10).

Finike tarımında narenciye bahçelerinden sonra en önemli üretim alanı seralardır. Güneşli gün sayısının fazla olması ve toprağın verimi Finike’de seracılık faaliyetleri için uygun ortam oluşturmaktadır (Tablo 6.).

Tablo 6. Örtü Altı Alanları ve Üretim Değerleri (2018)

Ürün	Alan (Da)	Üretim Miktarı (Ton)	Üretim Değeri (TL)
Domates	7.135	100.990,00	176.732.500,00
Hıyar	1.130	18.830,00	32.011.000,00
Patlıcan	965	11.965,00	20.340.500,00
Biber	380	2.760,00	8.280.000,00
Kabak	905	8.145,00	10.995.750,00
Marul	820	3.280,00	3.116.000,00
Kavun	75	900,00	1.800.000,00
Taze fasulye	15	45,00	180.000,00
Toplam	11.425	146.915,00	253.455.750,00

Kaynak: Finike İlçe Tarım Müdürlüğü, 2019

Toplamda 11.425 dekarlık alanda gerçekleştirilen seracılık faaliyetlerinde en büyük paya sahip olan ürün 7.135 dekarlık alanıyla domatestir. Bunda domatesin ekonomik getirisinin yüksek bir ürün olması etkili olmuştur. Toplam 146.915 tonluk yıllık sera üretiminin 100.990 tonunu tek başına domates oluşturmaktadır. Bu ürünü hıyar, patlıcan, kabak, marul, biber, kavun ve taze fasulye takip eder.

Araştırma sahasında önemli bir geçim kaynağı olan seracılık faaliyetinde seralar çiftçilerin ekonomik gücüne ve kullanım amacına göre farklı tiplerde olabilmektedir. Seraları, yapımında kullanılan malzemelere göre cam ve plastik olmak üzere kabaca ikiye ayırmak mümkündür.

Plastik seraların maliyeti düşüktür ancak çok uzun ömürlü değildir. En fazla 3-4 yıl kullanılabilir. Plastik seralarda güneş ışığından yeterince faydalanılamamaktadır. Ayrıca bu seraların havalandırması ve nemliliği de cam seralara göre daha kötü şartlar sunmaktadır. Plastik seralar tarımsal faaliyetler için cam seralara oranla daha elverişsiz olsa da araştırma sahasında daha yaygındır. Çünkü kurulum aşamasında daha az sermaye gerektirmektedir. Plastik seralar alçak tünel ve yüksek tünel şeklinde farklı tiplerde kurulabilirler. Bunların çatıları tünel şeklindedir. Yüksek tünellerin boyu 1.5-2 m’yi geçmektedir. Alçak tüneller ise en fazla 1 m civarındadır. Kısa boylu bitkiler için kurulan seralardır (Fotoğraf 3.).

Fotoğraf 3. Hasyurt Mahallesi'ndeki Yüksek Tüneller

Cam seralarda bitkilerin ısı, ışık, nem vb. gibi ihtiyaçları için daha iyi şartlar oluşmaktadır fakat bu seraların kurulum maliyetleri yüksektir. Oysaki kurulumundan sonra plastik seraya göre daha uzun ömürlüdür ve daha az maliyetlidir. 10-15 yılda bir macunlanması yeterlidir (Fotoğraf 4.).

Fotoğraf 4. Hasyurt Mahallesi'ndeki Bir Cam Serada Sebze Yetiştiriciliği

Araştırma sahasındaki seracılık faaliyetlerinde en yaygın sera tipi plastik seradır. İlçedeki sera tiplerine bakıldığında sırasıyla plastikten yapılan yüksek tüneller, cam seralar ve alçak tünellerin kullanıldığı görülmektedir (Fotoğraf 5.).

Fotoğraf 5. Yalnız Mahallesi'ndeki Alçak Tüneller

Finike'de özellikle Turunçova, Hasyurt ve Sahilkent'de yoğunlaşan seralardan derelere atılan zirai ve evsel atıklar ciddi bir çevre kirliliği oluşturmaktadır. Bu atıklar akarsu ekosistemini tehdit etmektedir. Bu tarımsal kökenli zehirli atıklar akarsular vasıtasıyla denizlere ulaşmakta ve deniz ekosistemi de ciddi anlamda zarar görmektedir. Bu durum ilçedeki balıkçılık faaliyetlerini de olumsuz etkilemektedir.

Araştırma sahasında Akdeniz iklimi görülmesi sebebiyle yazlar kurak geçmektedir. Eğer yıl içerisinde yağış yeterince düşmemişse o yılın yaz döneminde tarımda sulama suyu problemi yaşanmaktadır. Bu sorunun önüne geçmek amacıyla Finike'ye Kapıçay Barajı inşa edilmektedir. Bu baraj ve modern sulama tesislerinin inşası ile damla sulama yönteminin de yaygınlaşması ve vahşi sulamanın önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Ancak baraj inşaatı 5 yıldır devam etmektedir ve henüz faaliyete geçmiş değildir (Fotoğraf 6.).

Fotoğraf 6. Kapıçay Barajı

Hayvancılık

Hayvancılık sektörü, halkın beslenmesi, hayvancılığa bağlı yan sanayinin gelişmesi, çevre kirlenmesine neden olabilecek birçok sanayi atıklarının hayvan yemi olarak değerlendirilip

milli ekonomiye kazandırılması, kırdan kente göçü önleyebilecek çok iyi bir iş kolu olması ve dış ticaret dengelerinin sağlanmasında ülkemiz için hayati önem taşıyan bir sektördür. Hayvancılık sektörünün verimli olabilmesi için aynen çağdaş sanayi işletmelerinde geçerli olan kuralların bu sektörde de uygulanması gereklidir. Yani, kaliteli hayvansal üretimin arttırılması, üretim maliyetlerinin ve kayıplarının en düşük düzeyde tutulması, ürün pazarının geliştirilmesi ve ihracata yönelik tedbirlerin alınması gereklidir (Özpınar, 1995: 5).

Finike’de hayvancılık faaliyetleri tarımsal faaliyetlere oranla geri planda kalmaktadır. Finike Ovası’nda tarımsal faaliyetlerin ön planda olması, çevresinin ise dağlarla çevrili olması sebebiyle ilçede küçükbaş hayvanlardan kıl keçisi daha ön plandadır. Koyun sayısı engebeli araziye seven kıl keçisinin dokuzda biri kadardır. Keçi yetiştiriciliği daha çok Boldağ, Alacadağ, Asarönü, Gökçeyaka, Ernez, Çamlıbel, Dağbağ gibi dağlık sahalarda görülmektedir.

Tavukçuluk ve ahır hayvancılığı ise nüfusun yoğunlaştığı sahil kesiminde Kum, Sahilkent, Hasyurt, Turunçova, Yeşilyurt mahallelerinde görülmektedir (Fotoğraf 7.).

Fotoğraf 7. Kum Mahallesi’nde Tavukçuluk Faaliyeti

Araştırma sahasında 2011 yılından 2018 yılına kadar keçi ve arı kovanı sayılarında ciddi bir artış yaşanırken sığır ve koyun sayısında azalma olmuştur. Kanatlılarda ise 2011’de 12.000 olan hayvan sayısı 2012’de 11.000’e düşmüş ancak 2015’te 12.860’a çıkmıştır ve 2018 yılına kadar bu gruptaki hayvan sayısında bir değişiklik olmamıştır (Tablo 7.).

Tablo 7. Araştırma Sahasının 2011-2018 Yılları Arasındaki Hayvan Varlığı

Yıl	Sığır Sayısı	Koyun Sayısı	Keçi Sayısı	Arı kovanı sayı	Kanatlılar sayısı
2011	1.050	4.000	15.000	19.500	12.000
2012	1.050	3.500	16.000	19.500	11.000
2013	1.094	3.445	16.600	20.500	11.000
2014	1.150	3.500	21.500	19.500	11.000
2015	823	5.000	29.064	24.186	12.860
2016	875	3.000	27.500	23.985	12.860
2017	830	3.000	27.000	23.000	12.860
2018	937	3.000	27.000	24.585	12.860

Kaynak: Finike İlçe Tarım Müdürlüğü, 2019

Küçükbaş hayvancılığa verilen devlet desteklemeleri 2009 yılında artırıldığı için 10 yıllık periyotta çobanların küpelettiği keçi sayısı da artış göstermiştir. Bunda İlçe Tarım Müdürlüğü'nde yapılan yayım çalışmaları ve çiftçi toplantılarında hayvancılık desteklemelerinden sık sık bahsedilmesinin de etkisi olmuştur. Küçükbaş hayvanlardan koyun sayısında bir azalış söz konusuysen keçi sayısı yaklaşık 2 katına çıkmıştır. Bunda yem fiyatlarının artışı çok etkilidir. Keçinin bakım maliyeti daha düşük olduğu için küçükbaş hayvancılık yapanlar keçiye yönelmişlerdir. Sahanın engebeli yapısı da keçi yetiştiriciliğine uygundur. Koyun yetiştiriciliği ise ovada seyrek olarak görülmektedir (Fotoğraf 8.).

Fotoğraf 8. Sahilkent Mahallesi'nde Koyun Çobanı ve Sürüsü

Araştırma sahasındaki sığır sayısı 937'dir. Bunun tamamına yakını melez ırklar oluşturmaktadır. Yerli sığır neredeyse bitmiştir.

Esas amacı bal ve bal mumu üretmek olan hayvancılık etkinlik alanına arıcılık denir. Bu ekonomik etkinlikte en önemli amaç bal gibi çok besleyici bir gıda maddesinin üretimidir. Bunun yanında arı sütü, polen, propolis ve arı zehri gibi maddeler de elde edilir (Doğanay ve Coşkun, 2012, s.417).

Arıcılık faaliyetleri ovada da yapılmakla birlikte araştırma sahasının kuzeyindeki dağlık sahalarda özellikle Yazır ve Ernez mahallelerindeki bal ormanlarında² sürdürülmektedir.

İlçedeki hayvan varlığı içerisinde arı sayısında da artış yaşanmıştır. 2011 yılında 19.500 olan arı kovanı sayısı 2018 yılında 24.585 olmuştur. İlçe Tarım Müdürlüğünden bir yetkiliyle yapılan görüşmeden elde edilen bilgilere göre Finike Ovası'nda ilkbaharda başlayan arıcılık faaliyetleri araştırma sahasının kuzey kesimindeki dağlık sahalarda ağustos ortasında başlamaktadır. Çünkü arıların bal üretmesi için ihtiyaç duydukları belli bir sıcaklık değeri vardır (Fotoğraf 9.).

² **Bal Ormanı:** Arıcılığın desteklenmesi gayesiyle ağaçlandırma, erozyon kontrolü, rehabilitasyon ve diğer ormanlık alanlarda ekolojije uygun ballı bitkilerin ekimi ve/veya dikimi yoluyla oluşturulan veya hiçbir müdahale yapılmadan doğal yayılış alanları içerisinde belirlenerek, arıcıların konaklamasına imkan sağlayan ormanlık alanları ifade eder.

Fotoğraf 9. İlkbahar Mevsiminde Arıcılık Faaliyeti (Orta Mahalle)

Araştırma sahası içerisinde 2017 ve 2018 yılında aktif mezbaha olmamasından dolayı et üretimi gözükmemektedir. 2017 yılına kadar et üretimine verilen devlet desteği sebebiyle çiftçiler mezbahada kestirdikleri etlerin makbuzunu Finike İlçe Tarım Müdürlüğüne ibraz etmekteydi. 2017 ve 2018 yıllarında devlet et üretimine verdiği desteği kestiği için çiftçilerin bu yıllarda komşu ilçelerin mezbahalarında kestirdikleri etlerin makbuzlarını ibraz etmedikleri görülmüştür. (Tablo 8.)

Tablo 8. Araştırma Sahasındaki Hayvansal Üretim Değerleri (2018)

Tür	Üretim Miktarı (Kg)	Üretim Değeri (TL)
Et Üretimi	0	0,00
Süt Üretimi	70.000	119.000,00
Bal Üretimi	245.850	6.146.250,00
Bal Mumu	6.460	226.100,00
Polen	4.000	120.000,00
Toplam	454.710	6.611.350,00

Kaynak: Finike İlçe Tarım Müdürlüğü, 2019 yılı verilerinden derlenmiştir.

Süt üretimi yeterli değildir. Bu durumun temel nedeni halkın daha çok gelir getiren tarım ürünlerine yönelmesi ve bilhassa seracılık faaliyetleri ile hayvancılık faaliyetlerinin birlikte yapılmasının zor olmasıdır. Ayrıca Orman İşletme Müdürlüğü'nün ağaçlandırma çalışmasını yoğunlaştırması ve bu alanlarda hayvancılık faaliyetlerine izin vermemesi de hayvancılık faaliyetlerini azaltan durumlardır.

Araştırma sahasında hayvansal üretim değerleri içerisinde en büyük pay arıcılık faaliyetlerinden elde edilen ürünlere aittir. Bunda devletin arıcılığa teşvik vermesi ve arıcılık faaliyetinin görece diğer hayvancılık faaliyetlerine göre daha kolay olması etkilidir.

Balıkçılık

Sahada tarihsel süreçte birincil (primer) sektör olan tarım sektörü içerisinde olan balıkçılık faaliyetleri; denizler, yapay havuzlar, göl ve dalyanlarda avlanılan balıklarla; kültürü yapılan (yetiştirilen) balıklar, su bitkileri süngerler ve memeliler gibi canlılarla elde edilen ürünleri temsil etmektedir (Doğan, 1997: 16).

Araştırma sahasındaki balıkçılık faaliyetleri kültür balıkçılığı ağırlıklıdır. İlçedeki toplam 2166,19 ton balık üretiminin 2082,48 tonu kültür balıkçılığıyla üretilen balıklardır. 2018 yılı itibarıyla yakalanan deniz balığı ise 83,1 tondur. (Tablo 9.).

Tablo 9. Araştırma Sahasındaki Su Ürünleri Üretim Değerleri (2018)

Tür	Üretim Miktarı (Ton)	Üretim Değeri (TL)
Kültür Balıkları	2082,48	50.114.900,00
Deniz Balıkları	83,1	948.585,00
Diğer Deniz Ürünleri	0,61	27.425,00
Toplam	2166,19	51.090.910,00

Kaynak: Finike İlçe Tarım Müdürlüğü, 2019

Tablo 9.'da da görüldüğü üzere ilçedeki balıkçılık faaliyeti kapsamındaki üretimin %96'sı kültür balıkçılığında elde edilen balıklardır. Denizlerden elde edilen balık ve diğer ürünlerin toplam üretimdeki payı ise yaklaşık %4'tür.

Balıkçılık faaliyetlerinde toplam üretimin büyük bölümünü oluşturan kültür balıkçılığı Finike açıklarındaki havuzlarda yapılmaktadır.

Finike İlçe Tarım Müdürlüğüne kayıtlı 36 tane balıkçı gemisi vardır. Finike Su Ürünleri Kooperatifinden bir yetkili ile yapılan görüşmeden alınan bilgilere göre 2018 yılında ortalama tekne başı aylık 100 kg civarı av yapılmıştır. Ağ balıkçılığında kayıtlı 20 tekne vardır. Avlanan balıklar başlıca: kefal, lut, çipura, karakulak, mırmır, mercan, levreklerdir. Olta balıkçılığı ile halkın avladığı balıklar da yine aynı türlerdir.

İlçedeki balıkçılık faaliyetlerinde en büyük sorun trol ve dalgıç balıkçılığıdır. Yeterli denetim olmadığı için usulsüz avlanmalar yaygındır. Bu durum sahanın ekosistemine de zarar vermektedir. Ağ, kurşun, misina vb. teçhizat fiyatlarının artışı da balıkçılığı kötü anlamda etkilemektedir. Zaten trol ve zıpkından dolayı sıkıntılı olan ilçe balıkçılığı bir de maliyetlerin artması ile daha da zora düşmüş durumdadır.

SONUÇ

Araştırma sahasının topoğrafyası yerleşme alanlarını sınırlandırmıştır. Güneyden denizle, batıdan ve kuzeyden dağlık sahalarla çevrili olan Finike'de şehir doğu yönünde, ova içerisine doğru büyümektedir. 2019 yılı itibarıyla tarım alanlarında kayda değer bir kayıp yaşanmamıştır. Çünkü şehrin doğusundaki eski evler, gecekondular yıkılarak kat karşılığı müteahhitlere verilmektedir. Bu da şu ana kadar tarım alanlarında bir daralmaya sebep olmamıştır ancak tedbir alınmaz ve şehir doğu yönünde tarım alanlarına doğru genişlemeye devam ederse bu gelecekte tarım arazileri için bir tehdit oluşturacaktır. Bu durum kıyıların hızla betonlaşmasına ve görüntü kirliliğine sebep olduğu gibi ilçenin kıyı turizmi potansiyelini de olumsuz etkileyecektir. Bu konuda yerel yönetim ciddi planlamalar yaparak kentleşmenin yönünü ve kat sayısını net şekilde belirlemelidir. Bunun için şehrin batı yönündeki dağlık sahalarla taşınması, maliyetli olmasına karşın uzun vadede şehir için daha kazançlı olacaktır. Ayrıca sahanın jeolojik yapısı düşünüldüğünde deprem riskine karşı da önlem alınmış olacaktır.

İlçede yetiştirilen Finike portakalının marka değeri ve coğrafi işarete sahip olması bakımından kalitesi kanıtlanmış bir üründür. Ancak Finike Ziraat Odası Başkanlığı'ndan bir yetkiliyle yapılan görüşmede alınan bilgilere göre bu ürünün 2018 yılı itibarıyla Finike'de rekoltesi 200,000 ton olmasına karşın tüm Türkiye'de 400,000 ton "Finike portakalı" etiketli ürün satılması bu ürünün marka değerinin korunmadığını göstermektedir. Bu durumla ilgili kurum ve kuruluşlar bir matbaa ile anlaşarak gerekli teknik çalışmaları yaparak karekod uygulaması ile ürünün marka değerinin korunmasını sağlamalıdır.

Dağların alçak yamaçlarındaki fundalık sahaların teraslanarak ekonomik getirisi yüksek olan sera alanlarına ve nar bahçelerine dönüştürüldüğü gözlemlenmiştir. Bu da doğal bitki örtüsünün tahrip olmasına sebep olmaktadır. Ormanlık alanların iş makineleri ile düzleştirilmesi, dağlık alanlardan verimli toprakların seralara taşınması doğal bitki örtüsünü azaltmakta, doğal ortama zarar vermektedir. Bu durum zaten azalmış olan hayvancılık sektörünü de kötü etkilemektedir.

Tarımsal ürünlerin ticaretine yönelik modern tesislerin eksikliği son yıllarda büyük oranda giderilmiştir. Meyve-sebze hali Hasyurt Mahallesi'nde 2018 yılı itibarıyla faaliyete geçmiştir. 2016 yılında kapatılan Finike mezbahası da 2018 yılında Finike'nin Hasyurt Mahallesi'nde, Kumluca sınırında ortak kullanılacak şekilde faaliyete geçmiş bulunmaktadır. Araştırma sahası içinde modern bir balık hali bulunmamaktadır. Balıkçıların ürünlerini sağlıklı bir şekilde pazarlayabilmeleri için balıkçı dükkânlarının tek bir alana toplanması gerekmektedir. Bu balık hali için Finike Halk Pazarı uygundur.

Araştırma sahasında balıkçılık faaliyetinin en büyük sorunu trol avcılığıdır. Bu konuda Sahil Güvenlik denetimlerini artırmalı ve usulsüz trol avcılığına karşı daha caydırıcı cezalar uygulanmalıdır. Ayrıca denetim mekanizmasının yükünü hafifletmek için anti-trol yapay resifleri kurulabilir. Hurdaya çıkmış araba, kamyon, uçak vb. araçlar, ahşap kayıklar, beton bloklar vs. denize bırakılarak anti-trol yapay resifler kurulmalıdır.

İtalya'da yapılan bir çalışmada, anti-trol yapay resiflerin koruma işlevlerinin yanında, balık tür ve çeşitliliğini artırdığı ifade edilmiştir (Ulugöl ve Düzbastılar, 2016: 32).

KAYNAKÇA

- Atalay, İ. (2013). *Doğa Bilimleri Sözlüğü*, Meta Basım ve Matbaacılık Hizmetleri, İzmir
- Doğan, K. (1997). "Su Ürünleri Sektörü Türk Ekonomisinin Neresinde". *Su Ürünleri Mühendisliği Derneği Dergisi*, 1: 16.
- Doğanay, H. ve Coşkun, O. (2012). *Tarım Coğrafyası*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara
- Finike İlçe Tarım Müdürlüğü Çalışma Raporu Brifingi*, 2018.
- Güney, E. (2003). *Toprak-Bitki Coğrafyası Çevre Bilim Sözlüğü*, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Yayınları, Diyarbakır
- Gökalp, H. (2000) *Türkiye'de Seracılığın Gelişimi ve Geleceği Paneli*, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2009-39, İstanbul
- Karakuş, A. (2014). *Finike İlçesinin Coğrafi Etüdü*. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- OGM (2013). *Bal Ormanı Eylem Planı 2013-2017*, TC Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Ankara
- Özçağlar, A. (2014). *Coğrafya'ya Giriş*, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara
- Özpinar, H. (1995). *Türkiye'de Hayvancılık Sektörünün Durumu-1995 Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Türkiye İhracatçılar Meclisi Kalite Matbaası, İstanbul
- Şahin, G. (2011). *Türkiye'de Örtüaltı Yetiştiriciliği*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Taş, B. (2010). *Sandıklı İlçesinde Arazi Kullanımı ve Planlama Önerileri*. Ümit Ofset Matbaası, Ankara.

Ulugöl, M. Ve Düzbastılar, F. (2016). “Yasadışı trol balıkçılığının engellenmesi için bir öneri: Anti-trol yapay resif uygulaması ve tasarım ölçütleri”. *Ege Journal Fisheries and Aquatic Sciences*, 33(1): 27-34

MARDİN ARTUKLULARI-KARAKOYUNLU MÜNASEBETLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Samet ALIÇ

Orcid No: 0000-0002-5618-1213

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

ÖZET

Malazgirt Zaferi'nin akabinde Anadolu'nun güneydoğusu ve doğusunda önemli bir siyasi teşekkül oluşturan Artuklular; Hısn-ı Keyfa, Harput ve Mardin olmak üzere üç şube halinde hüküm sürmüşlerdir. Artuklular, XII. yüzyıldan itibaren bölgede güç sahibi olan Anadolu Beylikleri, Türkiye Selçukluları ve Eyyübîler ile yoğun siyasi münasebetlerde bulunmuşlardır. XIII. yüzyılın ilk yarısında, Hısn-ı Keyfa ve Harput Artuklularının siyasi hayatları sona ermiş ve Artukluların tek temsilcisi Mardin şubesi kalmıştır. Mardin Artukluları, XIII. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu'daki siyasi teşekküllerin genelini maruz kaldığı Moğol tehdidi ile karşılaşmışlardır. Moğol tehdidi, İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın 1335 yılındaki vefatı ile azalırken bu olay bölgedeki siyasi gelişmeleri etkileyen önemli bir faktör olmuştur. Onun vefatıyla, Anadolu'daki siyasi teşekküller ile Türkmen Beyleri bölgedeki siyasi otorite eksikliğini değerlendirmiş, böylece bölgedeki siyasi ve askeri hareketlilik artmıştır. XIV. yüzyılın ortalarından başlayıp yıkılışlarına kadar geçen süreçte Mardin Artuklularının toprakları; Karakoyunlular, Celâyirliler, Memlûkler, Timurîler ve Akkoyunluların üstünlük mücadelesi sahasına dönüşmüştür.

Oğuz Türkmenlerinden olan Karakoyunlular, İlhanlılardan Argun Han döneminde Türkistan'dan Anadolu'ya göç etmişlerdir. Karakoyunlularda nüfus sahibi olan Bayram Hoca'nın XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'nun güneydoğusu ve doğusundaki faaliyetleri, Mardin Artukluları ile Karakoyunlular arasında münasebetlerin başlangıcını teşkil etmektedir. Bu münasebetler, Artukluların yıkılış tarihi olan 1409 yılına kadar yaklaşık yarım asır boyunca devam etmiştir. Bahsi geçen dönemde Mardin Artukluları Melik Mansur Küçük (1364-1368), Melik Davud (1368-1376), Mecdüddin İsa (1376-1407), Mahmud ve Şihabüddin Ahmed (1407-1409) tarafından yönetilirken; Karakoyunlular ise Bayram Hoca (?-1380), Kara Mehmed (1380-1389) ve Kara Yusuf (1389-1420) tarafından idare edilmişlerdir.

Mardin Artuklularının siyasi tarihinin son dönemlerinde, hâkim oldukları toprakların güçlü siyasi teşekküllerle çevrelenmiş olması beyliğin siyasi ve askeri gücünü zayıflatmıştır. Aynı dönemde Karakoyunlular ise siyasi ve askeri harekâtlarındaki başarılar ile güç kazanmışlardır. Bölgedeki hâkimiyetini kesinleştirmek isteyen Karakoyunlular, Mardin'i ele geçirerek Mardin Artuklu beyliğine son vermek için çaba sarf etmişlerdir. Karakoyunluların baskısına ek olarak Timurîler ve Akkoyunlular tarafından sık sık şehirleri tahribata uğrayan Mardin Artukluları, uğradıkları güç kaybından dolayı Karakoyunlulara karşı mukavemet göstermekte zorlanmışlardır. Dönem dönem Karakoyunluların metbûluğunu tanıyan Mardin Artuklu Beyliği, 1409 yılında Karakoyunlu Kara Yusuf tarafından yıkılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mardin, Artuklular, Karakoyunlular, Akkoyunlular.

ABSTRACT

After the Malazgirt Victory, Artukids, which formed an important political organization in southeastern and east of Anatolia, ruled in three branches as Hısn-ı Keyfa, Harput and Mardin. Artukids had been in intense political relations with Anatolian principalities, Turkey Seljuks and Ayyubids, from the 12th century. In the first half of the 13th century, the political life of Hısn-ı Keyfa and Harput Artukids ended and Mardin branch remained the only representative of Artukids. From the middle of the 13th century, the Mardin Artukids encountered the Mongolian threat to which most of the political organizations in Anatolia were exposed. The

Mongolian threat decreased with the death of the Ilkhanid ruler Abu Said Bahadır Han in 1335. This event became an important factor affecting the political developments in the region. With his death, the political organizations in Anatolia and the Turkmen Beys increased their political and military activities in the region. The lands of the Mardin Artukids turned into a battlefield of the Qara Qoyunlu, the Celâyirs, the Mamluks, the Timurids and the Aq Qoyunlu, during the period starting from the middle of the 14th century until their collapse.

Qara Qoyunlu, who were among the Oghuz Turkmens, migrated from Turkestan to Anatolia during the Argun Han period. Since the second half of the 14th century, the activities of Bayram Hoca, who was influential in the Qara Qoyunlu, in the southeast and east of Anatolia constitute the beginning of the relations between Mardin Artukids and Qara Qoyunlu. These relations continued for half a century until 1409, the date of the collapse of the Artukids. During this period, Mardin Artukids were ruled by Melik Mansur Küçük (1364-1368), Melik Davud (1368-1376), Mecdüddin İsa (1376-1407), Mahmud and Şihabüddin Ahmed (1407-1409); Qara Qoyunlu were ruled by Bayram Hoca (? -1380), Kara Mehmed (1380-1389) and Kara Yusuf (1389-1420).

In the last period of the political history of the Mardin Artukids, Artukid lands were surrounded by powerful political organizations. This situation caused the Artukids to weaken. In the same period, the Qara Qoyunlu gained strength with the successes in their political and military operations. Qara Qoyunlu, who wanted to ensure their dominance in the region, they made an effort to put an end to the Mardin Artuklu Principality by capturing Mardin. In addition to the pressure of the Qara Qoyunlu, Mardin Artukids, whose cities were frequently destroyed by the Timurids and Aq Qoyunlu, had difficulties in resisting against the Qara Qoyunlu. The Artuklu Principality of Mardin, which was sometimes subordinated to the Qara Qoyunlu, was destroyed in 1409 by Qara Qoyunlu Kara Yusuf.

Keywords: Mardin, Artukids, Qara Qoyun, Aq Qoyun.

GİRİŞ

Mardin Artuklularının Kuruluşu

Artukoğullarının atası olarak kabul edilen meşhur Türkmen komutanlarından Eksük Bey oğlu Zahirüddin Artuk Bey, Büyük Selçuklu hükümdarı Sultan Alp Arslan'ın hizmetinde önemli faaliyetler yürüttü. Malazgirt Savaşı'nın ardından Mardin ve çevresi kendisine ikta olarak verilen Artuk Bey,¹ Anadolu'daki fetih hareketlerinde önemli başarılar sağlayarak Batı Anadolu'ya kadar ilerledi. 1076 yılında Melikşah tarafından Hulvan (Luristan)'a görevlendirildi ve 1077 yılında Bahreyn ve el-Ahsa'da, Karmatilere karşı önemli başarılar elde etti.² Suriye Selçuklu Meliki Tutuş'un hizmetine giren Artuk Bey, Kudüs'ü ikta olarak aldı ve 1091 yılında burada vefat etti. Onun vefatının ardından oğulları Sökmen ve İlgazi, Kudüs'ü Fâtımîlere karşı koruyamadılar. 1098 yılında Fâtımîler, şehri ele geçirincede Artuk Bey'in oğulları bölgeyi terk ettiler. 10 Eylül 1098 günü Kudüs'ten ayrılan Sökmen ve İlgazi önce Dimaşk sonra da Bağdad'a hareket ettiler. 1099 yılında Büyük Selçuklu hükümdarı Muhammed Tapar, İlgazi'ye babasının eski idare bölgesi olan Hulvan'ı ikta etti. 1102 yılında da yine Sultan Tapar tarafından Bağdad şahneliğine tayin edildi. İki yıllık Bağdad şahneliğinin ardından 1104'te azledilen İlgazi, babası Artuk Bey'in Malazgirt muharebesinden sonra ikta olarak elde

¹ Reşidüddin Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*, Çev. Erkan Göksu, Hüseyin Güneş, Selenge Yay., İstanbul, 2011, s.113,118.

² Detaylı bilgi için bk. İbnü'l Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih*, C.10, Çev. Abdülkerim Özeydin, Bahar Yay., İstanbul,1991; Ramazan Şeşen, "İmâd al-Din al-Kâtib al-İsfahânî'nin Eserlerindeki Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 1971, s.259; Ali Sevim, "Sultan Melikşah Devrinde Ahsa ve Bahreyn Karmatilerine Karşı Selçuklu Seferi", *Belleten*, C.XXIV, S.94, Ankara 1960.

ettiği Mardin'e geldi. Selçukluları metbu tanıyarak 1106 yılında Mardin Artuklu Beyliği'ni tesis etti. Kurucusu İlgazi'ye atfen Tabaka-i İlgaziyye olarak da adlandırılan Mardin Artukluları 1106-1409 yılları arasında yaklaşık üç asır Mardin ve çevresinde hüküm sürdüler.³ 1409 yılında Karakoyunlular tarafından yıkıldılar.

Karakoyunluların Kuruluşu

Cengiz'in torunu Hülagü Han (1256-1265), merkez Tebriz olmak üzere Azerbaycan'da İlhanlı Devleti'ni tesis etti. Onun döneminde Doğu Anadolu bölgesi Diyarbekir (Musul, Mardin ve Diyarbekir bölgelerini kapsamaktadır) ve Van eyaleti olmak üzere iki askeri eyalete ayrılmıştır. XIII. yüzyılın sonlarına doğru Diyarbekir eyaletinde görev alan Uyratlar ile Türkmenler arasında mücadele ortaya çıkmıştır. Faruk Sümer, bu Türkmenlerin kuvvetle muhtemel Karakoyunlu Türkmenleri olduğunu belirtmektedir. Karakoyunlu Türkmenleri muhtemelen Moğol istilası üzerine reisleri Türe Beğ idaresinde Türkistan'dan önce Maverainnehir'e, sonra da İran üzerinden Anadolu'ya gelmişlerdir.⁴

İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın 1335'teki vefatı, Anadolu ve çevresindeki siyasi teşekküller ve Türkmen toplulukları açısından bir dönüm noktası teşkil eder. Ebu Said Bahadır Han vefat edince İlhanlılarda iç mücadeleler baş gösterdi. İlhanlıların siyasi otorite zafiyeti Anadolu'daki siyasi teşekküller ve güç sahibi Türkmen beylere rahat hareket etme fırsatı verdi. Bu dönemde Sutayların maiyetinde bulunan Karakoyunlu Türkmenlerinin de siyasi ve askeri önemleri arttı. XIV. yüzyılın ortalarından itibaren Sutaylar da siyasi önemini kaybettiler. Bölgedeki siyasi otorite boşluğundan faydalanan Karakoyunlu Türkmenlerinden Bayram Hoca 1350'li yıllardan itibaren siyasi ve askeri alanda kendini göstermeye başladı. 1380 yılında Musul'u alarak buranın idaresini Berdi Hoca'ya bıraktı ve Van merkez olmak üzere Erzurum'dan Musul'a kadar ulaşan bölgede Karakoyunlu Devleti'nin temellerini attı. Timur istilası sırasındaki on beş yıllık fasıla dönem bir kenara bırakıldığında takribi doksan yıl hükümet süren Karakoyunlular, Akkoyunlular tarafından yıkıldı.⁵

Melik Mansur Küçük Döneminde Artuklu-Karakoyunlu Münasebetleri

Melik Mansur'dan önce Mardin Artuklularının başında bulunan Melik Salih (1312-1364), yaklaşık yarım asır hükümler oldu. Onun döneminde Mardin Artukluları, İlhanlı tabiyetinde olarak özellikle Memlûklere karşı mücadele verdi. 1336 yılında İlhanlıların yıkılışı, bölgedeki siyasi dengelerin değişmesine neden oldu. Bu tarihten itibaren Anadolu'nun doğu ve güneydoğusu Akkoyunlular ile Karakoyunlular arasında nüfuz mücadelesinin yaşandığı coğrafya haline geldi.⁶

Bayram Hoca, yukarıda zikredildiği üzere XIV. yüzyılın ortalarında Sutayların hizmetinde bulunuyordu. Sutayların başında bulunan İbrahimşah, 1350 yılında vefat etti. Onun vefatı ile Sutayların, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki siyasi ve askeri nüfuzları zayıfladı.

³ İbnu'l-Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Târihi (Artuklular Kısmı)*, Çev. Ahmet Savran, Erzurum, 1992 s.30; Stanley Lane-Poole, *İslam Devletleri Tarihi Başlangıçtan 1927 Yılına Kadar*, Çev. Halil Edhem Eldem, Haz. Samet ALIÇ, Selenge Yay., İstanbul, 2020, s.220-221; Ali Sevim, "İlgazi, Necmeddin" *DİA*, C.22, TDV, Ankara, 2000, s. 89; Fuad Köprülü, "Artuk Oğulları", *İA*, C.1, MEB Yay, İstanbul, 1978, s.617; Coşkun Alptekin, "Artuklular", *DİA*, C.3, TDV Yay., Ankara, 1991, s.415.

⁴ Faruk Sümer, *Kara Koyunlular*, C.I, TTK, Ankara, 1967, s.33,35.

⁵ Stanley Lane-Poole, *İslam Devletleri Tarihi...*, s.354-355; Faruk Sümer, "Karakoyunlular", *DİA*, C.24, TDV, Ankara, 2001, s.434; İlhan Erdem, Mustafa Uyar, "Karakoyunlular: Tarih Sahnesine Çıkışları ve Kökenleri", *Türkler*, C.6, Ed. H. Celal Güzel vd. Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.1511.

⁶ Fahameddin Başar, "Artuklular", *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, C.8, Kayıhan Yay, İstanbul 1994, s.259.

İbrahimşah'ın yerine geçen Pîr Muhammed'in de kısa süre içerisinde Türkmen emiri Hüseyin Bey tarafından öldürülmesi ile Sutayların bölgedeki hâkimiyeti sona erdi. Pîr Muhammed'i öldüren Hüseyin Bey'in bölgedeki nüfuzu arttı. Böylece Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türkmenler siyasi hâkimiyeti ele geçirdi. Hüseyin Bey'in kudretinin arttığı bu günlerde Bayram Hoca'nın onun maiyetinde olduğu ve onun en yakın emirlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde Bayram Hoca, Hüseyin Bey'in Hısn-ı Keyfa seferine katılarak, Hısn-ı Keyfa'da Melik Adil'in mağlup edilmesinde rol oynadı.⁷

Bayram Hoca, 1350 ile 1360'lı yıllarda Güneydoğu Anadolu'daki nüfuzunu arttırdı. Diğer yandan 1364 yılında Mardin Artuklu emiri Melik Salih vefat etti ve onun yerine oğlu Mansur Küçük geçti. Muhtemelen bu taht değişikliği dolayısıyla Artukluların zafiyet yaşadığını düşünen Bayram Hoca, 1364 yılında Mardin kalesine hücum etti. Mansur Küçük'ün⁸ veziri Altun Boğa derhal harekete geçerek Bayram Hoca ile karşılaştı. Büyük bir muharebenin ardından Bayram Hoca, Melik Mansur'un kuvvetlerini mağlup etti.

Bu muharebeyi Katip Ferdi şu şekilde dile getirir:

*“Ceng içün meydân dutub, bir niçe şîr,
Na'ralar ururdi Hamzevâr, dilîr.*

*Key katî ceng oldı ve kânlar devân,
Göğdeden cân ayrılıb, oldı revân.*

*Pehlevânlar gayret idüb, duruşur,
İki asker birbirine karışur.*

*Saat-i Mirrîh'de olmuşdı, kîtâl,
Hançer-i zerrîne, dönmüşdi hilâl.*

*Bir azîm ceng oldı orada, o dem,
Seyl bigî ol dem, revân olmuşdı dem.*

*Çok kişi toprağa düşüb, hâksâr;
Oldı niçe şehsüvârân nâmdâr.*

*Er bahâdır dirüşur, ad kazana,
Dîr muhannes aşk ola, nân kazana.”⁹*

Mardin Artuklu emiri Mansur Küçük, Bayram Hoca'ya mağlup olunca dönemin nüfuzlu şahsiyetlerinden olan Celâyirli Üveys'ten yardım istedi. Diğer yandan Üveys, 1364 yılında Bağdad'da isyan eden Hoca Mercan'ın üzerine hareket etmişti. Hoca Mercan'ın isyanını bastırdıktan sonra Bağdad'dan ayrılmadı. Mansur Küçük, Üveys'ten yardım talebinde

⁷ Faruk Sümer, *Kara Koyunlular...*, s.40.

⁸ Melik Mansur'un hâkimiyet dönemi hakkında kaynaklar çelişkili ifadeler vermektedir. Bu konuda tetkikat için bk. Katip Ferdi, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi*, Nşr. Ali Emir'ı, Haz. Y. Metin Yardımcı, Mardin İhtisas Kütüphanesi Yay., İstanbul, 2006.

⁹ Katip Ferdi, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi...*, s.37.

bulduğunda Üveys, Bağdad'da bulunuyordu.¹⁰ Sultan Üveys, Artukluların yardım isteğine olumlu cevap verdi; ancak baharda bir sefere çıkabileceğini bildirdi. 1366 baharında hareket eden Şeyh Üveys, Bağdad'dan Musul'a geldi. Şehrin idaresi Bayram Hoca'nın kardeşi Berdi Hoca'nın idaresinde bulunuyordu. Berdi Hoca, Şeyh Üveys karşısında fazla bir mukavemet gösteremedi ve Musul, Şeyh Üveys'in eline geçti. Daha sonra Şeyh Üveys, Musul'dan hareket ederek Mardin'e geldi.¹¹ Mansur Küçük, yardım talebi üzerine Karakoyunluları müşkül duruma düşürdüktan sonra Artuklu topraklarına gelen Şeyh Üveys'e gerekli hürmeti gösterdi. Üveys'in bu ziyareti Celâyirliler ile Artukluların dostane münasebetlerini daha da pekiştirdi. Üveys ile Mansur karşılıklı hediyelerle birbirlerine hürmet gösterdiler ve Üveys, Mardin'den Tebriz'e hareket etti.¹² Mansur Küçük, Üveys'e Beşiri'ye kadar eşlik etti. Beşiri'ye gelindiğinde Bayram Hoca'nın Muş geçidini tutmuş olma ihtimaline karşı burada birkaç gün konakladılar. Üveys, gerekli tedbirleri aldıktan sonra Çapakçur ve Eshab-ı Kehf yolunu kullanarak Muş'a hareket etti. Üveys, Muş'a vardığında Bayram Hoca ile karşılaştı. Meydana gelen çetin muharebenin ardından iki taraf da fazlaca zayıf oldu. Neticede Bayram Hoca, Üveys'in kuvvetlerine dayanamayarak, bozguna uğrayıp kaçtı. Sultan Üveys, Karakoyunlu topraklarını yağmaladı. Daha sonra Üveys, kendisine tabilik ve vergi ödemesi karşılığında Bayram Hoca ile anlaştı.¹³

el-Melik el-Muzaffer Fahreddin Davud Bey Döneminde Artuklu-Karakoyunlu Münasebetleri

Bayram Hoca'ya karşı Şeyh Üveys ile işbirliği yaparak onun tehdidini biraz olsun bertaraf eden Melik Mansur, 1364 yılında vefat etti ve yerine Melik Mahmud'a karşı yürüttüğü taht mücadelesini kazanan el-Melik el-Muzaffer Fahreddin Davud geçti. Davud Bey'in saltanatının ilk yılları oldukça sıkıntılı geçti. Davud Bey'in kız kardeşi¹⁴ Dünya Hatun bazı devlet adamlarının da tesiri ile Artuklu tahtını ele geçirme hevesine kapıldı. Davud Bey'i hapsediren Dünya Hatun, vezir Ziyaüddin'i de öldürdü. Ancak merkezi otoriteyi sağlayamadı ve kısa sürede tahttan indirilerek yerine tekrar Davud Bey geçirildi. Davud Bey, merkezi otoriteyi sağlamak ile meşgul iken Bayram Hoca, 1371 yılında Celâyirlilerin idaresi altındaki Musul'u kuşattı.¹⁵

Davud Bey, Akkoyunlu ve Karakoyunluların bölgedeki nüfuz mücadelesinden de etkilenecek Mansur Küçük zamanında Celâyirliler ile yapılan ittifakı bir kenara bırakıp Artukluların eski düşmanı olan Bayram Hoca'nın Musul kuşatmasına Emir Şahin kumandasında bir ordu ile destek verdi. Davud Bey'in bu hamlesine bakılırsa Artuklular bu dönemde Karakoyunluları metbu tanımış olabilir. Bayram Hoca; bazı Kürd emirleri, Hısn-ı Keyfa askerleri ve Artuklulardan aldığı destekle Musul'daki kuşatmayı arttırdı. Ancak Memlûklerin olaya müdahil olmasıyla Bayram Hoca, Musul kuşatmasını kaldırmak zorunda kaldı ve şehir Memlûklere teslim edildi.

Celâyirli Üveys, Ekim 1374'te vefat etti ve onun yerine önce Hüseyin sonra da Adil Ağa (Saru Adil) idareyi ele aldı. Ancak Celâyirliler, Üveys dönemindeki nüfuzunu kaybetti. Aynı dönemde Eratna Devleti'nin de zayıflaması ile Bayram Hoca; Musul, Sürmeli, Ala-Kilise, Hoy,

¹⁰ İlhan Erdem, Mustafa Uyar, "Karakoyunlular"... s.1512; Ayşe Atıcı Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah ve Dönemi*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010, s.65.

¹¹ Faruk Sümer, *Kara Koyunlular...*, s.41.

¹² Katip Ferdi, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi...*, s.38.

¹³ Faruk Sümer, *Kara Koyunlular...*, s.42.

¹⁴ Bir rivayette teyzesi (Metropolit Hanna Dolapönü, *Tarihte Mardin Itr-El-Nardin fi Tarih Merdin*, Hilal Matbaacılık, İstanbul, 1972 s.57).

¹⁵ Abdülgani Efendi, *Mardin Tarihi*, Haz. Burhan Zengin, Ankara, 1999, s.86.

Nahçıvan, Erzurum, Avnik ve Hasan-Kalesi gibi yerleri ele geçirdi. Böylece Karakoyunluların bölgedeki nüfuzu artarken Artuklular ise Karakoyunlular ile mücadele etme gücünden uzak kaldılar. Hatta Bayram Hoca'nın Musul'daki faaliyetlerine destek verdiler.

Karakoyunluların elinde bulunan Musul, H.777 (1375-1376)'de Pîr Baba'nın eline geçti. Bayram Hoca, Musul'u tekrar idaresine geçirebilmek için harekete geçti ve şehri kuşattı. Bayram Hoca'nın 1371 yılında yaptığı Musul kuşatmasında olduğu gibi bu kuşatmada da Artukoğulları emiri Davud Bey, sevk ettiği kuvvetler ile Bayram Hoca'ya destek verdi. Dört ay gibi uzun bir kuşatmanın ardından Pîr Baba ile Bayram Hoca anlaşmaya karar verdi. Anlaşmaya göre Pîr Baba, Musul'u terk edip buna karşılık Sincar'ı alacaktı. Ayrıca ikili arasında bir sıhriyet peyda edilecek; Pîr Baba, Bayram Hoca'nın kızı ile evlenecekti. Anlaşma şartları derhal uygulandı ve Musul, tekrar Karakoyunluların eline geçti. Şehrin idaresi de Bayram Hoca'nın kardeşi Berdi Hoca'ya bırakıldı.¹⁶

el-Melik et-Tahir Mecdüddin İsa Bey Döneminde Artuklu-Karakoyunlu Münasebetleri

Artuklulardan Davud Bey vefat edince oğlu el-Melik et-Tahir Mecdüddin İsa Bey, 1376 yılında Mardin Artuklularının emiri oldu. İsa Bey, babasının emareti sırasında Savur'un hâkimiydi. Bu dönemde İsa Bey, iyi bir idarecilik dönemi geçirmiş; ülke içinde çıkan huzursuzlukları düzene koymakta başarılı olmuştur. Savur'daki hâkimiyeti sırasında devlet işlerini de öğrenmiş, tecrübe kazanmıştır.¹⁷ Katip Ferdi, İsa Bey'den bahsederken “*Tam bir adalet ve insaf padişahı; bağış, cömertlik ve ikramların sultanı oldu.*”¹⁸ ifadelerini kullanmaktadır.

İsa Bey'in Artuklu tahtına çıkışından yaklaşık dört yıl sonra Bayram Hoca vefat etti ve Karakoyunluların başına Kara Mehmed geçti.¹⁹ Onun döneminde Karakoyunlular, yoğun olarak Doğu Anadolu, Suriye, el-Cezire ve İran'da faaliyet gösterdiler. Kara Mehmed Bey, bir taraftan Timur'a karşı mücadelede bulunurken diğer taraftan Celâyirliyle ittifak kurarak nüfuzunu arttırmaya çalıştı. Kara Mehmed, idarenin başına geçip otoritesini sağladıktan sonra Karakoyunluların önem verdiği bölgelerinden biri olan Musul'a hareket etti. 1383 yılında burada hacılara zarar veren Salim'i tedip etti. Musul harekâtından sonra bölgedeki nüfuz ve kuvvetini sağlamlaştırmak amacıyla 1384 yılında Mecdüddin İsa'ya haber göndererek onun kızı ile evlenmek istediğini bildirdi. Melik İsa, Kara Mehmed'in sıhriyet teklifini reddetti ve bu gelişme üzerine Mardin'e yürüten Kara Mehmed, Mardin köylerini yağmaladı. Kara Mehmed'in bu harekâtı üzerine Mecdüddin İsa, veziri Feyyaz b. Emir Ali b. İlmüddin Sincari komutasında bir orduyu Kara Mehmed üzerine sevk etti. Vezir Feyyaz, Kara Mehmed'in ordusuna karşı mukavemet edemeyerek geri çekildi.²⁰ Kara Mehmed, Feyyaz'ı Büveyre'de sıkıştırarak esir aldı.²¹ Savaşın ardından Kara Mehmed, Mardin'i ele geçiremedi; ancak Timur

¹⁶ Ayşe Atıcı Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah ve Dönemi...*, s.215; Faruk Sümer, *Kara Koyunlular...*, s.42-44.

¹⁷ Metropolit Hanna Dolapönü, *Tarihte Mardin Itr-El-Nardin fi Tarih Merdin...*, s.58

¹⁸ Katip Ferdi, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi...*, s.40.

¹⁹ Kara Mehmed'in kimin oğlu olduğu hakkında kaynaklarda çelişkili ifadeler bulunmaktadır. Kara Mehmed Bey büyük ihtimalle Bayram Hoca'nın yeğenidir. Bu konuda detaylı bilgi için bk. Faruk Sümer, *Kara Koyunlular...*, s.45.

²⁰ Abdülğani Efendi, Kara Mehmed'in Mardin seferini anlatırken, Vezir Feyyaz'ın geri çekilmesinin ardından Mecdüddin İsa'nın askerlerini toplayarak Kara Mehmed'in üzerine yürüdüğünü, Derbend mevkiinde Artukluların 10 bin Karakoyunlu Türkmenini kılıçtan geçirdiğini ve Kara Mehmed'in de savaş alanında kaçtığını ifade etmektedir. Ancak kaynaklar Artukluların bu savaşta kesin bir mağlubiyet aldığı konusunda mütefakiyetler (Abdülğani Efendi, *Mardin Tarihi...*, s.90).

²¹ Katip Ferdi, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi...*, s.41; Ayşe Atıcı Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah ve Dönemi...*, s.67-68.

tehlikesi de hesaba katılarak iki taraf arasında anlaşma sağlandı.²² Kara Mehmed'in sıhriyet teklifi de mecburen kabul edildi. Kara Mehmed Bey, Mecdüddin İsa'nın kızını istemişti; ancak savaşın ardından onun kız kardeşi ile evlendi.²³

İsa Bey ile Kara Mehmed Bey'in bu sıhriyetin ardından bir süre beraber hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim 1389 yılında Kara Mehmed ve İsa Bey, Memlûk hükümdarı Sultan Berkuk'a haber göndererek, Sultana karşı isyan eden Haleb valisi Yelbuga en-Nasırî'ye karşı mücadele etmek için müsaade istediler. Sultan bu teklifi memnuniyetle kabul etti.²⁴ Ancak bu sıralarda Kara Mehmed'in vefat ettiği hesaba alınırsa muhtemelen bu ortak harekât gerçekleştirmemiştir. Kara Mehmed vefat edince Pîr Hasan idareyi eline geçirmek istedi. Ancak Kara Mehmed'in muhtemelen en büyük oğlu Mısır Hoca, Karakoyunluların etrafında toplamayı başardı. Ayrıca babasının ölmeden önce Artuklular ile yaptığı ittifaka binaen tahtı ele geçirmek için İsa Bey'den yardım talep etti. İsa Bey'in bu yardım talebine nasıl bir cevap verdiği bilinmemektedir. Neticede Kara Yusuf, Karakoyunluların idaresini ele geçirdi.²⁵

İsa Bey, Karakoyunlular ile ittifak yapıp Karakoyunlu tehlikesini henüz atlattığı ki bu kez de Timur tehlikesi ile karşılaştı. 1394²⁶ yılında Mardin'e gelen Timur, burada yağma ve tahribatta bulundu. Mardin kalesini ele geçiremeyen Timur, İsa Bey'i tutsak ederek Karakoyunlu şehzadesi ile birlikte önce Sultaniyye'ye sonra da Semerkand'a yolladı.²⁷ Kendisi de Diyarbekir'e hareket etti. İsa Bey esir edilince Timur, Artukluların başına İsa Bey'in kardeşi Melik Salih'i getirdi.²⁸ İsa Bey; yaklaşık üç yıllık esaretten sonra, Timur'a bağlı kalacağı, Memlûklere tabi olmayacağı ve sikkeleri Timur adına kestireceği sözü ile esaretten kurtulup Mardin'e döndü ve tekrar Artuklu tahtına oturdu.²⁹ İsa Bey, esaretten kurtulmasına rağmen Timur baskısından kurtulamadı. Timur, 1401 yılında uğradığı Mardin'de bir kez daha ciddi bir tahribat yaptı. Mardin harekâtının ardından kendisi Bağdad'a giderken bölgeye Akkoyunlulardan Kara Osman Bey'i gönderdi. Osman Bey'e kaleyi almadan tekrar dönememesi için uyarıda bulundu. Timur'un talimatı ve desteği ile Mardin ve çevresine yerleşen Akkoyunlu Türkmenleri, Artukluları ciddi bir şekilde tehdit etmeye başladı.³⁰ Timur'un hem Karakoyunluları hem de Artukluları sıkıştırması, bu iki siyasi teşekkülün birbirine yaklaşmasına neden oldu. Ayrıca Karakoyunlular, Kara Yülük Osman'ın Artuklu topraklarına sahip olmasını istemiyordu. Bu tarihlerde Şam'da faaliyetlerde bulunan Karakoyunluların lideri Kara Yusuf, Mardin'e geldi. İsa Bey, Kara Yusuf'a bol ikramlarda bulunarak onu misafir etti.³¹ Ebu Bekr-i Tihranî, Kara Yusuf'un Mardin'e gelişini şu şekilde ifade etmektedir:

²² Mehmet Taştemiş, "Mardin", *DİA*, C.28, TDV, Ankara, 2003, s.44

²³ Katip Ferdi, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi...*, s.41; Faruk Sümer, "Karakoyunlular", *DİA*..., s.434; Fahamettin Başar, "Karakoyunlular", *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, C.8, Kayihan Yay, İstanbul 1994, s.510.

²⁴ İbn Tagriberdi, *En-Nücmü'z-Zâhire*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul, 2013, s.262; Faruk Sümer, Melik İsa ve Kara Mehmed'in bu teklifinin Sultan Berkuk tarafından reddedildiğini belirtmektedir (Faruk Sümer, *Kara Koyunlular...*, s.53).

²⁵ Faruk Sümer, *Kara Koyunlular...*, s.54.

²⁶ Katip Ferdi, bu tarihi 1387 olarak vermektedir (Katip Ferdi, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi...*, s.41).

²⁷ Aziz b Erdeşi-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2014, s 234; Abdülğani Efendi, *Mardin Tarihi...*, s.88-89.

²⁸ Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, Çev. Necati Lugal, TTK, Ankara, 1987, s.184; Minorsky, "Mardin", *İA*, C.7, MEB, İstanbul, s.318.

²⁹ Şerefüddin Ali Yezdî, *Emir Timur (Zafernâme)*, Selenge, İstanbul, 2013, s.266-267; İbn Tagriberdi, *En-Nücmü'z-Zâhire...*, s.301.

³⁰ Katip Ferdi, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi...*, s.42; Şerefüddin Ali Yezdî, *Emir Timur (Zafernâme)*, s.372; Ebu Bekr-i Tihrani, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2014, s.44; John, E. Woods, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, Çev. Sibel Özbudun, Milliyet yay., İstanbul, 1993, s.81.

³¹ Mehmet Taştemiş, "Mardin"..., s.45.

“...Emir Yusuf, Suriye’ye dağılmış ve her biri bir emir’in nökeri olmuş olan Türkmenlerden bir toplulukla anlaşıp kaçarak, o sırada Cabar, Rakka ve Urfa’ya emir olan Dımaşk Hoca’nın kardeşi Gökçe Musa’nın yanına Cabar’a oradan da Mardin sultanının yanına geldi Adı geçen Sultan’dan büyük bir izzet, ikram ve ilgi gördü. Hamile olan eşini, Cihanşah Mirza doğana kadar Mardin medresesinde bıraktı. Kendisi de Musul’da kışladı.³²

Kara Yusuf, kışı Musul’da geçirdikten sonra baharın gelmesi ile Nusaybin’e ilerledi. Mardin Artuklu emiri İsa Bey, Cizre emiri, Emir Muhammed ile Tercil, Silvan, Cizreli Zarakî, Süleymanî ve Buhti Kürtleri; Kara Yusuf’a katıldı.³³ Diğer taraftan Kara Osman’da Amid’e geldi. İki taraf savaş hazırlıklarını tamamladıktan sonra Hısn-ı Keyfa ile Mardin arasındaki Takı (Savur ilçesine bağlı bir köy) mevkiinde karşılaştılar. Yaklaşık yirmi gün süren mücadelenin ardından iki taraf arasında anlaşma yapılarak savaş meydanından çekildiler.

İsa Bey, Kara Yusuf’un da desteği ile Kara Osman’ın baskısından kurtulamayınca çareyi Akkoyunlular ile arası açık olan ve Haleb’de bağımsızlığını ilan eden Türkmen beylerinden Çekim ile anlaşmakta buldu. İsa Bey, Çekim’e gönderdiği mektupta: “Eğer onun emirliğinin binası yıkılmaz, onun kötülüğüne yardım edenlerin kökü kazınmazsa, yakında onun çıkaracağı fitne ve karışıklığın kokusu Suriye halkının burnuna gelecek; onun hilekârlığının dumanı, o yöre halkının nefesine karışacaktır. Onun gücü, kuvveti, haşmeti ve büyüklüğü daha tedbir yoluyla kırılmayacak dereceye ulaşmadı. Onun çaresini aramakla uğraşmak, ülkenin ve dinin korunması, din ve devlet erkânının düzen içinde tutulması için zarurî olacaktır...” diyerek Kara Osman’ın bölgedeki tehlikesine karşı ittifak çağrısı yaptı.³⁴ Çekim, Biladü’ş-Şam’ın tamamını ele geçirmek niyetiyle Haleb’den Diyarbakir’e hareket ederek Bire’yi kuşatıp ele geçirdi. Bu gelişme üzerine Kara Osman, Çekim’e elçi göndererek ona itaat edeceğini, değerli hediyeler vereceğini ve Diyarbakir’de hutbeyi Çekim adına okutacağını bildirdi; ancak Çekim bu teklifi kabul etmeyerek Mardin’e hareket etti. Çekim, Mardin’e gelince müttefiki Melik İsa Bey de askerleri ve hacibi Feyyaz ile beraber Çekim’in karargâhına geldi. Kara Osman ile savaşmakta kararlı olan Çekim’in ordusu Amid’e hareket etti. Meydana gelen ilk çarpışmada Kara Osman’ın askerleri mukavemet gösteremeyerek kaleye çekildi. Ancak savaş sırasında başına aldığı darbe ile baygın düşen Çekim, Karakoyunlu Türkmenleri tarafından öldürüldü. Savaşın seyrinin Akkoyunluların lehine döndüğünü gören Melik İsa, müttefikinin de ölümü ile geri çekildi. Melik İsa’yı takip eden Kara Osman’ın askerleri ile Melik İsa arasında meydana gelen çarpışmada Melik İsa, 25 Nisan 1407 yılında vefat etti.³⁵

el-Melikü’s-Sâlih Şihabüddin Ahmed Döneminde Artuklu-Karakoyunlu Münasebetleri

Melik İsa’nın vefatı üzerine Artukluların başına el-Melikü’s-Sâlih Şihabüddin Ahmed geçti. Akkoyunluların yoğun baskısı altında tahta çıkan Şihabüddin Ahmed, ilk iş olarak şehirde önemli bir tamirat gerçekleştirdi ve Mardin’in güvenliğini artırdı.³⁶

Şihabüddin Ahmed emareti devraldıktan kısa süre sonra, Artuklu topraklarını ele geçirmek isteyen Akkoyunlular hem bu taht değişikliğini hem de Kara Yusuf’un bölgeden ayrılışını fırsat bilerek Artuklu topraklarına yöneldiler. Şihabüddin Ahmed, bu durum karşısında Kara

³² Ebu Bekr-i Tihriani, *Kitab-ı Diyarbekriyye...*, s.49.

³³ John, E. Woods, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular...*,s.85.

³⁴ Ebu Bekr-i Tihriani, *Kitab-ı Diyarbekriyye...*, s.50; Bahsi geçen mektup nüansla Ahsenü’t-Tevarih’te de kaydedilmiştir (Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü’t-Tevarih...*, s.48-49).

³⁵ İbn Tagriberdi, *En-Nücümu’z-Zâhire...*, s.380-381; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü’t-Tevarih*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2006, s.52.

³⁶ Abdülgani Efendi, *Mardin Tarihi...*, s.94.

Yusuf'tan yardım istedi.³⁷ Timur'un 1405'teki vefatından sonra Azerbaycan ve Doğu Anadolu'daki nüfuzunu arttırmak isteyen Kara Yusuf, bu daveti de fırsata çevirerek 1409 baharında yanına aldığı Emir Seyyidi Ahmed, Muhammed-i Devatî ve Uzun Şemsüddin gibi beyleri ile büyük bir ordu hazırlayıp Kara Osman'ın üzerine yürüdü.

Ahsenü't-tevarihde bu hadise şöyle tasvir edilir:

“Kara Osman da yiğitlerinden bir gurupla Kara Yusuf'un karşısında saf kurup saldırıya geçerken boru (nefir) ve nakkare çaldılar.”

“Serverlerin iki ordusu, karşılıklı nefir ve nekkare çalmaya başladılar. İki yönden birbirlerinin üzerine yürüyerek Kızıl Deniz gibi coştular.”³⁸

Kara Yusuf ile Kara Osman arasında Muş ovasında meydana gelen muharebede, Kara Osman bozguna uğradı. Kara Yusuf buradan hareketle Mardin'e geldi. Artuklu Şihabüddin Ahmed, Kara Yusuf'un Mardin'e gelişini kendi ülkesi için tehlike görmüş olacaktır ki yardım için çağırıldığı Kara Yusuf'a karşı cephe aldı. Kara Yusuf, Mardin'de ciddi bir tahribat yaptı. Bu gelişme üzerine, Şihabüddin Ahmed kuvvetlerini toplayarak Kara Yusuf'un karşısına çıktı. Meydana gelen savaşın ardından Kara Yusuf, Mardin'den Musul'a çekilmek zorunda kaldı. Musul'da ordusunu toparlayan Kara Yusuf, tekrar Mardin üzerine hareket etti.³⁹ Mardin'i kuşatan Kara Yusuf, Diyarbekir, Resul Ayn, Savur, Hısn-ı Mansur ve Meyyafarikin'i ele geçirdi.⁴⁰ Katip Ferdi, Kara Yusuf'un Mardin'deki tahribini anlatırken *“... Mardin vilayetine gelip, ülkede ne kadar tarım ürünü varsa biçtirip yedirdi. Gelip-gidenin mallarını rehin alarak iki yıl adı geçen vilayette gürültü kopararak, Nusaybin şehriyle Savur Kalesini kuvvetsiz bırakarak zapt etti.”⁴¹* ifadelerini kullanır. İki yıl gibi uzun bir kuşatma altında kalan Şihabüddin Ahmed ordusunun bir kısmını kaybetti. Geriye kalan askerleri de bitap düşü. Mardin kalesine uzun müddet hapsolan Artukluların yiyecekleri de tükenince Şihabüddin Ahmed çaresiz olarak Kara Yusuf'a anlaşma çağrısında bulundu. Ayşe Arayan Atıcı, Abdusselam bin Ömer el-Mardini'den iktibasen bu mektubun içeriğini şöyle nakletmektedir:

“Memleketimize göz dikmiş ve kıyamet günü hesabından korkmuyorsun. Her şeyi kendine helal görüyorsun. Her türlü zulümlerde bulunmuş, adamlarımızı öldürmüş ve mallarımızı talan etmişsin. Oysa bu topraklarda senin hiçbir hakkın yok. Yazık ki biz işimizi tamamen sana bırakıyor, senin yapacaklarına karşı Allah'tan yardım diliyoruz. Eğer kalede gözün var ise hilekârlardan olma. Aramızda artık barışı sağlayalım. Geçmiş geçmişte kaldı. Ancak benim şu şartım var; kendi kızlarından birini bana ver onunla evleneyim. Böylece senin şerrinden ve hilelerinden kendimi koruyabileyim. Mardin kalesine karşılık bana Musul hükümdarlığını ver. Bana zulüm ve ihanet yapmayacağına dair yemin et. Eğer bu taksimata razı olduysan anlaşmayı kabul ederim. Yok eğer bu şartları kabul etmezsen ne hileler yapmak istiyorsan ben de gereğini yaparım.”⁴²

Şihabüddin Ahmed'in barış teklifine karşı Kara Yusuf, Mardin Artuklularının merkezi ile birlikte: *“Melik Salih'e istediği kadar mal hattâ tüm mal varlığını, beygir, koyun, güzel yüzlü küçük cariyeler, aydınlık yüzlü güzeller, güneş misali göz alan ve hürî kadar çekici kendi kızını, dahi bol bol çeyizleriyle vermeyi... Ayrıca Musul kentini bile kendisine teslim edip, barış tesis*

³⁷ Ebu Bekr-i Tihrani, *Kitab-ı Diyarbekriyye...*, s.55; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK, Ankara, 2000, s.46.

³⁸ Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih...*, s.77.

³⁹ Ayşe Atıcı Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah ve Dönemi...*, s.88.

⁴⁰ Abdülğani Efendi, *Mardin Tarihi...*, s.94.

⁴¹ Katip Ferdi, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi...*, s.45.

⁴² Ayşe Atıcı Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah ve Dönemi...*, s.89.

ederek, sözleşme yapıp, savaşı bitirmeyi” teklif etti. Karşılıklı gidip gelen elçilerin ardından Şihabüddin Ahmed, 4 Safer 812 (18 Haziran 1409) günü Mardin kalesini Kara Yusuf’a teslim etti.⁴³ Metropolit Hanna Dolapönü; Şihabeddin Ahmed’in Mardin kalesini teslimi esnasına şu sözleri sarf ettiğini belirtmektedir:

*“Bence ecelim yaklaştı, ah zilletime, vah utancıma,
Dünya sözümüze eğilirdi, şimdi ise acele kaçı,
İlk asırlarda çok iyilikler bizden oldu,
Birisi bizi arasa boş elle dönmedi,
Ne kadar çalıştım ve gözlerimden uykuyu kaçırdım,
Şerefle tahta çıktım, korku ile indim,
Bu dünya ne kadar fanidir, hiç kimseye kalmadı”⁴⁴*

Anlaşma akdi üzere Kara Yusuf kızlarından biri ile evlendirdiği Şihabüddin Ahmed’i birtakım mal ve onun hizmetine verdiği adamlar ile Musul’a gönderdi.⁴⁵ Böylece Artukluların son kolu olan Mardin Artukluları, yaklaşık üç asırlık emaretin ardından sona erdi. Şihabüddin Ahmed, Musul’a gittikten birkaç gün sonra vefat etti. Şihabüddin Ahmed’in zehirlenerek vefat ettiği bilinmekle beraber onun nasıl ve kim tarafından zehirlendiği konusu kaynaklarda birbirinden farklı ifade edilmiştir.⁴⁶

Şihabüddin Ahmed vefat ettiğinde onun Melik Musa, Melik Muhammed ve Melik Abdülhay olmak üzere üç oğlu bulunuyordu. Şihabüddin Ahmed’in bu üç çocuğu, onun vefat ile Sincar’a yerleşti. En büyükleri olan Melik Musa, 1421 yılında diğer kardeşleri de ondan bir müddet sonra vefat etti. Melik Musa vefat ettiğinde Melik Mahmud ve Melik Mansur olarak iki oğlu bulunuyordu. Üç bin çadır maiyeti ile göçebe hayat yaşayan bu Artuklu beylerinden 1431 yılından sonra haber alınmamaktadır. Abdülğani Efendi, bir rivayete göre Kebbâre aşiretinin bu nesilden geldiğini ifade etmektedir.⁴⁷

SONUÇ

Bütün siyasi teşekküllerin tabiatında olduğu gibi Mardin Artukluları ve Karakoyunlular arasındaki münasebetler, siyasi teşekküllerini koruma ve geliştirme gayesi üzerine temellendirilmiştir. Bayram Hoca’nın bölgedeki nüfuzunu arttırma çabası ve bu amaçla Mardin şehrine saldırısı, yaklaşık yarım asır sürecek Karakoyunlu Türkmenlerinin Mardin Artukluları üzerine baskısının ilk adımını olmuştur. Bu ilk karşılaşmanın ardından, Karakoyunlulara karşı mukavemet edecek gücünün olmadığını anlayan Mansur Küçük, çareyi denge politikası izlemekte bulmuş ve bu amaçla Celâyirliyle bir ittifak arayışına girmiştir. Mansur Küçük’ten sonra Artukluların başına geçen Davud Bey, muhtemelen Bayram Hoca ile karşı karşıya gelmek istemediğinden Bayram Hoca’nın 1371 ve 1375 Musul seferlerine destek vermiştir. Bu durum, Davud Bey döneminde Artukluların, Karakoyunlu Türkmenlerinin üstünlüğünü kabul ettiğini göstermektedir. Davud Bey’in ardından Artukluların idaresini Melik İsa Bey ele alırken, onun tahta çıkışından kısa süre sonra Karakoyunlularda da emir değişikliği yaşanmış ve Kara Mehmed, Kara Koyunlu Türkmenlerinin başına geçmiştir. Aynı dönemde Anadolu’da Timur tehdidinin ortaya çıkışı, Kara Mehmed ile Melik İsa’nın münasebetlerini etkilemiştir. Bayram Hoca’nın ardından Karakoyunluların başına geçen Kara Mehmed de selefi gibi Anadolu’nun güneydoğusunda nüfuz arttırma siyasetini takip etmiştir. Kara Mehmed’in, İsa Bey’e haber

⁴³ Katip Ferdi, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi...*, s.45;

⁴⁴ Metropolit Hanna Dolapönü, *Tarihte Mardin Itr-El-Nardin fi Tarih Merdin...*, s.62.

⁴⁵ Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü’-t-Tevarih...*, s.55; Ebu Bekr-i Tihrani, *Kitab-ı Diyarbekriyye...*, s.55.

⁴⁶ Bk. Ayşe Atıcı Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah ve Dönemi...*, s.89.

⁴⁷ Abdülğani Efendi, *Mardin Tarihi...*, s.96; Katip Ferdi, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi...*, s.45.

göndererek onun kızı ile evlenmek istemesi, bölgedeki nüfuz arttırma gayesinin bir yansımasıdır. Nitekim sıhriyet teklifi reddedilince, Mardin üzerine yürüyen Kara Mehmed, Mardin Artuklularını mağlup ettikten sonra Melik İsa'nın kız kardeşi ile evlenerek siyasi ve askeri gücünü Artuklulara kabul ettirmiştir. Kara Mehmed'in vefatı üzerine Karakoyunluların idaresini ele geçiren Kara Yusuf döneminde özellikle Timur ve Akkoyunlu Türkmenlerinin tehlikesini göz önünde bulunduran Melik İsa, Karakoyunlular ile ittifak yapmak zorunda kalmıştır. Bu ittifak ile Kara Osman üzerine yapılan ortak harekâtın sonucunda Melik İsa vefat etmiştir. Uzun bir dönem etrafındaki güçlü siyasi teşekküllerin tahribatına uğrayan Mardin Artuklularının tahtına çıkan Şihabüddin Ahmed döneminde ise Artukluların artık devleti ayakta tutma gücü kalmamıştır. Kara Osman'ı bertaraf etmeyi başaran Kara Yusuf siyasi açıdan zor bir süreç yaşayan Mardin Artuklu Devletine son vermiş ve Şihabüddin Ahmed'i tahttan indirmiştir.

Mardin Artuklu Beyliği ve Karakoyunlu ilişkilerine genel hatlarına bakıldığında Mardin Artuklularının, Karakoyunlulara saldıracak güçlerinin olmadığı ve amaçlarının Mardin ve çevresini muhafaza etmeye çalışmak olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan Celâyirîliler, Memlûkler, Timurîler ve Akkoyunluların bölgedeki faaliyetleri bu iki siyasi teşekkülün münasebetlerine doğrudan etki etmiştir. XIV. yüzyılın sonlarından itibaren güçlü siyasi teşekküllerin Artuklu topraklarına yaptığı akınlar, Artukluların ekonomik olarak da zayıflamasına neden olmuştur. Siyasi hayatlarının yaklaşık son yarım asırlık döneminde hem askeri hem de ekonomik olarak zayıflayan Artuklu Beyliğini ayakta tutmaya çalışan Artuklu emirleri, denge politikası ile devletin devamlılığını sağlamaya çalışmışlardır. Ancak bu politika Mardin Artuklularını ayakta tutmaya kâfi gelmemiştir.

KAYNAKLAR

Abdülğani Efendi, *Mardin Tarihi*, Haz. Burhan Zengin, Ankara, 1999.

AKA, İsmail, *Timur ve Devleti*, TTK, Ankara, 2000.

ALPTEKİN, Coşkun, "Artuklular", *DİA*, C.3, TDV Yay., Ankara, 1991.

ATICI ARAYANCAN, Ayşe, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah ve Dönemi*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010.

Aziz b Erdeşi-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2014.

BAŞAR, Fahameddin, "Artuklular", *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, C.8, Kayıhan Yay, İstanbul, 1994.

_____, "Karakoyunlular", *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, C.8, Kayıhan Yay, İstanbul, 1994.

DOLAPÖNÜ, Metropolit Hanna, *Tarihte Mardin Itr-El-Nardin fi Tarih Merdin*, Hilal Matbaacılık, İstanbul, 1972.

ERDEM, İlhan, UYAR, Mustafa, "Karakoyunlular: Tarih Sahnesine Çıkışları ve Kökenleri", *Türkler*, C.6, Ed. H. Celal Güzel vd. Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.

Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2006.

İbn Tagriberdi, *En-Nücûmu'z-Zâhire*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul, 2013.

İbnu'l-Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Târihi (Artuklular Kısmı)*, Çev. Ahmet Savran, Erzurum, 1992.

- İbnü'l Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih*, C.10, Çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul,1991.
- Katip Ferdi, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi*, Nşr. Ali Emir'ı, Haz. Y. Metin Yardımcı, Mardin İhtisas Kütüphanesi Yay., İstanbul, 2006.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, “Artuk Oğulları”, *İA*, C.1, MEB Yay, İstanbul, 1978.
- Minorsky, “Mardin”, *İA*, C.7, MEB, İstanbul.
- Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, Çev. Necati Lugal, TTK, Ankara, 1987.
- Reşidüddin Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*, Çev. Erkan Göksu, Hüseyin Güneş, Selenge yay, İstanbul, 2011.
- SEVİM, Ali, “İlgazi, Necmeddin” *DİA*, C.22, TDV, Ankara, 2000.
- _____, “Sultan Melikşah Devrinde Ahsa ve Bahreyn Karmatilerine Karşı Selçuklu Seferi”, *Belleten*, C.XXIV, S.94, Ankara 1960.
- Stanley Lane-Poole, *İslam Devletleri Tarihi Başlangıçtan 1927 Yılına Kadar*, Çev. Halil Edhem Eldem, Haz. Samet ALIÇ, Selenge Yay., İstanbul, 2020.
- SÜMER, Faruk, “Karakoyunlular”, *DİA*, C.24, TDV, Ankara, 2001.
- _____, *Kara Koyunlular*, C.I, TTK, Ankara, 1967.
- Şerefüddin Ali Yezdî, *Emir Timur (Zafernâme)*, Selenge, İstanbul, 2013.
- ŞEŞEN, Ramazan, “İmâd al-Din al-Kâtib al-İsfahânî'nin Eserlerindeki Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 1971.
- TAŞTEMİR, Mehmet, “Mardin”, *DİA*, C.28, TDV, Ankara, 2003.
- WOODS, John, E., *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, Çev. Sibel Özbudun, Milliyet yay., İstanbul, 1993.

AZERBAJYCAN TÜRKKÇESİNİN KARABAĞ AĞIZLARINDA η ART DAMAK ÜNSÜZÜNÜN MORFONOLOJİK ÖZELLİKLERİ

Prof. Dr. Muharrem MEMMEDLİ

Bakü Devlet Üniversitesi, Türkoloji Bölümü, Azerbaycan, Bakü.

ÖZET

Karabağ ağızları tarihen bu topraklarda yaşamış Türk kökenli Uti, Gargar, Dondar, Terter, Otuz İkiler, Kebirli, Yirmi Dörtler, Cavanşir vb. Türk kavimlerinin dili esasında oluşmuş ve geniş coğrafyada yaygınlaşmıştır. Bu diyalekt coğrafi yerine ve karakteristik dil özelliklerine göre Azerbaycan Türkçesi ağızlarının Batı grubuna dahildir. Karabağ bölgesindeki şivelerin çoğu Batı grubunun özelliklerini taşıyalar da, Cebrail, Zengilan ve Kubadlı ağızları geçiş karakterlidir; Batı ve Güney diyalektlerinin özelliklerine sahiptir.

Eski Türkçeye has olan η art damak genizsil ünsüzü Azerbaycan Türkçesinde arkaikleşse de, Karabağ ağızlarında ismin ilgi halinde (*başın, kəndin, arabanın*), iyelik ve şahıs kategorilerinin II. şahsında (*anañ, anañız, yaxşısañ, suçusuñuz*), iyelik ekli isimlerin hal eki kabul etmesi (*atañ, atañın, ataña, atañı, atañda, atañnan*) vb. durumlarda izini sürdürmektedir.

Art damak (η) ünsüzünün tarihî gelişimi sonucunda diyalektler arasında *y, v, ğ* ses farklılıkları ortaya çıkmıştır (*qızıyın, gözüğa, bajımuv, yaxşısiğiz, qonaxsuvuz, naxırçısığiz*). Karabağ, Hocalı (Tuğ şivesi) ve Hocavend ağızlarında velar η ünsüzünün kaybolmasıyla uzun telaffuz edilen *ã:z,- İ:z,- ü:z*, Gubadlı'nın bazı şivelerinde *-z,- ĩ:z, ü:z* şekilleri ortaya çıkıyor. Örn.: *atã:z, əlĩ:z, qulũ:z, gözũ:z* (Hv.), *babã:z, əmĩ:z, ütũ:z* (Gub.) vb.

Karabağ ağızlarında ilgi, iyelik ve şahıs eklerindeki $\eta > y, v, ğ$ ses geçişi η art damak ünsüzünün fonetik kapasitesiyle bağlıdır. Türkologların kanaatine Türk dillerinde *nq/nk* ses birleşmesinin sadeleşmesi sürecinde *n > q/ğ > v > y* ses benzerlikleri oluşmuştur. η art damak ünsüzünün telaffuz şekli olan *nq* ses birleşmesi bölünmüş, ayrı ayrı kavimlerin dillerinde *n* ve *ğ/q* unsurları bağımsız şekilde aynı anlamı ifade etmiştir. *Ğ* sesinin değişmesiyle diyalektler arasında *y* ve *v* ses farklılıkları yaranmıştır. Velar η ünsüzü yalnızca Türk dillerinde değil, diğer Ural Altay dillerinde, aynı zamanda diyalektlerinde de kullanılır, onun tarihî gelişmesi ve değişmesi benzer şekilde baş vermiştir.

Anahtar Kelimeler: *Karabağ Ağızları, Diyalekt, İlgi Hali, İyelik Eki, Şahıs Eki.*

ABSTRACT

The Garabakh dialect was formed on the basis of the language of such Turkic ethnoses as Uti, Gargar, Dondar, Terter, Otuzikiler, Kebirli, Iyirmidördler, Javanshir and others who historically lived in this territory, and this dialect spread over a wide areal. This dialect belongs to the Western group of the dialects of the Azerbaijani language according to its geographical position and characteristic language features.

Though most patois of the Garabakh region have peculiarities of the Western dialect, Jabrail, Zangilan and Gubadli patois are transitional, they have features of the Western and Southern dialects.

Though the ancient Turkic velar sound η was archaized in the Azerbaijani language, it is preserved in the Garabakh patois in the genitive case (*başın, kəndin, arabanın*), in the 2-nd person of the category of belonging and personality (*anañ, anañız, yaxşısañ, suçusuñuz*); in the declension of nouns with the suffix of belonging (*atañ, atañın, ataña, atañı, atañda, atañnan*), etc.

The differences y , v , ξ were formed among the dialects as a result of the historical development of the velar η (qızıyın, gözüğa, bajımu, yaxşısığız, qonaxsuzuz, naxırcısığız). There are the following phonetic forms of the velar sound η : shortened nasal pronunciation - $\tilde{a}:z$, - $\tilde{i}:z$, - $\tilde{u}:z$ in the Garadag, Khojali (the patois of the village Tug and Khojavand patois; - z , - $\tilde{i}:z$, - $\tilde{u}:z$ in some village patois of Gubadli, for example: $at\tilde{a}:z$, $\tilde{a}l\tilde{i}:z$, $qul\tilde{u}:z$, $g\tilde{o}z\tilde{u}:z$ (Khv.), $bab\tilde{a}:z$, $\tilde{a}m-$ $\tilde{i}:z$, $ut\tilde{u}:z$ (Gub), etc.

The transition $\eta > y, v, \xi$ in the genitive, belonging and personal suffixes in the Garabakh dialect is connected with the phonetic volume of the sound η . In Turkologists' opinion, the alternation $n > q/\xi > v > y$ was formed in the process of simplification of the combinations of sounds nq/nk .

Being a pronunciation form of the velar sound η the combination of sounds nq split into parts and the elements n and ξ expressed that meaning independently in the different tribal languages. The sound differences y and v were formed among the dialects with the change of the sound ξ . The velar sound η is used not only in the Turkic languages but also in the other Ural-Altai languages, in their dialects, and its historical development and change was the same.

Keywords: Garabakh, dialect, genitive, belonging, person, suffix

GİRİŞ

Qarabağ dialekti tarixən həmin ərazidə yaşamış uti, qarqar, dondar, tərətər, otuzikilər, kəbirli, iyirmidördlər, cavanşir və s. türk etnoslarının dili əsasında formalaşmış və geniş arealda yayılmışdır. Əsrlər boyu xarici hücumlar və daxili çəkişmələr nəticəsində Qarabağın inzibati bölgüsü dəyişsə də, dialektə ciddi təsir göstərməmişdir. Mənbələrdə qədim və orta əsrlərdə Qarabağın ərazisi indikindən böyük olması qeyd olunur. Ən qədim dövrlərdə Qarabağ regionu Albaniyanın Uti, Payta karan və Arsak vilayətlərini əhatə edirdi. Albaniyanın paytaxtı Qarabağın ən qədim şəhərlərindən olan Bərdə olmuşdur. XIX əsrdə Qarabağ xanlığının vəziri olmuş Mirzə Camal Cavanşir də “Qarabağ tarixi” əsərində yazır: “Qədim tarix kitablarının yazdığına görə, Qarabağ vilayətinin sərhədləri belədir; cənub tərəfdən Xudafərin körpüsündən Sınıq körpüyə (indi Qırmızı körpü adlanır) qədər- Araz çayıdır. Şərq tərəfdən Kür çayıdır ki, Cavad kəndində Araz çayına qovuşaraq, gedib Xəzər dənizinə tökülür. Şimal tərəfdən Qarabağın Yelizavetpolla sərhədi Kür çayına qədər - Goran çayıdır və Kür çayı çox yerdən keçib Araz çayına çatır. Qərb tərəfdən Küşbək, Salvartı və Ərikli adlanan uca Qarabağ dağlarıdır” (Qarabağnamələr1989:107). İndi inzibati bölgü dəyişsə də, Qarabağ siyasi məqsədlər üçün iki hissəyə (Aran və Dağlıq Qarabağ) bölünsə də, əhəlinin danışdığı dəyişməmiş qədim xüsusiyyətlər qorunub saxlanmışdır. Hazırda Qarabağ dialekti respublikamızın Ağdam, Xankəndi, Şuşa, Xocalı, Xocavənd, Bərdə, Ağcabədi, Füzuli, Beyləqan, Qubadlı, Laçın, Zəngilan, Cəbrayıl, Kəlbəcər və Tərətər rayonlarını əhatə edir.

Qarabağ dialekti coğrafi mövqeyinə və səciyyəvi dil xüsusiyyətlərinə görə Azərbaycan dili şivələrinin qərb qrupuna daxildir. Bu qrupa Qarabağ dialektindən əlavə, Qazax- Tovuz, Gəncəba sar, Borçalı və Qərbi Azərbaycan şivələri də aiddir. Qarabağ şivələri geniş arealı əhatə edir, bir -birindən mövqeyinə görə fərqlənir. Bu şivələrin əksəriyyəti qərb dialektinin xüsusiyyətlərini daşı yır, amma Cəbrayıl, Zəngilan və Qubadlı şivələri keçid xarakterlidir; qərb və cənub dialektləri nin xüsusiyyətlərinə malikdir.

ARAŞDIRMA

Qədim türk dilinə xas olan velyar η səsi Azərbaycan ədəbi dilində arxaikləşsə də Qarabağ şivələrində qorunub saxlanmışdır. İsmi yiyəlik halı Qarabağ şivələrinin əksəriyyətində dördvə

gəlmişdir.

Xəbərlik- şəxs kateqoriyasında ikinci şəxsin təkinin qədim forması, velyar η səsli - *sa η* , - *sə η* şəkilçisi Cəbrayıl (Dağ Tumas, Qazanzəmi, Qaracallı kənd şivələri), İmişli (Təklə-Muğanlı kənd şivələri), Zəngilan şivələrində işlənməkdədir; məs.: *yaxşısa η* , *maralyannısa η* , *kəççisə η* (Cəb.). İkinci şəxsin cəmində velyar η səsli dördvariantlı - *sıyız* şəkilçisi Cəbrayıl (Qazanzəmi, Dağ Tumas kənd şivələri), Zəngilan və Ağcabədinin bəzi şivələrində müşahidə olunur; məs.: *suçusu η uz*, *günü η sü η üz* (Ağc.) və s.

Bu şəkilçi müasir türk dilində, türkmən dilinin Manqışlaq şivəsində, qazax dilinin türkmən dili ilə qonşu olan şivələrində, Barabın tatarlarının dilində də işlənir (Kononov 1956:222; Qadjıyeva 1975:140; Dmitriyeva 1981: 211).

Qədim velyar η səsinin tarixi inkişafı nəticəsində yaranmış ikinci şəxs cəmində y ünsürlü - *siyız* şəkilçisi Cəbrayıl (Daşkəsən və Süleymanlı) şivələri üçün xarakterikdir; məs.: *yaxşısıyız*, *kəççisiyız*, *cüccüsüyüz*. Velyar η səsinin ξ səsinə keçidi nəticəsində yaranan -**sığız**,- **siğiz forması** Cəbrayıl (Qaracallı kənd şivəsi) və Zəngilan şivələrində işlənir; məs.:*maralyannısığız*, *mehdilisiğız*, *naxırçısığız*, *qoruxçusuğuz*, *bö:x`suğuz* (Cəb.). V ünsürü ilə digər variantlardan seçilən- **suvuz** formasına Ağcabədi şivəsində rast gəlinmişdir; məs.: *bajısuvuz*, *qardaşsuvuz*, *günü η suvuz*, *qonaxsuvuz*, *suçusuvuz*.

Göründüyü kimi, Qarabağ şivələrində yiyəlik halda, mənsubiyyət şəkilçili isimlərin hallanmasında və xəbərlik- şəxs kateqoriyasının ifadəsində bir sıra qədim xüsusiyyətlər aşkara çıxır. Velyar η səsinin mühafizə olunması, inkişafın sonrakı mərhələsində velyar η səsinin arxaikləşməsi ilə oğuz və qıpçaq tayfalarının dil xüsusiyyətləri kimi formalaşan η , ξ , v , y elementləri şivələrdə geniş yayılaraq tayfa dilləri arasında fərqlər əmələ gətirir. Türkoloji araşdırmalarda həmin formaların velyar η səsinin qədim *nq//nğ//nk//nk* şəkli nin təkamülü nəticəsində meydana çıxması ilə izah olunur. M.Rəsənin fikrincə, türk dillərində *nq//nk* birləşməsinin sadələşməsi prosesində *n>ğ/q>v>y* səs uyğunluqları əmələ gəlmişdir (Rəsənin 1955:171). M.Şirəliyev bu səs uyğunluqlarının yaranma səbə bini belə xarakterizə edir: “*nq* səsi get-gedə öz hissələrinə parçalanmış, bir qrup dialekt lərdə bu səsin n ünsürünə, başqa bir qrup dialekt lərdə isə q , ξ , g ünsürünə üstünlük verilmişdir. ξ səsinin yumşalması nəticə sındə onun yerində bəzi dialekt və şivələrdə y səsi meydana gəlmiş, bəzi dialekt və şivələrdə də ξ səsi v səsi ilə əvəzlənmişdir” (Şirəliyev 2008:72). Qarabağ şivələrində özünü göstərən müxtəliflik tarixi-etnik proses lərlə, bir şivənin daxilində fərqlənmənin olması, yəni həm η , həm də y , ξ , v elementlərinin işlənməsi, şübhəsiz, sonrakı dövrlərdə əhalinin miqrasiyası ilə bağlıdır. Bütün bunlar göstərir ki, ikinci və üçüncü şəxs mənsubiyyət şəkilçili isimlərin qədim formalarla bir-birindən seçilməsi, tarixən dilimizdə belə bir fərqli xüsusiyyətin velyar η səsinin olma sına və ədəbi dildə onun arxaikləşməsinə dəlalət edir.

Ümumiyyətlə, qədim türk dilindəki η səsinə müasir türk dillərində y , v səsləri uyğun gəlir. Məsələn, qədim türk dilindəki *sönük* “sümük”, *yanak* sözləri *soyuk*, *yayak* (türk), *suyek*, *yayak* (qumuq), *süjek*, *ziyak//zajak* (qaraçay-balkar), *suvak*, *yayax* (karaim), *süjok*, *zanak* (qazax) şəklindədir.

M.Şirəliyev n səsinin şəkilçilərin tərkibindəki təzahür formalarının mənşəyi məsələsinə toxunaraq, - ξ elementini, M.İslamov isə - v ünsürünü qıpçaq mənşəli hesab edirlər (Şirəliyev 2008:14; İslamov 1986: 32).

Türk tayfa dilləri arasında η - y səsuyğunluğunu M.Kaşğari də qeyd etmişdir. O, göstərir

ki, arqu və bulqarların η ilə söylədiyi kəlmələri digər türklər y ilə tələffüz edirlər; məs.: *koy- koy* “qoyun”, *kaḡak- kayak* “qaymaq”, *kaḡda- kayda* “harada”, *kayu* “hanı” (Mahmud Kaşğarı 2006:I c.,383, III c.,s.140,173,218), B.Serebrennikov və N.Hacıyeva η-y səsuylunluęu nun ğ səsinin vasitəsilə (η>ğ>y) baş verməsini sübut edirlər:*səḡük/ süḡək* “sümük”, *seyek* (qazak, tatar), *süyek* (qumuq), *müḡüz* “buynuz”, *meyiz* (qazak), *müyüz* (qumuq) (B.Serebrennikov, N.Hacıyeva 1986:70).

SONUÇ

Tarixən Qarabağ bölgəsində məskunlaşmış türk tayfalarının dili vahid xalq dili yarandıqdan sonra dialekt funksiyası yerinə yetirmiş və həmin bölgədə ümum ünsiyyət vasitəsinə çevrilmişdir. Tədricən ətraf şivələrin xüsusiyyətləri hesabına zənginləşmiş, XVIII yüzillikdə ədəbi dilimizin koynə dialektinə çevrilmişdir. Qədim xüsusiyyətlərin, xüsusilə velyar η səsinin əsrlər boyu qorunub saxlanması və bu səsin tarixi inkişafı nəticəsində qədim və müasir türk dillərinə uyğun yeni innovasiyaların meydana çıxması Qarabağ bölgəsinin əzəli türk xalqının yurd yeri olmasını bir daha təsdiqləyir.

İxtisarlər: A.-Ağdam, Ağc.- Ağcabədi, B.- Bərdə, Cəb.- Cəbrayıl, Füz.- Füzuli, Qub.- Qubadlı, T.-Tərtər, Xv.- Xocavənd, Şş.- Şuşa, Zən.- Zəngilan, KDQ- Kitabı- Dədə Qorqud

KAYNAKLAR

1. Abbasova R.A.(2006) Azərbaycan dilinin Qubadlı şivələri,Çinar-Çap,Bakı,204
2. Abdullayev E.İ. (1995) Qarabağ dialektinin əfşar şivəsi (filol.elm.nam.dis. avtoreferatı). Bakı, 30 s.
3. Azərbaycan dilinin dialektoloji atlası,(1990), Elm, Bakı, 284 s.
4. Behbudov S.M. (1966) Azərbaycan dilinin Zəngilan şivəsi (fil.üzrə fəl. dok. dis.əlyazması). Bakı, 412s.
5. Дмитриева Л.В. (1981) Язык Барабинских татар, Наука, Ленинград, 225 s.
6. Hacıyev T.İ. (2018) Cəbrayıl şivəsi, Elm, Bakı, 412 s.
7. İslamov M.İ. (1986) Türk dillərində əvəzliliklər, Elm, Bakı, 204 s
8. Kaşğari M. (2006) Divani- lüğət- it türk tərcüməsi (çevirən R.Əskər).Ozan, Bakı, 2006, IVc.
9. Kitabı- Dədə Qorqud (Tərtib edənlər: F.Zeynalov, S.Əlizadə) (1988), Yazıçı, Bakı, 265 s.
10. Кононов А.Н. (1956) Грамматика современного турецкого литературного языка, Изд-во АН СССР, Москва- Ленинград, 569 s.
11. Гаджиева Н.З. (1975) Проблемы тюркской ареальной лингвистики. Среднеазиатский ареал,Наука, Москва,1975,303 s.
12. Qarabağnamələr(tərtib edəni Akif Fərzəliyev) (1989),Yazıçı, Bakı, 192 s.
13. Quliyev İ. (1976) Azərbaycan dilinin Ağcabədi rayonu şivələri (fil.üzrə fəl.dok.dis.əlyazması), Bakı, 360 s.
14. Məmmədov M.Ə.(2019) Azərbaycan dialektologiyası,Zərdabi nəşr, Bakı, 350 s.

15. Рясянин М. (1955) Материалы по исторической фонетике тюркских языков, Изд-во иностранной литературы, Москва, 220 с.
16. Серебренников Б.А., Гаджиева Н.З.(1986) Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков, Наука, Москва,1986, 301 с.
17. Şirəliyev M.Ş. (2008) Azərbaycan dialektologiyasının əsasları, Şərq-Qərb, Bakı, 2008, 416 s.

CERH VE TA'DİL HÜKÜMLERİNİN BİR RÂVİDE BİRLEŞMESİ
-AHMED B. SÂLİH ET-TABERÎ ÖRNEĞİ-
COMBINATION OF JARH AND TADİL PROVISIONS ON A RAWI
-AHMED BIN SALİH AL-TABARİ EXAMPLE-

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AYDIN
Mersin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
ORCID ID: 0000-0002-3720-0458

ÖZET

Bir râvinin durumu, rivâyet ettiği hadisin sıhhatini doğrudan etkileyen bir konudur. Bu bağlamda bir hadisin sahih sayılabilmesi için öncelikli olarak râvisinin güvenilir (adalet ve zabt sahibi) olması şartı aranmaktadır. Râvilerin güvenilirlik durumu ise konunun uzmanı alimler tarafından yapılan inceleme sonucu ortaya konulmaktadır. Bu işleme ise cerh ve ta'dîl faaliyeti denir. Bu faaliyetin sonucunda bazen cerh ve ta'dîl hükümlerinin bir râvi üzerinde birleştiği de görülebilmektedir. Bizim çalışmamızın konusunu teşkil eden Ahmed b. Sâlih et-Taberî'de de böyle bir durum söz konusudur. Çalışmamızda Ahmed b. Sâlih et-Taberî hakkında bilgiler verilmiş ve onun hakkında yapılan farklı değerlendirmelerin sebepleri ve Cerh ve Ta'dîl İlmî kuralları çerçevesinde geçerlilik durumları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, râvi, rivâyet, isnad, cerh, ta'dîl, Ahmed b. Sâlih et-Taberî

ABSTRACT

The status of a rawi (narrator) is an issue that directly affects the accuracy of the hadith he narrated. In this context, the first condition for a hadith to be considered true is that the rawi is reliable (just and with a great memory). The reliability status of rawis is revealed as a result of the examination made by scholars who are experts in the subject. This process is called jarh and tadil activity. As a result of this activity, it can be seen that sometimes the provisions of jarh and tadil combined on a rawi. This is also the case in Ahmed bin Salih al-Tabari, who is the subject of our study. In our study, information about Ahmed bin Sâlih al-Tabari was given and the reasons of different evaluations made about him and their validity within the context of Jarh and Tadil Science rules were tried to be revealed.

Keywords: Hadith, rawi (narrator), riwaya (narrative), isnad (chain of attribution), jarh, tadil, Ahmed bin Salih al-Tabari

GİRİŞ

Söz, fiil, takrir ve sıfat olarak Hz. Peygamber (sav)'e nispet edilen şeyler¹ şeklinde tanımlanan hadis, İslam'ın ikinci temel kaynağı olması yönünden önemli bir konuma sahiptir. Hadis, isnad ve metin olmak üzere iki bölümden meydana gelmektedir. İsnad, hadisi Hz. Peygamber (sav)'e ulaşıncaya kadar nakleden râvilerin isimlerinin yer aldığı birinci, metin ise Hz. Peygamber (sav)'in söz, fiil, takrir ve sıfatlarının aktarıldığı ikinci ve asıl bölümü oluşturmaktadır.²

İsnad: Buhârî --- Abdullah b. Mûsâ --- Hanzala b. Ebû Süfyân --- İkrime b. Hâlid --- İbn Ömer (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur.

¹ Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dîmâşkî el-Kâsımî, *Kavâidu't-tahdîs min funûni mustalahi'l-hadîs*, thk. Mustafa Şeyh Mustafa (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1433), 85; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 110; Ahmet Yücel, *Hadis Usûlü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2013), 31.

² Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 165, 222; Yücel, *Hadis Usûlü*, 33-36.

Metin: “İslam beş esas üzerine kurulmuştur: Allah’tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed’in Allah’ın Rasûlü olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacetmek ve Ramazan orucunu tutmak.”³

H. Osman’ın şehit edilmesiyle başlayarak, H. Ali ve Muaviye arasında yaşananlarla devam eden olaylar (fitne) neticesinde Müslümanlar bir daha birleşemeyecek şekilde çeşitli siyasi vb. gruplara ayrılmıştır. Bunun sonucunda kendi çıkarları doğrultusunda hadis uydurma faaliyetleri başlamıştır. Bu duruma karşı alınan en önemli tedbir isnad uygulaması olmuştur. İsnad uygulaması Müslümanlara has bir sistemdir.⁴ Bu konuyla ilgili olarak İbn Sîrîn şöyle demiştir: “Şüphesiz bu ilim dindir. Dininizi kimden aldığınıza dikkat edin.” “(Önceleri) isnad hakkında soranlar olmazdı. Ta ki fitne ortaya çıkınca ‘bize adamlarımızın (râvilerinin) isimlerini söyleyin’ dediler. Bakılır, ehl-i sünnet olanların hadisleri alınır, ehl-i bid’at olanların hadisleri alınmazdı.” Abdullah b. Mübârek de şöyle demiştir: “İsnad dindedir. Şayet isnad olmasaydı dileyen dilediğini derdi.”⁵ Bu bakımdan hadisin isnadında yer alan bir râvinin güvenilir olup olmaması o hadisin sıhhatini doğrudan etkileyen bir unsurdur. Dolayısıyla bir hadisin sıhhatinin tespiti için ilk olarak, isnadın ve isnadda yer alan râvilerin durumu incelenmiştir. İsnadı oluşturan râvilerin kimlikleri, güvenilirlik durumları vb. hususlar araştırma konusu yapılmış ve bunun sonucunda da râvi ile ilgili müstakil olarak Ricâl, Cerh ve Ta’dîl gibi ilimler doğmuştur.⁶

Cerh ve Ta’dîl İlmi: *Cerh* kelime anlamı olarak yaralamak, incitmek⁷ demektir. Hadis terimi olarak ise, güvenilir, mutkin ve hafız bir âlim tarafından, bir râvinin kendisinde veya rivâyetinde bulunan bir kusurdan dolayı eleştirilip, rivâyetinin reddedilmesine denir.⁸ *Ta’dîl* kelime olarak doğrultmak, temize çıkarmak⁹ anlamına gelmektedir. Hadis terimi olarak ise râvinin güvenilir, adaletli olduğunun tespit edilip ortaya konulmasına denir.¹⁰ Râvilerin cerh veya t’adil edilmesinden, onların durumları hakkında kullanılan özel lafızlardan ve bu lafızların mertebelerinden bahseden ilim dalına da *Cerh ve Ta’dîl İlmi* denir.¹¹ Bu bakımdan Cerh ve Ta’dîl İlmi, Hadis İlmi’nin en önemli dalı olarak kabul edilmektedir.¹²

Cerh ve ta’dîl faaliyetinin ve sonucunda ortaya konan hükümlerin geçerli olabilmesi için birtakım kurallar belirlenmiştir. Öncelikli olarak, cerh ve ta’dîl faaliyetinin, bu işin ehli, adaletli, dikkatli ve uyanık bir alim tarafından yapılmış olması, bir râvi hakkında yapılan cerhin kabul edilebilmesi için de cerhe sebep olan durumların açıklanması gerekir. Çünkü aksini gösteren bir delil bulunmadıkça bir râvinin adaletli olduğu kabul edilir. Hem cerh hem de ta’dîl bu ilmi iyi bilen alimin sözüyle sabit olur. Başkalarının onun görüşüne katılmalarına

³ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu’s-sahîh* (Beyrut: Dâru’l-Erkâm, 1995), “İmân”, 1 (h. no: 8).

⁴ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 165; Yücel, *Hadis Usûlü*, 33.

⁵ Ebu’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmiu’s-sahîh* (Beyrut: Dâru’l-Erkâm, 1999), “Mukaddime”, 5.

⁶ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 167.

⁷ Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît* (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1436), 215.

⁸ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 44; Yücel, *Hadis Usûlü*, 206.

⁹ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît*, 1030.

¹⁰ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 48, 383; Yücel, *Hadis Usûlü*, 206.

¹¹ Mustafa b. Abdullah (Hacı Halife) Kâtib Çelebi, *Keşfu’z-zünûn an esâmi’l-kütüb ve’l-fünûn* (Bağdat: Mektebetü’l-müsenna, 1941), I, 582; Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 53; Emin Âşıkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi (Cerh ve Ta’dîl İlmi)* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1997), 18; Yücel, *Hadis Usûlü*, 206.

¹² Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 45; Âşıkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, 61.

gerek yoktur.¹³ Bir râvi hakkında verilen cerh ve ta'dîl hükümleri, tarafgirlik, taassup, kin, haset ve düşmanlık gibi subjektif unsurlardan uzak olmalıdır.¹⁴ Çalışma konumuzla ilgili olan, bir râvi de cerh ve ta'dîl hükümlerinin birleşmesi durumunda uygulanması gereken kural da şöyle ifade edilmektedir: “*Bir râvide cerh ve ta'dîl birleştiği takdirde, ta'dîl hükmü verenler çoğunlukta bile olsa cerh, ta'dîle tercih edilir.*” Bu kuralla ilgili olarak Hatîb el-Bağdâdî bir veya birkaç alim tarafından cerhedilmekle birlikte benzer sayıda alim tarafından ta'dîl edilen râvi hakkında ilk olarak cerh hükmünün kabul edilmesi konusunda alimlerin ittifak ettiklerini kaydemiştir.¹⁵ Bizim çalışmamızın konusu olan Ahmed b. Sâlih et-Taberî'de de cerh ve ta'dîl hükümleri birleşmiştir. Çalışmamızda Ahmed b. Sâlih et-Taberî hakkında alimlerin değerlendirmelerini naklederek, bu hükümlerin yukarıdaki cerh ve ta'dîl ilmi kuralları çerçevesinde geçerlilik durumunu ortaya koymaya çalışacağız.

AHMED B. SÂLİH ET-TABERÎ EL-MISRÎ

Hayatı ve Hakkındaki Değerlendirmeler

170 yılında Mısır'da doğmuştur. Babasının İbnü'l-Eş'as'ın ashabından olup, Taberistanlı bir komutan olduğu ve bundan dolayı İbnü't-Taberî diye de tanındığı nakledilmiştir. Hicaz, Yemen, Irak ve Suriye bölgelerinde hadis tahsil etmiştir. Muhaddis ve hafız olan İbnü't-Taberî'nin *ilelü'l-hadîs* ve *ihtilâfü'l-hadîs* konularında uzman olduğu, özellikle Mısır ve Hicazlı hadis âlimleri kanalıyla gelen hadisleri çok iyi bildiği ve Mısır, Şam ve Antakya'da hadis rivâyet ettiği kaydedilmiştir. Hadis rivâyetinde çok titiz davrandığı, iyi ve adâlet sahibi olduğuna Müslümanlardan iki şahit getirmeyen kimseye rivâyette bulunmadığı belirtilmiştir. İbn Uyeyne, İbn Vehb, Abdürrezzâk, Anbese b. Hâlid, İbn Ebû Fûdeyk rivâyette bulunduğu alimlerden. Buhârî, Zühîlî, Ebû Dâvûd, Ebû Zür'a er-Râzî, Muhammed b. Yahyâ, Muhammed b. el-Müsennâ, Tirmizi, Dârimî, Ebû Zür'a ed-Dımeşkî de kendisinden rivâyette bulunmuştur. İbn Zebâle'den yüz bin (bir rivâyete göre elli bin) hadis yazdığını ama hadis uydurduğunu anlayınca onun hadislerini terkettiğini ifade etmiştir. Kaynaklarda *Kitâbü's-Sahâbe* adlı bir eserinden bahsedilen Ahmed b. Sâlih et-Taberî 248/862 yılında Mısır'da vefat etmiştir.¹⁶

¹³ Ebü'l-Abbâs Zeynüddîn (Şihâbüddîn) Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif eş-Şercî ez-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, çev. Ahmed Naim - Kâmil Miras (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), I, 327-334; Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 49-50.

¹⁴ Âşıkkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, 75.

¹⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1434), 123-124; Zebîdî, *Tecrîd-i Sarîh*, I, 335; Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 50. Diğer kurallar için bkz. Zebîdî, *Tecrîd-i Sarîh*, I, 337-347; Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 51-53.

¹⁶ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr* (Haydarâbâd: Dâru'l-maârifî'l-Osmâniyye, ts.), II, 6; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1271), II, 56; Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.), IV, 195-201; Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*, thk. Muhammed b. Tâvî et-Tancî vd. (Mahmûdiyye/Fas: Matbaatü Faddâle, ts.), IV, 38-41; Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1400), I, 340-355, XXV, 65; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâut ve heyeti (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1405), XII, 160-177; Zehebî, *er-Ruvâtü's-sikât el-mütekellem fihim bimâ lâ yücübü reddühüm*, thk. Muhammed İbrahim el-Mevsilî (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1412), 46-48; Zehebî, *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehu rivâyetun fî'l-kütübi's-sitte*, thk. Muhammed Avvâme, Ahmed Muhammed en-Nemr (Cidde: Dâru'l-Kible, 1413), I, 195-196; Zehebî, *Tezkiratu'l-huffâz*, thk. Zekerîyya Amîrât (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1419), I, 496; Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb* (Haydarabad: Matbaatu Meclis-i Dâiretü'l-Maârifî'n-Nizâmiyye, 1326), I, 39-42, IX, 116; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Halep: Dâru'r-Reşîd, 1486), 80; S. Kemal Sandıkçı, *Ahmed b. Sâlih et-Taberî* (İslam Ansiklopedisi: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/İstanbul, 1989), II/132.

Ahmed b. Sâlih et-Taberî hakkında alimlerin değerlendirmeleri;

Ahmed b. Hanbel; onu “sebt, sika, sâhibü’s-sünne”, Buhârî “sika, me’mûn”, Ebû Hâtim er-Râzî “sika”, İclî, “sika, sahibü’s-sünne”, Hatîb el-Bağdâdî de “hafız, ilelü’l-hadis alimi”, Mizzî, “hafız ve imam”, Zehebî, “sika, sebt, imamü’l-kebîr, Mısır diyarında zamanının hafızı ve alimi”, İbn Hacer, “sika, hafız”, olarak tavsif ederken, İbn Hibbân da Ahmed b. Sâlih el-Mısırî’yi “*es-Sikât*” isimli eserinde zikretmiştir. Ayrıca onun birçok konuda İbn Maîn seviyesinde görüldüğü, Mısır ve Hicazlıların rivâyet ettikleri hadisleri ondan daha iyi bildiği de ifade edilmiştir. Bu ta’dîl hükümlerinden sonra hakkındaki cerh hükümleri de şöyledir: Nesâî onun hakkında “sika ve me’mûn değildir” değerlendirmesinde bulunarak, kibir ve kötü niyetlilik gibi huyları olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Nesâî’nin, Muâviye b. Sâlih’ten işittiğine göre; Muâviye b. Sâlih, Yahya b. Maîn’e Ahmed b. Sâlih hakkında sormuş ve o da “filozofmuş gibi konuşan bir *kezzâbtur* (yalancıdır)”¹⁷ cevabını vermiştir.¹⁸

Yukarıdaki değerlendirmeleden anlaşıldığı üzere Ahmed b. Sâlih hakkında hem ta’dîl, hem de cerh hükümleri bulunmaktadır. Bu durumla ilgili olarak alimlerin görüşleri ise şu şekildedir: İbn Hibbân *es-Sikât* isimli eserinde Yahyâ b. Maîn’in, Ahmed b. Sâlih ile ilgili değerlendirmesinde isim karışıklığından kaynaklı hata olduğunu onun cerhettiği kişinin Ahmed b. Sâlih eş-Şemûmî olduğunu ifade etmiştir. İbn Hacer de İbn Hibbân’ın bu görüşüne atıfta bulunarak eserinde bu durumu belirtmiş ve Nesâî’nin cerhetmesinin nedenini de Ahmed b. Sâlih’in biraz evhamlı olmasına bağlamıştır. İbn Yûnus da Nesâî’nin söylediği gibi bir durumun Ahmed b. Sâlih’te olmadığını ama kibirli olduğunu nakletmiştir. İbn Adî ise Nesâî’nin onun hakkında kötü düşündüğünü ve onun hadis hafızlarından (özellikle Hicaz hadisleri) biri olduğunu belirtmiştir. Ayrıca o, Buhârî gibi çok titiz davranan birisinin, Muhammed b. Yahyâ’nın ve aynı şekilde sika râvilerin onun hıfzına ve itkanına güvenerek ondan rivâyette bulduklarını ve İbn Maîn’in onun hakkındaki sözlerinin de ön yargılı olduğunu ifade etmiştir. Zehebî de Yahya b. Maîn’in Ahmed b. Sâlih hakkındaki sözlerini kayda değer bulmamış, Nesâî’nin onunla ilgili değerlendirmesini de Buhârî’nin Ahmed b. Sâlih’le ihticâc ettiğini belirterek kabul etmemiştir. Halîlî ise alimlerin Nesâî’nin görüşünde önyargılı olduğu konusunda ittifak ettiklerini açıklamıştır. Hatib el-Bağdâdî de Nesâî dışındaki birçok alimin Ahmed b. Sâlih et-Taberî’nin hadisiyle ihticac ettiğini kaydetmiştir. Kâdî Ebü’l-Velîd el-Bâcî de Ahmed b. Sâlih hakkında imam ve sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Ona göre doğru olan ise Ahmed b. Sâlih’in, Ukaylî’nin dediği gibi itkan sahibi hafız Müslümanların imamı olduğu ve hakkındaki cerhin kıymeti olmadığıdır. Bu bilgilerin yanında kaynaklarımızda yer aldığına göre Nesâî’nin, Ahmed b. Sâlih meclisine izinsiz girmesi, adâlet sahibi olduğuna dair iki şahit getirmemesi nedeniyle kendisine hadis rivâyet etmemesi ve meclisinden kovmasından dolayı onun hakkında böyle konuştuğu da nakledilmiştir. Bu sebeple Nesâî’nin onun hakkındaki görüşleri kabul edilmemiştir.¹⁹ Ayrıca

¹⁷ En ağır cerh lafızlarından biridir. Hakkında bu hüküm verilen bir râvinin hadisi yazılmaz, terkedilir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, II, 37; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 33; Zebîdî, *Tecrîd-i Sarîh*, I, 353.

¹⁸ Ebü’l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, thk. Abdülâlîm Abdülazîm el-Bestevî (Medine: Mektebetü’l-Dâr, 1405), I, 192; Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *ed-Duafâ’ ve’l-metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed (Halep: Dâru’l-Vaî, 1396), 22; VIII, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sikât*, thk. Şerafeddin Ahmed (Beyrut: Dâru’l-fikr, 1395), 25-26; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IV, 195-201; Ebü’l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa’d et-Tüccîbî el-Bâcî, *et-Ta’dîl ve’t-tecrîh*, thk. Ebû Lübâbe Hüseyin, (Riyad: Daru’l-livâ, 1406), I, 324-326; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, I, 340-355; Zehebî, *Siyeru a’lami’n-nübelâ*, XII, 160-177; Zehebî, *er-Ruvâtü’s-sikât*, 46; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 195-196; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-tehzîb*, I, 39-42; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’t-tehzîb*, 80; Sandıkçı, *Ahmed b. Sâlih et-Taberî*, II/132; Osman Oruçan, “İbn Hacer’in Yalancılıkla İtham Edilen Buhari Ravileri Savunusu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Journal of Turkish Studies* 11/17 (2016), 492-495.

¹⁹ Nesâî, *ed-Duafâ’ ve’l-metrûkîn*, 22; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, II, 56; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 25-26; Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fî du’afâ’i’r-ricâl*, thk. Yahyâ Muhtâr Gazzâvî (Beyrut: Dâru’l-fikr, 1409), I, 180-183; Ebû Ya’lâ Halîl b. Abdillâh b. Ahmed el-Kazvîni el-

Yahyâ b. Maîn'in Ahmed b. Sâlih hakkındaki cerh hükmünün İbn Hibbân'ın görüşünün aksine isim karışıklığından kaynaklanmadığı, Nesâî'nin kişisel probleminden dolayı aynı isimli başka bir ravî hakkındaki yalancılık hükmünü Ahmed b. Sâlih et-Taberî için söylenmiş gibi naklettiği yönünde de görüş bulunmaktadır.²⁰

İbnü's-Sübki de bu hususa dikkat çekerek uyarılarda bulunmuş ve cerhin ta'dile tercih edilmesi konusunda çok dikkatli olunması gerektiğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

Hiç kuşkusuz, cerhin ta'dile tercih edildiğini işitmiş ve bu hususta nasıl davranılacağını bilememiş, usule dair bilgilerde işin içinden çıkamayıp eksik kalmışsan, yapılacak işin (râviyi) cerh etmek olduğu zannına kapılmış olabilirsin. Sakın ha, böyle bir düşünceye kapılmaktan kesinlikle kaçınmalısın.

Bilakis bu durumda bize göre doğru olan şudur: Hadîste imamlığı ve adaleti sabit olmuş bir râvi hakkında mezhep taassubu ve başka sebeplerle onun cerh edilmesine delalet edecek bir karine varken, kendisini medhü sena eden ve tezkiye edenler çok, cerh edenler az ise biz râvinin cerh edilmesine yönelmeyiz. Onun adaletine hükmederiz. Aksi halde cerhine hükmederek bu kapıyı aralar ve cerhi mutlak olarak öne geçirirsek, imamlarımızdan hiç kimse bundan kurtulamaz. Zira (neredeysen) her bir imam, bu hususta cerh edenler tarafından ta'n edilmiş ve saldırıya maruz bırakılmıştır.²¹

Görüldüğü gibi, her ne kadar, *cerh ve ta'dil hükümleri bir râvide birleştiği takdirde ta'dil edenler sayıca çok olsa bile cerh hükümleri tercih edilir kuralı* bulunsa bile, alimler, Nesâî'nin kişisel problemlerinden kaynaklı Ahmed b. Sâlih et-Taberî hakkındaki cerh hükmünü kayda değer bulmamışlardır. Çünkü cerh hükmü, yukarıdaki ifade ettiğimiz kural gereği çeşitli sebeplerden kaynaklı subjektif değerlendirmelere dayalı olmamalıdır. Yahyâ b. Maîn'in cerh hükmünün ise isim karışıklığından kaynaklandığı ortaya konulmuştur. Bu gibi karışıklıklar da Ricâl İlmi sayesinde çözüme kavuşturulabilmektedir. Alimlerimiz râviler arası isim benzerlikleri gibi hususlardan kaynaklı sorunların önüne geçebilmek için bir râvi hakkında bilgi verirken onun adını, babasının ve dedesinin adını, kabilesine, doğduğu, yaşadığı yere göre nisbesini, künyesini fiziksel vb. ayırt edici bir özelliğini de belirtmişlerdir.

SONUÇ

Üzerine hüküm inşa edilen ve bu anlamda teşri değer yönünden dinin ikinci kaynağı olan hadislerin korunması ve gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılması konusunda büyük çaba sarfedilmiştir. Hadis uydurma faaliyetleri, râvi kaynaklı sorunlar gibi hadisin sıhhatine zarar verebilecek çeşitli durumlara karşı önlemler alınmıştır. Bunlardan birtanesi de isnad sistemidir. Bir hadisin asıl kısmı sayılan metninin Hz. Peygamber'e (sav) aidiyeti ve dolayısıyla sıhhati öncelikli olarak isnadının sağlam olmasına bağlıdır. Bunun için de râvilerin

Halîfî, *el-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâ'i'l-hadis*, thk. Muhammed Saîd b. Ömer İdrîs (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), I, 424; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IV, 195-201; Bâcî, *et-Ta'dil ve't-tecrîh*, I, 324-326; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 38-41; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 340-355; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1382), I, 103-104; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, XII, 160-177; Zehebî, *er-Ruvâtü's-sikât*, 46-48; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 195-196; Zehebî, *Tezkiratu'l-huffâz*, I, 496; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, I, 39-42; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhu'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1379), Mukaddime (Hedyü's-sârî), 386; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, 80; Âşikkutlu, *Hadîste Ricâl Tenkidi*, 71; Sandıkçı, *Ahmed b. Sâlih et-Taberî*, II/132; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî İbnü's-Sübki, "Cerh ve Ta'dil İlminde Temel Kural", çev. İbrahim Tozlu, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16/2 (2016), 227; Selahaddin Polat, "Cerh ve Ta'dilin Tenkidi", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1985), 245; Oruçhan, "İbn Hacer'in Yalancılıkla İtham Edilen Buhari Ravileri Savunusu Üzerine Bir Değerlendirme", 492-495.

²⁰ Osman Oruçhan, "İbn Hacer'in Buhârî Ravileri Savunusu: Hedyü's-Sârî Özelinde Bir Değerlendirme", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 17/1 (2017), 119.

²¹ İbnü's-Sübki, "Cerh ve Ta'dil İlminde Temel Kural", 222; Krş. İbnü's-Sübki, *Kâide fî'l-cerh ve't-ta'dil*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Dâru'l-beşâir, 1410), 19-20.

güvenilirlik durumları, -konunun uzmanı alimler tarafından objektif bir şekilde yapılması, *cerhin ta'dile tercih edilmesi*, cerhin gerekçelerinin ayrıntılarıyla açıklanmış olması vb.-belirli birtakım kurallar çerçevesinde incelenmiş ve özel lafızlarla onlar hakkında cerh veya ta'dil hükmü ortaya konmuştur. Bu incelemeler sonucunda ise bazen bir râvi hakkında cerh ve ta'dil hükümlerinin birleştiği görülmüştür. Normal şartlarda objektif kriterlere dayalı olması beklenen cerh ve ta'dil faaliyetine kişisel problemlerin karıştırılması da bu duruma sebep olabilmıştır. Çalışmamızın da konusunu teşkil eden Ahmed b. Sâlih et-Taberî'de de bu durumu görmekteyiz. Bu alanda uzman, güvenilir bir alim bile aralarındaki sorundan dolayı herkesin ta'dil ettiği bir râviyi cerh edebilmiştir. Nitekim duruma vâkıf olan alimler onun değerlendirmesini bu sebepten dolayı kabul etmemişlerdir. Yahyâ b. Maîn'in Ahmed b. Sâlih'i cerhetmesi örneğinde olduğu gibi bazen bu durum isim karışıklığından da kaynaklanabilmiştir. Aynı şekilde bu karışıklık da Ricâl, Cerh ve Ta'dil İlimleri konusunda uzman alimler tarafından giderilmiştir. Sonuç olarak İbnü't-Taberî örneğinde olduğu gibi cerh ve ta'dil hükümleri bir râvide birleştiği durumlarda ta'dil hükümlerinin ağırlıkta olmasına rağmen cerh ve ta'dil kuralı gereği hemen cerh, ta'dile tercih edilmemeli, İbnü's-Sübki'nin yukarıda ifade ettiğimiz uyarıları dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte birçok alim tarafından ta'dil edilen bir râvinin niçin başkaları tarafından cerh edildiği ve cerhin gerekçeleri iyice araştırılmalıdır. Aksi takdirde sadece bir râvi hakkında hatalı karar verilmiş olmaz. Bu hatalı karar onun rivâyetini de etkiler ve sahih olan bir rivâyet sırf bu yüzden zayıf ve hatta uydurma olarak değerlendirilebilir. Kısacası bu konuda çok dikkatli ve titiz davranmak gerekir.

KAYNAKLAR

- Âşıkkutlu**, Emin. *Hadiste Ricâl Tenkidi (Cerh ve Ta'dil İlmî)*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1997.
- Bâcî**, Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tücûbî el-, Ebû Lübâbe Hüseyin. et-Ta'dil ve't-tecrîh. III Cilt. Riyad: Daru'l-livâ, 1406.
- Buhârî**, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiu's-sahîh*. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1995.
- Buhârî**, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl. *et-Târîhu'l-kebîr*. VIII Cilt. Haydarâbâd: Dâru'l-maârifî'l-Osmâniyye, ts.
- Fîrûzâbâdî**, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 4. Basım, 1436.
- Halîlî**, Ebû Ya'lâ Halîl b. Abdillâh b. Ahmed el-Kazvînî. *el-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâ'i'l-hadîs*. thk. Muhammed Saîd b. Ömer İdrîs. III Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- Hatîb el-Bağdâdî**, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1434.
- Hatîb el-Bağdâdî**, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*. XIV Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.
- İbn Adî**, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*. thk. Yahyâ Muhtâr Gazzâvî. VII Cilt. Beyrut: Dâru'l-fîkr, 1409.
- İbn Ebû Hâtîm**, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dil*. IX Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1271.
- İbn Hacer el-Askalânî**, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhu'l-Buhârî*. XIII Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1379.
- İbn Hacer el-Askalânî**, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Takrîbu't-tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Halep: Dâru'r-Reşîd, 1486.
- İbn Hacer el-Askalânî**, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Tehzîbu't-tehzîb*. XII Cilt. Haydarabad: Matbaatu Meclis-i Dâiretü'l-Maarifî'n-Nizâmiyye, 1326.

- İbn Hibbân**, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sikât*. thk. Şerafeddin Ahmed. IX Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1395.
- İbnü's-Sübkî**, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî. *Kâide fi'l-cerh ve't-ta'dîl*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Beyrut: Dâru'l-beşâir, 1410.
- İbnü's-Sübkî**, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî. "Cerh ve Ta'dil İlminde Temek Kural". çev. İbrahim Tozlu. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16/2 (2016), 221-245.
- İclî**, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih. Ma'rifetü's-sikât. thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî. II Cilt. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405.
- Kâdî İyâz**, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*. thk. Muhammed b. Tâvî et-Tancî vd. VIII Cilt. Mahmûdiyye/Fas: Matbaatü Faddâle, ts.
- Kâsımî**, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dîmaşkî. *Kavâidu't-tahdîs min funûni mustalahi'l-hadîs*. thk. Mustafa Şeyh Mustafa. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1433.
- Kâtib Çelebi**, Mustafa b. Abdullah (Hacı Halife). *Keşfu'z-zünûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 6 Cilt. Bağdat: Mektebetü'l-müsenna, 1941.
- Mizzî**, Yûsuf b. Abdurrahman. *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. XXXV Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1400.
- Müslim**, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-sahîh*. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1999.
- Nesâî**, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *ed-Duafâ' ve'l-metrûkîn*. thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed. Halep: Dâru'l-Vaî, 1396.
- Oruçhan**, Osman. "İbn Hacer'in Yalancılıkla İtham Edilen Buhari Ravileri Savunusu Üzerine Bir Değerlendirme". *Journal of Turkish Studies* 11/17 (2016), 487-518.
- Oruçhan**, Osman. "İbn Hacer'in Buhârî Ravileri Savunusu: Hedyu's-Sârî Özeline Bir Değerlendirme". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 17/1 (2017), 83-125.
- Polat**, Selahaddin. "Cerh ve Ta'dilin Tenkidi". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1985), 221-248.
- Sandıkçı**, S. Kemal. *Ahmed b. Sâlih et-Taberî*. II/132. İslam Ansiklopedisi: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/İstanbul, 1989.
- Uğur**, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Yücel**, Ahmet. *Hadis Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 11. Basım, 2013.
- Zebîdî**, Ebü'l-Abbâs Zeynüddîn (Şihâbüddîn) Ahmed b. Ahmed b. Abdillatîf eş-Şercî. *Sahîhi Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*. çev. Ahmed Naim - Kâmil Miras. VIII Cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Zehebî**, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dîmaşkî. *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehu rivâyetun fi'l-kütübi's-sitte*. thk. Muhammed Avvâme, Ahmed Muhammed en-Nemr. II Cilt. Cidde: Dâru'l-Kible, 1413.
- Zehebî**, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dîmaşkî. *er-Ruvâtü's-sikât el-mütekelleme fihim bimâ lâ yücübü reddehüm*. thk. Muhammed İbrahim el-Mevsilî. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1412.
- Zehebî**, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dîmaşkî. *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. IV Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1382.
- Zehebî**, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dîmaşkî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnâut ve heyeti. XXV Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 3. Basım, 1405.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Tezkiratü'l-huffâz*. thk. Zekerıyya Amîrât. IV Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmıyye, 1419.

PANDEMİDE SAĞLIK ÇALIŞANLARINA ŞİDDET

VIOLENCE AGAINST HEALTHCARE WORKERS DURING THE PANDEMIC

İlkin Esen YILDIRIM

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Ankara, Türkiye.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5954-3024>

Deniz SEZGİN

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Ankara, Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6136-5244>

ÖZET

Türkiye’de 11 Mart 2020 tarihi itibariyle yaşanmaya başlanan COVID-19 salgını süreci salgının ön cephesinde savaşıyor sağlık çalışanlarının önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Bu süreçte izin ve istifa hakları askıya alınan sağlık çalışanları çevreleri tarafından hastalık riski nedeniyle ayrımcı, damgalayıcı söylemlere maruz kalırken, sağlık hizmeti sundukları yerlerde şiddete uğramaları ise devam etmiştir. Sağlık çalışanlarının salgınla birlikte artan çalışma yüklerinin yanı sıra azalmayan şiddetin hedefi olmaları kabul edilemez bir durumdur. Koronavirüsle mücadelede büyük emek sarf eden sağlık çalışanlarının, görevlerini zor şartlarda yerine getirmeye çalıştıkları bilinmektedir. Bu zor koşullar içinde sözlü, psikolojik ve fiziksel şiddete uğrama kaygısı taşımak veya şiddetle karşılaşmak çalışma koşullarını daha fazla olumsuz hale getirmektedir. Sağlık hizmeti sunan için de hizmeti alan için de önemli olan bu sorun, sıradanlaştırılmadan daha fazla gündeme getirilmeli ve alınması gereken önlemlere odaklanılmalıdır. Çalışma bu bağlamda gündem yaratma ve toplumu yönlendirme işlevine sahip olan medya içeriklerini ele almaktadır. Böylece şiddet söz konusu olduğunda toplumun yanı sıra medya sektörünün de üzerine düşen sorumluluklar olduğu vurgulanmak istenmektedir. Çalışma ile Türkiye’de COVID-19 salgını döneminde sağlık çalışanlarına yönelik şiddet olaylarının ulusal basında yer alma biçimlerini analiz ederek sağlıkta şiddetin kabul edilemezliğini bir kez daha gündeme getirmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 11 Mart 2020-11 Mart 2021 tarihleri arasında bir yıllık süreçte, tirajı en yüksek dört gazete olan Hürriyet, Sabah, Sözcü, Türkiye gazetelerinde çıkan sağlık çalışanlarına yönelik şiddet haberleri niceliksel ve niteliksel içerik çözümlemesine tabi tutulmuştur. Aynı içerikteki haberler tekrara düşmemek için elenmiş ve toplamda 40 haber analize dahil edilmiştir. Nicel içerik analizi için 19 sorudan oluşan bir yönerge hazırlanmış, nitel içerik analizi için ise üç farklı tema belirlenmiştir. Analizler sonucu şu bulgular elde edilmiştir: Şiddet haberleri toplumu çözüme yönelik düşünmeye sevk edici biçimde değil eğlencelik unsurlarını gibi sunulmuştur; kullanılan görseller şiddeti özendirme riski taşımaktadır; caydırıcı unsur olarak cezai yaptırımlar haberde yer almamaktadır; şiddet kişiselleştirilerek suç bağlamından koparılırken şiddet sıradanlaştırılmaktadır. Çalışmanın bulguları ise şu sonuçlara ulaştırmıştır: haber içeriklerinin şiddeti meşrulaştırmayacak ve sıradanlaştırmayacak biçimde hazırlanması gerekmektedir; haberlerin caydırıcı unsurların neler olduğu hakkında bilgi içermesi gerekmektedir; haber görsellerinin sağlık çalışanlarını güçsüz göstermeyecek şekilde seçilmesi ve medya çalışanlarının eleştirel okuryazarlık alanında güçlendirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, pandemi, şiddet, sağlık çalışanları, şiddet haberleri.

ABSTRACT

It was declared as a COVID-19 pandemic by the World Health Organization on March 11, 2020. The rate of transmission of the disease, the uncertainty of the process and the dimensions of the risk increased the burden of healthcare workers. The experienced process once again demonstrated the importance of healthcare workers fighting at the front of the pandemic. In addition, despite the increasing burden of their work, they were subjected to discriminatory and stigmatizing discourses by the environment due to the risk of illness. Healthcare workers, whose leave and resignation rights were suspended, continued to be subjected to violence in the places where they provided healthcare services. It is unacceptable for healthcare workers to be the target of unabated violence, as well as the increased work burden with the pandemic. It is known that healthcare workers who work hard to fight against the coronavirus try to fulfill their duties under difficult conditions. Worrying about the verbal and physical violence or encountering the violence in these difficult conditions make working conditions more unfavorable. For this reason, in order to prevent adversities, the conditions under which healthcare workers are employed and the causes of the violence they are exposed to should be evaluated in terms of social consequences and necessary measures should be taken. No form of violence is acceptable at any time, regardless of whom it is directed at. However, when it comes to the violence, the first thing that comes to the mind is the physical one, and the verbal violence is generally ignored, covered up and not reported. However, in addition to the physical violence that causes serious injuries and deaths, the psychological and the verbal violence also lead to the wear and tear of them and the lack of motivation. That problem, which is important for both the healthcare workers and the beneficiaries, should be brought to the agenda more before it becomes ordinary, and the measures should be focused. The first step to eliminate this social problem is to determine which regulations should be made legally, politically, socially, economically, and culturally. In this context, this study discusses about the media contents which set the agenda and direct the society. Thus, it is intended to emphasize that the media sector, as well as the society, has responsibilities when it comes to violence. It is aimed with this study to bring forward the intolerability of the violence against the healthcare workers once again with the analysis of the news of the violence against the healthcare workers in national press. The content analysis method will be used to analyze the published news about the violence against the healthcare workers in *Hürriyet*, *Sabah*, *Sözcü* and *Türkiye* Newspapers which have the highest circulations between the 11th of March 2020 and the 31st December 2020. And it will be discussed how the press deals with news about the violence.

Keywords: COVID-19, pandemic, violence, healthcare workers, violence news.

GİRİŞ

11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından COVID-19 pandemi olarak ilan edilmiştir. Dünyayı etkisi altına alan hastalık ile mücadele bir yıldan fazla süredir devam etmektedir. Ekonomik ve sosyal hayatı yavaşlatan bu süreçte hastalığın bulaş hızı, sürecin bilinmezliği ve riskin boyutları en çok da sağlık çalışanlarının yükünü artırmıştır. Hem fiziksel hem de psikolojik olarak yıpranan sağlık çalışanları artan çalışma yüklerine rağmen şiddet görmeye devam etmektedir. Bu tür olumsuzlukların önüne geçebilmek için sağlık çalışanlarının hangi şartlarda görev yaptıkları ve maruz kaldıkları şiddetin nedenleri toplumsal sonuçları bakımından değerlendirilmeli ve gerekli önlemler alınmalıdır. Şiddetin hiçbir biçimi, hiçbir zaman diliminde, kime yönelik olursa olsun kabul edilebilir değildir. Bununla beraber şiddete uğramak denildiğinde akla ilk gelen fiziksel şiddet olup, sözlü şiddet genel olarak görmezden gelinmekte, üstü kapatılmakta veya rapor edilmemektedir (Barret, 1997:9-

12; Gates, 1995: 536- 543). Ancak ciddi yaralanmalara ve can kaybına yol açan fiziksel şiddetin yanı sıra psikolojik ve sözlü şiddet de çalışanların yıpranmasına, mesleki motivasyonlarının azalmasına neden olmaktadır (Escribano vd, 2019: 4; Rutherford vd., 2007: 4; Al-Kindi, 2014:.954; Arif ve Baig, 2016:. 81; Baig vd., 2018: 560; Bawaskar, 2014: .957; Franz vd., 2010: 51; Herbert vd., 2011: 655; Hills, 2018: .609; Jiang vd., 2014: 747; Kar, 2017: 1973; Magnavita ve Heponiemi, 2012: 108; Terry, 2013: 25; Yıldız, 2019: 135). Toplumsal bir problemin ortadan kaldırılması için ilk adım hukuki, politik, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda hangi düzenlemelerin yapılması gerektiğinin tespit edilmesidir.

Sağlık çalışanlarının görev başındayken gördükleri şiddet, iş yeri şiddeti olarak tanımlanmakta ve dünyadaki iş yeri şiddeti rakamlarına bakıldığında sağlık sektöründe meydana gelen şiddetin toplam içinde %25 oranında bir paya sahip olduğu görülmektedir (WHO, 2002; Warshawski vd., 2019). Türkiye’de 2019’da yapılan bir araştırmaya göre, son 3 yıl içinde en az 2 kere şiddete uğrayan sağlık çalışanları %47,4 olarak; 2002 yılında 3 ildeki kamu, üniversite hastaneleri ile diğer sağlık kuruluşlarında yapılan kapsamlı bir araştırmaya göre ise şiddete uğrayan sağlık çalışanları %50,8 olarak tespit edilmiştir (Yıldız, 2019:141; Ayrancı vd., 2002:151). Aynı araştırmada şiddeti artıran nedenler hakkında fikri sorulan sağlık çalışanlarının ilk sıradaki cevaplarında, “toplumun sağlık çalışanlarına yönelik medyada yer alan yayınlardan etkilenmesi” yer alırken; şiddeti önlemeye yönelik tedbirler konusunda ise dikkat çekici yanıtlardan biri de, “medya yayınlarının şiddeti önleme amaçlı kullanılması” olmuştur (Yıldız, 2019:146-147; Sezgin, 2020: 116; Ilhan vd., 2013: 7). Bu toplumsal sorunun çözülebilmesi için doğru bir strateji belirlemek, doğru stratejiyi bulmak için ise şiddete neden olan tüm unsurları incelemek gerekmektedir. Sosyolojik, psikolojik, kültürel, tıbbi başta olmak üzere pek çok nedeni olan şiddet davranışlarının mağdur ve fail açısından ayrı şekilde incelenmesi gerekmektedir. Sağlık çalışanlarının şiddetle mücadele etme ve şiddeti önleme konularında güçlendirilmesi için iletişim becerilerinin geliştirilmesi gerekirken; şiddet gösterenler hakkında yapılan araştırmalarda tespit edilen problemlerin yol göstericiliği ile de fail açısından değerlendirmeler yapılmalıdır. Daha genel anlamda söylenecek olursa, toplumun eğitilmesi ve bilgilendirilmesi için hukuk, sosyoloji, psikoloji, iletişim gibi pek çok alanın bir arada çalışması gerekmektedir.

Sağlıkta şiddetin, toplumsal bir sorun olduğunun anlaşılıp açıklanmasında yazılı basın önemli bir temsil alanıdır. Bu çalışmada Türkiye’de COVID-19 salgını döneminde sağlık çalışanlarının maruz kaldığı şiddetin yazılı basında nasıl temsil edildiği incelenmiştir. Şiddet olaylarının ulusal basında yer alma biçimleri analiz edilerek öneri geliştirmek ve sağlıkta şiddetin kabul edilemezliğini bir kez daha gündeme getirmek amaçlanmıştır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Ajanspress medya takip merkezi aracılığıyla, 11 Mart 2020-11 Mart 2021 tarih aralığında “sağlık çalışanlarına şiddet” ve “sağlıkta şiddet” anahtar kelimeleriyle yapılan haber taramasında 2020 yılına ait 569 haber ve 2021 yılına ait 1905 haber olmak üzere toplamda 2474 şiddet haberi olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya tirajı en yüksek 4 gazete olan Hürriyet, Sabah, Sözcü ve Türkiye gazetelerinde yayınlanan sağlık çalışanlarına şiddet haberleri dahil edilmiştir (gazetetirajlari.com, 2021) (Tablo-1). Gazetelerdeki aynı içerikteki haberler, tekrara düşülmemesi için elenmiş ve her gazeteden 10’ar haber olmak üzere toplamda 40 habere nicel ve nitel içerik analizi uygulanmıştır.

Tablo-1. Gazete tirajlarının ilgili haftaya ait verileri

01 - 07 MART 2021				
	GAZETE ADI	GÜNCEL	GEÇEN HAFTA	FARK +/-
1	 SABAH	227.182	229.094	↓ -1.911
2	 HÜRRIYET	197.765	196.837	↑ 928
3	 İÇ SÖZCÜ	192.920	191.350	↑ 1.570
4	 TÜRKİYE	128.626	127.614	↑ 1.012

İki aşamadan oluşan analiz sürecinde ilk aşamada gazetelere niceliksel içerik analizi kapsamında 19 sorudan oluşan bir yönerge uygulanmıştır. Yönergede; haberin bulunduğu gazete bölümü, yayınlandığı sayfa, spot bulunup bulunmadığı, haberin içinde yer alan bilgiler, toplumun şiddete yönelik tepkisi gibi sorular bulunmaktadır. Yönergeler üzerinden incelenen haberlerde, şiddet haberlerinin yoğun olarak pazartesi (n8), çarşamba (n8) ve cumartesi (n10) günleri yayınlandığı tespit edilmiştir. Şiddet olaylarının bir yıl içerisinde en fazla Eylül ayında (n9) haberlere yansıdığı görülmüştür. Haberlerin tamamında alt/üst başlık ve spot bulunmaktadır (n40). Haberlerde büyük oranda fotoğraf (n34) kullanılırken görsellerin neredeyse tamamı kişi fotoğrafından oluşmaktadır (n30). Haberlerde şiddetin gerekçesi (n30) (Tablo-2), şiddetin biçimi (35), sağlık çalışanının mesleki bilgisi (31), sağlık çalışanının maruz kaldığı şiddet sonrası durumu (27), şiddet olayına karşı toplumun ya da bir uzmanın görüşü (n14) ve cezai uygulama (n5) ile ilgili bilgiler yer almaktadır (Tablo-3).

Tablo-2. Haberlerdeki şiddet olayının gerçekleşme nedeni bilgisi

	Sayı	Yüzde (%)
Var	30	75,0
Yok	10	25,0
Toplam	40	100,0

Tablo- 3. Haberlerdeki şiddet olayıyla ilgili cezai uygulama bilgisi

	Sayı	Yüzde (%)
Var	5	12,5
Yok	35	87,5
Toplam	40	100,0

Analizin ikinci aşamasında; *görsel unsurlar*, *yazılı unsurlar* ve *sayısal unsurlar* temaları üzerinden niteliksel içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Her bir temanın alt başlığı olarak incelenen öğeler Tablo-4’te gösterilmektedir.

Tablo-4. Temaların alt öğeleri

Görsel Unsurlar	Yazılı Unsurlar	Sayısal Unsurlar
Haberde kullanılan görsel	Haberin dili	Cezai yaptırım/kanun bilgisi
Haberin yayınlandığı sayfa	Kullanılan başlığın biçimi	İstatistiksel verilerin varlığı
Haberin yayınlandığı bölüm	Kullanılan başlığın vurgusu	Olaya ait sayısal veriler
Haberde spot kullanılıp kullanılmadığı	Haber metninin vurgusu	Fail ve mağdura ait sayısal veriler

Tiraj sayısı baz alınarak seçilen 4 gazetenin görsel, yazılı ve sayısal unsurlar başlıkları altında yapılan incelemesinde elde edilen genel bulgular şöyle olmuştur:

Görsel unsurlar kategorisinde, haberlerin büyük oranda gündem ve iç haberler bölümlerinde yayınlandığı; büyük puntolu başlıklar ve noktalama işaretlerinin (!)-(...) kullanıldığı; saldırganın şiddet gösterdiği anın ya da sağlık çalışanının yaralı fotoğrafının tercih edildiği ve haberlerin tamamında spota yer verildiği tespit edilmiştir (Görsel-1, Görsel-2, Görsel-3 ve Görsel-4).

Görsel-1. Başlıklarda noktalama işareti kullanımı örnek-1

Görsel-2. Başlıklarda noktalama işareti kullanımı örnek-2

Görsel-3. Sağlık çalışanının şiddete maruz kaldığı anın fotoğrafı

Görsel-4. Sağlık çalışanının şiddete maruz kaldığı anın fotoğrafı

Yazılı unsurlar kategorisinde, haber başlıklarının tamamının çarpıcı ve dikkat çekici olduğu; metinde şiddetin biçimi, gerekçesi, failin ve mağdurun durumu hakkında bilgilerin olduğu; şiddet olayı sonrasında bir uzmanın, görgü tanığının ya da sağlık çalışanının açıklamasına ve şiddet olayı esnasındaki müdahalelerle şiddet sonrasındaki tepkilere yer verildiği tespit edilmiştir (Görsel-5, Görsel-6, Görsel-7).

Görsel-5. Haber başlıklarından örnekler—1

Sağlık memuruna tekme, tokat ve makaslı saldırı

Görsel-6. Haber başlıklarından örnekler--2

**Kızı için sağlık raporu istedi!
Öğretim görevlisi, doktorlara
dehşeti yaşattı**

Görsel-7. Haber metinlerinde yer alan bilgiler

Trabzon'da, Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ) Tıp Fakültesi Farabi Hastanesi'nde doktor Esra Ersöz Genç (35), akciğer kanseri nedeniyle hayatını kaybeden hastanın yakınlarının saldırısına uğradı. Saldırganlardan birinin oksijen tüpüyle kovaladığı Genç, yaralandı. Yaşadıklarını sosyal medya hesabından paylaşan Genç, "O tüpü bize takacakmış, öyle diyordu. Benim yaşadığım şok, ifade vermem şahsın gözaltı süresinden uzun tuttu. Şimdi bu adam dışarıda" dedi.

Sayısal unsurlar kategorisinde gazetelerin neredeyse tamamında, şiddetin kaç kişi tarafından kaç kişiye yönelik gerçekleştiği; olayın meydana geldiği gün ve saat; şiddet uygulayanın ve mağdurun yaş bilgileri; sağlık çalışanının ne kadar süre rapor aldığı ya da hastanede kaldığı gibi bilgiler yer almaktadır (Görsel-8).

Görsel-8. Haber metinlerinde yer alan sayısal bilgiler

Trabzon'da, Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ) Tıp Fakültesi Farabi Hastanesi'nde doktor Esra Ersöz Genç (35), akciğer kanseri nedeniyle hayatını kaybeden hastanın yakınlarının saldırısına uğradı. Saldırganlardan birinin oksijen tüpüyle kovaladığı Genç, yaralandı. Yaşadıklarını sosyal medya hesabından paylaşan Genç, "O tüpü bize takacakmış, öyle diyordu. Benim yaşadığım şok, ifade vermem şahsın gözaltı süresinden uzun tuttu. Şimdi bu adam dışarıda" dedi.

Gazetelerde haberleri incelendiğinde, Hürriyet ve Sabah Gazetelerinde başlıkların diğer gazetelerle karşılaştırıldığında daha fazla çarpıcı ifadelere yer verdiği; haber içeriklerinde ise uzun ve ayrıntılı metinlerin bulunduğu ancak fazla tekrara düşüldüğü tespit edilmiştir. Sözcü Gazetesi'nde haberler genel olarak ayrıntısız, kısa içeriklere sahip olmakla birlikte içerikte neden-sonuç bilgisine vurgu yapıldığı tespit edilmiştir. Türkiye Gazetesi'nde haberlerin İhlas Haber Ajansı'ndan (İHA) çekildiği, çoğu haberde şiddet olaylarının neden-sonuç ilişkisine, detaylara değinmediği ve 4 gazete karşılaştırıldığında en kısa haberlere sahip olduğu tespit edilmiştir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Koronavirüs salgını ile mücadele edilen bir yıl içerisinde yazılı medyadaki sağlık çalışanlarına şiddet haberlerinin son bir yıllık bilançosunun 2474 olduğu görülmüştür. Bu sayıların yalnızca medyaya yansıyan ve büyük oranda fiziksel şiddet içeren haberler olduğunun altını çizmek gerekir. Büyük oranda rapor edilmeyen sözlü ve psikolojik şiddetin söz konusu rakamlara dahil edilmesi durumunda tablonun çok daha vahim olacağı ortadadır. İnsanın sağlığını emanet ettiği, içinde yaşanan salgın süreçlerinde olduğu gibi tüm krizlerde ve acil durumda hizmet veren sağlık çalışanları görevlerini yerine getirirken bu tür durumlarla karşılaşmamalıdır. Bu nedenle toplumsal bir problem olan ve toplumsal, ekonomik, politik pek çok boyutuyla karmaşık bir yapıya sahip olan şiddet sorununun çözümü için eğitim, hukuk, ekonomi gerekli her alanda ayrı ayrı ve bir arada çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir. Sağlık çalışanlarını şiddetten korumak için güvenlik önlemlerini artırmak, şiddetle mücadele eğitimi vermek, yasal yaptırımları daha fazla caydırıcı hale getirmek, şiddet uygulayıcılara yönelik eğitimler düzenlemek gibi farklı çözüm yolları üzerine çalışılabilir. Aynı zamanda sağlık çalışanlarının hastalarla ve hasta yakınlarıyla doğru bir iletişim kurabilmesi için iletişim becerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak toplumsal bir sorun olan şiddet probleminin çözümü için gerekli tüm bu tedbirlerin bir çalışmada tartışılması mümkün değildir ve bu çalışma medyada şiddetin temsili konusuna odaklanmıştır. Çözüm yolları üretme sürecinde medyanın üzerine düşen sorumluluğun da göz ardı edilmemesi gerektiği düşünülmektedir.

Elde edilen bulgular, şiddet olayına karşı toplumun ya da bir uzmanın görüşü haberlerin çok azında (n14) yer alırken, haberde cezai uygulama ile ilgili bilginin neredeyse hiç yer almadığı (n5) görülmüştür. Bunun yanı sıra haberlerin neredeyse tamamında şiddet görenin ya da şiddet gösterenin fotoğrafının yer aldığı (n30), şiddetin biçimi (35) ve şiddetin gerekçesi (n30) hakkında bilgi verildiği görülmüştür. Haberlerin salt bilgi içerikli, toplumu şiddetin nasıl önlenebileceğine dair düşünmeye sevk etmeyen, aksine zaman zaman teşvik edecek unsurlar bulunduracak şekilde hazırlandığı dikkat çekmektedir. Şiddet haberlerinde yalnızca fail ve mağdura ait bilgilerin paylaşılması ile şiddet olayının sıradanlaştırıldığı düşünülmektedir. Öte yandan haber başlıklarının, haber içeriklerinin aksine çarpıcı ifadeler ve noktalama işaretleri ile sunulduğu, bu durumun da şiddet olayının magazin haberi gibi biçimleştirildiğinin ve toplum için şiddet olayının seyirlik hale getirildiği görülmektedir. Aynı zamanda haber başlıklarının şiddet olayında kullanılan araç ya da şiddetin gerekçesine dair ifadeleri kapsadığı görülmüştür. Bu durum ise toplumu şiddete teşvik etme tehlikesi taşımaktadır. Gerek haber metninde gerekse başlıkta yer alan, “yumruk attı, oksijen tüpüyle saldırdı, bıçakladı” ifadelerinin faili güçlendirirken mağdur olan sağlık çalışanlarını güçsüzleştirdiği görülmüştür. Böylelikle sağlık çalışanlarının mesleki itibarları zedelenirken, şiddet eyleminin ise sıradanlaştırılarak sunulduğu düşünülmektedir. Bir başka imaj zedeleyici olgu ise haber görsellerinde bulunmaktadır. Haberlerde kullanılan görsellerin şiddetin izlerini taşıdığı, saldırganın şiddet gösterme anının resmedildiği görülmektedir. Olayı seyirlik hale getiren bir diğer unsur olarak kullanılan görseller hatalı temsiller içermektedir.

Haber metinlerinde sayısal öge olarak karşımıza, saldırganın ve sağlık çalışanının yaş bilgisi, şiddetin kaç kişi tarafından kaç kişiye karşı uygulandığı, şiddet olayının gerçekleştiği gün ve saat, sağlık çalışanının raporlu olduğu ya da hastanede yattığı gün sayısı gibi bilgiler çıkarken; 15 Nisan 2020 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) kabul edilen ve 17.04.2020 tarihli Resmi Gazete yayınlanan sağlıkta şiddetin önlenmesine dair yasa hakkında hiçbir bilgi sunulmadığı anlaşılmıştır. Haberlerde failin ya da sağlık çalışanının kişisel bilgilerinden ziyade hukuki yaptırımların neler olduğu, failin hangi cezalara çarptırılma ihtimalinin olduğunun ifade edilmesi şiddetin caydırılması anlamında önemlidir. Benzer şekilde şiddet uygulayıcısının hasta ya da hasta yakını vurgusuyla haber metinlerinde yer

almasının; şiddetin hangi gerekçe ile gerçekleştiğinin belirtilmesinin şiddeti meşrulaştırıcı ve hatta teşvik edici olduğu düşünülmektedir. Bir suç işlendiği ve şiddet olayı gerçekleştiği anda sağlık çalışanı-hasta ilişkisinin bittiği, fail-mağdur ilişkisinin ortaya çıktığı unutulmamalıdır. Haber metinlerinde, şiddet gösterenin alkollü olduğu, rapor talep ettiği ancak raporun verilmediği, ilaç yazdırmak istediği ancak kabul edilmediği vb. gerekçelerden ötürü şiddet gösterdiğinin ifade edilmesi; şiddetin farklı durumlar ve şartlar altında meşru olabileceğini söylemektedir. Metinlerin şiddeti kınayıcı, olumsuzlaştırıcı bir rol üstlenmesi gerekmektedir.

Sağlık çalışanlarına yönelik şiddet haberlerinde şiddetin toplum sağlığı açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Böylece şiddete karşı toplumsal duyarlılık yaratılırken, şiddeti önlemeye yönelik bakış açısı geliştirilmesine de katkı sağlanacaktır. Medya şiddeti yeniden üretmeyen yayınlar sunmalı ve şiddet seyirlik bir olay olmaktan çıkartmalıdır. Büyük puntolarla ve noktalama işaretleri ile verilen başlıklarda şiddetin olumsuzluğuna değinen, şiddeti kınayıcı ifadelere yer verilmelidir. Sonuç olarak; toplumsal bir sorun olan şiddet problemi ve şiddet olayları haber içinde de toplumsal bağlamda değerlendirilmeli, içerik ve görsel olmak üzere haber bütün olarak bu şekilde kurgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

Al-Kindi, S. (2014). Violence against doctors in Iraq. *The Lancet*, 384(9947), 954-955. doi:[https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(14\)61627-5](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(14)61627-5)

Arif, S., ve Baig, L. A. (2016). P009: Violence against health care professionals in Karachi: results from a mixed methods study. *CJEM*, 18(S1), S81-S81. doi:10.1017/cem.2016.186

Ayrancı, Ü., Yenilmez, Ç., Günay, Y., Kaptanoğlu, C. (2002). Çeşitli sağlık kurumlarında ve sağlık meslek gruplarında şiddete uğrama sıklığı. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. S.3, ss.147-154.

Baig, L. A., Shaikh, S., Polkowski, M., Ali, S. K., Jamali, S., Mazharullah, L., Arif, S. (2018). Violence Against Health Care Providers: A Mixed-Methods Study from Karachi, Pakistan. *The Journal of Emergency Medicine*, 54(4), 558-566.e552. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jemermed.2017.12.047>

Barrett, S. (1997). Protecting against workplace. *Public Management*, S.79, ss.9-12.

Bawaskar, H. S. (2014). Violence against doctors in India. *The Lancet*, 384(9947), 955-956. doi:[https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(14\)61629-9](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(14)61629-9)

Escribano, R. B., Beneit, J., & Luis Garcia, J. (2019). Violence in the workplace: some critical issues looking at the health sector. *Heliyon*, 5(3), e01283. doi:<https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2019.e01283>

Franz, S., Zeh, A., Schablon, A., Kuhnert, S., & Nienhaus, A. (2010). Aggression and violence against health care workers in Germany - a cross sectional retrospective survey. *BMC Health Services Research*, 10(1), 51. doi:10.1186/1472-6963-10-51

Gates, D.M.(1995). Workplace Violence. *American Association of Occupational Health Nurses (AAOHN Journal)*. S.43, ss.536-543.

Herbert, H. K., Hyder, A. A., Butchart, A., & Norton, R. (2011). Global Health: Injuries and Violence. *Infectious Disease Clinics of North America*, 25(3), 653-668. doi:<https://doi.org/10.1016/j.idc.2011.06.004>

Hills, D. J. (2018). Defining and classifying aggression and violence in health care work. *Collegian*, 25(6), 607-612. doi:<https://doi.org/10.1016/j.colegn.2018.08.002>

- Jiang, Y., Ying, X., Kane, S., Mukhopadhyay, M., & Qian, X. (2014). Violence against doctors in China. *The Lancet*, 384(9945), 744-745. doi:[https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(14\)61437-9](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(14)61437-9)
- Kar, S. P. (2017). Addressing underlying causes of violence against doctors in India. *The Lancet*, 389(10083), 1979-1980. doi:[https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(17\)31297-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(17)31297-7)
- Magnavita, N., & Heponiemi, T. (2012). Violence towards health care workers in a Public Health Care Facility in Italy: a repeated cross-sectional study. *BMC Health Services Research*, 12(1), 108. doi:10.1186/1472-6963-12-108
- Rutherford, A., Zwi, A. B., Grove, N. J., & Butchart, A. (2007). Violence: a glossary. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 61(8), 676. doi:10.1136/jech.2005.043711
- Sezgin, D. (2020). Madalyonun Öteki Yüzü: Türkiye'de Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddete Toplumsal Bakış. *Türkbilim*. 27: 115-130.
- Terry, F. (2013). Violence against health care: insights from Afghanistan, Somalia, and the Democratic Republic of the Congo. *International Review of the Red Cross*, 95(889), 23-39. doi:10.1017/S1816383113000581
- Warszawski, S., Amit Aharon, A., ve Itzhaki, M. (2019). It Takes Two to Tango: Public Attitudes Toward Prevention of Workplace Violence Against Health Care Staff: A Mixed-Methods Study. *Journal of Interpersonal Violence*, 0886260519846865. doi:10.1177/0886260519846865
- World Health Organization (WHO) (2002). World Report on Violence and Health. Geneva, Switzerland.
- Yıldız, M.S. (2019). Türkiye'de Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddet: Ankara İlinde Araştırma, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, C.22, S.1, ss.135-156.
- <http://gazetetirajlari.com/> (Erişim Tarihi: 1 Mart 2021)

DOI 811.512.122'373.2:398

FTAMP 16.21.07

KAZAK KAHRAMANLIK DESTANLARINDAKİ “KAHRAMAN” KAVRAMININ SİSTEMİ

SYSTEM OF “HERO” CONCEPTION IN KAZAK HEROIC POEMS

Ergubekova, C.S.

Dr. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Kazak Filoloji Bölümü
Türkistan, Kazakistan

Koşanova N.D.

Dr. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Kazak Filoloji Bölümü
Türkistan, Kazakistan

ÖZET

Kazak epik halkbilimi alanında “insan” kavramının özel bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Çünkü, epik folklorun baş kahramanı insandır. Epik metinlerde insan ve insanlarla ilgili olaylar dile getirilmektedir. Günümüzde bilişsel bilim (cognitive) lengüistik ilkelerine göre genel dilin esas niteliği, onun antropolojik özelliği ile ilgilidir. Dolayısıyla “dil ve insan” birbirinden ayrılmaz kavramlar veya bir kavramın iki yönü olarak değerlendirilmektedir. Bilişsel bilim (cognitive) lengüistik, dilbilimi alanlarından etnolengüistik, lengüistikültüroloji ve antropolojik lengüistik düşünceleri ile birlikte gelişmiştir. Epik folklor (halkbilimi) metinlerinde insanın genel ve kişisel tipleri tasvir edilmiş ve bu tipler bilişsel bilim (cognitive) lengüistikte insanın dil kavramsal modeli olarak değerlendirilmektedir.

“İnsan” kavrayışı kahramanlık destanlarında doğrudan “kahraman” kavrayışı demektir. “Kahraman” kavrayışı, kahramanın taşıdığı silahlar, bindiği at, kardeşleri, Allah’a yakarma neticesinde kahramana sahip olan ana ve babası, sevgilisi gibi kavrayışlarla tamamlanmaktadır. O halde “kahraman” kavrayışı tek başına değil, onun çevresindekilerle beraber verilmelidir, onların her biri ayrı ayrı kavrayış sistemidir. Bu kavrayışların bazılarında aşağıda inceleme yapılmıştır. Onlar “kahraman” kavrayışının mikrokavrayışlarıdır.

Anahtar Kelimeler: epik halkbilimi, lengüistik, bilişsel bilim (cognitive), etnolengüistik, kavramsal model, konsept.

ABSTRACT

The conception of “human” takes the main role in lingvomental space of Kazak epic folklore. The main character of epic folklore is human being: for everything is about human being in epic poems. According to contemporary linguistics the main characteristics of the language is its antropoactuality. This means that “Language and Human being” is one phenomena.

Cognitive linguistics, ethnolinguistics, lingvoculture and other branches of linguistics have developed and were formed within anthropological linguistic ideas. In heroic poems the conception of “Human being” is simply “Hero”. The conception of “Hero” is filled with such conceptions as hero’s weapons, his horse, his brother or sister, his parents and his sweetheart.

So, the conception of “Hero” exists not only by itself, it is given with its environment, and each of them is considered to be a concept, the so called microconception. And this article deals with some of these conceptions.

Keywords: epic folklore, linguistic, cognitive linguistic, antropologic, ethnolinguistic, conception, conception of «Hero».

GİRİŞ

Epik folklor metninde insanın genel ve özel (kahramana bağlı) tipleri yapılmıştır, bu tipleri bilişsel bilim lengüistikte *insanın dildeki kavramsal modeli* olarak incelemek mümkündür. İnsanın kavramsal modeli epik folklorda lengüistik alanın ayrılmaz bir parçasıdır. Dolayısıyla epik folklor (halkbilimi) metinlerinde insanın kavramsal modeli epik insanın kavramsal modeli olarak tarif edilmiştir. İnsan suretini ortaya çıkışı ile tarihi ve genetik özelliklerine göre epik, ortaçağ, eski Türk, çağdaş, sosyal, etnik ve edebi insanın kavramsal modeli olarak değerlendirmek mümkündür. İnsanın dil kavramsal modelleri birbirinden farklıdır. Ayrıca bunların ortak özellikleri de bulunmaktadır. Kazak destanları çok değişik yönlerden sınıflandırmalar yapılmış ve bölümlere ayrılmıştır. Bu sınıflandırmalardan birisi de konularına göre kahramanlık konulu destanlar ve aşk konulu destanlar (liro-epos) olmak üzere yapılan sınıflandırmadır.

Örneğin, epik insanın kavramsal dil modeli, liro-epos (büyük aşk destanları) ve kahramanlık destanlarında insanın dil kavramsal modeli olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu iki kavramsal modellerin farklılığı liro-epos (büyük aşk destanları) ve kahramanlık destanlarında yer alan kahramanlar arasındaki farklılıklara dayanmaktadır ve bunun yanı sıra çeşitli kültürel ve tarihi özellikleri bulunmaktadır.

Şimdi, kavramsal model ve dil kavramı arasındaki farklılıklara odaklanırsak, modele çoğunlukla tipik yapı-söküm özelliklerini dahil edeceğiz. Yani, model çoğunlukla tipik bilişsel bilimden (bilişsel) dil yapısından oluşurken, modelin spesifik ve mükemmel formu da bir kavramdır.

Epik kavramların kendine ait dil özellikleri bulunmaktadır. Kavram bir söz olarak metnin lengüistik alanında temsil etmektedir (anlam oluşturacaktır). Epik “insan” kavramlarının lengüistik kültürel içeriğinde milli değer (aksiyolojik) sisteminin unsurları ile birimleri yer almıştır. Bu bakımdan epik insanın kavramsal dil modeli aynı zamanda aksiyolojik bir modeldir. Çünkü Kazakların insanla ilgili düşünce ve görüşleri bu modelde gösterilmiştir. Kavramlarda ve birleşik yapılarda belli bir kültüre ait anlamlar bulunmaktadır ve bu anlamlar kültürün bir türünü oluşturarak dilde devam eder [1, s 5].

Kazak kahramanlık destanlarında belirtilen dünya tasvirini “insan” kavramı oluşturmaktadır. Çünkü epik destanlarındaki tüm olaylar ile tasvirler doğrudan insanla ilgilidir. İnsanla ilgisi olmayan kavramlar bile insanın akıl ve düşüncesinde doğmaktadır. Dolayısıyla kültür sınıfları ile kavramlarının hepsinde insan ve insan damgası bulunmaktadır.

Örneğin, Lipets Türk-Moğol destanındaki “kahraman” suretini betimlemek için aşağıdaki konulara değinmiştir: “Asker (ordu)”, “Düğün”, “Kahramanın maddi ve manevi özellikleri”, “Kahraman yaşı”, “Kahraman-Şaman”, “Kahraman-Elçi”, “Kahraman silahları”, “Asker oyunları”, “Meydan savaşları”, “Asker kaderi”, “Şöhret şiirleri” vs. [2, s 12-117].

“Kahraman” (epik kahraman) kavramının lügavi (kelime) dayanağı olan kahraman sözcüğüne “Kazakça Açıklamalı Sözlükte” (II. Cilt) şöyle açıklama verilmiştir: “Kahraman, yurdu için savaşan tarihi bir kahramandır”.

Japakov’un “Epik deyimlerin bilişsel bilim (cognitive) esasları” konulu doktora tezi çalışmasında kahraman kavramına şöyle açıklama getirilmiştir: “Kahraman, başına giydiği tolgası, üstünde asılı kılıcı ve elinde kalkanı olan bir yiğittir. Düşmandan yurdunu koruyan bir kahramandır” [3, s 35].

Japakov’un sunmuş olduğu “kahraman” kavramının tasvir edilmesinde bazı kavramlar tekrarlanmıştır: “dev boylu”, “cesaretli”, “kuvvetli” “yurdunu düşmandan koruyan”, “kahraman” vs. [3, s 35].

Kazak kahramanlık destanları zaman bakımından iki ana gruba ayrılır. Birinci bölümünü, ulu kahramanlar oluşturur. Bunlar göçebe halkın saldırıya hazır olduğu, askeri taktiklerin geliştiği, Kalmuklar zamanındaki kahramanlardır. O devirlerde sağlık, esenlik, barış hep kılıç ve bilek gücü ile kazanılmıştır. Bu dönem, güçlünün güçsüzü yönettiği; güçsüzün kul, köle olduğu zamandır. Eğer bir şeye sahipsen, onu ancak kılıç ile koruyabilirsin. Bu yüzden o dönem halkının güvendiği tek kaynak, halka öncülük eden kişidir. Halkın hayalinde, gerçek yönetici bu üç niteliği de taşımaktadır. Bu yüzden de kişinin nitelikli sayılabilmesi için hem kahraman, hem danışman, hem de yönetici kimliğinin olması gerekir. O devir kahramanlarının en değerli olduğu zamandır. Bunlar halkın birliğini kuran, dirliğini sağlayan gerçek insanlardır. Kahraman oğul, doğar doğmaz başka çocuklardan farklılığıyla göze çarpar. Bu çocuk, bazı destanlarda yıldan yıla değil, aydan aya ve günden güne büyür. Destan kahramanlarının hepsi de çocukluklarından başlayarak kahraman olduklarını belli ederler. Bu kahramanlar, halklarını düşman saldırısından korumayı kendilerine gaye edinirler. Bu yolda karşılaştıkları güçlükleri yenerek başarıya ulaşırlar. Karşılaştıkları güçlükleri, bazen üstün güçleri ve kahramanlıklarıyla bazen de zekaları ile yenerler. Dolayısıyla “kahraman” kavramı ayrı olarak değil, çevresiyle birlikte verilmesi gerekir ve bunların her biri ayrı kavramlar sistemini oluşturmaktadır. Ancak her kahramanda bu nitelikleri bulmak mümkün değildir. Bu sebeple halk, tüm özellikleri taşıyan bir kahraman hayal etmiştir. Onun doğasının insan doğasından farklı olması olağanüstü. Olağanüstü bir karaktere sahiptir.

Söz konusu kavramlarla ilgili “kahraman” kavramının lengüistik içeriğinde birçok bilişsel bilim (cognitive), dil, folklor, etnokültürel bilgilere rastlamak mümkündür. Bu bilgiler folklor (halkbilimi) metinlerinde ve bunların dışında Kazak dünya görüşünde, halk kimliğinde, manevi ve maddi kültüründe bulunmaktadır. “Kahraman” ve diğer etnokültürel epik kavramlarının lengüistik içeriğini yeniden düzenlemek için yukarıda belirtilen metin bilgileri gerekmektedir. “Epik Kahraman” kavramının etnokültürel içeriğini tam olarak kapsayan mikrokavramların içerisinde çeşitli tipik ve konulu mikrokavramlar bulunmaktadır. Örneğin, “Koblandı Batır” veya “Alpamıs Batır” destanlarındaki kahramanlarla ilgili birçok olaylar mikrokavram-senaryolara bir dayanak hizmetini sunmaktadır. Çünkü kavram ve senaryoların etnokültürel içeriği olay, davranış ve süje aracılığıyla açıklanmaktadır.

“Kahraman” kavramı ile ilgili konulu kavramlara, örneğin “at (kahraman atı)” etnokültürel kavramını dahil etmek mümkündür. Kazak kahramanlık destanlarında kahramanı ata bindirir ve eline de bayrak verir.

Koblandı Batır: Ata binmiş ve bayrak almış,

Vardığı yer sevinmiş,

Gittiği yer kuramış [4, s 101].

Kazak kahramanlık destanlarındaki “at (savaş atı)” etnokültürel kavramının kendine has bir lengüistik özelliği bulunmaktadır. Mesela, destanlarda yer alan eski mitolojik, tarihi, etnolojik vs. bilgiler atla ilgilidir ve at kavramı kahramanlık destanlarındaki dünya dil tasvirini oluşturan bilişsel bilim (cognitive) yapılarından biridir. Ayrıca epik at kavramı epik kahramanı tasvir edici bir lengüistik birim olarak işlev üstlenmektedir. Çünkü at ve ona binen kahraman birbirinden ayrılmaz iki unsurdur. Koblandı Batır destanındaki Koblandı rolünü tamamlayan unsurdan biri de Tayburul’dur. Söz konusu destanda kahramana arkadaş olan Tayburul’a insan huyu verilmiştir. Tayburul, Bayşubar, Tarlan, Kara Kaska gibi ünlü atlar edebi ve folklorik metin oluşturmuştur. Tayburul’un doğumu ve büyümesine destanda büyük bir önem verilmiştir. Kahramanın nişanlısı Kurtka onu kahraman ile birlikte beslemiştir. Kırk üç günü eksik olan Tayburulu bozkıra çıkardığında, o gökyüzüne iki defa sıçramıştır. Dolayısıyla Koblandı kaçtığı Tarlan atına yetişmemiştir. Tayburul kendi sahibiyile insan gibi konuşur ve kahramanın tüm söylediklerini yerine getirir. Ayrıca o destanda ülkesi için

fedakarlık yapan, düşmandan yurdunu koruyan at olarak görülmektedir. Koblandı tek başına kaldığında Kıpçak yurdunun durumu hakkında Tayburul'un kahramandan önce haberi olmuş ve bunun için üzülmüştür. Bu da onun kahraman derdini paylaştığını göstermektedir [5, s 152].

Koblandı Batır destanının Kazak varyantında Koblandı, düşmanına yetişebilmek için atını dinlendirmez, hatta ona vurmaktan çekinmez. Atı Burul ise dile gelir, bu cezalandırmayı kendine reva görmez, fakat sahibinin bu isteğini de yerine getirebilmek için büyük gayret sarf eder, ölüme bile razı olur [6, s 139].

Atla insanın karşılaştırılması bütün Türk boylarında görülmektedir. Atın tarih boyunca Türk hayatında oynadığı rol, insanla atı birbirine yaklaştırmıştır. Atın gerçek hayatta insanın yoldaşı olması bu yakınlığı doğuran sebeplerdir. Uzun yıllar boyunca en gizli sırlarını, sevincini, dertlerini atıyla paylaşan Türk, atına karşı muhabbet beslemiştir. [6, s 138-147].

Türk kültürünün birçok unsurunda atla insanın birbirine yakınlığı ve dostluğu belirtilmektedir. Bu yakınlık Türk topluluklarının destanlarında daha da belirginleşmektedir. Atın Türk topluluklarının tarihinde oynadığı rol, Türklerin ata karşı özel bir dünya oluşturmasının başlıca sebeplerinden biri olmuştur. Bu yakınlık veya dostluk değişik şekillerde ifade edilmiştir. Atlarla insanlar arasında benzerlik kurulmuştur.

Türk topluluklarının atın da bir canlı olduğu, ona bir dost gibi yaklaşması, dinlendirilmesi, bakımının yapılması vurgulanır. Savaşı kazanmada atın payı çok büyüktür. Kahraman için atı canı kadar azizdir. Yenilen kahraman sağ salim ülkesine dönmesinin sağlanmasını vasiyet ettiği en değerli varlıklardan biri ailesi, diğeri ise atıdır. Ölüme giderken bile atının kurtarılmasını, ona sahip çıkılmasını ister [6, s 139].

Türk-Moğol destanlarındaki at motifi üzerinde (tasvir) araştırma yapan bilim adamı Lipets şöyle demiştir: “Türk-Moğol destanlarında kahraman ile onun savaş atı arasındaki bağ net bir şekilde gösterilmiştir, aynı zamanda at kahraman için akıllı ve çok değerli bir arkadaştır. Bu bağ, eski totem motiflerini göstermekle beraber akrabalık ilişkileri de göstermektedir. Kahramanın atı onun akrabası ve bazen de onun sahibi olarak tasvir edilmektedir. Türklerde atla-insan veya atla-yiğit birbirlerini tamamlayan unsur olarak görülür. Her iki varlık birbirini oluşturan, tamamlayan unsurlardır. At, insanı amacına ulaştıran, hayal dünyasını gerçeğe dönüştüren uzaklarda, ulaşması mümkün olmayan diyarlarda bulan hedeflere insanı yaklaştıran ve buluşturan varlıktır. Atı olmayan kişi kimsesiz sayılır, yalnızdır, atsız delikanlı öksüz demektir. At soylu ve vefalı bir varlıktır. Vefalı olan bu varlık insana dost ve arkadaştır. At ile kahraman arasında güçlü ve sarsılmaz bir bağ vardır. At ile kahraman birbirleriyle kaynaşmış, bütünleşmiş varlıklardır. Yiğidin muradı attır. Onu kamçulamak aradaki bağı çözer, atla insan arasındaki dostluk bağının kaybı olmasına sebep olur. Atlara özel ad verilmesi onların insan hayatı içinde oynadığı önemli role dayanmaktadır. Destanlarda her kahramanın bir atı, atının da bir adı vardır. Türklerde atın sahibi veya kahraman, atına karşı sevgi ve muhabbet ile doludur. Bu sevgi anlatım türlerine de yansımıştır. Atını incitmeyen ve dövmeyen ona sevgi ve saygı ile yaklaşan kişiler ile at arasında büyük ve kuvvetli bir bağlılık oluşur. Ata insani özellikler yanında, kutsallık veren düşüncenin temelinde atın insana bağlılığı ve yardımı, insanın ise ona gönül bağı ile bağlanması yatmaktadır. Kahraman ile atı arasındaki ilişkinin temelinde de sevgi vardır. Kahraman ile atı birbirine karşı sorumlu görülmektedir. At yürütülür veya yarıştırlırken sevgi temelinde hareket ettirilir, baskı ile yürütülmesi veya yarıştırılması hoş karşılanmaz. Bu hem at hem de kahraman için sonun başlangıcı olur. Kahraman zor duruma düşse bile sadece kendi canını kutrarmaya yeltenmemeli ona moral vermelidir. Çünkü at onun savaş arkadaşıdır. Aksi halde at bunu bağışlamaz, süreç içerisinde kendisine yapılan haksızlığın acısını alır, iyiliği ise hiçbir zaman karşılıksız bırakmaz[2, s 124].

Kazak epik folklorundaki “at” kavramı folklorik metinde reprezentatifleşmektedir (anlam oluşturmaktadır), bu bir taraftan söz konusu kavramın etnokültürel bilişsel bilim (cognitive) içeriğini göstermektedir, diğer taraftan ise “kahraman” kavramı ile ilgili olduğundan dolayı bu kavramın etnokültürel bilişsel bilim (cognitive) içeriğini tamamlamaktadır.

Epik “kahraman” kavramı ile ilgili yine bir etnokültürel kavram, bu askeri silahlardır. Japakov’un ifadesine göre, bir kahramanı aşağıdaki şekilde tasvir etmek mümkündür: a) başına giydiği tolgası; b) omuzunda asılı kılıcı, elinde mızrağı ve kalkanı; c) ata binen bir yiğittir. Düşmandan yurdunu koruyan bir kahramandır [3, s 50].

Bilim adamı Abduali Kaydar kahramanlık destanlarındaki kahraman silahlarını etnolengüistik açıdan değerlendirmektedir: “Köklü geçmişte mevcut olan tarihi olayları anlatılan Türk-Moğol halklarının çeşitli destanları nesilden nesile geçip olağanüstü ifadelerle kahramanların olağanüstü işleri, fedakarça davranışlarını ve Altay bölgesinde yaşamış olan göçebe kavimlerinin hayatını göstermektedir. Destanlarda kahramanın özel ahlaki ve fiziksel özellikleriyle beraber onun savaş silahları da tasvir edilir.

Bunu Kazak destanlarında yani “Koblandı Batır”, “Alpamıs Batır”, “Er Targın”, “Kambar Batır”, “Kozı-Körpeş ve Bayan-Sulu”, “Kız Jibek”, “Ayman-Şolpan” vs.’de görebiliriz. Destanlardaki çeşitli silahlar yani delici-kesici, koruma aletleri, bunlarla beraber vurgulu çalgılar ve bayraklar şairane ve mecazi şekilde tanımlanır. Bunlar, Kazak kültürünün özelliği olup halkın gelenek, örf-adet ve göreneklere yansıtılmaktadır.

Kazak destanların dili çok zengindir. İşte destanlardan askeri silah türlerini öğrenebiliriz ve özel gruplara toplayabiliriz. Örneğin, kılıç, mızrak, teber veya kargılar şekil, malzeme, uzunluk, kullanım amaçları ve başka özelliklerine göre bölünür ve her türü de özel adını taşır.” [7, s 31-32].

Bilim adamı Rabiğa Sızdık Kazak kahramanlık destanlarındaki askeri silah adlarının şiir (estetik) özelliğine dikkat çekmiştir: “Özellikle askeri silahların adları kahramanın, onun velisinin, nişanlısının ve atının resimlerinde yer almıştır. Örneğin, sözlü edebiyat metinlerinde askeri silahların adları hiçbir zaman tek olarak zikredilmemiş ve bunlar edebi metinlerde çeşitli mecazi sözlerle kullanıla gelmiştir. Bilindiği üzere kahramanlık destanlarındaki askeri silahların adları XV-XIX yy. Kazak sözlü edebiyatında muhafaza edilmiştir [8, s 38].

Bilim adamı Rabiğa Sızdık, kahramana ait askeri silahların adlarını mecazi sözlerle değerlendirip, epik bir destanı şiir olarak tarif etmiştir. Ancak sözlü halk yaratıcılığının mitolojiden ortaya çıktığını dikkate alırsak, son zamanlarda mecazi bir anlamda kullanılan isimleri hemen farketmek mümkün değildir. Askeri silah adlarını etnolengüistik açıdan ele almak mümkündür. Örneğin, Abduali Kaydar tarafından yay (silah) adları ile ilgili şöyle etnolengüistik inceleme yapılmıştır: 1) yay (silah) kültür tarihindeki yeri ve ortaya çıkışı ile ilgili bilgiler dile getirilmiştir; 2) yay kelimesinin etimolojisi ve onun Türk-Moğol kökeni hakkında bilgi verilmiştir [7, s 34-35].

Epik askeri silah adlarını araştırmacılar normalde iki açıdan incelemiştir: 1) etnolengüistik araştırma noktası olarak; 2) edebiyatbilgisi, yani folklorik metinlerin şiir unsurları olarak ele almıştır.

Bununla birlikte askeri silahlarla ilgili kavram ve senaryolarda folklorik şiir sistemi alanında değerlendirilmektedir. Örneğin, Jirmunskiy “Türk Kahramanlık Destanı” adlı çalışmasında Alpamıs’ın silahını bilek gücü ve kahramanlığın bir sembolü olarak değerlendirmiştir [9, s 314].

Epik okçuluğun (yay ve ok) lengüistik yapısı üzerinde araştırma yapan ilk araştırmacılardan biri de Serikbol Kondıbay’dır. Kondıbay okçulukla ilgili mitolojik bilgileri açıklamıştır. İlk

olarak okçuluk (yay ve ok) gökyüzünde disiplin sağlayan araç ve gereçlerdir. İkinci olarak ise okçuluk yarışmaları hakkında süjeler muhafaza edilmiştir. Üçüncü olarak ise okçuluk (yay ve ok) özel mülkiyet sembolü olarak tanıtılmıştır. Mesela, Oğuzhan'ın oğulları kendi aralarında altın yay ve gümüş okları paylaşmıştır. Dördüncü olarak ise okun düştüğü yer kutsal sayılmıştır. Örneğin, eski oğuzların “Dede Korkut” destanında gelin okçuluk yapmış ve okun düştüğü yere de kendi çadırını kurmuştur. “Oğuznamede” Batı ve Doğu yayın iki ucu olarak belirtilmiştir, oklar ise Güney ve Küzey’i göstermektedir [10, s 171-173].

Yukarıda belirtilen Kondıbay’ın eserinde verilen yay, ok ve bunlarla ilgili olayların mecazi anlamında mitolojik kavramlar bulunmaktadır. Dolayısıyla epik etnokültürel kavramların etnolengüistik ve estetik niteliğini incelemek yetersizdir.

Maslova’nın ifadesine göre kavramların lengüistik içeriğini belirlemek için kelimenin anlamı yetersizdir. Dolayısıyla belli bir kavramı incelemek için çeşitli estetik, bilimsel, felsefi ve edebi metinlerden yararlanmak gerekir [11, s 46].

Jirmunskiy “Alpamis Batır” destanın en eski hikaye ve masallara dayandığını dile getirmiştir. “Alpamis Batır” kavramının en eski lengüistik seviyesi mitolojik hikayeler ile ilgili olarak tasvir edilmiştir.

Kahraman kavramının tüm Türk-Moğol destanlarındaki “kahraman” kavramı ile benzerlik ve ortak özellikleri bulunmaktadır. Ayrıca her milli kahramanlık destanlarındaki “kahraman” kavramı milli, kültürel ve tarihi özelliklere sahiptir. Kerimbayeva makalesinde Kazak hikayelerindeki “erkek (yiğit) kavramın; atıcı, kahraman, Karımbay, Kıdır, Atımtay Comert, tazşa vs şeklinde sınıflandırmıştır [12, s 33].

Bolat Tilevberdiyev’in ifadesine göre, “insan” kavramı erkek ve kadın kavramlarından oluşmaktadır. Bunun yanı sıra “erkek” kavramı, “atıcı”, “kahraman”, “tazşa”, “yetim” kavramlarına ayrılmaktadır [13, s 118-119].

Epik eserlerdeki her tasvir, halkımızın manevi bir değeri olarak bilinmektedir. Bu bakımdan epik etnokültürel kavramlar milletimizin tarihi birimleri olarak değerlendirilmektedir.

Epik etnokültürel “kahraman” kavramının lengüistik yapısını tesis edecek tasvirler Alpamis, Koblandı, Er Targın ve Kambar kahramanlarını kapsamaktadır.

Folklorcu bilim adamları tarafından Koblandı kahraman şöyle tasvir edilmiştir: “Koblandı tasviri epik kahramanın başlıca işlevine hizmet vermektedir; kahraman kendi yurdunun tüm amaç ve hedefleri için mücadele etmiştir ve aynı zamanda cesaretli, güvenilir ve düşmanına karşı her zaman galip gelen bir kahraman olarak belirtilmiştir.

Diğer kahramanlık destanlarında yer aldığı gibi kahraman gençlik çağında birçok pehlivanla gürleşmiş ve onları yenmiştir, ayrıca kendisinden daha güçlü kahraman olmamıştır. Destanda “yalnız kahraman” geleneksel motif olarak görülmektedir. Koblandı’nın ne kardeşi ne nişanlısı vardır. Genellikle o tek başına düşmanla savaşmış ve galip gelmiştir [14, s 33].

Koblandı kahraman etnokültürel ve lengüistik açıdan değerlendirildiği zaman tek başına yalnız asker olarak gösterilmektedir. “Yalnız asker” motifi folklorik geleneksel motif diyen açıklamaya lengüistik uzmanlar katılmamaktadır.

Söz konusu kavramlarla ilgili “kahraman” kavramının lengüistik içeriğinde birçok bilişsel bilim (cognitive), dil, folklor, etnokültürel bilgilere rastlamak mümkündür. Bu bilgiler folklor (halkbilimi) metinlerinde ve bunların dışında Kazak dünya görüşünde, halk kimliğinde, manevi ve maddi kültüründe bulunmaktadır. “Kahraman” ve diğer etnokültürel epik kavramlarının lengüistik içeriğini yeniden düzenlemek için yukarıda belirtilen metin bilgileri gerekmektedir. “Epik Kahraman” kavramının etnokültürel içeriğini tam olarak kapsayan

mikrokavramların içerisinde çeşitli tipik ve konulu mikrokavramlar bulunmaktadır. Örneğin, “Kobılandı Batır” veya “Alpamış Batır” destanlarındaki kahramanla ilgili birçok olaylar mikrokavram-senaryolara bir dayanak hizmetini sunmaktadır. Çünkü kavram ve senaryoların etnokültürel içeriği olay, davranış ve süje aracılığıyla açıklanmaktadır.

Destanın birçok süjelerinde kahraman adının ayrı bir yer aldığını araştırmacılar zikretmiştir. Bozkır halklarının at ile ilgili görüşünü Okladnikov şöyle açıklamıştır: “Eski zamanlarda savaş atı büyük bir önem kazanmış ve dolayısıyla epik metinlerde at etkin (aktif) bir varlık olarak sayılmıştır. At soylu ve vefalı bir varlıktır. Vefalı olan bu varlık insana dost ve arkadaşdır. At ile kahraman arasında güçlü ve sarsılmaz bir bağ vardır. At ile kahraman birbirleriyle kaynaşmış, bütünleşmiş varlıklardır. Yiğidin muradı attır. Onu kamçulamak aradaki bağı çözer, atla insan arasındaki dostluk bağının kaybı olmasına sebep olur. Atlara özel ad verilmesi onların insan hayatı içinde oynadığı önemli role dayanmaktadır. Destanlarda her kahramanın bir atı, atının da bir adı vardır. Atlar donlarına, yaşlarına, doğa olaylarına, huylarına, nesillerine, hızlarına, altında yer alan akıtmalara, vücudundaki çeşitli şekillere, gösterdikleri kahramanlıklara göre adlandırılmışlardır. Özellikle binek atlarına insanlar gibi ad verilmesi geleneksel bir özelliktir. Masallarda da atlara ad verilmesi geleneğine rastlanmaktadır [6, s 134-139].

Türk-Moğol topluluklarında geçmişine baktığımızda, bir erkek (yiğit) hakkında aşağıdaki açıklamalar verilmiştir: “Türk-Moğol destanında göçmen ve yarı göçmen toplumuna ait şöyle bir adet ve görenek bulunmaktadır; bir erkeğe yaya yürümek ve atsız gezmek yakışmaz. Söz konusu adet ve görenek sadece kahramanlık destanlarında değil, ayrıca eski yazı anıtlarında da bulunmaktadır. Eski zamanlarda göçmenleri centaurlar olarak tarif etmiştir. Dolayısıyla Türk-Moğol topluluklarında ölen at kendi sahibiyle beraber aynı kabire gömülmüştür; destanda bu kural devam etmiş ve ölen kahramanın yanına onun atı da beraber defnedilmiştir [2, s 241].

Folkloru epik bir sistem olarak ele aldığımızda Baktıbayeva'nın getirdiği açıklama doğruluk bulmaktadır. Ancak günümüzde bir folklorik ve estetik metinlerden oluşan eserlerde mitolojik metinler yer almaktadır.

Epik kahraman kavramına yapılan etnokültürel ve lengüistik incelemede belirtildiği gibi, genellikle kahraman üç özelliğe sahiptir. 1) Ayrı bir yapıya sahiptir; 2) Cesaretli ve kuvvetlidir; 3) Yurdunu düşmandan koruyan bir yiğittir.

Daha bir ilginç tarafı da Türk hakanları halk şuurunda (yukarıda söylenen) esas üç özelliğe sahip olmaları şarttı.

Bütün bunlar gösteriyor ki, eski Türk kültürel lengüistik toplumunda, halk arasında, halk anlayışında kamil (olgun) insan, kahraman veya hakanın (hükümdar) yukarıda anlatılan üç özelliği taşımıştır, yani bu ideali, insanın şuru epik kahramanın görünüşü olarak da o üç özelliği kabul etmiştir. Aynı zamanda onun kişisel görünüşlerinin de aynen öyle olduğunu epik eserlerden görmek mümkündür.

SONUÇ

Epik kahraman S. İ. Japakov tarafından özel, “benzeri bulunmayan” bir insan olarak tanımlanmış ve kahramanlık destanlarındaki kahraman görünüşünü “irreal görünüş” olarak adlandırmıştır. “Destandaki olumlu kahramanların görünüşleri belli bir strootipe göre meydana getirilir. Destan kahramanları suda batmaz, ateşte yanmaz, kılıç kesmez, ok geçmez. İşte burada, kahramanın özel bir kişiliğe sahip olduğunu anlatan kavramsal semantiği görebiliriz. Epik kahramanın kadim dil kavmi anlayışında irreal görünüşünün meydana gelmesinde rolü büyüktür. Adeta, kahramanın anne babası ilk önce evlatsız olurlar. Sonra da

farklı “evliya”lara giderler, yalvarıp yakarırılar ve nihayet evliya aracılığıyla Tanrı’dan bir çocuk alırlar”.

Kazak kahraman destanlarındaki “insan” kavramı o devirde “kahraman, cesur”, “kahramanın sevgilisi”, “annesi”, “babası”, “düşmanları” ve başka da kişilere ayrılmaktadır. “kahramanın düşmanları” kavramıyla ilgili aşağıdaki bilgiler dikkatimizi çeker: “kahramanın düşmanları çoktur, epik eser kurallarına göre, onlar çok kuvvetlidirler ve onları kılıç kesmez, ok değse ölmezlerdi”, hatta bazıları garip biçimde tasvir edilir.

Epik etnokültürel kavramlar milliyet (lengüistik medeni toplumun) şuuru tecrübesinin önemli bir eseri olmaktadır, çünkü, etnosun (insanın) idrakı ile bilimi sözde, maddi ve manevi medeni eserlerde, örf - adetlerde, geleneklerde, edebi metinlerinde, kelime hafızasında, deyimler hazinesinde, özel isimlerde v.b. muhafaza edilmiştir. Cognitive lengüistik bakımından kahraman destanlarındaki her biçim, mental idrak, bakış, örneklemelerin, manevi tecrübenin, etnos varlığının bilinç aynasındaki görünüşü, bu yüzden de epik biçim lingvomental bünye olarak incelenmesi lazım.

Bu bakımdan eski Türklerin etnokültürel toplumunda ve halk arasında kamil insan veya kahraman ya da kağan bu üç özelliği taşıması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

1. KARASİK V.İ. **Yazıkovoy krug: liçnost, konsepti, diskurs**, Volgograd 2002, s. 477.
2. LİPETS R.S. **Obrazı batıra i ego konia v türko-mongolskom epose**, Moskova 1984, 262.
3. JAPAKOV S.İ. **Epikalık frazeologizmderdin kognitivtik negizderi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Almatı 2003, s. 107.
4. **Batırlar cırı**, 2000, c. I, s. 101
5. KONIRATBAYEV A. **Kazak folklorunun tarihi**, Almatı 1991, s. 288
6. ÇINAR Ali Abbas, **Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri**, 4-7 Kasım, 1997, s. 134-147
7. KAYDAR Abduali, **Kazak etnolingvistikası**, Kazak tilinin özektı meseleleri, Almatı 1998, s. 3-29.
8. SIZDIKOVA Rabiğa, **Söz kudreti**, Almatı 1997, 224.
9. JİRMUNSKİY V.M. **Türkskiy geroiçeskiy epos**, Leningrad 1974, s. 723.
10. KONDIBAY E. **Kazakskaya mifologia. Kratkiy slovar**, Almatı 2005, s. 272.
11. MASLOVA V.A. **Kognitivnaya lingvistika**, Almatı 2004, 256.
12. KERİMBAYEVA D.A. **Verbalizatsiya konseptı “mujçina” v kazakskih narodnih volşebnih skazkah**. Almatı 2005, s. 31-32.
13. TİLEVBERDİYEV Bolat, **Kazak onamastikasının lingvokognitivtik aspektleri**. Almatı, 2006, 208.
14. KİDAYŞ-POKROVSKAYA N.V., NURMAGAMBETOVA O.A., **Geroiçeskaya poema “Koblandı batır”**. Moskova 1975, s. 9-61

PENDERCKİNİN KLARNET İÇİN SOLO PRELÜDE ESERİNİN ÖNEMİ VE ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Şehrinaz GÜNDÜZ

İskenderun Teknik Üniversitesi, Mustafa Yazıcı Devlet Konservatuvarı, Müzik Bölümü,
İskenderun, Hatay.

ORCID ID: 0000-0002-0665-2056

Öğr. Gör. Osman Ersin SOĞULCAKLI

Dokuz Eylül Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, Müzik Bölümü, İzmir.

ORCID ID: 0000-0001-6236-9442

ÖZET

Bu çalışmada 20. yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuran en önemli bestecilerden birisi olan Krzysztof Eugeniusz Penderecki 'nin Klarnet için yazmış olduğu solo klarnet için “prelude for solo clarinet” adlı klarnet eserinin önemine değinilmiştir. özellikle eserin 3 dakika sürmesi, ölçsüz, nüans ve artikülasyonların sürekli değişmesi ile çalıcı üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu araştırmada büyük ses genişliğine sahip olan yumuşak tınlı bir çalgı olan klarnetin Polonyalı besteci Penderecki 'nin yirminci yüzyılda arkadaşı için bestelediği tek bölüm olarak klarnet solo prelüde parçası ve dönemin müzikal özelliklerinin yansıtması açısından eserin karakteri hakkında da yaralanabilecekleri bir rehber niteliği içermesi amaçlanmıştır. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda çalışmanın 20. Yüzyıl bestecisi Krzysztof Eugeniusz Penderecki 'nin “prelude for solo clarinet” eserini çalışmada günümüz klarnet sanatçılarına yeni bir bakış açısı ve katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Klarnet, Besteci, Prelüd,

ABSTRACT

The importance of the clarinet work “prelude for solo clarinet” for the solo clarinet written by Krzysztof Eugeniusz Penderecki, one of the most important composers who left his mark on the second half of the 20th century, is emphasized in this study. The aim is to examine the effects of the work on the player, especially when the work lasts for 3 minutes, the immoderate, constantly changing nuances and articulations. In this study, it is aimed that the clarinet, which is a soft timbre instrument with a large vocal range, is the only part composed by the Polish composer Penderecki for his friend in the twentieth century, the clarinet solo prelude piece and a guide to the character of the work in terms of reflecting the musical characteristics of the period. Scanning model was used in the research. In line with the obtained data, it is thought that the study will provide a new perspective and contribution to today's clarinet artists in the study of "prelude for solo clarinet" by Krzysztof Eugeniusz Penderecki, a 20th century composer.

Keywords: Music, Clarinet, Composer, Prelude.

GİRİŞ

Krzysztof Penderecki, yirminci yüzyılın en önemli bestecilerinden biridir. Besteci 23 Kasım 1933 yılında çoğunlukla Yahudilerin yaşadığı Polonyanın güneydoğusunda bulunan Dębica şehrinde dünyaya gelmiştir. Ermeni-Alman-Polonya kökenli çok kültürlü bir aileden gelen besteci, müzik eğitimine çocukluk döneminde babasının öncülüğü ile Franciszek Skolyszewski

ile başlamıştır. 1951 yılında eğitimine profesyonel olarak krokow müzik okulunda keman eğitimi ile devam eden besteci 1954- 1958 yılları arasında krokow müzik akademisi kompozisyon bölümünde Profesör Artur Malawski ve Stanisław Wiechowicz ile bestecilik eğitimine devam etmiştir. (İlyasoğlu, 2009:283). 1958'de mezun olduğu okulda kompozisyon dersi vermeye başlayan penderecki, 1972'de orada profesör olarak ve daha sonra 1987'ye kadar rektör olarak görevini sürdürmüştür (Bylander, 2004: 14).

Olağan üstü bir zekâ ve bir müzik dehası olarak kariyerininin büyük bir bölümünde Krzysztof Pendercki kaçınılmaz tartışmalara yol açarken yirminci yüzyılın en önemli bestecilerinden birisi olarak, 1959'da Varşovada ikincisi düzenlenen İkinci Genç Besteciler Yarışması'na üç eser ile başvuru yapmış, ilk üç ödülü kazanmıştır. Soprano için Strophes (Strofy) adlı eseriyle birinci, ikinci ve üçüncülük ödüllerini kazandığı ortaya çıktı. , ses (ezberden) ve on enstrüman (1959), iki yaylı orkestralar için (1958-59) Yaratmalar (Emanacje) ve karışık koro, yaylı çalgılar ve perküsyon için Davut Mezmurları (Psalmy Dawida) (1958) adlı eserleri ile polonyanın müzik avangardında bir çığır açmıştır (Anonim1).

Penderecki'nin beste kariyeri üzerindeki bir başka önemli etken ise, Kasım 1957 yılında Varşova'da kurulan Polonya Radyosundaki Deneysel Müzik Stüdyosu'ndaki çalışmaları olmuştur. Sonraki yıllarda Penderecki, film ve tiyatro müzikleri yazarak yeni bir müzikal gelişim içerisine girmiştir. Nitekim oradaki müzikal çalışmaları, elektronik olmayan beste teknikler, ton kümeleri ve eserlerine "gürültü" eklemeleri müzikal çalışmaları için büyük bir itici güç olmuştur (Bylander, 2004: 8)

1960'lı yılların sonunda, müzik anlayışı bir geçiş süresine giren penderecki geleneksel, klasik bir yaklaşım olan çok daha yumuşak bir ses, melodi, uyum ve müzikal form gibi sonoristik ifade biçimlerini yavaş yavaş terk etmiştir. Geç Romantik Dönem ve avangard deneyimine dayanan müzikal bir eğilim olan yeni romantizmin öncülerinden biri olan pendercki özellikle Bach ve Gomidas'ın müziklerinden de çok etkilenmiştir (anonim2).

Savaş içinde gençlik yıllarını geçiren ve bu deneyimlerini müziğe yansıtan bestecilerden birisi olan Krzysztof Penderecki 1960 yılında Paris'teki UNESCO Uluslararası Besteciler yarışmasında 8.37 dakika süren Hiroshima Kurbanları adlı eseri ile avangart müziğin önde gelen temsilcisi olarak seçilmiştir. Bestecinin bu kazanmış olduğu yarışmalar kendisinin daha fazla tanınmasına öncülük etmiştir (Bylander, 2004: 9)

Dizelsel bir müzik dilini içeren bestecinin eserleri 1960 lı yıllarda yerini diğer avan-garde yönlere bırakmış ve tüm Avrupa bu gelişimi ilgi ile izlemiştir. 1970'lerin ortalarından itibaren melodik stilinin önemli bir parçası olan yarım ses aralıklar ile onları birbirine bağlayan triton aralıklar, aynı zamanda bestecinin Neo-Romantik kimliğini de belirleyen en önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır olarak açıklamıştır. (Akyol, 2020: 417).

Kendi kuşakları arasında birçok önemli ödüle kayık görülen Penderecki insan sesleri ve geleneksel enstrümanların genişletilmiş sonoritelerini içeren ses alanındaki yenilikleri aramada, onları bulup eserlerinde tüm bunları birleştirme açısından önemli bir yere sahiptir. Ancak yeni çalım teknikleri genellikle geleneksel ve grafik araçların bileşimiyle notaya döküldü. (Simms, 1986 Akyol Akt: 418). Özellikle 1973 yılında bestelemiş olduğu 1 numaralı Senfoni (1973) onun için avangard müziğe bir veda olmuş, hemen bir yıl sonra yazmış olduğu The Dream of Jacob (1974), Keman Konçertosu No.1 (1976), Paradise Lost (1978), Senfoni No.2 (1980), Viyolonsel Konçertosu No.2 (1982) ve Viyola Konçertosu (1983), bestecinin Neo-Romantik stilde bestelediği eserler arasındadır Besteci geleneksel çalım tekniklerinden uzaklaşarak orkestrasyon da geleneksel olarak kullanılan melodide daha güçlü bir sitile yönelmeyi tercih etmiştir.

1973 yılından itibaren Londra Filarmoni Orkestrası ile birlikte orkestra şefliği kariyerine başlamıştır. Aralarında Münih Filarmoni Orkestrası, Norddeutscher Rundfunk Orchester Hamburg, Leipzig Mitteldeutscher Rundfunk Senfoni Orkestrası, NHK Tokyo, Osaka Philharmonic, Londra Senfoni Orkestrası, Varşova Senfoni orkestrası, fiedelviya Orkestrası, New York filarmoni orkestralarını yönetmiştir. 1993 yılından bu yana, 1993'ten bu yana, San Juan (Porto Riko)'da düzenlenen Pablo Casals Festivali'nin Sanat yönetmenliğininide yapan bestecinin, bestecilik kariyeri boyunca diğer 20.yüzyıl bestecileri gibi farklı arayışlar içine girmiş ve bunun sonucu olarak da farklı stilleri yapıtlarında barındıran eserler vermiştir. Bu eserler arasında Üç dakikadan biraz uzun olan bu eser 1987 yılında İngiliz besteci Poul Pattersonun kırkıncı doğum gününe itafen bestelenmiş ve ilk seslendirilişi İngilterenin Manchester şehrinde Joanna Patton tarafında 1 Aralık 1987 yılında gerçekleştirilmiştir. Eser Polonya Müzik Yayınevi ve Schott müzik tarafından yayınlanmıştır.

Problem Durumu

Bu araştırmada Krzysztof Penderecki' nin klarnet için bestelediği “prelude for solo clarinet” eseri ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; Krzysztof Penderecki' nin klarnet için bestelediği “prelude for solo clarinet” eserini yorumculuk anlamında değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. 20. Yüzyıl bestecileri arasında önemli bir yere sahip olan bestecinin bu eserinin araştırmaya değer olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın Önemi

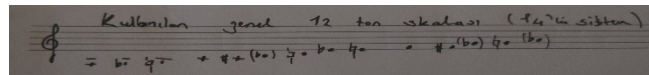
Bu araştırmanın önemi; Geçmişten günümüze bütün müzik türleri içinde yer alan klarnetin 20. Yüzyıl müziğinde önemli bir yere sahip bir besteci olan Krzysztof Penderecki' nin klarnet için bestelediği eserinin klarnet repertuarındaki yeri ve önemini vurgulayan bu araştırmanın, klarnet ile ilgili çalışmalara, klarnet sanatçılarına ve müzik eğitimine yarar sağlaması açısından önemli olduğu düşünülmüştür.

YÖNTEM

Araştırmanın ana konusunu oluşturan “Penderckinin Klarnet İçin Solo Prelüde Eserinin Önemi Ve Analizi” araştırma yöntemleriyle yürütülen tarama modeli ile eserde kullanılan 12 ton tekniği ile birlikte, minimumdan maksimuma ulaşan ve tam tersi yönde hareket eden ritmik materyallerin, aynı paralellikteki gürlük seviyeleri ile oluşturulan müzikal ifadelendirmelerin analizi yöntemi kullanılmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Penderecki “prelude for solo clarinet” eseri solo Si bemol klarnet için yazılmıştır. 12 ton tekniği ve üç bölmeli lied formunda yazılmıştır.

Eser tek bölümlü ölçü çizgisi olmayan ve icracıya geniş bir yorumlama özgürlüğü bırakan bir eserdir. Prelüd, hem tempo (yavaş-hızlı-yavaş) hem de ses açısından simetrik bir kemer formuna dayanmaktadır. Eser başlangıçta kısa zamanlı ritmik hareketlerin oluşturduğu minimal bir yapıda ve yavaş bir tempoda karşımıza çıkar. Bu bölüm lento sostenuto temposuyla, solo klarnet ve eşiksiz olması bölümde monolog çizgileri olduğunu göstermekle beraber, müziğin karakterindeki içten sessizlik ve sık sık kesilen notalar, bölüme lirik bir atmosfer, gizli bir gerilim ve derin hüznün hissi vermekte ve melodinin gelişim süreci parçayı akıcı bir hale

getirmektedir. Bu da bölüme bütünlük katar ve gelişmeli tekrarlama imkânı verir. Küçük motiflerin sus ile kesilmesi, her gelişinde ufak nüans değişimi ile yeni notaları içine alması pişmanlık ve içten bir sevgi hissi oluşturur. Bu motifte derin katmanlarda yer alan gerginlik kaynağı hissedilir. Bu motifin gittikçe gelişen yapısı güçlü bir dramatik gelişim çizgisi oluşturur.

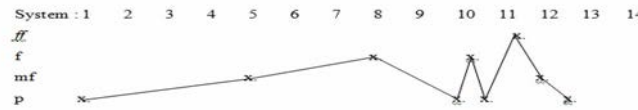
Daha sonra eser, Doğrusal bir grafik şeklinde gelişmeye devam ederken, eserde kullanılan ritmik malzemelerin yapısı zenginleşmeye, müzikal ifadelerin meditatifsel bir anlatım kazanmaya başladığı ve ilerleyen kısımlarda temponun giderek hızlandığı görülmektedir.

Eserde aynı zamanda artikülasyon olarak staccatonun sıklıkla kullanıldığı, tremolo ve glissando gibi müzikal ifadelenmeler ile efektif tını arayışları kullanılmaktadır.

Bu glissandolar ile birlikte besteci yapıtında gürlük seviyeleri ile eserde 3 tepe noktasını barındırır. Bu tepe noktaları aynı zamanda eserin formal yapısını da grafiksel olarak sunmaktadır.

Eserin melodi çizgisi oldukça ifadelî olup bir sestem diğerine serbest şekilde geçmektedir. Tema içsel olarak ayrı ayrı tamamlanmış müzik frazlarına bölünür. Ritmin dakiklığı ve serbest melodi akını sayesinde trajik çizgiler oluşmaktadır. Sonuçta heyecanlılık kuvvetlenip zirveye ulaşır ve ani sus ile kesilir.

SONUÇ

Penderecki'nin incelediğimiz bu eseri, tek bölümlü neredeyse üç bölmeli bir lied formu (A-, a+, a-) gibi olduğu görülmektedir. Yaklaşık 3 dakika süren eser çalıcıya serbest bir yorumlama imkanı vermek amacıyla eser içinde ölçü çizgisi kullanmaması, geniş nüans aralıkları ve eser sonunda glissando gibi teknikler, bestecinin kullandığı çağdaş müzik teknikleri olarak dikkat çekmektedir. Eser, teknik ve yorum açısından ilk bakışta kolay anlaşılabilmesi sebebiyle

icracılarda biraz korku yaratmasından dolayı ülkemizde seyrek seslendirilmektedir. Yapılan araştırma sonucunda bestecinin bu eseri hakkında yapılan tarama yönteminde eser hakkında yazılan kaynakların kısıtlı olması, hem eğitimci, hem de yorumcular tarafından tanınmasını zorlaştırmaktadır. Bu eserin incelenmesindeki amaç, kullanılan form, motifsel materyaller ve karakter açısından eseri tanıtmak ve seslendirmek isteyen eğitimci ve icracılara ışık tutmaktır. Müzik tarihinde neo-romantik dönem içerisinde, pendereckinin klarnet için bestelemiş olduğu eserlerin ayrı bir yeri olduğu göz önünde bulundurulduğunda, en önemli 20.yüzyıl bestecilerinden biri olan Krzysztof Penderecki'nin klarnet solo için yazmış olduğu bu eser, klarnet solo repertuarı içinde özellikle önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

Akyol, E. “Krzysztof Penderecki'nin Viyola ve Orkestra İçin Konçertosu'nun Form ve Karakter Analizi”. *idil*, 67, s. 415–429. doi: 10.7816/idil-09-67-02

Bylander, C. (2004). *Krzysztof Penderecki, A Bio-Bibliography books*, Praeger.

Anonim 1: <https://ninateka.pl/kolekcje/en/three-composers/penderecki/audio/preludium-na-klarnet>

Anonim 2: <https://penderecki-center.pl/en/krzysztof-penderecki>

<https://en.schott-music.com/shop/autoren/krzysztof-penderecki>

<https://muziksoylesileri.net/tag/krzysztof-penderecki/>

**RESEARCH-BASED TRAINING:
METHODOLOGICAL FEATURES OF EDUCATIONAL PROGRAMS
AND THE RESULTS OF THE ANALYSIS**

Ph.D. Associate Professor, Murshudova Ulduz Bashir

“Folklore and crafts” department of Sheki Regional Scientific Center of Azerbaijan National Academy of Sciences, leading Researcher

2. “Languages” department of Azerbaijan State Pedagogical University, Sheki branch

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-6106-7100

PhD Candidate Student in Pedagogy, Sezgin Amalya Mahal

Baku Slavic University

Deputy Chief Director, Kaspi Education Company

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-8891-4023

ABSTRACT

The article deals about identifying the characteristics of using instruction elements of research-based training at the Shaki Branch of Azerbaijan State Pedagogical University. The main goal was to identify the main methodological characteristic features of research-based training based on focus group methodology, that have formed the basis for the analysis of educational program in order to determine the fulfillment of tasks that contribute to the improvement of the research skills of students.

A focus group method was used within this study, the purpose of which was to get required information from the participants for determining the methodological basis and justification of methods, indicators, etc. of the system of research-based training among professionals competent in this area. Later the “theoretical sampling” method was used, which made possible the formulation of generalized peculiarities of the results of focus groups. The workable value of the study is to determine the research-based training methodological characteristics, which gives the ground for the use of tasks by teachers of the university in order to support the development of students’ research competences. This study is one of the first steps to identify the methodological characteristics of the research-based training in Azerbaijan.

Keywords: research-based training; research skills, inquiry-based learning, development, application

XÜLASƏ

Elmi tədqiqat xarakterli məqalədə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şəki Filialında tədqiqat əsaslı təlimin tədris elementlərindən istifadə xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsindən bəhs edilir. Əsas məqsəd tələbələrin tədqiqat bacarıqlarının inkişafına kömək edən vəzifələrin yerinə yetirilməsini müəyyənləşdirmək üçün təhsil proqramının təhlili üçün zəmin yaratmış fokus metodologiyasına əsaslanan tədqiqat əsaslı təlimin əsas səciyyəvi xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək idi.

Bu tədqiqat çərçivəsində məqsəd bu sahədə təcrübəli mütəxəssislərin arasında tədqiqata əsaslanan təlim sisteminin metodoloji əsaslarını, göstəricilərini və s. müəyyənləşdirmək üçün

iştirakçılardan tələb olunan məlumatların əldə edilməsi idi. Bundan sonra fokus qrupların nəticələrinin ümumiləşdirilmiş xüsusiyyətlərinin formalaşdırılmasına imkan verən “nəzəri seçim” metodundan istifadə edilmişdir. Tədqiqatın praktiki dəyəri universitet müəllimləri tərəfindən tələbələrin tədqiqat səriştələrinin inkişafına kömək edən tapşırıqların tətbiqi üçün əsas olan tədqiqata əsaslanan təlimin metodoloji xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirilməsidir. Bu tədqiqat Azərbaycanda tədqiqat əsaslı təlimin metodoloji xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək üçün ilk addımlardan biridir.

1. INTRODUCTION

The modern educational system in the country is in the process of transition to a new quality of education, taking into consideration the processes happening in the political, economic, educational, scientific and technical spheres in Azerbaijan. Reforms in the higher education system create exemplary opportunities for the training of highly qualified specialists. This also regulates the educational and scientific policies of universities and research institutions in modern educational environment. The development of the qualified professionals in the field of scientific research plays an important role in the training of confident specialists. The Regulation approved by the Order No. 752 of the Minister of Education of the Republic of Azerbaijan dated June 27, 2014 states: “Learning technologies based on the acquisition and presentation of ready-made knowledge are not considered rational and promising”.

Currently we often come across concepts of interactive methods, active learning methods and training technology. Foreign international educational organizations and national educational organizations have been holding seminars, lectures and projects for more than 10 years in connection with the dissemination of modern teaching methods and technologies among teachers. Interactive method realizes teacher-student collaboration, accustoms them to constructive interaction, strengthens the psychological climate in the classroom, and creates a pleasant atmosphere. [Nəzərov, 2012]

Renewal of the pedagogical system is a very important and topical idea. Because education is the face of society, the development of an independent state and society is also reflected in education. After the change of the political system in the country, innovations took place in education, as well as in the society. There are new types of schools now in Azerbaijan. Alternative educational plans, textbooks, teaching aids have been created. Investments are made in education.

It is important to use educational technologies aimed at increasing the creative ability of students and the formation of their intellectual level. The organization of methodological assistance to the development of students' scientific research skills, the organization of practical experience through the Scientific Research Centers operating in universities is a tool to help solving the intended problem. Amendments to these laws primarily involve the training of specialists in higher education and lifelong learning through research methods, primarily through the use of research-based learning. There are many factual cases of the use of a research-based learning practices, research conducted on its methodological basis and confident experimental results abroad, but it is considered to be a part of the scientific work of university students in Azerbaijan. The XXI century has been declared the “Century of Education” in Azerbaijan. The formation of highly intelligent human capital and the role of education in building a strong economy is now a topical issue. 16 development-oriented state programs have been approved and are being successfully implemented in Azerbaijan. Reform-oriented measures have been implemented with the financial support of the World Bank, aimed at updating the content of general education and adapting it to the advanced world experience. The main goal is to move from the existing “school of memory” to the

“school of thinking and reasoning”, which slows down the cognitive activity and general development of students, and on this basis to build a modern model of general education. It was necessary to develop new textbooks based on the new content. The “Law on Education” was adopted. It was connected with the fact that Azerbaijan has entered a qualitatively new stage of development and has taken important steps towards integration into the European and world educational space. All these processes will reflect the main directions of the “Education Law” education policy and strategy in our country, as well as ensure the integration of the national education system into the world and European education system, which will serve the development of education in Azerbaijan.

The system of research-based training is one of the new approaches in education in Azerbaijan. It has become widely developed in foreign higher educational institutions as a type of interactive teaching and learning [Wildt 2010; Ludwig 2011], which can be applied through definite forms and it has its own features and specifications. Research-based training is a concept which deals with a number of teaching approaches in the process of the professional training of students which is aimed at the development of their research skills, including formulation and problem-solving skills [Aditomo et al. 2013].

Evidence-Informed (or **Research-Based**) Practices are practices which were developed **based** on the best **research** available in the field. This means that users can feel confident that the strategies and activities included in the program or practice have a strong scientific basis for their use. Lageman and Dewey [Lageman, 2002; Dewey, 1933] relate the development of research-based training with the perception of pedagogical research from the psychological system. It is known from the history of education that classic and first example of the introduction of a research-based learning system are the views and activities of the German scientist Wilhelm von Humboldt [Humboldt 1984]. In contemporary education the research-based training has been developed since the 1970s [Spoken-Smith and Walker 2010]. Research-based learning develop the student-centered teaching and learning, which is aimed at the fulfillment of the learning needs of students [Justice et al. 2009; Prince and Felder 2006, 2007], and promotes the application of teaching staff scientific potential at higher educational institutions [Healy 2005]. Research-based instruction can be implemented as an instrument of perception of science, and as a method of teaching [Spoken-Smith and Walker 2010].

Prince and Felder [Prince and Felder 2006]; Mills and Treagust [Mills and Treagust 2003] argue that research-based learning can be implemented through problem-oriented learning, project-oriented learning and learning based on case techniques/technologies. These ways of organization of teaching support to implement the research-based training as a type of training.

Research-based learning is a way of learning which involves activities such as analysis, synthesis, and evaluation, and gives the opportunities to students and lecturers to improve their mastery and application of knowledge. Research-based learning is conducted under constructivism which involves four aspects of learning:

- Learning that builds students’ understanding,
- Learning through the development of prior knowledge,
- Learning that encompasses the process of social interaction,
- Meaningful learning gained through real-world experience.

Research is a crucial tool for developing the quality of learning. Components of the research are background, procedures, application, research results and discussion, and publication of research results. [Widayati, Luknanto, Rahayuningsih, 2010]

Research-based learning is a learning system that uses an original approach to learning, problem-solving, cooperative learning, application, and research, guided by a constructivist philosophy. Its usefulness has been recognized for decades, but “classroom research” has not been accepted by many as a teaching method. [Poonpan, Siriphan, 2001] Research-based learning involves interdisciplinary collaborative research involving students of the university during learning, which means that there is a link between their learning experiences in the classroom and new inventions in research. RBL encourages active participation of students in training. Some learners' skills include:

- 1) Strong understanding of the basic concept and methodology,
- 2) To solve the problem in a creative, logical and systematic way
- 3) Scientific attitude, which includes respect for evidence, honesty, open thinking.

The RBL model gives university students opportunities to learn and construct knowledge from such research procedures as finding information, formulating hypotheses, collecting information and data, analyzing data, making conclusion, and writing a report. The procedures of RBL in learning are formulating a general question, reviewing the research-literature, defining the question, planning research activities, clarifying methods and methodologies, undertaking investigation, analyzing data, interpretation and consideration of results, reporting and presentation of results.

2. METHOD

The participants in this study were 16 students at Pre-Service Teacher training department of the branch of the university. The present research used the qualitative method. The research applies to a classroom research in order to develop quality of educational practices, or improve the skills of educators in class by exploring the theory-practice in education, evaluating, and applying in educational institutions. There are three phases in observation cycle in classroom research which are planning meeting, classroom observation, and feedback discussion [Hopkins, 2008].

This method is used to improve students' research-based learning in the classroom. According to research-based learning theory, people who collaborate and work together to accomplish common goals are more successful and productive in terms of quantity and quality than those who try to achieve the same goals individually.

Small-scaled learning research yielded "overwhelmingly optimistic" findings and verified that research based learning styles are cross-curricular. Cooperative learning necessitates students participating in community activities that enhance learning and introduce new dimensions [Brown, H., Ciuffetelli, D.C., (Eds.), 2009]. Academic gains, better race relations, and increased per capita income are among the positive outcomes.

Groups of students collaborated on organized activities (such as homework assignments, laboratory experiments, or design projects) under five conditions: positive interdependence, individual responsibility, face-to-face engagement, effective collaborative skills usage, and daily team functioning. The data for the analysis was gathered through observation and testing. The inquiry used observation sheets and questionnaires as instruments. The key factors that have been used to construct frameworks for assessing critical thinking include interpretation, perception, contrast, inference, reasoning, and self-regulation. The following are the data collection methods that were used in this study: Observation and testing were used to gather data for the study. Observation sheets and questionnaires were used to conduct the study. Interpretation, analysis, comparison, inference, justification, and self-regulation are

some of the main aspects that have been used to build methods for evaluating critical thinking and researching.

The data collection techniques that were used in this research to collect the data were carried out until the end of the study. Data collection, data reduction, data presentation, and findings are all part of the data analysis in this report.

3. THEORETICAL FRAMEWORK

Research-based training is one of the pedagogical goals which unite the efforts of developing research skills of students. Alternatives to conventional classroom learning, such as research-based learning, are exciting. These student-centered learning approaches promote active learning and better comprehension and retention of information. These help students learn life skills such as communication, problem solving, critical thinking, and teamwork while also enhancing their content knowledge. The teaching constructs for these approaches are somewhat different from conventional classroom or lecture teaching, and small group learning also necessitates further planning time and resources. Instead of lessons, assignments, or drills, the instructor introduces a challenge to the students using these approaches. Since students are not given "material," learning becomes active in the sense that students are actively engaged in the process. Instead of lessons, assignments, or drills, the instructor introduces a challenge to the students using these approaches. Due to the fact that students are not given "content," learning becomes active in the sense that students discover and work with content that you determine is required to solve the issue. Rather than providing "solutions," the instructor serves as a facilitator and coach in the process.[Arora, Parul Saxena, Neha Gangwar, 2014] The curriculum is made up of the materials used and how the lesson is prepared, developed, and built. Students engage in imaginative thought by creating, designing, imagining, and speculating. Students discuss and evaluate a range of theories, models, and solutions to problems using research-based thought. As a way of learning the research-based training has the following aspects:

- Setting student-centered learning and teaching goals to be realized through the research;
- Teaching students by carrying out certain tasks involving the interpretation of experimental data, case studies for analysis or setting real situations or problems for solving;
- A number of tasks including specific instructions which develop student-oriented and consulting research;
- Managing the learning process by the help of questions and problems or practical tasks;
- Training is based on exploring innovation and its applicability;
- Involving a student-centered learning where the teacher is a facilitator.

The objectives of learning in research-based training are:

- Developing knowledge about science as a holistic and integrated education;
- Improving skills for determining the innovation and applicability of the research by conducting own research with the evidence.

Teaching methods of research-based training are:

- Search/research activities directed to dealing with self-identified issues or problems in an unexplored or non-developed area;

- Searching new knowledge, solving a research problem set by a teacher;
- Specific analysis of research results verifying their evidence using their methodology.

The main elements of the research-based training are the research questions and problem situations that require testing. The main subtypes of research-based training are:

- Problem-oriented learning (focused on the process of solving the problem/in the process of research, the main goal is the definition of new, unexplored);
- Project-oriented training which is focused on the development of a product where the key objective is to identify the practical use of research results;
- Evidence-based training which can be verified in a practical way.

Forms of study of research-based training are:

- Content-oriented learning which means studying the general methodology of science;
- Practically oriented training involving participation in short-term or fundamental academic studies;
- Applied research which is aimed at solving practical problems or providing practical recommendations;
- Academic comprehensive research;
- Simplified research which is the research by model, algorithm or methodology developed by others;
- Research on the basis of literature analysis which is a theoretical research or development;
- Discussion of a specific scientific topic, selecting unexplored aspects and when the result is a new knowledge.

Encourage students to recognize and strive to researcher values such as objectivity, respect for facts, respect for others' perspectives, tolerance for uncertainty, and methodological rigor by:

- Using classroom experiences to model the values of researchers
- Discussing the process that researchers go through before their work is published, as well as the average number of revisions that are needed. [Arora, Parul Saxena, Neha Gangwar, 2014]

Small-scale study experiments, which also had done in groups, support students at all levels. Working in research teams rather than doing individual research reflects the research community. Students learn how to perform research in a course that emphasizes the “hands-on” approach. Small-scale study activities can support students at all levels. Small-scale research activities support both teachers and students. It allows the teacher to combine research and teaching, and it allows students to participate directly in an ongoing research project.

3. RESULTS

The key methodological features of research-based training were established as a result of the analysis and the activities of two focus groups. In focus groups, we got very similar content responses from experienced and less-experienced participants, indicating that the division into more- and less-experienced participants was ineffective.

4. CONCLUSION

The following are some of the advantages of using the RBL model for educators and students: Increased probability of positive student results.

Increased accountability as a result of the availability of facts to support the selection of a practice or program, which allows staff and others to support it.

The heterogeneity of the course participants was a significant challenge when planning the research operation. As a result, a simplified instrument was developed to assess the research competencies that students already possess, such as knowledge search techniques, tool management, databases and credible information sources, research methods, oral and written communication skills, and the ability to work in research teams in groups. The findings of the study show that the RBL model can be used to help potential primary school teachers learn how to formulate a general query. a review of the literature on the subject; defining the research question; organizing research activities, clarifying methods/methodologies; conducting research, analyzing data; interpreting and considering results; reporting and presenting findings. Its implementation allows them to improve their logical thinking abilities. The development of abilities such as perception, comprehension, assessment, inference, and description reveals this. The capacity to self-regulate, on the other hand, was not discovered. In the study, test and observation were used. Future research is planned to continue the current study using the clinical interview methodology.

The aim of this article was to find ways to improve university students' research skills learning. To that end, two research modules were improved until existing practices were assessed using constructivist concepts. While the study found some positive points in the learning environments provided by the two modules, it also found a range of concerns and challenges. As previously stated, this was especially true of the Research Methodology module. The portfolio module assignments were more constructivists in nature, but there were some flaws to be found. Further research into how to solve these issues is needed. Correcting the above flaws will increase student performance and attitude, as well as dissertations submitted to meet the course's requirements. It will also boost students' (practicing teachers') ability to perform research in order to solve problems at school.

The assigned tasks would necessitate not only self-study but also consideration of other viewpoints (e.g. working with peers, in small groups etc.). The success of the educational process, from a measurement and research standpoint, must involve both student evaluations and input from surveys relevant to their learning experiences.

According to studies, online cooperative learning will help students learn more and increase their educational success. In reality, it not only improves student retention, but it also improves student satisfaction with their learning experience. It assists students in developing a variety of skills, boosting their self-esteem, and preparing them to face challenges.

REFERENCES

J.A. Koenig, Rapporteur, Assessing 21st century skills: summary of a workshop (The National Academies Press, Washington DC, 2011)

Akif Nəzərov. Müasir Təlim Texnologiyaları. Dərs vəsaiti. ADPU nəşriyyatı. Bakı- 2012. 103 səh

S. Poonpan, S. Siriphan, Indicators of research-based learning instructional process: a case study of best practice in a primary school, (Bangkok, Faculty of Education,

Chulalongkorn University Phaya Thai, 2001

Brown, H., Ciuffetelli, D.C., (Eds.), 2009. Foundational methods: Understanding teaching and learning, Pearson Education. Toronto. Pag 507-508

Arora, Parul Saxena, Neha Gangwar, Project Based Learning (PBL) and Research Based Learning p/ 77, 81-85

P. Arifin, Makalah seminar national research-based learning, (ITB, Bandung, 2010)

P. Tremp, Research-based teaching and learning A LERU project (University of Zurich, Munich, 2010)

D.Hopkins, A teacher's guide to classroom research fourth edition (Open University Press, New York, 2008)

Ellen Bastiaens, Three Educational Models for Positioning the Maastricht Research-Based Learning Programme (Springer, Maastricht, 2017)

P. Guinness, JGHE, 36, 3 (2012)

A. Al- Maktoumi. et.al, JGHE, 40 (2016)

D. Mujis, D. Reynolds, Effective Teaching (Sage Publications, London, 2008).

R. Killen, Effective Teaching Strategies: Lessons from Research and Practice (Cencage Learning, Victoria, 2009)

SİBER TOPLUM - FİZİKSEL TOPLUM ENTEGRASYONU

Bayram GÖMÜKPINAR

Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü,

Konya, Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0919-4553>

ÖZET

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna ve bilgi toplumunda da süper akıllı topluma geçişin gerçekleştiği günümüzde, globalleşme ile paralel bir şekilde gelişme gösteren ve yaygınlaşan bilginin kullanımı siyasi, toplumsal, ekonomik ve kültürel gibi birden fazla alanı eksenine altına almıştır. Bilgi iletişim teknolojileri kullanımının bütün dünyada yaygınlaşması, artması ve bu teknolojinin günlük hayata nüfuz etmesiyle birlikte oldukça geniş bir yelpazede teknoloji kullanımını çok önemli bir fırsat haline getirmiştir. Yaşamımızı doğrudan etkileyen araçlar günümüzde neredeyse tamamıyla dijitalleşmiş durumdadır. Örneğin, alınan randevular dijital ortamlarda dijital takvimlere işlenirken, hiç bilinmeyen bir kavrama dijital bir kütüphane sayesinde saliseler içerisinde ulaşılabilir. Başka bir deyişle, teknoloji geliştikçe yaşamımıza doğrudan müdahil olan bütün nesnelere dijitalleşmektedir. Dijitalleşme, veriye çok daha çabuk erişim imkânı sağlarken, beraberinde verimliliğin de artmasını sağlamaktadır. Dijitalleşme kavramı, ucu bucağı bulunmayan büyük bir portaldır. Dijitalleşmenin etkilerini hayatımızın hemen hemen bütün alanına nüfuz ettiğini görebilmekteyiz. Hayatımız dijitalleştikçe, verimlilik artmaktadır. Gelişmiş olan ülkeler veya gelişmekte olan ülkelerin, iş hacimleri artmakta, yeni istihdam alanları meydana gelmekte ve böylelikle rekabetçilik aynı doğrultuda artmaktadır. Dijitalleşme düzeyi ile kalkınma eş doğrultuda ilerlemektedir. Çağımızda geniş bant teknolojileri, sağlıktan tarıma, finanstan eğitime varana kadar hemen hemen bütün sektörlerde meydana getirdiği verimlilik düzeyindeki artışla sürdürülebilir ekonomik bir büyümenin ve toplum alanındaki gelişimin öncüsü dijitalleşme olmuştur. Toplumu meydana getiren sosyal ve kültürel mozaikler de bu gelişmelere bağlı olarak değişim göstermektedir. Dijitalleşme kavramı bu bağlamda, yalnızca sıradan bir ticari kaygı olmaktan ziyade kamu, özel sektör, birey ve toplum açısından detaylıca araştırılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. “Endüstri 4.0” devriminden sonra “Toplum 5.0” kavramı; insanların, robotların ve yapay zekanın entegre bir şekilde hareket ettiği bir toplumu temsil etmektedir. Endüstri 4.0 devriminin nesnelere interneti, big veri, yapay zeka, robot ve paylaşım ekonomisi tarzında yarattığı yenilikleri hem çeşitli endüstri alanlarına hem de sosyal hayata dâhil ederek sosyal anlamda çeşitli zorlukların üstesinden gelebilen bir toplum oluşturmak hedeflenmektedir. Böylelikle geleceğin toplumu, yeni değerleri ve yeni hizmetleri sürekli olarak geliştirebilen, insan hayatını daha uyumlu ve sürdürülebilir kılan bir toplum olabileceği öngörülmektedir. Dijital dönüşümün hayata geçirilme aşamalarında Toplum 5.0’ın bireysel ve toplumsal olarak önderlik ettiğini söyleyebiliriz. Bu süreçte, toplumun dijital bir topluma evrilmesi amaçlandığından ötürü mekân, zaman ve uzaklıktan bağımsız olarak dijital dönüşüm, insanların yaşam tarzlarında çeşitli değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Toplum 5.0, teknolojik gelişmelerle insanların bir bütün olmasını sağlayıp bunun beraberinde sunmuş olduğu şartlar ve imkânlarla birlikte hareket eden yenilikçi bir toplum meydana getirmeyi amaç edinmektedir. Kısaca, başka bir ifadeyle teknolojiyi sosyal hayatla bir bütün haline getirmeyi hedeflemektedir. İnsanların teknolojiyi ve teknolojideki gelişmeleri topluma bir tehdit olarak algılamak yerine, kendilerine yardımcı olarak görmesi ve gelişen teknolojiyi takip etmesi gerekmektedir. Bu entegrasyon, toplumun ve bütün canlıların yaşam kalitelerini arttırmaya ve sürdürülebilir hale getirmek için büyük bir fırsat olarak görülmelidir.

Anahtar Kelimeler: Entegrasyon, Endüstri 4.0, Toplum 5.0, Dijitalleşme, Dönüşüm

ABSTRACT

Today, when the transition from the industrial society to the information society and to the super-intelligent society in the information society has taken place, the use of knowledge that has developed and spread in parallel with globalization has taken multiple fields such as political, social, economic and cultural under its axis. With the widespread use of information communication technologies all over the world and the penetration of this technology into daily life, it has made the use of a wide range of technology a very important opportunity. Tools that directly affect our lives are almost completely digitalized today. For example, while the appointments taken are processed in digital calendars in digital environments, an unknown concept can be reached within milliseconds thanks to a digital library. In other words, as technology develops, all objects directly involved in our lives become digital. While digitization provides faster access to data, it also increases efficiency. The concept of digitization is a huge portal that is endless. We can see that the effects of digitalization penetrate almost all areas of our lives. As our lives become digital, efficiency increases. Business volumes of developed countries or developing countries increase, new employment areas are created and thus competitiveness increases in the same direction. The level of digitization and development go hand in hand. In our age, digitalization has been the pioneer of a sustainable economic growth and development in the field of society with the increase in the productivity level created in almost all sectors from health to agriculture, from finance to education. The social and cultural mosaics that make up the society also change depending on these developments. In this context, the concept of digitalization emerges as an issue that needs to be investigated in detail in terms of the public, private sector, individual and society rather than just an ordinary commercial concern. The concept of "Community 5.0" after the "Industry 4.0" revolution; It represents a society in which humans, robots and artificial intelligence act in an integrated manner. It is aimed to create a society that can overcome various difficulties in social terms by including the innovations created by the Industry 4.0 revolution in the style of the internet of things, big data, artificial intelligence, robot and sharing economy both in various industrial fields and social life. Thus, it is foreseen that the future society will be a society that can continuously develop new values and new services and make human life more harmonious and sustainable. We can say that Community 5.0 individually and socially leads the implementation stages of digital transformation. In this process, since the society is aimed to evolve into a digital society, digital transformation brings about various changes in people's lifestyles regardless of place, time and distance. Community 5.0 aims to create an innovative society that enables people to become a whole with technological developments and act together with the conditions and opportunities it offers. In short, in other words, it aims to integrate technology with social life. Instead of perceiving technology and developments in technology as a threat to society, people should see technology as helping them and follow the developing technology. This integration should be seen as a great opportunity to increase the quality of life of society and all living things and to make them sustainable.

Keywords: Integration, Industry 4.0, Community 5.0, Digitalization, Transformation

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca insanlar daha güzel bir hayat sürmenin çeşitli yollarını aramış ve bunu sağlamak için her seferinde bir diğer aşamaya geçişte dünya hayatını değiştirecek bazı tetikleyici gelişmeler ortaya koymuşlardır (Arı, 2021). Bilgi iletişim teknolojileri kullanımının bütün dünyada yaygınlaşması, artması ve bu teknolojinin günlük hayata nüfuz etmesiyle birlikte oldukça geniş bir yelpazede teknoloji kullanımını çok önemli bir fırsat haline

getirmiştir. Yaşamımızı doğrudan etkileyen araçlar günümüzde neredeyse tamamıyla dijitalleşmiş durumdadır.

"Endüstri Devrimi" terimi, sanayideki teknolojik değişimleri, ekonomik ve sosyal sistemlerdeki değişimini ifade etmektedir. Endüstri devrimi özellikle, çalışma şartlarındaki değişiklikleri, yaşam koşullarındaki değişiklikleri ve ekonomik zenginliklere odağına almıştır. Endüstri bazındaki gelişmeler 18.yüzyılın ortalarında başlamış ve günümüze kadar süregelmiştir (Aksoy ve Saracel, 2020).

Endüstri 4.0 devrimi ile birlikte bilgisayar teknolojileri sanayide kullanılmaya başlanmış, kas gücü yerini büyük ölçüde makineler bırakmış ve yapay zekânın da sürece dahil olmasıyla birlikte birbiriyle iletişim sağlayabilen makineler ortaya çıkmıştır ve sanayide dijitalleşme başlamıştır (Karaoğlu, Çetinkaya, Çimşir, 2020).

Dijitalleşme kavramı, ucu bucağı bulunmayan büyük bir portaldır. Dijitalleşmenin etkilerini hayatımızın hemen hemen bütün alanına nüfuz ettiğini görebilmekteyiz. Hayatımız dijitalleştiğçe, verimlilik artmaktadır. Gelişmiş olan ülkeler veya gelişmekte olan ülkelerin, iş hacimleri artmakta, yeni istihdam alanları meydana gelmekte ve böylelikle rekabetçilik aynı doğrultuda artmaktadır. Dijitalleşme düzeyi ile kalkınma eş doğrultuda ilerlemektedir. Dijital dönüşüm önceki dönemlerde olduğu gibi fiziki ve sanayi odaklı üretimin dışında daha çok bilgi alışverişine ve iş birliğine dayanan, teknoloji odaklı yüksek katma değer üretmeyi amaçlayan bir yapıya sahiptir (Arı, 2021). Yapılan bilimsel çalışmalar, din, siyaset, ekonomi, ahlak, aile, üretim ve mülkiyet ilişkileriyle bütünlük gösteren toplumun çeşitli sebeplere bağlı olarak sürekli olarak değiştiğini vurgulamaktadır. Toplumsal değişim modelleri, birbirinden ayrı nedenler ileri sürse de temelde nüfus artışı, göç, savaşlar, fiziksel çevre, teknolojik gelişmeler, ekonomik gelişmeler ve kentleşme, toplumsal değişimin en belirgin etkenleri arasında görülmektedir. Ortaya çıkan yeni bilgilerin doğrultusunda toplumların asla durağan olmadığını, kültürel, siyasi ve ekonomik alanlarda sürekli ilerleme kaydettiğini ve bu kaydedilen ilerlemelerin de davranışlara yansıdığı belirtilmektedir (Büyükbingöl, 2020).

Senkronik ve diyakronik olarak insanların kültürel gelişmelerini belirleyen, toplumun yaşamında değişime sebep olan ve dönüşümünü sağlayan temel unsurların en başında teknoloji gelmektedir (Koçak, 2020). Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, toplum ve sanayi için büyük değişiklikleri de yanında getirmektedir. 20.yy. sonlarına doğru yaşanan 'Nesnelerin İnterneti', 'Yapay Zekâ' ve 'robotik' benzeri dijital teknolojilerdeki gelişim ve bu gelişimlerin küresel boyuttaki etkisi toplumsal ve ekonomik yaşamda büyük bir dönüşümü başlatmıştır. Bu dönüşüm süreci 2011'de Almanya'da Endüstri 4,0 kavramı ile tanımlanırken, dijital dönüşüm çağının "süper akıllı toplum" felsefesine ihtiyaç duyduğunu düşünenler Japonya'da 'Toplum 5,0' kavramını geliştirmeye başlamıştır.

Toplum 5.0 Tarihsel Süreç

Toplum bağlamında ilk insanın doğuşundan bugüne kadar gelen süreci bölümlere ayrılmaktadır. Bu süreçte toplumlar 'Avcı Toplum (Toplum 1.0)', 'Tarım Toplumu (Toplum 2.0)', 'Endüstriyel Toplum (Toplum 3.0)', 'Bilgi Toplumu (Toplum 4.0)', ve 'Akıllı Toplum (Toplum 5.0)' olarak beşe ayrılmaktadır (<https://www.endustri40.com>).

Toplum 1.0 (Avcı Toplum); Doğa ile uyum içinde avcıtoplayıcı insan gruplarının bulunduğu avcı toplumu ifade etmektedir.

Toplum 2.0 (Tarım Toplumu); Tarımsal faaliyetler yapan, organizasyonun arttığı ve uluslaşmanın olduğu toplumlara temsil etmektedir.

Toplum 3.0 (Sanayi Toplumu); Sanayi devrimi aracılığıyla sanayileşmeyi destekleyen, seri üretimi mümkün kılan toplumu ifade etmektedir

Toplum 4,0 (Bilgi Toplumu); Sanal varlıkları bilgi ağları olarak birleştirerek artan katma değer sağlayan bir bilgi toplumu olarak ifade edilmektedir. Bilgi toplumunun sonraki aşaması olarak Toplum 5,0 kavramı ortaya atılmıştır. İnsanlık tarihi içerisinde 5. dönemi temsil eden ‘Toplum 5,0’, ‘Toplum 4,0’ üzerine geliştirilmiştir. Teknolojinin insan yararına kullanıldığı, insan merkezli bir topluma karşılık gelmektedir.

Çok hızlı işlem yapabilen ve hızlı işlem gücü aracılığıyla insan algoritmasına yakın sonuçlarla cevap verebilen, üstün hafızaya sahip, insan gibi düşünebilen robotlar günümüzde yavaş yavaş toplumun bütün kesimlerine yayılması beklenmektedir. Bu bağlamda, öncelikle yapay zekâ olmak üzere teknolojik gelişmelerin şekillendirdiği insan merkezli toplum anlayışı olarak nitelendirilen "Toplum 5,0" kavramı bilim insanlarınca uzun zamandan beri araştırılıp düşünülmektedir (<https://ticaribilimler.yeditepe.edu.tr>).

Toplum 5,0: Süper Akıllı Toplum

Bilgi toplumunda ortaya çıkan aşırı veri ve elde edilen verilerin analiz edilerek anlamlandırılmasında insanların yapabileceklerinin bir sınırı vardır. Bu sınırlardan ötürü bilgiye ulaşılması ve analizlerinin yapılabilmesi insanlara büyük iş yükü olmasıyla birlikte, kişiden kişiye çeşitlilik gösteren yetenekler sebebiyle emek ve eylem kapsamı sınırlanmaktadır. Toplum 5,0 ve Endüstri 4.0 arasındaki ilişki ile hayatımıza dâhil olan nesnelere interneti, büyük veri, yapay zekâ ve robotik gibi kavramlar hem farklı endüstrilere hem de sosyal yaşama etkide bulunarak çeşitli sosyal zorlukları çözebilen yeni bir toplumun meydana gelebilmesi için önemli ve büyük bir altyapı sunmaktadır. Yaşanan baş döndürücü teknolojik değişim süreçleri ve bu süreçler sonucunda ortaya çıkan yapay zekâ, nesnelere interneti, robotik, blok zincir, nanoteknoloji ve dijital dönüşüm benzeri kavramların günlük yaşama entegre olması ve ilerleyen dönemlerde çok daha fazlasına şahit olunacağı öngörüsüyle özellikle bu teknolojileri meydana getiren ve dünyaya açan ülkeler bazı makro stratejiler oluşturmuş ve uzun vadeli amaçlarını bu bağlamda revize etmişlerdir (Arı, 2021).

Toplum 5,0 kavramı özellikle içerisinde bulunduğumuz Endüstri 4,0 çağına ulaşma çabası içerisinde olan birçok ülke ve toplumlar için yeni bir kavramdır. Toplum 5,0’ın daha büyük kitlelere ulaşması 2017 yılında Almanya’nın Hannover şehrinde düzenlenen dünyanın en kapsamlı teknoloji fuarlarından olan ‘CeBIT’de Japonya başbakanı Shinzo Abe’nin konuşması sırasında Toplum 5,0 felsefesine yaptığı çağrışım sayesinde olmuştur. Bir büyüme ve kalkınma stratejisi olarak ele alınan Toplum 5,0, siber alan ve fiziksel alanın birbiriyle entegre olduğu teknoloji çağında insanların, robotların ve yapay zekanın birlikte hareket ettiği “süper akıllı toplum” modelini ortaya koymaktadır (<https://www.innova.com.tr>). Toplum 5,0, toplumsal kalkınmayı gerçekleştirmek için sanayideki dönüştürülmenin yeterli olmayacağını, bu dönüşümle beraber yaşam standartlarının da artırılması gerektiğini savunmaktadır (<https://www.innova.com.tr>). Toplum 5,0, teknolojik gelişmelerle insanların bir bütün olmasını sağlayıp bunun beraberinde sunmuş olduğu şartlar ve imkânlarla birlikte hareket eden yenilikçi bir toplum meydana getirmeyi amaç edinmektedir. Kısaca, başka bir ifadeyle teknolojiyi sosyal hayatla bir bütün haline getirmeyi hedeflemektedir. İnsanların teknolojiyi ve teknolojideki gelişmeleri topluma bir tehdit olarak algılamak yerine, kendilerine yardımcı olarak görmesi ve gelişen teknolojiyi takip etmesi gerekmektedir.

Toplum 5,0, merkezine insan, insanın hayat kalitesini ve gelecekte yaşanacak gelişmelerin toplumsal hayata yönelik etkilerini dikkate alan çok geniş bir bakış açısına sahiptir. Bu bakış açısı aynı zamanda, Endüstri 4.0’ın meydana getirdiği teknolojik yenilikleri toplum hayatına en verimli biçimde entegre ederek toplumsal sorunlara çözüm getirmek ve teknolojiyi insanların faydasına kullanarak toplumun refah seviyesini artırmak maksadıyla insan merkezli bir toplum yaratma çabasına dayanmaktadır (<https://tedmem.org>). Toplum 5.0 kavramı, teknolojik gelişmelerin topluma entegre edilmesini sağlamayı, teknolojiden korkan bir toplum

yerine teknoloji ve onun getirdikleri ile iş birliği içerisinde yaşayan bir toplum yaratmayı amaçlamaktadır. Dijital ürünlerin daha çok kullanılması, hakim olunması ve günlük ihtiyaçların bu teknolojiler aracılığıyla giderilmesi istenmektedir (<https://www.stendustri.com.tr>). Toplum 5,0'ın tasarımı, geniş kapsamlı bir karakter içermektedir. Endüstriyel ilişkilerin çok ötesinde sınırsız bir şekilde dijitalleşme ve bağımsız ağlardan meydana gelen toplumsal bir dönüşümü yansıtmaktadır. Geleceğin toplumunun, yeni değerleri ve yeni hizmetleri sürekli olarak geliştirebilen, insan hayatını daha uyumlu ve sürdürülebilir kılan bir toplum olabileceği öngörülmektedir. Dijital dönüşümün hayata geçirilme aşamalarında Toplum 5,0'ın bireysel ve toplumsal olarak önderlik ettiğini söyleyebiliriz.

Toplum 5,0 Hedefleri

Toplum 5,0 inisiyatifinin en önemli vaadi endüstrilerde olduğu gibi bireysel yaşamlarda da dönüşümü sağlamaktır. Söz konusu bu dönüşümü de ekolojik bir biçimde gerçekleştirmeyi amaç edinen bir girişimdir (Arı, 2021).

Toplum 5,0'ın bazı hedeflerini aşağıdaki şekilde belirtebiliriz:

- Toplum 5,0 öncelik olarak kır ve kent yaşamının çeşitlendirilmesini ve her biri için özel cazibe merkezleri oluşturarak altyapı sorunu var olan bölgeleri de içerisinde barındıran bütün her yerde hayat kalitesinin üst seviyeye çıkarılmasını öngörmektedir.

- Veriye dayalı enerji ağları oluşturarak daha efektif bir enerji kullanımının sağlanmasını ve bunu elde etmede yenilenebilir kaynakların kullanımını amaç edinmektedir.

- Toplum 5,0' da tahliye merkezlerinden, nesnelere interneti ekipmanlarından ve sosyal medyadan hasar ve kurtarma ile ilgili girdilerin toplanarak bu verilerin kamusal ve sektörel ortaklarla paylaşılıp doğal afet hallerinde hızlı müdahalenin daha da kolaylaştırılması amacıyla afet bilgi iş birliği sistemlerinin oluşturulması öngörülmektedir.

- Tarımsal sektörlerde günümüzdeki mevcut gelişmiş ekonomilerinde kullanılmakta olduğu yapay zekâ tabanlı uzaktan izleme ve kontrol, tarım robotları, otonom kara ve hava araçları tarzında yeni nesil teknolojik olguların kullanımının yaygınlaşması amaçlanmaktadır.

- Düşük maliyetli, uygun, hızlı, güvenilir ve çeşitlendirilmiş çözüm yöntemleriyle insanların her yerde nakit para bulundurma zorunluluğuna gerek kalmadan yaşamlarını devam ettirebilmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır.

- Kişisel ve kurumsal çerçevede herkesin katkı sunacağı geniş katılımlı bir iş birliğinin oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu girişimin üreticisi Japonya bütün dünyadaki paydaşlarla ortaklaşa bir şekilde bu inisiyatifi hayata geçirmek istemektedir.

- Yaşlı insanlar ve kadınlar da dâhil olmak üzere herkesin güvenli bir şekilde rahat ve sağlıklı bir yaşam sürebilmesi ve kendi hayat tarzlarını gerçekleştirebilmesini sağlayacakları ortamın yaratılması amaçlanmaktadır.

- Ülkelerdeki düşen nüfus, hızla yaşlanan toplum ve doğal afetler gibi birçok sorunun çözülmesi için zengin ve güçlü bir geleceğin hayata geçirilmesi amaçlanmaktadır.

Toplum 5,0'ın nihai amacı Endüstri 4,0'ın üretken ve teknolojik potansiyelini harekete geçirerek insanların yaşam kalitesini artırmaktır (Aksoy ve Saracel, 2020).

Toplum 5,0, Japonya'nın büyüme stratejisi olsa da, hedefleri SDG'lerin stratejileriyle aynı doğrultuda olduğu için Japonya ile sınırlı olmamaktadır. Yaşlanan nüfus, doğum oranlarının düşmesi, nüfusun azalması ve yaşlanan altyapı benzeri Japonya'nın karşılaştığı sorunlar, Japonya dışındaki pek çok ülkenin de karşılaşılabileceği zorluklardır. Toplum 5,0'ın

geliştirilebilmesi için karşılaşılabilecek bazı engeller mevcuttur. Bu engeller arasında 5 önemli engeli şu şekildedir:

- Hukuk sistemindeki engeller,
- Nesnelerin dijitalleşmesindeki bilimsel boşluklar,
- Kalifiye personel eksikliği,
- Sosyo-politik ön yargılar,
- Toplumsal direnç

Hukuk Sistemi: Veri çok önemli bir faktördür. Kullanılabilir ve uygulanabilir tüm verilerin kalitesi, miktarı ve dağıtımındaki hızı, sadece insanların yaşamlarının rahatlığına değil, aynı doğrultuda şirketlerin ve ülkelerin avantajlarına da doğrudan bağlı bulunmaktadır. Fakat bu verilerin güvenliğinin sağlanması, amacı dışında kullanılmaması ve izni olmayan taraflarca paylaşımı bazı kurallara tabi tutulmalı ve buna yönelik uluslararası çizgilerinde belirlendiği bir hukuk sistemi oluşturulmalıdır.

Teknolojik Gelişim: Teknolojik alanda yapılan yatırımlar için teşvikler artırılmalı ve ilgili taraflara teknolojik gelişimi hızlandırmak amacıyla teşviklerde bulunulmalıdır.

İnsan Kaynakları: Teknoloji alanında kalifiyeli eleman yetiştirebilmek amacıyla yaratıcılığı teşvik etmek, dijital okur-yazarlığı geliştirmek ve hayat boyu eğitim sistemini hayata adapte etmek gerekmektedir.

Sosyo-Politik Yapı: Bakanlıklar ve teknoloji alanında iş gören devlet kurumları sanayi temsilcileri ve akademisyenlerin ortaklaşa yapacakları çalışmalarla “Toplum 5.0”ın uygulanmasına yönelik entegre stratejiler geliştirmelidir.

Toplumsal Direnç: Beşeri ve sosyal bilimlerden faydalanılarak teknolojik gelişimin ahlaki, yasal ve sosyal çıktıları üzerinde incelenmelerde bulunulmalı, yeni teknolojiler geliştirirken meydana gelecek direnç endüstri, akademi ve hükümetçe yeniliğe yönelik olarak verilecek teşvik edici desteklerle olabildiğince en düşük seviyeye indirgenmelidir (<https://www.btk.gov.tr>).

Toplum 5,0’ın Getirdiği Yenilikler

Toplum 5,0’ın getirilerinin en başında, fiziksel alan ile siber alanın tam entegrasyonu gelmektedir. Günümüzdeki bilgi toplumu içerisinde çeşitli kaynaklardaki bilgi ve enformasyonun sistemler arası entegrasyonunun oldukça zayıf ve iş birliğinin fazlasıyla zor olduğunu ileri sürmektedir. Hızla artan veri hacmi, gerek duyulan bilgilere erişmeyi ve analiz etmeyi giderek zor kılmaktadır. Toplum 5,0 ile birlikte günümüze kadar ayrı bir işlev gören “nesnelere” siber alan sayesinde “sistemlere” bağlanacaktır.

Böylece farklı alanlardaki ayrı sistemlerin otomasyonu sayesinde bütünleştirilmesi planlanmaktadır (<https://www8.cao.go.jp>). Toplum 5,0 ile bireylerin tüm verilerini işlemek için nesnelerin interneti, yapay zekâ ve büyük veri gibi araçların aktif bir şekilde kullanılması öne çıkmaktadır.

SONUÇ

İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze yaşamımızı değiştiren, dönüştüren, kültürün bütün alanlarına etkide bulunan teknolojik gelişmelerin; avcı toplumu, tarım toplumu, sanayi toplumu ve bilgi toplumu dönemlerinde olduğu gibi insan toplumunun dönüşümünde bir sonraki aşama olarak görülen Toplum 5.0 döneminde de kültürel değişimleri tayin eden

merkezi unsur olduğu toplumların geçiş dönemleri, anlatı gelenekleri ve inanç ekolojileri üzerinde meydana gelen dönüşümleri etkilediği görülmüştür (Koçak, 2020). Her türlü nesnenin, insanın ve kavramın veri sayesinde birbirleriyle bağlanacakları bir dönem olan Toplum 5.0 hayatımıza girmektedir. Süper akıllı toplum olarak nitelendirilen Toplum 5,0'dan beklenense dijitalleşmeden sonuna kadar yararlanarak toplum yaşamına rahatlık, kolaylık ve değer katan yenilikler sunmaktadır. Toplum 5.0 kişilere küresel bir vizyon kazandıracaktır. Teknolojik gelişmelerdeki hızla eş zamanlı olarak bu küresel vizyonda da güncellemeler sürecektir. Zamanla makinelerin fonksiyonlarından daha çok yararlanan insanın da eskisine oranla daha fazla makinelere bağlı olacağı ve bunların tamamının da toplumda yüksek kaliteli hayat beklentisi oluşturacağı öngörülmektedir (Karaoğlu, etinkaya, imşir, 2020).

KAYNAKÇA

Arı, Emin Sertaç. (2021), Süper Akıllı Toplum: Toplum 5.0 Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, Sayfa: 455-479

Büyükbıngöl, Abdulkadir. (2020), Society 5.0 In The Context Of The Value-Oriented Technology Idea Global Transformation And Differentiation Congress Book March, Akdeniz University 12-14.

Karoğlu, Aslıhan Kocaman, etinkaya, Kübra Bal, imşir, Ercan. (2020), Toplum 5.0 Sürecinde Türkiye'de Eğitimde Dijital Dönüşüm Üniversite Araştırmaları Dergisi, Aralık, Cilt 3, Sayı 3, Sayfa: 147-158

Koçak, Recep. (2020), Beşinci Sanayi Devrimi: Toplum 5.0 Ve Yapay Zekâ Kültürü, Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, S.5, s.1-17

Saracel, N., Aksoy, I. (2020). Toplum 5.0: Süper Akıllı Toplum. Social Sciences Research Journal, 9 (2), 26-34

<https://tedmem.org/mem-notlari/degerlendirme/toplum-5-0-insan-merkezli-toplum>

<https://ticaribilimler.yeditepe.edu.tr/tr/haber/3889>

<https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/arastirma-raporlari/toplum-5-0-arastirma-raporu.pdf>

<https://www.endustri40.com/endustri-4-0dan-toplum-5-0a/>

<https://www.innova.com.tr/tr/blog/buyuk-veri-blog/sosyolojik-reformun-yeni-adi-toplum-50>

<https://www.stendustri.com.tr/endustri-40-uygulamalari/toplum-50-nedir-h110489.html>

https://www8.cao.go.jp/cstp/kihonkeikaku/5basicplan_en.pdf

ALMANCA ÖĞRETMEN ADAYLARININ KONUŞMA BECERİSİ BAĞLAMINDA YAŞADIKLARI PROBLEMLER VE BEKLENTİLERİ

Dr. Öğr. Gör. Bilal ÜSTÜN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu

Öğr. Gör. Ebru ÜSTÜN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu

ÖZET

Bu çalışmada Almanca Öğretmen adaylarının konuşma becerisi bağlamında yaşadıkları problemler ve bu problemlere yönelik öğrenci beklentileri ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Bu araştırmanın çalışma grubunu Türkiye’de yer alan bir üniversitede Almanca Öğretmenliği eğitimi alan 5 katılımcı oluşturmaktadır. Çalışmada katılımcıların Almanca konuşma becerileri bağlamında yaşadıkları problemleri ortaya çıkarmak ve önerilerini öğrenmek amacıyla araştırmacılar tarafından ilgili literatür tarandıktan sonra oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Çalışma kapsamında kullanılan veriler 2020-2021 eğitim yılı bahar döneminde toplanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Veriler analiz edilirken kodlar ve temalar oluşturulmuş ve katılımcıların bazı ifadelerine doğrudan yer verilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların %60’ı konuşma becerisini, %20’si yazma becerisini ve %20’si ise dinleme ve yazma becerisini en zor beceri olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların %40’ı konuşma becerisi bağlamında telaffuz konusunda zorluk yaşadıklarını; %20’si tedirginlik, %20’si çekingenlik ve %20’si de heyecan yaşadıklarını belirtmişlerdir. Araştırmada yer alan öğrencilerin %60’ının konuşma becerisi derslerini yeterli bulmadıkları, %20’sinin kısmen yeterli buldukları ve %20’sinin de yeterli buldukları ortaya konmuştur. Katılımcıların %60’ının konuşma becerisini geliştirme noktasında yurtdışı tecrübesine gereksinim duydukları, %40’ının ise daha fazla konuşma pratiği yapmak istedikleri görülmektedir. Almanca Öğretmenliği öğrencilerinin konuşma becerisi bağlamında yaşadıkları problemlerin iyileştirilmesi noktasında Eğitim Fakültelerinde verilen “Konuşma Becerisi” derslerinin ders saatlerinin ve kredilerinin artırılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Almanca, Almanca Öğretmenliği, konuşma becerisi, Eğitim Fakültesi

ABSTRACT

This study tried to discuss the problems and expectations of prospective German teachers with regard to speaking skills. Phenomenological description, which is one of the qualitative research methods, was used in the study. The sample of this research consists of 5 participants who are studying German Language Teaching at a university in Turkey. In order to uncover the problems of the participants with regard to the speaking skills in German and to work out their suggestions, a semi-structured interview form was used in the study, which was created by the researchers after elaborating the relevant literature. The data used in the study were collected in the spring term of the 2020-2021 academic year. Content analysis method was used in analyzing the data. While analyzing the data, codes and themes were created and some statements of the participants were directly included. According to the results of the research, 60% of participants said they consider speaking skills, 20% writing skills, and 20% listening and writing skills to be the most difficult skill. 40% of participants reported having difficulties in pronunciation related to speaking skills, 20% are anxious, 20% are too shy, and 20% are too excited. It has been shown that 60% of students in the study perceive the speaking skill units as insufficient, 20% as partially sufficient and 20% as sufficient. It turns out that 60% of the participants need experience abroad to improve their speaking skills and 40% want to do more speaking activities. It is considered appropriate to increase the number of hours and credits of

the “Speaking Skills teaching units” offered in the faculties of education in order to improve the speaking skill problems of the students in the German Language Teaching departments.

Keywords: German, German Language Teaching, speaking skill, Faculty of Education

GİRİŞ

Genel olarak ele alındığında temel dil becerileri dört bölümden oluşmaktadır. Bunlar okuma, dinleme, yazma ve konuşmadır. Dinleme ve okuma “anlama” kavramını oluştururken yazma ve konuşma ise “anlatma” kavramını oluşturmaktadır (Doğan, 2009). “Dinleme becerisi, içinde dikkati, sözlü ve sözsüz mesajları barındıran, işitilen şeylerin zihinde düzenlenmesini, bilgilerin hem kısa hem de uzun süreli olarak zihinde tutulmasını ve bunlarla ilgili cevaplar vermeyi gerektiren, anlamın yapılandırılmaya çalışıldığı, anlamaya dayalı aktif bir süreçtir” (Eadie, 1990; ILA, 1995; Tompkins, 1998; Demirel, 1999; Ergin-Birol, 2000; Yangın, 2002; Özbay, 2005; akt. Doğan, 2010: 264). “Okuma becerisi, basılı ya da yazılı sözcükleri duyu organları yoluyla algılama, bunları anlamlandırıp kavrama; zihinsel ve düşünsel bir edim, basılı ve yazılı simgelerle iletişimsel bir etkinlik içerisine girme, birtakım algısal ve bilişsel işlemlerden oluşan bir alımlama, yorumlama ve tepki verme sürecidir” (Özdemir, 1998; Yağcıoğlu & Değer, 2002; akt. İşcan, 2016: 491). “Yazma becerisi; duygu, düşünce, istek ve olayların belli kurallara uygun olarak birtakım sembollerle anlatılması; düşünceyi, duyguyu, olayı, tasarlanana, görülüp yaşananları yazı ile anlatmak; binlerce yılda oluşmuş şekil ve sembollerin uzun tekrarlar sonucu öğretilmesiyle duygu ve düşüncelerin kurallara uygun olarak ifade edilmesi becerisidir. Yazma; sadece olayları ya da etkinlikleri kaydetme yolu değildir, aynı zamanda onları anlamlandırmadır (Demirel, 1999; Güler yüz, 2006; Mason & Boscolo, 2000; Sever, 2004; Özbay, 2007; akt. Demir, 2013: 86). Yabancı dil öğrenim sürecinde okuma ve dinleme becerilerinin yazma ve konuşma becerilerinden kolay olduğu söylenebilir (Hamzadayı & Büyükkiz, 2015). Konuşma, insanı evrendeki diğer varlıklardan ayıran özelliklerin en önemlilerinden biridir (Temizyürek, 2007). Bu yüzden temel dil becerileri içerisinde konuşma becerisi oldukça önemli bir yere sahiptir. İşisağ ve Demirel (2010; akt. Göçer, 2015), konuşma becerisinin her zaman en önemli beceri olduğunu ifade etmektedirler. “Yabancı dil öğretiminde konuşma becerisi; anlaşılabilirlik, dilbilgisi, sözcük bilgisi, akıcılık alt boyutlarında sürekli düşünme üretmeyi ve karşılıklı konuşmayı içeren bir beceridir” (Ertürk & Üstündağ, 2007: 30). “Konuşmacı, konuşma sırasında zihinsel bir çabayla, zihinsel birikimiyle oluşturduğu iletiyi dil aracılığıyla karşısındakine sunmaktadır” (Adalı, 2004; akt. Hamzadayı & Büyükkiz, 2015). “Demirel (2013; akt. Barın, 2018: 1904) yabancı dil öğrenmenin en önemli sebeplerden birinin hatta en önemli sebebinin hedef dili akıcı, doğru ve anlaşılabilir bir şekilde kullanmak gerektiğini savunmaktadır”. Literatür incelendiğinde konuşma becerisi ile ilgili yapılmış birçok çalışmaya rastlanmaktadır (Bekdaş, 2017; Boylu & Çangal, 2015; Bozkurt, 2017; Doğan, 2009; Göktürk, Çalışkan & Öztürk, 2020; Gücüyeter, Şeref & Karadoğan, 2019; Karatay & Kartallıoğlu, 2016; Korkmaz & İnal, 2019; Kurudayıoğlu, 2003; Özcan, 2015; Özmen, Güven & Dürer, 2017).

Bu çalışmada da Almanca Öğretmen adaylarının konuşma becerisi bağlamında yaşadıkları problemler ve bu problemlere yönelik öğrenci beklentileri ele alınmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Sizce en zor dil becerisi hangisidir?
2. Konuşma becerisi bağlamında ne gibi zorluklar yaşıyorsunuz?
3. Konuşma becerisi derslerini yeterli buluyor musunuz?
4. Konuşma becerinizin gelişmesi noktasında ne gibi beklentiler içerisindeyiz?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Çalışmada olgu bilim deseni kullanılmıştır. Olgu deseninde genel olarak bireylerin herhangi bir olguya ilişkin deneyimlerinin neler olduğu ve bu deneyimleri nasıl anlamlandırdıkları ortaya konmaya çalışılır (Creswell, 2007).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Türkiye’de yer alan bir üniversitede Almanca Öğretmenliği eğitimi alan 5 katılımcı oluşturmaktadır. Katılımcıların %20’si erkek, %80’i ise kadındır. Katılımcıların yaş ortalaması 20’dir. Katılımcıların tamamı Almanya geçmişine sahip değildir ve Almanca Öğretmenliği bölümünü İngilizce sınavına girerek kazanmışlardır.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada katılımcıların Almanca konuşma becerileri bağlamında yaşadıkları problemleri ortaya çıkarmak ve önerilerini öğrenmek amacıyla araştırmacılar tarafından ilgili literatür tarandıktan sonra oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmede araştırmacı, görüşme sorularını önceden hazırlar ve kişilerle sınırlı (kısmi) bir esneklik sağlayarak soruları görüşme sırasında yeniden düzenleyebilir, ihtiyaca göre yeni sorular ekleyebilir (Yıldırım & Şimşek, 2008). Yarı yapılandırılmış görüşme formu için hazırlanan sorular uzman görüşü de alındıktan sonra aşağıdaki son halini almıştır: (1) Sizce en zor dil becerisi hangisidir? (2) Konuşma becerisi bağlamında ne gibi zorluklar yaşıyorsunuz? (3) Konuşma becerisi derslerini yeterli buluyor musunuz? (4) Konuşma becerinizin gelişmesi noktasında ne gibi beklentiler içerisindeyiz?

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma kapsamında kullanılan veriler 2020-2021 eğitim yılı bahar döneminde, Pandemi koşulları sebebi ile Zoom uygulaması üzerinden toplanmıştır. Katılımcılar çalışmanın içeriği ile ilgili bilgilendirilmiş olup kendilerinden elde edilecek verilerin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağı hususunda uyarılmışlardır.

Katılımcılardan elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Bu yolla veriler tanımlanmaya, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılır (Yıldırım & Şimşek, 2008). Veriler analiz edilirken kodlar ve temalar oluşturulmuş ve katılımcıların bazı ifadelerine doğrudan yer verilmiştir.

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde katılımcıların yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorulara verdikleri cevaplar incelenmiştir. Katılımcılara birinci araştırma sorusu olarak “Sizce en zor dil becerisi hangisidir?” sorusu yöneltilmiştir. Birinci araştırma sorusuna yönelik ulaşılan veriler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Birinci araştırma sorusuna yönelik bulgular

Tema	Kodlar
Konuşma becerisi	<ul style="list-style-type: none"> Dilbilgisi, konuşma kalıpları ve her yönüyle bilgi gerektiriyor Telaffuz zor ve tüm gramere hâkim olunmak zorunda Yoğun çaba gerektiriyor, heyecan ve çekingenlik oluyor

Dinleme ve yazma becerisi	<ul style="list-style-type: none"> Bazı sözcükler hızlı anlaşılıyor ve yazarken yazım kuralları Türkçeye göre çok farklı
Yazma becerisi	<ul style="list-style-type: none"> Yazım kuralları Türkçeden çok farklı

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların %60'ının konuşma becerisini en zor dil becerisi olarak gördükleri görülmektedir. Bu tema içerisinde katılımcıların konuşma becerisinin zorluğunu kapsamlı dilbilgisi hâkimiyeti gerekliliğine, telaffuzun zorluğuna ve heyecan ile birlikte ortaya çıkan çekinme duygusuna bağladıkları söylenebilir. Katılımcıların %20'si dinleme ve yazma becerisini en zor dil becerisi olarak görürlerken %20'lik bir grup da yazma becerisini en zor dil becerisi olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların kayda değer ifadelerinden bazıları aşağıda doğrudan aktarım yöntemi ile verilmiştir:

K2: “Benim için en zor dil becerisi konuşmadır. Çünkü bir dili konuşmak için o dili her yönüyle öğrenmek gerekir. Dil bilgisi, kelimeleri, günlük konuşma kalıplarını doğru bir şekilde bilmek gerekir. Bu uzun ve zorlu bir süreçtir. Her gün düzenli olarak kelime çalışması, hatta yapılabiliyorsa metin yazma çalışması yapılmalıdır”.

K3: “Benim için en zor dil becerisi konuşma becerisidir. Sebebi ise; öğrendiğimiz dile göre telaffuzun kısmen zor olmasından kaynaklanıyor. Bir diğer sebep ise konuşurken tüm gramer özelliklerini hatırlayıp ona göre cümle kurup bunu doğru telaffuz etmek için az vaktimin olması bunu benim için en zor dil becerisi yapıyor.”

Katılımcılara ikinci araştırma sorusu olarak “Konuşma becerisi bağlamında ne gibi zorluklar yaşıyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. İkinci araştırma sorusuna yönelik ulaşılan veriler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. İkinci araştırma sorusuna yönelik bulgular

Tema	Kodlar
Telaffuz	<ul style="list-style-type: none"> Yeni dildeki kelimelerin sesleri çıkarmanın çok zor olması Bazı harfleri okunması gerektiği gibi okuyamamak
Tedirginlik	<ul style="list-style-type: none"> Hatayı düzeltme şansı yok
Çekingenlik	<ul style="list-style-type: none"> Anlaşılmaktan korkmak ve bu yüzden
Heyecan	<ul style="list-style-type: none"> Heyecan kaynaklı bozulan telaffuz ve karşı tarafla bozulan iletişim

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların %40'ının konuşma becerisi bağlamında telaffuz konusunda zorluk yaşadıkları görülmektedir. Bu tema içerisinde katılımcıların telaffuzun zorluğunu yeni dildeki kelimelerin seslerin çıkarılmasının zor olduğuna ve bazı harfleri okunması gerektiği gibi okuyamama sorunlarına bağladıkları söylenebilir. Katılımcıların %20'sinin konuşma becerisi bağlamında tedirginlik yaşadıkları; konuşurken çekindikleri ve heyecan duygusuna yenik düştükleri görülmektedir. Katılımcıların kayda değer ifadelerinden bazıları aşağıda doğrudan aktarım yöntemi ile verilmiştir:

K5: “Konuşurken istemsizce aksan yapmaya çalışıyorum ve bu komik oluyor, konuşurken çekiniyorum, kelime bilgim yetersiz geldiğinde cümle kuramıyorum ve anlaşılmamaktan korkuyorum”.

K1: “Konuşma esnasında heyecanlanabiliyorum, bazı kelimelerin telaffuzunda zorluk çekiyorum, iletişim kurduğum kişiyi yeri geldiğinde hızlı bir şekilde anlayamayabiliyorum bu nedenle de hemen geri dönüt veremiyorum. Akıcı bir şekilde konuşamıyorum, iletişim esnasında duraksamalar yaşıyorum bu da daha etkili iletişim kurma becerimi olumsuz etkiliyor”.

Katılımcılara üçüncü araştırma sorusu olarak “Konuşma becerisi derslerini yeterli buluyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Üçüncü araştırma sorusuna yönelik ulaşılan veriler Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Üçüncü araştırma sorusuna yönelik bulgular

Tema	Kodlar
Evet	<ul style="list-style-type: none"> Hocaların yoğun telaffuz ve kelime aktarımı
Kısmen	<ul style="list-style-type: none"> Pandemiden dolayı yarım verim
Hayır	<ul style="list-style-type: none"> Ders saati yetersiz Uzaktan eğitim Ders saatlerinin kısıtlılığı ve pratik şansı olmaması

Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların %60’ının konuşma becerisi derslerini yetersiz buldukları ifade edilebilir. Katılımcıların konuşma becerisi derslerini yetersiz bulma sebeplerinin ders saatlerinin yetersiz olmasıyla, Pandemi sebebiyle uzaktan eğitim verilmesiyle ve pratik şanslarının olmamasıyla ilgili olduğu söylenebilir. Katılımcıların %20’si konuşma becerisi derslerini kısmen yeterli bulduklarını; %20’si ise yeterli bulduklarını belirtmişlerdir.

K5: “Pandemi dolayısıyla uzaktan eğitim gördüğümüz için bana yeterli gelmiyor. Umarım yüz yüze eğitime geçtiğimizde arkadaşlarımla ve öğretmenlerimle daha fazla konuşarak eksiklerimizi gideririz”.

K2: “Evet buluyorum. Çünkü hem hazırlıkta hem 1.sınıfta konuşma dersi veren hocalarım dersleri bize çok iyi aktardı. Doğru telaffuzu öğrettiler, sürekli farklı konularda konuşma dersleri yaptırıldılar, kelime bilgimizi geliştirmek için kelime çalışmaları yaptırıldılar. Bunlar benim için çok faydalı oldu. Dili daha kolay öğrenmemi sağladı”.

Katılımcılara dördüncü araştırma sorusu olarak “Konuşma becerinizin gelişmesi noktasında ne gibi beklentiler içerisindeyiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Dördüncü araştırma sorusuna yönelik ulaşılan veriler Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Dördüncü araştırma sorusuna yönelik bulgular

Tema	Bulgular
Yurtdışı	<ul style="list-style-type: none"> Erasmus yapmak Anadili Almanca olan insanlarla o ülkede iletişimde olmak Bir süre Almanca konuşulan bir ülkede yaşamak
Pratik	<ul style="list-style-type: none"> Konuşma grupları ile pratik Turistlerle pratik

Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların %60'ı konuşma becerilerinin Almanca konuşulan bir ülkede zaman geçirilmesi ile gelişebileceğini belirtmişlerdir. Katılımcıların bu tema içerisinde özellikle Erasmus programına vurgu yaptıkları gözlemlenmiştir. Katılımcıların %40'ı ise konuşma becerilerinin gelişmesi noktasında sık sık pratik yapmaları gerektiğini ifade etmişlerdir.

K2: “Benim yurt dışına çıkmam en büyük beklentimdir. Çünkü eğer Almanca’yı ana dil olarak kullanılan herhangi bir ülkede öğrensem, o ülkeye gidebilsem konuşma becerisinin gelişiminde çok büyük faydası olacağını düşünüyorum. Okulumun bana bu fırsatı Erasmus veya farklı programlarla sağlayacağını umut ederek çalışmalarına devam ediyorum”.

K3: “Konuşma becerimin gelişmesi durumda beklentilerim her konu hakkında az da olsa akıcı bir şekilde konuşabilmek, insanlarla iletişimimde aktif halde kalabilmek, yabancı dil öğretiminde başkalarına daha verimli bir şekilde yardımcı olabilmek, ülkemize gelen yabancı turistlerle konuşup onlara yardımcı olabilmek. Kısacası konuşma becerisi iletişim açısından çok önemli bir role sahip olduğundan en büyük beklentim insanlar arasında iletişimimi üst seviyelere taşımak”.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, Almanca öğretmen adaylarının konuşma becerisi bağlamında yaşadıkları problemlerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde Almanca Öğretmenliği bölümünde eğitim alan beş katılımcıya araştırmacılar tarafından oluşturulan araştırma soruları yöneltilmiştir. Bu sorular, “(1) Sizce en zor dil becerisi hangisidir? (2) Konuşma becerisi bağlamında ne gibi zorluklar yaşıyorsunuz? (3) Konuşma becerisi derslerini yeterli buluyor musunuz? (4) Konuşma becerinizin gelişmesi noktasında ne gibi beklentiler içerisindeyiz?” şeklinde oluşturulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların %60'ı konuşma becerisini, %20'si yazma becerisini ve %20'si ise dinleme ve yazma becerisini en zor beceri olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların %40'ı konuşma becerisi bağlamında telaffuz konusunda zorluk yaşadıklarını; %20' tedirginlik, %20'si çekingenlik ve %20'si de heyecan yaşadıklarını belirtmişlerdir. Araştırmada yer alan öğrencilerin %60'ının konuşma becerisi derslerini yeterli bulmadıkları, %20'sinin kısmen yeterli buldukları ve %20'sinin de yeterli buldukları ortaya konmuştur. Katılımcıların %60'ının konuşma becerisini geliştirme noktasında yurtdışı tecrübesine gereksinim duydukları, %40'ının ise daha fazla konuşma pratiği yapmak istedikleri görülmektedir. Literatür incelendiğinde konuşma becerisine yönelik yapılmış birçok çalışma ile karşılaşılmıştır. Ertürk ve Üstündağ (2007) yapmış oldukları çalışmalarında konuşma becerinin gelişiminde öğrencilere kendilerini rahat hissedebilecekleri bir ortam ve grup çalışması imkânlarının sunulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Gömleksiz ve Özkaya da (2012: 508) konuşma dersinin etkililiğine ilişkin Yabancı Diller Yüksekokulu öğrencilerinin görüşlerini inceledikleri çalışmalarında “öğrencilerin karşısındaki kişinin söylemek istediklerini oluşturmada kendisine yardımcı olması koşuluyla iletişim kurabilmede, o anki gereksinimine ilişkin basit sorular sorarak iletişim kurabilmede, bildik konulara ilişkin sorular sorarak iletişim kurabilmede ve bildik konu ve faaliyetler hakkında doğrudan bilgi alışverişini gerektiren basit işlerde iletişim kurabilmede yetersiz olduklarını” belirlemişlerdir. Göktürk ve arkadaşları da (2020) öğrencilerin konuşma becerisinin nasıl geliştirilebileceği sorusuna yanıt aradıkları çalışmalarında yaratıcı drama etkinliklerinin öğrencilerin konuşma becerilerini anlamlı bir şekilde geliştirdiği sonucuna ulaşmışlardır. Göktürk ve arkadaşları ayrıca bu uygulamaların öğrencilerin derslere yönelik tutumlarında olumlu yönde gelişim gösterdiğini tespit etmişlerdir.

Almanca Öğretmenliği öğrencilerinin konuşma becerisi bağlamında yaşadıkları problemlerin iyileştirilmesi noktasında Eğitim Fakültelerinde verilen “Konuşma Becerisi” derslerinin ders

saatlerinin ve kredilerinin artırılması; Almanca konuşulan bir ülke ile Erasmus programı vb. anlaşmaların yapılması ve öğrencilerin en az bir dönemlerini Almanca konuşulan bir ülkede geçirmeleri; öğrencilerin Goethe Enstitüsü ve DAAD gibi kurumlara yönlendirilmeleri; öğrencilerin konuşma pratiği yapabilecekleri aktivitelerin oluşturulması; Almanca Öğretmenliği bölümlerinin öğrencilerle konuşma aktiviteleri yapabilecek anadili Almanca olan personel (native speaker) istihdam etmeleri önerilmektedir. Ayrıca bu çalışmanın daha büyük bir örneklem grubuyla ve karma araştırma deseni ile yapılmasının daha kapsamlı sonuçlara ulaşmada faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Bekdaş, M. (2017). Yabancı Dil Öğretiminde Oyunların Konuşma Becerisine Etkisi. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 18-26.
- Boylu, E. & Çangal, Ö. (2015). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Bosna-Hersekli Öğrencilerin Konuşma Kaygılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(1), 349-368.
- Bozkurt, B. Ü. (2017). Türkçe anadili konuşucuları için konuşma becerisi değerlendirme çerçevesi önerisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(4), 924-947.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and resaerch design: Choosing among five approaches* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Demir, T. (2013). İlköğretim öğrencilerinin yaratıcı yazma becerileri ile yazma özyeterlik algısı ilişkisi üzerine bir çalışma. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2(1), 84-114.
- Doğan, Y. (2009). Konuşma becerisinin geliştirilmesine yönelik etkinlik önerileri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 185-204.
- Doğan, Y. (2010). Dinleme Becerisini Geliştirmede Etkinliklerden Yararlanma. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (27), 263-274.
- Ertürk, H. & Üstündağ, T. (2007). İngilizce öğretiminde konuşma becerisinin kazandırılmasında yazılı-görsel öğretim materyalinin erişime etkisi. *Dil Dergisi*, 136, 27-40.
- Göçer, A. (2015). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde konuşma becerisinin kazandırılması. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 21-36.
- Göktürk, Ö. Çalışkan, M. & Öztürk, M. S. (2020). Yaratıcı Drama Etkinliklerinin İngilizce Konuşma Becerisinin Geliştirilmesine Etkisi. *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi*, 10(1), 1-17.
- Gömlüksiz, M. N. & Özkaya, Ö. M. (2012). Yabancı Diller Yüksekokulu öğrencilerinin İngilizce konuşma dersinin etkililiğine ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 7(2), 495-513.
- Güçüyeter, B. Şeref, İ. & Karadoğan, A. (2019). Tutor destekli öğretim Model'inin yabancı öğrencilerin Türkçe konuşma becerilerine ve kaygı düzeylerine etkisi. *Atatürk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (64), 535-552.
- Hamzadayı, E, Büyükkiz, K. (2015). Türkçe Öğrenen Yabancı Öğrencilerin Konuşma Becerisi Öz-Yeterlik Algıları İle Kişilik Tipleri Arasındaki İlişki. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(1), 297-312.
- İşcan, A. (2016). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde okuma becerisi kazandırmada filmlerin kullanımı. *Turkish Studies*, 11(21), 487-500.
- Karatay, H. & Kartallıoğlu, N. (2016). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenme Tutumu İle Dil Becerileri Edimi Arasındaki İlişki. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(4), 203-214.

Korkmaz, Ö. & Murat, İnal. (2019). Eğitsel Oyunların Öğrencilerin Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenmeye Dönük Tutumlarına ve Konuşma Becerilerine Etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(4), 898-913.

Kurudayıoğlu, M. (2003). Konuşma eğimi ve konuşma becerisini geliştirmeye yönelik etkinlikler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (13), 287-308.

Özcan, M. (2015). Yabancı Dil Olarak Arapça Konuşma Becerisi Öğretiminde İletişimsel Yaklaşım Dayalı Etkinliklerin Kullanımı. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(10), 153-164.

Özmen, C. Güven, E. & Dürer, Z. S. (2017). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Konuşma Becerisi: Sesletime Yönelik Bir Uygulama Ve Etkinlik Önerisi. *Turkish Studies (Elektronik)*, 12(28), 593-634.

Temizyürek, F. (2007). Progressing speaking ability in second level of elementary education. *Journal of Faculty of Educational Sciences*, 40(2), 113-131.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

KONYA YÖRESİ GELENEKSEL KİRMEN ÖRNEKLERİ

Cavit Polat

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Güzel Sanatlar Bölümü, Kahramanmaraş Türkiye
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-00028917-372X>

Mehmet Akif Kaplan

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi, Kahramanmaraş Türkiye
ORCID ID: <https://orcid.org/000-00018389-334X>

ÖZET

Asırlardır devam eden dokumacılık sanatı, Anadolu'nun birçok yöresinde geleneksel olarak sürdürülmektedir. Bu yörelerden biriside Konya'dır. Konya; Selçuklu Devletinden aldığı tarihi ve kültürel zenginliğin birikimini mimarisi kadar dokuma sanatıyla da ön plana çıkmaktadır. Selçuklu döneminden başlayarak günümüze kadar Konya yöresi halı ve kilim örnekleri Anadolu'da önemli bir yer tutmaktadır.

Konya yöresi halı ve kilim dokumalarında kullanılan çeşitli araç ve gereçler işlevsellik boyutunun yanında estetik unsurlarda taşımaktadır. Dokumanın en önemli malzemesi olan ipin hazırlanması sürecinde, yünün eğrilmesi için kullanılan kirmen, bunlardan biridir. Bir çubuk üzerine geçirilmiş dört ahşap kollardan oluşan kirmenlerin kolları üzerine yapılan geometrik ve bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Araştırma ile Konya yöresinde dokumaların hazırlık aşamasında kullanılan geleneksel araçlardan olan kirmenin işlevsel, teknik ve süsleme özellikleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dokuma, Kirmen, Motifler

ABSTRACT

The art of weaving, which has been continuing for centuries, is traditionally continued in many regions of Anatolia. One of these regions is Konya. Konya; The historical and cultural richness of the Seljuk State comes to the fore with the art of weaving as well as its architecture. Starting from the Seljuk period, Konya region carpet and rug samples have an important place in Anatolia.

Various tools and equipment used in Konya region carpet and rug weaving have aesthetic elements as well as functionality. In the process of preparing the yarn, which is the most important material of weaving, Kirmen used for spinning the wool is one of them. The geometric and vegetal decorations made on the kirmen, which consists of four wooden arms attached to a rod, The functional, technical and ornamental features of the kirmen, which is one of the traditional tools used in the preparation phase of textiles in Konya region, were investigated.

Keywords: Weaving, Kirmen, Motifs

GİRİŞ

Tabiatta var olan yumuşak ve işlenebilir bitkilerin varlığını gören insanoglu ağaçların yapraklarını, ağaç dallarını ve otsu bitkileri giyim kuşam ve barınma ihtiyaçları için kendi hizmetine sunmuştur. Zamanla avlanma becerisiyle birlikte hayvanların derilerini sonrası ise yünlerini hem daha kullanışlı hem de uzun süreli dayanması nedeniyle tercih etmiştir. Elde edilen ürünlerin şekillendirilmesine yönelik araç ve gereçler deneme yanımıla yolu geliştirilerek yünün ip haline getirilmesi sağlanmıştır. Bu araçlardan biriside kirmendir.

Kirmen; geçmişte ağırşak, iğ, dönmec gibi isimler verilen şekilsel olarak farklı olsa da işlevsel olarak aynı olan bir döngü aletidir. Aynı uzunlukta artı şeklindeki pervanesi yapıya geçirilen çubukla oluşturulan, basit araç gereçlerle fazla bir emek harcanmadan ekonomik olarak yapılan eğirme aracıdır. Kirmen dokuma maddesinin temel kaynağı olan ipin eğirilmesi için kullanılır. İp üretiminde kullanıldığı bilinen en eski araçlardan birisidir.

Kirmenin ip eğirmede kullanılması sürecinde iplik iğ yada kirmen çubuğunun ucuna yapılan çentiğe çengele takılır veya ilmek atılır. Daha sonra iğ-kirmen aşağı sarkıtılırken el yardımıyla da hızla döndürülür, böylece dönüş hızıyla kendi etrafında tur atan kirmen, ham halde bulunan yünü döngünün etkisiyle bükerek iplik haline getirir(Aytaç, 1982:5)

Eşyaya hükmetme özelliğini kazanan insan; lifli ürünleri iki el arasında çevirerek şekillendirme becerisini de araçlar yardımıyla kazanmıştır (Yağan, 1978: 11). Kazılardan elde edilen tabletlerden, ilkel çağlarda insanlığın işleme özeliği olan ot ve bazı dalların liflerini eğirerek ip özelliğinde ürünler yaptığı yönünde ifadeler mevcuttur (Gürcüm, 2013: 56). Bitkisel lif işleme kültürünün, Paleolitik dönemde kullanıldığı ve zamanla dokumacılığa da öncülük ettiği bilinmektedir (Dölen, 1992: 2).Yine Neolitik devire ait iğlerin, kemikten yapılan ağırşakların bulunması bu dönemde insanların dokumacılık faaliyetlerini yürüttüğünün bir kanıtıdır (Yağan, 1978: 10).

İsmi her toplumda farklı şekilde ifade edilen; ama temel özellikleri ip yapımında kullanılan, ağırşak, iği, kirmen M.Ö. 3. binyıldan bu yana kadınların kullandığı malzemeler arasındadır. Eski Mezopotamya kültürlerinde, kirmen kadının gündelik yaşamında kullandığı önemli bir araçtır. Hitit ritüellerinde sıklıkla kullanılan bir özeliğe sahiptir (Çilingir Cesur, 2019:76) Kadının becerisini göstermesinde kirmen, Antik Çağda günlük yaşamındaki uğraşlar hakkında da bilgi vermektedir (Abay, 2016:338). Birçok toplumda olduğu gibi Bizans döneminde dokuma aletlerinden kirmenin resmetmeye değer bulunarak, kadınların dönemin sanatsal yapılarında bulunması ayrıcalık unsuru olmuştur (Doğar, 2011:52). Anadolu'da Çatalhöyük ve Hacılar gibi neolitik dönem buluntularında iplik eğrimi için yapılmış aletler bulunmuştur (Harmankaya, 1997: 12).

Selçuklu devletinin kültürel olarak etkin olduğu bölgelerden biri olan Konya Osmanlı Devletinde de bu özelliğini sürdürmüştür. Geniş bozkırları hayvancılık alanında imkanlar sağlayan Konya'nın et ve süt üretiminin yanında yün imkanları açısından da önemi büyüktür. Yünün ip haline getirilerek dokuma sektöründe kullanılmasına yönelik önemli merkezlerden biri olan Konya yöresi; kirkit, yün tarağı, tezgah gibi dokuma araç ve gereçleri bakımından zenginlik göstermektedir. Bunlar içerisinde özellikle kirmen süsleme özellikleri bakımından zenginlik barındırmaktadır. İşlevsellik kültürünün yanında süsleme çalışmalarıyla yöre insanının içinde taşıdığı bazı inançsal değerler kirmenler üzerine işlemiştir. Süslemelerde yaprak, hayat ağacı, su yolu, küpe, koç boynuzu, göz, gibi motifler basit oyma tekniğiyle süsleme unsuru olarak kullanılmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmada materyal inceleme ve derinlemesine arşiv taraması yöntemlerinden yararlanılmıştır. İncelemede Konya yöresine ait 13 adet kirmen örnek olarak çalışılmış, görselleri kullanılan kirmenler süsleme tekniği, motif özellikleri bakımından ele alınmıştır.

Çalışmada; 2015-2020 yılları arasında Konya’da yapılan alan araştırmasında elde edilen veriler değerlendirilerek, başta ticarethaneler olmak üzere, koleksiyonerler, ve dokuma faaliyetleri gerçekleştiren kişilerle görüşme yapılmıştır. Eldeki görsel öğelerden yararlanılarak şekil, süsleme, boyama özellikleri dikkate alınıp, kirmenlerin sınıflandırılması yapılmıştır.

BULGULAR

Değişen ve gelişen teknolojik imkanlar nedeniyle Anadolu’da geleneksel ip eğirme yöntemi kaybolmaya yüz tutmuş bir durumdadır. Ancak Konya’da konar göçer olarak hayvancılık yapan bazı yörelerde taşıma hafifliği ve yaşlılarca devam eden bir alışkanlık olarak, azda olsa kirmen kullanımı devam etmektedir. Bununla birlikte günümüzde geçmişten kalma bazı kirmenler aileler tarafından yadigâr anlayışıyla saklanmaktadır. Çalışma ile Tespit edilen bazı kirmenlerin görsel kayıtları üzerinden inceleme yapılarak, süsleme içerisinde kullanılan motiflerin Geleneksel Türk el sanatlarındaki yerleri ve önemleri üzerinde durulmuştur.

Örnek No: 1

Malzeme: Ahşap

Tekniği: Oyma

Kullanılan Motifler: Hayat ağacı

Ölçü (Kanat Uzunluğu): 15 cm

Bulunduğu Yer: Konya Özel Ticarethane

Form ve Süsleme Özellikleri: Kirmenin dört kolunda Ortada dalları aşağı bakan stilize bir hayat ağacı motifine yer verilmiştir. Başta dokuma sanatı olmak üzere Türk sanatının her alanında karşımıza çıkan hayat ağacı motifi kaynağını İslam öncesi Orta Asya Türk sanatından almaktadır. Ölümsüzlüğün, sonsuz hayatın sembolü anlamlarında geleneksel el sanatlarında yaygın kullanılan bu motifin kirmen sahibine uzun ömür temennisi ile yapılmış olduğu düşünülmektedir.

Fotoğraf 1. Yaprak motifli kirmen

Örnek No: 2

Malzeme: Ahşap

Tekniği: Oyma

Kullanılan Motifler: Yaprak Motifi

Ölçü (Kanat Uzunluğu): 14-cm-16 cm

Bulunduğu Yer: Özel Ticarethane

Form ve Süsleme Özellikleri: Kanat uzunlukları farklı ölçülerde olan ahşap kirmen, simetrik bitkisel süslemelere sahiptir. Tüm kanatlarda dış yüze bakan yarım yaprak motifi işlenmiş, ortalarında kalan kısım ise, simetrik düz çizgi şeklinde oymalar yapılarak boşluklarla doldurulmuştur.

Fotoğraf 2. Yaprak motifli kirmen

Örnek No: 3

Malzeme: Ahşap

Tekniği: Oyma

Kullanılan Motifler: Muska Motifi

Ölçü (Kanat Uzunluğu): 15 cm

Bulunduğu Yer: Konya Özel Ticarethane

Form ve Süsleme Özellikleri: Son derece ince işçilikli zengin bir süslemeye sahip olan kirmen, bitkisel kök boya ile açık kırmızı rengine boyanmıştır. Her bir kanatta kare içerisinde çapraz dilimleme yöntemiyle muska motifi ile sekiz adet rozet oluşturulmuştur. Her rozet arasına suyolu motifi işlenmiştir.

Fotoğraf 3. Yaprak motifli kirmen

Örnek No: 4

Malzeme: Ahşap

Tekniği: Oyma

Kullanılan Motifler: Suyolu, yıldız, bukağı

Ölçü (Kanat Uzunluğu): 19 cm

Bulunduğu Yer: Konya Ticarethane

Form ve Süsleme Özellikleri: Tüm kanatlarda farklı işçiliğin olduğu bu kirmen sıklıkla rastlanan simetrik süslemelere sahip kirmenlerden farklıdır. Alttaki kanat ile üstteki kanadın farklı bezemeye sahip olması devşirme olabileceği ihtimalini vermektedir. Alttaki kanadın süslemesinde sırayla simetrik olarak yıldız, suyolu ve bukağı motifleri vardır. Suyolu motif, yaşamı ve yeniden doğmayı simgeler. Yıldız motif, kare ve haç motif ile birlikte anlamsal bir bütünlük içerir ve bu bütünlük evreni simgelemektedir. Bukağı motif ise bağlılığı ve sonsuza

kadar sürecek olan birlikteliği ifade etmektedir (Erberk, 2002: 76, 86). Diğer kanadın tek tarafında uzanan ince iki sıra su yolu motifi bulunmaktadır. Kirmenin tüm kanatları lacivert ve beyaz renklerde nokta şeklinde boyanmıştır.

Fotoğraf 4. Su Yolu, yıldız ve bukağı, motifli kirmen

Örnek No: 5

Malzeme: Ahşap

Tekniği: Oyma

Kullanılan Motifler: Göz Motifi

Ölçü (Kanat Uzunluğu): 16 cm

Bulunduğu Yer: Ahmet Katırcı

Form ve Süsleme Özellikleri: Kanat uzunlukları eşit kesilmiş olan ahşap kirmen, simetrik üçgen formlu geometrik göz motifli süslemelere sahiptir. Tüm kanatlarda sekiz adet göz motifi bulunmaktadır. Motifin kenar bölümüne bakan bölümü kafes şeklinde bezenmiş, diğer üçgen formlar boş bırakılmıştır.

Fotoğraf 5. Göz motifi motifli kirmen

Örnek No:6

Malzeme: Ahşap

Tekniği: Oyma

Kullanılan Motifler: Muska, göz, çengel

Ölçü (Kanat Uzunluğu): 17 cm

Bulunduğu Yer: Konya Özel Ticarethane

Form ve Süsleme Özellikleri: Kirmen kanatları arasında farklı süslemelerin olması alt kanadın devşirme olduğunu göstermektedir. Kirmenin bezemeleri geometrik formdadır. Üst kanatta bezeme olarak basit formda muska motifi ve göz motifi bulunurken, alt kanatta ise basit formda yapılmış birbirini takip eden çengel motifi görülmektedir.

Fotoğraf 5. Muska, göz ve çengel motifli kirmen

Örnek No: 7

Malzeme: Ahşap

Tekniği: Oyma

Kullanılan Motifler: Hayat ağacı, natüralist çiçek(lale)

Ölçü (Kanat Uzunluğu): 20 cm

Bulunduğu Yer: Nurettin Özlü

Form ve Süsleme Özellikleri: Kanatlarda farklı işçiliğin olduğu kirmenin yapısal olarak devşirme olarak anlaşılmaktadır. İskelet gövdenin üstünde bulunan kanadın süslemesinde Ölümsüzlüğün, sonsuz hayatın sembolü anlamlarında kullanılan hayat ağacı motifi oyma yöntemiyle işlenmiştir. Geleneksel el sanatlarında yaygın kullanılan bu motifin kirmen sahibine uzun ömür temennisi ile yapıldığı düşünülmektedir. Kirmenin alt kanadına ise natüralist bitki bezemesi, lale çiçeğinin stilize edilmiş hali işlenmiştir.

Fotoğraf 6. Muska, göz ve çengel motifli kirmen

Örnek No: 8

Malzeme: Ahşap

Tekniği: Oyma

Kullanılan Motifler: Küpe Motifi

Ölçü (Kanat Uzunluğu): 15 cm

Bulunduğu Yer: Konya Özel Ticarethane

Form ve Süsleme Özellikleri: Simetrik ve geometrik süslemeye sahip olan kirmen bitkisel kök boya ile kırmızı renge boyanmıştır. Her bir kanat üzerine kare rozetler şeklinde oluşturulan oyma tekniği ile yapılmış küpe motifi bulunmaktadır. Küpe motifi evliliği, mutlu bir yuva kurma dileğini, kadınlardaki süslenmeyi simgeler. Anadolu kadınının yaşam kültüründe “küpe” motifinin önemli bir yeri vardır. Doğum ve çoğalma ile ilgili motifler arasında yer alır (Eldener, 2011: 42).

Fotoğraf 2. Küpe motifli kirmen

Örnek No: 9

Malzeme: Ahşap

Tekniği: Oyma

Kullanılan Motifler: Göz Motifi

Ölçü (Kanat Uzunluğu): 17 cm

Bulunduğu Yer: Konya Özel Ticarethane

Form ve Süsleme Özellikleri: Kirmenin kanatlarında iki bordürlü desen kompozisyonu vardır. Bordürlerde birbirini takip eden göz motifinin kafeslenmiş şekli oluşturulmuştur. Kötü gözle bakışı, nazarı önlemek için yaygın kullanılan Anadolu motiflerindedir.

Fotoğraf 2. Göz motifli kirmen

Örnek No: 10

Malzeme: Ahşap

Tekniği: Oyma

Kullanılan Motifler: Küpe Motifi

Ölçü (Kanat Uzunluğu): 19 cm

Bulunduğu Yer: Konya Özel Ticarethane

Form ve Süsleme Özellikleri: Simetrik ve geometrik kabartmalı oymalarla bezenmiş olan kirmenin tüm kanatlarındaki desen kompozisyonu aynıdır. Alt ve üst kanatlarda simetrik çift formda, birbirini takip eden küpe motifine benzer bezemeler vardır. Doğum ve çoğalma ile ilgili anlam yüklenen küpe motifinin genç yaştaki kirmen kullanıcılarına yönelik bir hediye mahiyetinde yapıldığı düşünülmektedir

Fotoğraf 2. Göz motifli kirmen

Örnek No: 11

Malzeme: Ahşap

Tekniği: Oyma

Kullanılan Motifler: Su yolu Motifi, eli belinde motifi

Ölçü (Kanat Uzunluğu): 18 cm

Bulunduğu Yer: Konya

Form ve Süsleme Özellikleri: Oldukça ince işçilikle bezenmiş kirmenin alt ve üst kanat bezemesi farklıdır. Geometrik desenlerle bezenmiş kirmenin üst kanattaki bezemesinde beş sıra şeklinde su yolu motifi yapılmıştır. İnce oyma ve kabartma ile yapılan bezeme motifler iyi bir el işçiliğiyle tüm bordürleri doldurmaktadır. Alt kanattaki bezeme ise yine ince bir işçilikle yapılmış eli belinde motifidir. Eli belinde motifi sıralı şekilde tüm kanat yüzeyini doldurmuştur.

Fotoğraf 2. Eli belinde ve su yolu motifli kirmen

Örnek No: 12

Malzeme: Ahşap

Tekniği: Oyma

Kullanılan Motifler: Sandık motifi

Ölçü (Kanat Uzunluğu): 16 cm

Bulunduğu Yer: Konya Özel Ticarethane

Form ve Süsleme Özellikleri: İnce işçilikle bezenmiş kirmenin alt ve üst kanat bezemesi bütün halinde aynıdır. Geometrik desenlerle bezenmiş kirmenin kanatlarındaki motif çift sıra sandık motifidir. İnce oyma ve kabartma ile yapılan bezeme motif iyi bir el işçiliğiyle tüm bordürleri doldurmaktadır. Anadolu'da çocuk beşiklerindeki oyma motiflerin çeyiz sandıklarına da işlenmesi ve sandıklı motifinin genellikle beşikörtüsü olarak kullanılmasından hareketle, sandıklı motiflerinin evlilik isteğini ve bebek beklentisini simgelediği bilinmektedir.

Fotoğraf 2. Sandık motifli kirmen

Örnek No: 13

Malzeme: Ahşap

Tekniği: Oyma

Kullanılan Motifler: Yaprak Motifi, Haç motifi

Ölçü (Kanat Uzunluğu): 13 cm

Bulunduğu Yer: Konya Özel Ticarethane

Form ve Süsleme Özellikleri: Kirmenin Üst kanat bölümünün yanları suyolu motifleriyle bordürlendirilmiştir. Kanat merkezinde rozet içine yerleştirilmiş haç motifi bulunmaktadır.

İslam öncesi Orta Asya Türk toplumlarında da gamalı haç (svastika) motifi koruyucu nazarlık ve tılsım anlamlarında kullanılmıştır. Türk-İslam sanatında gamalı haç (svastika) motifine kötülüklerden koruyucu, nazarlık, tılsım gibi anlamlar yüklenmiştir. Dokuma sanatında, halılarda ve düz dokumalarda gamalı haç kötülüklerden koruyucu sembol olarak karşımıza çıkmaktadır (Kardeşlik, 2011: 83).

Fotoğraf 2. Yaprak motifli kirmen

SONUÇ

Geleneksel Türk sanatları içerisinde önemli bir yere sahip olan dokumacılık kültürü kadar dokuma sürecinde kullanılan araç ve gereçlerde önemli bir yer tutmaktadır. Bunlardan biri olan kirmen aslında insanoğlunun pratik çözüm üretmedeki başarısını göstermektedir. Basit malzemelerle herkes tarafından kolayca yapılabilecek olan kirmen işlevsel özeliğinin yanında görselliğiyle de Anadolu da önemli bir süsleme alanıdır.

Bu çalışmada dokuma en önemli maddesi olan ipin şekillenmesini sağlayan kirmen ile ilgili eldeki görsel kayıtlardan faydalanarak Konya’da kirmenlerde bulunan süsleme özellikleri çalışılmıştır.

Anadolu’da yerleşim yerinde özellikle hayvancılığın yoğun olduğu yerlerde dokuma unsurları ile ilgili araç gereçler bulunmaktadır. Geçmiş dönemlere ait kirmen, ve kirmenlerde bulunan süsleme özelliklerinin bölgelere göre farklılıklar içerdiği görülmektedir. Üzerinde çalışılan kirmenlerde geometrik süslemelerle birlikte bitkisel süslemelerin daha az olduğu görülmüştür. Geometrik süslemelerde küpe, su yolu, sandık, muska, göz motifleri yoğun olarak kullanılan motifler arasındadır. Bitkisel motifler içerisinde ise yaprak, hayat ağacı ve çiçek motiflerin etkin olduğu görülmektedir. Bazı kirmenlerin devşirme yöntemiyle kanatlara eklendiği tespit edilmiştir.

Araştırmada kaybolmaya yüz tutmuş kirmenin gelecek nesillere aktarılması ve korunmasına yönelik olarak önemler alınmalıdır. Yazılı olmayan bu kültürün teknolojik gelişmeler nedeniyle kaybolmaya yüz tutmuş olması sürecinde kirmen örneklerinin belgelenmesi gelecek kuşakların bu kültürü tanımasını açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Aytaç, Çetin (1982), El Dokumacılığı, **MEB**, Yay. İstanbul.

Abay, N. (2016). “Konya Koyunoğlu Müzesinde Roma Dönemine Ait İki Stel“, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 35, s.329-342.

Çilingir C., S. (2019). “Eşyanın Cinsiyeti: Hitit Ritüellerinde Kadın”, **TÜBA-AR**, Sayı 24, s.73-89

Doğar, L. (2011). “Kadın Figürlü Bizans Seramikleri”, **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt XX, Sayı 2, s.45-60

Dölen E., (1992), “Tekstil Tarihi, Dünyada ve Türkiye’de Tekstil Teknolojisinin ve Sanayinin Tarihsel Gelişimi,” **Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yay. No.92/1 Matbaa Eğitimi Bölümü Yay. No. 6** İstanbul.

Eldener, Tülin K., (2011). “Yeni Dokunan Dekoratif Kilimler”, Eskişehir: **Anadolu Üniversitesi Yayınları**.

Erbek, M. (2002).” Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri,” **Kültür Bakanlığı**, Ankara.

Gürcüm, H.B. (2013), Tekstil Malzeme Bilgisi. **Yılmaz Matbaacılık**. İzmir.

Harmankaya, S. (1997), "Türkiye Neolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme", **TAY - Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-2: Neolitik**, Ege Yay., Cilt ISBN 975-807-010-X, İstanbul.

Kardeşlik, S. (2011). “Selçuklu ve Selçuklu Geleneğindeki Halılarda Kozmolojik ve İkonografik Boyut”, **Vakıf Restorasyon**, s. 2, 73–90.

Yağan, Şahin Y., (1978), Türk El Dokumacılığı, **Türkiye İş Bankası Kültür Yay.**, İstanbul

TÜRK SANATINDA CAMALTI RESMİ
REVERSE GLASS PAINTING IN TURKISH ARTS

Dr. Öğr. Üyesi Döne ARISOY

Kafkas Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Kars, Türkiye.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4894-0427>

ÖZET

Bir halk resmi olan camaltı resminin tarihi M.Ö. 3500 lere dayanmaktadır. Türk sanatının, üzerinde pek az araştırma yapılan alanlarından biridir. Toplumun gelenek görenek ve kültürel özelliklerinin, yapıldığı dönemin sosyal ve politik olaylarının en iyi yansıtıldığı çalışmalardan olmuştur. Bu resimlerin konu olarak malzemeleri: yazılar, manzaralar, armalar, mitolojik kahramanlar, hikâyeler ve efsaneler şeklindedir. Pek çok şekilde tanımlanan camaltı resimlerinin yapılışı, teknik olarak camın arka yüzeyine genellikle su bazlı (guaj boya, toz boya, akrilik boya vs.) boyalarla tasarımlar uygulanır ve resim tersten sergilenir. Halk ressamı tarafından camaltı resimleri kendi yarattığı üslup ve gelenekten uzaklaşmadan sanatçılar deneyimlerini, hayatın güzelliklerini ve insanların dini inançlarını estetik bir bakış açısı içinde cam yüzeyine uygulamışlardır. Çalışmada Neveser Aksoy Koleksiyonuna ait 6, Suna ve İnanç Kıraç Koleksiyonuna ait 1 adet resim yer almaktadır. Ayrıca aşama aşama fotoğraflandırılarak uygulanan iki adet camaltı resim örneği detaylı bir şekilde incelenmiştir. Araştırmada Türk sanatında köklü bir geçmişi olan camaltı resminin teknik özellikleri incelenip, toplumsal ve kültürel konumlarına rağmen günümüze kadar izlediği süreç ve estetik değerlerinin tanıtılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelime: Türk Sanatı, Camaltı Resmi, Estetik.

ABSTRACT

The reverse glass painting, a folk-art genre, dates back to 3500 BC. It is a field of Turkish arts, where only a few research have been conducted. Reverse glass painting best reflects the traditions, customs and cultural attributes of the society and the social and political events of its period. The topics of these paintings include texts, landscapes, badges, mythological heroes, stories and legends. In reverse glass painting, which has been described with several definitions, technically entail the application of designs on the reverse surface of the glass with water-based paints (gouache, powder, acrylic, etc.), and the front side of the painting is exhibited. Folk painters created reverse glass paintings based on their own styles and traditions, reflecting the artist's experiences, beauties of life and religious beliefs on glass surface with an aesthetic approach. The present study includes 6 paintings from the Neveser Aksoy Collection and 1 painting from the Suna and İnanç Kıraç Collection. Furthermore, two reverse glass paintings were analyzed in detail based on sequential photographs. The study aimed to investigate the technical properties of reverse glass painting, a historical Turkish art, and to introduce the reverse glass painting process and the aesthetic values of these paintings despite their social and cultural status.

Keywords: Turkish art, Reverse Glass Painting, Aesthetics.

GİRİŞ

1. Camaltı Resminin Tarihi

Cam üzerine resim yapma tekniğinin kökü çok eski çağlara kadar uzanmaktadır. M.Ö 3500-2500 yılları arasında Akdeniz ve Yakındoğu'nun önemli uygarlıklarından Babiller, Fenikeliler ve Mısırlılar tarafından kullanıldığı bilinen camın üzerine ne zaman resim yapılmaya başlandığı kesin değildir. Ama Yahudilerin ve doğulu cam ustalarının Hıristiyanlardan önce cam yüzeylerini boyadıkları bilinen bir gerçek olmuştur (Kıbrıs ve Ögel, 2005:13). Hıristiyanların saklandıkları, antik Roma devrinden kalma yer altı mezarlıklarında, boyalı cam parçalarına rastlanmıştır. Bizanslı cam ustalarının bu tekniği geliştirdikleri ve Constantinople'un Osmanlılara geçmesiyle Venedik'e kaçarak camaltı resim sanatının Avrupa da yeniden doğmasına önayak oldukları birçok yazı ve kitapta belirtilmiştir.

Sadece Avrupa da değil, daha sonra Asya, Afrika ve Amerika da pek çok ülkede de yaygın hale gelmiştir. Yapılan bu camaltı resimlerine, koleksiyoncuların ve batılı araştırmacıların ilgisi çok öncelerde başlamış ve halen devam etmektedir. Bu sanat dalı üzerine yazılar yazılmakta, sergiler, satışlar düzenlenmekte, kitaplar yayınlanmakta ve birçok ülkede sanatçılar bu teknikte çalışmalara devam etmektedirler. (Kınaytürk, 1995: 36)

Resim1. Neveser Aksoy Koleksiyonu, **Tanrı Krişna**, 49 x 35 Cm, HİNDİSTAN.

Resim 2. Neveser Aksoy Koleksiyonu, **Meryemana ve Kutsal Üçlü**, 29 x 25 Cm.
ROMANYA.

Endüstri Devrimi'nden ve Taş Baskı resmin keşfedilmesinden sonra camaltı resmi yok olmaya yüz tutmuş, Kandinsky, Klee gibi sanatçıların bu konuya dikkati çekmesiyle Picasso, Duchanp, Moholy-nagy, Kokoschka gibi sanatçılar cam üzerine çalışmıştır (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 2008:287).

Camaltı resim sanatı, Türk halk resminin önemli bir dalını oluşturmaktadır. Ülkemizde 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl başlarında büyük bir gelişme gösteren camaltı resimleri, işledikleri konular bakımından genellikle dinsel kökenli oldukları için halk tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Bu resimlerin insanı nazara, hastalıklara, türlü afetlere karşı koruyucu bir güce sahip olduklarına ve buldukları yere bereket, bolluk getireceklerine inanılmıştır. Bu anlamda camaltı resimleri, taşbaskı duvar resimleri (levhaları) gibi başta evler olmak üzere; cami, tekke, türbe gibi dini mekanların, kahvehanelerin ve çeşitli dükkanların duvarlarını süslemiştir. <http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR&sectionID=1&articleID=468&bhcp=1>

Çalışma yönteminin basit, camın ucuz ve malzemenin kolay bulunur olması sanatçılara önemli bir ek gelir sağlamış, cam ve ayna işiyle uğraşan esnaf da camaltı resimler yapmıştır.

Türk el sanatları arasında yer alan cam işlerinin ilk örnekleri, mimaride kullanılan alçı vitray tekniğidir. Daha sonraları cam, çoğunlukla mutfak eşyası olarak günlük yaşama girmiştir. Memlükler ve Eyyübiler döneminde camın kullanım alanları artmış, Selçuklularda ise oyma, basma ve perdahlama gibi teknikler geliştirilerek, cam resim yapılabilen yüzeyler olarak kullanılmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde cam üretimi yapan atölyelerin açılması, camın kullanım alanının hem coğrafi olarak, hem de estetik olarak genişlemesinde etkili olmuştur. Cam, Türkiye'de üretilmeye başlandıktan sonra, İstanbul ve saray dışına taşarak, Anadolu'nun çeşitli kentlerinde de resim yapılabilen bir yüzey olmuştur. <http://www.arkofcrafts.com/tr/koleksiyonlar/cam-alti-boyama>

Resim 3. Neveser Aksoy Koleksiyonu(M. Ali Katrancı), **Şahmaran**, 47,5 x 60 Cm.

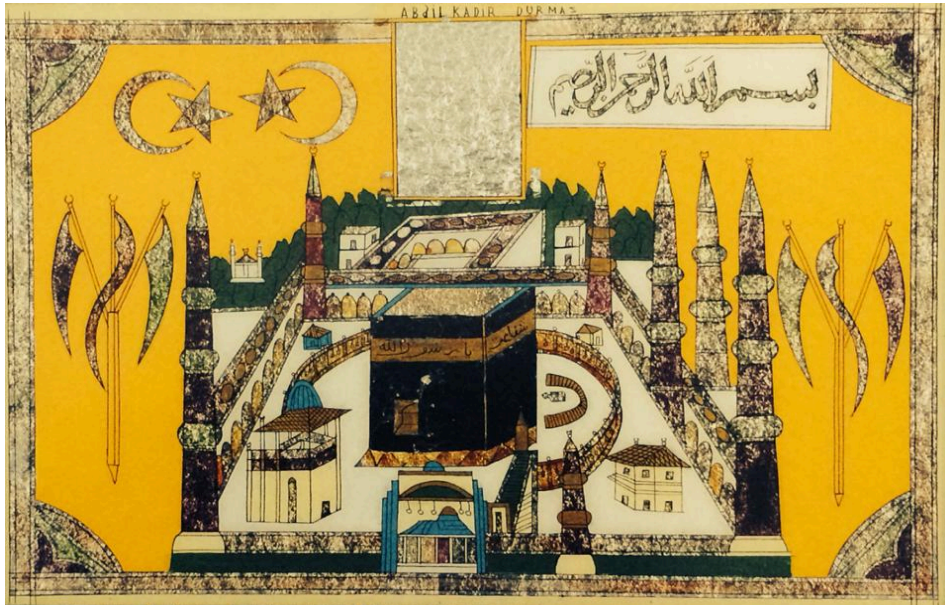
Resim 4. Neveser Aksoy Koleksiyonu, **Çifte Şahmaran**, 29,5 x70 Cm. TÜRKİYE.

Bu resimlerin Türkiye'de yaygın olmasına gelince; bu, uzun bir çiraklık dönemi gerektirmeden, sadece camı, kopya edilecek modelin üzerine koymaktan ibaret bir tekniğin kolaylığıyla açıklanabilmektedir. Şüphesiz camaltı ressamları önceleri titiz bir şekilde büyük emeklerle çalışarak tek örnekler yapmakla işe başlamışlar. Ama daha sonraları büyük siparişlerin etkisiyle bu bireysel sanat, seri üretime dönüşmüştür. O kadar ki aynı resmin pek çok benzer örnekleri yapılmaya başlanmış. Çünkü cam malzemesinin avantajı, şeffaflığı sayesinde büyük serileri mümkün kılan, bir resmi kopya ederek çoğaltmaya yaraması olmuştur. <http://www.akademiktarih.com/pdfler/store/serdarbasaran3.pdf>

Resim 5. Neveser Aksoy Koleksiyonu, **Besmeleli Gelin Aynası**, 61 x 65 Cm.

Çok yaygın olan gezgin satıcılık, modellerin dağılımını kolaylaştırdığından, değişik kaynaklı camaltı resimler çok farklı yerlere ulaşabilmişlerdir. Ancak bu bulunan örneklerin hangi merkezin üretimi olduğunu belirlemeyi güçleştirmiştir. Ama şurası bir gerçektir ki camaltı resimlerin büyük çoğunluğu İstanbul da yapılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul, bu tip resimlerin yapıldığı, halka sevdirdiği ve yaygınlaştırıldığı ilk kent olmuştur. İstanbul'u sanatçılar, değerli yazı ve yazı- resim kompozisyonlar, imparatorluk armaları, ünlü camiler ve halkın övünç duyduğu Midilli, Mesudiye, Yavuz gibi gemileri ve Hicaz demir yolunun resimlerini çalışmışlardır (Kıbrıs ve Ögel, 2005:26).

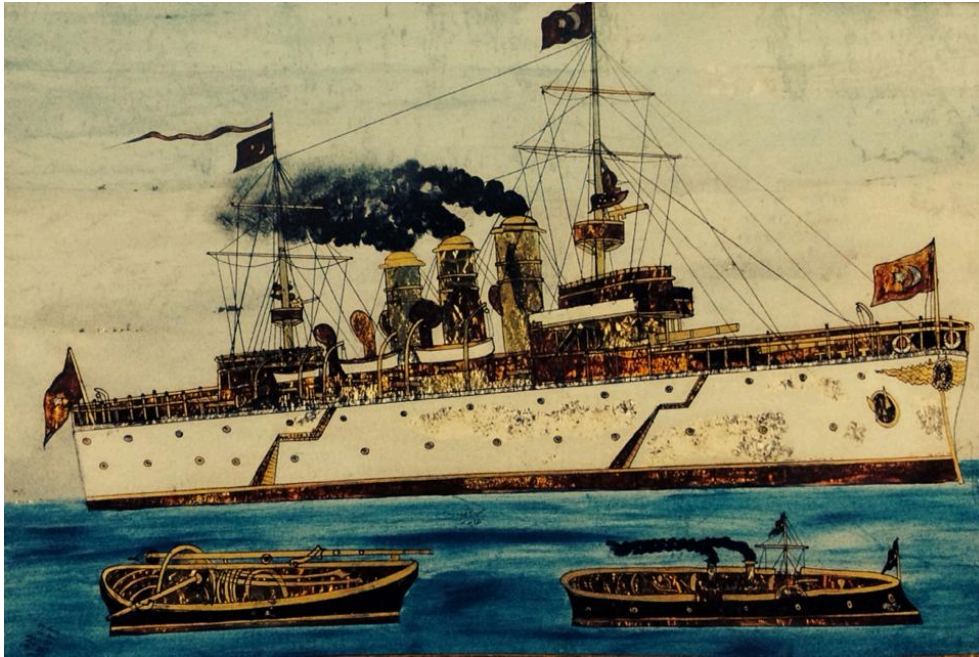
Resim 6. Neveser Aksoy Koleksiyonu (Abdülkadir Durmaz), **Üzeri Besmeleli Kabe Görünümü**, 44,5 x 64,5 Cm. TÜRKİYE.

Türk camaltı resimleri batılı örneklerden sadece konuları bakımından değil, teknik ve stil bakımından da farklıdır. Sanatçılar, minyatürlerde olduğu gibi camaltı resimlerde de renkleri yüzeysel olarak kullanmış, figürlere ışık-gölge hacim vermeye çalışmamışlardır. Türk camaltı resimleri, aslında klasik Batı resmine tepki gösteren ve 20.yüzyılın başında modern resmi tanımlayan sanatçıları yaptığı gibi, düz boyanmış renklerin bir araya gelmesinden yüzeysel bir resim olmuştur. (Kıbrıs ve Ögel, 2005:27)

Neveser Aksoy, Mevlüt Akyıldız, Erol Eti, Fikret Otyam ve Ercan Parlak gibi profesyonel sanatçılar uzun süreden beri camaltı resim tekniğinde çalışmalarını sergiledikleri gibi, son yıllarda Mehlika Baş, Zati Erbaş, Nevin İşlek, Aynur Ocak, Bülent Oran ve Evren Yeni gibi sanatçılarda bu tekniğe ilgi duyup, geleneksel konulardan da esinlenerek yapıtlar üretmeye ve sergiler açmaya başlamışlardır.

Bu gün İstanbul ve Ankara gibi kentlerimizde, kırılmadan günümüze kadar gelebilmiş ender halk sanatı örneği camaltı resimlerin, koleksiyoncuların ve sanat severlerin artan ilgisiyle yok olmaktan kurtulup duvarları süslemesi, çağdaş sanatçıların bu tekniğe ilgi gösterip tanınmasına katkıda bulunmaları, antikacı ve galericilerin bu sanatçıları desteklemesi, açılan sergi ve yayımlanan kitaplar, camaltı resim sanatına verilmesi gereken değerin anlaşılması açısından sevindirici olmuştur (Kıbrıs ve Ögel, 2005:34).

Resim 7. Suna ve İnanç Kırış Koleksiyonu, **Mecidiye Kruvazörü**, 47 x72 Cm, TÜRKİYE.

Halk sanatları, özellikle de belirli bir teknik çevresinde biçimlenen sanatlar, ülkeden ülkeye kaçınılmaz benzerlikler göstermişler. Bu benzerlikleri doğuran şey de onları üreten, çoğunlukla eğitimsiz, doğaya ve toprağa yakın insanların, ülkeden ülkeye kıtadan kıtaya pek değişmeyen naifliği, saf yürekliliği olmuştur genellikle.

Ne var ki, böyle bir sanat dalını değişik coğrafyalardan örnekleriyle inceleme olanağı bulduğumuzda, bu yaratı alanında benzerliklerin yanı sıra çok büyük çeşitliliklerin de gözlemlendiğini ve belirli bir tekniğin sınırları içinde bile inanılmaz zenginliklerin kaynaştığını görmüşüzdür.

26 Ekim 2005 - 08 Ocak 2006 tarihleri arasında açılan Camaltında Devr-i Alem sergisi, bu olguyu çarpıcı bir biçimde gözler önüne seren bir derleme olmuş. Değerli sanatçı Neveser Aksoy'un, dünyanın dört bir yanından camaltı resmi örnekleriyle oluşturduğu büyük koleksiyon esas alınarak ve ondan yapılmış bir seçmeyle hazırlanan sergi, Ömer Bortaçına, Renan ve Sinan Genim, Suna ve İnan Kıraç koleksiyonlarından katkılarla zenginleşmiş bize, ülkemizde ve dünyada büyük ölçüde unutulmaya yüz tutmuş bir sanatın rengarenk dünyasını kat etme olanağını vermiştir. Sergide ve katalogda yer alan, dört kıtadan seçilmiş iki yüze yakın camaltı resmi, bu sanatın değişik coğrafyalara göre ne tür farklılıklar sergilediğini ve -daha da önemlisi - Anadolu Camaltı sanatının bu yelpazede ne denli etkileyici, ne denli benzersiz bir yer tuttuğunu göstermiştir.

<http://www.peramuzesi.org.tr/Sergi/Camaltinda-Devri-Alem/74>

2. Camaltı Resminin Yapılışı

Camaltı resim, bir camın arka yüzeyine toz boya, guvaj boya, yağlıboya, hatta günümüzde akrilik boyayla yapılmış resimlere verilen genel addır. Soğuk bir teknikle gerçekleştirilen cam altı resimleri, görünüşte kağıt, ahşap, duvar yada tuval üzerine yapılmış resimlere benzerler; ama çalışma yöntemleri bu resimlerin tam tersidir. Cam yüzeyde ters bir süreç izlemektedir. Camın üzerine yapılan resim, bitip ters çevrildiğinden, üstten alta diyebileceğimiz bir yöntem uygulanmaktadır.

Halk ressamı tarafından toplumumuzun kültürü ve gelenekleri doğrultusunda inanç ve duygularını dile getiren camaltı resimlerinde kullanılan teknik; Resimde detaylar, imza ve tarih son safhada oluşurken, cam üstüne çalışmada (ki bu üst daha sonra alt olacaktır), işe önce resmin deseni ve en üstte görünen detaylarla başlamak, imza ve tarihi en baştan koymak gerekir. Daha sona çizgiler arasındaki yüzeyler, en son olarak da arka fonda görünen renkler boyanır. Renkler üst üste kullanıldığı zaman birbirlerini örttüklerinden, onları düzeltmek ve rötuş yapmak da imkansızdır. Camaltı resimde yüzeye ilk olarak çizilen desen, üstüne sürülen boya tabakalarına rağmen, cam yüzeyinde görünür kalır. Camın arkasına bakıldığında, sadece büyük renk lekeleri görülür (Kıbrıs ve Ögel, 2005:11). Cam altı resimler, resmin yüzey ölçüsüne bağlı olarak farklı kalınlıklarda kullanılan camlar üzerine yapılabilmektedir. Ayrıca, cam yüzey, vernik görevi üstlenerek boyanın zaman aşımına uğramasını engellemekte, renklere saydam bir görünüm kazandırarak parlaklık sağlamaktadır. Cam altı resimlerinin en belirgin özelliği, renklerin valörsüz kullanılmasıyla figür ve biçimlerde ışık veya gölgenin dolayısıyla da hacim etkisinin bulunmamasıdır. Renkler yan yana geldiğinden ve yüzey boyama yöntemi kullanıldığından iki boyutlu betimlemeler yapılmaktadır. Aynı zamanda belli bir kompozisyon kaygısı olmaması ve perspektif kullanılmaması minyatür resimle olan yakınlığını da açıklamaktadır.

<http://www.arkofcrafts.com/tr/koleksiyonlar/cam-alti-boyama>

Guvaj gibi suyla karıştırılan boyalarla çalışılırken, renkler üst üste geldiğinde karışım bozulacağından, sanatçılar resme önce guvaj boyayla başlasalar bile daha sonra yağlıboya ile devam eder, böylelikle yağlı boya yağlıboya yaşken silinse bile, kurumuş olan guvaj renkleri bozulmadan koruyabilirlerdi. Aynı korumayı vernikle karıştırılmış toz boyalarla sağladıkları görülmüştür (Kıbrıs ve Ögel, 2005:11).

Camaltı resimlerin ilgi görmesinin nedeni camın resme bozulmazlık ve devamlı bir parlaklık sağlamasından kaynaklanmakta. Tozlanan cam, bezle kolayca silindiği için, resim tekrar renklerinin tüm canlılığına kavuşmaktadır.

Bu eserlerin sevilen, tutulan özellikleri yanında bir kusuru da vardır; o da camların çok çabuk kırılıp dağılmasıdır. Bu nedenle bu eserlerin çok azı günümüze ulaşabilmiştir.

Resim 8. Döne Arısoy, **Soyut**, 30 x 45 Cm, 21.01.2015, KARS.

Resim 9. Döne Arısoy, **Soyut**, 30 x 45 Cm, 27.01.2015, KARS.

Resim 10. Döne Arısoy, **Soyut**, 30 x 45 Cm, 2015, KARS

Camaltı resim tekniği Avrupa da sadece duvara asılan tablolarla değil, dekoratif amaçla el sanatları ve mobilya çalışmalarında da uygulanmıştır. Camaltı resimler tepsileri, tabakları, madalyonları, şeker kutularını, çerçeveleri, aynaları, müzik kutularını, saat kadranlarını, portatif sunakları, adak için yapılmış nesnelere, masaları, paravanları, konsolları ve tek ayaklı küçük yuvarlak masaları süslemede yaygın biçimde kullanılmıştır.

Türkiye ye gelindiğinde, eskiden bu tekniğin tepsilerde, şişe içi yazılarında, hattatların çalışma malzemelerinin bulunduğu kutu kapaklarının iç ve dış yüzeylerinde, sandıkların dış kaplamalarında, dükkan ve kütüphane tabelalarında, aynalarda ve bunların çerçevelerinde yaygın biçimde kullanıldığı görülmektedir.

Ayna camaltı tekniklerinde, genellikle iki teknik uygulanmıştır: Birincisinde cam levhanın bir bölümüne yazı yazılmış yada resim yapılmış, sonrada arkasına sürülen sır karışımıyla cam ayna haline dönüştürülmüştür. İkinci bir teknikte ise hazır aynanın üzerine istenilen desen kazınıp, bu kısımlar daha sonra boyayla örtülmüştür. Bu teknik özellikle Çin de, 18. Yüzyıl sonuyla 19. Yüzyıl başında çok moda olmuştur. (Kıbrıs ve Ögel, 2005:12)

Resim 11. Döne Arısoy, **Kapadokya**, 29 x 42 Cm, 23. 11. 2014, KIRŞEHİR.

Türk camaltı resimlerinde fon genelde siyah, beyaz ya da mavi renkte boyanmıştır. Yazılı kompozisyonlarda zemin boyasız bırakıldığında, cam levhanın arkasına konan kağıt, karton tahta, ayna ve hatta desenli kumaş parçasının, hem renkleri dış etkenlerden koruma, hem de resmin fon rengi olma gibi iki işlev vardır. Resme değişik bir görünüm kazandıran bu malzemelerin kullanılması Türk camaltı resimlerini diğer ülke örneklerinden ayıran en önemli özelliklerden biri olmuştur.

Yazı ve yazı-resimli kompozisyonlar, çoğu zaman dekoratif iri çiçekler, çiçek buketleri ve çelenler ya da geometrik şekillerle, küçük çiçeklerden oluşmuş bordürlerle süslenmiş, kimi zamanda kırmızı perdeli bir dekorda gösterilmiştir. Perde motifi, Avrupa camaltı resimlerinde de sık rastlanan bir elemen olmuştur. (Kıbrıs ve Ögel, 2005:27)

Camaltı resimlerinde görünen konular şöyle sınırlandırılmıştır:

- 1- Yazılar (Besmele, Allah ve peygamberlerin isimleri, Kur'an dan ayetler).
- 2- Yazı-resimler (camiler, ibrikler, meyveler, Süleyman'ın mührü, kuşlar, Eshab-ı kehf, gemisi, Mevlevi sikkesi, Bektaşî, Alevî, Nakşîbendî tarikatlarının sembolleri, Hz Ali'nin kılıcı, Ah minel aşk).
- 3- Manzaralar (Mekke, Medine görünümleri, camiler, Hicaz demiryolu, Ah minel aşkly manzaralar, meşhur gemiler).
- 4- Halk hikayeleri ve efsaneler, insanlı kompozisyonlar, (Şahmeran, Hz. Ali'nin savaşları, Hz. Ali ve devesi, Hz. Muhammed'in kanatlı atı Burak, halk kahramanlarının boynuzlu deve güreşi, Hz. İbrahim'in oğlunu kurban edişi, sultanları gösteren tören resimleri, insan, hayvan ve sembollerden oluşan kompozisyonlar).
- 5- Armalar (Kınaytürk, 1995:37, 38).

SONUÇ

Halk resimleri, kültürel ve toplumsal birlik oluşturan tüm toplulukların ürünleridir. Camaltı resimlerine toplumun dünya görüşü, dini, geleneği, günlük hayatı ve bunlar doğrultusundaki sağduyusu yansır.

Halk resimlerinin imgelem gücü ve kültürel içeriğinin farkında olan, az sayıda araştırmacı ve sanatçı olduğu görülmektedir. Halk sanatı bütününe içinde yer alan camaltı resimlerini uygulayan sanatçılar, sosyal ve kültürel grupların belirli zamanlarda kimliklerini ortaya koymak ve onu kabul gördürmek için araçsallaştırdığı bir üslup olmuştur. Camaltı resimleri, geçmişten günümüze kültürel değerlerimizi taşımak ve aktarmak konusunda yadsınamaz bir yerde durmaktadır.

Bu resim ustaları, kendine özgü biçimleri ile gelenekten kopmadan birikimlerini günümüze kadar taşımışlardır. Değişen çağ ve hızla gelişen teknolojinin etkisinde, hayatın güzelliklerine ve zenginliğine farklı bir estetik bakış getirmişlerdir.

Toplumsal kimlik nesiller boyunca çeşitli araçlarla aktarılmıştır. Resim sanatı bu araçların en önemlilerinden biridir. Bu araştırmada inceleme konusu yaptığımız camaltı resimleri kültürel kodlarla hareket etmiştir. Camaltı resimleri, sanattan kopmadan estetik zenginlik ve biçimsel duyarlılığı gözeterek modern resmin içinde harmanlanarak nesilden nesile aktarılmaktadır.

KAYNAKÇA

Barışta, H. Ö. (2005). *Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatları*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, ANKARA

Yazarı belirsiz. (2008). *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, 1.cilt, Yem Yayın, İSTANBUL.

Kıbrıs, B. Ögel, Z. (2005). *Camaltında Devr-i Alem*, Pera Müzesi Yayını 4, İSTANBUL.

Kınaytürk, H. (1995). *Sanat Çevresi Dergisi* 200. Sayı, İSTANBUL.

Nas, E. (2016) Türk Halk Resminde Eklektik Bir Üslup: Camaltı Resimler, Milli Folklor, Sayı 112.

<http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR&sectionID=1&articleID=468&bhcp=1>

<http://www.akademiktarih.com/pdfler/store/serdarbasaran3.pdf>

<http://www.arkofcrafts.com/tr/koleksiyonlar/cam-alti-boyama>

<http://www.peramuzesi.org.tr/Sergi/Camaltinda-Devri-Alem/74>

SAĞLIK HİZMETİ İHRACATI VE ULUSLARARASI TIP VE ECZACILIK ÜRÜNLERİ TİCARETİ BAKIMINDAN TÜRKİYE VE ASYA ÜLKELERİ: AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER ANALİZİ

Şule BATBAYLI

Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat,

ORCID ID: 0000-0002-0836-9203

ÖZET

Sağlık hizmeti ihracatı ve ithalatı günümüzde giderek yaygınlaşan bir sektör olmaktadır. Ülkeler gelir akımlarını çeşitlendirmek için sağlık hizmetinin dış ticaretini yapma eğilimine girmişlerdir. Özellikle Türkiye ve bazı Asya ülkeleri sağlık turizminde, dünyada ilk on ülke içine girmeyi başarmışlardır. Söz konusu ülkeler GATS kapsamında belirtildiği şekli ile bu hizmeti sunmaktadır. Bunun yanı sıra söz konusu sektörün tamamlayıcısı niteliğinde olan tıbbi ürünlerin ticareti de etkilenmektedir. Bu bağlamda, çalışmada, Türkiye, Hindistan, Singapur, Çin, Tayland ve Malezya için tıp ve eczacılık ürünlerinin ihracatında uzmanlaşma seviyeleri ve rekabet gücü analiz edilmiştir. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğün ölçülmesi için, Balassa Endeksi, Net Ticaret Endeksi ve İhracat-İthalat Oranı endekslerinden yararlanılmıştır. Ayrıca, bu analizler 5411, 5413, 5414, 5415, 5416 ve 5419 kodlu ürünlere 2000-2019 dönemi için uygulanmıştır. Sonuçlara göre, Türkiye, Tayland ve Malezya, tıbbi ürünlerin ihracatında büyük oranda rekabet dezavantajına sahiptir. Ancak, Türkiye, 5414 kodlu üründe rekabet avantajı bulunmaktadır. Hindistan ve Çin bazı ürünlerde güçlü rekabet avantajı yakalamıştır. Ayrıca, Çin ve Hindistan hariç diğer ülkeler tıbbi ürün ihracatında uzmanlaşma yakalayamamışlardır. Sadece Singapur, 3 ürünün ihracatında uzmanlaşmıştır. Sonuç olarak, Türkiye, Tayland ve Malezya sağlık hizmeti ihracatında uzmanlaşmasına rağmen tıbbi ürün dış ticaretinde uzmanlaşma gösterememişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Hizmeti İhracatı, Tıp ve Eczacılık Ürünleri, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Analiz, Asya Ülkeleri, Türkiye

ABSTRACT

Healthcare exports and imports are becoming an increasingly widespread sector today. Countries have made foreign trade of health services in order to diversify their income flows. Especially, Turkey and some Asian countries are among the top ten countries in health tourism in the world. These countries present this service as specified in the GATS. In addition, the trade of medicinal products that are supplementary to the sector in question is important. In this context, the study, level of specialization and competitiveness in export of medical and pharmaceutical products was analyzed for Turkey, India, Singapore, China, Thailand and Malaysia. Balassa Index, Net Trade Index and Export-Import Ratio Index were used to measure the revealed comparative advantage. In addition, these analyzes was included 5411, 5413, 5414, 5415, 5416 and 5419 on the 2000-2019 time period. According to the results, Turkey, Thailand and Malaysia, has largely competitive disadvantage in export of medicinal products. However, there is competitive advantage of Turkey in product 5414 code. India and China have strong competitive advantage in some products. In addition, other countries except China and India have not been able to achieve specialization in export of medical products. Singapore alone has specialized in the export of 3 products. As a result, although Turkey, Thailand and Malaysia specialize in healthcare exports, they have not been able to specialize in foreign trade of medical product.

Keywords: Export of Health Services, Medical and Pharmaceutical Products, Revealed Comparative Advantage Analysis, Asian Countries, Turkey.

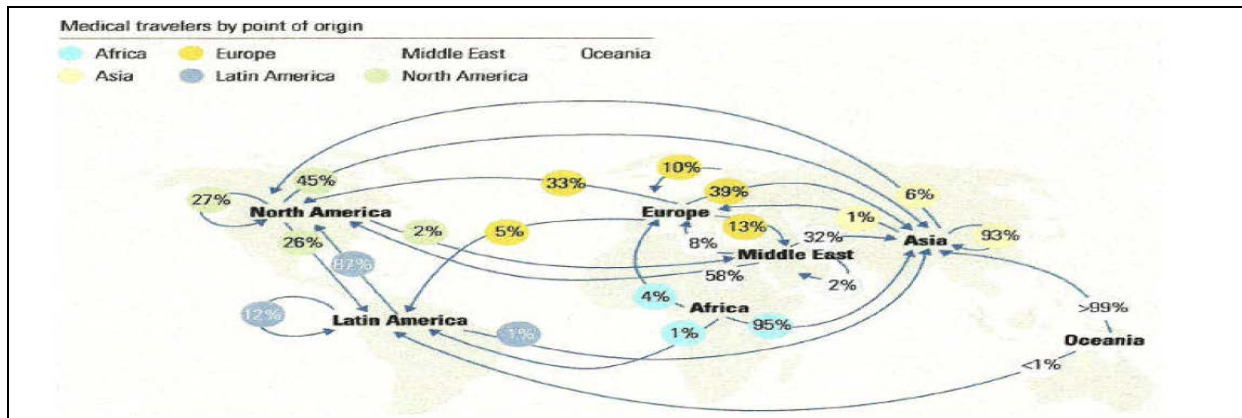
GİRİŞ

Sağlık hizmeti ihracatı, 19. yüzyıldan beri uygulanmakta olup sağlıklı olmak için kaplıcalara gidilmesini ifade etmektedir. Günümüzde, sağlık hizmeti ihracatı, yeni bir ticari alan olarak geliştirilmiştir. Böylece sağlık hizmetinin diğer ülkelerde uygulanmasına olanak tanımıştır (Jackson ve Barber, 2015: 20-21). Sağlık ve diğer hizmetler, ilk olarak 1 Ocak 1995 tarihinde, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyesi ülkelerce imzalanan, Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması (GATS) ile resmileştirilmiştir. Bu anlaşma ile hizmetlerin prosedürleri, disiplinleri, kapsam ve sınırları belirlenmiştir. Ayrıca, hizmetin nasıl uygulanacağı da 4 biçimde belirlenmiştir: Sınır ötesi ticaret, yurt dışında tüketim, ticari varlık bulundurma ve gerçek kişilerin hareketliliği (WTO, 2021). GATS'ın 4 biçimi şöyledir (Smith, Chanda ve Tangcharoensathien, 2009:594, (Global Affairs Canada, 2013)):

- Sınır ötesi ticareti, sağlık hizmeti açısından e-sağlık olarak adlandırılmakta ve bilginin iletişim teknolojileri ile deniz aşırı ülkelere taşınması anlamındadır. Teletıp tavsiye, piyasa araştırma raporları, uzaktan eğitim ya da mimari çizim gibi tüm hizmetleri kapsamaktadır.
- Yurt dışında tüketim, çoğunlukla sağlık turizmi ile ilişkilidir. Burada hastaların hareketliliği karmaşıktır; gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Bir turist ya da öğrencinin hizmeti tüketmek için başka ülkeye gitmesi, örnek verilebilir.
- Ticari varlık bulundurma, doğrudan yabancı yatırımları ifade etmektedir. Sermayenin bir ülkeden diğer ülkeye taşınması sonucunda gerçekleşmektedir. Yeni hastane, klinik, teşhis merkezi kurma ya da var olan kurumu satın alma şekillerinde uygulanmaktadır. Bunun dışında bankacılık ve otelcilik gibi hizmet alanlarını da içermektedir.
- Gerçek kişilerin hareketliliği, sağlık sunucularının kendi ülkesi dışında bir ülkeye gitmesini ifade etmektedir. Bu hareketlilik geçici olarak oluşturulur. Bir mühendisin de yurt dışında hizmet vermesi yine bu kapsamdadır.

Dünyada sağlık hizmeti ihracatı ve sağlık hizmeti ithalatının hareketi Şekil 1'de gösterilmektedir. (Şekil teknik olarak düzeltilmediği için İngilizce dilinde alınması tercih edilmiştir.) Buna göre, hareketin büyük çoğunluğu Asya ve Amerika Kıtası'na olmaktadır. Çalışmada dikkate alınan Asya ülkelerinin sağlık hizmeti ithalatçıları arasında, yine Asya ülkelerinin bulunduğu dikkat çekmektedir.

Şekil 1. Uluslararası Sağlık Hizmeti Ticaretindeki Hareketlilik

Kaynak: Iordache ve Ciochină, 2014:65

Sağlık hizmeti ihracatında özellikle Tayland, Hindistan, Kore, Filipinler, Malezya, Türkiye, Singapur ve Tayvan önde gelen ülkeler arasında sayılmaktadır. Ayrıca, hastanelerin uluslararası alanda yetkinliğini belgeleyen Joint Commission International (JCI) akkreditasyon kuruluşu Çin’de dahil Asya ülkeleri ve Türkiye’den pek çok sağlık tesisini onaylamıştır (Aydın ve Aydın, 2015: 4-5). Bununla birlikte, Çin ve Hindistan, sınır ötesi ticaretini en çok gerçekleştiren ülkeler arasında yer almaktadır. Bu bakımdan, Çin ile Hint şirketleri teletıp alanına yaptıkları büyük yatırımlarla, Afrika’ya canlı uzaktan bağlantı ile sağlık hizmeti sunmaktadır (Deloitte, 2020: 38). 2018’de, Tayland sağlık hizmetini 3,42 milyon uluslararası hastaya sunmuştur. Kanser tedavisi, organ nakli, estetik, kalp tedavileri gibi birçok alanda hizmet vermiştir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 15.04.2021: 8).

Tablo 1, analiz için seçilen ülkelerin sağlık hizmetinin hizmet ticaretinde ne kadar yer kapladığını göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye’nin en büyük paya sahip olduğu gözlenmektedir. Daha sonra Malezya ve Tayland gelmektedir.

Tablo 1. Uluslararası Sağlık Hizmeti Ticaretinin toplam Hizmet Ticaretindeki Payı

2018	% Toplam Hizmet Ticareti	
	İhracat	İthalat
Türkiye	1.6	0.1
Çin	0.7	0.5
Hindistan	0.1	0
Malezya	0.9	0.1
Singapur	0.2	0.1
Tayland	0.9	0

Kaynak: WTO (25.03.2021)

Sağlık hizmeti ihracatı ile tıbbi ürün ticaretinin birbiri ile ilgisi, yabancı hastalara sunulan hizmet, ilaç ve diğer malzemelerin maliyetinin hasta tarafından karşılanmasından, gelmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2017:4). Bu bağlamda, Tablo 2 seçilen ülkelerin hem sağlık hizmeti dış ticareti hem de ürün dış ticareti birlikte verilmiştir Karşılaştırma yapmaya olanak veren tabloya göre Türkiye sağlık hizmeti dış ticaretinde en fazla veren ülkedir. Ancak, tıp ve eczacılık ürünlerinde Türkiye dış ticaret açığı vermektedir. Çin hem hizmet ticaretinde hem de mal ticaretinde dış ticaret açığı vermektedir. Hindistan ile Singapur ise her iki ticaret şeklinde de dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir. Malezya ile Tayland sağlık hizmeti dış ticaretinde iyi olmasına rağmen, farmakolojik ürün bakımından ithalatının yüksek olduğu gözlenmektedir.

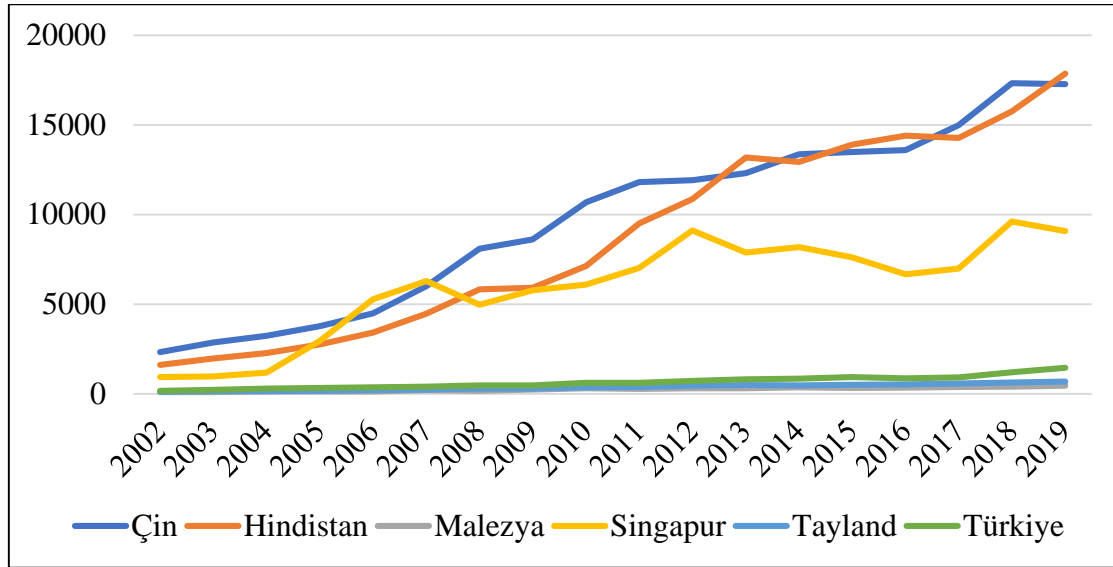
Tablo 2. Uluslararası Sağlık Hizmeti ve Tıbbi Ürün Dış Ticaretinin Karşılaştırılması

2019 (Milyon ABD \$)	Sağlık Hizmeti		Tıp ve Eczacılık Ürünleri	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
Türkiye	1 013.00	16	1.458	5.294
Çin (2017)	1 605.43	2 233.70	14.986	26.237
Hindistan	144.91	31.08	17.859	4.456
Malezya (2018)	365.49	37.24	404	1.708
Singapur	341.82	148.37	9.074	3.621
Tayland	726.11	20.87	675	2.572

Kaynak: WTO (25.03.2021)

Çin ve Hindistan, Brezilya, Rusya gibi ülkelerle birlikte küresel ilaç pazarında öne çıkma eğilimleri ile dikkat çekmektedir. “Pharmerging” piyasalar olarak ifade edilen söz konusu ülkeler ilaç sanayinde hızla ilerlemektedir (A&T Bank, 2019: 6-7). Bununla birlikte, Singapur, Güney Doğu Asya’da, gerek lojistik gerekse de ticaret ve finans bakımından önemli bir ülkedir. Ayrıca, sağlık hizmeti ve tıbbi teknoloji, Ar-Ge, üretim merkezleri sayesinde Singapur, dış ticaret fazlası veren bir ekonomidir (Karlı, 2018: 4,9). Grafik 1’den de görüldüğü üzere, Çin, Hindistan ve Singapur ilaç sektörü ihracatında pozitif bir şekilde ayrıştıkları gözlenmektedir.

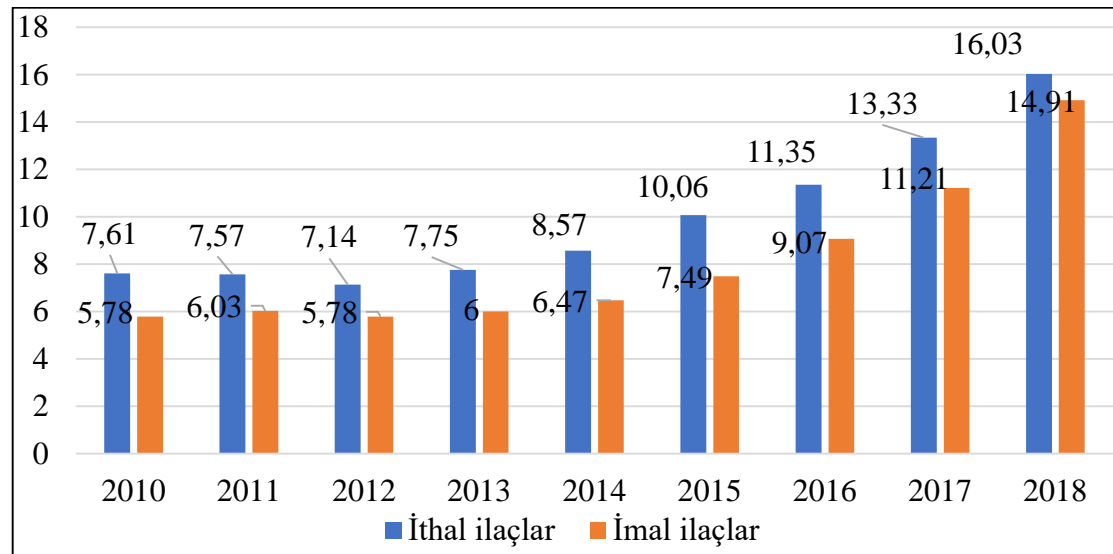
Grafik 1. Tıp ve Eczacılık Ürünü İhracatı

Kaynak: WTO (25.03.2021)

Türkiye’de ilaç sektörü, jeopolitik konum gereği üretimde merkez olma yolunda ilerlemektedir. Zamanında gerçekleştirilen Ar-Ge yatırımları ile etkili sonuç alma yolunda ilerlemektedir (KPMG, 2021). Grafik 2 incelendiğinde, Türkiye’nin ilaç üretim ve ithalatı yıllar itibari ile artmaktadır. Ayrıca, üretiminin, ithalatından daha hızlı arttığı görülmektedir.

Grafik 2. Türkiye İlaç Üretimi ve İthalatı

Kaynak: İEİS (25.03.2021)

YÖNTEM

Çalışmada SITC sınıflandırmasına göre 54 kodlu tıp ve eczacılık ürün grubunun alt kalemleri olan ve veterinerlik dışındaki dört digit ürünler üzerinden analiz uygulanmıştır. Veriler UNComtrade ve World Integrated Trade Solution (WITS) sitelerinden alınmıştır. 2000-2019 periyod için Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi ile test edilen ürünler şunlardır:

5411 kodlu ürün provitaminler ve vitaminler (542'nin dışındakiler),

5413 kodlu ürün antibiyotikler (542'nin dışındakiler),

5414 kodlu ürün bitkisel alkaloidler, tuzları, eter, ester-türevleri (542'nin dışındakiler),

5415 kodlu ürün hormonlar, türevleri, hormon yerine geçen steroidler (542'nin dışındakiler),

5416 kodlu ürün glikozitler, bazı özler, antiserumlar, aşılarda vb ürünler,

5419 kodlu ürün ilaçlar dışındaki eczacılık ürünleridir.

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler analizi olarak en çok kullanılan Balassa Endeksi'nin matematiksel gösterimi şöyledir (Balassa, 1965):

$$BRCA_{ik} = \frac{X_{ik}/X_{it}}{X_{wk}/X_{wt}}$$

X_{ik} i ülkesinin k malı ihracatı ve X_{it} i ülkesinin toplam ihracatını ifade etmektedir. X_{wk} ise dünyanın k malı ihracatı ve X_{wt} dünyanın toplam ihracatıdır. Balassa endeksi değerleri şu şekilde yorumlanabilmektedir (Hinloopen ve Marrewijk, 2000:18);

$0 < BRCA \leq 1$ Rekabet avantajı yoktur (dezavantajı vardır),

$1 < BRCA \leq 2$ Zayıf derecede rekabet üstünlüğü vardır,

$2 < BRCA \leq 4$ Orta derecede rekabet üstünlüğü vardır,

$4 < BRCA$ Güçlü rekabet üstünlüğü vardır.

Ülkelerin seçilen ürün bakımında ihracatta uzmanlaşma seviyelerini belirten ihracat ile ithalat oranı endeksi şöyledir (Saboniene, 2009:52);

$$EIRI_{i,k} = \ln \left[\frac{\frac{X_k^i}{X_t^i}}{\frac{M_k^i}{M_t^i}} \right]$$

X_k^i , i ülkesinin k malı ihracatı, X_t^i ; i ülkesinin toplam ihracatı, M_k^i , i ülkesinin k malı ithalatı ve M_t^i ; i ülkesinin toplam ithalatıdır. Yorumlanması şu kriterlere göre olmaktadır (Erkan ve Batbaylı, 2018: 311):

$EIRI > 0,50$ Uzmanlaşma bulunmaktadır, (✓)
 $-0,50 < EIRI < 0,50$ Uzmanlaşma marjinal sınırdadır, (-)
 $EIRI < -0,50$ Uzmanlaşma yoktur. (X)

Net Ticaret Endeksi bir ülkenin ticaret uzmanlık seviyesini belirlerken, ticaretin avantajını hesaplamaktadır. Net ticaret ile toplam ticaret hacmini oranlayarak bulunmaktadır (Jelacic, 2020:72). Matematiksel gösterimi (Balassa ve Noland, 1989:175):

$$NTI_{i,k} = \frac{X_k^i - M_k^i}{X_k^i + M_k^i}$$

Sonuçlar, ülkenin net ticaret pozisyonunu ortaya koymaktadır. Sonuç eğer pozitif çıkarsa ülke net ihracatçı, negatif çıkarsa net ithalatçıdır (Amighini, 2005:211).

BULGULAR

Dikkate alınan 6 ürün grubu ve 6 ülke için üç ayrı analiz uygulanmıştır. Tablo 3, Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük sonuçlarını vermektedir. Buna göre Türkiye sadece bitkisel alkaloidler ürün grubunda (5414), zayıfta olsa, dünyaya karşı bir ihracat rekabet avantajı yakalamıştır. Tayland ve Malezya hiçbir üründe rekabet avantajı sağlayamamıştır. Çin ve Singapur iki ürün grubunda dünyaya karşı ihracat rekabet avantajı sağlarken, Hindistan üç üründe ihracat rekabet avantajı yakalamıştır.

Tablo 3. Balassa Endeksi Sonuçları

BRCA	Türkiye	Tayland	Çin	Hindistan	Malezya	Singapur
5411	0,05	0,36	2,98	1,33	0,2	2,43
5413	0,09	0,12	1,83	3,74	0,1	0,62
5414	2,09	0	0,64	4,86	0,02	0,13
5415	0,01	0	0,51	0,48	0,06	1,88
5416	0,04	0,02	0,19	0,44	0,05	0,51
5419	0,2	0,35	0,8	0,38	0,09	0,25

Kaynak: Comtrade veri tabanı kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 4, seçilmiş ülkeler ve ürünlerin ihracat-ithalat oranı sonuçlarını vermektedir. Türkiye, sadece bitkisel alkaloidler ürün grubunun (5414) ihracatında uzmanlaşma göstermiştir. Tayland, diğer eczacılık ürün grubunun (5419) ihracatında uzmanlaşması marjinal sınırdadır, diğerlerinde uzmanlık gösterememektedir. Malezya hiçbir ürünün ihracatında uzmanlaşmamıştır. Çin bu hesaplama göre en iyi konumda iken, Hindistan ve Singapur da çoğu üründe uzmanlaşma yakalayamamışlardır.

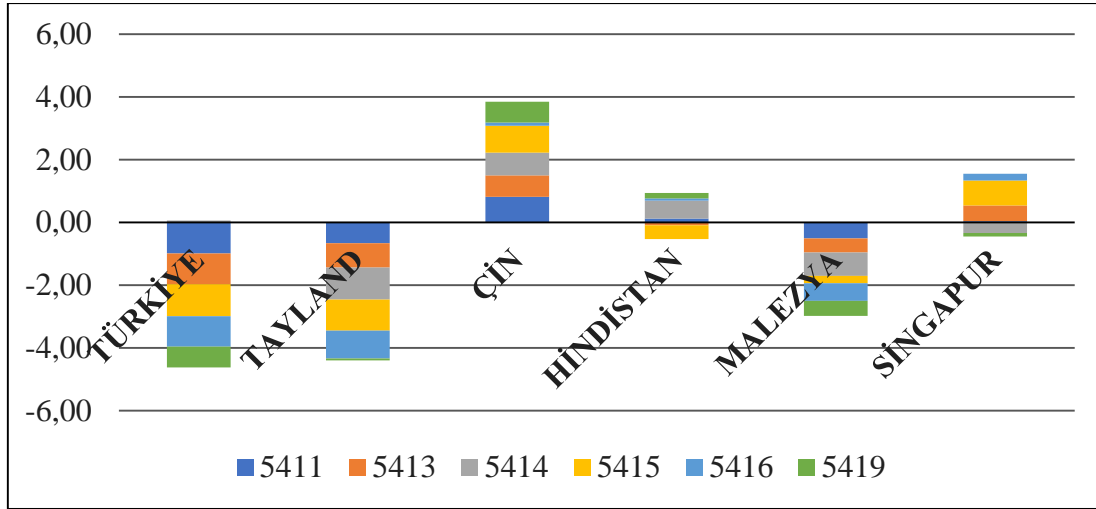
Tablo 4. İhracat-İthalat Oranı Endeksi Sonuçları

EIRI	5411	5413	5414	5415	5416	5419
Türkiye	X	X	√	X	X	X
Tayland	X	X	X	X	X	—
Çin	√	√	√	√	—	√
Hindistan	√	—	√	X	√	√
Malezya	X	X	X	X	X	X
Singapur	—	√	X	√	—	—

Kaynak: Comtrade veri tabanı kullanılarak hesaplanmıştır.

Grafik 3'teki NTI endeksi sonuçları da EIRI sonuçlarını desteklemektedir. Türkiye, Tayland ve Malezya çoğu üründe net ithalatçı iken, Hindistan ve Singapur çoğu üründe net ihracatçı konumundadır. Çin ise tüm ürünlerde net ihracatçıdır.

Grafik 3. Net Ticaret Endeksi Sonuçlarına Göre Ürün Sayıları

Kaynak: Comtrade veri tabanı kullanılarak hesaplanmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sağlık hizmeti ihracatında öne çıkan önemli Asya ülkeleri ve Türkiye için tıbbi ürün dış ticaretindeki ihracat performansları değerlendirilmiştir. Buna göre özellikle Türkiye sağlık hizmeti dış ticaretinde en fazla veren ülke olmasına rağmen, tıbbi ürün bakımından bitkisel alkaloidler (5414) ürünü hariç tüm ürünlerde net ithalatçıdır. Sağlık hizmetinin ihracatında nispeten iyi olan Malezya ve Tayland ise söz konusu ürünlerin hiçbirinde net ihracatçı olamamıştır.

Balassa sonuçlarına göre antibiyotikler ürün grubunun ihracatında dünyaya karşı rekabet avantajı bulunan Hindistan'ın, ithalat değerlerinin de hesaplama dahil edilmesi ile bulunan NTI sonuçlarına göre, söz konusu üründe net ithalatçı olduğu gözlenmiştir. Ayrıca, BRCA'ya göre sadece iki üründe rekabet avantajı olan Çin'in, NTI sonuçlarına göre tüm ürünlerde net ihracatçı olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte, EIRI sonuçlarına göre Çin'in tüm ürünlerin ihracatında uzmanlaşma göstermiştir, glikozitler, antiserumlar ve aşular (5416) üründe uzmanlaşma marjinal sınırdadır.

Sonuç olarak dünyada ilaç sanayinde öne çıkan Çin, Hindistan ve Singapur, sağlık hizmetinde de oldukça yüksek ihracat seviyesine sahiptir. Türkiye, Tayland ve Malezya ise sağlık hizmeti ihracatındaki iyi performansını ilaç sanayinde henüz gösterememiştir.

Son olarak, ülkeler hem yerli ilaç üretiminde ilerleme hem de sağlık hizmetini yurt dışına sunmada ilerleme sağlayabilirlerse, hizmet ticareti ile mal ticareti gerçekleştirilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

Amighini, A (2005). Chine in the International Fragmentation of Production: Evidence From the ICT Industry. *The European Journal of Comparative Economics*, 2 (2), pp: 203-219.

Aydın, G., ve Aydın, B. K (Temmuz 2015). Dünyada ve Türkiye'de Sağlık Turizmi Pazarlama Uygulamaları ve Karşılaştırmalı Durum Analizi. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, Sayı: 16*, ss. 1-21.

- A&T Bank** (2019). *İlaç Sektörü*. Ekonomik Araştırmalar Departmanı.
- Balassa, B** (1965). Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage. The Manchester School of Economic and Social Studies, 99-123.
- Balassa, B., ve Noland, M** (1989). The Changing Comparative Advantage of Japan and the United States. *Journal of the Japanese and International Economies* 3,, pp. 174-188.
- Canada** (2013, 07 30). *Services Trade: Modes of Supply Snapshot*. Global Affairs Canada: <https://www.international.gc.ca/trade-agreements-accords-commerciaux/wto-omc/gats-agcs/modes.aspx?lang=eng> adresinden alındı
- Deloitte** (2020). *Sağlık ve İlaç Sektörü 2020 Öngörülleri*. Deloitte Centre for Health Solutions.
- Erkan, B., ve Batbaylı, Ş** (2018). Foreign Trade Specialization Level of the Fragile Five Economies: Comparative Sectoral Analysis. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches, Vol:4, Issue:9*, pp.306-319.
- Hinloopen, J., ve Marrewijk, C. V** (2000). On the Empirical Distribution of the Balassa Index. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 1-35.
- Iordache, C., ve Ciochină, I** (2014). Medical Tourism Industry Challenges in the Context of Globalization. *Strategii Manageriale, Vol VII, Iss 2,, pp. 62-70*.
- İEİS.** (2021). <http://www.ieis.org.tr/ieis/tr/>(Dated accessed: 25.03.2021).
- Jackson, L. A., ve Barber, D. S** (2015). Ethical and sustainable healthcare tourism development: A primer. *Tourism and Hospitality Research, Vol. 15(1)*, pp.19-26.
- Jelacic, E** (2020, September 28-30). Sustainability of Forest-Based Industries in the Global Economy Proceedings of Scientific Papers. WoodEMA, i. a. -International Association for Economics and Management in Wood Processing and Furniture Manufacturing. Vinkovci, Croatia, Croatia: WoodEMA, i.a.-International Association for Economics and Management in Wood Processing and Furniture Manufacturing, University of Zagreb, Faculty of Forestry, Competence Centre, Ltd.
- Karlı, H** (2018). *Singapur Medikal Sektörü Ülke Raporu (2018)*. Ankara: Singapur Ticaret Müşavirliği, T.C. Ticaret Bakanlığı.
- KPMG** (2021, 04 15). *Sektörel Bakış 2020-İlaç Raporu*. <https://home.kpmg/tr/tr/home/gorusler/2020/03/sektorel-bakis-2020-ilac.html> adresinden alındı
- Saboniene, A** (2009). Lithuanian Export Competitiveness: Comparison with other Baltic States. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics(2)*, pp. 49-57
- Smith, R. D., Chanda, R., ve Tangcharoensathien, V** (2009). Trade in health-related services. *Trade and Health*, pp. 593-601.
- T.C. Sağlık Bakanlığı** (2017 Perşembe, Temmuz 13). "Uluslararası Sağlık Turizmi Ve Turistin Sağlığı Hakkında Yönetmelik". Resmi Gazete, Sayı:30123. Ankara: T.C. Cumhurbaşkalığı.
- T.C. Ticaret Bakanlığı** (15.04.2021). *Tayland Pazarı*. Ankara: T.C. Ticaret Bakanlığı Dış temsilcilikler ve uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü.
- UnComtrade** (2021). <https://comtrade.un.org/>(Dated accessed: 25.03.2021).
- WITS** (2021). <https://wits.worldbank.org/> (Dated accessed: 25.03.2021).
- WTO** (2021). <https://www.wto.org/> (Dated accessed: 25.03.2021).

WTO (2021, 04 02). *The General Agreement on Trade in Services (GATS): objectives, coverage and disciplines.* World Trade Organization:
https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/gatsqa_e.htm adresinden alındı

ORTAOKUL MATEMATİK DERS KİTABI İÇERİKLERİNİN TEKNOLOJİ KULLANIM DÜZEYİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Gülcan TURAN BEDER

MEB, Cumhuriyet Ortaokulu, Iğdır, Türkiye

ORCID ID: 0000-0001-9514-977X

Burcu YILDIRIM

MEB, Atatürk Yatılı Bölge Ortaokulu, Selim, Kars, Türkiye

ORCID ID: 0000-0001-7699-1515

Dr. Öğr. Üyesi Hilal YILDIZ

Kafkas Üniversitesi, Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Matematik Eğitimi Anabilim Dalı, Kars,
Türkiye

ORCID ID: 0000-0001-9841-9130

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, ortaokul matematik ders kitaplarında teknoloji kullanımına hangi düzeyde yer verildiğini her bir sınıf düzeyi ve öğrenme alanı için incelemektir. Bu kapsamda Milli Eğitim Bakanlığı'nca önerilen ve 2020-2021 eğitim öğretim yılında Kars ve Iğdır illerinde kullanımı tercih edilen, özel yayınevi basımı olan 5., 6., 7. ve 8. sınıf matematik ders kitapları incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı çalışmada verilere betimsel analiz tekniği uygulanmıştır. Ders kitaplarında teknoloji kullanımına yer veren içerikler Hughes'in (2005) öne sürdüğü teknoloji kullanım düzeyleri olan Düzey-1 (değiştirme), Düzey-2 (genişletme), Düzey-3 (dönüştürme) göz önünde bulundurularak analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda teknoloji kullanımına yer veren içeriklerin en çok 8. sınıf seviyesinde yer aldığı, diğer sınıf seviyelerindeki kitaplarda ise çok sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Teknoloji kullanımına fırsat veren içeriklerin büyük bir çoğunluğu geometri ve ölçme öğrenme alanına ilişkin ünitelerde bulunmaktadır. İncelenen kitaplarda yer alan içeriklerin teknoloji kullanım düzeyi bakımından genel olarak Düzey-2 (genişletme) seviyesinde kaldığı, teknolojinin çoğunlukla hatasız çizim ve hesaplama yapmak, öğrenilen bilgilerin doğrulanması amacıyla kullanıldığı belirlenmiştir. Öğrencilerin matematiksel ilişkileri keşfederek bilgilerini kendilerinin yapılandırmasına imkân tanıyan Düzey-3 (dönüştürme) seviyesinde teknoloji kullanımına ders kitaplarında yeterince yer verilmediği görülmüştür. Bu sonuçlar göz önünde bulundurularak ders kitaplarında teknoloji kullanımına yer veren içeriklerin hem sayısının hem de teknoloji kullanım düzeylerinin artırılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: matematik ders kitabı, teknoloji kullanım düzeyi, matematik öğretimi

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the level of technology usage in middle school mathematics textbooks for each grade level and learning domain. For this purpose, 5, 6, 7 and 8 grade mathematics textbooks which are recommended by the Ministry of National Education and preferred to be used in Kars and Iğdır provinces in the 2020-2021 academic year were examined. Textbooks belong to private publishing houses. Document review, one of the qualitative research methods, was used in the study and descriptive analysis technique was

applied to the documents. The contents of the use of technology in the textbooks were analyzed considering the technology usage levels suggested by Hughes (2005), Level-1 (Replacement), Level-2 (Amplification), Level-3 (Transformation). As a result of the research, it was seen that the contents related to the use of technology were mostly at the 8th grade level, and the number of them in the other grade levels was quite limited. Most of the contents that allow the use of technology are in units related to geometry and measurement learning domain. It has been determined that the contents of the books generally remain at Level-2 (Amplification) in terms of technology usage level. Technology is mostly used to make accurate drawings and calculations, and to verify the learned information. It has been observed that the use of Level-3 (transformation) technology, which allows students to explore mathematical relationships and construct their knowledge, is not sufficiently included in the textbooks. Considering these results, it has been suggested to increase both the number of content that includes the use of technology in the textbooks and the level of technology usage.

Keywords: mathematics textbook, technology usage level, mathematics teaching

GİRİŞ

Teknolojik gelişmeler hayatımızın birçok alanı için olduğu gibi etkili bir matematik öğretim ortamı oluşturmak için de büyük fırsatlar sunmaktadır. Ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların raporlarında öğrenme ortamlarına teknoloji entegrasyonunun gerçekleştirilmesinin önemine değinildiği görülmektedir (ISTE, 2008; MEB, 2015; NCTM, 2000). Uluslararası Eğitim Teknolojileri Birliği (ISTE, 2008) öğretmenlerin dijital çağa uygun olarak öğrenme ortamlarını tasarlamaları ve geliştirmelerinin gerekliliğine değinirken, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB,2015) matematik öğretiminde teknolojik kaynakları kullanabilme konusundaki öğretmen yeterliliğine vurgu yapmaktadır.

Bilimde ve teknolojide yaşanan bu sürekli ve hızlı değişim öğretim programlarında da yeniliğe gitmeyi gerektirmiştir. 2018-2019 eğitim öğretim yılında yeni öğretim programları kullanılmaya başlanarak, bilimsel ve teknolojik ihtiyaçlara uyum sağlanması amaçlanmıştır. İlköğretim matematik öğretim programında 5., 6., 7. ve 8. sınıflardaki kazanımlara ve işlenişine baktığımızda birçok yerde teknoloji ibaresini görmemiz bu durumun göstergesidir (MEB, 2018).

Derslerde işlenecek içeriğin genel çerçevesi öğretim programlarıyla çizilmekte ve ders kitaplarıyla örneklendirilerek öğretmen ve öğrencilerin kullanımına sunulmaktadır (Sevimli ve Kul, 2015). Öğretim programlarının amacına ulaşmasında ders kitaplarının etkisini göz ardı edemeyiz (Arslan ve Özpınar, 2009). Ders kitapları, eğitim öğretim faaliyetleri için öğretmene kılavuzluk etmekte ve böylece yapılan öğretiminin niteliğini etkileyen en önemli unsurlardan biri olarak ele alınmaktadır (Işık, 2008; Kul, Sevimli ve Aksu, 2018).

Ders kitaplarında teknolojiye nasıl yer verildiğine, öğretmenin uygulamada nasıl rol oynaması gerektiğine bakmak teknoloji entegrasyonunun başarılı olup olmadığını görmekte yol gösterici olacaktır. Öğretmen ve öğrencilerin birlikte çalışabildiği içerikler kitapta yer almalıdır. Entegrasyonun yanlış anlaşılması, sadece sunum aracı olarak kullanılması öğrenciyi aktif kılıcı bir davranış olmayacaktır (Arslan, 2016). Teknoloji destekli matematik uygulamalarının öğrencilerin muhakeme yeteneklerini geliştirdiği, neden-sonuç ilişkisi kurmalarında yardımcı olduğu, öğrencilere zenginleştirilmiş bir öğrenme ortamı oluşturduğu bilinmektedir (Kutluca ve Tum, 2021). Eğitimin teknolojiyle buluşmasıyla düşünen bireyler yetiştirmek hedeflenmektedir (Öztemel, 2018). Teknolojiyi öğrenme-öğretme süreçlerinde başrol

vereceğimiz içeriklerde öğrenmeyi bireyselleştiren, öğreneni merkeze alan tasarımlar olmalıdır (Sevimli ve Kul, 2015).

Hughes(2005) teknoloji kullanımı için 3 düzey olduğunu öne sürmüştür. Düzey-1(Değiştirme-Replacement), öğretmenin sadece ortam değiştirmek amacıyla teknolojiden yararlandığı seviyedir (Hughes, 2005). Bir öğretmenin tebeşirle tahtaya yazabileceği bilgileri sunum olarak hazırlayıp ekrana yansıtması, tablet ve kalem programı kullanarak soru çözümlerinin ekran üzerinde yapılması teknolojinin bu düzeyde kullanımına örnektir. Teknoloji olmadan da gerçekleştirilecek eylemler teknoloji kullanılarak yapılmış olur (Demir ve Özmantar, 2013; Hughes, 2005, Kaleli-Yılmaz, 2012).Düzey-2 (Genişletme-Amplification), teknolojik araçların öğretim sürecinde bazı eylemlerin hızlı ve etkili olarak yapılmasına imkan tanıdığı seviyedir (Hughes, 2005). Sınıf içi rutinlerde ve uygulamalarda köklü değişiklikler yapılmasına gerek yoktur (Akkoç ve ark., 2011; Demir ve Özmantar, 2013; Hughes, 2005). Bir öğretmenin doğrusal denklem sistemleri konusunu anlatırken Derive yazılımını kullanarak denklem grafiklerini hızlı ve hatasız bir şekilde çizmesi, trigonometri konusunu işlerken trigonometrik değerleri hesap makinesi veya bilgisayar yardımıyla hızlı ve hatasız bir şekilde hesaplaması teknolojinin bu düzeyde kullanımına örnektir (Kaleli-Yılmaz, 2012). Düzey-3 (Dönüştürme-Transformation), öğretim sürecindeki rutinlerde köklü değişiklikler yapılarak işlenen konuyla ilgili öğrencilerin derin kavramsal anlamalarını sağlayacak öğrenme ortamlarının tasarlandığı seviyedir (Hughes, 2005). Öğrencilerin matematiksel ilişkileri keşfederek, genellemelere ulaşmaları sağlanır. Dinamik yazılımla çeşitli dik üçgenler oluşturarak hipotenüsün karesinin dik kenarların kareleri toplamına eşit olduğunu öğrencilere keşfettirmek Düzey-3'e örnek verilebilir. Matematik eğitimine başarılı bir şekilde teknoloji entegrasyonunun sağlanabilmesi için geleneksel uygulamaların dışına çıkılarak Düzey-3 seviyesinde teknoloji kullanımına yer verilmesi önemlidir.

Ders kitaplarının teknoloji yönünün incelendiği çalışmalara bakıldığında 2013-2014 eğitim öğretim yılının (Sevimli ve Kul, 2015) ve 2018-2019 eğitim öğretim yılının (Ayyıldız, Salihoğlu ve Güven, 2019; Mersin ve Karabörk, 2021) MEB yayınlarına ait ortaokul matematik ders kitaplarının irdelendiği görülmektedir. Bu çalışmada ise 2018 yılı öğretim programı ışığında özel yayınevleri tarafından hazırlanan ortaokul matematik ders kitaplarında teknoloji kullanımının değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

Buradan hareketle bu çalışmanın amacı; 2020-2021 eğitim öğretim yılında Igdir ve Kars illerinde kullanılan ortaokul matematik ders kitaplarında yer alan içerikleri Hughes' in (2005) teknoloji kullanım düzeylerine göre incelemektir. Bu amaç doğrultusunda cevap aranan problemler şu şekildedir:

1. Ortaokul matematik ders kitaplarında her bir sınıf seviyesi için teknoloji kullanımına hangi düzeyde yer verilmiştir?
2. Ortaokul matematik ders kitaplarında öğrenme alanlarına göre teknoloji kullanım düzeyi nedir?

YÖNTEM

Ortaokul matematik ders kitaplarında yer alan içeriklerin teknoloji kullanım düzeyi bakımından incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırma problemiyle ilişkili yazılı ve görsel materyallerin sistematik olarak analiz edilmesini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Seçilen Ders Kitapları

Kars ve Iğdır illerinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2020-2021 eğitim öğretim yılında kullanımı önerilen 5., 6., 7. ve 8. sınıf matematik ders kitaplarında yer alan teknoloji kullanımına imkan tanıyan içerikler incelenmiştir. Bu kitaplar özel yayın evleri tarafından hazırlanmıştır. Seçilen ders kitaplarında dinamik yazılım, hesap makinesi ve elektronik tablo kullanılan yazılı içerikler analize dahil edilmiştir.

Verilerin Analizi

Ortaokul matematik ders kitaplarında yer alan içeriklerin teknoloji kullanım düzeyinin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada öncelikle teknoloji kullanılan içeriklerin künyesi belirlenmiştir. Hangi öğrenme alanına, hangi ünite ve konuya ait oldukları belirlenerek sayfa numaraları ile kaydedilmiştir. Teknoloji kullanılan içerikler kısaca isimlendirilmiştir. Örneğin 8. sınıfın teknoloji kullanılan birinci etkinliği için T_81 gibi isimlendirme yapılmıştır. Benzer şekilde 5. sınıf içerikleri için $T_51, T_52...$; 6. sınıf içerikleri için $T_61, T_62...$; 7. sınıf içerikleri için $T_71, T_72...$; 8. sınıf içerikleri için $T_81, T_82...$ şeklinde isimlendirmeler kullanılmıştır. Teknoloji kullanılan içeriklerin künyesi Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Teknoloji kullanılan içeriklerin künyesi

Sınıf	Öğrenme Alanı	Ünite No	Konular	Teknoloji Kullanılan İçeriklerin Adı (Sayfa No)	Toplam
5. Sınıf	Geometri ve Ölçme	Ünite 4	Üçgen ve Dörtgenler	$T_51(209)$	2
		Ünite 6	Geometrik Cisimler	$T_53(280)$	
	Veri İşleme	Ünite 5	Veri Toplama ve Değerlendirme	$T_52(229)$	1
6. Sınıf	Sayılar ve İşlemler	Ünite 1	Üslü İfadeler	$T_61(15)$	1
	Geometri ve Ölçme	Ünite 6	Çember	$T_62(306)$	1
7. Sınıf	Sayılar ve İşlemler	Ünite 2	Rasyonel Sayılar	$T_71(45), T_72(46), T_73(46)$	3
	Geometri ve Ölçme	Ünite 5	Doğrular ve Açılar	$T_74(177)$	1
	Veri İşleme	Ünite 6	Veri Analizi	$T_75(264), T_76(272)$	2
8. Sınıf	Sayılar ve İşlemler	Ünite 2	Kareköklü İfadeler	$T_81(64)$	1
	Cebir	Ünite 3	Cebirsel İfadeler ve Özdeşlikler	$T_82(131)$	2
		Ünite 4	Doğrusal Denklemler	$T_83(183)$	
	Geometri ve Ölçme	Ünite 5	Üçgenler	$T_84(218), T_85(219), T_86(221), T_87(228), T_88(229), T_89(230)$	14
			Eşlik ve Benzerlik	$T_810(253)$	
		Dönüşüm Geometrisi	$T_811(271)$		
Geometrik Cisimler		$T_812(284), T_813(289), T_814(303), T_815(308), T_816(309), T_817(311)$			
TOPLAM					28

Tablo 1’de ortaokul matematik ders kitaplarında teknoloji kullanımına yer veren 28 içeriğin künyesi yer almaktadır. Örneğin T_74 numaralı içerik 7. sınıf matematik ders kitabının geometri ve ölçme öğrenme alanının 5. ünitesinde bulunan doğrular ve açılar konusu ile ilgili olup sayfa 177’de yer almaktadır.

Araştırmada incelenen dokümanlar betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Betimsel analiz, elde edilen verilerin daha önceden belirlenen temalara göre özetlenmesi ve

yorumlanmasına dayanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). İçeriklerin analiz edilmesinde Hughes (2005) tarafından öne sürülen ve Kaleli-Yılmaz (2012) tarafından göstergeleri belirlenen teknoloji kullanım düzeyleri tema olarak kullanılmıştır. İlgili alan yazında yer alan çalışmalar incelenerek her bir düzey için kodlar oluşturulmuştur. Betimsel analizde kullanılan çerçeve Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Teknoloji kullanım düzeyine ilişkin tema ve kodlar

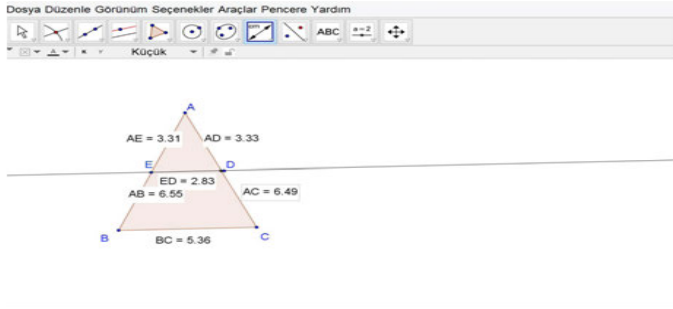
Düzye	Kategoriler	Kodlar
Düzye -1	Değişirme (Replacement)	Sunum aracı Ekran üzerinde soru çözümü
Düzye -2	Genişletme (Amplification)	Hatasız çizim Hızlı çizim Hatasız işlem Hızlı işlem Ön bilgilerin hızlı ve etkili hatırlatılması Öğrenilen bilgilerin doğrulanması Hızlı ve etkili bir şekilde tekrar etme
Düzye -3	Dönüştürme (Transformation)	Öğrencilerin kavramları, ilişkileri, kuralları keşfetmeleri

Aşağıda T_810 isimli içeriğin analizine örnek olarak yer verilmiştir.

Bir dinamik geometri yazılımından yararlanarak bir üçgen ve bu üçgenin tabanına paralel bir doğru çizelim.

Çözüm

ABC ve AED üçgenleri benzerdir. Her kenar uzunluğunu hesaplayalım ve kenar uzunluklarını birbirine oranlayalım.

Giriş:

$$AED \sim ABC \text{ ise } \frac{|AE|}{|AB|} = \frac{|AD|}{|AC|} = \frac{|ED|}{|BC|} \cong 0,51 \text{ 'dir.}$$

O hâlde bir üçgenin tabanına paralel bir doğru çizdiğinizde oluşan üçgenler benzerdir.

Şekil 1. Teknoloji kullanım düzeyi incelenen örnek bir içerik

Şekil 1’de verilen içerik 8. sınıf ders kitabında eşlik ve benzerlik konusunda yer almaktadır. Kitabın daha önceki sayfalarında öğrenilen bilgilerin dinamik yazılım kullanılarak *doğrulanması* amaçlanmaktadır. Üçgen ve bu üçgenin tabana paralel doğru çizimini *hatasız ve hızlı çizebilmek*, kenar uzunluklarını ve birbirlerini oranlarını hesaplarken *hızlı işlem* yapabilmek için dinamik yazılım kullanılmıştır. Şekil-1’de yer alan içerik Düzey-2 (Genişletme- Amplification) seviyesinde teknoloji kullanımına örnektir.

Bu çalışmada teknoloji kullanılan içerikler önceden belirlenen kodlara göre araştırmacılar tarafından ayrı ayrı analiz edilmiştir. Daha sonra bir araya gelinerek farklı yorumlanan içerikler

üzerinden tekrar konuşarak ortak bir sonuca varılmıştır. Uzman bir öğretim elemanından görüş alınarak veri analizine ilişkin tablolar son halini almıştır.

BULGULAR

Bu bölümde incelenen ders kitaplarında yer alan içeriklerde kullanılan teknolojik araçların türüne, teknolojinin hangi amaçla kullanıldığına, sınıf seviyesine ve öğrenme alanına göre teknoloji kullanım düzeylerine yer verilecektir.

Ortaokul matematik ders kitaplarında hangi teknolojik araçların kullanımına yer verildiği Tablo 3'te bulunmaktadır.

Tablo 3. Teknolojik araçların türü

Teknolojik Araç	5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf	8. Sınıf	Toplam
Dinamik Yazılım	2 (T ₅ 1, T ₅ 3)	-	2 (T ₇ 4, T ₇ 5)	15 (T ₈ 3, T ₈ 4, T ₈ 5, T ₈ 6, T ₈ 7, T ₈ 8, T ₈ 9, T ₈ 10, T ₈ 11, T ₈ 12, T ₈ 13, T ₈ 14, T ₈ 15, T ₈ 16, T ₈ 17)	19
Elektronik Tablo	1 (T ₅ 2)	-	1 (T ₇ 6)	-	2
Hesap makinesi	-	2 (T ₆ 1, T ₆ 2)	3 (T ₇ 1, T ₇ 2, T ₇ 3)	2 (T ₈ 1, T ₈ 2)	7

Tablo 3'te teknolojik araçların türüne bakıldığında, ders kitaplarında incelenen 28 içerikten 19'unda dinamik yazılımlar kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca içeriklerin 7'sinde hesap makinesi ve 2'sinde elektronik tabloların kullanımına yer verilmektedir. İncelenen 28 içeriğin çoğunluğunda dinamik yazılım kullanılmış olması ve bu içeriklerin 8. sınıf ders kitabında yoğunlaşıyor olması göze çarpmaktadır.

İçeriklerin teknoloji kullanım düzeylerine ait kodlara göre ayrıntılı incelemesi Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Teknoloji kullanılan içeriklerin kodlara göre ayrıntılı analizi

Kodlar	5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf	8. Sınıf	Toplam
Düzyey-1					
Sunum aracı	-	-	-	-	0
Ekran üzerinde soru çözümü	-	-	-	-	0
Düzyey-2					
Hatasız çizim	T ₅ 1, T ₅ 2, T ₅ 3	-	T ₇ 4, T ₇ 6	T ₈ 3, T ₈ 4, T ₈ 5, T ₈ 6, T ₈ 7, T ₈ 8, T ₈ 9, T ₈ 10, T ₈ 11, T ₈ 12, T ₈ 13, T ₈ 14, T ₈ 15, T ₈ 16, T ₈ 17	20
Hızlı çizim	T ₅ 2, T ₅ 3	-	T ₇ 4, T ₇ 6	T ₈ 3, T ₈ 4, T ₈ 5, T ₈ 6, T ₈ 7, T ₈ 8, T ₈ 9, T ₈ 10, T ₈ 11, T ₈ 12, T ₈ 13, T ₈ 14, T ₈ 15, T ₈ 16, T ₈ 17	19
Hatasız işlem	-	T ₆ 1, T ₆ 2	T ₇ 1, T ₇ 2, T ₇ 3, T ₇ 5	T ₈ 1, T ₈ 2, T ₈ 3, T ₈ 14	10
Hızlı işlem	-	T ₆ 1, T ₆ 2	T ₇ 1, T ₇ 2, T ₇ 3, T ₇ 5, T ₇ 6	T ₈ 1, T ₈ 2, T ₈ 3, T ₈ 10, T ₈ 14	12
Ön bilgilerin hızlı ve etkili hatırlatılması	-	-	-	-	0

	Öğrenilen bilgilerin doğrulanması	T_51	-	-	$T_81, T_83, T_84, T_85, T_87, T_88, T_810, T_811, T_812, T_815$	11
	Hızlı ve etkili bir şekilde tekrar etme	-	-	-	T_86, T_89, T_816	3
Düzyey-3	Öğrencilerin kavramları, ilişkileri, kuralları keşfetmeleri	T_53	T_62	-	-	2

Tablo 4'te görüldüğü gibi 20 içerikte *hatasız çizim*, 19 içerikte *hızlı çizim*, 12 içerikte *hızlı işlem*, 10 içerikte *hatasız işlem* ve 11 içerikte *öğrenilen bilgilerin doğrulanması* amacıyla teknoloji kullanımına yer verilmektedir. Ayrıca 3 içerikte *hızlı ve etkili bir şekilde tekrar etmek* için de teknoloji kullanılmaktadır. Sadece iki içerikte *öğrencilerin kavramları, ilişkileri, kuralları keşfetmesi* için teknoloji kullanımına yer verilmektedir. Ders kitaplarında teknoloji kullanımına genel olarak Düzyey-2 (Genişletme-Amplification) seviyesinde yer verildiği, sadece 2 içerikte Düzyey -3 (Dönüştürme-Transformation) seviyesinde teknoloji kullanımı olduğu görülmektedir. Ders kitaplarındaki içeriklerde Düzyey-1 (Değiştirme-Replacement) seviyesinde teknoloji kullanımı direkt olarak yer almamaktadır.

Ders kitabında yer alan içeriklerin sınıf seviyelerine göre teknoloji kullanım düzeyleri Tablo5'te bulunmaktadır.

Tablo 5. Sınıf seviyelerine göre teknoloji kullanım düzeyleri

Sınıf	Düzyey-1	Düzyey-2	Düzyey- 3	Toplam
5. Sınıf	-	T_51, T_52	T_53	3
6. Sınıf	-	T_61	T_62	2
7. Sınıf	-	$T_71, T_72, T_73, T_74, T_75, T_76$	-	6
8. Sınıf	-	$T_81, T_82, T_83, T_84, T_85, T_86, T_87, T_88, T_89, T_810, T_811, T_812, T_813, T_814, T_815, T_816, T_817$	-	17
TOPLAM	0	26	2	28

Tablo 5'te görüldüğü gibi 5.sınıf ders kitabında 3, 6. sınıf ders kitabında 2, 7. sınıf ders kitabında 6 ve 8. sınıf ders kitabında 17 tane olmak üzere ders kitaplarında teknoloji kullanımına yer veren toplam 28 içerik vardır. 5.sınıf ders kitabında geometrik cisimler konusunda yer alan T_53 ve 6. sınıf ders kitabında çember konusunda yer alan T_62 teknoloji kullanım düzeyi olarak Düzyey-3 (Dönüştürme-Transformation) seviyesindedir. Ders kitaplarında yer alan diğer 26 içerik Düzyey-2 (Genişletme-Amplification) seviyesindedir.

Ders kitabında yer alan içeriklerin öğrenme alanlarına göre teknoloji kullanım düzeyleri Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Öğrenme alanlarına göre teknoloji kullanım düzeyleri

Öğrenme Alanları	Düzyey-1	Düzyey-2	Düzyey-3	Toplam
Sayılar ve İşlemler	-	5 ($T_61, T_71, T_72, T_73, T_81$)	-	5
Cebir	-	2 (T_82, T_83)	-	2
Geometri ve Ölçme	-	16 ($T_51, T_74, T_84, T_85, T_86, T_87, T_88, T_89, T_810, T_811, T_812, T_813, T_814, T_815, T_816, T_817$)	2 (T_53, T_62)	18
Veri İşleme	-	3 (T_52, T_75, T_76)	-	3
Olasılık	-	-	-	0
TOPLAM	0	26	2	28

Öğrenme alanlarına göre inceleme yapıldığında teknoloji kullanımına yer veren 28 içerikten 18'inin geometri ve ölçme öğrenme alanına ait olduğu görülmektedir. Geometri ve ölçme öğrenme alanında yer alan 16 içerikte Düzyey-2 (Genişletme-Amplification), 2 içerikte ise Düzyey-3 (Dönüştürme-Transformation) seviyesinde teknoloji kullanımı yer almaktadır. Sayılar ve işlemler öğrenme alanında 5, veri işleme öğrenme alanında 3, cebir öğrenme alanında ise 2 tane teknoloji kullanılan içerik belirlenmiştir. Sayılar ve işlemler, veri işleme ve cebir öğrenme alanlarında yer alan içeriklerde teknoloji kullanımı Düzyey-2 (Genişletme-Amplification) seviyesindedir. Olasılık öğrenme alanında teknoloji kullanılan içeriğe rastlanmamıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda ortaokul matematik ders kitaplarında çoğunlukla dinamik yazımların kullanıldığı, az sayıda da hesap makinesi ve elektronik tablo kullanıldığı görülmektedir. Sevimli ve Kul (2015), 2013-2014 eğitim öğretim yılında hizmete sunulan ortaokul matematik ders kitaplarını teknolojik uygunluk açısından incelemiş ve en çok kullanılan teknolojik aracın hesap makinesi olduğunu belirtmiştir. Bu durum hesap makinesi, projeksiyon, video, kaset gibi eski teknolojik araçlardan yeni araçlara geçtiğimizi göstermektedir. Mersin ve Karabörk (2021), Türkiye ve Singapur matematik ders kitaplarını karşılaştırdığı çalışmasında, Türkiye'de internet ve dinamik yazımların diğer araçlara göre daha çok kullanıldığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Singapur dinamik yazımlara Türkiye'den daha fazla yer vermektedir.

Bunun yanında incelenen ders kitaplarında teknolojinin çoğunlukla hatasız ve hızlı çizim yapmak, hatasız ve hızlı işlem yapmak ve öğrenilen bilgilerin doğrulanması amacıyla kullanımına yer verildiği görülmektedir. Sadece iki içerikte öğrencilerin kavramları, ilişkileri, kuralları keşfetmesi için teknoloji kullanılmaktadır. Bu anlamda benzer sonuçlara ulaşan Sevimli ve Kul (2015), ders kitaplarında teknolojik araçların genellikle hesaplama ve hazır bilgiye ulaşma amacıyla kullanıldığını belirtmiştir.

Sınıf seviyelerine göre içerikleri incelediğimizde teknoloji kullanılan içeriklerin büyük bir çoğunluğunun 8. sınıf ders kitabında yer aldığı görülmektedir. 5. ve 6. sınıf ders kitaplarında birer içerikte Düzyey-3 seviyesinde teknoloji kullanılmış, diğer içeriklerin tamamının teknoloji kullanımı Düzyey-2'de kalmıştır. Ayyıldız, Salihoğlu ve Güven (2019), ortaokul matematik ders kitaplarında dinamik yazılım kullanılan etkinliklerin sınırlı sayıda olduğu ve 8.sınıf ders

kitabında yoğunlaştığı sonucuna ulaşmıştır. Araştırmacıların matematik ders kitaplarındaki dinamik yazılım destekli etkinliklerin matematiksel derinlik seviyelerinin düşük olması sebebiyle öğrencilerin kavramlar arası ilişkilendirme ve genelleme yapmasına imkan tanımadığı ifade etmesi bu çalışmada içeriklerin çoğunun Düzey-2 seviyesinde kalmasıyla örtüşmektedir.

Öğrenme alanlarına göre inceleme yapıldığında teknoloji kullanımına yer veren içeriklerin 18 tanesi geometri ve ölçme öğrenme alanında yer alırken, 10 tanesi diğer öğrenme alanlarında yer almaktadır. Ayrıca olasılık öğrenme alanında teknoloji kullanılan bir içerik bulunmamaktadır. Düzey-3 seviyesine çıkabilen iki içerik de geometri ve ölçme öğrenme alanında bulunmaktadır. Ayyıldız, Salihoğlu ve Güven (2019) de ortaokul ve lise matematik ders kitaplarını inceledikleri çalışmalarında benzer sonuçlara ulaşmıştır.

Ders kitaplarının bütün içeriği göz önüne alındığında teknoloji kullanımına yer veren içeriklerin sayısının çok az olduğu ve Düzey-3 seviyesine çıkmakta yetersiz oldukları görülmektedir. Bu bağlamda yazarlara ders kitaplarında teknoloji kullanımına yer veren içeriklerin sayısının artırılması ve öğrencilere keşfetme deneyimi yaşatacak şekilde niteliklerinin artırılması önerilebilir. Uygulamadan kaldırılan öğretmen kılavuz kitapları yeniden kullanılarak Düzey-3 seviyesinde teknoloji kullanımına yer veren içerikler hazırlanabilir. Bunun için öğrencilerin takip etmesi gereken yönergeler ders kitaplarında yer verilirken öğrencilerin keşfetmesi beklenen kavramlar, ilişkiler ve kurallar öğretmen kılavuz kitaplarında yer alabilir. Ayrıca genelde teknolojik araçlar özelde dinamik yazılımlar matematiğin birçok öğrenme alanı için içerik geliştirmeye uygundur. Bu nedenle geometri ve ölçme dışındaki alanlar için de içerikler tasarlanması öğretmenlerin bu fırsatları görerek uygulamalarında yer vermesini destekleyecektir. Bu çalışmada ders kitaplarının teknoloji kullanım düzeyi açısından incelenmiştir. Farklı çalışmalarda ders kitaplarında yer olan bu içeriklerin sınıf ortamında öğretmenler tarafından nasıl kullanıldığı incelenebilir.

KAYNAKÇA

Akkoç, H. , Özmantar, M.F. , Bingölbali, E. , Demir, S. , Baştürk, S. ve Yavuz, İ. (2011). *Matematik öğretmen adaylarına teknolojiye yönelik pedagojik alan bilgisi kazandırma amaçlı program geliştirme*. (107K531 Nolu TÜBİTAK Proje Raporu), TÜBİTAK, İstanbul.

Arslan, S. (2016). *Eğitimde teknoloji entegrasyonunu etkileyen faktörlerdeki değişimin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

Arslan, S. ve Özpinar, İ.(2009). İlköğretim 6. sınıf matematik ders kitaplarının öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 97-113.

Ayyıldız, H. , Salihoğlu, S. , Güven, B.(2019). Ortaokul ve lise matematik ders kitaplarında bulunan dinamik matematik yazılımı destekli etkinliklerin incelenmesi . *4. Uluslararası Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Sempozyumu Tam Metin E-Kitabı* içinde (s.734-742), İzmir.

Demir, S. ve Özmantar, M. F. (2013). Teknoloji destekli matematik öğretiminde pedagojik prensipler. M. Doğan ve E. Karakırık (Ed.), *Matematik Eğitiminde Teknoloji Kullanımı* içinde (s.1-25). Ankara: Nobel.

Hughes, J. (2005). The role of teacher knowledge and learning experiences in forming technology-integrated pedagogy. *Journal of Technology and Teacher Education*, 13(2), 277-302.

International Society for Technology Education (ISTE) (2008). *ISTE Standards for Teachers*.

<https://www.iste.org/standards/for-educators> Erişim tarihi:01.04.2021.

Işık, C. (2008). İlköğretim ikinci kademesinde matematik öğretmenlerinin matematik ders kitabı kullanımını etkileyen etmenler ve beklentileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(1), 163-176.

Kaleli-Yılmaz, G. (2012). *Matematik öğretiminde bilgisayar teknolojisinin kullanımına yönelik tasarlanan HİE kursunun etkililiğinin incelenmesi: Bayburt ili örneği* (Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Kul, Ü. , Sevimli, E. ve Aksu, Z. (2018). A comparison of mathematics questions in Turkish and Canadian school textbooks in terms of synthesized taxonomy. *Turkish Journal of Education*, 7(3), 136-155. DOI:10.19128/turje.395162.

Kutluca, T. , & Tum, A. (2021). Farklı öğrenme yollarının kullanıldığı zengin öğrenme ortamlarının matematiksel muhakeme becerisine ve problem çözmeye yönelik tutuma etkisi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 10(1), 344-370.

Mersin, N. ve Karabörk, M.A. (2021) . The comparison of math textbooks in Turkey and Singapore in terms of technology integration. *International Journal of Curriculum and Instruction*, 13(1), 552–573.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2015). İlköğretim özel alan yeterlikleri. <https://oygm.meb.gov.tr/www/ilkogretim-ozel-alan-yeterlilikleri/icerik/257> Erişim tarihi: 02.04.2021.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). Matematik dersi öğretim programı(İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=329> Erişim tarihi: 01.04.2021

National Council of Teachers of Mathematics [NCTM]. (2000). *Principles and standards for school mathematics*. Reston, VA: NCTM.

Öztemel, E. (2018). Eğitimde yeni yönelimlerin değerlendirilmesi ve eğitim 4.0, *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 25-30.

Sevimli, E. ve Kul, Ü.(2015). Matematik ders kitabı içeriklerinin teknolojik uygunluk açısından değerlendirilmesi: Ortaokul örneği. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 9(1):308-331.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

MODERN ARAP EDEBİYATI EKOLLERİ VE ŞİİR TOPLULUKLARI
MODERN ARAB LITERARY MOVEMENTS AND POETRY GROUPS

Dr. Öğr. Üyesi İsmail EKİNCİ

Bitlis Eren Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü

Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bitlis, Türkiye.

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-2728-9097

ÖZET

İlk vahyin indiği ve İslâmiyet'in ortaya çıktığı tarihten yüz elli yıl öncesinde, Cahiliye dönemi olarak başlayan ve günümüze kadar farklı dönemlere ayrılan Arap Edebiyatının son dönemi Modern dönemdir. 1789 Yılında Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgali ile başlayan ve günümüze kadar devam eden bu dönem, Arap Edebiyatında Modern dönem olarak bilinmektedir. Bu dönemde Batı kaynaklı eserlerin Arapçaya çevrilmesi ile başlayan etkileşimler ve yazarların Batı ülkelerine giderek buralardaki kültürlerden etkilenmeleri neticesinde Arap Edebiyatında birtakım yenilikler ve değişiklikler olmuştur. Batı kültür ve edebiyatından etkilenen edebiyatçılar, Cahiliye döneminden bu döneme kadar süregelen edebi düşünceyi savunan ve korumaya çalışanların karşısında yeni edebi türlerle, yeni edebi düşünce ekolleri ve toplulukları oluşturmaya başlamışlardır. Zaten Batıda var olan ve yeni yeni yeşeren klasizm, romantizm, realizm, natüralizm, sembolizm ve sürrealizm gibi akımlar Arap edebiyatçıları etkilemiş ve bu akımlar Arap Edebiyatında da yer almaya başlamıştır. Modern Arap Edebiyatı dönemi için temelde altı ekolden bahsedilebilir. Gerek gelenekselciler gerekse de modernistlerin temsil ettiği ekolleri klasizm, romantizm, realizm, natüralizm, sembolizm ve sürrealizm olarak vermek mümkündür. Bu ekoller Batı kaynaklı akımlar çerçevesinde, dönemin daha iyi anlaşılması ve edebiyatçıların düşünce yapılarının ve eserlerinin muhteva ve üslup açısından tasnifi için bir sınıflandırma imkânı sunmaktadır. Edebi türlerin tümünde etkisi görülen bu akımların yanında, özelde şiir için birtakım toplulukların Modern dönemde teşekkül ettiği de görülmektedir. Şiirde gelenekseliği savunarak yeniliği sağlamaya çalışanların karşısında, yenilikçi ve modern bir şiir anlayışını benimseyenler yer almaya başlamıştır. Böylece İhya, Divan, Kalem Birliği, Endülüs, Apollo, Mecelletu's-Şi'r toplulukları ve Temmuz Hareketi gibi birtakım gruplar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada Modern dönemin ne olduğu kısaca verilmiş ve döneme damgasını vuran ekoller ile şiir toplulukları temsilcileriyle birlikte izah edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Modern Dönem, Edebiyat, Ekol, Topluluk.

ABSTRACT

The last period of Arabic Literature, which started as the period of Jahiliyya a hundred and fifty years before the first revelation came down and when Islam emerged, is the Modern period. This period that started with the invasion of Egypt by Napoleon Bonaparte in 1789 and continues until today is known as the Modern period in Arabic Literature. In this period, as a result of the interactions that started with the translation of Western-based works into Arabic and the authors' going to Western countries and being affected that culture, there were some innovations and changes in Arabic Literature. The authors, who were influenced by Western culture and literature, began to form new literary schools and communities with new literary genres in the face of those who defended and tried to protect the literary thought from the era of Ignorance to this period. Literary Movements such as classicism, romanticism, realism, naturalism, symbolism and surrealism that already existed in the West and which

were newly emerging influenced Arab writers and these movements started to take place in Arabic Literature. It is possible to count six literary movements represented by both traditionalists and modernists in the period of modern Arabic literature like classicism, romanticism, realism, naturalism, symbolism and surrealism. These movements within the framework of Western-based trends provides opportunities of a better understanding of the period and a classification of literary perspective of the writers and their works in terms of content and style. In addition to these movements, which are effective in all literary genres, it is also seen that some groups specifically were formed for poetry in the Modern period. In the face of those who try to ensure innovation in poetry by advocating traditionalism, those who adopt an innovative and modern understanding of poetry have begun to take part. Thus, some groups such as İhya, Dewan, Pencil Union, Andalusia, Apollo, Mecelletu's-Şi'r communities and the July Movement emerged. In this study, the modern period will briefly be introduced and it will be explained/analyzed/discussed together with the representatives of the movements and poetry groups that have put their seals on the period.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Modern Period, Literature, Literary Movements, Group.

GİRİŞ

Cahiliye döneminden günümüze kadar geçen zaman hem edebiyatçıların hem de tarihçilerin üzerinde ittifak ettiği üzere Cahiliye, Muhadramûn, İslâm, Emevî, Abbasî, Fatımî, Endülüs Emevîleri, Eyyûbi, Memluk, Osmanlı ve Modern dönem olmak üzere on bir döneme ayrılmıştır. 1789 Fransız İhtilali ve Napolyon'un Mısır'ı işgali ile başlayan ve günümüze kadar devam eden Modern dönemde, Arap Edebiyatında birtakım yenilikler ve değişiklikler olmuş, Cahiliye döneminden bu döneme kadar süregelen edebi düşüncüyü savunan ve korumaya çalışanların karşısında yeni edebi türlerle yeni edebi düşünce savunucuları yer almıştır. Böylece yeni okullar veya ekoller diyebileceğimiz oluşumlar ile şiir toplulukları meydana gelmiştir. Bu bağlamda Modern Arap Edebiyatı dönemi ve bu dönemin ekolleriyle şiir topluluklarının ele alınması, kendilerine has özelliklerinin ortaya konulması elzemdir.

1. MODERN ARAP EDEBİYATI

Modern Arap Edebiyatı üzerine günümüze kadar birçok çalışma yapılmış, konuyla ilgili birçok eser yayımlanmıştır. Modern dönem, Napolyon Bonapart'ın (1769-1821) Mısır'ı işgal ettiği 1789 yılıyla başlayan ve günümüze kadar devam eden dönem olarak bilinmektedir. Arap toplumunun Batı dünyasıyla ilk temasının başladığı bu dönemde çeviri faaliyetlerinin önemi büyüktür. Bu çeviri faaliyetleri ve Batıyla temasların artması neticesinde, sadece edebiyatta değil toplumsal hayatta ve eğitim anlayışında da büyük değişim ve dönüşümler tetiklenmiştir. Modern dönemin getirdiği dönüşümler başta yeni medreseler olmak üzere Ezher ve Mısır üniversitelerinin faaliyetleri, matbaa faaliyetleri, gazete ve edebi dergiler, tiyatro gösterileri ve bireysel veya toplumsal özgürlük hareketlerinin etkisi ile her alanda görülmeye başlanmıştır. Bu yenileşme hareketleri, Corci Zeydan (1861-1914)'ın *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye* isimli eserinde oldukça detaylı bir şekilde verilmiştir.¹

¹ Ahmed Hasan Zeyyât, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabi* (Kahire: Dâru Nahdati Mısır, 1923), 415-419; Tâha Huseyn v.dğr., *el-Mucmelu fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî* (Kahire: Matba'atu'l-Emîr, 1930), 166-169; Corci Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye* (Kahire: Hindâvi, 2012), 1169-1182; Hannâ Fâhûrî, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabi* (Beyrut: Matba'atu Bûlîsiyye, 1953), 812-929; Jacob M. Landau, *Modern Arap Edebiyatı Tarihi*, trc. Bedrettin Aytaç (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1994), 9-55.

Batıdaki edebi eserlerin Arap diline çevrilmesiyle başlayan tercüme faaliyetleri, Arap Edebiyatında ciddi bir dönüşüme ve değişime sebep olmuş ve Arap Edebiyatına kısa hikâye, roman gibi yeni edebi türlerin girişi de bu çeviri faaliyetleriyle olmuştur. Böylece başta roman olmak üzere kısa öykü veya hikâye, Modern dönem Arap Edebiyatının en önemli iki edebi türü haline gelmiştir ve Arap nesri ve kitabeti bu dönemde hikâye ve roman türünde gelişme göstermiştir. Batıdaki roman ve hikâyelerin Arapçaya çevirisinden sonra roman ve hikâye yazan edebiyatçılar çoğalmıştır. Bu yeni iki türe yönelen edebiyatçılar roman ve kısa hikâyelerini ilk olarak gazete ve dergilerde yayımlamaya başlamışlardır. Geniş bir okuyucu kitlesinin ilgisini çeken bu türlerdeki eserler, yeni yayın organları sayesinde Arap ülkelerinde hızla yayılmıştır.²

Dönemin öne çıkan edebi türü ve yeniliği olan roman ve kısa hikâyenin yanında klasik Arap Edebiyatı türlerinde de gerek muhteva gerekse biçim yönünden birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Arap Edebiyatının önemli edebi türlerinden biri olan şiirde, toplum ve siyaset temaları ağırlıklı olmak üzere, birçok konu yeni bir üslupla işlenmeye başlamıştır. Böylece Modern dönemde Arap şiirinde geleneksel şiir anlayışıyla birlikte modern şiir anlayışı gelişmiştir. Bazı şairler geleneksel şiiri, yani Cahiliye şiirini yeniden canlandırmak için mücadele ederken, bazı şairler modern dönemin etkisinde kalarak tamamen modern tarzda şiirler yazmaya başlamıştır. Modern kafiye düzenleri ve modern bahirler ile yazılmış şiirler geleneksel şiirlerden farklılık göstermeye başlamıştır. Bu modern şiirlerde tema olarak bağımsızlık, demokrasi, istiklal, yenileşme, modernleşme, batılılaşma gibi Batı kaynaklı fikirler işlenmeye başlanmıştır. Cemil Sıdkî ez-Zehâvî (1863-1936), İsmail Sabrî (1854-1923), Ahmet Şevkî (1868-1932), Mahmûd Sâmî b. Hasen Hüsnî Bek el-Bârûdî (1838-1904), Muhammed Hafız İbrahim (1872-1932) gibi şairler dönemin önde gelen yenilikçi şairlerindedir.³

Şiir dışında diğer klasik edebi türlerde de telif çalışmalarının bu dönemde devam ettiği görülmektedir. Arapça sözlük ve dilbilim çalışmalarının sürdüğü ve kıymetli yeni eserlerin kaleme alındığı bu dönemde birçok âlim yetişmiştir. Cemâleddîn Afgânî (ö. 1897), Muhammed Abduh (1849-1905), Mustafa Lütfî el-Menfelûtî (1876-1924), Nâsif Yazıcı (ö. 1871), Ahmed Fâris eş-Şidyâk (ö. 1887), Butrus el-Bustânî (ö. 1883), İbrahim Yâzıcı (ö. 1906) gibi edipler bu dönemin önemli edebiyatçılarıdır.⁴

2. MODERN ARAP EDEBİYATI EKOLLERİ

Modern Arap Edebiyatı dönemi için temelde altı ekolden bahsetmemiz mümkündür. Bu ekoller batı kaynaklı akımlar çerçevesinde, dönemin daha iyi anlaşılması ve edebiyatçıların düşünce yapılarının ve eserlerinin muhteva ve üslubunun tasnifi için bir sınıflandırma imkânı sunmaktadır. Bu dönemde geleneksel klasik edebi tür ve görüşleri devam ettirmek için mücadele edenlerin yanında modern dönemin etkisinde kalarak tamamen modern tarzda, yeni edebi tür ve görüşleri ikame ettirmek için mücadele edenlerin yer aldığı görülmektedir. Bu

² Zeyyât, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabi*, 431-489; Huseyn v.dğr., *el-Mucmelu fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî*, 179-185, 190-198; Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 1377-1482; Fâhûrî, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, 938-948, 949-1130; Muhammed 'Abdu'l-Mun'im Hafâcî, *Dirâsât fî'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs ve Medârisuhu* (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1992), 1/25-35.

³ Zeyyât, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabi*, 420-430, 490-511; Huseyn v.dğr., *el-Mucmelu fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî*, 172-178, 186-190; Fâhûrî, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, 931-937, 949-1130; Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 1183-1373; Hafâcî, *Dirâsât fî'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs ve Medârisuhu*, 1/25-35.

⁴ Zeyyât, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabi*, 431-489; Huseyn v.dğr., *el-Mucmelu fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî*, 179-185, 190-198; Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 1377-1482; Fâhûrî, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, 938-948, 949-1130; Hafâcî, *Dirâsât fî'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs ve Medârisuhu*, 1/25-35.

şekilde gerek gelenekselciler gerekse de modernistlerin temsil ettiği ekolleri klazizm, romantizm, realizm, natüralizm, sembolizm ve sürrealizm olarak vermek mümkündür.

2. 1. Klasik Ekol

Klazizm olarak adlandırılan bu ekole mensup edebiyatçılar, 17. yüzyılda Fransa’da ortaya çıkan ve “sanat, sanat içindir” anlayışını benimsemiş, eski Yunan ve Latin yazarlarının ortaya koydukları dil bilgisi ve şiir sanatı kurallarını örnek alıp takip etmişlerdir. Muhammed ‘Abduh (1849-1905) ve Ahmed Lütfi es-Seyyid (1872-1963)’in Batı seyahatleri sonrasında 20. yüzyılın başlarında Arap edebiyatında görülmeye başlamıştır. Akılcı bir ekol olan klasik ekol, insanın ruhunu, tutkularını ve duygu durumlarını inceleyerek, bunların aklın emrine verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Duygular ve hayallerden ziyade akıl ve mantık daha önemlidir. Bu ekolu benimseyen Arap edebiyatçıları, yenilikçi yaklaşımları bir tarafa bırakarak, klasik Arap edebiyatının edebi türlerini ve görüşlerini devam ettirmeye çalışmışlardır. Şiir, hikâye ve tiyatrodaki etkisini göstermiştir. Hafız İbrahim, Ma’ruf ‘Abdulganî er-Rusâfî gibi isimler şiirde vatan ve toplum temalarını işlerken, Cemil Sıdkî ez-Zehâvî şiirin felsefesini yapmış ve toplumsal eleştiriyi şiirlerinde kullanmıştır. Bu ekole mensup Arap edebiyatçıları şu şekilde sıralayabiliriz: Mahmud Sâmi el-Bârûdî (1838-1904), Halil Mutrân (1872-1949), Reşid Salim el-Hurî (1887-1984), Ahmed Şevki (1868-1932), Hafız İbrahim (1872-1932), Fevzi Ma’luf (1899-1930), İsmail Sabri (1854-1923), Ma’ruf ‘Abdulganî er-Rusâfî (1875-1945), Şekib Arslan (1869-1946), Cemil Sıdkî ez-Zehâvî (1863-1936).⁵

2. 2. Romantizm Ekolü

Arapça eserlerde “el-Edebu’l-Ğinâ’i” veya “el-Edebu’l-Vicdânî” olarak geçen ve çoşumculuk olarak adlandırılan bu ekole mensup edebiyatçıların, 19. yüzyılın başlarında Fransa’da klasik ekole tepki olarak ortaya koydukları bir harekettir. Bu akım duyguyu aklın önüne geçirmekte ve hayal gücünü eleştirel bakıştan üstün tutmaktadır. “En iyi kural, kuralsızlıktır” mottosuyla insanın duygu ve hayal gücünü öne çıkarmasını isteyen bu ekol için ferdiyetçilik çok önemlidir ve toplumu düzeltmekle insanın düzelebileceğini savunmaktadır. Tercüme faaliyetleriyle Arap edebiyatçılarınca tanınan bu ekol, Halil Mutrân’ın özgür sanat çağrısıyla Arap üniversitelerinde yaygın bir şekilde bilinen bir ekol haline gelmiştir. Sanatın yapmacılıktan, taklitçilikten, süslemelerden kurtarılması gerektiği belirtilmektedir. Bu ekole mensup Arap edebiyatçıları şu şekilde sıralayabiliriz: Halil Mutrân (1872-1949), Mustafâ Lutfi el-Menfelûtî (1876-1924), Cemil Sıdkî ez-Zehâvî (1863-1936), Abdurrahman Şükrî (1886-1958), Bişâre el-Hûrî (ö. 1968), Doktor Ahmed Zeki Ebu Şâdi (1892-1955), İliyyâ Ebû Mâdî (1889-1957), Ebu’l-Kâsım eş-Şâbbî (1909-1934), Abbas Mahmud el-Akkâd (1889-1964), İbrahim Abdulkadir el-Mâzini (1890-1949), Muhammed Abdulhalim Abdullah (1913-1970). Ayrıca er-Rabitatu’l-Kalemiyye, el-‘Usbetu’l-Endelusiyye, Apollo grubu gibi edebi toplulukların da bu ekole dahil edildiği görülmektedir.⁶

2. 3. Realizm Ekolü

Gerçekçilik olarak adlandırılan bu ekole mensup edebiyatçıların, 19. yüzyılın ortalarında Fransa’da klasik ve romantizm ekollerine tepki olarak ortaya koydukları bir harekettir. Hayatla bağlantı kurmayı önemseyen ve insanları buna teşvik eden bu edebiyat akımı şahısları, çevreyi, zamanı ve mekânı algılandığı gibi, gerçeğe uygun bir şekilde tasvir etmektedir. Edebiyatta realizmin yaygın bir şekilde uygulama alanı bulunduğu türler roman ve

⁵ Hafâcî, *Dirâsât fi’l-Edebi’l-‘Arabiyyi’l-Hadîs ve Medârisuhu*, 1/39-40, 48; Ahmet Kâzım Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, 2. Baskı (Konya: Çizgi Yayınevi, 2018), 129.

⁶ Hafâcî, *Dirâsât fi’l-Edebi’l-‘Arabiyyi’l-Hadîs ve Medârisuhu*, 1/40-41, 48; Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, 129-130.

tiyatrodur. Bu ekole mensup Arap edebiyatçıları şu şekilde sıralayabiliriz: Salah ‘Abdu’s-Sabur (1931–1981), Ahmet Refik el-Mehdevî (1898-1961), Muhammed Mehdi el-Cevâhirî (1899-1997), Bedevi el-Cebel (1904-1980), Cemil Sıkdi ez-Zehâvî (1863-1936), Luis Ivad, Doktor Ahmed Zeki Ebu Şâdi (1892-1955), ‘Umer Ebû Rîşe (1908-1990), Ruşdî el-Ma‘luf, Bedr Şakir es-Seyyab (1926-1964), Reşid Selim el-Huri el-Karavî (1887-1984), İlyâs Ferhât (1964-).⁷

2. 4. Naturalizm Ekolü

Doğalcılık olarak adlandırılan ve Emile Zola (1840-1902)’nın Fransa’da kurduğu bu ekole mensup edebiyatçılar, doğayı olduğu gibi bütün detaylarıyla yansıtmayı öngörmektedirler. Yazarın eserinde anlattığı olayları sanki gökyüzünden, bulutların üstünden izleyerek, gördüklerini olduğu gibi aktarması esasına dayanmaktadır. Hayatı bilimsel bir nesnellikle ele alır ve gerçekleri anlatırken aşırılıklardan kaçınır. Bu ekole mensup Arap edebiyatçısı Necip Mahfuz (1911-2006)’dur.⁸

2. 5. Sembolizm Ekolü

Simgecilik olarak adlandırılan bu ekole mensup edebiyatçılar, 19. yüzyılda realizmi reddederek düşünce ve duygularını akli arka plana alarak sırlar barındıran birtakım gizli semboller aracılığıyla, duygularıyla ifade ederler. Gün batımı, seher vakti, ay ışığı, tenha yerler gibi anlarda kendilerine gelen ilham ile, hayal gücüne dayanarak eserler yazarlar. Bu ekole mensup Arap edebiyatçıları şu şekilde sıralayabiliriz: İliyyâ Ebû Mâdî (1889-1957), Ahmed Zekî Ebû Şâdî (1892-1955), Bedr Şakir es-Seyyâb (1926-1964), Ali Ahmed Sa‘id Eşber (Adonis) (1930-), Hasan Bişr Fâris, Salâh ‘Abdu’s-Sabûr, Halîl Hâvi, Yusuf Gassub, ‘Abdu’l-Mu‘ti Hicâzi, Muhammed Selim el-Cundî (1881-1955), Yusuf el-Hal (1917-1987).⁹

2. 6. Sürrealizm Ekolü

Gerçeküstücülük olarak adlandırılan bu ekole mensup edebiyatçılar, örf ve geleneklere başkaldırıp, onları tanımayarak mutlak özgürlüğü benimsemişlerdir. Aklın denetimini kabul etmeyerek alaya alan bu ekol mensupları hayal, bilinç dışılık ve geçmişin izlenimleriyle ilgilenirler. İçgüdülerini ve bastırılmış isteklerini özgür bırakmayı hedefleyen ve bu hedefe engel olan herhangi bir bağ, örf, töre, estetik kaygı veya toplumsal baskıya boyun eğmemeye ve özgürce tatmin edilmesine dayanan bir akımdır. Bu akım daha çok genç şairler arasında ortaya çıkmıştır ve edebiyatta mevcut olan düşünce yapılarından nefret ederler. Bu ekole mensup Arap edebiyatçıları şu şekilde sıralayabiliriz: Sâlih Cevdet, Abdullah el-Faysal, Nizâr Kabbânî (1923-1998), ‘Abdu’l-Ğafur el-‘Attâr (1915-1991).¹⁰

3. MODERN ARAP EDEBİYATI ŞİİR TOPLULUKLARI

Modern dönemde edebi türlerden sadece şiir üzerine yeni birtakım toplulukların oluştuğu görülmektedir. Bu topluluklar içerisindeki şair ve yazarlar Batı’da öğrenim gören, Batı’nın kültürünü ve edebiyatını yakından tanıyan ve bunların etkisinde kalan kişilerdir.

3. 1. İhya Topluluğu

⁷ Hafâcî, *Dirâsât fi’l-Edebi’l-‘Arabiyyi’l-Hadîs ve Medârisuhu*, 1/48; Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, 130-131.

⁸ Paul Poplawski, *Encyclopedia of Literary Modernism* (London: Greenwood Press, 2003), 190-209; Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, 131.

⁹ Derya Adalar, “Apollo Grubu: Bir Modern Arap Şiiri Ekolü”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 47/2 (2007): 61-81; Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, 131.

¹⁰ Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, 131-132; İbrahim Usta, “Modern Arap Şiirinde Sembolik Bir Figür Olarak İsa Mesîh”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 15 (2020): 231-260.

Mahmud Sami el-Bârûdî önderliğinde kurulan bu topluluk, geleneksel Arap şiirini edebi sanatlar ve üslup açısından taklit edip, Arap toplumunun sömürgecilik ve yoksulluk gibi sorunlarını tema olarak işleyen ve klasik Arap şiirini yeniden ihya etmeye çalışan hareketlerdir. Klasik ekole mensup edebiyatçılar bu toplulukta yer almıştır. Önemli temsilcileri şunlardır: Mahmud Sami el-Bârûdî (1838-1904), İsmail Sabri (1854-1923), Ahmed Şevki (1868-1932), Hafız İbrahim (1872-1932), Muhammed Abdulmuttalip (1871-1931), Ahmed Muharrem (1877-1945), Ali el-Ğâyâtî (1775-1937).¹¹

3. 2. Divan Topluluğu

Bu topluluk ihya grubunu abartılı ve gerçek dışı bularak bu gruptaki şairlerin şiirlerine bir tepki olarak 1913 yılında kurulmuştur. Yenilikçi ve modern bir şiir anlayışını benimsemişlerdir. Romantizm ekolüne mensup edebiyatçıların bu topluluk içerisinde yer aldığı görülmektedir. Önemli temsilcileri şunlardır: Abbas Mahmud el-Akkad (1889-1964), Abdulkadir el-Mâzinî (1890- 1939) ve Abdurrahman Şükrî (1886-1958).¹²

3. 3. Kalem Birliği (er-Râbitatu'l-Kalemiyye) Topluluğu

Başta siyasi olmak üzere sosyal, ekonomik ve dini sebepler gibi çeşitli sebeplerle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Amerika'ya göç eden ve meher edebiyatına mensup şairlerin kurdukları edebi bir topluluktur. Topluluk Arap şiirinde yenilik ruhunu yaymayı, taklitçiliğe karşı savaş açmayı, edebiyatla hayatın bağını kuvvetlendirmeyi hedeflemiştir. Önemli temsilcileri şunlardır: Cubran Halil Cubran (1883-1931), Mihail Nuayma (1889-1988), İliyya Ebu Madi (ö. 1957), Nesib Arida (1887-1946), Reyhânî (1876-1940), 'Abdu'l-Mesîh Haddâd (ö. 1963), İlyas Ferhat (1964-), Şefik el-Ma'lûf (1905-1977).¹³

3. 4. Endülüs Topluluğu (el-'Usbetu'l-Endelusiyye)

Zamanla eski etkisini ve gücünü kaybeden Kalem Birliği ile Endülüsün zengin kültür ve medeniyetini yeniden canlandırmak amacıyla 1932 yılında Şukrullah el-Curr tarafından Brezilya'nın Sao Paulo şehrinde kurulmuş bir topluluktur. Geçmişin kadim kültürü ve zengin edebi mirasla bağları koparmaksızın Arap şiirine yeni bir anlayış kazandırmayı hedeflemiştir. Önemli temsilcileri şunlardır: Şukrullah el-Curr (1907-1975), Reşid Selim el-Huri (1887-1984), Kayser Selim el-Huri (1892-1977), İlyas Ferhad (1964-), Şefik el-Ma'luf (1905-1977), Riyad el-Ma'luf.¹⁴

3. 5. Apollo Topluluğu

Doktor Ahmed Zeki Ebû Şâdi'nin 1922 yılında kurduğu Apollo dergisi etrafında toplanan ve İhya ile Divan topluluklarının romantizm akımına karşı mücadele veren şairlerin kurduğu bir topluluktur. Hedefleri Arap şiirini yüceltmek, şairlerin toplumsal statüsünü ve edebi düzeyini yükseltmek, şiir dünyasında sanatsal reformu savunmak, sûfi anlayışını yeniden geri getirmektir. Önemli temsilcileri şunlardır: İbrahim Naci (1896 veya 1898-1934), Ali Mahmud Tâhâ (1901-1949), Ebu'l-Kâsım eş-Şabbî (1909-1934), Ahmed Zeki Ebû Şâdi (1892-1955),

¹¹ Mes'ud b. 'Îd el-'Adevî, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Hadîs* (Kahire: Alûkah, 2009), 67-81; Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, 133.

¹² Hafâcî, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs ve Medârisuhu*, 1/41-42, 50-52, 2/6-8; el-'Adevî, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Hadîs*, 82-111; Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, 133.

¹³ Hafâcî, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs ve Medârisuhu*, 1/42-43; Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, 133.

¹⁴ İsmail Durmuş, "Şiir", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), 39: 144-154; Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, 134.

Ahmed Muharrem (1877-1945), Hasan Kâmil es-Sayrâfi (1908-1984), Mahmud Ebu'l-Vefâ, İbrahim Tukan (1905-1941).¹⁵

3. 6. Mecelletu's-Şi'r Topluluğu

1957'de Beyrut'ta kurulan bu topluluk, şiirde yeniliğin eskiyi taklit etmekle değil, şiirin dilinin, üslubunun, armonisinin ve biçimsel yapısının deneyimlenmesiyle mümkün olabileceğini savunmuştur. Daha çok bireysel sorunların ele alınmasını öngörmüş, taklide savaş açmış, hür şiir ve nesir kasidesi gibi denemelerde özellikle bu topluluğun temsilcileri arasında ürün verilmiştir. Önemli temsilcileri şunlardır: Adonis (1930-), Halil Havi, Yusuf el-Hal (1917-1987), Nezir Azamet, Ünsi el-Hac, Fuad Refka, Şevki Ebu Şakra, Halid Salih. Bu topluluğa dışarıdan Cebrâ İbrâhim Cebrâ (1920-1994), Tevfik Sâyiğ, Bedr Şâkir es-Seyyâb (1926-1964), Şükrullah el-Curr (1907-1975), Selmâ Hadrâ Ceyyûsî ve Riyâd Reyyis destek vermiştir.¹⁶

3. 7. Temmuz Hareketi

Sümer mitolojisinde baharı ve yeniden dirilişi simgeleyen İnanna efsanesinden, diğer adıyla Adonis Tanrısı veya Temmuz'dan adını alan bu topluluk, siyasi buhranlar etkisiyle kurulmuş bir topluluktur. 1950'lerde T. S. Eliot (1888-1965)'tan etkilenen Arap şairleri, Arap İsrail savaşı sonrasında toprakların kaybedilmesine entelektüel kesimde oluşan tepkiler neticesinde, sıkıntılı siyasi ve sosyal düzene başkaldırımı, yeniden doğuş ve dirilişi vurgulayan sembolik ifade tarzlarını kullanmışlardır. Önemli temsilcileri şunlardır: Cebra İbrahim Cebra (1920-1994), Yusuf el-Hal (1917-1987), Bedr Şâkir es-Seyyâb (1926-1964), Halil Havi.¹⁷

SONUÇ

1789 Fransız ihtilali sonrasında Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgal etmesiyle başlayan Modern dönemde, Arap edebiyatında Batı kaynaklı eserlerin Arapçaya tercüme faaliyetleri ve matbaa, gazete ve dergilerin etkisiyle büyük değişim ve dönüşümler olmuştur. Batıda filizlenen ekoller, Arap edebiyatçıları arasında da kabul görmeye başlamış ve edebiyatçıların belli ekoller etrafında toplandığı görülmüştür.

Bazı kaynaklarda üç ekol ile sınırlandırılan, bazı kaynaklarda ise altı ekole kadar çıkarılan Modern dönem Arap Edebiyatı ekolleri olan klasikizm, romantizm, realizm, natüralizm, sembolizm ve sürrealizm, Arap nesrinde ve şiirinde gerek muhteva gerekse de biçim bakımından etkisini göstermiş ve edebiyatçıları bu ekollerin etkisiyle dönemin siyasi havasını, özgürlük ve toplumsal meselelerini eserlerinde işlemeye başlamışlardır. Nesirde roman ve hikâye öne çıkmış, edebiyatçıları özellikle romanlarında savunucusu oldukları ekolün özelliklerini gerek olay örgüsüne gerekse de kahramanlarının mizaçlarına yansıtmışlardır.

Arap nesrinde görülen bu etki elbette şiirde de kendisini göstermiş ve sadece şiir türünde altı topluluk meydana gelmiştir. Geleneksel şiiri yeniden canlandırarak ihya etmeye çalışan grupların yanında, klasik şiirin muhteva, biçim, üslup ve hatta sanatlarını bir tarafa itip yepyeni muhtevalarla, modern bahirlerle ve modern bir üslupla şiirler yazmaya başlayan gruplar ortaya çıkmıştır. Yaşadıkları dönemin siyasi buhranlarını şiirlerinde muhteva olarak işleyen şairler kurdukları bu gruplarla dikkatleri üzerlerine çekmeyi başarmış ve hürriyet muhtevalı şiirler yazan hürriyet şairleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu doğrultuda İhya,

¹⁵ Hafâcî, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs ve Medârisuhu*, 1/42, 52-55, 2/52-99; Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, 134.

¹⁶ Durmuş, "Şiir", 39: 144-154; Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, 134.

¹⁷ F. Betül Üyümez, "Modern Arap Şiirinde Temmuz Akımı ve Cebra İbrahim Cebra'nın Şiirinde Temmuz Miti", *Şarkiyat Mecmuası*, 11 (2007): 97-118; Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, 134.

Divan, Kalem Birliği, Endülüs, Apollo, Mecelletu's-Şi'r ve Temmuz Hareketi gibi topluluklar ortaya çıkmış, dönemin en meşhur edebiyatçıları bu gruplar etrafında toplanmaya başlamıştır.

KAYNAKÇA

Adalar, Derya. "Apollo Grubu: Bir Modern Arap Şiiri Ekolü". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 47/2 (2007): 61-81.

'Adevî, Mes'ud b. 'Îd el-. *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Hadîs*. Kahire: Alûkah, 2009.

Durmuş, İsmail. "Şiir". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 39: 144-154. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010.

Fâhûrî, Hannâ. *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*. Beyrut: Matba'atu Bûlisiyye, 1953.

Hafâcî, Muhammed 'Abdu'l-Mun'im. *Dirâsât fi'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs ve Medârisuhu*. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1992.

Huseyn, Tâha - İskenderî, Ahmed - Emin, Ahmed - Cârîm, Ali - Dayf, Ahmed. *el-Mucmelu fi Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî*. Kahire: Matba'atu'l-Emîr, 1930.

Landau, Jacob M. *Modern Arap Edebiyatı Tarihi*. Trc. Bedrettin Aytaç. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1994.

Poplawski, Paul. *Encyclopedia of Literary Modernism*. London: Greenwood Press, 2003.

Usta, İbrahim. "Modern Arap Şiirinde Sembolik Bir Figür Olarak İsâ Mesîh". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. 15 (2020): 231-260.

Ürün, Ahmet Kâzım. *Modern Arap Edebiyatı*. 2. Baskı. Konya: Çizgi Yayınevi, 2018.

Üyümez, F. Betül. "Modern Arap Şiirinde Temmuz Akımı ve Cebra İbrahim Cebra'nın Şiirinde Temmuz Miti". *Şarkiyat Mecmuası*. 11 (2007): 97-118.

Zeydân, Corci. *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*. Kahire: Hindâvi, 2012.

Zeyyât, Ahmed Hasan. *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabi*. Kahire: Dâru Nahdati Mısr, 1923.

YENİŞEHİRLİ İZZET DÎVÂNÎ'NDA OLUMSUZLUK İFADELERİ

Dr. Öğr. Üyesi Oktay NAR

Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Konya,
Türkiye.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5956-7392>

ÖZET

Bir işin, bir eylemin, bir hareketin veya bir ismin olumlu anlamının dışında olumsuz yönleri ve özellikleri vardır. Bu yönleri ifade etmeye ve özellikleri göstermeye yarayan kelime ya da ekler olumsuzluk kavramı içerisinde değerlendirilir.

Her dilin olumsuzluk yapıları farklıdır. Olumsuzluk ifade eden kelimeler Türkçe’de fiillerde –mA olumsuzluk ekiyle yapılırken isimlerde genel olarak değil kelimesi ile yapılmaktadır. Bunlar dışında “yok, hiç, hayır, asla, aksi taktirde, kimse, ne...ne...” gibi kelimeler olumsuzluk ifade etmektedir. Klasik Türk edebiyatı düşünüldüğünde Arapça ve Farsça’nın etkisiyle olumsuzluk ifadeleri değişiklik göstermektedir.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Yenişehir-i Fener şehrinde yaşayan İzzet Efendi tahsilinden sonra o şehrin müftüsü olmuş bir şairdir. Mürettep olarak düzenlenmiş divanında yaklaşık 2500 beyit bulunmaktadır. Bunlardan bir Farsça tarih, beş Farsça gazel ve iki Arapça gazel dışındaki şiirleri Türkçedir. İzzet Efendi’nin Türkçe şiirleri çalışmamızın muhtevasını oluşturacaktır. Çalışmamızda İzzet Efendi’nin Dîvânı içerisinde yer alan olumsuz cümleler ve ifadeler tespit edilmiş ve bu cümleler yapı ve kuruluşuna göre sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Dîvânda olumsuz ifadeler bulunan şiirlerden örnekler nazım şekillerine göre beyit numaraları verilerek çalışmamıza aktarılmıştır.

Çalışmamızın sonunda araştırmamızın bulgularına göre Yenişehirli İzzet Efendi’nin, dîvânında isim ve fiil cümlelerinde kullandığı olumsuz kelime ve eklerin sıklık düzeyi ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu cümlelerde yer alan olumsuz yapıların diğer cümlelere oranı, yapı ve kuruluş özellikleri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Olumsuzluk ifadeleri, Divan, Yenişehirli İzzet, Klasik Türk Edebiyatı

ABSTRACT

An action, a movement or a noun has negative sides and features besides its positive ones. The words or appendixes used to indicate these features and state these sides are evaluated in the concept of negation.

The structure of negative sentences is different in every language. In Turkish, the negations in verbs stated with the “-mA” negation suffix and the negations in nouns generally stated with the word “değil”. Apart from these, words such as “yok, hiç, hayır (no), asla (never), aksi taktirde (otherwise), kimse (no one), ne...ne... (neither...nor)” state negation. In classical Turkish literature, with the effect of Arabic and Persian, negations show some differences.

İzzet who lived in the Yenişehir-i Fener town of Ottoman Empire in 19th century is a poet who became the mufti of the town after completing his education. There are about 2500 couplets in his reorganized divan. All the poems in his Divan except one Persian history poem, five Persian lyrics and two Arabic lyrics are Turkish. This study covers the Turkish poems. In this study, the negative sentences and phrases are identified and they are classified according to their sentence structures and their formation. The samples from the Divan which have

negative expressions are transferred to the study according to verse forms by giving numbers to them.

At the end of the study the frequencies of negative structures and appendixes used by İzzet of Yenişehir in his Divan will be revealed. The proportion of negative structures to other sentences and their formation and features will be evaluated.

Keywords: Negative Expressions, Divan, İzzet of Yenişehir, Classical Turkish Literature

GİRİŞ

XIX. yüzyıl Türk edebiyatı edebî türler ve muhteva bakımından eski anlayıştan tamamiyle kopmamış olsa da yeni fikirlerin edebiyat sahasına yavaş yavaş girmeye başladığı bir dönemdir. Vezin ve nazım şekilleri aynı kalmış fakat özellikle nazım şekillerinin kullanılma oranında farklılık meydana gelmiştir. Bazı nazım şekilleri daha fazla kullanılırken bazıları daha az kullanılmaya başlanmıştır. Bu yüzyıla dil açısından bakıldığında ise eski yüzyıllara göre büyük bir değişiklik olmasa da mahallileşme eğilimi dikkat çekmektedir (Mengi, 2003 :231, 232).

XIX. yüzyıl şairlerinden Yenişehirli İzzet Efendi'nin babası Şerif Ağa'dır. İzzet Efendi genç yaşta ilim tahsil etmiş ve müftülük makamına gelmiştir. Zarif, nüktedan, musikişinas bir kişiliği olan şair yaşı kırkı bulmadan vefat etmiştir. İzzet Efendi bir divan sahibidir ve şiirlerinde döneminin özelliklerini yansıtmaktadır (Nar, 2018: 6-7).

Bu çalışmada, 2016 yılında tarafımızca bitirilmiş olan Yenişehirli İzzet Dîvânı'ndaki olumsuz cümleler üzerinde durulmuş ve bu cümlelerin yapı ve kuruluş özellikleri incelenmiş olup çalımamıza örnek oluşturacak beyitler bahsi geçen tezdeki sıralamasına göre verilmiştir.

Olumsuzluk kavramı Türkçede “yapıcı ve yararlı olmayan, hiçbir sonuca ulaşmayan, menfi, negatif” olarak tanımlanırken olumsuzluk eki “kökü fiil olan bir kelimeye olumsuzluk kavramı veren ek” ve olumsuzluk kelimesi de “cümle içinde art arda kullanılan iki veya daha çok özneyi, tümleci, yüklemi, aralarından bazılarını olumsuzluk kavramı vererek birbirine bağlayan veya yüklem olumsuz çekimini sağlayan değil kelimesi” şeklinde tanımlanmıştır (TS, 1998: 1683).

Türkçede cümleler, temelde anlam özellikleri bakımından olumlu cümle ve olumsuz cümle biçiminde sınıflandırılır. Olumlu, olumsuz cümleler soru anlamı da taşıyabilirler. Bir yargının yapılamama, gerçekleşememe durumunu ifade eden olumsuz cümleler belli eklerle olur. Bunlar “-mA” olumsuzluk eki, “değil” edatı, “ne...ne...” edatı, “yok” ismidir. Bunlar dışında soru eki ve soru kelimesi ile oluşturulan cümleler olumsuzluk ifade edebilir (Karahan, 2010: 103-106).

Yenişehirli İzzet Dîvânı'ndaki olumsuz cümlelerin sınıflandırılması şöyledir:

1. “-mA-” Olumsuzluk Ekiyle Kurulan Olumsuz Cümleler

Olumsuzluk eki fiil kök ve gövdelerinden olumsuz fiiller türeten bir ektir (Korkmaz, 2009:128).

Ger iltifât olmaz ise yârdan bana

Bin lutf olsa istemem agyârdan bana

(G.4/1)

(Eğer sevgilen bana iltifat olmaz ise yabancından/başkasından bin lutf gelse de istemem.)

Var ise ikbâlin ol gâhî süvâr-ı esb-i nâz

Salma ammâ kim cirîd-i gamzen öyle her yana

(G.9/5)

(Arzun, isteğin var ise o nazlı at binicisi (sevgili), cirite benzeyen bakışlarını her yana salma.)

İltifât itmez gedâlar kılsa da âh u figân

Ol şeh-i evreng-i nahvet hüsnine magrurdur

(G.45/5)

(O gurur tahtında oturan padişah güzelliğiyle öyle mağrurdur ki dilenciler ne kadar ağlasa da yüz vermez.)

2. “değil” ile Kurulan Olumsuz Cümleler

İsim cümlelerinin olumsuzu “değil” edatı ile yapılmaktadır.

Ebnâ-yı zamân kâbil-i ülfet degil aslâ

Kim var olacak hem-demimiz bâ y u gedâdan

(G.135/2)

(Zamanın insanları asla dost olunabilir değildir ki zengin ve fakirden arkadaşlık var olsun.)

Vasfının ne haddi var ne pâyânı var

Hâmemin haddi degil itmek şümâr

(Mes.2/17)

(Seni övmenin ne haddi var ne sonu var, vasfının özelliklerini saymak kalemimin haddi değil.)

Degil ser-keş dimekden maksadım bed-hû dimek hâşâ

Semend-i tab’ım ancak şimdi münkâd-ı zimâm oldı

(Kt.1/3)

(İnatçı demekten kastım asla kötü huylu demek değildir, çevik bir at gibi olan huyum ancak şimdi evcilleşti.)

3. “ne...ne...” ile Kurulan Olumsuz Cümleler

“ne...ne...” bağlacının cümleye hiçbiri manasını kazandıran olumsuzluk bildirme görevi vardır (Korkmaz, 2009:1111).

Ne senin gibi gelür âleme bir medhe sezâ

Ne benim gibi efendim bulunur midhatger

(K.7/37)

(Aleme ne senin gibi övülecek bir kişi gelir, ne seni benim gibi övecek biri bulunur.)

Sûz-ı gam-ı hicrân ile gitdim meded elden

Hâlim ne bilür var ne acır var tutuşdum

(G.108/3)

(Ayrılığın kederinin ateşiyle tutuştum, halimi ne bilen ne de halime acıyan var.)

Ne kendi kadrini bildi ne âşık-ı zârın

Zamân-ı hüsni hebâ geçdi hayf o dildârın

(G.133/1)

(Sevgili ne kendi kadrini bildi ne de âşığın inlemesini işitti, korkarım bu şekilde davranarak güzelliğinin zamanı boşa geçti.)

4. “yok” ile Kurulan Olumsuz Cümleler

Divanda “yok” ismi ile olumsuz cümleler kurulmuştur.

Bâgda nergise ben sarf-ı nigâh itdikçe

Çâre yok dîde-i mestâne gelür hâtırına

(G.142/2)

(Bağda nergis çiçeğine baktıkça, hatırıma sevgili gelir, çare yok.)

Tokunma hâtırım âzürde olmasun zîrâ

Benim gibi sana bir mübtelâ mı var yokdur

(G.37/3)

(Dokunma hatırım kırılmasın çünkü sana benim gibi düşkün yoktur.)

Hîç birinde bu kadar reng-i nezâket yokdur

Gerçi çok gonçe-i gülzâr-ı bahâyı bilürüz

(G.63/4)

(Kıymetli gül bahçelerindeki çok goncayı biliriz fakat hiçbirinde bu kadar güzellik yoktur.)

5. Soru Eki ya da Soru Kelimesi ile Kurulan Olumsuz Cümleler

Soru eki ya da soru kelimesi olumlu bir cümleye olumsuz bir mana kazandırabilir (Karahan, 2010: 106).

Eyler mi idim tekye mevâ’îdine yârin

Ben maglata-i da’va-i incâza kapıldım

(G.113/5)

(Ben va’di yerine getirme davasındaki kandırmacaya kapıldım, yoksa sevgilinin sözlerine güvenir miydim?)

N’eyleyim âh felek düşmen-i dîrînemdir

Kor mı âsûde ola çâkerini ol gaddar

(K.3/16)

(Neyleyim ki felek benim eski düşmanımdır. O gaddar, kölesini rahat bırakır mı?)

Ne mümkün mevce-i deryâ-yı ihsâ

Senin evsâfını andan sanma kemdir

(K.9/48)

(Denizdeki dalgaları saymak ne mümkün? Senin vasıfların sanma ondan eksiktir.)

Lebin vakt-i gazabda nûş-hand olmak ne mümkündür

Leb-â-leb hokka-i zehr içre kand olmak ne mümkündür

(G32/1)

(Gazab vaktinde dudağında bir tatlı gülüş olması ne mümkündür, ağzına kadar dolmuş zehir kabında şeker olmak ne mümkündür?)

6. “bî-” ile Kurulan Olumsuz Cümleler

“-bî” kelimeye eklendiğinde “-sız, -maz” manası verir (Devellioğlu, 2010: 112). Divanda Farsça ön ek olan “bî” ile olumsuz cümleler yapılmıştır.

Tebrik-i kudûmunda bu manzûme-i sâdem

Bî-râbitadır eylemem ifşâ Yenişehir

(K.5/27)

(Gelişini tebrik için yazdığım şiirler rabitasızdır, Yenişehir ifşâ eylemem.)

Fakîrim müstmendim bî-nevâyım yâ Resûla’llâh

Senin dergâhına geldim gedâyım yâ Resûla’llâh

(G.141/1)

(Ya Resulallah fakirim, kederliyim, çaresizim. Kapına gelen dilenciyim.)

Ne zâlimsin ne kâfirsın ne şûh-ı bî-amânsın kim

Bizi mihnet-keş-i gam görmedikçe râhat itmezsin

(G.119/3)

(Ne zalimsin, ne kafirsın, ne amansızsın ki bizi gam içerisinde eziyet çekerken görmedikçe rahat etmezsin.)

7. “nâ-” ile Kurulan Olumsuz Cümleler

Kelimenin başına gelerek kelimeyi olumsuzlaştıran bir edattır (Devellioğlu, 2010:930). Divanda, bu edat ile olumsuz cümleler kurulmuştur.

Şâd-kâmım ider isen ni’met-i vaslında nola

İzzet-i dil-şüde bir âşık-ı nâ-çârındır

(G.43/7)

(İhsanıyla sevindirsen beni ne olur, gönlü gitmiş, vurgun İzzet bir çaresiz âşığındır.)

Biz bezm-i visâline sezâyız

Zan itme ki nâ-sezâlarız biz

(G.60/8)

(Biz kavuşma meclisine uygunuz, zannetme ki uygun değiliz.)

Hem-mahlasımdır İzzet-i âşüfte rûzgâr

Anın için benim bir nâ-şikîbdir

(K.13/6)

(Hem mahlasım olan İzzet benim gibi sabırsızdır.)

SONUÇ

Yenişehirli İzzet Dîvânı döneminin özellikleri taşıyan, dil inceliklerinin ustalıkla kullanıldığı mürettep bir divandır. Şair divanını oluştururken döneminde yaşanan olayları şiirlerine konu edinmiş ve tarihler düşmüştür. Şiirlerinde sosyal meselelere değinmiş, atasözleri ve deyimlere yer vermiştir. Bunun yanında divan, döneminde kullanılan dil özelliklerini yansıtmaması bakımından da önemlidir.

Yenişehirli İzzet Dîvânı olumsuzluk ifadeleri bakımından incelendiğinde, fiil cümlelerinde kullanılan “-mA” olumsuzluk ekinin çokluğu dikkat çekmektedir. Bu ekin diğer ek ve kelimelere göre sayısı ve oranı fazladır. “yok” ismi ile oluşturulan cümleler ile isim cümlelerini olumsuz yapmak için kullanılan “değil” edatı, olumsuzluk ekinden sonra gelmektedir. Divanda en az kullanılan olumsuzluk ekleri ise “nâ- ve bî-” ön ekleridir.

Şairin olumsuzluk ekini çok kullanması üslubunu anlamak açısından önemlidir. Şair fiil cümlelerini kullanarak divanında eyleme, harekete dayalı bir dili tercih ettiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (26. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Karahan L. (2010). *Türkçede Söz Dizimi* (15.Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri* (3.Baskı). Ankara: TDK.
- Mengi, M. (2003). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi* (8. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Nar O. (2018). *Yenişehirli İzzet Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. Ankara: SAGE.
- Sis, N, Türk E. (2019). Mahtumkulu Divanı'nda Olumsuz Cümleler. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 1(1), 5-12.
- TDK (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İLKOKULLARDA YÖNETİCİ DESTEĞİ VE İŞ YERİNDE YALNIZLIĞIN İNCELENMESİ

EXECUTIVE SUPPORT IN PRIMARY SCHOOLS AND STUDY OF LONELINESS AT
WORK

Dr. Öğr. Üyesi Necati ÇOBANOĞLU

Adnan Menderes Üniversitesi, Buharkent Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Bölümü
Aydın/Türkiye.

ORCID ID: 0000-0002-8469-2352

Veysel GÖÇER

Milli Eğitim Bakanlığı, Malatya/Türkiye.

ORCID ID: 0000-0002-9242-6863

ÖZET

İnsan sosyal bir çevre içerisinde var olur. Sosyal çevresini hem etkiler hem de etkilenir. Sosyal çevreden pozitif etkilenen ve çevresini pozitif etkileyen bireyler örgütsel olarak tercih edilen kişilerdir. Örgütteki çevresi ile ilişkileri pozitif olmayan çalışanlar bireysel olarak yalnızlık yaşamaktadırlar. İş yerinde yalnızlık yaşayan çalışanların performans ve verimlilik düzeylerinin düşmektedir. Çalışanların iş yerinde yalnızlık yaşamaları, örgütsel sebep ve sonuçları bakımından yöneticiler tarafından ilgilenmesi gereken bir konudur. Yalnızlık yaşayan çalışanların yöneticiler tarafından desteklenmesi örgütsel açıdan pozitif sonuçların elde edilmesini sağlayabilecektir. Bu araştırmada çalışanlara yönelik yönetici desteği ile çalışanların iş yerindeki yalnızlıklarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın veri toplama aracı üç bölümden oluşmaktadır. Ölçme aracının birinci bölümünde katılımcıların yaş, kıdem ve cinsiyetlerini belirleyen demografik bilgiler, ikinci bölümünde yöneticilerin çalışanlara desteğini ölçen yönetici desteği ölçeği, üçüncü bölümde ise öğretmenlerin iş yerindeki yalnızlıklarını ölçen iş yerinde yalnızlık ölçeği bulunmaktadır. Elde edilen yönetici desteği ve iş yerinde yalnızlık verileri, hem demografik değişkenler ile hem de birbirleri ile ilişkileri bakımından incelenmiştir. Verilerin analizinde T-testi, ANOVA testi, korelasyon analizi ve regresyon analizine yapılmıştır. Araştırmanın evreni Malatya'da bulunan resmi ilkokulların öğretmenleridir. Örneklem seçiminde küme örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Küme örnekleme yönteminde evrende var olan gruplar birer küme olduğu kabul edilir. Bu gruplar arasında yeterli sayıda örneklem alınır. Bu araştırma için her okul bir grup kabul edilmiştir. Örneklem seçimi tesadüfi yöntemle seçkisiz olarak belirlenmiştir. Araştırmaya 422 öğretmen gönüllü olarak katılmıştır. Araştırmada Karasek, Triantis ve Chaudhry (1982) ve arkadaşları tarafından geliştirilen, Giray ve Şahin (2012) tarafından Türkçeye uyarlanan yönetici desteği ölçeği kullanılmıştır. İş yerinde yalnızlığın ölçülmesi için de Wright, Burt ve Strongman (2006) tarafından geliştirilmiş, Doğan, Çetin ve Sungur (2009) tarafından Türkçe uyarlaması yapılmış ölçek kullanılmıştır. Verilerin analizinde, ilkokullardaki yönetici desteği genellikle yüksek, iş yerinde yalnızlık orta düzeyde çıkmıştır. Elde edilen bir sonuç da yönetici desteği ve iş yerinde yalnızlık arasında anlamlı ancak negatif bir ilişki olduğudur. Analiz sonuçları göz önünde

bulundurularak eğitim örgütlerinde öğretmenlerin yalnızlık duygusu yaşamamaları için yöneticilerin desteği sağlanması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: İlkokul, İş yerinde yalnızlık, Yönetici desteği.

ABSTRACT

Human beings exist in a social environment. It both affects and affects his social environment. Individuals who are positively affected by the social environment and positively affect their environment are organizationally preferred. Employees whose relationships with their environment in the organization are not positive experience individual loneliness. Performance and productivity levels of employees who experience loneliness at work are falling. The fact that employees experience loneliness at work is an issue that managers should take care of in terms of organizational causes and consequences. Supporting employees who experience loneliness by managers will be able to achieve positive organizational results. In this study, it is aimed to examine the loneliness of employees at work with supervisor support for employees. The data collection tool of the research consists of three parts. In the first part of the measurement tool, there is demographic information that determines the age, seniority and gender of participants, in the second part is the supervisor support scale, which measures the support of managers to employees, and in the third part is the Loneliness Scale at work, which measures the loneliness of teachers at work. The data on supervisor support and loneliness at work were examined both in terms of demographic variables and their relationship to each other. In the analysis of the data, t-test, ANOVA test, correlation analysis and regression analysis were performed. They are teachers of official primary schools in Malatya. Cluster sampling method was used in sample selection. In the cluster sampling method, groups that exist in the universe are considered to be one set. A sufficient number of samples are taken between these groups. Each school has accepted a group for this research. Sample selection was determined by random method without selection. 422 teachers participated in the study voluntarily. In the study, the supervisor support scale developed by Karasek, Triantis and Chaudhry (1982) and colleagues and adapted to Turkish by Giray and Şahin (2012) was used. A scale developed by Wright, Burt and Strongman (2006) and adapted in Turkish by Doğan, Çetin and Sungur (2009) was used to measure loneliness at work. In an analysis of the data, supervisor support in primary schools was generally high, and loneliness at work was moderate. One result is that there is a significant but negative relationship between supervisor support and loneliness at work. Considering the results of the analysis, it may be recommended that teachers in educational organizations provide support to administrators so that they do not experience a sense of loneliness.

Keywords: Primary School, Loneliness at work, Supervisor support.

GİRİŞ

Yalnızlık tüm insanların zaman zaman yakındığı bir duygudur. Bireyler kendilerini anlayabilecek, sıkıntılarını gidermede kendisine yardım edebilecek birisine daima ihtiyaç duymaktadır. Yalnızlık, bireylerin beklenti duydukları sosyal ilişkileri ile hâlihazırda var olan sosyal ilişkileri arasındaki farklılık olarak tanımlanmaktadır (Kaya, 2021). Yalnızlık duygusu bireyin iç dünyasından kaynaklanabileceği gibi sosyal çevresinden de kaynaklanabilir. Bireyler yalnızlık duygusu yaşadıklarında buldukları sosyal ortamları değiştirmek, yeni ortamlar arayarak yalnızlıklarına çözüm arama eğilimindedirler. Ancak bir işte çalışanların çalıştıkları yerde yalnızlık yaşamaları kendilerinden kaynaklanan yalnızlıktan daha farklı bir durumdur. Çünkü bu ortamdan ayrılma, farklı bir yerde yeni sosyal ilişkiler arama imkânı çoğu zaman olanaksızdır. Bu yalnızlık türü örgütsel yalnızlık olarak adlandırılmaktadır. Örgütsel yalnızlık, bireyin çalıştığı iş yerinde görmezden gelinmesi, sosyal ortamdan dışlanması (Wright, Burt, Strongman, 2006) ve bir başına kalmadır (Yılmaz ve Aslan, 2013). Örgütsel yalnızlığın iki boyutu bulunmaktadır. Birincisi sosyal yalnızlıktır. Sosyal yalnızlık bireyin çalıştığı iş yerindeki arkadaşları ile ortak bir paydasını bulamaması, arkadaşlık için gereken ortak zevk, düşünce ve eğlencelere sahip olunamamasıdır (Batmaz, 2019; Kaya, 2021). İkincisi ise duygusal yalnızlıktır. Duygusal yalnızlık ise çalışanın iş arkadaşları ile samimi kaliteli ve yakın arkadaşlık kurulamamasıdır (Nartgün ve Demirer, 2012; Sezen, 2014). Çalışanların örgütü temsil eden yöneticiler tarafından desteklenmesi örgütsel yalnızlığın oluşmaması veya olumsuz ise azalması açısından önemli olabilecektir.

Çalışanlar örgütlerde yöneticiler tarafından farkedilmeyi ve ilgi gösterilmeyi önemsemektedirler. Yöneticiler tarafından önemsenme, cesaretlendirilme ve desteklenme yönetici desteği olarak tanımlanmaktadır (Burke ve diğ., 1992). Yöneticilerin ilgi destek ve cesaretleri bir yandan çalışanın kendisi açısından örgütsel yalnızlığın oluşmasını engellerken diğer yandan da örgütteki diğer çalışanlar tarafından dışlanmayı ve görmezden gelinmeyi azaltabilecektir. Yöneticileri tarafından desteklenen ve teşvik edilen çalışanın örgütün bir parçası olması daha kolay olacaktır (DeConinck ve Johnson, 2009). Konuya eğitim örgütleri açısından bakıldığında, durum öğretmenlik mesleği açısından değerlendirildiğinde daha fazla önemli hale gelmektedir. Öğretmenlerin mesleklerinin gereğini yaparken hissettikleri duygusal durum sadece kendilerini, örgütü, örgüt çalışanlarını etkilememektedir. Aynı zamanda öğrencileri de etkileyebilmektedir. Bu yönüyle eğitim örgütleri diğer örgütlerden önemli şekilde ayrılmaktadır. Bu önem sebebiyle bu çalışmada öğretmenlerin yöneticilerden aldıkları destek ile örgütsel yalnızlıklarının ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma ilişkisel modelde yapılmıştır. İlişkisel model iki veya daha çok değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen modeldir. Bu çalışmada resmi ilkokullarda çalışan öğretmenlerin örgütsel yalnızlıkları ile yöneticilerin desteklerinin ilişkisi incelenmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırma 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Malatyadaki ilkokullarda görev yapan öğretmenler ile yapılmıştır. Araştırma, dağıtılan 540 formdan geri dönen 378 öğretmenin formu kullanılarak yapılmıştır.

Örnekleme alınan öğretmenlerin cinsiyet, yaş, kıdem özelliklerinin yüzde ve frekans dağılımları Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1. Öğretmenlerin demografik özellikleri

Değişkenler	Alt boyutlar	f	%
Cinsiyet	Erkek	195	51,6
	Kadın	183	48,4
Yaş	20-30 yaş	101	26,7
	31-40 yaş	96	25,4
	41-50 yaş	86	22,8
	51-60 yaş	87	23,0
	60 yaş üstü	8	2,1
Kıdem	10 yıl ve altı	99	26,2
	10 - 20 yıl	95	25,1
	20 - 30 yıl	87	23
	30 -40 yıl	85	22,5
	40 yıl üstü	12	3,2

Ölçme Araçları

İş Yerinde Yalnızlık Ölçeği

İş yerinde yalnızlık ölçeği Wright, Burt ve Strongman (2006) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Doğan, Çetin ve Sungur (2009) tarafından yapılmıştır. Ölçek 16 maddeden oluşmaktadır. İş yerinde yalnızlık ölçeği iki boyutludur: Sosyal arkadaşlık ve duygusal yoksunluk. Ölçeğin orjinalinde iç tutarlılık katsayısı Cronbach Alpha .90 olarak belirtilmiştir. Ölçek 5li likert tipindedir.

Yönetici Desteği Ölçeği

Yönetici desteği ölçeği Göktepe (2017) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 7 maddeden oluşmaktadır. Yönetici desteği ölçeği somut ve soyut olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin orjinalinde iç tutarlılık katsayısı Cronbach Alpha .91 olarak belirtilmiştir. Ölçek 5li likert tipindedir.

Verilerin Analizi

Veriler t-testi, ANOVA testi, korelasyon ve regresyon analizleri yapılarak değerlendirilmiştir.

BULGULAR

İlkokul öğretmenlerinin iş yerinde yalnızlığa ve yönetici desteği düzeylerine ilişkin veriler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. İlkokul öğretmenlerinin iş yerinde yalnızlık ve yönetici desteği düzeyleri

Ölçek boyutları	Katılımcı Sayısı	Minimum puan	Maksimum puan	Ortalama puan	Standart Sapma
Somut	378	1,98	5,00	3,75	,66
Soyut	378	2,27	5,00	3,81	55
YÖNETİCİ DESTEĞİ	378	2,15	5,00	3,78	,70
Sosyal Arkadaşlık	378	1,39	5,00	2,62	,61
Duygusal Yoksunluk	378	1,24	5,00	2,66	,63
İŞ YERİNDE YALNIZLIK	378	1,32	5,00	2,64	,75

Tablo 2'ye göre, ilkokul öğretmenlerinin algılarına göre yöneticilerin öğretmenlere destek düzeyleri 3.78'dir. Öğretmenlere göre bu değer yönetici desteğinin genellikle yüksek düzeyde olduğu anlamına gelmektedir. İlkokul öğretmenleri kendi iş yerindeki yalnızlık düzeylerine ise 5 puan üzerinden 2,64 puan vermişlerdir. 2,60 puan düşük olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu puan düşük seviyenin hemen üstünde ve orta düzey olarak değerlendirilmektedir.

Bu araştırmada ilkokul öğretmenlerinin iş yerinde yalnızlık düzeyleri ve yöneticilerden aldıkları destek düzeyleri cinsiyet, yaş ve kıdem değişkenleri bakımından incelenmiş fakat anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

İlkokul öğretmenlerinin iş yerinde yalnızlıkları ile yöneticilerin desteği arasında bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. İlkokul öğretmenlerinin iş yerinde yalnızlıkları ile yöneticilerin desteği arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon tablosu

		İş Yerinde Yalnızlık	Yönetici Desteği
İş yerinde yalnızlık	r	1	-,534**
	p		,000
Yönetici desteği	r	-,534**	1
	p	,000	

**p<.01

Tablo 3'teki korelasyon verilerine göre ilkokul öğretmenlerinin iş yerinde yalnızlık düzeyleri ile yönetici desteği arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=-,534$; $p=,000$). İlkokul öğretmenlerinin iş yerinde yalnızlıkları ile yöneticilerin desteği arasında orta düzeyde ve negatif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür.

İlkokullarda yönetici desteğinin öğretmenlerinin iş yerindeki yalnızlıklarını yordama durumunu belirlemek için doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. İlkokullarda yönetici desteğinin öğretmenlerinin iş yerindeki yalnızlıklarını yordamasına ilişkin regresyon analizi

Değişken Adı	B	S. Hata	β	t	p	R ²	Düzeltilmiş R ²	R Kare Değişimi
Sabit	5,759	,238		15,975	,000*			
Cinsiyet	,042	,067	,035	,765	,874			
Yaş	,038	,061	,065	,712	,563			
Kıdem	,061	,052	,087	1,002	,217	-,192	-,187	-,184
Yönetici Desteği	-,342	,074	-,295	-8,754	,000*			

Bağımlı Değişken: İş Yerinde Yalnızlık, F(1,421)=24,877 *p<0,01

Tablo 4'de standart hâle getirilmiş regresyon değerleri ($\beta=-0.295$; $t=-8.754$; $p<0.01$) görülmektedir. Analiz sonucunda ulaşılan bu katsayılar, yöneticilerin desteğinin öğretmenlerin iş yerindeki yalnızlıklarını anlamlı şekilde, negatif yönde yordadığını göstermektedir. Regresyon analizinde ulaşılan bir başka sonuç ise, öğretmenlerin iş yerinde yalnızlık duygularının yaklaşık %19'u müdürlerin destek vermemesi ile açıklanmaktadır (R^2 Değişimi=.187).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada ilkokul öğretmenlerinin iş yerinde yalnızlıkların ile müdürlerin desteği arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın birinci aşamasında öğretmenlerin yalnızlık düzeyleri ve müdürlerin destek düzeyleri incelenmiştir. İnceleme sonucunda ilkokul öğretmenlerinin iş yerinde yalnızlık düzeyleri orta, müdürlerin destek düzeyleri ise genellikle yüksek çıkmıştır. Yılmaz ve Aslan (2013) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin iş yerinde yalnızlık düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. Bu çalışma ile oluşan farklılığın Yılmaz ve Aslan (2013) tarafından yapılan çalışmanın evreni ve örnekleminin (Anaokulu, İlkokul, Ortaokul) farklı olması olabilir. İlkokullarda yöneticilerin öğretmenlere desteği konusunda Argon (2014) tarafından yapılan çalışmada da bu çalışmadakine benzer bir sonuca ulaşılmıştır. O araştırmada 51 öğretmenden 30 tanesi yöneticilerin öğretmenleri desteklediğini ifade etmiştir. Çobanoğlu ve Derinbay (2016) tarafından yapılan çalışmada da örgütsel destek düzeyi 5li likert ölçeğinde 3,62 çıkmıştır. Bu düzey bizim araştırmamızda genellikle yüksek olarak belirtilmektedir.

Bu araştırmada elde edilen başka bir sonuç da yöneticilerin desteği ile öğretmenlerin iş yerinde yalnızlıkları arasında negatif ve anlamlı bir ilişkinin olduğudur. Alanyazın incelendiğinde bu çalışmaya benzer çalışmalar görülmektedir. Wright (2005) tarafından yapılan çalışmada iş yerinde yalnızlığın sebeplerinden birisinin de yönetici desteğinin olmaması olarak belirtilmiştir. Yine Eroğlu (2018) tarafından yapılan çalışmada da yöneticilerin desteğinin çalışanın iş

yerindeki yalnızlığını azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç yönetici desteği ile çalışan yalnızlığı arasında negatif bir ilişkiyi göstermektedir. Mercan ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada da çalışanların iş yeri yalnızlığı ile örgütsel destek arasında bir ilişkinin olduğu belirtilmiştir (Mercan, Oyur, Alamur, Gül, Bengül, 2012). Ancak bu çalışma ile arasındaki fark bu çalışmada orta düzeyde bir ilişki çıkarırken Mercan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada düşük düzeyde çıkmış olmasıdır.

Bu çalışmada elde edilen son bulgu yönetici desteğinin öğretmenlerin iş yerinde yalnızlığını negatif yönde yordadığıdır. Yöneticilerin destekleri yükseldikçe öğretmenlerin iş yeri yalnızlıklarını azaltmaktadır. Eroğlu'nun (2018) yaptığı çalışmada yöneticilerin desteğinin çalışanların iş yeri yalnızlığının azalttığı belirtilmektedir. Bu sonuçlar iki çalışmanın benzer bulgular elde ettiğini göstermektedir. Bu sonuçlara göre, eğitim örgütleri orta düzeyde çıkan öğretmen iş yeri yalnızlığını düşürmek için sosyal ortamlar oluşturarak öğretmenlerin birbirleri ile pozitif ilişki kurmalarını sağlaması önerilebilir. Yöneticilere de öğretmenlere daha fazla ilgi ve destek sağlamaları önerilebilir. Araştırmacılara da öğretmen yalnızlığının diğer boyutları üzerinde çalışma yapmaları önerilebilir.

KAYNAKLAR

- Argon, T. (2014). Eğitim kurumlarında insan kaynaklarının desteklenmesi: Yönetici desteğine yönelik öğretmen görüşleri. *Journal of Human Sciences* 11(2), 691-729
- Batmaz, G. (2019). *Algılanan güç mesafesi ile iş yaşamında yalnızlık duygusu arasındaki ilişki ve bir araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Burke, M. J., Borucki, C. C. ve Hurley, A. E. (1992). Reconceptualizing psychological climate in a retail service environment: A multiple stakeholder perspective. *Journal of Applied Psychology*, 77 (5),717-729.
- Çobanoğlu, F., Derinbay, D. (2016). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin algıladıkları örgütsel destek düzeyleri. *Pamukkale üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (40), 176-190
- Deconinck J.B. ve Johnson, J.T. (2009). the effects of perceived supervisor support, perceived organizational support, and organizational justice on turnover among salespeople. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 29(4), 333–350.
- Eroğlu, Ş. G. (2018). Algılanan yönetici desteği ile işyerinde yaşanan yalnızlık arasındaki ilişkiye yönelik bir araştırma. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-17
- Göktepe, E.A. (2017). Algılanan yönetici desteği ölçeği: Geliştirilmesi, geçerliliği ve güvenilirliği. *Istanbul University Journal of the School of Business*. 46 (Özel Sayı), 31-48.
- Kaya, A. (2021). *Esenyurt belediyesi gençlik ve spor hizmetleri müdürlüğü personelinin mükemmeliyetçilik, esenlik ve örgütsel yalnızlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

- Mercan, N., Oyur, E., Alamur, B., Gül., S., Bengül, S. (2012). İşyeri yalnızlığı ve sosyal fobi arasındaki ilişkiye yönelik bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 213-226.
- Nartgün, Ş. S., Demirer, S. (2012). Öğretmenlerin örgütsel sessizlik ile iş yaşamında yalnızlık düzeylerine ilişkin görüşleri. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 139-156.
- Sezen G. (2014). *Öğretmenlerin işle bütünleşme ve iş yaşamında yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Wright, S.L. (2005). *Loneliness in the workplace*. (Unpublished Doctor of Philosophy). University of Canterbury
- Wright, S. L., Burt, C. D. B., Strongman, K. T. (2006). Loneliness in the workplace: Construct definition and scale development. *New Zealand Journal of Psychology*, 35(2), 59-68.
- Yılmaz, E. ve Aslan, H. (2013). Öğretmenlerin iş yerindeki yalnızlıkları ve yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3(3), 52-59.

YÖNETİCİYE SADAKAT VE FARKLILIKLARIN YÖNETİMİ KAVRAMLARININ İLİŞKİSEL BOYUTUNUN İNCELENMESİ

EXAMINATION OF THE RELATIONAL DIMENSION OF THE CONCEPTS OF
LOYALTY TO THE MANAGER AND MANAGEMENT OF DIFFERENCES

Dr. Öğr. Üyesi Necati ÇOBANOĞLU

Adnan Menderes Üniversitesi, Buharkent Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Bölümü
Aydın/Türkiye.

ORCID ID: 0000-0002-8469-2352

Veysel GÖÇER

Milli Eğitim Bakanlığı, Malatya/Türkiye.

ORCID ID: 0000-0002-9242-6863

ÖZET

Tüm örgütlerde olduğu gibi eğitim örgütlerinde de yönetici ve çalışan ilişkileri örgüt açısından önemlidir. Yönetici ve çalışan ilişkisi pozitif olunca örgütün amaçlarını yerine getirmesi daha kolay olmaktadır. Çalışanların yöneticilerine inanmaları onlar için fazladan çalışma yapma istekleri ve kendilerini yöneticileri ile özdeş görmeleri yöneticiye sadakat olarak adlandırılmaktadır. Çalışanda yöneticiye sadakatin oluşmasında yöneticilerin örgütteki yönetim anlayışlarının da etkisi olduğu düşünülmektedir. Öğretmenler ülkenin farklı yerlerinden merkezi sınavla alındığı ve sosyokültürel farklılıkları olan çalışanlardır. Bu farklı özellikleri bilen, farklılıkları bir zenginlik olarak gören ve koruyan yöneticilere karşı sadakatin oluşması daha muhtemeldir. Bu çalışmada eğitim örgütlerinde yöneticiye sadakatin oluşması ile örgütte farklılıkları yönetimi arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın verileri üç bölümden oluşan bir araçla toplanmıştır. İlk bölümde araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyet, yaş ve kıdemlerine ilişkin demografik bilgiler bulunmaktadır. İkinci bölümünde örgütte farklılıkların yönetimi ölçeği, son bölümde ise yöneticiye sadakat ölçeği bulunmaktadır. Farklılıkların yönetimi ve yöneticiye sadakate ilişkin verilerin demografik değişkenler ile ilişkileri incelenmiştir. Daha sonra bu iki değişken kendi aralarındaki ilişkileri bakımından da incelenmiştir. Değişkenlerin aralarındaki ilişkilerin incelenmesinde T-testi, ANOVA testi, korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Araştırma için Malatya'da bulunan resmi ilkokullar evren olarak kabul edilmiştir. Örneklem olarak alınacak okulların belirlenmesi küme örnekleme yöntemi ile yapılmıştır. Küme örnekleme yöntemi araştırma evreninde yer alan her grup birer küme olarak değerlendirilir ve yeterli sayıda küme örnekleme alınır. Bu çalışmada okullar birer küme olarak kabul edilmiştir. Örneklem alınacak okullar tesadüfi yöntemle belirlenmiştir. Araştırmaya 396 gönüllü öğretmen katılmıştır. Araştırmada kullanılan farklılıkların yönetimi ölçeği Balay ve Sağlam (2004) tarafından geliştirilmiştir. Yöneticiye sadakatin ölçülmesi için Chen, Tsui ve Farh (2002) tarafından geliştirilen ve Ceylan ve Doğanyılmaz (2007) tarafından Türkçe uyarlanan ölçek kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, ilkokullardaki farklılıkların yönetimi ve yöneticiye sadakat genellikle yüksek düzeyinde çıkmıştır. Farklılıkları yönetimi ile yöneticiye sadakat arasında anlamlı ve pozitif

yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Farklılıkların yönetiminin yöneticiye sadakati yordadığı sonucuna da ulaşılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre eğitim örgütlerinde öğretmenlerin yöneticiye sadakatının artırılması için farklılıklara değer veren bir yönetim anlayışı önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim yönetimi, Farklılıkların yönetimi, İlkokul, Yöneticiye sadakat.

ABSTRACT

As in all organizations, executive and employee relations are important for the organization in educational organizations. When the relationship between manager and employee is positive, it is easier for the organization to fulfill its goals. Employees' belief in their managers, their desire to do extra work for them, and their view of themselves as identical to their managers is called loyalty to the manager. It is believed that managers' understanding of Management in the organization also has an effect on the formation of loyalty to the manager in the employee. Teachers are employees from different parts of the country who are taken by central examination and have sociocultural differences. Loyalty to managers who know these different characteristics, who see and protect differences as a wealth, is more likely to occur. In this study, it is aimed to examine the relationship between the formation of loyalty to the manager in educational organizations and the management of differences in the organization. Data from the study was collected using a three-part tool. In the first section, there is demographic information about the gender, age and seniority of the teachers participating in the research. In the second part, there is a scale for managing differences in the organization, and in the last part, there is a scale for loyalty to the manager. The relationship of data on difference management and loyalty to the manager with demographic variables was examined. Later, these two variables were also studied in terms of their relationship between themselves. In the study of the relations between variables, t-test, ANOVA test, correlation and regression analyses were performed. For Research, official primary schools in Malatya have been recognized as universes. The determination of the schools to be taken as samples was made by cluster sampling method. Cluster sampling method each group in the research universe is evaluated as a cluster and a sufficient number of cluster sampling is taken. In this study, schools were recognized as a cluster. Schools to be sampled were determined by random method. 396 volunteer teachers participated in the study. The scale of differences management used in the research was developed by Balay and Sağlam (2004). To measure loyalty to the manager, the scale developed by Chen, Tsui and Farh (2002) and adapted in Turkish by Ceylan and Doğanyılmaz (2007) was used. As a result of the research, differences in primary schools and loyalty to the manager were generally high. A meaningful and positive relationship was found between the management of differences and loyalty to the manager. It has also been concluded that the management of differences predicts loyalty to the manager. According to the results of the research, an understanding of management that values differences is proposed in educational organizations to increase teachers' loyalty to the manager.

Keywords: Education Management, Diversity Management, Primary School, Loyalty to the Manager.

GİRİŞ

Sadakat sağlam, içten gelen ve güçlü bir bağlılık duygusudur. Sadakat bir kişinin bir başka kişiye karşı gösterebileceği en güçlü bağlılık duygularından birisidir. Örgütlerde bir çalışanın yöneticisine karşı sadakat duygusu taşıması önemli bir durumdur. Çalışanda sadakat duygusunun oluşmasını etkileyen farklı sebepler olabilir. Bu çalışmada sadakat duygusunun oluşmasında yöneticinin çalışanların farklılıklarına karşı duyduğu saygı, onların farklılıklarını koruyarak yönetme iradesinin etkisi üzerinde durulacaktır. Öncelikle yöneticiye sadakat ve farklılıkların yönetimi kavramlarının literatür taraması yapılacaktır.

Tüm örgütlerde olduğu gibi eğitim örgütlerinde de yönetici ve çalışan ilişkileri örgüt açısından önemlidir. Yönetici ve çalışan ilişkisi pozitif olunca örgütün amaçlarını yerine getirmesi daha kolay olmaktadır. Yönetici ve çalışan arasındaki pozitif ilişkilerden birisi de çalışanların yöneticiye sadakatidir. Sadakat kavramı literatürde öncelikle bağlılık kavramından ayrılmıştır. Bağlılık kavramı daha çok karşılıklı bir ilişki iken sadakat kavramının daha çok tek taraflı bir duygusal bağlılık olduğu belirtilmektedir (Mete ve Demir, 2016). Örgütte sadakat kavramı ise, öncelikle örgütsel sadakat olarak incelenmiştir. Örgütsel sadakat kavramının ise çalışanların örgütün yöneticilerine, çalışma arkadaşlarına, örgütlerden mal ve hizmet alanlar ile örgütte çalışanların bağlı oldukları birlik ve sendikalara bağlılık boyutlarından oluştuğu belirtilmektedir (Cheng, Jiang ve Riley, 2003). Yöneticiye sadakat örgütsel sadakatin bu boyutlarından birisi olarak ele alınmıştır (Ceylan ve Doğanyılmaz, 2007). Yöneticiye sadakat, çalışanların yöneticilerine inanmaları, onlar için fazladan çalışma yapmak istemeleri ve kendilerini yöneticileri ile özdeş görmeleri ve yöneticileri için kendi çıkarlarından vazgeçebilmeleri olarak tanımlanmaktadır (Chen, Tsui ve Farh, 2002). Çalışanların yöneticilerine sadakat göstermeleri onların yönetimlerinden memnun olmaları ile olabilecektir. Özellikle çalışanlarının farklılıklarına saygı duyan yöneticilerden memnun olunması ve onlara sadakat gösterilmesi daha muhtemeldir.

Yöneticiler örgütün amaçları doğrultusunda ilerlemesini, çalışanlardan beklenenlerin takibini, gerekli olan araç-gereç ve malzemenin teminini, ilişkilerin yönetimini vb. örgütsel süreçleri yürüten kişilerdir. Yönetici çalışan ilişkileri bu süreçler içinde en önemlilerinden birisidir. Çalışanların farklı kimlik ve karakterlerde olmaları, farklı özellikler taşımaları bu ilişkide dikkat edilmesi gereken bir yöndür. Eğitim örgütleri açısından bakıldığında, öğretmenler ülkenin farklı yerlerinden merkezi sınavla alınan sosyokültürel farklılıkları olan çalışanlardır. Farklı özellikteki bu çalışanların yönetilmesi, alanyazınımızda farklılıkların yönetimi olarak kavramlaştırılmıştır. Tüm çalışanlara farklı yönlerine bakılmaksızın aynı düzeyde saygı duyulması, eşit davranılması ve örgütsel fırsatlardan adil şekilde yararlandırılması farklılıkların yönetimi için gerekli bir yaklaşımdır (Taşlıyan, Hırlak ve Çitçi, 2016). Farklılıkları bir

zenginlik olarak gören ve koruyan yöneticilere karşı sadakatin oluşması daha muhtemeldir. Örgütteki farklılıkların etkili bir şekilde yönetilmesinin örgüte hem maddi kazanç getirebileceği hem de yöneticilere saygı, sevgi, hoşgörü olarak geri döneceği belirtilmektedir (Demirel ve Özbezek, 2016). Bu çalışmada eğitim örgütlerinde yöneticiye sadakatin oluşması ile örgütte farklılıkları yönetimi arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmanın modeli ilişkisel yapıdadır. İlişkisel modellerde birden fazla değişken arasındaki ilişki incelenmektedir. Bu araştırma resmi ilkokullarda çalışan öğretmenlerin yöneticiye sadakatleri ile yöneticilerin farklılıkları yönetmeleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Malatyadaki ilkokullarda çalışan öğretmenlerdir. Araştırmanın örneklemini ise 396 gönüllü öğretmenden oluşmaktadır.

Araştırma örneklemine ait cinsiyet, yaş, kıdem değişkenlerinin frekans ve yüzde dağılımları aşağıdaki (Tablo 1) gibidir.

Tablo 1. Örneklemin demografik özellikleri

Değişkenler	Alt boyutlar	f	%
Cinsiyet	Erkek	209	52,8
	Kadın	187	47,2
Yaş	20-30 yaş	99	25,0
	31-40 yaş	98	24,7
	41-50 yaş	95	24,0
	51-60 yaş	93	23,5
	60 yaş üstü	11	2,8
Kıdem	10 yıl ve altı	111	28,0
	10 - 20 yıl	108	27,3
	20 - 30 yıl	88	22,2
	30 -40 yıl	77	19,4
	40 yıl üstü	12	3,0

Ölçme Araçları

Yöneticiye Sadakat Ölçeği

Yöneticiye sadakat ölçeği Chen, Tsui ve Farh (2002) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Ceylan ve Doğanıılmaz (2007) tarafından yapılmıştır. Ölçek 17 maddeden ve 5 boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin orjinalinde iç tutarlılık katsayısı Cronbach Alpha .70 olarak belirtilmiştir. Ölçek 5li likert tipindedir.

Farklılıkların Yönetimi Ölçeği

Farklılıkların yönetimi ölçeği Balay ve Sağlam (2017) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 28 maddeden oluşmaktadır. Farklılıkların yönetimi ölçeği üç boyuttan oluşmaktadır. Orjinal ölçeğin Cronbach Alpha değeri (iç tutarlık katsayısı). 91 olarak belirtilmiştir. Ölçek 5li likert tipindedir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde t-testi, ANOVA testi, korelasyon analizi ve regresyon analizi yapılmıştır.

BULGULAR

İlkokul öğretmenlerinin yöneticiye sadakati ve müdürlerin farklılıkları yönetme düzeylerini gösteren veriler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. İlkokul öğretmenlerinin yöneticiye sadakati ve müdürlerin farklılıkları yönetme düzeyleri

Ölçek boyutları	Katılımcı Sayısı	Minimum puan	Maksimum puan	Ortalama puan	Standart Sapma
Kendini Adama	396	2,18	5,00	3,83	,66
Ekstra çaba	396	2,35	5,00	4,01	,51
Bağlanma	396	2,01	5,00	3,77	,72
Özdeşleşme	396	2,19	5,00	3,81	,63
İçselleştirme	396	2,24	5,00	3,84	,59
YÖNETİCİYE SADAKAT	396	2,20	5,00	3,85	,70
Bireysel Tutumlar ve Davranışlar	396	1,96	5,00	3,67	,65
Örgütsel Değerler ve Normlar	396	2,13	5,00	3,59	,61
Yönetimsel Uygulamalar ve Politikalar	396	2,01	5,00	3,76	,63
FARKLILIKLARIN YÖNETİMİ	396	2,08	5,00	3,68	,75

Tablo 2’de gösterilen ilkökul öğretmenlerinin yöneticiye sadakat düzeyleri ortalaması 3.85’tir. Öğretmenlerin yöneticiye sadakat konusunda kendilerine verdikleri bu puan yöneticilerine çoğunlukla yüksek düzeyde sadakat gösterdikleri anlamına gelmektedir. Ayrıca öğretmenler müdürlerinin farklılıkları yönetme düzeylerine ise 3, 68 puan vermişlerdir. Bu ortalamanın anlamı da müdürlerin farklılıkları yönetebilme düzeylerinin genellikle yüksek olduğudur.

Öğretmenlerin yöneticiye sadakat ve müdürlerin farklılıkları yönetmelerine yönelik düşünceleri cinsiyet, yaş, kıdem gibi demografik değişkenler açısından incelenmiştir. T-testi ve ANOVA testleri sonucunda elde edilen verilere göre bu değişkenler açısından anlamlı bir farklılık elde edilememiştir.

İlkokul öğretmenlerinin alguları açısından müdürlerin farklılıkları yönetme düzeyleri ile öğretmenlerin yöneticiye sadakat düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığının belirlenmesi için korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi sonucunda çıkan bulgular tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. İlkokul öğretmenlerinin yöneticiye sadakatleri ile yöneticilerin farklılıkları yönetme düzeyleri arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon tablosu

		Yöneticiye Sadakat	Farklılıkların Yönetimi
Yöneticiye Sadakat	r	1	,489**
	p		,000
Farklılıkların Yönetimi	r	,489**	1
	p	,000	

**p<.01

Tablo 3'te gösterilen korelasyon analizi verilerine göre öğretmenlerin yöneticiye sadakat düzeyleri ile yöneticilerin farklılıkları yönetme düzeyleri arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=,489$; $p=,000$). Büyüköztürk'e (2011) göre korelasyon analizinde "r" değeri 0,10 - 0,29 arasındaysa zayıf, 0,30 - 0,70 arasındaysa orta ve 0,70 - 1,0 arasındaysa yüksek düzeyde ilişki vardır. Tablo 3'teki bulgulara göre bu ilişki pozitif yönde ve orta düzeydedir.

İlkokullarda yöneticilerin farklılıkları yönetme düzeylerinin öğretmenlerin yöneticiye sadakatlerini yordayıp yordamadığını anlamak için doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. İlkokullarda yöneticilerin farklılıkları yönetmesinin öğretmenlerin yöneticiye sadakatlerini yordamasına ilişkin regresyon analizi

Değişken Adı	B	S. Hata	β	t	p	R ²	Düzeltilmiş R ²	R Kare Değişimi
Sabit	3,623	,169		21,432	,000			
Cinsiyet	,032	,042	,035	,764	,445			
Yaş	,021	,026	,055	,785	,433			
Kıdem	,033	,035	,065	,924	,356	,184	,164	,163
Farklılıkların Yönetimi	,102	,036	,126	2,806	,005			

Bağımlı Değişken: Yöneticiye sadakat, $F(1,395)=7,874$ *:p<0,01

Standardize edilmiş Tablo 4'teki regresyon değerlerine ($\beta=0.126$; $t=2.806$; $p<0.01$) göre yöneticilerin farklılıkları yönetmeleri öğretmenlerin yöneticiye sadakatlerini anlamlı şekilde ve pozitif yönde yordamaktadır. Bu analizinde ortaya çıkan başka bir sonuç da, öğretmenlerin yöneticilerine sadakatinin yaklaşık %16'sı müdürlerin farklılıkları yönetmesi ile açıklanmaktadır (R^2 Değişimi=.163).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sadakatin bireysel özellikler den kaynaklanan yönleri olabileceği gibi örgütsel yönleri de bulunmaktadır. Sadakatin bireysel özellikler ile ilişkisinin incelendiği birçok çalışma bulunmaktadır (George ve Bettenhause, 1990). Bu çalışmada yöneticiye sadakatin örgütsel boyutu içinde yer alan müdürlerin farklılıkları yönetmeleri ile öğretmenlerin yöneticiye sadakatleri arasındaki ilişki incelenmiştir. İlk olarak öğretmenlerin yöneticiye sadakat düzeyleri ve müdürlerin farklılıkları yönetme düzeyleri öğretmen algılarına göre ölçülmüştür.

Ölçüm sonucunda elde edilen değerlere göre ilkökul öğretmenlerinin yöneticiye sadakat düzeyleri ve müdürlerin farklılıkları yönetebilme düzeyleri “genellikle yüksek” olarak elde edilmiştir. Özdemir (2013) tarafından örgütsel adalet üzerine yapılan bir çalışmaya göre öğretmenlerin örgütsel adalet düzeyleri “orta” düzeyde çıkmıştır. Bu çalışmadan farklı bir sonuca ulaşmış olması o çalışmada örgütsel sadakatin ele alınmış olması olarak değerlendirilmektedir. Akman (2017) tarafından yapılan araştırmada ise hem yöneticiye sadakat ($\bar{X}=3,94$) hem de örgüte sadakatin “yüksek” düzeyde olduğu belirtilmiştir. Akman (2017) araştırmasında “yüksek” olarak ifade edilen aritmetik ortalama bu araştırmadaki değerlendirmeye göre “genellikle yüksek” düzeyindedir. Yani iki araştırmada da sonuçlar aslında aynı düzeyde çıkmıştır. Müdürlerin farklılıkları yönetmesi ile ilgili alanyazında yapılan çalışmalarda da bu çalışmaya benzer şekilde genellikle yüksek düzeyde sonuçlara ulaşılmıştır (Memduhoğlu, 2011; Memduhoğlu ve Ayyürek, 2014).

Araştırmada elde edilen başka bir sonuç ise müdürlerin farklılıkları yönetmesinin öğretmenlerin sadakati ile pozitif ve anlamlı bir ilişkisinin olduğu ve bu ilişkinin orta düzeyde olduğudur. Yine elde edilen bir sonuç da müdürlerin farklılıkları yönetmesinin öğretmenlerin yönetici sadakatini yordadığıdır. Demirel ve Özbebek (2016) tarafından yapılan bir çalışmada da örgütteki farklılıkların etkili bir şekilde yönetilmesinin yöneticilere saygı, sevgi, hoşgörü olarak geri döneceği belirtilmektedir. Bu çalışmada da ifade edilen çalışanların farklılıklarına saygı duyulması çalışanların örgüte ve yöneticisine karşı pozitif duygu ve düşünceler oluşturacağıdır. Elde edilen sonuçlara göre yöneticilere, tüm çalışanları aynı kalıpla değerlendirmemeleri önerilebilir. Çalışanların farklı sosyo-kültüre yaşantılara ve değerlere sahip oldukları göz önünde bulundurularak bu farklılıklar görülmesi, bunlara saygı duyulması ve mümkünse bu farklılıkları örgüt için bir avantaja va kazanıma çevrilmesi önerilebilir.

KAYNAKLAR

- Akman, Y. (2017). Örgütsel çekicilik, örgütsel imaj ve örgütsel sadakat arasındaki ilişkilerin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Balay, R. Ve Sağlam, M. (2004). Eğitimde farklılıkların yönetimi ölçeğinin uygulanabilirliği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (8), 31-46.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara, Pegem.
- Ceylan, A. ve Doğanılmaz, H. (2007). Yöneticiye sadakat ve işgören performansı arasındaki ilişkilere yönelik bir araştırma. *Yönetim*, 18(56), 31-39.
- Chen, Z. X., Tsui, A. ve Farh, J. L. (2002). Loyalty to supervisor vs. organizational commitment: Relationships to employee performance in China. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 75(3), 339-356.
- Cheng, B. S., Jiang, D. Y. ve Riley, H. J. (2003). Organizational commitment, supervisory commitment, and employee outcomes in the Chinese context: Proximal hypothesis or global hypothesis? *Journal of Organizational Behavior*, (24), 313-334.

- Demirel, Y. ve Özbezek, B. D. (2016). Örgütlerde zenginliğin kaynağı olarak farklılıkların yönetimi: Kavramsal bir inceleme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 001-028
- George, J. M. ve Bettenhouse, K. (1990). Understanding prosocial behavior sales performance and turnover: A group level analysis in a service contex. *Journal of Applied Psychology*, 75, 698-709
- Mete, B. Ve Demir, H. (2016). Etik liderlik davranışının yöneticiye duyulan sadakat üzerine etkisi: Güvenin aracı rolü. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(14), 557-576.
- Memduhoğlu, H. B. (2011). Liselerde farklılıkların yönetimi: Bireysel tutumlar, örgütsel değerler ve yönetsel politikalar. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 37-53.
- Memduhoğlu, H. B. ve Ayyürek, O. (2014). Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin görüşlerine göre anaokullarında farklılıkların yönetimi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 175-188.
- Özdemir, A. (2013). Okul yöneticilerindeki adalet ve liyakat ile öğretmenlerdeki sadakat ve gayret arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 19 (1), 99-117.
- Taşlıyan, M., Hırlak, B. ve Çiftçi, G. E. (2016). Farklılık yönetiminin örgütsel özdeşleşme üzerine etkisi: Akademik ve idari personel üzerine bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1339-1359.

THE RELATIONS BETWEEN CHINA AND THE UNITED STATES DURING IN 1949-1972

Yuan MA

Selcuk University, Economicis And Administrative Science Faculty,
International Relations

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6603-3775>

ABSTRACT

Since the beginning of the 21st century, relations between major powers have become more complicated. At present, the relationship between China and the United States has becoming the most important relationship between major powers in the world. In the past two years, due to the trade war between China and the United States, the relationship between China and United states are re-entered into the public eye. The current situation of China-US relations is the result of multiple and complex factors. It is also an inevitable trend of historical development. With the continuous development of globalization and the rise of trade protectionism, the direction of China-US economic and trade relations has become a major issue facing both countries. Looking back at the relationship between China and the United States from 1949 to 1972, it is because there are few people mentioning the relationship between China and the United States during this period, but the efforts made by China and the United States to normalize diplomatic relations are worthy of our study, especially the "Ping Pong Diplomacy", an accidental "ping pong incident" opened the door to exchanges between China and the United States. The ball shocked the whole world and laid the foundation for the future development of China-US relations. The exchange of sports culture led to political exchanges between officials and laid a foundation for the normalization of China-U.S. diplomatic relations in the future. Taking sports as an opportunity to normalize diplomatic relations is a very exciting scene in the history of world diplomacy, looking back on this history of China-US diplomacy will also help us study the relationship between two most important major powers, and analyzing the process of the establishment of diplomatic relations between China and the United States, it is also possible to conduct a deeper study of the current difficulties in China-US relations.

Keywords: China-US relations; The Korean war; Ping-Pong Diplomacy

ÖZET

21. yüzyılın başından itibaren, Çin Halk Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki ilişkiler, karmaşık hale gelmiştir. Günümüz dünyasında bu ilişki, yalnız iki aktörü etkilemekle kalmayıp dünyaki diğer devletleri ilgilendiren bir mesele olmuştur. Son iki yılda Çin ile ABD arasında meydana gelen ticari meselelerin ve sonrasında ortaya çıkan sonuçların diğer bir deyişle ticari savaşın etkileri, araştırmacıların bu konuyu yeniden ele almasına yol açmıştır. Çin-ABD ilişkilerinin mevcut durumu, çoklu ve karmaşık faktörlerin bir sonucudur. Aynı zamanda kaçınılmaz bir tarihsel gelişim eğilimidir. Küreselleşmenin hız kazanması ve ticari korumacılığın yükselişi ile birlikte, iki devlet arasında ticari ilişkilerinin yönü önemli bir

sorun haline gelmiştir. 1949'dan 1972'ye kadar Çin ve ABD arasındaki sınırlı ilişki, her ne kadar dikkate alınmamış olsa da, dönem itibariyle diplomatik girişimler mevcuttur. Fakat özellikle kazara meydana gelen "pinpon olayı", Çin ile ABD arasındaki ilişkilerin gelişmesine yol açmıştır. Bu olayın yaşanması bütün dünyada şok etkisi yaratmış ve Çin-ABD arasında gelecekte kurulacak olan diplomatik ilişkinin ilk adımı olmuştur. Spor kültürünün değişimi, yetkililer arasında siyasi alışverişlere yol açmış ve Çin-ABD ilişkilerinin normalleşmesi için bir temel oluşturmuştur. Sporun ABD ve Çin arasında diplomatik ilişkileri geliştirmesi dünya diplomasi tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu çalışma, Çin ve ABD devletleri arasında tarihsel olarak meydana gelen ilişkiye, Çin ile ABD arasında diplomasinin gelişimin nedenlerini ele almaktadır. Çin ve ABD ilişkilerindeki diğer zorluklar hakkında, daha derin bir çalışma yapmak da mümkündür. Fakat bu çalışma Çin ve ABD arasında tarihsel olarak meydana gelen ilişkiye odaklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çin Ve ABD İlişkileri; Kore Savaşı; Ping-Pong Diplomasisi

1. THE FOREIGN POLICIES OF CHINA AND THE UNITED STATES TOWARDS EACH OTHER DURING THIS PERIOD(1940-1972)

1.1 US Foreign Policy Towards China In This Period

The People's Republic of China was born in the cold war era, when the two camps confronted each other on a global scale and both regarded ideology as the primary principle in their foreign relations. On the eve of the founding of new China, the United States was always hostile and opposed to the communist party. It could not tolerate the Chinese people's revolutionary attack on American interests and forces in China, nor could it tolerate the communist party's victory in such a big eastern country as China. On 4 May of the same year, the British and French ambassador to China met with John Leighton Stuart ¹ to discuss the issue. In a memorandum to Stuart, British ambassador Steven pointed out that only by giving DE facto recognition to all levels of government in the liberated areas of the communist party could western interests be effectively protected on the basis of maintaining dependency.² Immediately after receiving the report, Dean Gooderham Acheson directed the diplomatic and consular personnel of the countries concerned to consult with their national headquarters on the matter, and he emphasized the inadvisability of recognizing the communist regime. On September 13, 1949, Acheson held a meeting of foreign ministers from the United States, the Soviet Union and the United Kingdom. Acheson also instructed Stuart to stress to the British and French ambassadors that giving DE facto recognition to the communist regime would politically encourage the communists and defeat the nationalists, making it clear that he was "strongly opposed to any great power rushing to give DE facto or DE jure recognition to the communist party of China".

¹ John Leighton Stuart (Chinese: 司徒雷登; June 24, 1876 – September 19, 1962) was a missionary educator, the first President of Yenching University and later United States ambassador to China. He was a towering figure in U.S.-Chinese relations in the first half of the 20th century, a man TIME magazine called "perhaps the most respected American in China." According to one Chinese historian, "there was no other American of his ilk in the 20th century, one who was as deeply involved in Chinese politics, culture, and education and had such an incredible influence in China."

²毛泽东选集: 第4卷.北京: 人民出版社, 1991.

Selected Works Of Mao Zedong: Vol. 4. Beijing: People's Publishing House, 1991.

In the spring and summer of 1949, the United States engaged in intense diplomacy to piece together this "Common Front." Even after the founding of the People's Republic of China, this position of the U.S. government was not followed immediately by the founding of the People's Republic of China. On October 3, 1949, Truman directed the state department: "let us not be in such a hurry to recognize this regime. We waited 12 years before we recognized the communist regime in the Soviet Union." The United States not only refused to recognize the regime itself, but also, relying on its leadership in the western world, tried to assemble a common front that would not recognize the new China, isolate China under the communist regime and exclude it from international political life. In the spring of 1949, some commonwealth countries and NATO countries began to consider giving DE facto recognition to all levels of government in the communist-liberated areas for their own interests.

The United States has pushed China out of international life by doing everything possible to prevent China from gaining a legitimate seat at the United Nations. In order to maintain the unity and universality of the United Nations, the United Nations secretary General Trygve Halvdan Lie³ preferred to solve the issue of China's seat as soon as possible, but was blocked by the United States. In the year and a half before the outbreak of the Korean War, the US government implemented a full range of hostile policies against China under the Communist regime: rule out dialogue, deny diplomatic recognition, organize an international front to isolate China, and find ways to increase China's economic difficulties Including severely restricting trade with China, formulating and launching a containment policy against China, and using it as a major link to contain communism in East Asia. Because of the strength of both China and the United States at that time, the United States occupied absolute superiority and dominance in diplomatic relations. The United States chose conflict and confrontation. As the weaker side, China had to passively adopt hostile policies. The fundamental reason for the formation of the China-US confrontation is not only due to the balance of multiple interests, but also driven by ideology and emotion. The specific policy behavior of the US hostility toward China appeared at the turn of summer and autumn in 1949, and thus became a symbol of hostility between China and the US. The conflict between China and the US in North Korea is an inevitable escalation of this hostility. On June 25, 1950, the Korean Civil War was broke out, and it quickly expanded into an international conflict with multi-party intervention due to the intervention of the United States. The direct war between China and the United States completely ruined the future of bilateral relations.

1.2 China's Policy Towards The United States

In the increasingly severe international environment of the Cold War between the capitalist and socialist camps, the Central Committee of the Communist Party of China has formulated three basic guidelines for diplomatic exchanges: First, to "Start All Over Again", that is, not to recognize the old diplomatic relations established between the Kuo Min Tang (Nationalist Party) government and other countries And, on a new basis, establish new diplomatic relations with other countries.⁴ That is, it does not recognize the old diplomatic relations established with

³ From 1946 to 1952 he was the first Secretary-General of the United Nations. Lie earned a reputation as a pragmatic, determined politician

⁴ 李洪河, and 孙长忠. "新中国成立初期美国对华政策." 河南电大 01(2000):5-7.

other countries during the Kuo Min Tang (Nationalist Party) period, but establishes new diplomatic relations with other countries on a new basis. Second, "Clean The House Before You Invite Guests"(打扫干净屋子再请客),⁵ that is, must first purge the privileges, power and influence of imperialism in China, on this basis, to establish new relations with other countries. Third, join the socialist camp "On One Side" (靠边倒).⁶ Mao Zedong pointed out: From the perspective of modern Chinese history, the Chinese people are either on the side of imperialism or on the side of socialism. There are no exceptions. It is not possible to ride the wall. There is no third way. He also pointed out: We belong to the anti-imperialist front led by the Soviet Union internationally. True friendship and assistance can only be found in this respect.⁷ In this way, the Communist Party of China officially regards "One-Sided" as its diplomatic strategy. Proceeding from the fundamental interests of China, the communist party of China takes opposing the capitalist war and striving for and maintaining world peace as its basic principles. Under the specific historical conditions at that time, China could only choose to side with socialism instead of forming an alliance with the west. Mao Zedong had hit the nail on the head to point out that China's New-Democratic revolution of the nature of the thorough Anti-Imperialist and Anti-Feudal, "Makes the imperialists extremely hostile to the revolution", it fundamentally determines the revolution and the birth of the people's regime will inevitably and imperialism, leading to severe opposition between the two sides to peaceful coexistence, mutual alliance and it is impossible. Coincidentally, The same is true among American policy makers, who argue that "Given the nature, ideology, and behavior of the communist party, it is difficult to conceive of any kind of American interest developing in such a communist country." The same is true among American policy makers, who argue that "given the nature, ideology, and behavior of the communist party, it is difficult to conceive of any kind of American interest developing in such a communist country." From this point of view, its policy towards China was bound to shift from supporting Chiang Kai-Shek's opposition to the communist party to hostility to the Chinese people. Given the actions of imperialism after the founding of the People's Republic of China, the new China under the leadership of the communist party had every reason to regard American imperialism as its "Most Dangerous Enemy" and to make "Opposing Imperialism" a major task of its foreign policy. "One-Sided" contains an alliance with the Soviet union and the imperialist countries in no hurry to the establishment of diplomatic relations between the two aspects, the central committee of the communist party of China decided to become in the Soviet union Allies at the same time, also identified the principle of diplomatic relations between the western countries are not in a hurry to that at the time, and a period after the founding, in no hurry to solve the relations with countries such as the us and UK, in order to thoroughly remove the imperialist power's influence in China. The central committee of the communist party of China (CPC) had planned to spend five or six

Li Honghe, And Sun Changzhong. "American Policy Towards China In The Early Years Of The Founding Of New China." Henan Dianshi University 01 (2000) : 5-7.

⁵ 李洪河, And 孙长忠. "新中国成立初期美国对华政策." 河南电大 01(2000):5-7.

Li Honghe, And Sun Changzhong. "American Policy Towards China In The Early Years Of The Founding Of New China." Henan Dianshi University 01 (2000) : 5-7.

⁶ 李洪河, And 孙长忠. "新中国成立初期美国对华政策." 河南电大 01(2000):5-7.

Li Honghe, And Sun Changzhong. "American Policy Towards China In The Early Years Of The Founding Of New China." Henan Dianshi University 01 (2000) : 5-7.

⁷ 郑剑. 跨越太平洋: 中美首脑外交五十年. 世界知识出版社, 1998.

Zheng Jian. *Across The Pacific: 50 Years Of Sino-US Summit Diplomacy*. World Knowledge Press, 1998.

years after the founding of the People's Republic of China to "clean up the house" and then consider establishing diplomatic ties with the United States, Britain and others. There were two main reasons for this decision. One was to put an end to a century of humiliating diplomacy, which was the inevitable pursuit of the Chinese revolution. In the eyes of communist party leaders, this is the only way to shake off the shackle of previous humiliating diplomacy and establish the equal status of new China in the world. The second was based on the understanding of the security environment that China faced at that time, namely, the new regime was threatened by the United States, and it could only consolidate its power on one side, and it could not rely on the western countries led by the United States.

2. THE PERIOD OF CONFRONTATION (1949-1970)

In fact, there was no direct official connection between China and the United States from 1949 to 1972. From the perspective of confrontation between China and the United States, there were two major events during this period. First, the red regime led by the communist party of China won power nationwide. Second, the Korean war. These two events can also be understood as the epitome of China US relations during this period (1949-1972).

2.1 The Communist Party Of China Came To Power

Before 1949, the Kuomintang (1921-1949) was in power in China, at least ideologically consistent with the United States. In communist regime during the liberation war, Washington give all kinds of help for many times, in order to prevent the red political power in China, then in the late Chinese liberation war, Chiang Kaishek losing Taiwan, can say the failure of the Kuomintang regime can also be the time of the U.S. government temporarily exit from China's civil war, but Washington didn't do it, but the new China adopted the policy of continued isolation, containment, and after the Korean war armed intervention in the relations across the Taiwan strait is purely China's internal affairs. On June 27, 1950, U.S. President Harry Truman issued a statement announcing that "I have ordered the seventh fleet to prevent any attack on Taiwan." The United States seventh fleet invaded the Taiwan strait, and the United States thirteenth air force stationed in Taiwan. In December 1954, the United States signed the so-called mutual defense treaty with the Taiwan authorities, which placed China's Taiwan province under the "protection" of the United States. The U.S. government's misguided policy of continuing to interfere in China's internal affairs led to a long period of tense confrontation in the Taiwan straits, and the Taiwan issue has since become a major dispute between the two countries. The United States seventh fleet invaded the Taiwan strait, and the United States thirteenth air force stationed in Taiwan. In December 1954, the United States signed the mutual defense treaty with the Taiwan authorities, placing Taiwan under the "protection" of the United States.⁸ The U.S. government's misguided policy of continuing to interfere in China's internal affairs led to a long period of tense confrontation in the Taiwan straits, and the Taiwan issue has since become a major dispute between the two countries.

⁸ 赵宝煦. 台湾问题: 影响中美关系的重要因素. Diss. 1997.

Zhao Bao-Xu. *Taiwan Issue: An Important Factor Affecting Sino-US Relations*. Diss. 1997.

2.2 The Outbreak Of The Korean War And The Changes In China-US Relations

2.2.1 The Korean War Led To A Direct Confrontation Between China And The United States

On June 25, 1950, the Korean civil war broke out. Faced with the unfavorable situation of Syngman Rhee's (李承晩) regime on the Korean battlefield, the U.S. government began to intervene in the Korean civil war and openly support Syngman Rhee's regime. On June 26, the day after the war broke out, President Truman ordered the far east sea and the air force into South Korea to cooperate with Syngman Rhee's forces. On the 27th, the U.S. government manipulated the UN to pass a resolution demanding that member states give South Korea "necessary assistance". The resolution was narrowly passed by 7 votes to 1, with the Soviet Union absent, Egypt and India absent. On the same day, Truman issued a statement ordering MacArthur, commander of the U.S. Pacific command, to fully support the South Korean forces in the war. Under the pretext of the outbreak of the Korean war, the U.S. government directly sent troops to invade the Taiwan strait, and ordered the seventh fleet to enter the Taiwan strait, on the grounds of "preventing the attack of communist China on Taiwan".

The communist government issued a strong warning and moral support to the fraternal Korean people in the face of the United States' flagrant armed aggression against the DPRK⁹ and its imperialist aggression against the Chinese territory of Taiwan. On June 28, chairman Mao Zedong, then general secretary of the communist party of China (CPC) central committee, delivered a speech calling for "the people of the country and the world to unite and make full preparations to defeat any provocation by the us imperialists." Premier Zhou Enlai on behalf of the Chinese government also issued a statement in the day, said: "The Truman in 27 statements and actions of the U.S. navy, but for the armed invasion of China's territory, is in the eventual destruction of the charter of the United Nations, as long as we are not affected by intimidation, resolutely to mobilize the broad masses of the people to participate in the struggle against war maker, is completely can defeat the aggression."¹⁰

On July 7, the United States manipulated the UN security council to pass an emergency resolution and decided to set up a "United Nations command", with the United States military as the commander. In August, Truman appointed commander in chief of U.S. forces in the far east and allied forces in Japan, General Douglas MacArthur, to be commander in chief of United Nations forces.¹¹

The US invasion of Korea and Taiwan left China facing military threats from both the North-East and south-east. At the same time, the United States strengthened its support for the invasion of the French army in Vietnam and sent military advisers, and the situation on China's southern border was suddenly tense. From the point of view of China's strength at that time, it was obviously extremely difficult to fight against the United States on three fronts at the same time.

⁹ North Korea

¹⁰ 吴宏亮, And 孟涛. "抗美援朝保家卫国"——毛泽东出兵朝鲜艰难决策的背后." 史学月刊 10 (2013): 76-85.

Wu Hongliang, And Meng Tao. "Resisting The United States And Aiding The DPRK To Defend The Country" -- Behind Mao Zedong's Difficult Decision To Send Troops To Korea. "Historical Journal 10 (2013) : 76-85.

¹¹ Rottman, Gordon L. Korean War Order Of Battle: United States, United Nations, And Communist Ground, Naval, And Air Forces, 1950-1953. Greenwood Publishing Group, 2002.

At the same time, the Chinese army did not have an effective navy and air force, so it was not realistic to break through the blockade of the US seventh fleet and liberate Taiwan in a short time. Therefore, chairman Mao and the central committee of the communist party of China decided to delay the sea crossing to liberate Taiwan, and to shift their main energy to the north and northeast to prepare to fight with the US in Korea.

On September 26, the United Nations army, led by the United States, and Syngman Rhee's army moved into Seoul. On October 1st and 2nd, American and South Korean forces crossed the 38th parallel, entered the North Korean region, and advanced rapidly towards Pyongyang. In the extremely critical situation, the Chinese government decided to send volunteers into the Korean war. On September 30th, when the United Nations reached near the 38th parallel, namely the Solemn statement of premier Zhou Enlai, China's premier, warned US not to make a move, "The Chinese people pay close attention to the North Korea is the situation after the American invasion, the Chinese people will not tolerate foreign aggression, also can't let the imperialists to wanton aggression and ignore their neighbors. Unfortunately, the U.S. government also ignored the Chinese government's warnings and always regarded Zhou's warning as a bluff. On October 1, MacArthur issued an ultimatum to the democratic People's Republic of Korea, demanding that the army of North Korea lay down its arms, cease fighting and surrender unconditionally. On that day, chairman Mao and the central committee of the communist party of China received a call for help from prime minister Kim Il Sung,¹² requesting that Chinese troops directly support the North Korean Army after the US troops crossed the 38th parallel. On October 19, 1950, the Chinese army went to Korea to fight against American imperialism. After the Chinese army entered the country, it quickly reversed the unfavorable situation on the battlefield. After the first, second, and third campaigns, the Americans and Syngman Rhee's forces were driven to the 38th parallel in less than three months. To remedy this defeat, President Truman even threatened to use the atomic bomb, but to no avail. Facing defeat on the battlefield and anti-war sentiment at home, the U.S. government was forced to negotiate a ceasefire with the Chinese army and the Korean people's army from January 1951. The negotiations went on for two and a half years, with fits and starts. Finally, the United Nations military representative led by the United States and the Korean and Chinese representatives signed the armistice agreement in panmunjom on July 27, 1953.¹³

2.2.2 The Impact Of The Korean War On China-US Relations

The Korean war prevented China and The United States from developing normal state-to-state relations for a long time, instead, the two countries fell into a sharp and direct confrontation. "¹⁴On the American side, the initial defeat and subsequent setbacks aroused deep fear and hostility towards the communist regime." Due to the special international status of the United

¹² 15 April 1912 – 8 July 1994) was the founder of North Korea, which he ruled from the country's establishment in 1948 until his death in 1994. He held the posts of Premier from 1948 to 1972 and President from 1972 to 1994.

¹³ 牛军. "朝鲜战争中中美决策比较研究." 当代中国史研究 6 (2000): 43.
Niu jun. "A Comparative Study Of Chinese And American Decision-Making In The Korean War." *A Study Of Contemporary Chinese History* 6 (2000) : 43.

¹⁴ 沈志华. "中苏同盟, 朝鲜战争与对日和约——东亚冷战格局形成的三部曲及其互动关系." 中国社会科学 5 (2005).
Shen Zhihua. "Sino-Soviet Alliance, Korean War And Peace With Japan: A Trilogy And Its Interactive Relationship Formed By The Cold War In East Asia." *Chinese Social Science* 5 (2005).

States, this confrontation brings a lot of difficulties to China's diplomacy and international environment. Great changes have taken place in the international situation since the outbreak of the Korean war. First, on the issue of Taiwan, the arrival of the seventh fleet of the United States on Taiwan delayed the plan to liberate Taiwan, and the country remained divided for a long time. After the end of the Korean war, the United States strengthened its protection of Taiwan. In December 1954, the United States signed the mutual defense treaty with Taiwan, and the United States assumed the obligation to "defend" Taiwan and penghu, this further hindered the communist party of China in liberating kuomintang Taiwan.

Second, the KMT's¹⁵ seat at the UN was fiercely defended. After the Korean war, the preservation of the KMT's seat in the United Nations became of special importance to the United States. On June 27, 1950, the United Nations security council adopted a resolution on armed intervention in Korea, which could not be ratified without the KMT's representative, without seven votes in favour. In July acheson instructed the U.S. ambassador to the United Nations, Austin, that "we are more reluctant to see a change in Chinese representation in the north Korea crisis." The United States has made more frequent efforts to block communist China's entry into the United Nations, freezing the issue of Chinese representation in the security council and resolving it in the general assembly, where, after all, the United States controls more countries, delaying the restoration of China's legal status in the United Nations.

Moreover, the US has greatly strengthened its containment and isolation policy towards China. After the Korean war, this policy was institutionalized, systematized, and fixed for 20 years. After the Chinese people's liberation army entered the Korean war, the United States department of commerce implemented a comprehensive licensing system for the export of China, Hong Kong and Macao on December 2, 1950, starting from December 3. On the 16th, the U.S. government announced that "All property under the jurisdiction of the communist party of China in the United States will be placed under control." It also prohibits U.S.-registered ships from sailing to Chinese ports. The United States is trying to impose an embargo on all countries. In May 1951, the fifth session of the general assembly adopted a resolution on imposing an embargo on China and the North Korea despite the Soviet Union's refusal to vote and India's abstention. Forty-three countries accepted the resolution and implemented it.¹⁶ China's trade with the capitalist countries has fallen sharply. The Korean war led US policymakers to conclude that China was a more adventurous enemy than the Soviet union and that the most immediate threat to US security was not Europe. The main manifestation of the strong hardening of the US policy toward China is: strict economic blockade; Continue to isolate China politically; At the military level, an Asia-Pacific military system was built, including The Republic of Korea, the Philippines, Japan, Thailand, Australia, New Zealand and Taiwan, to form a crescent encirclement posture against China.

After the end of the Korean war, the US strategy of containing communism in the far east specifically involves containing China, which is the main goal of the US strategy in the far east and has become a basic policy of the US towards China. This has made the pattern of

¹⁵ Nationalist Party

¹⁶ 汪熙. "略论中美关系史的几个问题." 世界历史 3 (1979).

Wang Xi. "A Brief Discussion Of Some Issues In The History Of Sino-American Relations." *World History* 3 (1979).

confrontation between China and the US last for nearly 20 years.

On the Chinese side, the Korean war also greatly strengthened China's anti-american attitude. First, China took advantage of the war to clean up the political, economic and cultural influence of the United States in China, and conducted a vivid patriotic and internationalist education for the whole nation. After the Korean war broke out, China immediately took tit-for-tat measures in response to a series of provocations by the US government against China. On December 28, 1950, the Chinese government council ordered that "all property of the United States government and American enterprises within the territory of the People's Republic of China shall be immediately controlled and checked by the local people's government" and that "all US public and private deposits in all Banks shall be immediately frozen."¹⁷ As a result, a struggle to clean up American political, economic and cultural influence in China is in full swing.

Second, it deeply exposed the US's attempt to interfere in China's internal affairs by taking advantage of the Taiwan issue. When the Korean war broke out, the United States immediately sent the seventh fleet to blockade the Taiwan strait. This action not only directly interfered with the deployment of the Chinese people's liberation of Taiwan, but also seriously undermined China's sovereignty and territorial integrity, making the Taiwan issue the most important and sensitive political issue in China-US relations.

Third, the Korean war greatly intensified the cold war state characterized by the US-Soviet confrontation and the confrontation between the two camps. China's involvement in the Korean war was regarded as "an important turning point in the history of international war",¹⁸ which indefinitely eliminated any remaining hope of restoring China US relations.

Fourth, the greatest victory of the war against The United States and aid to North Korea was to ensure the national security of communist-led China. Eliminating the immediate threat to communist China's national security, especially in the northeast, in particular, enabled what was then the country's largest industrial base to come into play.

Fifth, the Anti-US aid to the DPRK also brought many benefits to the China's diplomacy at that time. International prestige increased and was respected internationally. Because the final outcome of the war was to sign an agreement, North Korea's socialist regime was also extended, and South Korea being able to continue to implement his own social system, while the war "makes both Washington and Moscow feel the weight of Communist China." At the same time, it also consolidated the friendly relations between the Soviet Union, Eastern Europe and other countries with China. Although it led to the confrontation between the United States and other western countries with China, China won the dignity and became the foundation for the development of real equal relations between the two sides. "Rather than wait until the Chinese regime is strong enough that you have to recognise it, Mr DE gaulle thinks it is better to recognise it now"¹⁹. Therefore, under the conditions at that time, China's decision to resist the

¹⁷ 黄象品. "建国初期的反孤立, 反封锁斗争." 教学与研究 2 (1993): 14.

Huang Xiangpin. "Anti-Isolation And Anti-Blockade Struggle In The Early Days Of The People's Republic Of China." *Teaching And Research 2* (1993): 14

¹⁸ 邓峰. 美国对中国出兵朝鲜的情报评估. Diss. 2007.

Deng Feng. *U.S. Intelligence Assessment Of China's Invasion Of North Korea*. Diss. 2007.

¹⁹ 高嘉懿. (2015). 冷战格局中的现实主义外交—中法关系史新探 (1949-1969) (, 华东师范大学).

Gao Jiayi. (2015). *Realism Diplomacy In The Cold War Pattern -- A New Exploration Of The History Of Sino-*

us and aid the DPRK was conducive to consolidating the new regime and winning a favorable international environment.

3. ICE-BREAKING PERIOD: SMALL BALL TURNED BIG BALL: FROZEN CHINA-US RELATIONS BEGIN TO THAW

3.1 The Course Of Ping-Pong Diplomacy

On April 11, 1971, the U.S. table tennis delegation, including nine players, four officials and two accompanying family members, entered Shenzhen from Hong Kong. After the 31st world table tennis championships in Nagoya, Japan, Start a week-long trip to China. A year later, the Chinese table tennis team returned to the United States, completing the first formal cultural exchange between the two countries since the founding of the People's Republic of China. "Ping-Pong Diplomacy" has since gone down as an important page in the history of China-US relations.

On April 10, 1971, the American table tennis delegation and a small group of American journalists became the first Americans to be allowed to enter China since its establishment in 1949. The American table tennis team played a friendly match with the Chinese team and visited Tsinghua University, the Forbidden City, the Summer Palace, Tiananmen Square, and the Great Wall. On April 14, Zhou Enlai²⁰ met with the US table tennis delegation at the east hall of the great hall of the people. "There used to be a lot of exchanges between the Chinese and americans," he said.²¹ Your visit at invitation has opened the door to friendly exchanges between the two peoples." You have opened a new chapter in the relationship between our two peoples." Zhou Enlai's hospitality, humility and wise demeanor, warm and friendly smile, and sincere and friendly conversation impressed the first time americans who came to this "mysterious land" and aroused the attention of the public around the world. Hours after Zhou's speech, U.S. President Richard Nixon announced a series of opening measures against China. In return, the American table tennis team invited the Chinese team to visit the United States, an invitation that was immediately accepted. On April 11, 1972, the Chinese table tennis team paid a return visit to the United States. The exchange of visits between Chinese and American table tennis teams caused a stir in international public opinion and became a major event attracting worldwide attention.²² After more than 20 years of estrangement in personnel exchanges between China and the United States, a historic breakthrough was made in China-US reconciliation. This was followed by a secret visit to China in July by Henry Kissinger²³, the

French Relations, Doctoral Dissertation

²⁰ The First Premier Of The People's Republic Of China. Zhou Was China's Head Of Government, Serving From October 1949 Until His Death In January 1976. Zhou Served Under Chairman Mao Zedong And Was Instrumental In The Communist Party's Rise To Power, And Later In Consolidating Its Control, Forming Foreign Policy, And Developing The Chinese Economy.

²¹ 傅红星. "《周恩来外交风云》导演手记." 北京电影学院学报 3 (1998): 9-14.

Fu Hongxing. "Director's Notes On Zhou Enlai's Diplomacy." *Journal Of Beijing Film Academy*. 3. (1998): 9-14.

²² 杨靖. "中美体育交流分析." 体育文化导刊 2 (2015): 28-31.

Yang Jing. "An Analysis Of Sports Exchanges Between China And The United States." *Sports Culture Guide* 2 (2015): 28-31.

²³ A Practitioner Of Realpolitik, Kissinger Played A Prominent Role In United States Foreign Policy Between 1969 And 1977. During This Period, He Pioneered The Policy Of DÉTente With The Soviet Union,

President's national security adviser, and an announcement that President Richard Nixon would visit China. In October, Henry Kissinger made arrangements for Nixon's visit to China. In early January 1972, William Hague, the President's deputy national security adviser, led an advance team to China to prepare for Nixon's visit. On February 21, Nixon visited China. Relations between China and the United States are finally on the road to normalization.

3.2 Reasons For The Success Of Ping-Pong Diplomacy

Military operations between China and the United States in Korea were formally halted in July 1953, but communist party leaders' efforts to eradicate American cultural influence in China have not ended, but have intensified. Under the leadership of Mao Zedong, every political movement launched by the Chinese communist party, from the criticism of Hu Feng²⁴ to the anti-rightist movement to the cultural revolution, all aimed at sweeping away American influence and preventing "Peaceful Evolution". Countless intellectuals have been beaten and persecuted in various campaigns because they were educated in the United States, had some kind of working relationship with American educational and research institutions, or were accused of being influenced by the United States in their work and way of life. By the early 1970s, the United States and its ideology, values and cultural media had become the most dangerous no-go areas in Chinese political life. Even Zhou Enlai had to be very careful in dealing with the United States. Only Mao Zedong, because of his unparalleled popularity and status, had the most decisive power in the handling of China-US relations. Therefore, Mao Zedong had to make the final decision on all important decisions concerning China-US relations.

The armed border conflict between China and the Soviet Union in 1969, and the massive buildup of Soviet forces on the China-Soviet and China-Mongolian borders that followed, forced Mao to readjust relations with the United States to change the unfavorable situation of being under attack from both sides. When the U.S. government proposed the resumption of the Warsaw ambassadorial talks in December 1969, MAO Zedong and Zhou Enlai immediately responded positively, and directed the charge d'affaires of the embassy in Poland, Mr. Lei Yang, to hold the 135th and 136th ambassadorial level talks with the United States ambassador, Walter Stoessel, in Warsaw in January and February 1970, respectively. During the ambassador-level talks, China responded to the "High-Level Talks" proposed by the US in the previous talks.²⁵ Mao Zedong invited the famous journalist Edgar Snow to visit China in the summer of 1970. In his talk with Snow on December 18th, Mao Zedong made it clear that he was willing to

Orchestrated The Opening Of Relations With The People's Republic Of China

²⁴ He criticized the way Mao Zedong's notions of realism in art and literature had become overly politicized, losing touch with the everyday lives of the proletarian peasants whom art and literature would serve in a Marxist organization of Chinese society. Hu thus became himself a target of criticism. In 1954, he published the Politburo of the Communist Party of China "report on the practice and state of art and literature in recent years" (关于几年来文艺实践情况的报告), also known as "three-hundred-thousand-word letter" (三十万言书). In 1955, he was arrested as a counter-revolutionary, detained, and released in 1979.

²⁵ 沈志华. "面对历史机遇: 中美关系和解与中朝关系 (1971—1974)." 华东师范大学学报 (哲学社会科学版) 6.6 (2014).

Shen Zhihua. "In The Face Of Historical Opportunity: China-U.S. Reconciliation And China-DPRK Relations (1971-1974)." *Journal Of East China Normal University* (Philosophy And Social Sciences) 6.6 (2014).

²⁶ He was the first Western journalist to give a full account of the history of the Chinese Communist Party following the Long March, and he was also the first Western journalist to interview many of its leaders, including Mao Zedong. He is best known for his book, *Red Star Over China* (1937), an account of the Chinese Communist movement from its foundation until the late 1930s.

interview Nixon in person. In order to facilitate Nixon's visit to China, Mao Zedong also agreed not to make the settlement of the Taiwan issue a prerequisite. In accordance with Mao Zedong's instructions, the Chinese Ministry of Foreign Affairs drafted a list of invited Americans in February 1971, with the left and the center first, and then the right. Obviously, neither Mao Zedong nor officials of the Ministry of Foreign Affairs have had any problems in inviting politicians, diplomats, and journalists from various factions in the United States to visit China. Therefore, the restoration of cultural exchanges between Chinese and American people was not included in the strategic considerations of Chinese leaders until the spring of 1971. In the cultural revolution that criticized American culture and reached its peak at the siege, inviting American table tennis players to visit China has become a difficult problem before Zhou Enlai and Mao Zedong, Because the visit of American athletes will mean the denial of the policy of cultural isolation and confrontation that has lasted for more than two decades between China and the United States, and Mao Zedong and Zhou Enlai are the initiators of such isolation and confrontation, And it will also affect their influence in the party. At this critical stage, the exchange between a table tennis player opened the door for the exchanges between China and the United States, which also provided a channel for the establishment of diplomatic relations between China and the United States. The estrangement between China and the United States was also opened by a small table tennis ball, which turned the big ball and opened the door for the exchanges between China and the United States.

3.3 The Impact Of Ping-Pong Diplomacy

The cultural exchanges between China and the United States, modeled after the "Ping-Pong Model", on the one hand broke the cultural isolation and confrontation between China and the United States for more than 20 years, and began the reconstruction of cultural relations. On the other hand, China and the US have not yet restored formal diplomatic relations and the impact of the Chinese cultural revolution has shown serious historical limitations. Among them, the natural sciences accounted for the vast majority, and only a handful of exchanges in the humanities and social sciences were made possible by the United States after a difficult struggle. Therefore, cultural exchanges between China and the United States could not go beyond the limits of the "Ping Pong Model" before the end of 1978. Although the "Ping Pong Model" has serious historical limitations, it has paved the way for the further development of China-US cultural relations. Through years of cultural exchanges following the exchange of table tennis players, official and non-governmental channels of communication have been dredge up, institutions for organizing and coordinating exchanges have been established, and the units and individuals responsible for exchanges on both sides have gained a certain understanding of each other. With the death of Mao Zedong, the arrest of the "Gang of Four"²⁷, the end of the Chinese cultural revolution and the re-emergence of Deng Xiaoping, diplomatic relations between China and the United States were finally formally restored, and cultural exchanges soon entered a new stage of comprehensive and in-depth development. So far, the cultural cold war between China and the United States has finally become a history, and the cultural exchange has become the

²⁷ The Gang Of Four (四人帮) Was A Political Faction Composed Of Four Chinese Communist Party Officials. They Came To Prominence During The Cultural Revolution (1966–1976) And Were Later Charged With A Series Of Treasonous Crimes. The Gang's Leading Figure Was Jiang Qing (Mao Zedong's Last Wife). The Other Members Were Zhang Chunqiao, Yao Wenyuan, and Wang Hongwen.

fastest growing, most influential and most resilient bond in the bilateral relations.

In the late 1970s, the "Ping Pong Model" was no longer able to meet the needs of cultural exchanges and development between the two sides, but "Ping Pong Diplomacy", as a turning point in the history of China-US relations, will forever be recorded in the history books. The exchange of visits between Chinese and American table tennis players 40 years ago not only broke the cultural isolation and confrontation between the two countries for more than 20 years, but also created the conditions and paved the way for the restoration and reconstruction of bilateral cultural relations and the end of the cultural cold war. The experience of rebuilding cultural relations between China and the United States since the beginning of ping-pong diplomacy has clearly demonstrated that cultural exchanges between countries with different political systems and ideologies are not only feasible, but beneficial. A long period of cultural isolation and confrontation can cause as much damage and loss to a country, its people and its society as a military war. The repair and reconstruction of the damage caused by the former is often more difficult and arduous than the latter. "Ping pong diplomacy" started a new historical stage of restoring and re-establishing China-US exchanges, and finally ushered in the end of the cultural cold war. It also provided a template for "sports diplomacy" in the future and became a very important and representative event in the history of China-US exchanges. A small ball turned the big ball, the frozen China-US relations finally thawed, and finally normalized.

4. CONCLUSION

From 1949 to 1972, the diplomatic process between China and the United States has been progressing through twists and turns, and China-US relations have been tested continuously. Because of the communist regime, China at this stage was always close to the socialist country dominated by the Soviet union in the ideological field. In addition, Mao Zedong's absolute leadership in the communist party of China, a large part of its foreign policy during this period was also influenced by Mao Zedong's personal subjective thoughts. Of course, at this stage, the United States was still supporting the Kuomintang regime under the leadership of Chiang Kai-shek, After the Communists occupied the Mainland of China, Chiang Kai-shek's regime retreated to Taiwan, and the US seventh Fleet sailed into the Taiwan Strait, organized the Communists to liberate Taiwan, and gave support to the then Chiang Kai-shek regime. Since then, the Taiwan issue has always been the core diplomatic issue between China and the US, which remains unresolved to this day. Later on, when the Korean war broke out, China intervened in the North Korea and gave military support to the North Korea, which undoubtedly aggravated the contradiction between China and the US. At that time, the China-US relations could be said to have fallen to the freezing point, In the later period of China's cultural revolution, China's judgment on the United States reached a peak, during which any comments about the United States were banned. During this period, there was no connection between China and the United States.

In the relationship between China and the United States from 1949 to 1972, Ping-Pong diplomacy was definitely a highlight. Of course, there are many reasons why Ping-Pong diplomacy could lead to the establishment of diplomatic relations between China and the United States. The bad relationship between China and the Soviet union was definitely an important

reason for Mao zedong to consider getting closer to the United States. At this stage, he was always looking for a breakthrough point to get closer to the United States so as to resist the pressure from the Soviet union, A visit between a Chinese and U.S. table tennis player at the same time created an opportunity for the two countries to establish diplomatic relations in 1972, Ping-Pong diplomacy not only broke the cultural isolation and confrontation between the two countries for more than 20 years, but also created conditions and paved the way for the restoration and reconstruction of the cultural relations between the two countries and the end of the cultural cold war. The experience of rebuilding cultural relations between China and the United States since the beginning of Ping-Pong diplomacy has clearly proved that cultural exchanges between countries with different political systems and ideologies are not only feasible, but also beneficial. Ping-Pong diplomacy has pioneered sports diplomacy, which is also regarded as an important event in modern China-US relations.

REFERENCE

Xia, Yafeng. *Negotiating with the enemy: US-China talks during the Cold War, 1949-1972*. Indiana University Press, 2006.

Holdridge, John H. *Crossing the divide: an insider's account of normalization of US--China relations*. Rowman & Littlefield, 1997.

Tudda, Chris. *A Cold War Turning Point: Nixon and China, 1969-1972*. LSU Press, 2012.

Yang, Michelle Murray. "President Nixon's speeches and toasts during his 1972 trip to China: A study in diplomatic rhetoric." *Rhetoric & Public Affairs* 14.1 (2011): 1-44.

Gittings, John. *The World and China, 1922-1972*. Vol. 11. Routledge, 2018.

郑剑. 跨越太平洋: 中美首脑外交五十年. 世界知识出版社, 1998(Zheng Jian. *Across The Pacific: 50 Years Of Sino-Us Summit Diplomacy*. World Knowledge Press, 1998.)

Rottman, Gordon L. *Korean War Order Of Battle: United States, United Nations, And Communist Ground, Naval, And Air Forces, 1950-1953*. Greenwood Publishing Group, 2002.

牛军. "朝鲜战争中中美决策比较研究." *当代中国史研究* 6 (2000): 43.(Niu jun. "A Comparative Study Of Chinese And American Decision-Making In The Korean War." *A Study Of Contemporary Chinese History* 6 (2000) : 43.)

汪熙. "略论中美关系史的几个问题." *世界历史* 3 (1979).(Wang Xi. "A Brief Discussion Of Some Issues In The History Of Sino-American Relations." *World History* 3 (1979).)

高嘉懿. (2015). 冷战格局中的现实主义外交—中法关系史新探 (1949-1969) (Doctoral Dissertation, 华东师范大学).(Gao Jiayi. (2015). *Realism Diplomacy In The Cold War Pattern -- A New Exploration Of The History Of Sino-French Relations*)

张齐.论新中国成立前夕毛泽东对中美关系的认识——基于毛泽东对《美国与中国的关系》白皮书的评论.理论月刊,2019(11):18-25.(Zhang qi. MAO zedong's understanding of china-us relations on the eve of the founding of new China -- based on MAO zedong's comments on the white paper "relations between the United States and China".)

孔令慧.新中国成立后中俄外交关系的演变过程,2017(18):196.(Kong linghui. The evolution of china-russia diplomatic relations after the founding of new China)

王琼. 中国共产党在大国博弈中的执政方略定位研究.中共中央党校,2016.(Wang qiong. A study on the positioning of the ruling strategy of the CPC in the game between great powers. Party school of the CPC central committee,)

魏晓东. 中日关系中的美国因素研究 (1949-2012).华中师范大学,2014. (Wei xiaodong. A study of American factors in sino-japanese relations (1949-2012). Central China normal university)

王宇. 中美两国在朝鲜半岛的安全博弈.延边大学,2013. (Wang yu. Security game between China and the United States on the Korean peninsula. Yanbian university)

杨泽喜. 毛泽东时代意识形态作用下的中国对苏对美外交战略.武汉大学,2011. (Yang zexi. China's diplomatic strategy towards the United States and the Soviet union under the influence of MAO zedong's ideology. Wuhan university, 2011)

徐蓝.中国战后国际关系史研究30年.冷战国际史研究,2009(00):1-57+9.(Xu LAN. 30 years of research on the history of China's post-war international relations. Research on the international history of the cold war)

唐洲雁. 毛泽东的美国观.复旦大学,2006. (Tang zhouyan. MAO zedong's view of America. Fudan university)

张丽. 中美敌对关系的形成 (1949-1953).吉林大学,2005. (Zhang li. The formation of sino-us hostile relations (1949-1953). Jilin university,)

苏格:《美国对华政策与台湾问题》,北京:世界知识出版社,1998年,第59页,第766—767页,第58页。(Su ge, American policy toward China and the Taiwan question, Beijing: world knowledge press,)

章百家:《美国对华政策新解——评(从赫尔利到马歇尔)》,《历史研究》1990年第4期。(Zhang baibai: a new understanding of American policy toward China -- a review (from hurley to Marshall), historical studies)

资中筠、何迪主编:《美台关系四十年(1949—1989)》,北京:人民出版社,1991年,第207—208页,第208页。(Shi zhongyun, he di, Ed. Forty years of u.s.-taiwan relations (1949-1989), Beijing: people's publishing house,)

沈惠平:《试析美国在台湾问题上的“双轨政策”》,《台湾研究集刊》2010年第4期。(Shen huiping, "a tentative analysis of the U.S. 's dual-track policy on Taiwan", journal of Taiwan studies)

J. David Singer, "The Level-of-Analysis Problem in International Relations", World Politics, Vol. 14, No. 1, Oct., 1961, p. 79.

肯尼思·沃尔兹:《国际政治理论》,信强译,上海:上海人民出版社,2008年,第106页。(Woltz, Kenneth. Theory of international politics. Trans. Xin qiang. Shanghai: Shanghai people's publishing house, 2008, p. 106.)

亚历山大·温特:《国际政治的社会理论》,秦亚青译,上海:上海人民出版社,2014年,第147页。(Winter, Alexander. Social theory of international politics. Trans. Qin yaqing. Shanghai: Shanghai people's publishing house.)

陶文钊:《中美关系史(修订本)》(第一卷),上海:上海人民出版社,2016年,第220页,第294页,第294-295页,第300-302页。

(Tao wen-zhao. History of sino-american relations (revised edition) (vol. 1), Shanghai: Shanghai people's publishing house)

阎学通:《权力中心转移与国际体系转变》,《当代亚太》2012年第6期。(Yan xuetong, the transfer of power centers and the transformation of the international system, contemporary asia-pacific)

《盛九元答中评:对美需精准两手准备》,中评社香港2018年1月20日电, mag/doc Detail. jsp? coluid = 32& docid = 104948372, <http://www.crntt.com/crn-webapp/> ("Sheng jiuyuan answers Chinese criticism: precise preparation for the United States", China review news, Hong Kong, January 20, 2018)

郭震远:《台湾问题对中美发展新型大国关系的影响》,《国际问题研究》2013年第5期。(Guo zhenyuan, "the impact of the Taiwan question on the development of a new model of major-country relations between China and the United States", international studies)

艾奇逊致杜鲁门总统的信//中美关系资料汇编:第一辑.北京:世界知识出版社,1957。(Acheson's letter to President Harry S. Truman // information on china-us relations, series 1. Beijing: world knowledge press,)

美国与中国的关系//中美关系资料汇编:第一辑.北京:世界知识出版社,1957。(Relations between the United States and China: series 1. Beijing: world knowledge press, 1957.)

毛泽东选集:第4卷.北京:人民出版社,1991。(Selected works of MAO zedong: vol. 4. Beijing: people's publishing house, 1991.)

毛泽东选集:第3卷.北京:人民出版社,1991。(Selected works of MAO zedong: vol. 3. Beijing: people's publishing house, 1991.)

毛泽东文集:第5卷.北京:人民出版社,1996。(MAO zedong collected works: vol. 5. Beijing: people's publishing house, 1996.)

习近平.在纪念毛泽东同志诞辰120周年座谈会上的讲话[北京:人民出版社,2013。(Xi jinping. Speech at the symposium commemorating the 120th birthday anniversary of comrade MAO zedong [. Beijing: people's publishing house, 2013.)

美国国务院给美国驻华大使馆的电报(1944年5月20日)杨凤城.中共党史重大问题研究.北

京:中国人民大学出版社,2018。(US state department telegram to the us embassy in China (May 20, 1944) Yang fengcheng. Major issues in the history of the Chinese communist party. North

Beijing: China renmin university press, 2018.)

毛泽东著作专题摘编:上.北京: 中央文献出版社, 2003. (Selected works of MAO zedong:
part 1. Beijing: central literature press, 2003.)

IMPACT OF SUPERIOR-SUBORDINATE RELATIONSHIP ON THEIR PERFORMANCES IN CENTRAL BANK OF NIGERIA (CBN)

Musa Muhammed Saeed¹

Dr. Roopali Fulzele²

¹ Research Scholar, School of Business Studies, Sharda University, Greater Noida, India

² Assistant Professor, School of Business Studies, Sharda University, Greater Noida, India

ABSTRACT

Employee relationship deals with all the issues in relation to employee-employer in an organization such as recruitment, equal opportunities, training and development in the organizational structure. Superior-employee relationship should be reciprocal, it is obligatory to create a mutual relationship between the employee and superior-subordinate this will help towards increasing organizational performance. The aim of this paper is to identify the determinants of superior-subordinate relationship that may affect the performance of employees in Central Bank of Nigeria (CBN). This study uses interviews and questionnaires to determine the effectiveness of the superior-subordinate relationship on the performance of the employees. Research questionnaires have been developed for Employees/Subordinates/Managers working at CBN comprising of close ended questions to measure the variables in association with the effectiveness of superior-subordinate relationship. The expected findings from this study will show the impact of superior-subordinate relationship on their respective performance achieved in CBN. The study also suggests the ways to transit to human centered design for better performance in CBN.

Keywords: Performance, Superior-Subordinate, Relationship, Employees, Managers, Central Bank of Nigeria, CBN.

1.1 INTRODUCTION

Moreover, superior-employee relationship is reciprocal, it is obligatory to create a mutual relationship between the employee and superior-subordinate. While employee relationship is an approach that puts together all the issues in relation to employer-employee in an organization which includes recruitment, equality in opportunities, training and development in an organizational structure. From the perspective of the employee relationship, an employee is an asset, hence an open communication and goal orientation are mostly encouraged. Legitimate differences existing in workplace is accepted, but with the aim to reduce conflict through effective procedure and relationships.

Relationship of employee is a set of functions and practices of organization which deals with issues related to organizational staffing, benefit and compensation, performance management, organizational development, communication, health and safety and administrative activities in a particular organization.

Davis et al., (2012) and Miller et al., (2007) comments that there is motivation from a subordinate when the superior team member allows him to be, which depends how the superior manages the employee. Effective leadership do not use power tactics. Recently managers find this practice as a threat to employee's productivity to the organization, instead the look at their view as task motivating employee to give in their best (Hunter, Tinton & Mannall, 2010).

For effectiveness managers need to understand the individuals they rely on for effective performance in every unit there are supervising. Each individual, or group of individuals and organization is complex and unique. The performance of each individual or group of individuals depending on their capacity to work and willingness to work effectively. A study by Sturman et al., (2006) emphasizes on managers needs to work on maintaining relationship of subordinates in different directions, firstly focusing on how fair they are perceived and putting much emphasis on performance management as the relationship improves.

There are a lot of research on element of such web relationship, studies on impact of superior-subordinate relationship on performance management hence this study is aimed at investigating the impact of superior-subordinate relationship in CBN performance management in Nigeria. The goal of CBN is to achieve serving oriented organization function. Higher performance in the banking sector will be an indicator of achievement of the overall objective of an organization. One of the challenges faced in achieving optimal objective is superior's employee relations with other employees. The great motive behind this research is to investigate the superior relationship with other employees in relation to employee performances in the CBN.

2.1 LITERATURE REVIEW

There are some research at the national level relating to this research problem. In Nigeria (Oruh, E. S., & Dibia, C. 2020) explores the relationship between employee stress and managers in banking industries in Nigeria. Which has a history of exploitation, overload of work and a lot of employee stress. Emu, K. E. (2012) investigated relationship between relationship style such as transformational, transactional, and laissez-faire and job satisfaction. Using a nine behavioral dimensions for influential attribute. Findings from this research provides useful outputs on Nigerian banking system in determining the best leadership style that will influence the performances of employees with job satisfaction.

A comparative study between Nigeria and New Zealand (Obi, C. N., Leggett, C., & Harris, H. 2020) exploring the rule of culture on managerial attitude towards their lower employees. The outcome of the study suggest that the difference in the treatment is related to the manager's national values. In specific the New Zealand culture encourages managers to empower encourage and treat their lower employee nicer than the Nigerian managers. This outcome will be of great benefit in assisting practitioners to see the nature of African values in relation to human relations especially in a country like Nigeria.

Recently there are a lot of studies done internationally in relation to the research problem in this paper. Some of them are study on managers cooperating with employee means a lot to the outcome of production in an organization (Fu, K. J., Hsieh, J. Y., & Wang, T. K. 2019) testing the hypothesis at individual and agency-level factors on the employees cooperative behaviors. The study show how the output of an organization can be encouraged by the behavior of the manager. The research show a positive link between the manager strategies and positive relationship on employee influencing a higher output. Christ, M. H., & Vance, T. W. (2018) Study managers achieving their goals through lower employee efforts towards achieving such goals, hence influencing the quality relationship as it relates to the subordinate and also bonus by managers as it relates to improved performance of the organization.

Pei, Z., Pan, Y., Skitmore, M., & Feng, T. (2018) study addresses gap in organizations on how superior-subordinate can influence the use of prohibitive voices on employees in organizations. Burt, I.,(2019) on the impact of superior-subordinate performances on a set goal. When there is a positive relationship it triggers a positive effect and negative impact when there is a negative

relationship hence encouraging organizational culture which promotes superiors and subordinates complimenting an incentive base in motivating subordinate performances.

Bakar, H. A., Mohamad, B., & Herman, I. (2020); Uddin, M. A., Mahmood, M., & Fan, L. (2019); Pandita, D., Singh, M., & Chaudhari, S. (2019). Testing the quality of relationship between superiors and subordinates, the outcome of the study show there is no significant relationship, The findings from this research suggest a better engagement for employee will improve team performances. Organizational commitment and citizenship plays an important role in the engagement team performance relationship.

Irangani, B. S., Liu, Z., & Gunsekera, A. (2020). Shows effectiveness of employee's specific actions in relation to attainment of organizational goals. The study examines a moderating effect of the loyalty of an employee on the relationship between lower power and their job performances. The outcome from the study shows the power distance is an important factor in acceptance of responsibility assigned by supervisors. This study inspires to improve performance is a balance should be maintained in the supervisor-subordinate.

2.2 Research Gap Identified

Many studies in regards to the employee relations issues has been done in journal and thesis worldwide. In developing countries such as Nigeria such research are scanty in literature. The objective of this research is to explore the influence of superior-subordinate relationship on performance of the employee in CBN, an area where most workers in this sector are much vulnerable to the employee performances as a relation to achieving organizational goals. Hence the need to research on this topic to identify the nature of superior-subordinate workers relationship in CBN to fill in the gaps in literature in developing countries as Nigeria.

3.1 RESEARCH METHOD

This research will employ a cross sectional research design. The cross sectional design is mostly used where the population or sample of the population is selected and data collected to meet the objective of the research. The research is normally intended to find out the happening about a phenomenon at the time the research is undertaken (Pine et al., 1997). This makes this research design suitable for this research.

The study population will involve workers in CBN, The sampling procedure to be used for this research based on finding the relations regarding superior-subordinate and improved performances in the organization. Purpose sampling will be used in selecting participants for the research considering a number of characteristics. In this regards respondents will be selected based on their jobs descriptions either superior or subordinates employee selected from CBN Nigeria.

The sample size will be determined using Taro Yamane formula with 95% confidence interval,

$$n = \frac{N}{1 + N(e)^2}$$

Where n= sample size required

N=number of people in the population

e = allowable error (%)

Data Collection Methods and Instruments will be Primary data collected using methods such as questionnaire, interviews and focus groups will be used for primary data collection. The use of the three methods will be used to ensure validation and reliability of findings.

The secondary data will be obtained from documents from CBN being guided by a checklist prepared in respect to the research expectations. The documents will include employee turnover and performances of employees

3.2 Research Hypothesis

The general hypothesis of this proposal is

H_0 : There is no impact of superior-subordinate relationship in CBN performance management.

H_1 : There is an impact of superior-subordinate relationship in CBN performance management

3.3 Data Analysis

Statistical Data Packages for Social Scientists (SPSS) will be used for quantitative data analysis, presenting the descriptive statistics such as the mean median, mode, percentage, and tables presented for easy identification of relationship and differences.

Qualitative data will be analyzed using thematic analysis, the data will be grouped into themes and sub-themes based on the objective of the research. The data will be sorted, organized into the themes, those themes will include strategies by superior to enhance their relationship with other subordinate, subordinate relationship with superiors, and the effect of superior-subordinate relationship on job performances. The result will be presented in graphs and tables.

3.4 Validity and Reliability of the Study

To ensure validity and reliability of findings, the questioner will be subjected to pilot survey prior to the field data collection. Review and Corrections will be made on the questioner before commencement of the actual data collection to enable an improved process of data collection.

4.1 EXPECTED OUTCOME

The expected outcome for this research will be showing the impact of superior-subordinate relationship on CBN performance. This will be obtained through the following set objectives.

- I. The research will be able to identify the indicators of superior-subordinate approach to performance management in CBN.
- II. The research will be able to examine how these indicators affect staff performance in CBN within the study period
- III. The research will be able to identify the constrains to the eradication of superior-subordinate approach in performance management in CBN
- IV. The research will be able to forge ways of transiting to human centered design in performance management.

This study will be recommended to stake holders and management of the central bank of Nigeria (CBN) to enhance the performance of the employees in the organization and other organizations alike.

REFERENCES

- Bakar, H. A., Mohamad, B., & Herman, I. (2020). Leader-Member exchange and superior-subordinate communication behavior: A case of a Malaysian organization. *Malaysian Management Journal*, 8(1), 83-93.
- Burt, I., Libby, T., Presslee, A., Fiolleau, K., Guo, L., Huo, K., ... & Proell, C (2019). The Impact of Superior-Subordinate Identity and Discretionary Ex Post Adjustment on Subordinate Expectancy and Performance.
- Christ, M. H., & Vance, T. W. (2018). Cascading controls: The effects of managers' incentives on subordinate effort to help or harm. *Accounting, Organizations and Society*, 65, 20-32.
- Davis, B., Lockwood, A., Alcott, P., and Pantelidis, I. (2012). *Food and Beverage Manager. 5th ed.* New York: Routledge.
- Emu, K. E. (2012). *Impact of full-range leadership styles on employee job satisfaction in Nigerian banks* (Doctoral dissertation, University of Phoenix).
- Fu, K. J., Hsieh, J. Y., & Wang, T. K. (2019). Fostering employee cooperation behavior in the federal workplace: Exploring the effects of performance management strategies. *Public Personnel Management*, 48(2), 147-178.
- Hunter, G., Tinton, T., and Mannal, C. (2010). *Hospitality Supervision, Level 3*. Hampshire: Cengage Learning EMEA.
- Irangani, B. S., Liu, Z., & Gunsekera, A. (2020). The moderation effects of employee loyalty on the relationship between low power distance and job performance. *International Journal of Information, Business and Management*, 12(1), 23-41.
- Majule, A.N., 2017. *The Influence of Supervisor Employee Relation on Employees Performance in Hospitality Industry, the Case of Dar es Salaam* (Doctoral dissertation, The Open University of Tanzania).
- Miller, J. E., Walker, J. R., and Drummond, K. E. (2007). *Supervision in the Hospitality Industry, Applied Human Resources*. New Jersey: John Wiley and Sons
- Obi, C. N., Leggett, C., & Harris, H. (2020). National culture, employee empowerment and advanced manufacturing technology utilisation: A study of Nigeria and New Zealand. *Journal of Management and Organization*, 26(4), 460-482.
- Oruh, E. S., & Dibia, C. (2020). Employee stress and the implication of high-power distance culture: empirical evidence from Nigeria's employment terrain. *Employee Relations: The International Journal*.
- Pandita, D., Singh, M., & Chaudhari, S. (2019). The changing dynamics of manager-subordinate relationships in organizations. *European Business Review*.
- Pei, Z., Pan, Y., Skitmore, M., & Feng, T. (2018). Leader-member exchange and prohibitive voice in nonprofit organizations in China: The moderating roles of superior-subordinate tenure matching. *Nonprofit Management and Leadership*, 29(2), 203-222.

Sturman, M. C., and Park, S. (2016). The changing relationship between supervisors and subordinates: How managing this relationship involves over time. *Cornell Hospitality Report*, 16(13), 3-8.

Uddin, M. A., Mahmood, M., & Fan, L. (2019). Why individual employee engagement matters for team performance?. *Team Performance Management: An International Journal*.

TATLI VE PASTA SANATI UYGULAMALARINA TEMELLÜK KAVRAMI DOĞRULTUSUNDA YILDIZLI GECENİN RESMEDİLMESİ

PICTURE OF THE STARTER NIGHT IN ACCORDANCE WITH THE CONCEPT OF
THE FOUNDATION OF SWEET AND CAKE ART PRACTICES

Kübra ŞAHİN ÇEKEN¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Iğdır, Türkiye
ORCID ID: 0000-0003-1602-3920

Arzu ODUNKIRAN²

²Öğr. Gör. Iğdır Üniversitesi Iğdır Meslek Yüksek Okulu, Otel Lokanta ve İkram Hizmetleri
Bölümü, Aşçılık Programı, Iğdır, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-6455-8594

ÖZET

Bu çalışmada Vincent Van Gogh'un Yıldızlı Gece Tablosu konu olarak seçilmiş olup Tatlı ve Pasta Sanatı uygulamasında; temellük olgusu üzerine etkisi incelenmiştir. Temellük kavramı; kendine mal edinmek, kadir ve muktedir olmak anlamlarını taşımaktadır. Alternatif teknikler uygulanarak sanatın gerçekleştirilmesini sağlayan Tatlı ve Pasta Sanatı dersi, Aşçılık Programı öğrencilerinin alması gereken zorunlu bir uygulama ders olmaktadır. Bu ders kapsamında, öğrenciler teorik bilgilerin yanı sıra, alternatif uygulama tekniklerini kullanarak sanatın her zaman ve her yerde yapılabilir olduğunu öğrenmektedir. Bütün öğrencilere seçilen konuyla açıklama yapılmış ve öğrencilerin açıklaması yapılan eseri kendilerine mal ederek Tatlı ve Pasta Sanatına uyarlamaları istenmiştir. Çizimler pasta üzerine yenilebilir gıda boya ve çeşitli kremler ile yapılmıştır. Yapılan bu çalışma da Aşçılık öğrencilerinin, sanat kavramını, pasta ve tatlı dersi kapsamında kendi yorumlarını da katarak ortaya koymaları, iki farklı sanatı bireysel yorumlarıyla birleştirmeleri ve birbirinden çok farklı görünen iki alanın birlikte ele alınması araştırmanın özgünlüğünü vurgulayan noktalardır. Tatlı ve Pasta Sanatı Dersinde, bilginin keşfinin bir tasarım sürecine dönüştürülmesi, analiz ve sentezleme sonucunda, öğrencilerin gıda malzemeleriyle bir sanat eserini kendilerine mal etmeleri ve sanatsal bir ifade biçimiyle kendilerini ortaya koymaları araştırmayı önemli hale getirmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada, Iğdır Meslek Yüksek Okulunda Aşçılık Programı eğitimi alan birinci sınıf öğrencileri, pandemi sürecinde pasta uygulamasıyla sanata yolculuk yapmaları sağlanmış ve sanatın öğrencilerin sanattan nasıl etkilendikleri irdelenmiştir. Araştırmada öğrencilerin bir sanat eserini incelemesi ve bunu mutfak disipliniyle birleştirerek disiplinlerarası bir çalışma yapmaları ön plana çıkarılmıştır. Öğrenciler orijinal eserden ziyade boya kullanmadan sadece gıda üzerindeki uygulamalarıyla anlatmak istedikleri kompozisyonları oluşturmuşlardır.

Çalışmada öğrencilerin orijinal sanat eserini kendine mal etme yöntemini kullanarak hacimsel olarak çağdaş ifade biçimleriyle pasta sanatını ortaya koymaları ve bunun imkanları irdelenmiştir. Araştırmanın sonucunda öğrencilerin temellük kavramını tasarım sürecinde kavramaları sağlanmış; öğrencilerin yaptığı tasarımlar bir havuza alınmış ve bu havuzdan seçilen örnekler araştırma raporunda sunulmuştur. Birbirine çok uzak görünen iki farklı sanat dalını temellük kavramıyla birleştiren ve orijinal sonuçlar ortaya koyan araştırmanın alan yazınına bu yönüyle katkısının olacağı ön görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tatlı ve Pasta Sanatı, Yıldızlı Gece, Temellük, Resim, Disiplinlerarası Sanat

ABSTRACT

In this study, Vincent Van Gogh's Starry Night Painting was chosen as the subject and in the application of Dessert and Pastry Art; Its effect on the phenomenon of appropriation has been studied. The concept of appropriation; it means acquiring one's own, being able and powerful. The Dessert and Pastry Art course, which enables the realization of art by applying alternative techniques, is a compulsory practice course that Culinary Program students must take. In this course, students learn that art can be done anytime and anywhere by using alternative application techniques as well as theoretical knowledge. An explanation was made to all the students about the chosen topic and the students were asked to adapt the described work to the Dessert and Pastry Art by appropriating them. The drawings are made on the cake with edible food dyes and various creams. This study also emphasizes the originality of the research, where the cookery students reveal the concept of art by adding their own interpretations within the scope of the cake and dessert lesson, combining two different arts with their individual interpretations, and handling two areas that seem very different from each other. In the Dessert and Pastry Art Course, as a result of the transformation of the discovery of knowledge into a design process, analysis and synthesis, students appropriating a work of art with food materials and revealing themselves with an artistic expression make the research important.

As a result, in this study, first-year students who received a Cooking Program at Iğdir Vocational High School were enabled to travel to art with cake practice during the pandemic process, and how art was affected by the students was examined. In the research, it was emphasized that the students examine a work of art and combine it with the culinary discipline to conduct an interdisciplinary study. The students created the compositions they wanted to explain with their applications on food, without using paint rather than the original work.

In the study, the students' ability to use the method of appropriating the original work of art and presenting the cake art with contemporary expressions volumetrically and its possibilities were examined. As a result of the research, it was ensured that students grasp the concept of appropriation in the design process; The designs made by the students were taken into a pool and the samples selected from this pool were presented in the research report. It is anticipated that the research, which combines two different branches of art that seem very distant from each other with the concept of appropriation and presents original results, will contribute to the literature in this respect.

Keywords: Sweet and Pastry Art, Starry Night, Appropriateness, Painting, Interdisciplinary Art

GİRİŞ

Zamanımızda dünya, sürekli bir değişim ve gelişme halindedir. Bunun yanında toplumsal yaşam da gittikçe daha karmaşık ve çok boyutlu hale gelmektedir. Bu durum eğitim alanında da değişime ve yenilenmeyi gerektirmektedir (Duman ve Aybek, 2003). Bu bağlamda disiplinlerarası yaklaşımın önemi ve eğitimdeki etkisi her geçen gün artmaktadır.

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler sonucunda ortaya çıkan yeni ve farklı araştırma alanlarında ve yaklaşımlarda tekil disiplinlere bağlı kalınmayıp, bu disiplinleri destekleyen başka disiplinlerden de faydalanılmaktadır. Bunun sonucunda insanların çok disiplinli alanlarda eğitim görmeleri gerekmektedir (Turna, Bolat ve Keskin, 2012). Eğitim sisteminde de gelişen ve değişen dünya şartlarına göre öğrencilerin yetişmelerini sağlayacak, disiplinler arasında bağlantılar kuracak ve bu alanlardaki öğrenmeleri bütünlük içerisinde öğrenciye aktaracak planlamalar yapılmalıdır. Bu planlamalarda bir disiplindeki öğrenme ve öğretme sürecini

destekleyecek diğer disiplinler de sürecin içerisine katılmalı ve disiplinlerarası öğretim yaklaşımı ön plana çıkartılmalıdır (Arslantaş, 2006).

Son yıllarda disiplinlerarası ilişkilerin ve problemlere farklı açılardan yaklaşmanın önemi giderek artmış ve eğitimde farklı disiplinleri bütünleştirme gündeme gelmiştir. Disiplinlerarası yaklaşım gittikçe daha fazla önem kazanmaktadır. Disiplinlerarası yaklaşımın temeli eskilere dayanmasına rağmen eğitimdeki uygulamaları ve alan yazındaki önemi günümüzde giderek artmaktadır (Yıldırım, 1996; İmamoğlu ve Çeken, 2011; Crowther, 2012; Lipszyc, 2012; Şahbaz ve Çekici, 2012; Kansızoğlu, 2014).

Disiplinlerarası kelimesi kavram olarak, en az iki alanı bir araya getirmek ve birbiri içine almak anlamındadır (Cluck, 1980; Kline, 1995). Disiplinlerarası yaklaşım, bir kavram, tema veya problem incelenirken en az iki disipline ait yöntem ve bilgilerden faydalanan program yaklaşımıdır (Jacobs, 1989). Erickson (1995), değişik disiplinlere ait kavramların kavramsal entegrasyonu olarak tanımlamada bulunmuştur. Stember (1998) ise disiplinlerarası yaklaşımı, disiplinlerde yapılan az veya fazla bütünleştirme hatta birtakım değişimler gerektiren girişimler olarak tanımlamıştır. Lake (1994)'in bildirdiğine göre, literatürde yapılan disiplinlerarası yaklaşıma ilişkin tanımlamalarda, farklı alanlardaki konuların birleştirildiği ve bunların ilişkili olduğu, ders kitaplarından öte kaynakların kullanıldığı, planların önemsendiği ve programların esnek olduğu görülmektedir.

Disiplinlerarası yaklaşım, öğrenenlerin farklı alanlardaki bilgiyi bir araya getirmesine yardım eden ve kavramlar vasıtasıyla öğrencileri analiz, sentez gibi üst düzey düşünmeye odaklayan bir öğrenme yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, öğrenme ortamını canlandırma, öğrenenlerin yaratıcılıklarını kullandırma ve derse ilgili olmalarını sağlama ve bunun sonucunda anlamlı öğrenmeyi gerçekleştirme bakımından oldukça önemlidir (Aybek, 2001).

Disiplinlerarası yaklaşımın amacı, belirlenen konunun anlamlı bir bütün halinde öğrenilmesi ve başka disiplinlerin bakış açılarından araştırılma fırsatının oluşturulmasıdır (Yalçın ve Yıldırım, 1998). Bu yaklaşımda belirli bir kavramın, problemin veya konunun temele alınması, farklı açılardan aydınlatılabilecek bilgi ve becerilerin bunlarla ilişkili disiplinlerden alınarak bütünleştirilmesi söz konusudur (Aydın ve Balım, 2005).

'Kendine mal etme' olarak tanımlanan temellük kavramını, sanat eserinden yeni bir sanat eseri oluşturma olarak sınırlandırdığımızda, orijinal ve taklit kavramlarının oluşturduğu paradoks, oluşan sanat eserine de yeni bir sorguyu ortaya koymaktadır. Resim sanatında temellük ederek resim yapmanın kökenleri çok eski dönemlere gitmektedir. Ortaya çıkan eserde bu yöntemin adlandırılması temellük etme şekline göre farklılıklar göstermiştir; kopya, espri kopya, reproduksiyon, pastiş, eklektik yapı gibi. Bu kavramlar doğrultusunda sanatçıların alıntılarını gruplandırılarak çalışmada temellük etme biçimleri yansıtılmaya çalışılmıştır. Temellük sanatı genel olarak postmodern bir tavırla özdeşleştirilmektedir. Ancak modern dönemde de pek çok sanatçı yeniden üretim fikri doğrultusunda yapıtlar ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle çalışmada tatlı pasta sanatı ve resim sanatı arasındaki bağ vurgusu çalışmanın zamansal sınırlılığı ile ilişkilendirilmiş ve temellük sanatına dair anlam ve içerik sanatçı/sanat yapıtı üzerinden irdelenmiştir (Koca ve Selvi, 2017).

1. TATLI VE PASTA SANATI

Kek, un, şeker ve diğer malzemelerden yapılan ve genellikle pişirilen bir tatlı yiyecek türü olmaktadır. Eskiden ekmeğin modifikasyonu olarak bilinen kekler, günümüzde artık basit veya ayrıntılı olabilen ve hamur işleri, beze, muhallebi ve turtalar gibi diğer tatlılarla aynı özellikleri paylaşabilen çok çeşitli hazırlıkları kapsamaktadır. En yaygın olarak kullanılan kek bileşenleri arasında un, şeker, yumurta, tereyağı, sıvı yağ veya margarin, bir sıvı (su, süt gibi) ve kabartma

tozu gibi bir kabartma maddesi bulunmaktadır. Yaygın ilave bileşenler ve aromalar arasında kurutulmuş, şekerlenmiş veya taze meyve, fındık, kakao ve vanilya gibi özütler gibi çok sayıda ikame madde içermektedir. Kekler ayrıca meyve konserveleri, fındık veya tatlı soslarla (pasta kreması gibi) doldurulabilmekle beraber, tereyağlı krema veya diğer kremalarla buzlu olabilir ve badem ezmesi, pipetli kenarlıklar veya şekerlenmiş meyvelerle süslenebilmektedir. Kek genellikle düğünler, yıldönümleri ve doğum günleri gibi törenlerde bir kutlama yemeği olarak servis edilmektedir. Sayısız kek tarifleri var; bazıları ekmek gibi olmakta, bazıları zengin ve ayrıntılıdır. Pasta yapmak artık karmaşık bir işlem olmamaktadır. Bir zamanlar kek yapımına (özellikle yumurta köpüklerinin çırpılması) önemli ölçüde emek harcanırken, pişirme ekipmanları ve talimatları, en amatör aşçıların bile işini kolaylaştırmış ve basitleştirmiştir (Anonim, 2020a).

Eski Yunanlılar "düz", πλακόεις (plakoeis) kelimesinden türetilen kek πλακοῦς (plakous) adını vermişlerdir. Aynı dönemde "satura" adında yassı ağır bir kek yapılmıştır. Roma döneminde kekin adı, Yunanca terimden türetilen "plasenta" ismini almıştır. Günümüze kadar farklı isimler alan kekler, çeşitli katkıları ve süslemeler sonucu özel gün ve kutlamalarda vazgeçilmez hale gelen "Pasta" kavramıyla karşımıza çıkmaktadır (Anonim, 2020b).

Pasta şekil, yapı ve içerik olarak süslendiğinde farklı isimler ama aynı amaç ile karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma da sanat eseri yapı bakımından gato ve baton pasta modellerine işlenmiş olmaktadır.

1.1. GATO PASTA

Gerçek adı pane de espana (pan di spagna) olan gato pastalar, düğün, nişan, kutlama gibi özel günler için hazırlanan büyük pastaların pandispanyasına verilen isim olarak da tanımlanmaktadır. Gato asıl ismini yuvarlak olan şeklinden almaktadır (MEGEB, 2006).

1.1.1. Gato Pasta Çeşitleri

1.1.1.a. Sade (beyaz) gato

Sade pandispanya özellikle meyveli pasta yapımında tercih edilmektedir. Çikolatalı pasta hazırlarken de kullanılabilir. Yumurta, şeker, un, nişasta, kabartma tozu, vanilya ve ovaleks adında özel bir kabartma ajanı karışımından hazırlanmaktadır (MEGEB, 2006).

1.1.1.b. Kakaolu gato

Özellikle çikolatalı pastaların yapılmasında kullanılan kakaolu gato, yumurta, şeker, un, nişasta, kabartma tozu, vanilya ve ovaleks karışımından sonra, hamura rendelenmiş çikolata (kuvertür-bitter veya madlen) ya da kakao ilave edilerek hazırlanmaktadır. Kakao'nun hamura karışması daha kolay olduğu için genellikle kakaolu gatoya eklenmektedir (MEGEB, 2006).

"Tatlı ve pasta sanatı" Türkiye'de Gastronomi ve Aşçılık Bölümleri'nde okutulan bir ders olmakla birlikte, pastacılık sektörünün resim ve işleme sanatıyla buluştuğu bir alan olmaktadır. Sanatın pasta ile buluştuğu noktayı ele alan çalışmamızda Iğdır Üniversitesi Otel Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü Aşçılık Programı Öğrencilerine Vincent Van Gogh'un "Yıldızlı Gece" tablosu yorumlatılarak gato ve baton pastalara işlenmiştir.

1.2. BATON PASTA

1.2.1. Sade (Beyaz) Baton

Yumurta, şeker, un, nişasta, kabartma tozu, vanilya ve ovaleks karışımından hazırlanan kekten hazırlanmaktadır. İçerisine çikolata veya kakao konulmadan pandispanya ile hazırlanan baton pasta ile gato pasta arasındaki fark şekilleri olmaktadır. Baton pastaların pandispanyası dikdörtgen tepside pişirildikten sonra yine dikdörtgenler halinde kesilerek hazırlanabilmektedir.

1.2.2. Kakaolu Baton

Kakaolu gato pandispanyası gibi hazırlanmaktadır. Hazırlanan hamur çemberde değil dikdörtgen tepside pişirilmektedir. Çikolatalı pasta üretiminde kullanılmaktadır.

2. VAN GOGH YILDIZLI GECE TABLOSU

2.1. Vincent Van Gogh'un Yaşamı

Van Gogh, 1853 yılında Hollanda'nın kuzeyindeki Groot – Zundert kasabasında, Protestan bir rahibin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Farklı yatılı okullarda okuduktan sonra 1869'da amcasının Lahey'deki sanat galerisinde çalışmaya başlamıştır. Burada 1876'ya kadar kalmış ve kardeşi Theo ile bir ömür boyu sürecek olan mektuplaşmaları da bu dönemde başlamıştır (Krause, 2005, s.78). Van Gogh'un galerideki işi paketleme, postalama, satış yapma, müşterilerle ilgilenme gibi basit işler olmuştur. Burada sanat eserleriyle yakından ilgilenmiş, müzeleri gezmiş, resim kültürünü geliştirmiştir. O sıralarda Paris'te yaygın olan ve sevilen Japon estamplarına büyük bir hayranlık duymuştur. Galerinin önce 1872'de Londra'daki, sonra da 1875'te Paris'te bulunan şubesine atanmıştır. Paris'te o sıralar emprestyonist ressamların ilk etkileri görülmüş, Van Gogh da onlarla yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır (Karahasan, 1991, s. 16-19). Kardeşi Theo'nun desteği ile Brüksel Akademisinde sanat eğitimi almaya başlamıştır. Eğitimini yarıda bırakarak sanat kitapları için çizimler yapmaya başlamıştır. 1883'te Brabant'da yaşamaya başlayan ailesinin yanına dönmüş ve 1884 yılının Şubat ayında ayda 150 Franka resimlerini Theo'ya Paris'e göndermeyi kabul etmiştir. 1885'te babasının ölümüyle ailesinin yanından ayrılarak yakınlarda bir stüdyo kiralamıştır. İlk önemli resmi olan "Patates Yiyenler"i yapmıştır (Erkaya ve diğerleri, 2005, s. 7-9). Patates Yiyenler, Van Gogh'un 1885 yazında yarattığı, önceden tasarlanmış ilk baş yapıtıdır. Van Gogh'un aldığı tepkiler, karışık olmakla birlikte, kendini büyük bir ressam olarak görmesine neden olmuştur (Howard, 2013, s.42).

Van Gogh Güney Fransa'da Arles'e varmış ve bir konuk evine yerleşmiştir. Bu Van Gogh'un en önemli resimlerini gerçekleştirdiği dönem olmuştur. Bu resimler güçlü renk değerleri taşımakta ve Güneyin parlak ışığı nedeniyle olmasa da Japon sanatının etkisiyle hiç gölge barındırmamaktadır (Erkaya vd, 2005, s. 9-10). Paris'te Theo'nun aracılığıyla tanıştığı ressamlar içinde Gauguin'e duyduğu sıcaklık onu ileride Güney Fransa'ya, Arles'a çağırarak kadar fazla olmuştur (Karahasan, 1991, s. 48). 1888 yılının Mayıs ayında yoğun çalışma temposunun ardından resimlerini saklayacağı bir atölyeye ihtiyaç duymuş ve sonradan "Sarı ev" olarak adlandırılacak evi kiralamıştır. Gauguin'le birlikte "Sanatçı Kolonisi" nin temellerini atmayı planlamıştır. Gauguin, Vincent'in çağrısı üzerine Arles'e gitmiş ve burada iki verimsiz ay geçirmiştir. Arkadaşlıklarının kötüye gitmesiyle Van Gogh, deliye dönmüş ve 23 Aralık akşamı malum kulak kesme olayı yaşanmıştır. Gauguin, Van Gogh'u görmeden evden ayrılmış ve birkaç mektup dışında bir daha birbirlerini hiç görmemişlerdir. (Erkaya vd, 2005, s. 10). Van Gogh 1889'da kendi rızasıyla Arles yakınlarındaki Saint-Remy akıl hastanesine yatmayı

kabul etmiştir. Burada önceleri odasının penceresinden, sonraları da açık havada resim yapmıştır. Hastalığı ilerledikçe resimlerinde doğanın yüzdüğü, atmosferin dans ettiği duygusu ağır basmaya başlamıştır. Kısa, kalın fırça darbelerini hızla yan yana kullanmıştır. Motifleri adeta resme hâkim olabilmek için birbiriyle yarışmakta, kavga etmektedir (Krausse, 2005, s.79). Resimlerinde döner fırça darbeleri ve kıvrılan çizgileri bu dönemde kullanmıştır. Zihinsel değişkenliğinin ve obsesifliğinin göstergesi olan bu işaretler adeta resimlerinde imzası halini almıştır. Hastanede geçirdiği bu dönemde 140'a yakın resim yapmıştır. (Erkaya vd, 2005, s.12).

1889 Eylülünde Bağımsızlar Salonunda gerçekleşen beşinci sergide “İris Çiçekleri” ve Reine Nehrinde Yıldızlı bir gece” isimli çalışmaları sergilenmiştir. Bağımsızlar Salonunda gerçekleşen altıncı sergide 10 yağlı boyasının sergilenmiş ve modern sanatın öncülerinden biri olarak nitelendirilmeye başlanmıştır (Erkaya vd, 2005, s. 12). 1890 yılının Mart ayında Kırmızı Üzüm Bağı adlı tablosu 440 frank gibi o zaman için yüksek sayılabilecek bir meblağa satılmıştır. Bu Van Gogh'un sanat hayatı boyunca satılan tek tablosu olmuştur (Karahasan, 1991, s. 62).

Van Gogh 1890 Mayıs ayında Sant-Remy'deki hastaneden çıkmış ve Paris yakınlarındaki Auversur-Oise kasabasına yerleşmiştir. Ölümüne kadar yaklaşık 70 resim yapmıştır. Bu günlerden yaptığı manzara resimleri eski eserlerinden daha çarpıcı, dağınık ve umutsuz ama çok da fazla özlemle yüklüdür. Vincent 27 Temmuz 1890'da kendisini bir tüfekte vurmuş ve iki gün sonra kardeşi Theo'nun kollarında son nefesini vermiştir (Krausse, 2005, s.79).

Van Gogh'un kendisini vurması için geçerli bir neden bilinmemektedir. Ancak bunu Theo için yapmış olması varsayımlar arasındadır çünkü Theo'nun müşterilerini memnun edememiş, kendisine yaptığı yardım ve desteği, arkadaşlığı dışında başka bir şekilde geri ödeyememiştir. Van Gogh belki de sanatçıların öldükten sonra eserlerinin çok daha iyi paralara satıldığını düşünerek ailesine ve Theo'ya bıraktığı bir çok resimle onlara borçlarını ödeyebileceğini düşünmüştür. Vincent'in ölümü Theo'yu derinden yaralamış ve altı ay sonra da hayata gözlerini yummuştur. 1914 yılında Vincent'in yanına gömülmüştür. Ne yazık ki Theo, kardeşinin ileride ne kadar önemli bir ressam olarak anıldığını görememiştir (Erkaya vd, 2005, s. 13)

Yaşamı boyunca 870'i aşkın resim yapmıştır. Resimlerinin sayısı tam olarak bilinmemektedir çünkü bazı resimlerinin ona ait olup olmadığı hala tartışma konusudur. Van Gogh sadece bittiğini düşündüğü resimlere imzasını atmıştır. Dolayısıyla bir çok resminde imza bulunmamaktadır. Van Gogh'un resimleri mutsuz ve karmaşık ruh yapısı tarafından biçimlendirilmiş olmasına rağmen hiçbiri hüznün ve umutsuzluk duygusu taşımamaktadır (Erkaya ve diğerleri, 2005, s.5).

Hayatı boyunca tek bir resmi satılmış olsa bile, Van Gogh bugün en önemli ve ünlü sanatçılardan biri olarak sanat tarihindeki yerini almıştır. Modern resim sanatında öncü bir isim olarak bir çok önemli eser üretmiştir. Baş yapıtı diyebileceğimiz “Yıldızlı Gece” tablosu da sanat tarihinde önemli bir yer tutmakta ve araştırmamızın ontik anlamda konusunu oluşturmaktadır.

Görsel 1. Vincent Van Gogh, The Starry Night, 74x92 cm, 1889, Museum Of Modern Art

Van Gogh, dünyayı Yıldızlı Gece’de gördüğü gibi yansıtıyordu. Gökyüzü eğiliyor, bükülüyor, kırılıyor ve genişliyordu. Sanki toprakta girdaplar oluşuyor ve içe bükülüyor, bulutlar ise rüzgâr gibi hızlanıyordu. Bu eser ilk bakışta bir manzara resmi gibi gelebilir ancak normal ve sıradan bir manzara resmi değil. Bir şey anlatmak isteyen, içinde yaşadıklarını dışa vurmak isteyen ve bunu gökyüzünü, bulutları ve toprağı sarsmak isteyen bir manzara resmi (Sadık, 2017).

Thomson’a göre; “öngörülemezliğin yarattığı ürpertici his uyandıran, rüzgara kapılmışçasına yukarı doğru yükselen alev benzeyen yuvarlak hatlı kıvrımlar” kozmik huzursuzluğun bir dışavurumudur. Tablolarına yansıyan yaşam enerjisini “yoğun limon sarısı ile yapılmış yuvarlak güneş” ten alan Van Gogh’un yaşamının son aylarında, o güneş artık parlamamaktadır. Güneşin yerini ay ve yıldızlar almaktadır. Adeta gece ile gündüz yer değiştirmiştir. Geç dönem resimlerinde, gökyüzü gün ortasında adeta, “koyu, zifiri bir mavi ile boyanmıştır (Thomson, 2014: 62).

Resme baktığımızda ilk dikkati çeken ateş gibi yükselen servi ağaçlar oluyor. Sağ tarafında ise Alpillen sıra dağları. Küçük evlerin küçük pencereleri sarı ışıklar saçıyor. Resmin merkezinde ise evlerin arasında gözükken ve resimde hafif de olsa dikeyliği sağlayan kilise gözüküyor. Derinlik algısı ise alevler şeklinde yükseldiğini söylediğimi servi ağaçları ile güçlendiriliyor. Dikkat çeken bir diğer unsur ise Ay figürüdür. Bir yandan Güneşe de benzemektedir (Sadık, 2017).

Van Gogh’un gece gökyüzü, yayılan bir enerji alanıdır. Patlayan yıldızların altında, köy sessiz bir düzen yeridir. Dünya ve gökyüzünü birbirine bağlayan alev gibi Selvi, geleneksel olarak mezarlıklar ve yasla ilişkilendirilen bir ağaçtır . Ancak Van Gogh için ölüm uğursuz değildir. "Yıldızlara bakmak beni her zaman hayal ediyor" dedi, "Neden gökyüzünün parlayan noktaları Fransa haritasındaki siyah noktalar kadar erişilebilir olmamalı?" Tarascon'a veya Rouen'e giderseniz, bir yıldızla ulaşmak için ölümü alırsınız.

"Sanatçı, kardeşi Theo'ya yaşadığı deneyimi şöyle yazdı: "Bu sabah ülkeyi güneş doğmadan çok önce pencereden gördüm, çok büyük görünen sabah yıldızından başka hiçbir şey yoktu." Bu sabah yıldızı veya Venüs, Yıldızlı Gece'de merkezin hemen solundaki büyük beyaz yıldız olabilir. Mezra ise icat edildi ve kilise kulesi Van Gogh'un anavatanı Hollanda'yı çağrıştırıyor. Resim, gündüz arkadaşı olan Zeytin Ağaçları gibi, hayal gücü ve hafızaya dayanıyor. Bu yüksek yüklü resimde olduğu gibi, empresyonist hakikat doktrinini, huzursuz duygu ve yoğun renk lehine doğaya bırakan Van Gogh, çalışmasını sonraki tüm Ekspresyonist tablolar için bir mihenk taşı yaptı (Google Arts& Culture).

Bu konuyla ilgili bir diğer düşünce ise resmin din ile bağlantısıdır. Van Gogh gençliğinde bir dönem vaizlik yapmış ve din ile yaşamış biridir. Bu sebeple Van Gogh'un Tevrat'da da geçmekte olan bir ayeti St.Remy manzarası ile bir arada vermek istediği düşünülmektedir. Eski Ahit (Tevrat) hikayesi olan Yusuf'un hikayesi resim tekniği ile benzerlikler gösterir. Bu hikâyede şöyle bir kısım var;" Bir rüya gördüm, güneşin ayın ve 11 yıldızın bana doğru eğildiklerini gördüm." Bu açıdan bakıldığında Van Gogh'un bu ayeti düşünerek bir gönderme yaptığı da düşünülebilir. Ayrıca Van Gogh'un kendisini bir tür Mesih olarak gördüğü gerçeği vardır. Resimlerinde renkler bu dönemde değişime uğramıştır. Hollanda'da bulunduğu zamanlar sık kullandığı renkleri azaltıp Fransa'nın Akdeniz sahillerinde gördüğü renkleri kullanıp, iklimin etkisini yakalamaya çalışmıştır (Sadık, 2017).

3. ÖĞRENCİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Estetik obje ister bir şiir ister bir müzikal ister bir heykel ya da yapı olsun, belli nitelikleri ve özellikleri olan bir objedir. Bu belli özellik ve nitelikleri taşıyan var olanlar belli bir deyim, belli bir kavram altında toplanır ve buna estetik obje ya da sanat eseri denir (Tunalı, 2014, s. 54). Sanat eseri bazen kelimelerin art arda sıralandığı bir şiir, melodileriyle bir şarkı ya da yontulmuş mermerden bir heykel olarak karşımıza çıkar. Kimi zamanda aynı "Tatlı Pasta Sanatı" gibi insanoğlunun yaşam ihtiyacını karşılayan yemek unsuruna estetik değer katan bir tablodur.

Görsel 2. Muhammed AYDEMİR, Yıldızlı Gece, Gato Pasta, 2021

Klasik kek yapımı üzerine özel bir krema hazırlanmıştır. Bu krema ile pastanın hem iç tarafına hem de en üstüne kaplama yöntemi ile kapatılmıştır. Farklı renklerdeki gıda boyaları kullanılarak pasta üzerindeki resmin hem zeminine gece maviliği hem de zemin üzerindeki desenler için ayrı bir renklendirme kullanılarak jöleden desenler verilmek için damlatılmıştır. Ardından kürdan yardımıyla el ile desenler çizilerek şekillere yorumlar verilmiştir.

Görsel 3. Mahmure YILDIRIM, Yıldızlı Gece, Gato Pasta, 2021

Klasik kek kullanılan çalışmada, lezzetlendirmek için krema kullanılmıştır. Desen oluşturmak için tereyağı kreması kullanılmış olup bu krema çeşitli toz gıda boyaları ile renklendirilmiştir. Krema daha koyu bir kıvama getirilmek için soğutulmuştur. Ardından sıkma torbalarına alınan kremalar ile sanatın pastaya işlenmesi yorumlanmıştır.

Görsel 4. Hürü YEŞİLDEMİR, Yıldızlı Gece, Gato Pasta, 2021

Klasik kek malzemeleri ile hazırlanmış olan kekin arasına ve üzerine krema yerleştirilmiştir. Renklendirme için hazırlanan krem şantiler farklı kaplara yerleştirilerek gıda boyası ile

muamele edilmiştir. Çatal ve kürdan kullanılarak şekil ve kıvrımlar verilmek suretiyle sanat eseri yorumlanmıştır. Ardından kıvrım bölgelere renkli şantilerle muamele edilerek bölgeer kabartılmıştır.

Görsel 5. Yasemin BUDAK, Yıldızlı Gece, Gato Pasta, 2021

Hazırlanan klasik kekin lezzetlendirilmesi krema ile yapılmıştır. Desen vermek üzere şeker hamuru kullanılmış olup pasta fırçası kullanılarak sulandırılmış gıda boyaları ile pastanın üzerine resim yorumlanmıştır. Daha sonra bir kürdan aracılığıyla fırça darbelerinin değiştirildiği bölgeler kabartılıp son şekil verilmiştir.

Görsel 6. Fatma BEYDÜZ, Yıldızlı Gece, Gato Pasta, 2021

Klasik olarak hazırlanan kek, krema ile lezzetlendirilmiş olup renklendirme için gıda boyası kullanılmıştır. Gıda boyası krem şanti ile muamele edilmiş ve pasta üzerinde sanat desenleri yorumlanmıştır. Daha sonra kürdan yardımı ile son şekiller verilmiştir.

Görsel 7. Eray ÜNSAL, Yıldızlı Gece, Gato Pasta, 2021

Hazırlanan kekin lezzetlenmesi için pastacı kreması kullanılmıştır. Görselin işleneceği zeminde öncelikle sivri bir mutfak aracı yardımıyla resmin hatları belirlenmiştir. Daha sonra renklendirmek amacıyla kullanılan gıda boyaları krema ile muamele edilmiş olup renkli kremler sıkma torbalarına alınmış ve pasta üzerindeki önceden belirlenen hatlar üzerinde kabartmalar şeklinde sıkma işlemi uygulanmıştır. Ardından son düzenlemeler için tekrar bir sivri mutfak aracı kullanılmıştır.

Görsel 8. Nurdan DÖNMEZ, Yıldızlı Gece, Baton Pasta, 2021

Kekin lezzetlendirilesi için pastacı kreması kullanılmıştır. Sanatın pastaya işlenmesinde kremşanti, şeker hamuru ve gıda boyaları (kahve, lacivert, sarı, siyah) kullanılmıştır. Beyaz şeker hamurunu açılarak pastanın üzeri kaplanmıştır. Desen vermek için krema beş ayrı kaba alınarak renklendirilmiş olup şeker hamurunun üzerine desenin kolay bir şekilde işlenebilmesi için, kremadan beyaz zemin hazırlanmıştır. Ardından kürdan kullanılarak renkli kremalardan alınıp el ile “yıldızlı geceler” resmi yorumlanmıştır. Daha sonra krema sıkma torbası yardımıyla kürdan ile şekil verilmiş bölgeler kabartılmıştır.

SONUÇ

Çalışmanın sonucunda disiplinlerarası bir yaklaşımla öğrencilere farklı bilim ya da sanat dallarıyla yaptıkları işleri harmanlayabilecekleri ortak bir alan tanıtılmıştır. Yapılan pastalar ile hem pasta yapım aşaması öğretilmiş hem de bir sanat kavramı olan ekspresyonizm akımı tanıtılıp ressam Van Gogh ve eseri Yıldızlı Gece ontolojik açıdan çözümlenip uygulayacakları pasta üzerine süslemede yeni fakat orijinale bağlı kalarak tasarımlar yapılması kazandırılmıştır.

Her bir pasta kompozisyonunda orijinal esere bakarak kendi yorumları kendi renkleri ile boyamaları sağlanmış ve sanatlararasılık kavramı doğrultusunda kendine mal etme sağlanmıştır. Bu doğrultuda her öğrenci kendi yenilebilen resmini gıda boyaları ve pasta kremaları ile boyamıştır. Ressamın paletinde gördükleri renkleri mutfaklarında hazırlamış ve bu pandemi döneminde uzaktan eğitimle online olarak sunmuşlardır.

Bu çalışmanın eğitimde disiplinler arası yaklaşım konusunda çalışmak isteyen araştırmacılara gerek teorik açıdan gerekse sunduğu literatür bilgileri bakımından yardımcı olacağı düşünülmektedir. Buna benzer bir çalışmanın farklı veri tabanlarında veya farklı arama kriterleriyle yapılması öneri olarak sunulabilir.

KAYNAKÇA

Anonim, 2020b. <https://en.wikipedia.org/wiki/Cake>

Anonim, 2020b. <https://whatscookingamerica.net/History/CakeHistory.htm>

Arslantaç, B. (2006). İlköğretim 4. sınıf beden eğitimi dersi futbol temel becerilerinin disiplinlerarası öğretim yaklaşımına göre öğretiminde model bir uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Aybek, B. (2001). Disiplinler arası (bütünleştirilmiş) öğretim yaklaşımı, Eğitim Araştırmaları Dergisi, 3, 1-7.

Aydın, G. ve Balım, A.G. (2005). Yapılandırmacı yaklaşıma göre modellendirilmiş disiplinler arası uygulama: enerji konularının öğretimi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2, 145-166.

Crowther G, 2012 Using science songs to enhance learning : an interdisciplinary approach, Life Sciences Education, 11, 26-30.

Duman, B. ve Aybek, B. (2003). Süreç-temelli ve disiplinlerarası öğretim yaklaşımları, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11.

Erkaya, M. Ö., Yüzbaşıoğlu, N. ve Ünlü, B. (2005), Van Gogh, Boyut Yayıncılık, İstanbul.

ğahbaz, N.K. ve Çekici, Y.E. (2012). Disiplinler arası bir disiplin olarak Türkçe eğitimi, Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 7(3), 2367-2382.

Google Arts& Culture, MoMA The Museum of Modern Art, Erişim Tarihi 23.03.2021

Howard, M., (2013), Van Gogh 500 eser eşliğinde yaşamı ve eserleri. (Çev. M. Avcı ve Ö. Somersan), Çin: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

<https://artsandculture.google.com/asset/the-starry-night/bgEuwDxeI93-Pg?hl=tr>

İmamoğlu, H.V. ve Çeken, R. (2001). İlköğretim sosyal bilgiler dersinin bilim tarihi açısından fen ve teknoloji dersi ile ilişkilendirilmesi üzerine disiplinlerarası bir bakış, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2(3), 71-87.

Kansızoğlu, H.B. (2014). Türkçe dersi öğretim programındaki ara disiplin alan kazanımlarına ilişkin bir araştırma, Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, 9, 75-95.

Karahasan, A., (1991), Deha ile çılgınlık arasında bir ressam Vincent Van Gogh, Çağdaş Yayıncılık, İstanbul.

Kline, S.J. (1995). Conceptual foundations for multidisciplinary thinking. Stanford: Stanford University Pres.

Koca, B, Selvi, Y . (2017). Modernizm ve Postmodernizm Sürecinde Bir Alıntılama Biçimi Olarak Temellük, Yedi, (18), 31-50. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/yedi/issue/30349/327740>

Krausse, A. C., (2005), Rönesanstan günümüze resim sanatının öyküsü. (Çev. D. Zaptcioğlu), Almanya: Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Lipszyc, C. (2012). A fear of physics: interdisciplinary learning in grade four, Complicity: An International Journal of Complexity and Education, 9(2), 77-84.

MEGEB, 2006. Yiyecek İçecek Hizmetleri “Yaş Pastalar”. Ankara

Sadık, C. (2017). Tarihli Sanat. (Erişim tarihi: 06.04.2021. <https://www.tarihlisanat.com/van-gogh-yildizli-gece/>

Stember, M. (1998). Advancing the social sciences through the interdisciplinary enterprise. (Ed. W. H. Newell). Interdisciplinarity: essays from the literature. New York: College Entrance Examination Board.

Thompson, J., (2014). Modern Resim Nasıl Okunur, modern ustaları anlamak, İstanbul: Hayalperest Yayınevi

Tunalı, İ., (2014), Sanat ontolojisi (3. Baskı), İnkılap Yayıncılık, İstanbul.

Turna, Ö., Bolat, M. ve Keskin, S. (2012). Disiplinlerarası yaklaşım: müzik, fizik, matematik örneği. X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi’nde sunulan bildiri. Niğde, Türkiye, 27-30 Haziran. " yazılacak.

Yalçın, P. ve Yıldırım, H. (1998). Disiplinler arası öğretim üzerine bir uygulama, Çanakkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17, 146-150.

Yıldırım, A. (1996). Disiplinlerarası öğretim kavramı ve programlar açısından doğurduğu sonuçlar, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12, 89-94.

YIRMİNCİ YÜZYILDA SOLO KLARİNET REPERTUVARINA YÖN VEREN BESTECİLER VE ESERLERİ

Dr.Öğr. Üyesi Şehrinaz GÜNDÜZ

İskenderun Teknik Üniversitesi Mustafa Yazıcı Devlet Konservatuvarı, Müzik Bölümü,
İskenderun, Hatay.

ORCID ID: 0000-0002-0665-2056

ÖZET

Müzikte çağdaş dönem denildiğinde, akla ilk gelen 20.yüzyıl müzik çalışmalarında yapılan deneysel çalışmalardır. Birçok açıdan bakıldığında çağdaş dönemi teknoloji çağı olarak adlandırmakta mümkündür. İnsanoğlu orta çağdan 20. yüzyıla kadar bilimde ve teknolojiye ki gelişmelere ayak uydurmaya çalışarak sanat alanında da büyük çalışmalar yapmaya başlamıştır.

Bu çalışmalar içerisinde çeşitli çalgılarda yer almıştır. Çalgılar için bestelenen eserlerin notalama teknikleri, müzik stilleri, anlatım dili, icra teknikleri gibi bazı unsurlar değiştirilmiştir. Bilinen tüm kurallar esnetilmeye başlanmıştır. Bu dönem içerisinde eserlerin varoluş aşamasında, doğadaki seslerden ve teknolojiden yararlanılarak ortaya çıkan mekanik sesler dahi bestecinin esin kaynağı olmuştur. Araştırmada, 20. yüzyılda yapılan yenilik çalışmaları ile birlikte tını çeşitliliği ve teknik özellikleri bakımından, gerek besteciler gerek yorumcular açısından ilgi gören bir çalgı haline gelmiş olan klarinetin, 20. yüzyıl repertuarı incelenmektedir. Yirminci yüzyılda yapılan yenilikler sayesinde klarinet, tını çeşitliliği ve teknik özelliklerinin fazla olması bakımından, gerek besteciler açısından ilgi gören bir çalgı olmuştur. Yirminci yüzyıl solo klarinet repertuarına yön veren besteciler araştırılarak, tarama modeli kullanılarak bulgular elde edilmiştir.

Araştırmanın anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla teknoloji ve bilimsel gelişmeler içerisinde klarinetin 20. yüzyıl içerisinde yer aldığı repertuar kronolojik sıra ile anlatılacaktır. Taranan kaynaklardan elde edilen veriler konu bütünlüğü bozulmadan dipnotlar ile belirtilerek kişisel yoruma girilmemeye çalışılacaktır. Klarinet 20. yüzyıl müziğinin gelişim sürecini ele alan açıklayıcı bir kaynak olması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klarinet, Repertuar, Besteci.

ABSTRACT

When contemporary music is mentioned, the first thing that comes to our minds are experimental studies in 20th century musical works. In many different aspects, it is possible to call the modern period the technology age. Human beings have started to do great works in the field of art by trying to keep up with the developments in science and technology from the middle ages to the 20th century.

There are various instruments in these studies. Some elements such as notation techniques, musical styles, expression language, performance techniques of the works composed for instruments were changed. All known rules have begun to be stretched. During this period, even the mechanical sounds that emerged by making use of the sounds in nature and technology during the existence of the works have been a source of inspiration for the composer. In the study, the 20th century repertoire of the clarinet, which has become an instrument of interest for both composers and performers, is examined in terms of its timbre diversity and technical features with the innovation studies carried out in the 20th century.

The clarinet has become an instrument of interest for both composers in terms of its variety of timbre and high technical features with the innovations made in the twentieth century. The composers who shaped the twentieth century solo clarinet repertoire, findings were obtained using the scanning model by researching.

Keywords: Clarinet, Reportory, Composer.

GİRİŞ

19'uncu yüzyıl sonlarından günümüze kadar uzanan dönemdir. Genel eğilim bakımından müzik tarihi içerisinde Modern müzik, 1600-1900 yılları arasında kullanılmış tonal bağların koparılması ya da bu bağların tekrardan gevşetilme olgusunu göstermektedir. Tarih boyunca müzikte, uyumlu aralıkların yanında uyumsuz aralıkların da anlatıma yapabilecekleri katkının aranması modern dönem müziğin karakteristik özelliğidir. Modern dönemin birçok yeni biçemi doğurması, onları barındırabilmesi, biçem çeşitliliğini geliştirmiş olması da son derece önemli başka bir özelliği olaraktan bilinmektedir. Birçok alanda olduğu müzikte te çeşitlilik gösteren özellikleri ile içinde yaşadığımız dönem, müzik tarihinin en heyecan verici çağı olarak nitelendirilmektedir (Önder, 2005: 15).

“20. yüzyılın başında besteciler müzikte her türlü yeni yolu denemeye başladılar” (Waugh, 2000, s. 54). “20. Yüzyıl, çok sayıda akımın yer aldığı bir dönemdir. Bu özellik, önceki dönemlerde yaşanmamıştır. Yeni müzik, stil çoğulculuğu içinde, dönemin düşünsel ve sanatsal gelişimini yansıtan ve hızla değişen çarpıcı bir süreçtir. Önceki çağların akımları, ana rengini belirleyen kavramlarla açıklanabilmiştir. Örneğin Rönesans ‘hümanizm’, Klasizm ‘aydınlanma’, Romantizm ‘bireysel duygu’ gibi kavramlarla tanım kazanabilir. 20. Yüzyıl ise, bu çeşit bir kavram sınıflandırılmasıyla tanımlanamaz. ‘Çoğulculuk’ başlıca özelliktir” (Say; 2006: 468).

Özgürleşme tekniği ile başlayan modern dönem, diğer sanat dalları ile de iç içe bir ortamda bulunmuştur. Bu dönemde besteciler kendi yaşadığı zaman dışında geçmişin derinliklerindeki kültürlerle değil, elindeki yeni iletişim olanaklarıyla dünya coğrafyasının dört bir yanındaki ülkelere de uzanmaktadır. Böylece yüzyıllar boyu Avrupa merkezli olan müzik, yeni kültürlerle tanışmanın etkileri altında kalacaktır. Uzakdoğu, Orta Asya, Güney Asya, Afrika ülkelerindeki yerel müzikler gerek yapıları, gerekse çalgılarıyla büyük ilgi toplayıp Avrupalı ve Amerikalı bestecilere esin kaynağı olmuştur.

Müzik tarihçileri “post” ve “neo” önekiyle birçok akımlar altında eserleri kendi içerisinde gruplandırmıştır. Modern dönem müzik dilini hazırlayan öğelerin, 19. Yüzyıldan itibaren filizlendiğini görülmektedir: “Richard VVagner’in Tristan ve Isolde’sinde, Franz Liszt’in senfonik şiirlerinde ya da Post- romantiklerin uzun senfonilerinde, akorların karmaşık kurgusu, kromatik dokunun yoğunluğu, müzik anahtarının sürekli yer değiştirmesi, dolayısıyla armonik yürüyüşün belli bir ses merkezine bağlı kalmayışı” gibi öğeler eser içinde çok fazla göze çarpar (İlyasoğlu, 2009: 211).

Çalgılarda da 17’nci yüzyıl boyunca yapılan yoğun çalışmalara ve elde edilen gelişmelere karşın üfleme çalgıların varolan bazı sorunları tam olarak giderilememiştir. Fakat 19’uncu ve 20. yüzyılda gerçekleştirilen bir dizi yenilikle çalgılar bugünkü yapılarına kavuşmuştur. Klarinetin sorunlarına çözüm bulma yaklaşımlarına her dönemde rastlanmaktadır. Fakat bunlar uygulama alanına zor geçirilmektedir. Bunun sebebi, çalıcıların ve bestecilerin her türlü yenileşmeye karşı tutucu yaklaşımları ve değişimlere çok açık olmamalarındandır. Örneğin, Böhm sistemi 1839 yılında tanımlanmış ancak 1890 yılında tam anlamıyla kullanılmaya başlanmıştır (Önder, 2005:17).

19'uncu yüzyıl ortalarında Böhm sisteminin uyarlanmasıyla birlikte çalgı, teknik yönden çağdaş niteliklerine büyük ölçüde kavuşmuştur. Bu bakımdan klarinetle ilgili repertuarın büyük bölümü, 19'uncu yüzyıl sonu ile 20'nci yüzyıl bestecilerinin yapıtlarından oluşmuştur.

Problem Durumu

Bu araştırmada “Yirminci Yüzyılda Solo Klarinet Repertuarına Yön Veren Besteciler Ve Eserleri nedir?” önemi nedir?” olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, 20. yüzyıl müziğinde öne çıkan solo klarinet eserleri ve söz konusu eserlerin bestelenmesini sağlayan 20. yüzyıl bestecileri araştırılmıştır. Ayrıca, 20. yüzyıl solo klarinet repertuarına yön veren önemli eserler araştırılarak, bestecilerin yeni klarinet tekniklerini kullanım yöntemleri ve eşliksiz solo klarinet müziğinin gelişim sürecini ele alan açıklayıcı bir kaynak olması amaçlanmıştır.

Önem

Klarnetin 20. yüzyıl eşliksiz solo repertuarı incelenerek, klarnet ile ilgili çalışmalara ve klarnet sanatçılarına yarar sağlayacağı umut edilmektedir.

Sınırlılıklar

Çalışma, tahta üfleme aile üyelerinden biri olan klarnetin tarihçesi ile eşliksiz solo repertuarı hakkında yurt içinde ve dışında basılmış ulaşılabilen, taranabilen yazılı ve elektronik kaynakları ile sınırlandırılmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın ana konusunu oluşturan “Yirminci Yüzyılda Solo Klarinet Repertuarına Yön Veren Besteciler Ve Eserleri” araştırma yöntemleriyle yürütülen tarama modeli ile elde edilmeye çalışılmıştır.

BULGULAR

Bu araştırmada 20. yüzyılda bestelenmiş dört önemli eşliksiz solo eser “Three pieces” - Igor Stravinski, “Üç Minyatür” , “prelude for solo clarinet”- Cristof Penderecki ve “Sequenza” – Luciano Berio incelenmiştir.

Igor Stravinski

Rus asıllı 20'nci yüzyıl bestecisidir. 17 Haziran 1882'de Rusya'da doğan Stravinski, I. Dünya Savaşı sırasında yaşamının üç yılını İsviçre'de geçirmiştir. Daha sonra Amerika'ya göç eden bestecinin özellikle Rus halk müziği öğelerini 20'nci yüzyılın müzik diliyle kaynaştırdığı “Ateş Kuşu”, “Petruşka” ve “Bahar Ayini”adlı baleleri, 20'nci yüzyıl müziğinin en değerli örnekleri olmuş ve bunlar pek çok besteciye etkilemiştir. 1971'de Amerika'da ölmüş olan bestecinin öbür yapıtları arasında şunlar yer almaktadır: “Mavra” ve “Renard” operaları, “Askerin Öyküsü” balesi, “Orfeo” operası, “Klarinet için Üç Solo Parça”.“Klarinet için Üç Solo Parça” başlıklı yapıtında besteci, ritmi etkileyici bir değişkenlik içinde kullanmayı ve sık sık yaptığı çarpıcı vurgularla özgün bir hava yaratmayı amaçlamıştır (Önder,2005: 40)

Cristof Penderecki

25 Kasım 1933'te Polonya'nın Debica kentinde doğmuş olan Penderecki, 29 Mart 2020 yılında ölmüştür. Polonya okulunun en önemli bestecileri arasındadır. 20'nci yüzyıl müziğinin başarılı yenilikçilerinden biri olan Penderecki, dizi yazısına fazla bağlı kalmamış, onun yerine yeni çalgı tınlarını ve çalma yollarını aramaya yönelmiştir. Son yapıtlarında, bu gibi yeniliklerle 19'uncu yüzyıl bestecilerinin biçimlerini kaynaştırma çabası içindedir. Günümüzde, verimli çalışmalarını yurdunda sürdüren bestecinin başlıca yapıtları şunlardır: Anaklasis: yaylı ve vurma çalgılar için, Fluorescences: büyük orkestra için, "Hiroşima Kurbanlarına Göz Yaşı" (Threnody): 52 yaylı çalgı için. Cristof Penderecki Üç Minyatür (Solo Klarinet için parça) (Sözer,1996: 544). Ayrıca bestecinin İngiliz besteci Paul Patterson'a kırkıncı doğum gününe itafen yazmış olduğu Prelude for Clarinet eserinde çalgı için yazmıştır.

Luciano Berio

20. yüzyıl müziğinin en önemli temsilcilerinden biri olan İtalyan besteci Luciano Berio klarinet için solo Sequenza Serisi eserini yazmıştır. Berio bu eserleri yazarken yorumcu ve enstrüman arasındaki ilişkiyi en dengeli biçimde ortaya çıkarmayı amaçlamıştır, bundan ötürü eseri, ithaf ettiği yorumcuyla birlikte çalışarak bestelemiştir. Eserlerin her biri enstrümanların ve yorumcuların sınırlarını zorlayan detaylarla kaplı bir yapıya sahiptir. Sequenza'ların büyük bir çoğunluğu belirli bir yorumcuya ithaf edilmiş veya yorumcunun kendisinden ilham alınarak bestelenmiştir. Eserlerin yapısı ithaf edilen yorumcu ve enstrümanın belirli özellikleri temel alınarak tasarlanmış ve limitleri göz önünde bulundurulmuştur. Örneğin; 'Sequenza III' Cathy Berberian'ın kendine has olan vokal tekniği temel alınarak ona özel yazılmıştır (Altuntaş ve Sazlı, 2017: 2855).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Klarinetin çalgı olarak tarihsel süreç içerisinde geçirmiş olduğu önemli değişimler ve gelişmeler yaşanmıştır. Mekanizma ve entenasyonunu iyileştirme arayışları ve bugüne kadar varlığını koruyan çözümler, klarnetin yirminci yüzyıl içinde solo klarinet repertuarının oluşmasında etkilemiştir. Müzik tarihinin her döneminde besteciler onu, solo klarinet repertuarlarının vazgeçilmez üfleme çalgısı olarak görmüşlerdir. Boehm'ün flüt için yapmış olduğu yeniliklerin solo klarinet eserlerine etkisi incelenmiştir. Ayrıca, 20. yüzyılda öne çıkan dört önemli eser olan, L. Berio – "Sequenza ", I. Stravinsky – "three Pieces" ve C. Penderecki " solo Prelude for clarinet" ve Üç Minyatür eserleridir. 20. yüzyıl klarinet repertuarının oldukça zengin olduğu fakat eşliksiz solo çalgı olarak fazla bir repertuvara sahip olmadığı ve tanınmadığını söylemek mümkündür. Solo bir çalgı olarak klarinet potansiyelinin ve 20. yüzyıl klarinet repertuarının daha fazla tanınmasını sağlamaya yardımcı olmak amacıyla eşliksiz solo repertuarının gelişmesi açısından bestecilerin bu çalgıya daha fazla eser yazması ve bu eserlerin sıklıkla solo konserlerde icra edilmesi gerektiği önerilmektedir.

KAYNAKÇA

ALTUNTAŞ, M, SAZLI, K. (2017) Luciano Berio, Sequenza serisi ve üç parametreye genel bakış, DOI: 10.7816/idil-06-38-15 idil, 2017, Cilt 6, Sayı 38, Volume 6, Issue 38.

İLYASOĞLU, E. (2009), Zaman İçinde Müzik, 5. Baskı, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İSTANBUL.

- ÖNDER, Ş. (2005) Klarinetin Tarihsel Gelişimi, Repertuarı Ve Orkestradaki Önemi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- SAY, A. (2006), Müzik Tarihi, 6. Basım, ANKARA.
- SÖZER, V.(1996) Müzik Ansiklopedik Sözlük, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- WAUGH, A. (2000), Klasik Müzik Dinlemede Yeni Bir Yol, Aksoy Yayıncılık, İSTANBUL.

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN BOŞ ZAMAN YÖNETİMLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE GÖRE İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS ACCORDING TO THE DEMOGRAPHIC FEATURES OF LEISURE MANAGERMENTS

Öğr. Gör. Ramazan SANLAV

İstanbul Medipol Üniversitesi, SBMYO Spor Yönetimi Programı

ORCID NO: 0000-0001-7715-0849

Doç. Dr. Öğr. Alper Cenk GÜRKAN

Gazi Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu

ÖZET

Bu çalışmada Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu bölümünde okuyan öğrencilerin boş zaman yönetimlerinin demografik özelliklerine göre incelenmiş, öğrencilerin boş zaman yönetimlerinin cinsiyet, yaş, medeni durum, sosyo-ekonomik düzey, boş saate göre analiz edilmiştir. Boş zaman yönetimi ve yaşam kaliteleri arasındaki ilişkilerin anlamlı bir fark olup olmadığını incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada 'Boş Zaman Yönetim' ölçme aracı olarak kullanılmıştır. Çalışmaya İstanbul İli'nde yer alan İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Gelişim Üniversitesi ve Nişantaşı Üniversitesinde Beden Eğitimi bölümünde öğrenim gören 350 katılımcıyı kapsamaktadır. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini test etmek için Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk testlerini kullanılmıştır. Gözlem sayısı 29'dan az olduğunda Shapiro Wilks, fazla olduğunda ise Kolmogorov-Smirnov (Lilliefors) testi kullanılmaktadır. Verilerin analizleri Windows için hazırlanmış SPSS 20.0 paket programından yararlanılarak yapılmıştır

Çalışmanın sonucunda Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu bölümü öğrencilerinin boş zaman değerlendirme düzeylerinin; cinsiyet, yaş, medeni durum, ekonomik düzeylerin boş zaman değerlendirme durumunun en önemli faktörler açısından farklılıklar bulunmuştur. Çalışmamıza katılan Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin boş zaman demografik özelliklerine göre değerlendirme düzeylerinin genel olarak birbirine yakın seviyede olduğu düşüncesi oluşturabilir.

Anahtar kelime: Boş zaman yönetimi, Besyo öğrencileri, Demografik özellik

ABSTRACT

The aim of this study was examined according to the demographic characteristics of the leisure management of the students studying in the School of Physical Education and Sports, and the analysis of the leisure time management of the students according to gender, age, marital status, socio-economic level, leisure time and class variables. It is aimed to examine whether there is a significant difference between leisure time management and quality of life. In the study, 'Leisure Management' was used as a measurement tool. The study includes 350 participants studying in the Department of Physical Education at Istanbul Esenyurt University, Marmara

University, Istanbul University, Gelişim University and Nişantaşı University located in Istanbul Province. Kolmogorov-Smirnov and Shapiro Wilk tests were used to test whether the data showed a normal distribution. Shapiro Wilks test is used when the number of observations is less than 29, and Kolmogorov-Smirnov (Lilliefors) test is used. The analysis of the data was done by using the SPSS 20.0 package program prepared for Window. As a result of this study, the leisure-time levels of the students of the School of Physical Education and Sports; Differences were found in terms of gender, age, marital status, leisure time of economic levels in terms of the most important factors. According to the leisure demographic characteristics of the students of the School of Physical Education and Sports who participated in our study, they can form the idea that their assessment levels are generally close to each other.

Keyword: Leisure management, Besyo students, Demographic feature

GİRİŞ

Zaman, insanın hayat sürecinde fiziksel olmaktan öte, yaşadığımız olaylar ve yaptığımız eylemlerin bir yansımasıdır. (Abadan, 1961). Tasarruf edilemeyen, yaşam boyunca kullandığımız, kaybettiğimiz, kazandığımız geriye dönüşü olmayan herkes için yaşamı farklı olan yaşadığımız evren içerisinde yaratılan her şeyin kendi durumlarına göre bir ölçüsü olan bir olgudur zaman. (Eren, 1993). Teknolojinin gelişmesi işlerin daha planlı yapılması ve boş zamanlarının olması, insanların çok yoğun iş tempolarının oluşu ve geri kalan boş zamanlarını keyifli vakit geçirebilecek spor aktiviteleri ve çeşitli organizasyonlara katılmaktan zevk duymaktadırlar. (Şahin, Akten ve Erol, 2009). Boş zaman kavramı aslında çok yoğun çalışan insan kitlelerinin zamanı hızlı tüketmesinden kaynaklı “boş zaman” kavramı ortaya çıkarmıştır. Abadan N (1961). Rekreasyon aktiviteleri planlanırken farklı branşlarda; drama, spor ve dans, müzik gibi sosyal faaliyetler içerebilir. Kişiler hangi alanda sosyal faaliyete katılacağı kendi iç dünyasına göre kişi belirler ve boş zamanını keyifli bir şekilde değerlendirir. Kişilerin boş zamanlarını rekreasyon etkinlikleriyle değerlendirmesi aslında kişileri kötü alışkanlıklardan da koruması, sosyal yaşamayı öğretmesi, hayatı daha kaliteli yaşamının en büyük etkisidir. İnsan sosyal bir varlık olduğu için kendine ait fiziksel,duygusal, ruhsal ihtiyaçlarına cevap verecek istediği tarzda dinlenme, eğlenme, başarı, heyecan, fiziksel olarak gelişebilen etkinliklerin adıdır boş zaman.bu zamanı kullanırken hem sosyalleşmesi yeni heyecanlar duyması, kendini başarı sonunda iyi hissetmesi gerçegidir. (Greenwood ve Lashua, 2004). İnsanların boş zamanını sağlıklı kullanması için eğitimi kişiler tarafından daha sağlıklı ve planlı bir şekilde eğitimin verilmesi gerekliliği unutulmamalıdır. Boş zaman etkinlikleri olarak yaşadığımız çevrede insanların sosyal yaşamlarını daha kaliteli hale getirmek, insanların işlerinin bitiminde veya hafta sonlarında boş saatlerini hem sağlıklı olmak, mental olarak kendimizi daha iyi hissetmek için bu rekreasyon etkinliklerine ihtiyaç duyulmaktadır. (Torkildsen, 2005)

MATERYAL VE METOD

Araştırma Modeli Araştırma, ilişkisel tarama modelinde olup, betimsel bir nitelik arz etmektedir. Tarama modeli, geçmişte ya da günümüzde var olan bir durumu olduğu sekiyle betimlemeyi amaçlamaktadır (Karasar, 2012). Araştırma kapsamında Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin boş zaman yönetimlerinin demografik özellikleri göre incelenmesi hedeflenmiştir. Araştırmanın örneklemini İstanbul İli' nde yer alan İstanbul Teknik Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Gelişim Üniversitesi ve Nişantaşı Üniversitesinde Beden Eğitimi bölümünde öğrenim gören 350 katılımcıdan oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Boş Zaman Yönetimi Ölçeği: Boş zaman yönetimi ölçeği, 2011 yılında Wei-Ching Wang, Chin-Hsung Kao, Tzung-Cheng Huan Chung-Chi Wu isimli araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe geçerlik-güvenirlik çalışması (Akgül ve Karaküçük (2015) tarafından yapılmıştır. Ölçek “Amaç belirleme ve yöntem” (6 madde), “Değerlendirme” (3 madde), “Boş zaman tutumu” (3 madde) ve “Programlama” (3 madde) olmak üzere toplam 4 alt boyut ve 15 maddeden oluşmaktadır. Her maddeye verilecek cevap kodları 1.00 ile 5.00 arasında değişmektedir. Dereceleme maddeleri “1- Kesinlikle katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Karasızım, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle 6-Katılıyorum” seçeneklerinden oluşmaktadır. (Akgül ve Karaküçük, 2015) yapmış oldukları çalışmada, birinci alt boyut olan “Amaç Belirleme ve Yöntem” için iç tutarlık kat ayısını 81, ikinci alt boyut “Boş Zaman Tutumu” için 79, üçüncü “Değerlendirme” alt boyutu için iç tutarlık katsayısını .71 ve dördüncü alt boyut „Programlama” için iç tutarlılık katsayısını .73 olarak bulmuştur. Ölçeğin bütünü için iç tutarlık katsayısı.83 olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmada ise ölçeğin güvenilirlik katsayısı ,872 bulunmuştur. Elde edilen veriler SPSS 20.0 paket programında istatistiği yapılmıştır. Anketin geçerliği için öncelikle alan uzmanlarının görüşlerine başvurularak kapsam geçerliği sağlanmaya çalışılmış ve bu doğrultuda 15 maddeden oluşan anket küçük bir örneklem grubuyla pilot çalışmaya alınmış. Anket 15 maddelik haliyle çalışmada kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

İstanbul İl'inde yer alan İstanbul Teknik Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Gelişim Üniversitesi ve Nişantaşı Üniversitesinde Beden Eğitimi bölümünde öğrenim gören 350 katılımcıya ölçeklerin dağıtılarak doldurulması yoluyla toplanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler, SPSS 20.0 paket programından yararlanılarak çözümlenmiştir. Araştırmanın verileri Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin boş zaman yönetimlerinin demografik özellikleri göre incelenmesi amacıyla analiz edilmiştir. Ayrıca spor yöneticiliği ve antrenör bölümlerinde okuyanlar (SYA) ile öğretmenlik-rekrasyon (ÖR) bölümlerinde okuyan öğrencilerin boş zaman yönetimlerinin cinsiyet, yaş, medeni durum, sosyo-ekonomik düzey, boş saat ve sınıf değişkenlerine göre de analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini test etmek için Kolmogorov-Simirnov ve Shapiro Wilk testlerine bakılarak anlaşılmaktadır. Gözlem sayısı 29'dan az olduğunda Shapiro Wilks, fazla olduğunda ise Kolmogorov-Simirnov (Lilliefors) testi kullanılmaktadır (Kalaycı vd., 2008).

Veri sayısı 30 dan fazla olduğundan Kolmogorov-Smirnov (Lilliefors) testi sonucu incelenmiş olup, ölçek verilerinin değişkenlerinin sporcu ve yönetici bağlamında (cinsiyet, yaş, medeni durum, sosyo-ekonomik düzey, boş saat ve sınıf) anlamlılık değerlerinin 0,05'ten küçük olması ve çarpıklık ve basıklık katsayılarının ± 1 sınırları dışında olması nedeniyle verilerin normal dağılıma uygunluk göstermediği (çalışmada nonparametrik testlerden Mann Whitney U ve Kruskal Wallis testleri kullanılmıştır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Tablo 1. Katılımcıların okudukları bölümlere göre dağılımları

Katılımcılar	N	%
Öğretmenlik	42	12,4
Spor Yöneticiliği	137	40,3
Antrenörlük	112	32,9
Rekrasyon	49	14,4
Toplam	340	100

Araştırmaya katılanların %12,4' ünün öğretmenlik (42 kişi), %40,3' ünün spor yöneticiliği (137kişi), %32,9' unun antrenörlük (112 kişi), %14,4' ünün rekrasyon (49 kişi) bölümlerinde öğrenim gördükleri tespit edilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımları

	Cinsiyet	N	%
SYA	Erkek	126	50,6
	Kadın	123	49,4
ÖR	Erkek	72	79,1
	Kadın	19	20,9
Toplam	Erkek	198	58,2
	Kadın	142	41,8
	Toplam	340	100,0

Araştırmaya katılan SYA bölümlerinde okuyan katılımcıların %50,6' sının erkek (126 kişi), %49,4' ünün kadın (123 kişi) oldukları, ÖR bölümlerinde okuyan katılımcıların ise %79,1' inin erkek (72 kişi), %20,9' unun kadın (19 kişi) oldukları tespit edilmiştir. Böylece araştırmaya katılan toplam katılımcıların %58,2' sinin erkek (198 kişi), %41,8' inin kadın (142 kişi) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların yaşlarına göre dağılımları

	Yaş	N	%
SYA	1	107	43,0
	2	121	48,6
	3	21	8,4
ÖR	1	64	70,3
	2	23	25,3
	3	4	4,4
Toplam	1	181	50,29
	2	144	42,35
	3	25	7,35
	Toplam	340	100,0

Araştırmaya katılan SYA bölümlerinde okuyan katılımcıların %43' ünün yaşları 18-21 (107 kişi), %48,6' sının yaşları 21-24 (121 kişi) ve %8,4' ünün yaşları 24-Üzeri (21 kişi) oldukları, ÖR bölümlerinde okuyanların ise %70,3' ünün yaşları 18-21(64 kişi), %25,3' ünün yaşları 21-24(23 kişi) %4,4' ünün yaşları 24-Üzeri (4 kişi) oldukları tespit edilmiştir. Böylece araştırmaya katılan toplam katılımcıların %50,29' unun yaşları 18-21 (181 kişi), %42,35' inin yaşları 21-24 (144 kişi) ve %7,35' inin yaşları 24-Üzeri (25 kişi) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların sosyo-ekonomik düzeylerine göre dağılımları

	Sosyo- Ekonomik Düzey	N	%
SYA	Çok kötü	11	4,4
	Kötü	169	67,9
	Normal	59	23,7
	İyi	5	2,0
	Çok İyi	5	2,0
ÖR	Çok kötü	16	17,6
	Kötü	69	75,8
	Normal	5	5,5
	İyi	1	1,1
	Çok İyi	11	4,4
Toplam	Çok kötü	27	7,9
	Kötü	238	70,0
	Normal	64	18,8
	İyi	6	1,8
	Çok İyi	5	1,5
	Toplam	340	100,0

Araştırmaya katılan SYA bölümlerinde okuyan katılımcıların %4,4' ünün sosyo-ekonomik düzeylerinin çok kötü (11 kişi), %67,9' unun sosyo-ekonomik düzeylerinin kötü (169 kişi) %23,7' sinin sosyo-ekonomik düzeylerinin normal (59 kişi), %2' sinin sosyo-ekonomik düzeylerinin iyi (5 kişi) ve %2' sinin sosyo-ekonomik düzeylerinin çok iyi (5 kişi) olduğu, ÖR bölümlerinde okuyan katılımcıların %17,6' sının sosyo-ekonomik düzeylerinin çok kötü (16 kişi), %75,8' inin sosyo-ekonomik düzeylerinin kötü (69 kişi) %5,5' inin sosyo-ekonomik düzeylerinin normal (5 kişi), %1,1' inin sosyo-ekonomik düzeylerinin iyi (1 kişi) ve %4,4' ünün sosyo-ekonomik düzeylerinin çok iyi (11 kişi) olduğu tespit edilmiştir. Böylece araştırmaya katılan toplam katılımcıların %7,9' unun sosyo-ekonomik düzeylerinin çok kötü (27 kişi), %70' inin sosyo-ekonomik düzeylerinin kötü (238 kişi) %18,8' inin sosyo ekonomik düzeylerinin normal (64 kişi), %1,8' inin sosyo-ekonomik düzeylerinin iyi (6 kişi) ve %1,5' inin sosyo-ekonomik düzeylerinin çok iyi (5 kişi) oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların boş zaman süresi yeterliliğine göre dağılımları

	Boş zaman süresi	N	%
SYA	Kesinlikle Yetersiz	6	2,4
	Yetersiz	51	20,5
	Normal	81	32,5
	Yeterli	98	39,4
	Kesinlikle Yeterli	13	5,2
ÖR	Kesinlikle Yetersiz	58	63,7
	Yetersiz	9	9,9
	Normal	13	14,3
	Yeterli	10	11,0
	Kesinlikle Yeterli	1	1,1
Toplam	Kesinlikle Yetersiz	64	18,8
	Yetersiz	60	17,6
	Normal	94	27,6
	Yeterli	108	31,8
	Kesinlikle Yeterli	14	4,1
	Toplam	340	100,0

Araştırmaya katılan SYA bölümlerinde okuyan katılımcıların %2,4' ünün boş zaman sürelerinin kesinlikle yetersiz (6 kişi), %20,5' inin boş zaman sürelerinin yetersiz (51 kişi), %32,5' inin boş zaman sürelerinin normal (81 kişi), %39,4' ünün boş zaman sürelerinin yeterli (98 kişi), %5,2' sinin boş zaman sürelerinin kesinlikle yeterli (13 kişi) olduğu, ÖR bölümlerinde okuyan katılımcıların %63,7' sinin boş zaman sürelerinin kesinlikle yetersiz (58 kişi), %9,9' unun boş zaman sürelerinin yetersiz (9 kişi), %14,3' ünün boş zaman sürelerinin normal (13 kişi), %11' inin boş zaman sürelerinin yeterli (10 kişi), %1,1' inin boş zaman sürelerinin

kesinlikle yeterli (1 kişi) olduğu tespit edilmiştir. Böylece araştırmaya katılan toplam katılımcıların %18,8' inin boş zaman sürelerinin kesinlikle yetersiz (64 kişi), %17,6' sının boş zaman sürelerinin yetersiz (60 kişi), %27,6' sının boş zaman sürelerinin normal (94 kişi), %31,8' inin boş zaman sürelerinin yeterli (108 kişi), %4,1' inin boş zaman sürelerinin kesinlikle yeterli (14 kişi) oldukları tespit edilmiştir.

Araştırmanın Alt problemlerine İlişkin Bulgular

• Araştırmanın alt problemi “katılımcıların Boş Zaman Yönetimi Ölçeği alt boyutları öğrenim gördükleri bölümlere göre anlamlı bir farklılığa neden olmakta mıdır?” biçiminde ifade edilmiştir. Bu probleme ilişkin sonuçlar Tablo 6’de açıklanmıştır.

Araştırmanın alt problemi “SYA ve ÖR bölümlerinde öğrenim gören katılımcıların Boş Zaman Yönetimi Ölçeği alt boyutları cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılığa neden olmakta mıdır?” biçiminde ifade edilmiştir.

Tablo 6. Cinsiyet değişkenine göre, SYA bölümlerinde öğrenim gören katılımcıların sporda boş zaman yönetimi ölçeği alt boyutlarına ilişkin tutumları arasındaki anlamlı farklılığa ilişkin olarak yapılan Mann Whitney U Testi ve sonuçları

	Cinsiyet	N		Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Amaç Belirleme ve Yöntem	Erkek	126	22,87	116,14	14634,00	6633,000	,049**
	Kadın	123	24,44	134,07	16491,00		
Değerlendirme	Erkek	126	11,63	116,29	14653,00	6652,000	,051
	Kadın	123	12,38	133,92	16472,00		
Boş Zaman Tutumu	Erkek	126	12,56	118,92	14984,50	6983,500	,170
	Kadın	123	12,99	131,22	16140,50		
Programlama	Erkek	126	10,13	114,76	14460,00	6459,000	,022**
	Kadın	123	11,10	135,49	16665,00		

*p <,05; ** p <,01

Mann Whitney U Testinin sonuçlarına göre SYA bölümlerinde öğrenim gören katılımcıların Değerlendirme ve Boş Zaman Tutumu düzeyleri ile cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür (p> ,05). Başka bir ifade ile SYA bölümlerinde öğrenim gören kadın ve erkek katılımcıların Değerlendirme ve Boş Zaman Tutumu düzeylerinin benzer olduğu söylenebilir.

ÖR bölümlerinde öğrenim gören katılımcıların Amaç Belirleme ve Yöntem, Değerlendirme ve

Boş Zaman Tutumu, Programlama düzeyleri ile cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür ($p > ,05$). Başka bir ifade ile SYA bölümlerinde öğrenim gören kadın ve erkek katılımcıların Amaç Belirleme ve Yöntem, Değerlendirme ve Boş Zaman Tutumu, Programlama düzeylerinin benzer olduğu söylenebilir.

Tablo 7. Yaş değişkenine göre, SYA bölümlerinde öğrenim gören katılımcıların sporda boş zaman tutumu ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin tutumları arasındaki anlamlı farklılığa ilişkin olarak yapılan Kruskal Wallis Testi ve sonuçları

	Yaş	N	Sıra Ort.	Sd	p	Anlamlı Fark	
Amaç Belirleme ve Yöntem	1	107	24,03	129,48			
	2	121	23,26	119,81	2	1,252 ,535	
	3	21	23,86	132,05			
Değerlendirme	1	107	12,09	127,06			
	2	121	11,95	124,58	2	,361 ,835	
	3	21	11,86	116,95			
BBoş Zaman Tutumu	1	107	12,58	123,16			
	2	121	12,83	123,88	2	1,157 ,561	
	3	21	13,43	140,83			
Programlama	1	107	10,79	127,90		I-III II-	
	2	121	10,89	130,06	2	8,694 0,13*	III
	3	21	8,00	81,07			

* $p < ,05$; ** $p < ,01$

Tablo 7 incelendiğinde Kruskal Wallis Testinin sonuçlarına göre, SYA bölümlerinde öğrenim gören katılımcıların Programlama düzeyleri ile yaş değişkeni açısından anlamlı bir farkın olduğu bulunmuştur ($p < ,05$). Yaşları 1 olan SYA bölümünde okuyan katılımcıların (=10,79), yaşları 3 olan katılımcılara (=8,00) göre Programlama düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Yaşları 2 olan SYA bölümünde okuyan katılımcıların (=10,89), yaşları 3 olan katılımcılara (=8) göre Programlama düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur.

Ayrıca SYA bölümlerinde öğrenim gören katılımcıların Amaç Belirleme ve Yöntem, Değerlendirme ve Boş Zaman Tutumu düzeyleri ile yaş düzeyi değişkeni açısından anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür ($p > ,05$). Başka bir ifade yaşları 1, 2 ve 3 olan katılımcıların Amaç Belirleme ve Yöntem, Değerlendirme ve Boş Zaman Tutumu düzeylerinin benzer olduğu söylenebilir.

ÖR bölümlerinde öğrenim gören katılımcıların Amaç Belirleme ve Yöntem, Değerlendirme, Boş Zaman Tutumu ve Programlama düzeyleri ile yaş düzeyi değişkeni açısından anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür ($p > ,05$). Başka bir ifade yaşları 1, 2 ve 3 olan katılımcıların Amaç Belirleme ve Yöntem, Değerlendirme, Boş Zaman Tutumu ve Programlama düzeylerinin benzer olduğu söylenebilir.

Tablo 8. Medeni durum değişkenine göre, SYA bölümlerinde öğrenim gören katılımcıların sporda boş zaman tutumu ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin tutumları arasındaki anlamlı farklılığa ilişkin olarak yapılan Mann Whitney U testi ve sonuçları

Medeni Durum		N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Amaç Belirleme ve Yöntem	Evli	22	22,09	111,73	2458,00	,364
	Bekar	227	23,79	126,29	28667,00	
Değerlendirme	Evli	22	11,09	106,00	2332,00	,252
	Bekar	227	12,09	126,84	28793,00	
Boş Zaman Tutumu	Evli	22	12,09	104,23	2293,00	,416
	Bekar	227	12,84	127,01	28832,00	
Programlama	Evli	22	9,68	112,48	2474,50	,585
	Bekar	227	10,70	126,21	28650,50	

*p <,05; ** p <,01

Tablo 8 incelendiğinde Mann Whitney U Testinin sonuçlarına göre, SYA bölümlerinde öğrenim gören katılımcıların Amaç Belirleme ve Yöntem, Değerlendirme ve Boş Zaman Tutumu, Programlama düzeyleri ile medeni durum değişkeni açısından anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür ($p > ,05$). Başka bir ifade ile SYA bölümlerinde öğrenim gören evli ve bekar katılımcıların Amaç Belirleme ve Yöntem, Değerlendirme ve Boş Zaman Tutumu, Programlama düzeylerinin benzer olduğu söylenebilir.

ÖR bölümlerinde öğrenim gören evli ve bekâr katılımcıların Amaç Belirleme ve Yöntem, Değerlendirme ve Boş Zaman Tutumu, Programlama düzeylerinin benzer olduğu söylenebilir. Görülmüştür ($p > ,05$). Başka bir ifade ile ÖR bölümlerinde öğrenim gören evli ve bekâr katılımcıların Amaç Belirleme ve Yöntem, Değerlendirme ve Boş Zaman Tutumu, Programlama düzeylerinin benzer olduğu söylenebilir.

Tablo 9. Sosyo-ekonomik düzey değişkenine göre, SYA bölümlerinde öğrenim gören katılımcıların sporda boş zaman tutumu ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin tutumları arasındaki anlamlı farklılığa ilişkin olarak yapılan Kruskal Wallis testi ve sonuçları

Sosyo Ekenomik Düzey	N	Sıra Ort	Sd.	P	Anlamlı Fark	
Amaç Belirleme ve Yöntem	Çok kötü	11	23,82	133,77		
	Kötü	169	22,91	116,18		
	Normal	59	25,25	143,02	4	8,581 ,072
	İyi	5	26,20	161,60		
	Çok İyi	5	26,40	154,50		
Değerlendirme	Çok kötü	11	11,36	115,64		
	Kötü	169	11,70	115,44		I-V
	Normal	59	12,64	143,61	4	15,776 ,003**
	İyi	5	13,40	164,80		III-V
	Çok İyi	5	14,60	209,20		
Boş Zaman Tutumu	Çok kötü	11	11,55	98,45		
	Kötü	169	12,66	122,46		
	Normal	59	13,15	131,69	4	4,827 ,306
	İyi	5	14,20	171,60		
	Çok İyi	5	13,40	143,80		
Programlama	Çok kötü	11	12,00	150,55		
	Kötü	169	9,91	111,34		II-III
	Normal	59	11,92	150,19	4	20,840 ,000**
	İyi	5	14,00	190,60		II-IV
	Çok İyi	5	12,20	167,60		

*p <,05; ** p <,01

Tablo 9 incelendiğinde Kruskal Wallis Testinin sonuçlarına göre, SYA bölümlerinde öğrenim gören katılımcıların Değerlendirme ve Programlama düzeyleri ile sosyo-ekonomik düzey değişkeni açısından anlamlı bir farkın olduğu bulunmuştur (p<,01). Sosyo-ekonomik düzeyi çok iyi olan SYA bölümünde okuyan katılımcıların (=14,60), sosyo-ekonomik düzeyi çok kötü olan katılımcılara (=11,36) göre Değerlendirme düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Sosyo-ekonomik düzeyi çok iyi olan SYA bölümünde okuyan katılımcıların (=14,60), sosyo-ekonomik düzeyi kötü olan katılımcılara (=11,70) göre Değerlendirme düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Sosyo-ekonomik düzeyi çok iyi olan SYA bölümünde okuyan katılımcıların (=14,60), sosyo-ekonomik düzeyi normal olan katılımcılara (=12,64) göre Değerlendirme düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Sosyo-ekonomik düzeyi normal olan SYA bölümünde okuyan katılımcıların (=12,64), sosyo-ekonomik düzeyi kötü olan katılımcılara (=11,70) göre Değerlendirme düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca

SYA bölümlerinde öğrenim gören katılımcıların Amaç Belirleme ve Yöntem ve Boş zaman Tutumu düzeyleri ile sosyo-ekonomik düzeyi değişkeni açısından anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür ($p > ,05$). Başka bir ifade ile sosyo-ekonomik düzeyi çok kötü, kötü, normal, iyi ve çok iyi olan katılımcıların Amaç Belirleme ve Yöntem ve Boş zaman Tutumu düzeylerinin benzer olduğu söylenebilir.

Tablo 10. Sosyo-ekonomik düzey değişkenine göre, ör bölümlerinde öğrenim gören katılımcıların sporda boş zaman tutumu ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin tutumları arasındaki anlamlı farklılığa ilişkin olarak yapılan Kruskal Wallis Testi ve sonuçları

Sosyo-Ekonomik Düzey		N	Sıra Ort.	Sd	P	Anlamlı Fark			
Amaç Belirleme ve Yöntem	Çok kötü	16	20,81	45,88	4	1,498	,683		
	Kötü	69	21,10	44,96					
Değerlendirme	Normal	5	22,40	59,70					
	Çok İyi	1	22,00	51,00					
	Çok kötü	16	11,50	49,03					
	Kötü	69	11,10	44,544				1,119	,772
	Normal	5	11,20	54,20					
Boş Zaman Tutumu	Çok İyi	1	12,00	57,50					
	Çok kötü	16	12,44	48,56					
	Kötü	69	12,13	44,554				2,043	,564
	Normal	5	11,80	51,60					
Programlama	Çok İyi	1	15,00	77,00					
	Çok kötü	16	7,75	41,78					
	Kötü	69	8,52	47,214				2,311	,510
	Normal	5	7,20	37,10					
	Çok İyi	1	11,00	74,50					

* $p < ,05$; ** $p < ,01$

Tablo 10 incelendiğinde Kruskal Wallis Testinin sonuçlarına göre, ÖR bölümlerinde öğrenim gören katılımcıların Amaç Belirleme ve Yöntem, Değerlendirme, Boş zaman Tutumu ve Değerlendirme düzeyleri ile sosyo-ekonomik düzeyi değişkeni açısından anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür ($p > ,05$). Başka bir ifade ile sosyo-ekonomik düzeyi çok kötü, kötü, normal, iyi ve çok iyi olan katılımcıların Amaç Belirleme ve Yöntem, Değerlendirme, Boş zaman Tutumu ve Değerlendirme düzeylerinin benzer olduğu söylenebilir.

Araştırmanın alt problemi “katılımcıların Boş Zaman Yönetimi Ölçeği alt boyutları Boş Zaman Süresi değişkenine göre anlamlı bir farklılığa neden olmaktadır?” biçiminde ifade edilmiştir.

Tablo 11. Boş zaman süresi değişkenine göre, SYA bölümlerinde öğrenim gören katılımcıların sporda boş zaman tutumu ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin tutumları arasındaki anlamlı farklılığa ilişkin olarak yapılan Kruskal Wallis Testi ve sonuçları

Boş Zaman Süresi	N	Sıra Ort.	Sd	P	Anlamlı Fark	
Amaç Belirleme ve Yöntem	Kesinlikle	12	21,83	105,08		
	Yetersiz					
	Yetersiz	53	20,83	89,95	4	24,510 ,210
	Normal	100	23,84	124,32		
	Yeterli	56	25,38	149,06		
Değerlendirme	Kesinlikle Yeterli	28	25,57	154,20		
	Kesinlikle	12	11,33	114,25		
	Yetersiz					
	Yetersiz	53	10,60	91,50	4	18,347 ,780
	Normal	100	12,14	127,75		
Boş Zaman Tutumu	Yeterli	56	12,84	144,05		
	Kesinlikle Yeterli	28	12,79	145,11		
	Kesinlikle	12	11,33	99,96		
	Yetersiz					
	Yetersiz	53	12,40	120,25	4	3,480 ,306
Programlama	Normal	100	12,78	122,66		
	Yeterli	56	13,32	136,48		
	Kesinlikle Yeterli	28	13,00	130,13		
	Kesinlikle	12	7,75	78,50		
	Yetersiz					
	Yetersiz	53	8,49	87,61	4	38,311 ,090
	Normal	100	10,56	122,79		
	Yeterli	56	12,71	163,29		
	Kesinlikle	28	11,79	147,02		
	Yeterli					

*p <,05; ** p <,01

TARTIŞMA SONUÇ

Araştırmada spor yöneticiliği bölümünde okuyan katılımcıların, öğretmenlik bölümünde okuyan katılımcılara göre Amaç belirleme ve yöntem düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Antrenörlük bölümünde okuyan katılımcılara göre öğretmenlik bölümünde okuyan katılımcılara göre Amaç belirleme ve yöntem düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Spor yöneticiliği bölümünde okuyan katılımcıların rekreasyon bölümünde okuyan katılımcılara göre Amaç belirleme ve yöntem düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Antrenörlük bölümünde

okuyan katılımcılara göre, rekreasyon bölümünde okuyan katılımcılara göre Amaç belirleme ve yöntem düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Amaç belirleme ve yöntem boş zaman sürecinin yönetimini etkileyen önemli bir adım olduğu düşünüldüğünde araştırmada bulunan sonuçlar boş zamanı görece fazla olan öğrencilerin bölümüne göre değiştiğinin göstergesi olabilir.

Araştırmada öğretmenlik bölümünde okuyan katılımcıların, rekreasyon bölümünde okuyan katılımcılara göre Değerlendirme düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Spor Yöneticiliği bölümünde okuyan katılımcıların, rekreasyon bölümünde okuyan katılımcılara göre Değerlendirme düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Antrenörlük bölümünde okuyan katılımcıların, rekreasyon bölümünde okuyan katılımcılara göre Değerlendirme düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur.

Spor yöneticiliği bölümünde okuyan katılımcıların, öğretmenlik bölümünde okuyan katılımcılara göre Programlama düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Spor yöneticiliği bölümünde okuyan katılımcıların, antrenörlük bölümünde okuyan katılımcılara göre Programlama düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Spor yöneticiliği bölümünde okuyan katılımcıların, rekreasyon bölümünde okuyan katılımcılara göre Programlama düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Öğretmenlik bölümünde okuyan katılımcıların, rekreasyon bölümünde okuyan katılımcılara göre Programlama düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Antrenörlük bölümünde okuyan katılımcıların, rekreasyon bölümünde okuyan katılımcılara göre Programlama düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte araştırmada ile öğretmenlik, spor yöneticiliği, antrenörlük ve rekreasyon bölümlerinde öğrenim gören katılımcıların Boş zaman Tutumu düzeylerinin benzer olduğu söylenebilir.

SYA bölümünde öğrenim gören Kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre Amaç Belirleme ve Yöntem düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. SYA bölümünde öğrenim gören Kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre Programlama düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlar Akgül ve ark. (2016) üniversite öğrencilerinin boş zaman yönetimleri ile yaşam tatminlerinin çeşitli değişkenlere göre ilişkisini inceledikleri araştırmanın bulgularıyla örtüşmektedir.

Araştırmada SYA bölümlerinde öğrenim gören kadın ve erkek katılımcıların Değerlendirme ve Boş Zaman Tutumu düzeylerinin benzer olduğu söylenebilir. Araştırmada yaşları 1, 2 ve 3 olan katılımcıların Amaç Belirleme ve Yöntem, Değerlendirme, Boş Zaman Tutumu ve Programlama düzeylerinin benzer olduğu söylenebilir. Ayrıca araştırmamızdaki bu sonuçlar Bozdağ (2019)'un, "Üniversite Öğrencilerinin Boş Zaman Etkinliklerine Katılım Düzeylerinin Boş Zaman ve Yaşam Tatminlerine Etkisi" çalışması ile benzerlik göstermektedir.

Sosyo-ekonomik düzeyi çok iyi olan SYA bölümünde okuyan katılımcıların, sosyo- ekonomik düzeyi çok kötü olan katılımcılara göre Değerlendirme düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Sosyo-ekonomik düzeyi çok iyi olan SYA bölümünde okuyan katılımcıların, sosyo-ekonomik düzeyi kötü olan katılımcılara göre Değerlendirme düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Sosyo-ekonomik düzeyi çok iyi olan SYA bölümünde okuyan katılımcıların, sosyo-ekonomik düzeyi normal olan katılımcılara göre Değerlendirme

düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Sosyo-ekonomik düzeyi normal olan SYA bölümünde okuyan katılımcıların, sosyo-ekonomik düzeyi kötü olan katılımcılara göre Değerlendirme düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Sosyo-ekonomik düzeyi normal olan SYA bölümünde okuyan katılımcıların, sosyo-ekonomik düzeyi kötü olan katılımcılara göre Programlama düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Sosyo-ekonomik düzeyi iyi olan SYA bölümünde okuyan katılımcıların, sosyo-ekonomik düzeyi kötü olan katılımcılara göre Programlama düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Yapılan araştırmaya göre öğrencilerin gelir durumlarının zaman yönetimi tutumları üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

Araştırmada sosyo-ekonomik düzeyi çok kötü, kötü, normal, iyi ve çok iyi olan katılımcıların Amaç Belirleme ve Yöntem ve Boş zaman Tutumu düzeylerinin benzer olduğu söylenebilir. Bu sonuca neden olan faktörlerin ölçek formunun uygulandığı örneklem ile ilgili olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKALAR

- Abadan N** (1961). Üniversite öğrencilerinin serbest zaman faaliyetleri. Ankara Üniversitesi
- Akgül B, Gürbüz B** (2010). Boş Zaman Tutum Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 16(1): 37- 43.
- Bozdağ Ö** (2019). Üniversite Öğrencilerinin Boş Zaman Etkinliklerine Katılım Düzeylerinin Boş Zaman ve Yaşam Tatminlerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi.
- Eren E** (1993). Yönetim ve organizasyon. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını.
- Greenwood, M. & Lashua Breett**, (2004) “What is Leisure? The Perceptions of Recreation Practitioners and Others”, Leisure Science, s.17,
- Karasar, N.** (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Bilim Kitap Kırtasiye Yayınev
- Karaküçük, S.** (1997) “Rekreasyon, Boş Zamanları Değerlendirme”, Ankara: Bağırhan Yayınevi, 2.
- Harold, M.D., Brightbill, C. K.**, (1950) State Recreation Organization and Administration. State Government and Recreation, Recreation-A Government Responsibility, p.4,6. Newyork ,
- Milli Eğitim, Kültür ve Sanat Dergisi**, (2003) Bahar, 158, 161-173.
- Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları**, No: 135117, Ajans Türk Matbaası, Ankara.
- Şahin, CK, Akten S, Erol UE** (2009). Eğirdir meslek yüksekokulu öğrencilerinin rekreasyon faaliyetlerine katılımlarının belirlenmesi üzerine bir çalışma. Artvin Çoruh Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi, 10(1), 62-71.
- Üniversite öğrencilerinin serbest zaman faaliyetleri. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 135117, Ajans Türk Matbaası, Ankara.
- Tordkilsen, G.** (2005) Leisure and Recreation Management. 5. Baskı

MÜASİR TÜRK XALQLARININ FOLKLORUNDA BOZKURD OBRAZI THE IMAGE OF BOZKURT IN THE FOLKLORE OF MODERN TURKIC PEOPLES

Nərmin SADƏDDİNLİ

Bakı Avrasiya Universitetinin Folklorşünaslıq ixtisası üzrə doktorantı

ORCID ID: 0000-0002-4447-9493

ÖZET

Modern Türk halklarının folklorunda Bozkurt ile ilgili birçok malzeme bulunmaktadır. Hem destanlarda hem de diğer metinlerde Türkler kurdu hem anne hem de baba olarak tasvir etmişlerdir. Türkler babalarını kurtlara benzetmişler ve neslin halefi olarak anne imajını desteklemişlerdir. Eski zamanlarda kurdun adı Türkler için büyük önem taşıyordu. Çinli tarihçilerin araştırmalarına baktığımızda "Türk hanı" ve "kurt" terimlerinin eş anlamlı kelimeler olarak kullanıldığını görüyoruz. Türk destan ve efsanelerinde Bozkurt, kurtarıcı, komutan, koruyucu, totem işlevlerine sahiptir. Türk ve Moğol folklorunda Bozkurt, göksel kökenli ilahi bir varlık olarak gösterilir. Kurtun ana işlevi kurtuluştur. İnsanlara nasıl ateş yakılacağını, nasıl çadır yapılacağını ve kötü ruhlardan nasıl korunacaklarını öğretir. İsmi mavi bir kurt olması, Tanrı'nın oğlu olduğunun doğrudan bir göstergesidir. Türk destanlarında Bozkurt her zaman başrol oynar. "Dada Gorgud" destanında Bozgurd Salur Kazan'a liderlik ediyor. Türkler eski zamanlarda totemci olduklarından, Bozkurt'u da totemlerinin arasında görmüşlerdir. Oğuzların Bozkurt'ta savaş çağrısı yapmaları da bunun askeri külle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Kurt, Türklerin koruyucusu, lideri ve annesidir. Türk halklarının mitolojisinde başarılı bir hayvan olarak kabul edilen kurt, sadece Allah'ın memleketinin koruyucusu, kurtarıcısı, yol göstericisi ve kahramanı değildir. Kurt ayrıca renginde de farklılık gösterir. Örneğin: gri kurt, beyaz kurt, altın kurt, börekin, börü, böre, assena, yashkar, çin vb. bir örnek gösterebiliriz. Anadolu, Kars ve çevresinde çocuğa 40 çıktı ettiklerinde 40 saygı duyulan bir şeyden suya atarmışlar. İnsanlar genellikle kuru koyun ya da kurt gözünü suya atarlardı. Kurt gözünün çocuğu bilinmeyen, görünmez ruhlardan koruyacağına inanıyorlardı. Bu inanç günümüze kadar gelmiştir. Kurt inancı halk arasında o kadar güçlüydü ki kurdun kendilerine zarar vermeyeceğine inanıyorlardı. Bazı eski Türk inanışlarına göre, kurt halkın dilini anlıyordu. Koruyucu bir güce inanan Türkler, dişi kurdun insanları zarardan koruduğuna inanıyorlardı. Türk mitolojisinde Türklerin babası Yasef de hastalandığı zaman kurt sütü verilerek tedavi ediliyordu. Köroğlu destanının "Köroğlu ve Hilal" bölümünde bir kurt Köroğlu'nun oğlunu kurtarır.

Anahtar Kelimeler: Dada Gorgud, Beyrak, kurtla iletişim, totem, erkek kurt

ABSTRACT

There are many materials about Bozkurt in the folklore of modern Turkic peoples. In both epics and other texts, the Turks portrayed the wolf as both a mother and a father. The Turks likened their fathers to wolves, and promoted the image of the mother as the successor of the generation. In ancient times, the name of the wolf was of great importance to the Turks. When we look at the research of Chinese historians, we see that the terms "Turkish khan" and "wolf" were used as synonymous words. In Turkish epics and legends, Bozkurt has the functions of savior, commander, protector, totem. In Turkish and Mongolian folklore, the Gray Wolf is shown to be a divine being of celestial origin. The main function of the wolf is salvation. It teaches people how to make fire, how to make tents, and how to protect themselves from evil

spirits. The fact that his name is a blue wolf is a direct indication that he is a son of God. In Turkish epics, the Gray Wolf always plays a leading role. In the "Dada Gorgud" epos, Bozgurd Salur leads Kazan. Since the Turks were totemists in ancient times, they also saw the Gray Wolf among their totems. The fact that the Oghuzs called for war in the Gray Wolf also shows that it was connected with the military cult. The wolf is the protector, leader and mother of the Turks. The wolf, which is considered a successful animal in the mythology of the Turkic peoples, is not only a protector of the land of God, a savior, a guide and a hero. The wolf also differs in its color. For example: gray wolf, white wolf, golden wolf, borteçine, börü, böre, assena, yashkar, china, etc. we can show an example. In Anatolia, Kars and surrounding areas, 40 children were thrown into the water out of something respected when they came out. People often threw dried sheep's eye or wolf's eye into the water. They believed that the wolf's eye would protect the child from unknown, invisible spirits. This belief has come to this day. Belief in the wolf was so strong among the people that they believed that the wolf would not harm them. According to some ancient Turkic beliefs, the wolf understood the language of the people. The Turks, who believed in the power of protection, believed that the female wolf protected people from harm. In Turkish legend, Yafes, the father of the Turks, was also cured by giving him wolf's milk when he fell ill. In the "Koroglu and the Crescent" section of the "Koroglu" epos, a wolf saves Koroglu's son.

Keywords: Dada Gorgud, Beyrak, contact with the wolf, totem, male wolf

GİRİŞ

Qədim türklərin mifologiyasında Boz qurd obrazı həm də bolluq və bərəkətə işarədir. Həm dastanlarda, həm də qədim yazılarda türklər qurdu həm ana, həm də ata rolunda göstərmişlər. Türklər atalarını qurda bənzədirdilər, nəslin davamçısı kimi ana obrazını önə çəkirdilər. Boz qurdla bağlı əfsanələr türklərin tarix meydanına çıxdıqları dövrdən başlayaraq bu günümüze qədər bir sıra dəyişikliklərə məruz qalmışdır.

Ağayar Şükürov "Mifologiya" əsərində yazır: "Aşına" sözünün mənası "canavar" deməkdir. Türk dilində canavara bəri, yaxud kaskır, monqol dilində isə şono//çino deyirdilər. "A" Çin dilində hörmət prefiksidir. Başqa sözlə "Aşına" "nəci bəri" deməkdir [9, s 98].

ARAŞDIRMA

Oxuduğumuz mənbələrə əsasən deyə bilərik ki, qədim zamanlarda da türklər üçün canavar adının böyük bir əhəmiyyəti vardı. Çin tarixçilərinin tədqiqatları ilə tanış olduqda görürük ki, "türk xanı" və "qurd" anlayışlarını onlar sinonim sayırdılar. "Oğuz Xaqan" dastanı üzrə mütəxəssis Füzuli Bayat öz tədqiqatlarında Oğuz – Boz qurd paralelliyini əsas götürmüşdür. O yazır: "Oğuznamə motivlərinin arxaik qatında duran boz qurd (kök bəri) türk mifoloji sistemində əsas anlayışdır. Boz qurd obrazı müsəlman ideologiyasının təsirinə məruz qalmış salnamələrdə yoxdur. Oğuznamələrdəki boz qurd obrazının hərtərəfli araşdırılması göstərir ki, bu obraz əski "Boz qurd" dastanının bir hissəsidir" [1 s. 100-101].

Boz qurd türk dastanlarında və əfsanələrində xilaskar, sərkərdə, qoruyucu, totem funksiyalarını özündə ehtiva edir. Türk və monqol folklorunun bəzi yaruslarında Boz qurdun məhz səmavi mənşəli bir ilahi varlıq olduğu sübuta çatdırılır. Boz qurdun əsas funksiyası xilaskarlıqdır. İnsanlara od qurmağı, alaçıq düzəltməyə, pis ruhlardan onları qorumağı öyrədir. Adının göy bəri olması onun Tanrının oğlu olmasına birbaşa işarədir.

Azərbaycanda indi də qurdun parçaladığı heyvanı murdar hesab etmirlər. Hakimiyyətdə olan Aşına boyunun özünü belə bir statusda duran qurda bağlaması onların dolayısı ilə özlərini Tanrı oğlu hesab etmələrindən irəli gəlirdi. Məlum olduğu kimi, türklərin özlərini, göyə bağlamaq cəhdləri tarixən çox güclü olub. Türklər əcdadlarının, silahlarının, atlarının, xilaskarlarının göydən endiyinə qəti şəkildə inanırdılar. Onların cahan dövləti qurmaq üçün can atması da bu şüurun məhsulu idi. Bu mənada özünü göytürk adlandıranlar da Tanrı övladları olduğunu rəsmiləşdirirdilər [1, s. 45].

Çuvaşlar müasir dövrümüzdə də qurdu “kaşqar” və ya “tukmak” adıyla adlandırırlar. Z.Toğan “Oğuz destanı” əsərində yazır: “Türk tayfalarında boz qurd əsasən: 1) əcdaddır (məsələn: çiğil, yağma, karluq tayfalarında); 2) oğuzlarda qıpçaqlarda qurd xilaskardır [11, s. 134].

Uyğur Oğuznaməsində Boz qurd mavi işıq içərisində Oğuzun çadırına düşərək onunla danışır, Oğuzun ordusuna rəhbərlik edərək, onları qələbəyə doğru aparır. Bu hadisə Bonyakla bağlı salnamələrdə də özünü göstərməkdədir. Həmin salnamədə də rus knyazı David Bolnskinin uqorlar üzərində qələbəsi qıpçaq knyazı Bonyakla bağlı olmuşdur. Burada qeyd edilir ki, Bonyak gecədən xeyli keçmiş düşərgədən ayrılıb qurd kimi ulayır. Qurdu ona səs verməsini Bonyak qələbə müjdəsi hesab edir. Bu epizod V.A.Qorblevskinin “Bozqurd – nədir?” əsərində öz əksini tapmışdır [5, s. 232].

Türk dastanlarında Boz qurd hər zaman rəhbər rolundadır. Dədə Qorqud dastanında da Boz Qurd Salur Qazana rəhbərlik edir. Türklər əski zamanlarda totemçi olduqları üçün Boz qurdu məhz özlərinə totem olaraq seçmişlər. Oğuzların Boz qurda döyüş çağırısı etməsi onların folklorundan qaynaqlanır. Qurd türklərin, hamisi, rəhbəri və anasıdır. F.Bayat yazır: “Türküstan xalqlarında qurd təsviri mərkəzi yer tutur. Buradan da qurdun hifzətmə, bələlərdən qurtarma, xoşbəxtlik gətirmə funksiyası aydın görünür [1, s. 150-151].

Qaqauzlar indi də “Canavar bayramı” adlı bir bayram keçirirlər. Əhali dualar oxuyaraq qurda yalvar. Qurddan onları yaman ruhlardan qorumasını istəyirlər. Bu barədə D.N.Tanasoğlunun “Qaqauzların tarixi” əsərində geniş məlumat verilmişdir [10, s. 16].

Boz qurd döyüş və qəhrəmanlıq simvolu olması ilə yanaşı, həmçinin də iki dünyanı birləşdirən mediator, mədəni qəhrəman və əcdad-xilaskardır. Həmçinin qurd bir sıra hallarda yaman ruhları qovur, uşaqlara hamilik edir.

Uyğurların “Törəyiş “ dastanında bir atanın qızlarını ancaq Tanrıya layiq olduğunu və Tanrının qurd cildinə girərək qızlarla yaxınlıq etdiyi məlumatı ilə artıq tanışıq. Burada həmçinin göstərilir ki, həmin qızların qurdla əlaqəsindən sonra onların doqquz oğuz-on uyğur çocuqları doğuldu. Həmin uşaqlar nəvə çəkədikdə və şərqilər söylədikdə onların səsi boz qurdun səsinə bənzəyirdi [7, s 124].

Türk xalqlarının mifologiyasında uğurlu heyvan hesab edilən qurd nəinki Tanrı yurdunu qoruyan, xilaskar, yol göstərən, qəhrəmanlara yardım edəndir. Həmçinin qurd öz rənginə görə də fərqlənir. Məsələn: boz qurd, ağ qurd, qızıl qurd, börtəçinə, börü, böre, assena, yaşkar, çina və s. nümunə göstərə bilərik.

Türk xalqlarından hesab edilən başqırdların da mifologiyasında qurd obrazına rast gəlinir. Xalqın özünün adında belə qurd adı vardır. Bu barədə F.Rəşidəddin yazır: “Başqırd xalqının adı onların totem hesab elədikləri “qurd” adı ilə bilavasitə bağlıdır. Başqırd – Başqurd deməkdir. Bu xalqın mifoloji dünyagörüşündə də qurdla bağlı bir çox əfsanə, rəvayət və inanclar bu gün də yaşamaqdadır [8, s 15].

Monqol və proto-monqol adət-ənənələrində qurd kultuna rast gəlinmir. Onlar totem kimi inandıqları heyvanın qurd olduğunu söyləsələr də, əslində onların totem hesab etdikləri

heyvan köpəkdir. Türk yazar Abdülkadir İnan 50 il əvvəl bu məsələni tədqiq etmiş və Monqol inanclarında əsas olanın “ışığı” olduğu qənaətinə gəlmişdir. Apardığı tədqiqatlarda totemin “köpək” və ya “köpəyə bənzər” bir heyvan olduğunu qeyd edir [3, s. 69-75].

“Monqolların gizli tarixi” əsəri ilə tanış olduğumuz zaman görürük ki, həmin əsərdə Çingiz xanla Göy Qurd arasında bir əlaqə vardır. Kitabın girişi “Çingiz xanın kökeni ucalardakı göyün buyuruğu ilə doğulmuş Börte-Çino (Göy Qurd) idi. Onun qadını, Koai-Maral yəni(ağ və ya qızılı rəngə çalan maral) idi. Buraya, dənizi keçərək gəlmişdi. Burkan-Kald dağındakı, Onon çayının qaynağında, yerləşib yurdlarını qurdular [6, s 5].

Burada “çino” qurd deməkdir. Ancaq börte boz anlamına gəlmir. Çünki bu əsərin çin dilində qarşılığına baxsaq, burada “börte” sözü “göyün rəngi” mənasına gəlir. Və həmçinin dişi maralın rənginə fikir versək, boz yox ağ və ya qızıla çalan maral şəklində işlənməkdədir. Qurdla bağlı bu nüanslara ancaq “Monqolların gizli tarixi” əsərində rast gəlirik. Bu haqda qeydlər aparmış Rəşidəddinin və Əbülqazinin əlyazmalarının heç birində qurd obrazına rast gəlinmir. Rəşidəddin əlyazmasında sadəcə bir yerdə qurd adına rast gəlinir.

Professor Abdülkadir İnan Başqurd türklərinə aid bir əfsanəni qeyd etmişdir. Alan Koa xalqa çadırına bir işığı endiyini və işığın içərisindən Göy Qurd çıxdığını söyləmişdir. Xalq ilk olaraq buna inanmamışdır. Bunun üçün Alan Koanın çadırının yanında pusuda dayanmışlar. Bir gecə çadırın önünə bir işığı düşdüyünü və içindən Göy Qurdun çıxdığını görmüşlər. Qurd arxaya baxıb “Çingiz” deyə bağırmış və gözdən itmişdir [3, s. 72].

Xakas türklərinin də folklorunda qurd obrazına rast gəlirik. Xakas türklərinin qadın qəhrəmanlıq dastanı hesab edilən Huban Arıq dastanında Qurd-qəhrəman, Qurd dağ, qəhrəmanın atı-qurd bağlantılarına yer verilir [2, s. 131-133]. Dastandakı qurdlar Göy qurdlardır. Onların sayı üçdür və üç yönə ayrılmışlar. Dastan qəhrəmanı əsərdə atı üçün “anam”, “atam” ifadələrini işlədir. Dastanlarda hər zaman yol göstərən, qoruyan, hamilik edən qurdun bu dastanda qəhrəmandan intiqam aldığı da görürük.

Anadoluda, Qars və ətraf ərazilərdə uşaqlara “40 çıxdı” etdikdə hörmət edilən bir şeydən 40 ədəd suya atarmışlar. İnsanlar daha çox qurudulmuş qoyun gözü və ya qurd gözünü suya atardılar. Qurd gözünün bilinməz, gözə görünməyən ruhlardan uşağı qoruyacağına inanırdılar. Bu inam bu günə qədər gəlib çıxmışdır.

Qurd tükünün müqəddəsliyinə Avropada Atillanın xanımının üzüyündə rast gəldiyimiz kimi, Anadolu bölgəsinin də inanclarında rast gəlirik. Bu inanca görə oğlan uşağının balaca ikən burnu dəlinib arasından qurd tükü keçirilərsə bu uşağın cəsür olacağına inanırdılar [4, s. 90].

Müasir Türk xalqlarının folklorunda qurdla bağlı atalar sözləri vardır:

Kurdun konaklığına get, köpeği de ardından apar (Kazak türkçəsi).

Çakal var baş kopardı, Türkün adı yamandı (Kerkük Türkçəsi).

Kurdun ağzı yese de kan, yemese de kandır (Türkiyə türkçəsi).

Kurt uşağı kurt olar (Kaşqay türkçəsi).

Kocalanmış kurt, çüpeğin maskarası olur (Balkar türkçəsi).

Kuuda kuzu emanet edilmez (Deliorman türkçəsi).

Böri konşisin cemes / İt itni aşamas (Altay türkçəsi).

Kurt enügi yine kurt olur (Oğuz türkçəsi).

Canavar azından kuzu alınmaz (Gagavuz türkçəsi).

Böri arıklığın bildirmes, sırtını cüenin kampaylar (Karakalpak türkçesi).

Kurd dumanlı gün ahtarur (Güney Azərbaycan).

Böri kılın taslasa da, kılığın taslaması (Nogay türkçesi).

Qurddan qorxan qoyun saxlamaz (Azərbaycan türkçəsi).

Börü börü kurt ol börü böyü tez yürü (Kırım türkçesi).

Borunun kuşu tışte Kişinin kuşu işte” (Kurdun gücü dışında Kişinin gücü işindedir) (Tatar türkçesi) [4, s. 80].

Gördüyümüz kimi, Boz qurdla bağlı inanclar demək olar ki, bütün türklərin folklorunda öz əksini tapmışdır. Qurdun totem olması Qafqaz xalqları arasında geniş şəkildə yayılmışdır. Qafqazlılar qurdla bağlı mifləri Çinə qədər aparmışlar. Tədqiqatçı Bəxtiyar Tuncay “Etnoqonik miflər” kitabında yazır: “Qədim Çin mənbələrində Orxon-Yenisey abidələrini yaratmış türk xalqının mənşəyi barədə türklərin öz dilindən bəzi əfsanələr qeydə alınmışdır və onlardan biri bu xalqın Qərbdən-Xəzər dənizinin qərb sahillərindən, yəni Qafqazdan gəldiklərini bildirməkdədir” [12, s. 261].

NƏTİCƏ

Qurda inam insanlar arasında o qədər güclü idi ki, qurddan zərər gəlməyəcəyinə inanardılar. Bəzi qədim Türk inanclarına görə qurd insanların dilini anlayardı. Qoruyucu bir gücünün olduğuna inanan türklər dişi qurdun insanları nəzərdən qoruduğuna inanırdılar. Türk əfsanələrində türklərin atası sayılan Yafəsə də xəstələndiyi zaman qurd südü verərək sağaltmışdılar. Koroğlu dastanının “Koroğlu ilə Aypara” bölümündə də Koroğlunun oğlunu qurd xilas edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Bayat F. Oğuz epik ənənəsi və “Oğuz Kağan dastanı. Bakı, Sabah, 1993, 194 s.
2. Davletov T.B. Huban Arıq Hakas Türklərinin Kahramanlık Destanı, Türksöy, Ankara, 2006, 311 s.
3. İnan A. Türkiyat mecmuası, II, 1926-28. Makaleler, s. 69-75
4. Kalafat Y. Türk költürlü halklarda halk inançları I, Türk halk irfanında kurt, Lalezar, Ankara, 2007, 230 s.
5. Горблевский В.А. Что такое «босый волк?» // Изв. АН СССР. Г. VI, вып. 4. 1947, s. 331
6. Manghol-un Niuça Tobçaan. Moğolların Gizli Tarihi (YCPS). (Türçümə eden: Prof.Dr.Ahmet Temir). P.Pelliot yayını, 121 s.
7. Özdək R. Türkün qızıl kitabı. Birinci kitab. Alatoran nəşriyyat, 424 s.
8. Rəşidəddin F. Oğuznamə (tərç.edən: R.M.Şükürova). Bakı, Azərənəşr, 1992, 72 s.
9. Şükürov A. Mifologiya. Bakı, Elm, 1997, 229 s.
10. Танасоглу Д. Н. Гагаузларын историјасы. “Ана созу”, 1991, № 25
11. Тоған Z.V . Oğuz dastanı. Reşideddin Oğuznamesi, tərçümə və tahlili. İstanbul, 1972, 162 s.
12. Tuncay B.Etnoqonik miflər (ümumtürk materialları əsasında). Bakı, “Nurlan”, 2013, 308 s.